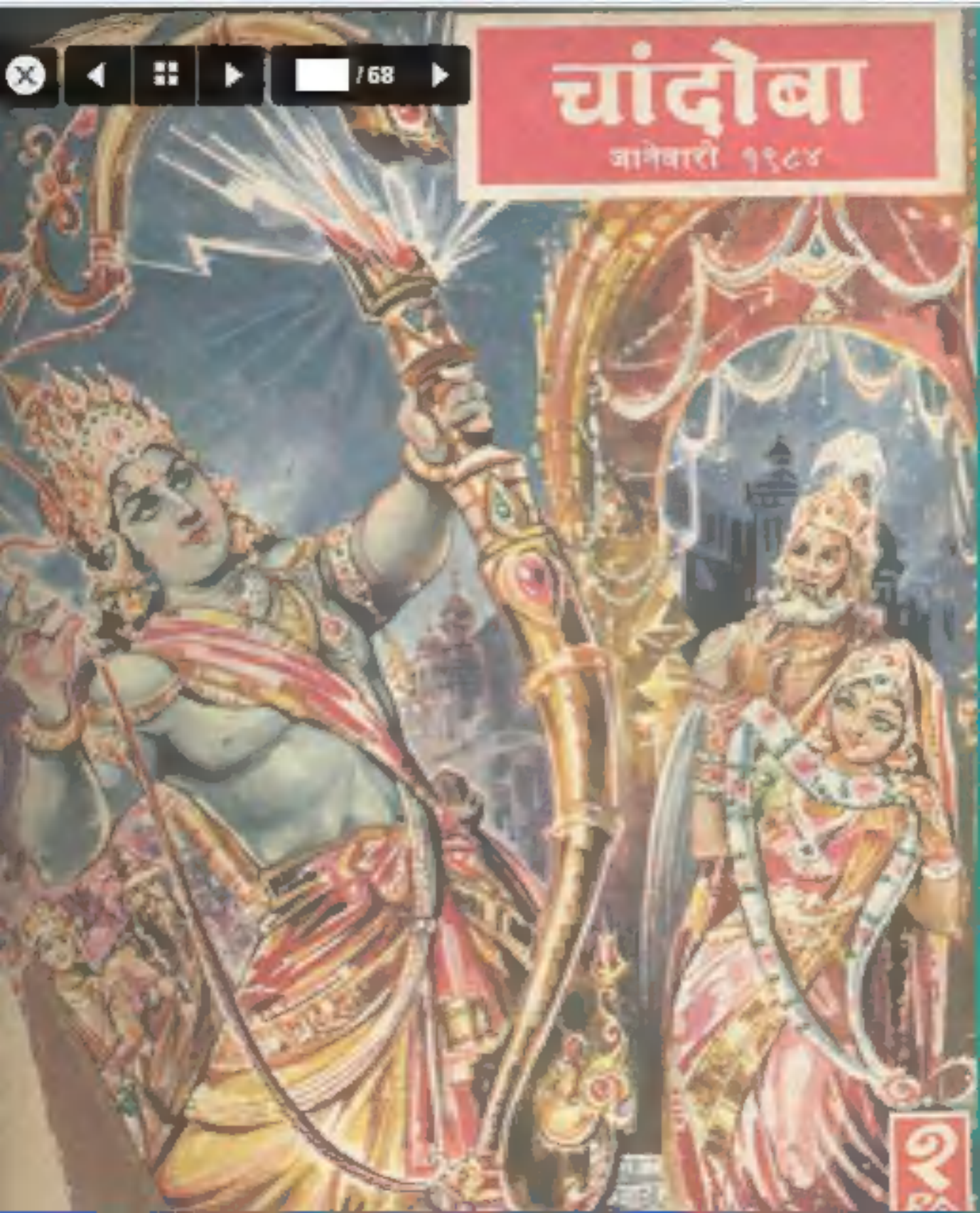

चांदोबा

जानेवारी १९८४

मोफत!

कॅडबरीज
5 स्टार

तुमचा आवडता चॉकलेट बार

स्वास् लेबल असलेल्या प्रत्येक १०० ग्रॅमच्या
बोर्नव्हिटा टिब अथवा सिफिल पॅकमध्ये

कॅडबरीज
बोर्नव्हिटा

अपरूप हिरे

मणिभद्र नांवाचा एक व्यापारी देश
देळांतरात व्यापार करीत बोवटी
अवंती राज्यात प्रेक्षित पोंवला. तो हिण्याचा
व्यापारी होता. तो अवंती नगरी आला
तेव्हा त्याच्या हातून एकच एक उत्तम
मूल्यवान हिरा उरला होता. आधीच हिरे
सामान्य होते. ती मूल्यवान हिरा बनवून
होता, त्याची अंगठी घालणारा मोठा
आय्यवान होईल असे मणिभद्र सर्वांना सांगे.

अवंतीच्या राजाच्या ही बातमी कळली व
त्याने मणिभद्राला बोलावून विचारले—
“कायरे, तुझ्याकडे एक अपरूप हिरा
आहे असे तू सांगतोस तर सर्वांत आधी तू
मलाकां नाही तो दाखविलास? तू दहा
जणांना तो दाखवीत फिरलास व माझ्याकडे
आलासच नाही?”

राजाने ते विचारल्यावर मणिभद्राचा
चेहरा उतरला. कारण त्या पूर्वी एक

तास त्याच्याकडे अवंतीच्या सेनापतीने
निरोप पाठविला होता, आणि तो हिरा
त्यालाच विकला पाहिजे असे धमकावले ही
होते. परंतु त्याची हत्ती मोठी किंमत
सेनापती देऊ शकेल की नाही याची
मणिभद्रला शंका होती.

मणिभद्र नक्षपणे राजाच्या म्हणाला—
“महाराज! माझा जन्म अवंतीनगरीत
झाला आणि येथेच मी लहानाचा मोठा
झालो. काही वर्षांपूर्वी व्यापाराद्विमिते
मी परदेशी गेलो आणि नुकताच स्वदेशी
परतलो. आपल्या वंशजास यावे अला
विचार करून मी निघणार तेवढ्यांत
आपला निरोप आला!”

अवंतीचा राजा ऐकीत आपल्या
मिठांवर हात फिरवीत म्हणाला—
“आमच्यासाठी तुझ्या जवळ जो हिरा
आहे, तो तू आणलास असशील!”

मणिभद्र काळजीत पडला. कारण सेनापती प्रयोग करून, राजा अधिकार पदात आणि आपले सर्व चातुर्य पणास लावून माझ्या हिरा आपलासा करून घ्यायच्या प्रयत्नात आहेत. आपण तिघांच्या कडाट्यातून स्वतःची मुटका कशी घ्यायची?

प्रधानाला काहीतरी समाधान होव्या-सारखे उत्तर देऊन मणिभद्र घरी गेला. लगेच एक आठवडाभर राजाला प्रधानासा किंवा सेनापतीला भेटलाच नाही.

आठव्या दिवशी राजाचा हेर त्याला घेऊन राजाकडे भेटून गेला. राजा थोडा रागानेच व्यापाऱ्याला टाकून थोडसा मणिभद्रने काही बोलतां मुकाट्याने एक अंगठी काढून दाखविली. त्या अंगठीत एक सुंदर हिरा मडविली होता.

एकच क्षणभर राजाच्या चेहऱ्यावर आनंदलहरी उमटली. दुसऱ्या क्षणाकडे त्याने आपले ओठ चट्ट दाखून विचारले- "सरोजराज हिरा आहे ना?"

मणिभद्रने होकारार्थी मान हलविली. राजाने त्याला काही तरी इनाम देऊन निरोप दिला. व्यापारी घरी निघाला तेव्हा वाटेतच त्याची वाट पहात असलेला दिसला.

होवो." असे म्हणत मणिभद्रने आपल्या जिशातून एक अंगठी काढून दाखविली.

अंगठीत मुद्दा एक हिरा मडविलेला होता.

प्रधानाने अंगठीकडे सशंक होऊन पाहिले व म्हणाला- "अस्मल हिरा अंगठीत मडवून महाराजांना दिलास! हा हिरा कमी प्रतीचा दिसतो आहे, त्याच्या हिरा ती हा नव्हे!"

मणिभद्र ती म्हणजे आवडते नाही अशी मुद्दा करून म्हणाला- "मालक, हाच तो अपरूप हिरा! पाहिजे तर कोण्या रत्न पारक्याला दाखवून विचारून पहा!"

ते ऐकून प्रधानाचा विज्वास काजला. अंगठी घेऊन व्यापाऱ्याला काही तरी इनाम देऊन पाठवून दिले.

मणिभद्र घरी गेल्यावर पाहातो तो सेनापती पहात बसला होता. राजाला आणि प्रधानाला आपले अंगठी दिली तशीच एक अंगठी मणिभद्रने सेनापतीला दिली.

अशातऱ्हेने तिघांच्या नासातून तो चांचला परंतु मणिभद्रचा तो आनंद फार दिवस टिकला नाही. राजा, प्रधान व सेनापति एका ठिकाणी मेजवानी निमित्त भेटले. त्यावेळी तिघेही आपापली अंगठी घालून आले होते.

मणिभद्र बोलता तिघांची दृष्टी अंगठ्यावर गेली व कोणाच्या अंगठीतला हिरा अपरूप हिरा आहे या विषयी तर्कवितर्क सुरू झाले. तिघांनी मणिभद्रला बोलावून विचारले-

"काय रे, तुमच्याजवळ एकच एक हिरा होता ना? पण आम्हां तिघांना अपरूप हिऱ्याची म्हणून प्रत्येकाला हिऱ्याची जात कशी दिलीस? या अंगठ्यातला हिरा मडवलेली अंगठी कोणती?"

मणिभद्र पंचात पडला. तरीपण तो लगेच स्वतःला सावरून म्हणाला- "महाराज, अधिकार, हुशारी आणि शक्ती अनुक्रमे आपणां आपणां तिघांची थट्टा-

मणिभद्र प्रसंगावधान राखून म्हणाला- "मी तो हिरा नाही दाखवला. आपली आज्ञा भिलतांच जाईत आणायला विसरलो."

"तरमग घरी जाऊन तो हिरा घेऊन ये!" राजा म्हणाला.

मणिभद्र "वांचलो!" असे मनांत म्हणत राजाकडून निघाला. राजवाड्यातून बाहेर निघता असेल नसेल समोर त्याला अचंती राग्याचे प्रधान भेटले. म्हणाले- "तू महाराजांना आपला हिरा देणार, मला माहीत नाही. तो अपरूप हिरा मलाच दिला पाहिजेस. नाहीस तर तू या राज्यात कसा राहतोस हे मी पाहीन!"

मस्करी करण्याचे साहस मी करीन का? लोन ही अंगठवा अपरूप हिऱ्याच्याच आहेत!

"तू जाहेस व्यापारी, तुझ्या बोलण्याचा काय विश्वास?" राजाने विचारले.

तेव्हा मणिभद्र म्हणाला—"राजधानी-तल्या कोणत्याही रत्नपारख्या कडून अंगठ्यांतल्या हिऱ्यांची पारख करून घ्यावी!"

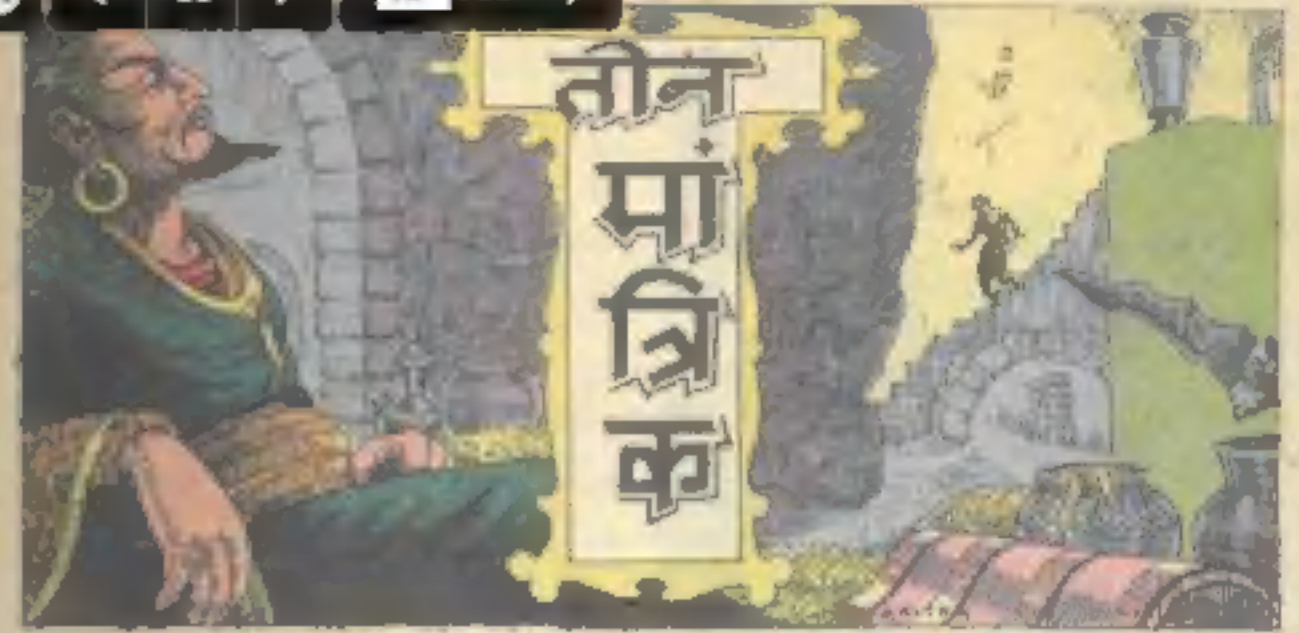
दुसऱ्या दिवशी राजाने एका रत्नपारख्याला बोलाविले. त्याने अंगठ्यांतल्या हिऱ्यांची पारख करून ते कळत्यावर राजा, प्रधान व सेनापती तिघांच्या मजाचे ह्याहात घातले. रत्नपारखी तेथून निघाला आणि भरल मणिभद्राच्या घरी गेला. त्यावेळी व्यापारी आपल्या बायकोसह कोठे तरी जाण्याच्या तयारीत दिसला. सामानाची बांधाबांध करीत होता.

"तू सांगितलेले काम कोणत्याही प्रकारचे निष्पन्न येऊ दिल्याशिवाय पार करून आलो, म्हणून तू एक अपरूप हिरा देईन म्हणाला होतस, त्याचे काय?" हुसत रत्नपारख्याने मणिभद्रला विचारले.

मणिभद्र त्याला एक बगळा देत म्हणाला—"ही अपरूप हिऱ्याची मदवलेली अंगठी आहे! जेव्हेरी व रत्नपारखी हे माऊ-माऊ असतात, नाही का? म्हणून तू बगळा जी कडून केलीस त्याबद्दल मी तुला फार-फार आभारी आहे!"

अशा तऱ्हेने तू तो बगळा हिरा स्वस्तात कोणाच्याही हातात लपवू दिल्या नाहीत व तो सुरक्षित आपल्या कानून सभाळून ठेवला तर! मग गाव सोडून जाण्याची गरज?" रत्नपारख्याने विचारले.

मणिभद्र दुःखी आवाजात म्हणाला—"राजा, प्रधान, आणि सेनापती यांच्या कोपातून मी कसा वाचलो हे मी शातान आपल्या बायकोला सांगितले, राजाजेंचे पालन, सगळ्यांचा ह्याहात सगळ्या कायद्यांचा प्रघानाला व सेनापतीला आपल्या मालकाची चढाओढ करायची सुचते. अशा राजाचे राज्य कधी व कधी ह्याहात सापडल्या शिवाय राहिले तरच आश्चर्य! म्हणून मी राज्यच मी सोडून जातो आहे!"

[७]

[पिंगळने पारख्याला बगळा देत एकदा एक पारखी. बगळा बगळावर त्याला अडकले आहे. परंतु त्याने त्या बगळाची पारख करून घेतली. परंतु बगळाच्या दाटा जवळ पारख्याचे माथाची कन घेऊन एक रात्रच गेली. त्याने त्याला पारख करून घेतली. त्याने पिंगळला देवळा बाहेर हुसत उडविले. त्यानंतर...]

पुण्यादला पाहिल्या बरोबर पिंगळला

जिवांत जीव आल्यासारखे आहे. आता आपल्याला प्राण-मय नाही हे ओळखले. इतरक्यात पध्दपादने पिंगळला खाली पडून देतां जमिनीवर पडून देतां वरच्यावर दोन्ही हात पुढे करून उचलून धरले आणि जमिनीवर उभे केले.

"पिंगळ, काय झाले रे? तुला तसे फारसे लागले विगले नाही ना?" पध्दपादने विचारले.

"लागले विगले काय ते मागाहून पाहू या मी जिवंत आहे, हेच केवढे भाग्य माझे?" असे म्हणून पिंगळने मागे वळून देवळाकडे पाहिले. तो पहात होता तेव्हाच आतापर्यंत पूर्णपणे वाळून गेलेली नदी व नदीचे पात्र पुन्हा "भुस्त" म्हणून पाण्याने भरू लागले.

पध्दपाद पिंगळच्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला—"पिंगळ, मी खेपेस आपण

हारलो रे! महामायिकाने शिष्य नदी पाण्याने पुन्हा गळू लागले आहेत. देऊळ त्यास बंधून जाणार परंतु ठरविलेल्या दिवशी नदीचे पाणी अटवू शकू. प्रथम तुला जे काही अनुभवावे लागले ते प्रथम सांगे."

पिंगळने पहिले दार ओलांडल्या पासून सहावे दार येईपर्यंत त्याला कोण-कोणत्या अडचणींना तोंड द्यावे लागले व जे जे अनुभव आले व जे जे घडले ते सर्व सांगितले.

"त्या सहाव्या दारावर इतके हुंकार भूत असेल असे मला वाटतं नव्हतं. अकस्मात तुझ्यासारखे रूप मला दिसले.

"यांच, यांच, तू कोण आहेस?" असे विचारणाऱ्याचा आवाजही अगदी तुझ्या सारखाच! एकच झणभर मी 'किकर्तव्य-विमूढ' अवस्थेत राहालो. तेवढ्यात डोळ्यांसमोर डोळे दिपून गेल्यासारखी चकचकीत गदा मला दिसली, मी डोळे मिटून घेतलं. पाठीवर व टोक्यावर काजने चमकू लागतील एवढ्या मोठ्याने धाव पडू लागले. कोणतरी हातांनी उचलून आकाशात फेंकले. परंतु जालो आपटण्या-आधी तू अलमल मला बरक्यावर धरलेस आणि मांचविलेस" पिंगळ म्हणाला.

"अरसं!" असे म्हणत पसरावने लाल डोळ्यांनी माझ्यात बूडत चासलेल्या देवळाकडे पाहिले. म्हणाला-"पिंगळ, महामायिकांचे शिष्य ह्याला नीच पणा करतील याची मला फल्पना ही नव्हती. तू चांगला ओळखत असूनही ते माझे रूप घेऊन तुला फसवू शकले. त्या पूर्वी तुला भिववण्यासाठी उपयोगात आणलेल्या प्रत्येक दुष्ट शक्तीला तू जिंकले होतेस. ते पाहून मला फार आनंद होता!" व तुझा चतुरपणा लुढा लक्षात आला.

पिंगळ म्हणाला. "ऐकून पिंगळला फार आनंद झाला. त्याचा उत्साह द्विगुणित झाला. "बर आता पुढं काय करायचे?

देऊळ तर पुन्हां बूडू लागले आहे!" पिंगळ म्हणाला.

"आज आपण करण्यासारखं काहीच नाही. आजपासून तीन दिवसांनी पुन्हा महामायिकांच्या समाधीत प्रवेश करू शकतील. तो पर्यंत आपण येथेच राहावे आहे. तोपर्यंत आपल्याला विक्रमळा म्हणून..." असे म्हणत त्याच्या हातामळी गदा हवेत फिरवीत काही ताशी मग म्हटला तसेच त्या निजेन रमानी एक वसुंदर इमारत उभी राहली.

पिंगळ आश्चर्ये चकित होऊन त्या इमारतीकडे वहात असता त्याच्या हात धरला व त्याला त्या इमारतीकडे घेऊन गेला. ते दोघे त्या इमारतीच्या भगणात इमारती जवळ पोचते पर्यंत इमारतीचे दार उघडले गेले आणि दोन अज्ञान ब्राह्मणे अग्नि पंचपाद व पिंगळला त्यांनी लवून नमस्कार केला.

पिंगळने त्यांच्याकडे आश्चर्य करीत विचारले-"पंचपाद, हे कोणरे?"

"हे आपलो तीन दिवस करमणूक करायला आलेले मायावी राक्षस आहेत. आपण येथे माझा मारीत बसणं शक्य नाही, होय ना? या विशाख मस्कोना कुस्ती, लाठी काठी फिरविणे, तलवारी डंडे चोरे खेळ करायला लावून आपण आपले

मनोरंजन करून घेऊ या." पंचपाद म्हणाला.

पिंगळ व पंचपाद महालात गेले. ते एका दाराने एका मोठ्या वाळनात शिरत असता, पिंगळला तेथे अनेक पहेलवान दिसले. ते कसरत करीत होते. तो त्यांच्याकडे वहात म्हणाला-"हे सर्व मिळून आपल्याला काही अपाय तर करणार नाहीत ना?"

"तसं भिण्याचं मुळीच कारण नाहीरे, पिंगळ!" असे म्हणत पंचपाद पुढे निघाला आणि त्याने त्याला समोर दिसलेल्या एका मल्लाला काही तरी हलूच सांगितले. तेथून लगेच निघून गेले.

नीला काव वाटेल, कोण जाणे! आपली सेवा करायला आलेल्या पिशाचिनीच असल्या तरी आपण असे धावकून चालणार नाही. ते बरोबर नाही. त्यांना हे तीन दिवस आपण मंथवू शिवाच मानून चालू या."

त्यानंतर पद्मपाद व पिगळने जेवून घेतले. शिंतव्यात त्या दोघां आजानुबाहु मल्लांनी काही मल्ल पिशाचांना, योध्यांना तिकडे आणले. त्यांनी विरनिराळी रूपे धारण करून कुस्ती व खड्गयुद्ध करून पिगळ व पद्मपादाची करमणूक केली.

अशा तऱ्हेने तीन दिवस निवून गेले. चवथ्या दिवशी पद्मपादने तो महाक व त्यात राहणारे साधारण धारण करणारे मल्लांना व सुंदर स्त्रियांना आपल्या मंथ-दलाने अदृश्य केले. या पूर्वी तो नदीच्या काठी समाधी घेऊन बसला होता तेथे आला. शांतपणे चट्टकडे पाहिले.

पद्मपादने पाण्यात बुडालेल्या देवळाकडे ओट दाखविले व म्हणाला—"पिगळा, आतां मी नदीचे पाणी अडवतो वरं का! या खेपेस तू महामायिकाच्या देवळात प्रवेश करते वेळी तू कोणत्या गोष्टी लक्षात ठेवल्या पाहिजेस ते पुन्हां सांगण्याची गरज नाही."

"पद्मपाद, ते सर्व तू आतां सांगण्याची गरज नाही. तेव्हां खाल्लेला मार आणि त्यामुळे अंगाला येत असलेल्या कळा अद्याप नाहीशा झालेल्या नाहीत. मी काही विस्मरलोच असेन तरी तुझ्या रूपात मला कसविले होते त्या महामायिकाची मृत्ताकृती मी विसरणार नाही. या खेपेस मी त्याचा शेवट केल्याशिवाय राहणार नाही." पिगळ म्हणाला.

पद्मपादने मंत्राचा जप सुरू केला आणि काही वेळाने सर्व पाणी अडून गेले. पिगळ निर्भयपणे सरळ देवळाच्या पहिल्या दारा-जवळ गेला आणि सापाने कडा काढल्या बरोबर त्यावर आपला हात ठेवला. तो साप जागच्या जागी मरून पडला त्या पाडोपाड कर्ण कठोर आवाजात प्रश्न ऐकू आला.

"माझे नाव पिगळ, मी अवंती नगरीचा कोळी आहे." असे म्हणत पिगळने दोन्ही धारे ठकलली. धारे सताड उघडली गेली. एक आजानुबाहु देहधारी काळा कभिन्न माणूस तलवार उपसून पुढे आला. तो पिगळचा गळा घरायला गेला, पण पिगळनेच त्याचा गळा घरला आणि तो आजानुबाहु राक्षस तत्काळ मरून जमिनीवर पडला. सर्व अगदी मागच्या खेपेस झाले होते तसेच झाले.

पिगळ एका मागून एक पांख ही धारे पार करून गेला आणि महाच्या दारा-जवळ आला तेव्हा दाराच्या बाजूला पिगळची आई अशू दाळीत अगदी दीन होऊन त्याला म्हणत असलेली दिसली—"पिगळा! कशाला हे सर्व कष्ट सहन करतो आहेस रे? मागे फिर! तो पद्मपाद मला ठार करण्याच्या प्रयत्नात आहे!"

पिगळ क्षणभर धक्क होऊन तिच्याकडे पहात राहिला. त्याला गेल्या खेपेस घडलेल्या सर्व गोष्टी आठवू लागल्या. मागच्या खेपेस पद्मपादच्या रूपात दिसलेले पिशाच होते. तेच आतां आईचे रूप घेऊन

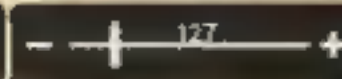
पिगळ व पद्मपाद त्या दालनात मोठ-मोठ्या रेशमी गाद्या भिर्ती होत्या त्यांना टेंवून बसले. काही वेळाने सौन्याच्या ताटांत निरनिराळ्या प्रकारची पक्काचे वाडून घेऊन काही अप्सरे सारख्या अती सुंदर स्त्रिया आल्या. त्यांना पाहतांच पिगळ पद्मपादला म्हणाला—"या मंथवू शिवा आहेत का रे किंवा त्यांचे रूप घेऊन आलेल्या पिशाचिनी आहेत?" माझा कारव गोंघळ उडून गेला आहे मला मुचतच नाही.

पद्मपाद 'धू:' असे म्हणत पिगळाला गप्प रहायला सांगून म्हणाला—"पिगळा! इतक्या मोठ्याने बोलू नकोस. पिशाचि-

Fullscreen

16 / 68

पालकशा पाठ्या पाठ्याम एक सन्त आसने
चकाकत असलेले दिसले.

पिंगळने पददा बाजूला मारला
आणि मेला रत्नमाणिक्यांच्या
कांतीत वेदीप्यमान होणाऱ्या सिंहासनावर
महामायिक योगनिद्रेत असल्या
होले मिटून पडला होता. पिंगळला क्षणभर
असे वाटले की महामायिक जिवंतच आहे.
तो श्वास घेण्या करिता छाती वर करून
एकेक पाऊल पुढे टाकीत महामायिकाच्या
जगदी जवळ जाऊन पोचला. त्याची
दृष्टी महामायिकाच्या उजव्या हाताच्या
बोटांवर होती. पिंगळला एका बोटात
चकाकणारी अंगठी दिसली.

पिंगळ धीर करून पुढे गेला आणि
त्याने महामायिकाच्या बोटातली अंगठी
काढली. आता त्याला हव्या होता त्या
अगंभी दोन वस्तू! एक हिरे माणिक्याने
मढवलेली मूठ असलेली तलवार. ती महा-
मायिकाच्या कंबरेला अडकविलेली होती.
त्याने ती महामायिकाच्या कंबरेतून काढून
घेतली आणि आपल्या कंबरेला अडकविली.
आता उरला तो भूगोल मात्र! तो कुठे
दिसतो का. म्हणून पिंगळने चौफेर हिडून
पाहिले परंतु त्याला काही दिसला नाही
नंतर तो पुढे गेला तेव्हा एक प्रकाश त्याच्या
कडे पेट असलेल दिसला.

सगळा हसताहसता आलेले असले पाहिजे!
पिंगळला असे वाटले.

"दारातून बाजूला हो प्रथम! तू कोण
आहेस? मला माहीत आहे. माझ्या
आईच्या कृपात आली असलीस तरी मला
फसवू नकोस!" म्हणत
पिंगळने दाराच्या बाजूला असलेली
तलवार उचलली आणि पुढे निघाला. ती
पिशाचिनी मोठ्याने किकाळी फोडून
एकदम अदृश्य झाली.

पिंगळ मोठ्याने हसला आणि तलवार
फेंकून देऊन दार जोराने दकलले आणि
आत गेला, समोर रेशमी पडदे वान्याने
फडफड करीत असलेले दिसले. त्या

पिगळने एकदा चारी बाजूला नजर फिरवून पाहिले. त्याला एक बाजूला पायऱ्या दिसल्या. त्या पायऱ्यांच्या तळांला एका उंच खोकीवर मोल चंद्रा मारखा चकाकणारी एक मोल वस्तू दिसली. तीच भूगोल होता आणि चकाकत होता. पिगळ रथाच्या जवळ गेला आणि भूगोलात पाहिले. त्यात निरनिराळे देश त्यांची सरहद्द, त्या देशात कामात गेले असलेले त्या देशाचे लोक पिगळला स्पष्ट पणे दिसले.

महामायिकाच्या समाधीतून त्याला मिळनायच्या होत्या त्या तीनही वस्तू पिगळला मिळाल्या होत्या. ती भूगोल खांद्यावर घेऊन भगदी सेवटी म्हणून महामायिकाला सिंहासनावर बसलेला पाहून बाहेर निघाला.

पिगळ महामायिकाच्या समाधीच्या खोलीतून बाहेर पेशार इतक्यात कानाला गोड वाटणारे चारीक आवाजांत कोणी गान असल्याचा आवाज ऐकू आला-

"आवाज पिगळ! तुझे खोपे व साहस, हुशारीची आम्ही सर्वत्र प्रदर्शना करतो." हे शब्द पिगळला ऐकू आले. तो आवाज महामायिकाचाच असावा असे वाटून पिगळने मागे वळून पाहिले. परंतु चेहऱ्यावर किंवा कोणत्याही अवयवांवर हालचाल झाल्याने चिन्हही दिसले नाही.

पिगळ सर्व दारे ओलांडून बाहेर झाल्यावरही परापादने आनंद व उत्साहाने टाळपा वाजविल्या व म्हणाला- "पिगळा, आपण यशस्वी झालो. आता या जगात आरत्या वरीवरीला कोणी उरला नाही." असे म्हणत पुढे वाकतच आला.

त्याच वेळी तळीच्या खोल डोहानून ज्वालामुखी फुटावा तसा मोठा आभाज ऐकू आला. त्याच वेळी ताड वृक्षा एवढी जाडजूड व डेच जलधारावर उडू लागली. पंचपादनी पाहताच दचकून एक पाऊल मागेउडी माहून गेला. (क्रमशः)

शक्तिहीन राक्षस

विजयवादिच्याने आपला डडू सोडला नाही.

तो शास्त्राच्या गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने गीन पणे जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतारा प्रेतारा वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, तू इतके श्रम करित आहेस त्याला कारण काय, असेल? मला कळत नाही. काहीतरी झाले असे काम करून घेवती संपन्न झाला मूर्तीकडून शाप मिळवून या संकटांत तर पडला नाहीस? खरे मुनी तात्काळिक रागवश होऊन शाप घालून निघाले तरी त्या शपथापासून मुक्त होण्याचा मार्गही सांगतात. परंतु मुक्ती मिळविणे शापग्रस्त लोकांसाठी वीढिक बलावर आणि परिस्थिती अनुकूल असण्यावर अवलंबून असते. त्याचे उदाहरण म्हणून कित्येक शस्त्रे शिकून निष्णात झालेल्या रत्नदीप नावाच्या तरुणाची गोष्ट मी तुला

सांगतो. लक्ष वेडून ऐक." असे सांगून वेसाळ गोष्ट सांगू लागला.

रत्नदीप नावाच्या एका तरुण यूवकाने सर्व शास्त्रांचे अध्ययन करून दक्षिणेकडील आपल्या गांवी जात असतां एका धनदाट अरण्यात एका मुनीला पाहिले. त्या मुनीला पाहतांच रत्नदीपच्या मनांत एक विचार आला. आपण काशीत अनेक मुलांची सेवा करून व मेहनत करून जे शास्त्र संपादन केले आहे त्यामुळे अशक्य अशी मंत्रशक्ती प्राप्त करू शकलो नाही. परंतु तशी मंत्रशक्ती तपश्चर्या करून प्राप्त करता येईल. त्या साठी या मुनीची सेवा करणे आवश्यक आहे.

त्या मुनीकडे शिष्य असा कोणीच नव्हता. एका झाडाखाली एका शोपडीत ते मुनी रहात होते. सोजारच्या एका डोंगरी ओढ्यावर स्नान करून ते आपल्या शोपडीत उतरत येत असतां रत्नदीपने त्यांना साष्टांग प्रणिपात केला व उठून तो कोण जाही सांगितले व ही कोणत्या हेतूने त्यांच्याकडे आला होता हे सांगितले मुनी त्यांच्याकडे प्रेमावराने पहात हुसले.

त्या दिवसापासून रत्नदीप मुनीची सेवा करू लागला. सहा महिने लोटले या अवधीत मुनी रत्नदीपशी एका शब्दाने ही काही गोष्टी नाहींत, शोपडी समोरच्या एका झाडाखाली पद्यासन घालून समाधी प्राप्त होऊन वसत असत, रत्नदीपन त्यांना दोन तीनदा तपोनिष्ठ होण्यास एखाद्या मंत्र सांगता अशी विनंती केली. मुनी स्मित करून गप्प झाले.

हळू-हळू रत्नदीपच्या मनांतील धडा भक्ति भावना कमी होऊ लागली. एवढेच नव्हे तर तो शास्त्रा मुनीच्या द्वेष ही भावना लागला. हा म्हणून कोणता तरी मोठा गुन्हा करून शास्त्राचा शिपायांची नजर चुकवून दारू पिऊन लपून तर बसला नसेल, असेही रत्नदीपला वाटले.

एके दिवशी मुनी ध्यानमग्न होऊन बसले असतां रत्नदीपने त्यांचे खांदे धरून

खूप जोराने हलविले व म्हणाला—"मी गेलं सहा महिने तुझी सेवा करतो आहे, एकदां सुद्धा तू तोंड उघडून माझ्याशी बोलला नाहीस. आजपर्यंत मी आपल्या तपःशक्तीचा प्रभाव मना राखविला नाहीस. मी खरोखरचा मुनीच आहेसना?"

मुनीचे ध्यान भंग झाले. त्याने रागाने डोळे झाडून म्हणाला—"अरे मुर्खी! माझी तपःशक्ती कशी आहे, हे तू माझाच पहा तर! हे केवळ स्वार्थ बुद्धीने मी माझ्याकडे येऊन राहिलास. ती गोष्ट मानवमात्रास नैसर्गिक अशीच आहे. त्या बद्दल मी तुला होय देत नाही. परंतु आज तू मला धागलास ते राक्षस स्वभावा प्रमाणे होते. म्हणून तू यापुढे राक्षसच होशील. परंतु तुला राक्षसां सारखी शक्ती मान नसेल. त्या राक्षस तू काही पुण्यकार्य केलेस तर तुला मानवरूप प्राप्त होईल."

दुसऱ्या दिवशी रत्नदीप राक्षस शास्त्रा आणि त्या जंगलाच्या दुसऱ्या भागात जाऊन पडला.

एके दिवशी वीरसेन नावाची एक शूरवीर व्यक्ती देशाटन करीत त्या अरण्यामार्गाने जात असतां रत्नदीप राक्षस झालावस्तुन उडी मारून त्याच्या

समोर उभा राहिला व म्हणाला— "कायपण तुम्हा पुढे माणूस आहे, तसे केवढे भाग्य!"

राक्षसाला पाहून वीरसेन थोडा देखील म्हाला नाही व म्हणाला— "तुम्हा पुढे-तुम्हा कसून टाकतो. प्रथम त्या गोष्टीस तू तयार आहेसना?"

राक्षस हसून म्हणाला—"तू माझ्या पयाच्या तळा एवढा सुद्धा नाहीस. पण तुम्हा साहस पाहून मात्र मी तुला शाबासकी देतो. मी डोळे मिटून पुन्हा उघडायच्या जात मला सापडणार नाहीस इतका दूर तू निघून गेलास तर मी तुला सोडीन!"

“कचो कालो भी मानवच होतो. एका मुनींच्या शापाने मला हे रूप प्राप्त झाले. माझ्या मुळे कोणत्याही मानवाचे नुकसान होऊ नये, म्हणून त्या मुनीने मला राक्षसाची शक्ती दिली नाही. तुझ्या माहितीत कोणी भिन्ना असेल तर सांग!” राक्षस म्हणाला.

“तुला या जगात भिन्ने कमी आहेत असे वाटेल का?” वीरसेनाने विचारले.

“होय रे! मी या जंगलात कोणाला पाहिले तर ती अवती घेयाने माझ्याशी बोलेल. मुनीने दिलेल्या शापाची गोष्ट त्यांना माहीत झाली की काय, कोणास ठाऊक?” राक्षस म्हणाला.

“तसं काही नाही. भाइसी लोकच या अरण्यात पाऊल टाकतात. तुला भिन्ने लोकच हवे असतील तर तुला मानव वस्तीतच गेले पाहिजे.” वीरसेन म्हणाला.

राक्षसाने वीरसेनचे आभार मानून जंगल सोडले आणि एका गावी जाऊन राहू लागला. तेथे त्याला सोमू नावाचा एकजण भेटला. राक्षसाला पाहूनही तो घोडादेखील म्हाला नाही.

राक्षसाने आश्चर्यचकित होऊन त्याला विचारले—“मला पाहून तुला भीती वाटत नाही का?”

“मला मरणाची भीती नाही. मृतात मी काही खावला नाही म्हणून मरतो आहे!” सोमू राखाने म्हणाला.

“या गावात मरणाची भीती कोणास आहे सांग पाहू!” राक्षस म्हणाला.

“त्या भीमुला मरणाची भीती वाटते!” सोमू म्हणाला.

राक्षस लगेच त्या भीमूकडे गेला. परंतु भीमू मुळा राक्षसाला पाहून म्हाला नाही.

जिवंत राहण्याची अनेक औषधे दररोज खाऊन खंयत चाललो आहे. तू मला गिळून टाकलेस तर ही पोडा कायमची जाईल!” भीमू म्हणाला.

राक्षसाने विश्वास सोडला आणि विचार लावला—“तू जिवंत रहावास, असा विचार करणारे, तुला माहीत असलेल्या लोकांत कोणी नाहीत काय?”

“माझा इलाज करणाऱ्या दीक्षितांना माझ्या जगण्यावर फार विश्वास आहे, असे मला वाटते. माझ्या जगवून त्यांनी खूप पैसे उकळले आहेत. पुढेही उकळतावावेत यासाठी ते माझा आजार बरा होऊ देत नाहीत, असा मला संशय आहे.” भीमू म्हणाला.

राक्षस दीक्षित नावाच्या वैद्याकडे गेला. राक्षसाला पाहून तेही मुळीच न भितां म्हणाले—“मला वावको म्हणजे पंचव्राण! तिच्यासाठीच मी मेहनत करून पैसे मिळ-

वतो आहे. कालच ती सर्व पैसे घेऊन माहेरी निघून गेली. तेव्हा तू मला खाऊन आपली मूक भागव!”

राक्षस हुताश झाल्यासारखा म्हणाला—“माझ्यात ती शक्ती नाही. कोणी भिन्ना मला पाहून म्हाला तर त्याला खायचा विचार मी करीत आहे. मला मुक्त करण्यासाठी कोणी देवाची पूजा केली तर माझ्यामुळे देवाची पूजा झाली या पुण्य-लाभाने तरी मला राक्षस रूपातून मुक्ती मिळेल. तेव्हा कोणी भिन्ना मला मुक्त करण्यासाठी मिळत नाही.”

“या गावात कमालीचा चिवकू म्हणून गोपू नावाचा एक प्रसिद्ध भिन्ना आहे.

“तू मला जिवंत सोडायला तयार असलास तरी मी मात्र तुला जिवंत सोडणार नाही.” या शब्दांत वीरसेनाने राक्षसालाच उलट बटाविले. ते उत्तर ऐकून राक्षसाचा सर्व ताडरुपणा बिरबळून गेला. तो म्हणाला—“तू माझ्या बरडावण्याला भिशील असे मला वाटले होते. मला राक्षसा सारखा मोठा आकार मात्र आहे. बाकी त्याच्या सारखी शक्ती मात्र माझ्यात नाही. कोणी भिन्ना मिळाला तर त्याला मारून आपले पांढ भरेल या विचारात मी ते बोललो.”

“तुला देह इतका मोठा आहे, पण तुझ्या अंगात शक्ती नाही असे म्हणतास, हे कसे काय?” वीरसेनाने विचारले.

पैसे कमावे लागणार म्हणतोच त्याला एकाएकी माहेस आले

“आपल्याला या राक्षस व्हातून सुवर्ती नाही तर!” विचार करीत राजस आणखी एका गावी जायला निघाला

जाताना तो निघाला होता त्याच वेळाचेच असेल, तेथे उन्हाटाने गाणे म्हणत मारीत फिरत अगळ्या सोमू दिसला. त्याला विचारले—“आता मीठा आनंदाने नाचतो आहेस की?”

सोमू राजसाला पाहून धरधर म्हणाला—“मला काही नकोत, मला आणखी जगायचे नाही मला त्याचे राबे घेन कंभवे देतो, म्हणतोय, त्याने विचार द्यायला द्यायला जगणे समय नाही, तेव्हा माझ्या सारख्यावर उपकार करावे वाटले ही सर्व तुझी हुर्या आहे!” म्हणत सोमून हात जोडून नमस्कार केला.

हे सर्व कसे काम झाले हे कळवे म्हणून भीमूच्या घरी गेला. त्याला पाहताच पायापासून डोक्यापर्यंत मीमूचे अंग हादरले.

“तुला मुडां जगायची इच्छा होऊ नये म्हणायची!” राजस म्हणाला.

कोणाला पण त्याने घेतल्या वेतातून घाईघाईने त्याने एक खोळा दिली. या गावात अर्धाअधिक प्रास कमी झाल्या मेहावानी करून घेऊन काही दिवस जमू दे!” भीमू म्हणाला.

दीक्षिताकरे गेला त्याला जगायची माली भीमूला औषध देऊन परतल्यावर त्याची परत आणेली दिसली माहेरच्या वाटेने अर्धो वाट धावून गेल्यावर पदचालाप आला, म्हण तो परतल्या नवऱ्याचे पायपरून दिसा मागे कोणला. त्यामुळे दीक्षिताला जिवंत राखला वतस माली!

राक्षसाला आकांक्षित मिळाले, पण त्याच्यात झालेला त्यामुळे आला त्यामुळे त्याला काही मन मानेना तेथून पुन्हा सांगूच्या घरी जावे व त्याच्याशी बोलावे असा विचार करून नि गेला, पण क्षणार्धात त्याचे शरीर

आकुचन घातून पहिले रक्तधोपाचे रूप त्याला आले वेताळ कोणत्या कथा सांगून म्हणाला—“राजा, मूर्खता आपापने राक्षस रक्तधो कोणतेही पुण्यकार्य केल्या शिवाय कसाकस धावू शकला? उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर, तुझ्या डोक्याची अंभर शकले तुझ्या पायावर लागलील.”

विकमादित्य म्हणाला—“राक्षस! कोणतेही पुण्यकार्य मी नाही, असे म्हणणे बरोबर आहे त्याला वाटले असले तर जगण्याची इच्छा तिघांना त्याला आक्रम टाकता आले असते, पण तसे त्याने केले नाही, किती गुजा अभिषेक केले असले तरी तिघा जिवंत माणसाना न म्हणते पुण्यकार्य मीत नाही का? त्या पुण्याचा परिणाम म्हणून राक्षस जाऊन त्याला मुजरूप प्राप्त झाले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग झाले, वेताळ प्रतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा आक्रम माहाला लोखंडा लागला. (कल्पित)

त्याला जीवितावर फार प्रेम राजा! राक्षस मोपूकडे गेला. मोपू राजसाला पाहून धरधर लागला.

त्याला म्हणाला—“वहीने चार दिवस राक्षसाच्या देवळात जाऊन अभिषेक मी तुला प्रास देणार नाही.”

मोपू म्हणाला—“अभिषेक करावयाचा म्हणजे पैसे खर्च होणार ते मला शक्य नाही.”

“तर मग मी तुला टाकतो!” राजस म्हणाला.

“मला तू जाणारच असतील तर त्या पण पैसे खर्च होता कामा नयेत!” मोपू म्हणाला.

कलेचः पुरस्कार

कलिंगपुरच्या जमिनदारांना फत्ताकार म्हटल्या की त्यांना मुदतदेव ~~महादेव~~ कोणी कवी ~~महादेव~~ म्हटले की त्यांना तुरुमात ~~महादेव~~ असे तो ~~महादेव~~ काणी उत्तम माझे म्हणून दाखविती, म्हटले की तो दोन्ही ~~महादेव~~ हात उभेल असे

शमिनदाराजी ही निर्मित ~~हो~~ व स्वभाव ~~महान~~ इतर शमिनदारांमध्ये त्याचा मान कमी होईल की ~~हो~~ हा प्रतीती ~~व्यक्ती~~ विद्याणाता ~~हो~~ असे असून ही एकदा शमिनदारांनी "एसा चांगल्या चित्काराचा माझ्याकडे पाठवा ! " असे आपल्या ~~विद्यानाता~~ सांगितले

[illegible][illegible]

કે ઉપસમાયક દિવાળીયા તોડવાકે તથા ૨૨૦૦૦૦ પદલા તથા -શ્રી ન ની સતે

लोकरीत

धन ~~कर~~ करो मजूर होता. दिवसभर मेहनत करके तो जो कमाई ~~करता~~ ~~करता~~ संसारके गाँठ बान्धे होते.

होता. आपल्या गरीबीमुळे ~~आपल्या~~ मोठा
~~आपल्या~~ भाऊविणे त्याला कठोरता प्राप्त
 होते. त्या ~~आपल्या~~ चार मांढऱ्या मुली
 आपल्यामुळे चार लहान ~~आपल्या~~ काम करून
 लागे पर्यंत ~~आपल्या~~ शक्य नव्हते, कारण
 मुलींचे वय लहानसे होते.

मुलींची जखमे करणे प्रसंग्या शक्ती बाहेर होते. ती कामाचरून सायंकाळी घरी परत आला की त्याची दायकी घेतली. मुलींच्या लज्जाची गोष्ट घेतली घेते.

धर्मू त्रयकोकडे हस्ताश नजरने पाही
एतडेच त्याला वाक्य होते

त्याची ~~कल्पना~~ ~~कल्प~~ आपल्या ~~संस्कृत~~
ब्रह्मिणीच्या लक्षासाठी चार पंथे मिळ-

॥ त्यासाठी लागणारे कष्ट
करायला तयार. लहान मुलाकडे
पाहून, त्यांना इतक्या लहान वयात
आमाना जायण धर्मला तयार. त्यांना
त्यांना तयार परंतु मने
एवढ्यात व वयाच्या वयोवृद्ध कामावर
जायला तयार.

धर्मस्था परमात्म्या कर्तृत्वान्धः
गन्तव्येवन्त-प्रतिपत्ति रक्षा असत्

त्यांच्यापैकी पुरुष बायकोला एके
विचारी म्हणाला—“ ~~आज~~ दोघ या घराच्या
आणि ~~आज~~ परसंतील साहाच्या
बायबाला राहणतो आहे. ताही का? परंतु
आपण इतक्या गरीब धर्मुला कोणत्याही
प्रकारचे सहाय्य केले नाही. काही तरी
मदत केली तर बरे होईल. होय ना?”

उं ऐकून वायकोला मुळां धर्मूची कोव
आलीं व म्हणाली- "होय, काही तरी

मदत करणे ही गोष्ट. असे कुटुंब कित्ये दुर्दैवी आहे। असे भावय जालटले आणि यांना गरीबी भोगू लागू नये. आपण कोणत्या प्रकारे यांना मदत करणे बरोबर होईल?"

"थोडेसे पैसे आणून साधा बागी टाकावे की घर्मुची त्यांचर नजरे. मिळाले तर त्याचे कष्ट कमो होतील. कोणत्याही प्रकारची काळजी न करता त्याला आपल्या मुलींची लग्ने करता येतील," पुरुष देवता म्हणाला.

त्याच्या बायकोने हीकार विला. दोघांनी एके दिवशी रात्री घर्मुच्या परसात विहिरी जवळ पैशांची एक पिशवी टाकली

सकाळी उठताच घर्मु परसान गेला तेव्हा त्याला पिशवी दिशली त्याने पिशवीचे तोंड उघडून पाहिले त्याचा डोळ्यावर दिव्यास होईना डोळे फाटकाडून पाहू लागला. आनंदातिरिकाने ओरडला, का एक एकून घरातली सर्व गंडली धावत आली मर्माची नजर पैशांच्या पिशवीवर पडली

सर्वात आधी घर्मुचा मोठा मुलगा, तो दोघांमुलींच्या पाठीवर हातेंका मोठा होता-बापाला म्हणाला-"बाबा, आपण या पैशांच्या भांडवलावर मोठा व्यापार करू या अशा दारिद्र्य कायमचे नाहील."

घर्मुची मुलांच्या पाठीवर झालेली तान मले आपल्या मोठ्या पहात म्हणाली-"ते नाही चालायचे! जाम्ही ते पैसे खर्च करून बांगले कपडे शिवून घेती उरलेले पैसे गुरू रुडे विशाभ्यास

मुलांनी असे म्हटल्यावर घर्मुची बायको ओरडली-"रे, जरा!" त्यांना रागाधून ती पुढे म्हणाली-"मला कित्येक दिवसांपासून सोन्याचे दागिने व्यावेसे वाटत होते. परंतु गरीबीमुळे आनययंत ते सकय आले नाही की हे पैसे खर्च करून दागिने करविते."

घर्मु हातातून सून म्हणाला-"हे पैसे खर्च करून आपण एक चांगले घर बांधूया मंतर थोडेसे शेत विकत घऊ का तेव्हा कोठे गावात आपल्याला मान वर करून हिडना फिरता येईल. म्हणून नागती ने ऐका आणि या पैशावर कोणीही नजर ठेवू नका!"

घर्मुपासून थोड्या मंतरावर त्याच्या बायकी होत्या त्यांच्यापैकी एकही काही बोलली नाही परंतु त्याच्या मनात, लक्षाविषयी कोणीच कसा बोलत नाही, गोष्ट मागची घन होती.

कडुलिवाच्या तथं ऐकत अगलत्या गृहदेवताना, धर्मचे, पडली. म्हणाली-"होय, हा

त्याच्या बायकोचे आणि मुलांचे विचार ऐकून फारच अत्यय वाटले.

पुरुष बायकोला म्हणाला-"ऐकण्यासना शर्मवाच्या काय इच्छा आहेत त्या? आतापर्यंत मुलींच्या लग्नाची गोष्ट कोणी वाटली नाही. पत्न्याकाना आपली इच्छा पूर्ण करून व्यापचा गोष्ट तेवढी सुचते म्हणून मुलींच्या आईला मुला मलीच्या लग्नाची गोष्ट आठवली नाही ती आपली जबाबदारी विशरली. तिला दागित्यांचा मोह याला लीकरीत म्हणायचे काय हेच नाही!"

गृहदेवतातकी याई फार काळजीत पडली. म्हणाली-"होय, हा

पेशाचा मोह आहे. पैसा नव्हता तोंपर्यंत सर्वांची एक वाच्यता होती. कोणालाही स्वतःचा स्वार्थ असा नव्हता. सर्वांना मुलीचे ज्ञान कसे होईल याचीच चिंता होती. पैसा समोर येताच ती गोष्ट विमरुत सर्व आपापली इच्छा पुरी केली होईल, याच स्थाय्यता बळी पडले तर मग एक संमत करूया."

मध्यंतरी धर्मू, त्याची बायको व मुलगे, आपापली इच्छा पूर्ण व्हावी साठी भांडत होते.

परंतु पिढवीतील सर्व गाणी बदलून दगडाची झाली. ती पाहून सर्वांची तमेंद फिक्की पडली व सर्व एक दुसऱ्याचा चेहरा पाहू लागली.

धर्मूची बायको हंबरडा फोडून म्हणाली-
"आपण पैस पाहून गोहात पडलो, परंतु सर्व दगडाचे पैस आहेत. मंत्रांशांची माहिती असलेल्या कोणतीही आपत्त्याला असा तम्हेने फसवून खेळ केला आहे!"

सर्वांनी मिरास होऊन माना जाला वाटल्या. प्रथम धर्मूची बायको स्वतःला आवकून म्हणाली-
"आपण सर्व हे मरे पैस समजून यांच्या करिता परस्पराने भांडलो व आपला लहू धरून बसलो. समोर लग्नाचे वय झालेल्या मुली आहेत. आपल्यापैकी एकालाही त्याच आठवण झाली नाही!"

धर्मू आपली स्त्री झालेला मानवर करू नव्हता. म्हणाला-
"ती गोष्टच पार विसरली!"

मुलगे लाजेने आहंला म्हणाले-
"काय वाटेल तितकी मेहनत करून आम्ही पैस मिळवू व आपल्या बक्षिणीचा विवाह फिती लवकर करता येईल हे पाहू! आतापर्यंत भांडलो ते विसरू या!"

कडकड्याच्या गृहदेवता हे सर्व पहात एकत्र होते. धर्मूच्या कुटुंबात पैसामुळे व भांडण संपवले होते ते नाहीसे होऊन सर्वांत एक वाच्यता आली, या नव्हेल गृहदेवतांना आनंद झाला.

धोक्याची सूचना

ब्रह्मदत्त कच्छीयेचे राज्य करीत असताना वारणाची येथे सेनक नावाचा एक साधू रहात असे. बोधिसत्त्वांनी अनेक अवतार धारण केले, त्यांत या साधूच्या रूपे एक अवतार धारण केला होता. तो तेथे रहात होता.

त्याच समयी गहराच्या अवलंबासच्या एका गावी भिक्षा मागून आपला उदरनिर्वाह चालविणारा एक ब्राह्मण होता. तो शेजारच्या गावात भिक्षा मागून एका जंगलाच्या बाटेने आपल्या गावी येत होता. तेव्हा त्याला कोणी असे म्हटलेले ऐकू आले-
"अरे, ब्राह्मणा, आज तू घरी गेला नाहीस तर तुला नवकी मरण येईल. तू घरी गेल्यास तर-तर तुक्या बायकोचे मरण निश्चित समज!"

ब्राह्मण ती वाणी ऐकून चारी बाजूला पाहू लागला. परंतु कोणी दिसला नाही.

ती विचित्र सूचना देणारे कोणी भूत किंवा यक्षतर नाही, अशी यांचा त्याच्या मनात आली. प तो गर्भगळीत होऊन गेली बसला.

जाऊन तो ब्राह्मण जितके लवकर जमेल, तेव्हा लवकर घरी पोचावे म्हणून ठरवून निघाला. तसे केले तर आपली बायको मरेल आणि जंगलातच राहिले तर आपणाला मरण येईल या संकेने तो किकर्तव्यविमुख परिस्थितीत तो जागच्या जागी उभा राहिला. काय करावे न समजून काळजीत पडला.

ब्राह्मण त्या संकटमय परिस्थितीत जंगल पार करून शहरातल्या एका रस्त्याने चालत असता बोधिसत्व सेनक हे एका जामी पुष्कळ लोकांना धर्मबोध करीत असलेले दिसले. ते एका उंच रथानी बसून बोलत होते आणि लोक चारी बाजूला

जमिनीवर वसून बोधिसत्व सांगत होते. श्रद्धा भक्तिपूर्वक ऐकत होते.

तो दुर्दैवी ब्राह्मणतिकडे गेला. लोकांच्या मार्गे उभा राहिला. प्राणधीतीने बोधिसत्व सांगत होते ते तो श्रद्धापूर्वक ऐकत नसूनही त्यांना पाहून निश्चेष्ट उभा होता.

काही बोधिसत्वांनी आपल भाषण संचवितांच सर्व लोकांनी दाढया वाजविल्या. मात्र ब्राह्मण जागच्या जागे दाढया ऐकण्या दिवाय मूर्त उभा होता.

बोधिसत्वांनी आपल्या उच्च वासना-वरून त्या ब्राह्मणाला पाहिल आणि त्याला आपल्या जवळ पावला. ब्राह्मण त्यावर.

ब्राह्मणाने जाऊन मान घालून बोधिसत्वांना नमस्कार केला.

बोधिसत्वांनी त्याला विचारले-“असे कोणते मऊ तुझ्यावर येऊन पडले आहे?” की इतर काळजीत मग्न आहेस.

हाले पाणावले त्याने जगलात जी अशरीर जाणो झालो त्या विषयी सांगितले.

बोधिसत्वांनी त्याला विचारले-“ती अशरीर जाणो झालो त्या तू काय करीत होतस?”

“मी एका सादांमाली वसून पिशवी सोडून त्यात आयला आहे. ते काढून घेतो.” म्हणाला.

“तू ती पिशवी बघ डबलीस त्यात अन्न उरले होते ना? त्याच्या वरीवर प्यायचे पाणी ठेवले नव्हते. जवळ झाल्यावर तू पाणी प्यालास? बोधिसत्वांनी विचारले.

“अशरीर एक चांदा होता. जाऊन भागविलो.” म्हणाला.

“तू खालकपाद पिशवीत अन्न उरले होते ना? बोधिसत्वांनी विचारले.

“महाराज, पिशवीतले अन्न अन्न मी खात. उरलेले अन्न पिशवीत माहू दिले.” ब्राह्मणाने उत्तर दिले.

बोधिसत्वांनी एक शण मध्य रात्राच्यावर विचारले-“तू नव्या भागविण्यासाठी

ओढ्याजवळ गेलस ते पिशवीने तोंड दोरीने घट्ट बांधले होते का?”

“ते मी ओढ्यावरून परतल्यावर केले. त्या नंतर पिशवी घेऊन मी निघालो.” ब्राह्मण म्हणाला.

“पिशवीचे तोंड बांधून ठेवण्यापूर्वी त्या पिशवीत काय आहे, तू पाहिलेस का? बोधिसत्वांनी विचारले.

त्याचे काय-काय हे आठवण्यासाठी दान मिनिट थांबल्यावर म्हणाला-“नाही, मी तसे झेपे मद्धते.” मी आहे हे पाहिले नाही.

बोधिसत्व त्या भवघीस काय झाले, या पिशवी विचार करण्यासाठी काही वेळ थांबून त्या ब्राह्मणाकडे म्हणाले-

"तु झाडाखालून निघण्यापूर्वी तुझ्यावर व तुझ्या त्रायकोवर येणाऱ्या धोर प्रसंगा विषयी सूचना ऐकू आली. होय ना?" ती तू संगीतलोस तशीच.

"होय महाराज! मो दहावाय पावले सुडा चालून गेलो नसेन. कोणीतरी स्पष्ट आवाजात ती विविध धोक्याची सूचना केली." ब्राह्मण म्हणाला.

"म्हणजे, झाडा अजूनच निघण्यापूर्वी नाही तर घडले' असावे. बहुत करून आध्यामा सांघ जाणपदार्थाच्या मोहाने पिशवीत शिरला असावा. ते ज्याने पातिले अशा यक्षाने किंवा वृषदेवतेने तुला धोक्याची सूचना केली असावी. तू त्या दिवशी भरी मज्जा नसतास तर जाण्यासाठी पिशवीचे त्राड मोडले असतेस आणि आत हात धातला असतास. सांघ तुला तक्षकीच चाचला असता व तुझ्या मरणाचा कारण झाला असता. तम ह करून तू मरळ घरी गेला असतास तर तुझ्या

चायकोने पिशवीची दोरी सोडून पिशवीत झाले असत हे पाहण्यासाठी पिशवीत हात धातला असता व तिला सांघ चांयल्याने मरण आले असते." बोधिसत्व म्हणाले.

नंतर त्यांनी ती पिशवी ते वसले होते त्या जागे गवळच ठेवायला सांगितली. तेव्हा लोकांच्या गर्दीत एक गारुडी होता तो पुढे आला व त्याने पिशवी सोडली. आतून 'फूस्त' करून एक गारुसाप बाहेर आला.

लगेच गारुड्याने त्या सांघाची मुडी शिताफीने पकडली व त्याला दूर वेऊन गेला

तेव्हा बोधिसत्व ब्राह्मणाला म्हणाले- "आता तुला मुळीच भिण्याचे कारण नाही. तू निवेदन करू शकतोस."

ब्राह्मण बोधिसत्वांचे आगार मानून घरी निघाला. त्यावेळी त्याचे मन हलके झाले होते

छत्रपति शिवाजी-१

मोगल साम्राज्याला शस्त्रांनी वसविणारा शौरिणाची व. स. १६२७ (१६३०) मध्ये जन्मला. शिवाजीच्या वडिलांचे नाव शहाजी. शहाजी राजे विजापूरचा एक बहादुरदार होते. शिवाजीचे शासन पुण्यास त्याच्या मातोश्री जीजाबाई आणि कोट्टीक-मिद दादाजी कीर्तदेव यांच्या देखरेखी खाली गेले.

मानपणीस शिवाजीने धर्म सातुवाची जात करून आपणच शहाजीच्या मावळ कोट्टीक मने शरकित करवा होती. त्याच मावळी शिवाजीला भाग्यशायक म्हणून मान देऊ लागले.

शिवाजी एवढा गूर, वीर व बालुकी होता. परंतु त्याला त्या शोष्टीचा तिलमाव गर्व नव्हता. त्याला धर्माला फार अभिमान होता त्या काळात प्रजे मध्ये ऐक्य मानना व धर्मशासना उद्दीष्टित करणारे साधू स्वामी मगध रामदास हे होते. शिवाजीच्या मनांचे नमस्कारविषयी शिवाजीने आदरभावना

पिढावुवाला एका वाडेच्या गळ्यात
 ठेवण्यात आले. भायला बाहेरी ने
 सावळ्या धातूने अतिशय बळकट
 झाला. शिवाजीने राजाजी गळ्यात
 मीत केले. ना पेटले. भयानकाच्या
 गोर गरिबांना चाटू लागला. इन्दांन
 ने पुण्य कार्य करणारे तंत्रेने मुद्दामने
 ओं बाहेर करणार आले.

एके दिवशी तब्येत गुंथारल्याने सांगून
 पक्यापणी करंहे भरभक्क भरदार
 नयाचकडे पाठविण्यात येऊ लागले.
 शिवाजी संभाजी एका भोठ्या पेठ्यात
 बसून निपून गेले. पाहूरेकन्यांना रागप
 झाला नाही. श्रीरंगसेवाला गोष्ट
 फार उभिरां नळली.

सत्याशाचा वेध करून शिवाजी व
 नभाजी राज्या बाहेर निघून गेले.
 गावाच्या जिल्ह्या शिवाजीचे अनुयायी
 बोडे रंगत मिट्टे होते. काही दिवसांनी
 शिवाजी व मृतंगा मभाजी पुन्हा
 मुंबकर भायल्या कुटुंबियाक शेडन
 भेटले. शिवाजीला शांत करणानाहो
 ओरंगजेबाने शिवाजीला 'राजा' हो
 पदवी दिली.

पटणारा सल्ला

किंयत ऐन ताल्ल्यात होता. आबालुवाहू वेह-ऐवदार मिशा, पाहणाराला समजून घेताच
 भयकर ना आपल्या गावात राहून भाजीपाल्याचा मट्टा भाजवी. स्थितः
 भाजीपाल्या घेऊन बाबाराबा जाई आणि एकदां तो भाजीपाल्या विकून पैशाची
 पिशवी काढतेना सोबत घेत घरी नघाला तेव्हा त्याचा एक मित्र त्याला म्हणाला-"कितन,
 दिवस बरे नाहीत. चार चौमांची नाही, अणा उन्हेने पैशाची पिशवी कपड्यात
 सोपून ठेवची पाहिजे." त्याने सल्ला दिला कितन मिशा पिछोत म्हणाला-"माझ्या
 मकळून चोरी?" म्हणत आपल्या गावी निघाला

भाटेत त्याला जागमी नेचे एक विहीर विसवी त्यात उतरून पाणी पिकून आशा
 झालि शेजारोच एकधमणाळा दिवशी त्यात विधातीभाडी जाऊन बसला, तेव्हा एक
 काटकुळा मामूस त्याच्या जवळ येऊन म्हणाला-"अडक जाईल, अंग सोडून
 देऊ ना?"

कितनने होकर दिसा. त्या काटकुळ्या माणसाने अंग भातेजमळ्या एक दोन
 चिरा कितन वेगून होऊन

भयर्वां तासाले कितनला गुड आलो. पावत्या-मावत्या पैशाची पिशवी हुडकत
 अडकत, तो काटकुळा माणूस पेऊन "ही पत्ता, तुमची पिशवी बरोबर शाहेतकी
 भाजीत सोड रहा. पैशाच्या पिशवी सल्ला देणाऱ्याने नायगाय कोणत
 माहीत नाही मला सवायक म्हणतात. मी वेतो का सल्ला देतो!"
 त्याला इनाम

चिंचेचे पोते

एका व्यापारी रस्तात असे. त्याचे कुटुंब मोठे होते वण व्यापार करी तो लहान होता म्हणून शक्य तोंवर न्यर्थ खर्च करीत नसे फार काही वर्षांत घराच्या अर्थ भागवीत असे.

तो मधून-मधून शहरात जात असे आणि वृक्षांमधून टंबावळा जो माल लागू तो आणीत असे परंतु माल गाडीत घालून हमरस्त्याने आणीत नसे कारण हमरस्त्यावर जकातीचानाका होता व जकात मरावी लागे. जे लोक त्या रस्त्याने त्यांना गावा पलीकडे जाताना जकात मरावी लागे. तो कर आणि गाडीचे भाडे मिळून मोठी रक्कम होई. म्हणून तो व्यापारी खांद्यावर उचलून नेता घेईल एवढाच माल शहरात विकत घेऊन आपल्या गावी परत येत असे. तो माल तो पोत्यांत घाली आणि

आडवाटेने ते पोते उचलून घेऊन गावी येत असे.

आडवाटेने म्हणजे जंगलांतून यावे लागे कास्त पालावे लागे, शिंयाय चोरांची व जनावरांची भीती होत होती जंगलांत भुते सुद्धा असतात असे लोक सांगत, तरी तो व्यापारी थोर त्याच वाटेने येत असे.

एके दिवशी तो व्यापारी जंगलातील काटेन माल विकत घेऊन परत आपल्या गावी येत होता. एका उवराच्या झाडा-खालून जात असता एक भूत अकस्मात त्याच्या समोर उभे राहिले. ते म्हणाले—“मी तुला गिळतो!” आणि पुढे-पुढे वेळ आणले.

तो व्यापारी क्षणभरच घाबरला. नंतर स्वतःला मावरून दरडावून म्हणाला—“ए भुता! तूच का, मला वटिले की

दाभणसिंग तर नाही? मला दाभणसिंगाची तेवढी भीती वाटते!”

“कोण रे तो दाभणसिंग? मी कधी त्याचे नाव सुद्धा ऐकले नाही. तो माझ्यापेक्षा भयंकर आहे का?” भुताने विचारले.

“तो दाभणसिंग सामान्यपणे जंगलात रहात नाही. त्याच्या जवळ आप्याचा विचार करू नकोस म्हणजे सामान्य भूत! माझ्या सारक्याला गिळणेंच तुला शक्य आहे! दाभणसिंगाने तसे नाही! तो भोसकून-भोसकून ठार करतो तो म्हणजे मोठा क्रूर आहे!” व्यापारी म्हणाला.

आपल्या समोर हा भीत नाही, परमर कांपत नाही, वकट आपल्यापेक्षा

भयंकर अशा दाभणसिंगा विघ्नी सांगून आपल्याला घाबरवून सोडित आहे, हा विचार करून भुताला याचा भयंकर राग आला.

“ठीक, मला ताबडतोब तो कोण दाभणसिंग आहे, त्याला दाखव” भूत म्हणाले.

“तो गावात राहतो. त्याने तुला पाहिले की तुला व मला दोघांना जागच्या जागी ठार करील. म्हणून माझ्या पोत्यात तुला बसवितो व तो राहतो तेथे घेऊन जातो व पोत्याच्या भोकांतून पहात रहा, कोळ्याला नकोस!” व्यापारी म्हणाला.

व्यापाऱ्याने पोत्यातले सर्व सामान बाहेर काढून भुताला बसविले आणि

पांढ्याचे तोंड बट्टे बंद करून ठेवले. तो जकाळ नाक्या वरून, काही माहीतच नाही, अशा ऐंटीत पुडे जाऊ लागला. तेवढ्यात पाठीमागून आवाज आला— "कोणरे तो? धांव, पांढ्यात काय आहे दाखव पाहू?" विचारणारा जकात नाक्यावरचा अधिकारी होता.

व्यापाऱ्याने पोते खाली उतरवून ठेवले म्हणाला—"काही नाही मालक, चिचेचे पोते आहे!"

अकात अधिकार्याने पोते तारावून ठेवले आणि दाभणाने पांच जाती टांचून पाहिले. "चिचे सारखेच वाटते आहे! वारमण आहे! चार पाकळ्या म्हणजे एक रुक्या माला त्या सर्वांना मिळून भर!" अकात अधिकारी त्याला म्हणाला.

व्यापारी पोते उधळून घेऊन दुसऱ्या वाटेने जेथे त्याचा माल उतरवून ठेवला होता तेथे जमलात गेला. त्याने पोसाचे

तोंड सोडून आणि भुताला बाहेर येऊ दिले. पाहिलेस दाभणसिंगाचा प्रताप? मी दिला म्हणून जिवंत मुटलास! व्यापारी भुताला म्हणाला.

"बापरे! भोसकून-भोसकून त्याने मला ठार मारले! मू खोटे बोललास म्हणून वांचलो! गुन्यावर मी कोणता उगकार करू, बोल!" भूत म्हणाले.

"मासं कुटुंब मोठे आहे! तुला शक्य असेल तर मला दे!" व्यापारी म्हणाला.

"एवढेच ना! या माडाच्या दुधात धन पुरून ठेवले आहे! खणून काढून घे!" असे सांगून भूत नाहीसे झाले.

व्यापाऱ्याने माडाच्या मुंडात खणून पाहिले तर धनाचा खूपच मोठा साठा सापडला. ते पोसाक घालून जगलाच्या दिवसापासून तो आपल्या गावी आला. दिवसापासून तो सहकुटुंब सुखाने राहू लागला.

भ्रम-निरास

भास्कर हा सुमारे पंचवीस वर्षे वयाचा तरुण, अर्थातच साहसी व धैर्यवान होता. दररोज रात्री जेवण झाल्यावर तो आपल्या गावच्या काठापर्यंत जाऊन परत येई. त्या तळाघाळा लागूनच स्वप्नान होते. तरी भूता खेळाची भीती वाटत नसे.

नेहमीप्रमाणे तो एकदा तमावापर्यंत परत येत स्वप्नाच्या जवळच्या भागात कोणीतरी दोघे खूप जोरजोराने भांडत असल्याचे दिसले. कोण असतील वरे हे विचार भास्कर त्या जाग्याला जाऊन घोंढ्या अंतरावरूनच मोठ्याने ओरडला—"या मध्य रात्रीच्या वेळी कोण आणि कां भांडते आहे?" पाहू दे वरे.

त्या पाठोपाठ सांडणारांपैकी एकजण म्हणाला—"कोणी माणूस दिसतो आहे!

इतक्या रात्रीच्या वेळी इकडे ती एकदा आला म्हणजे लावीनेच बांगसा छोट असला पाहिजे. चल, आपले मांडण मिटवून तो पायला निवाळा कपाचित देईल! पाहू या!"

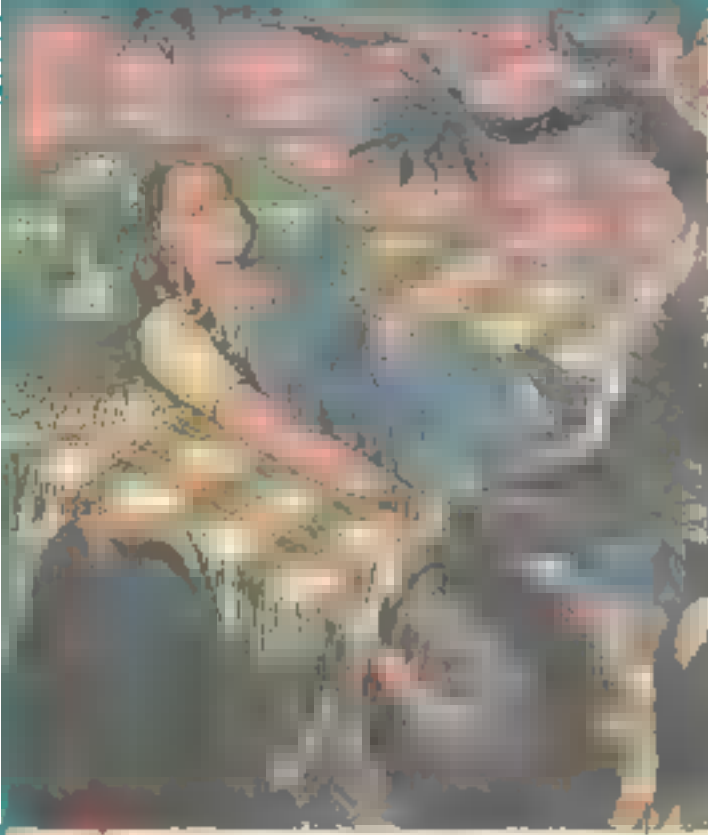
भास्कर त्याच्याजवळ गेला असेल त्याला काळ्या आकृती धाईघाईने पलकळत्या आणि जवळ उभ्या राहिल्या. ती भुते होती. भास्कर क्षणभर घाबरला, पण अग्रेस स्वतःला सावरून म्हणाला—"ओहो! तुम्हीच नाही का भांडत होती?"

"होय, बाप्हीच! आम्हांला पाहून तुला भीती काही ना? वाम्ही कोण आहो वाटले? मृते आहो मृते!" एक आकृती म्हणाली.

भास्करला आंघून भीती वाटत होती तरी बाहेर धाडपणे म्हणाला—"ते तर

एक मुलगी सोपली आहे तिचा रंग सान्वासारखा पिवळा आहे एकाने म्हणजे भाते तर दुसऱ्याचे म्हणजे गुलाबी रंग आहे तू रमा तरुणीला स्वतः पाहून आमच्या पैकी कोणाचे म्हणजे जरोवर आहे, मला."

भुताच्या भानगडीत उगाच सोपलेली की, असा विचार करीत दुसरा काही उपाय नाही असे म्हणून भास्करने 'चरे' या अर्थी हळविरी.

भुते रमाला ती मुलगी सोपली होती त्या घराच्या गच्चीजवळ धेडल गेली. एका साऱ्याची कांदी त्या घरावर बांकलेली होती मूतांबरीवर भास्कर त्या कांदीवर बसून गच्चीवर बसला.

दुधासारख्या चावण्यात साटेवर ती मुलगी सोपलेली होती. तिला पाहून भास्कर म्हणाला. इतकी सुंदर मुलगी त्याने त्या दिवसापूर्वी कधी कोठेही पाहिले नव्हती. लग्न करायचं झालं तर याच मुलीशिवाय आणखी कोणाची करावयाचे नाही, त्याने मनाशी ठरविलं. आणि तेवढ्यातच ती भुते पळाली.

भास्कर त्या मुलीकडे पापणी लवू न देतां पहात असतां दोन्ही भुते चटविणी कांदीला धरून लग्नली त्या वेळी जी आवाज झाला, त्यामुळे त्या मुलीची

छोप मोडली व तिने समोर भास्करला पाहिले. व म्हणाली-"अगोवार्ड!"

भास्कर हसत मुखाने म्हणाला-"भिऊ नकोस! मी चोर नाही! आणि भूत तर नाहीच नाही!"

"तरमग या मध्य रात्री वेळी तुला इकडे कोणते होते?" रागान त्या मुलीने विचारलं.

भास्कर तिला तो कथासाठी तेंप म्हणून म्हणाला-"भुतांनी जे सांगितले होते, त्यात मूळीच नाही. तुम्हे सौंदर्य अपूर्व आहे! मला येथे आणतो नोकरी आहे. तुम्हाशी लग्न करायचे म्हणतो. मी म्हणून बसून तुम्हा घराच्या दोकांशी बोलतो!"

ते ऐकून ती बटारून पहात व दाताने भोठ चावीत म्हणाली-"तुम्हां कोणे तर फिरते नाही? माझ्याशी म्हणजे लग्न करणार! माझे सौंदर्य पाहून जो बोललास बोलायला तू घजलासच कसा? तू कधी आरशात माकडासारखं तोंड पाहिलं आहेस का? तुला माझ्या दड मिळाल्या पाहिजे." असे म्हणत मोठा करून ओरडली-"दादा, दादा! चोर!"

ती म्हणाली ते ऐकून भास्करला माला भोसकल्या सारखे झाले. अपमानाने

आधीच हसकल होता, रमाला पळून यायचे सुद्धा मुचल नाही.

एखाद्या पहेलवाना सारखा आठवणी माणूस एक जाडजूड सोटा घेऊन आला व म्हणाला-"चोर, कोठे आहे?" ती भास्करला पाहून म्हणाला-"मूर्ख चोर! मनात काय तर तुला उचलून गच्चीवरून खाली फेंकून देईन. तुम्हावर दया करून सोडून देतो. रात्रीभर तुला जघाच्या कोठडीत कांडून ठेवतो व उजाडल्या दहा जणांसमोर तुझा डोके ठीक करतो."

भास्कर भीतीमुळे आणि अपमानामुळे परस्पर कांपत म्हणाला-"मी चोर नाही!"

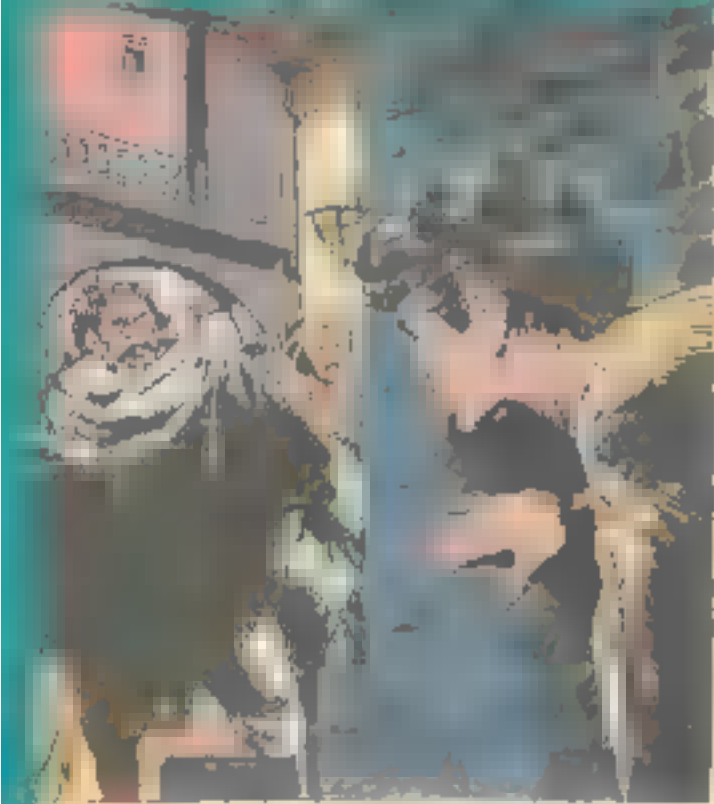
तुम्ही म्हटल्याशिवायच कळते आहे मला नाही कसलीही भीती वाटत तुमच्या-सारखी भुते मी जहानपणी रस्त्यावरच्या नाटकांत पाहिली आहेत. आज या स्मशाना-तुम्हाला पाहातो आहे." मला पाहून भांडणे का थांब विलीत.

"तू तर जोराचा विसतो आहेस. पण आमचे एका गोष्टीबद्दल भांडण चालले आहे. तू काय तो निवाळा दिला पाहिजेस!" एक भूत म्हणाले.

भास्करने विचारलं-"कसा बद्दल भांडण?"

भुते म्हणाली-"येथून जवळच एका घराच्या गच्चीवर अप्सरे सारखी सुंदर

मुटवात केनी आणि ओरडना-“मी चोर नाही दार उघडा!”

काही क्षण दार उघडले. दार उघड पारो ती मलाही तळूती. तिचा पहिल्याच भाऊपण नेव्हता. कोणी चार मजूर होते.

त्यांनी, आनंद खोली बाहेर आल्यावर त्यांच्याकडे आश्चर्याने पाहिले व त्याला विचारले-“हा वादा भुतांच्या हातांत किती पूर्वी गेला. तू कसा आलास, याच्यात? तुला नशीब त्यांनी तुझे लपके तोडून तुला धावले नाही.”

भास्कर मान खाली झाला घरी परतला त्याच्या मनात आनंद की काय काढला हे ठरून ज्यांच्यामुळे त्याला इतका अपमान सहन करावा लागला. भुतांवर सूड उगवायचा! काळोख होऊन पोटा वेढा गेल्यावर जाडजूड काठी घेऊन गेल्या रात्री त्याला ती दोन भुते नेटली होती तेथे गेला.

शेवटी भुते तेथे बसलेली होती. भास्करला येत असलेला पाहून दोन्ही पोटावरून हसू लागली. म्हणाली-“तू येणार हे आम्हाला माहीत होते” तुम्ही माणसे जी जाडजूड सोटे धनुष्य बाण करी घेऊन ज्ञाना ते आम्हाला चोरू शारखे वाटतात.”

“अजून ते सर्व मायाहीन केले. रात्री तुम्ही दोघांनी आणखी काही भुतांच्या मदतीने एवढे नाटक कशाला केलेत? माझा अपमान आणि आर्थिक बाबत मला का दिलात?” भास्करने त्यांना विचारले. तेव्हा त्याने आपली काठी खाली ठेवली होती.

भुते दोन पायले मागे सरकली आणि म्हणाली-“ते सामान्य नाटक नाही. रस्त्यावर जेवतातना, तुला जवळ पायी म्हणून ते आम्ही केले. अंजनी कोण आहे तुम्हाला माहीत आहे का? त्या मुलीच्या गाथाहीन कामासाठी या गावी आली!”

“अंजना? ती तर माझ्या मामाची मुलगी!” भास्कर म्हणाला त्यावेळी त्याचा चेहरा पांढरा फट्ट होता.

“म्हजे तुला ते काय आठवते आहे म्हणावयाचे! तुझ्या इच्छे प्रमाणे तिचे तुझ्याशी केव्हाच होते, नाही का? तुला नोकरी मिळाल्यावर या गावी आल्यानंतर, (हे गांव नसून लहान ने शहर आहे) चार चालत्या सुंदर मुली पाहताच अंजना तुझ्या दोळ्यात अंजना कुरूप झाली, हाय ना?” भुतांनी विचारले.

भास्करला काही उत्तर न सुचल्यामुळे तो मान खाली धावून बसला. दोन्ही भुते विचारले-“रात्री मला ने सांगितले का! आठवण आधी लवनाविषयी बोलणी करायला आलेल्या तुझ्या मामाला म्हणालास की अंजना सुंदर नाही म्हणून तिच्याशी मी करणार नाही! ती किती दुःखी आहे, बाटले तुला!”

ते ऐकून त्याला डोळे दिवस होत असलेला भ्रम नाहीसा झाला. सर्व मुलींना नाही तर एखाद्या मुलीच्या मनात राक्षस शिरून बसेल. त्याच प्रमाणे एखाद्या राक्षसी मनात देव येऊन राहू

“ते ऐकून ती मोठमोठ्याने डमट म्हणाली-“नोरांत मी इतका कुरूप माणूस आजपर्यंत पाहिला नाही.”

पहिल्याने भास्करला धरून भोळीत खाली घेऊन त्याला एका कोठडीत कोठून ठेवून बाहेरून कडी लावली.

भास्करला हे सर्व ऐकावे स्वप्न पडते तसे वाटले. त्याला रात्रभर झोप लागली नाही. उजाडण्याच्या सुमारास त्याला दुकून कोठडीचे आरवणे आणि जवळून कावळ्यांचे ओरडणे ऐकू लागले.

डोळे फिरल्यासारखे जाले त्याला त्याने बाहेरून बंद केलेला दरवाजा उघडव्याला

लागेल. आपण केलेला अपराध काही नाही तरी त्या गच्चोवरच्या सुंदर मुलीने आपला किती अपमान केला. मी ती गोष्ट कधी विसरणार नाही.

भास्कर काही दिवस तन्हेने मनात विचार करीत राहल्यावर त्या भुताला म्हणाला—“तुमच्या मुठ मी दिवसां स्वप्न गहात होतो त्यांतून मुक्त झालो. माणसाच्या ल्यामक्षां मनेच आस्त महत्वाचे असते ज्या जगावसांच आपल्या गावी जाऊन मी आपल्या माणसा सांगतो की माझा अंजनाशी विवाह देण्यासाठी मुहूर्त धरा!”

फार चांगले म्हणालास, आतां आम्ही आपल्या दवराच्या माझावर परत जातो! असे म्हणत दोन्ही भूते काळोखात दिसोनाशी झाले.

दुसऱ्या दिवशी भास्कर त्याच्या गावी गेला आणि त्याने आपल्या मामाला तो अंजनाशी विवाहास तयार असल्याचे सांगितले त्याला व अंजनाला आमुळी जे

मानव ज्ञाना तो एकदा नवदा नवदा त्यांना सर्वांना खूप आनंद झाला.

दहा दिवसांचे भास्कर व अंजनाचा विवाह झाला रात्री मामाने, त्याच्या जमलेल्या नतावाइकाच्या करमणुकीसाठी एक नाटक उपड्यावर करविले नाटक सुरू होताच निरनिराळे वेष कलून पडद्याच्या पुढल्या काजूला आलेल्या तिघां पुढ्यांना व एका सुंदर स्त्रीला पाहून भास्कर अकित होऊन आपल्या मामाला म्हणाला—“मामा, ही माणसं दिसत नाहींत, भूते आहेत!” असे सांगून तो नोकरी करीत असलेल्या गायीरमाने जे पाहिले होते ते मोडक्यात सांगितले.

मामा थोडा हसत म्हणाला—“होय रे भास्कर! ते म्हणालास ते खरे आहे. ही रस्त्यावरची नाटक करायला शिकलेली भूते आहेत! यांच्या मदतीनेच मी तुमचा मनासला सर्व भ्रम दूर करविला.”

जे उत्तर ऐकून भास्करला जे चढले होते ते सर्व कळले. तो आनंदाने मनातल्या मनात हसला.

प्रातिहाना पात्रा

एकनाथ आपला विद्याभ्यास संपवून आपल्या गावी परत आला तो हजार आहे जे स्वभावाने चांगला असे एकनाथ भिकूशेट गावाच्या व्यापाऱ्याने जोलावून आपल्याकडे जमा करून व हिवावे लिहायचे सांगून नोकरीवर ठवले. एकनाथाने भिकूशेटकडे तीन महिने काम केल्यावर त्याला हिवावे कसा लिहायचा याचा चांगलाच अनुभव आला.

त्याच्या गावात पन्नास नावाचा आणखी एक व्यापारी होता. त्याची आणि भिकूशेटची व्यापारात चांगलीच चढाओढ होती. एकनाथ हजाराचे नव्हे पण चांगला प्रमाणिक आहे ऐकून घनशेटने त्याच्याकडे एका आपल्या माणसाला पाठविले आणि भिकूशेट पगार देतो त्याहून शंभर जास्त देतो असे सांगून आपल्या दुकानात नोकरी करायला बोलाविले.

एकनाथाने एका आठवड्यात भिकूशेटकडेची नोकरी सोडली आणि घनशेटकडे नोकरीला लागला.

गावाचा जमिनदार रामजी पाटील होता. त्याचा फारभार आणि कामाचा पसारा फार मोठा होता. त्याच्याकडे हिवावे लिहायला त्याला एका नोकराची गरज होती त्याने एकनाथाला बोलावून, घनशेट देतो त्याच्या दुप्पट पगार असे सांगून विचारले तुला किती पगार मिळतो? एकनाथने दोनवे रुपय मिळत असल्याचे सांगितल्यावर रामजी पाटीलानी चारवे रुपयाचे प्रलोभन दिले आणि कामाला लागायला सांगितले.

एकनाथ रामजी पाटीलाकडे कामाला दोन तीन महिने काम केल्यावर त्याचा बालमित्र बर्म त्याला मदला आणि म्हणाला—“अरे एकनाथ, माझा फार

मोठा घंदा आहे. मी आगत-निर्यात करतो. खूप फायदा होतो. तू काहिजेतर भागीदार होऊन ये, मी आणि तू मिळून व्यापार करू. खूप फायदा होईल."

"मला स्वतः व्यापार करायचा म्हणजे बरे नाही वाटत." एकनाथ म्हणाला.

"तर मग तू माझ्या व्यापारात द्वितीय तपासनीस म्हणून रहा. तुला रामजी पाटील देतात त्याच्या दुप्पट पगार देईन.

एकनाथ अभिमानादा कावची नोकरी सोडून धर्मकडे कामाला लागला. परंतु एका महिन्याच्या आत त्याला कळून आले की धर्मचा सर्व व्यापार सर्व लंकाडीचा. लंकाडीचा आहे. अधिकाऱ्यांनी घमंला धरून तुमगात टाकले.

एकनाथाने तो नोकरी सोडली आणि घुसण्या नाकाराऱ्या शापाथे नेघाला. परंतु त्याची पूर्वीची घरसोदीची वागणूक पाहून कांणी नोकरी घायला तयार होईना. पक्वटी तो निराश होऊन आपल्या व्यक्तीचा

नावाच्या धर्माकडे गेला. माझ्या नावाचे सर्व पूर्वकथा मागितली.

तो म्हणाला—"कायरे, कांणीचार देत जास्त दिले की त्याच्या जोमाने तू अगत्या पहिल्या मालकाला सोडून देवोस, तुला दाराशी कोण उभा करील?"

एकनाथ म्हणाला—"माझा ते सोड, मी तज्जा प्रज्जासनांना चली जाणार नाही. जी नोकरी मिळत ती सोडून जाणार नाही असे प्रतिज्ञापत्र पाहिजेतर लिहून देतो."

दुसऱ्या दिवशी व्यक्तीचा आपल्या भाच्याला बरोबर घेऊन रामजी पाटलाकडे गेले आणि घडले ते जसेच्या तसे सांगितले. म्हणाला— "पापुळे कायम तुमच्याचकडे राहोस. म्हणून आहे पाहिजे तर तो प्रतिज्ञापत्र लिहून घायला तयार आहे."

"तज्जा प्रज्जासनाची गरज नाही. त्याने त्या ठाकरा सात्या आहेत, त्याच प्रतिज्ञापत्रा सारख्या आहेत." असे सांगून रामजी पाटलाला एकनाथला नोकरीवर ठेवून घेतले.

लक्ष्मी पुराण

लक्ष्मी देववती नावे अवतार धारण करून तपश्चर्या करीत असता रावणाने तिचा वृचश म्हणून योगाग्नीने जळून गेली आणि लंकेत जन्मली.

जका नगरी सारसच एक विशाल सुंदर सरोवर होते रावण नित्य संवयी प्रमाणे रावण प्रातःकालीच त्या सरोवरात स्नान घाटोपून शंकराच्या पुजेसाठी कमळ आणायला गेला त्याला एक मोठे कमळ सरोवराच्या मध्यभागी दिसले. त्या कमळातून शुभ्रकांती बाहेर फेकली जात असल्याचे दिसले. त्याच्या जात असता त्या फुलात मोन्या सारखे चकाकणारे एक मूल रहत असलेले दिसले.

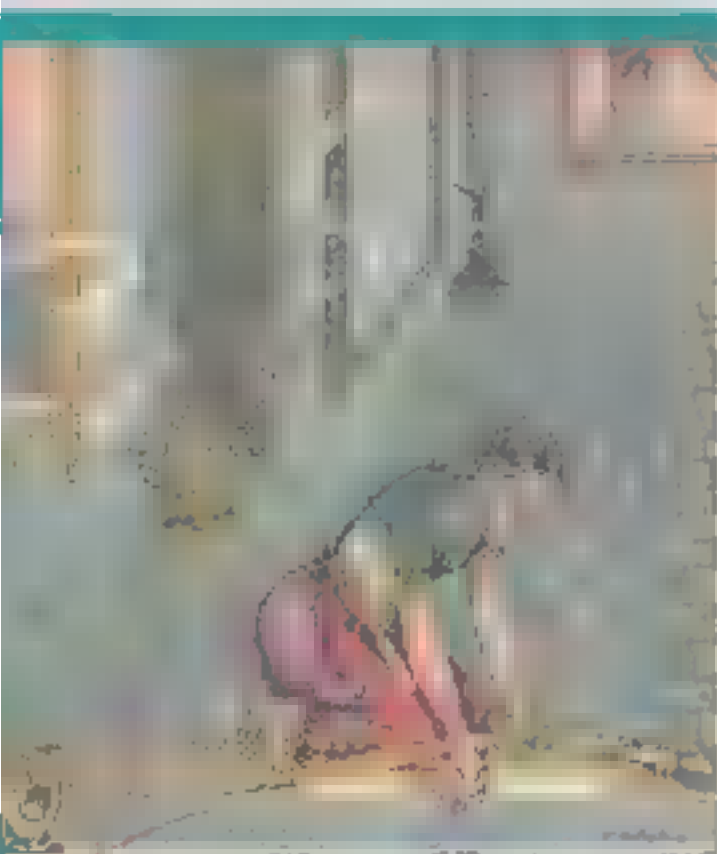
त्या तान्ह्या मुलाला पाहून रावण म्हणजे एक देववाणी मारली—"रावण, ते मूल मुला व तुझ्या लंकेचा करण्यासाठी जन्मलेले मूल आहे।"

रावणाने तो बाणो ऐकून राक्षस कोरांना त्या भर्भकाला माकून टाकण्याची केली.

अनेक तन्हेने करून पाहूनही मूल मरेना. तत्तचारी सुरे भद्रस्य साले अग्नी विझून गेला. फुलाचे बीज साले. फूर जंगली प्राणी पळून गेले.

राक्षस जे त्यांनी पंचघातूची केलेली एक पेटी घेऊन त्यात त्या अर्भकाला ठेवले आणि पेटी समुद्रात टाकून दिली.

ती पेटी तयगत जाऊन जमितीला पार जाऊन लागली व भूगर्भात शिरून कोठ वरी अदृश्य झाली.

मिथिला नगरीचा राजा जनक हा फार मोठा ज्ञानीपुरुष व राजर्षी होता. प्रज्ञा करण्यासाठी जमीन मगाट व सारखी करण्या करिता नांगरीत होता. सागराला 'सृणू' असा भावाज होऊन तो पेटी लागली. पेटी उघडून पाहिली तर आत एक मुदर मुलगी जनक राजाने तिला भूदेवीने दिलेला प्रसाद समजून प्रेमाने आपली मुलगी म्हणून उचलून घेतले.

तांगराच्या फाळ्यानेही लांच पडने तिला 'सोळा' म्हणवान, न्या खाचेत साफडलेली

मुलगी म्हणून तिला जनक राजाने जनकाची मुलगी म्हणून 'जानकी', भूदेवी जन्मली म्हणून 'भुमाला' या नाम सत्वा वाढू लागली.

मीता आपल्या वरोवरच्या मुली वरोवर पळेल आपला चड शोधीत असता फुलांनी पुजलल्या धनुष्याखाली डाव्या हाताने उचलून पाहिले तर चेंडू दिसला. तो तिने उचलला ते धनुष्य खंडा-खंडा लागल आहे असे समजून तिने आपल्या धरभुलात नऊन ठेवले आणि खेळू लागली.

जनकराजाने सर्व लोकांना पाहिले व यमक म्हणजे.

त्या धनुष्याची पूजा जनकराजाचे पूर्वेत ते शकराभूषून नांगून घेऊन पूजा करीत आले. निरुराभुराजा वध केला तेव्हा शकरान त्याच धनुष्याचा उपयोग केला होता ते धनुष्य उचलावयाचे तीनशे वीरांची गरज असे.

असे धनुष्य सोतेने लहानपणीच उचलले. साहून जनकराजाने मीता ही कोणी सामान्य स्त्री नाही. ओळखले. जेन्ना मुलीला वर शोषावचा म्हणजे ते धनुष्य उचलून त्याला दोरी चढविण्याचे काम जो पुरव करील तो योग्य होईल.

त्या प्रमाणे अशा पुरुषांनाच आपली वरी वरमाला घालील असे स्वयंवर जनरी जनकराजाने जाहीर केले होते.

सोळा अशा स्थितीत मिथिलेत लहानाची मोठी झाली.

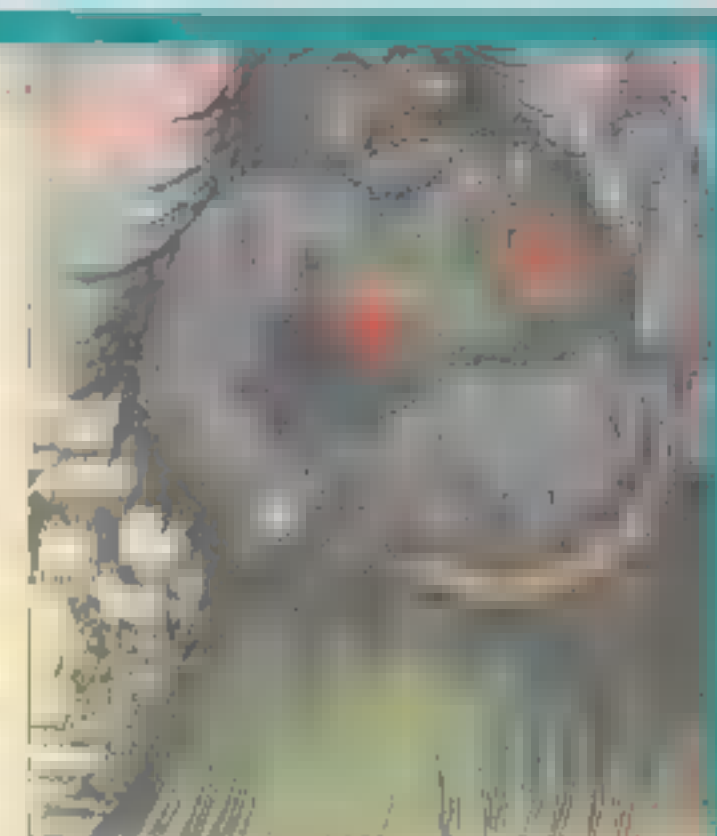
विश्वामित्राने यज्ञरक्षणार्थ राम-अक्षय्याला गाठवावे म्हणून दशरथ राजांना मागितले तेव्हा दशरथ राजा म्हणाला- 'राक्षसांमार्तुन लक्षणाचे मी या लहान मुलगीला काय शत्रुपु मुनीश्वर? याची प्रस्थापन विसा शिकून घेतलेली नाही.'

"त्या साठीच तर मी आले! सत्रिय कुमाराला कोणकोणत्या विश्व शिकविणे आवश्यक आहे त्या मी त्याला शिकवीन!" असे सांगून विश्वामित्रांनी सगळे वसिष्ठ मुनीकडे पाहिले.

वसिष्ठमुनी स्मित करून विश्वामित्रांची स्तुती करू लागले आणि रामलक्ष्मणांला विश्वामित्रा वरोवर गाठविण्यास त्यांनी दशरथाला मागितले. राम लक्ष्मण मृनि-कुमारा सारखे आंगल वेश बाधून धनुष्य बाण घेऊन विश्वामित्र मुनींवरोवर निघाले.

वाटन जाणोजाणो घावून विश्वामित्र मुनी दोषाना धनुर्विद्येचे यथ तथ शिकवीत.

रामलक्ष्मण विश्वामित्र छुपीच्या लाथ्याला राहून धनुर्विद्येन पागत झाले.

विश्वामित्र मुनी यज्ञाची तपारी मारीत त्याला विश्व आणण्यासाठी भयंकर आघात करीत वाटवत राक्षसीण विजेसारखी लाथ्याबाधत पडली.

विश्वामित्र मुनींनी ताडका राजसिंघीचा वध कर म्हणून रामाला आज्ञा केली. रामाने ताडकेवर शरवृष्टी सुरू केली. ताडकेच्या सर्व अंगात बाण शिरले व तो एका पर्वतासारखी जमिनीवर मलून पडली.

यज्ञ सुरू झाला. विश्वामित्रांनी रामाला यज्ञ तन्हेच्या अस्त्रांचा प्रयोग कसा करावयाचा उपदेश केला. रामलक्ष्मण, धनुष्यबाण घेऊन सारखे यज्ञभूमीच्या

बाहारे फन होत्या त्यावर अर्धचंद्राकृती दोर असलेला एक बाण तरगत असल्याचे विद्वामित्र विद्वामित्र रामाला म्हणाले- "रामा, तू तुझा आर्द्र आहे त्याला पापुढे रामकाण हेच राव राहोत. बाण उडूचा शिरच्छेद करून परत तुझ्या हातात येईल!" असे सांगून विद्वामित्र ऋषींनी तो बाण रामाला दिला रामाने तो मक्तिभावनने डोळ्यांना आवून भास्यात ठेवला.

यज्ञ बरेच दिवस चालू होता. त्या अवधीत विद्वामित्रांनी रामाला सर्वे अस्त्रांना उपदेश केला.

"रामा, तू सूर्यवशीत आहे! मला भाहित सर्वे अस्त्रविद्या शिकविण्यासाठी तुला घेऊन आलो व तुला तो शिकविल्याने मला समाधान झाले आहे तुझ्या सारख्या विद्याचा गुरू माझ्याबद्दल मला किती आनंद होत आहे!"

"गुरुदेव, मी आपल्या कृपाप्रसादाला पात्र ठरलो, याबद्दल मी स्वतःच नम्र समजतो!" राम म्हणाला.

विद्वामित्रांच्या सिद्धाश्रमात राम-लक्ष्मणांनी मुकाबल्येत प्रवेश केला.

एके दिवशी विद्वामित्र ऋषी नस्त्रांचे वंशिष्ट घट समजावून सांगताना

तुम्हाकडे पहात म्हणाले- "रामा, तुम्हाला विद्याला लागून राहिले आहे. त्यांनी शांतिस्थान केले आहे म्हणून शांताराम आहेस आणि सुंदरामही आहेस.

बल माझ्या बरोबर अर्धो मान हसवून विद्वामित्र निघाले. रामलक्ष्मण त्यांच्या पाठोपाठ चालू लागले. विद्वामित्र मिथिला नगरीच्या दिशेने चालू लागले.

वाटत गीतम मुनींच्या आश्रमातून अगता पाय एक पाषाणाळा, म्हणजे दगडाळा लावला. तो पाषाण आहिल्येचे घेऊन बसला आहिल्येने रामाला प्रणाम केला रामचकित झाला.

त्याचवेळी दोघंकाळ करीत असलेले गीतममुनी तपस्वर्या सपल्यावर तेथे आले.

रामाकडे धर्दा भक्ति पूर्वक पहात राहून म्हणाले- "रामचंद्रा! माझी पत्नी अहिल्या शापमुक्त झाली. तू पावनराम आहेस!"

अशी कोणती गोष्ट घडली त्यामुळे अहिल्या शापमुक्त झाली या अर्थी राम चकित होऊन सर्वांकडे लक्ष लावला.

गीतम मुनी यावे पहात म्हणाले- "रामा, होय, तू राखे आड लपलेला निखारा आहेस. एक पुरुष आहेस!"

"विष्णूने तो धारण केले त्या रामाकडारातर कृपावधारात म्हणाने तो अवतार पुढ्य आहे. माहीत असूनही अनेक लीला केल्या, जहानाचा मोठा माला. राम हा पूर्णपणे मानव म्हणूनच आपले कर्तव्य चालन करीत राहिला मानव म्हणूनच त्याने मोठमोठी कामे केली. हेच रामायताराचे वैशिष्ट्य!" सून महर्षी पुढे सांगू.

गीतममुनी सर्वांना आश्रमात बोळावून घेऊन गेले आणि सर्वे प्रकारे अतिथि सत्कार केला. विद्वामित्र ऋषी राम-लक्ष्मणाला घेऊन गीतमाश्रमातून निघाले.

विश्वामित्राच्या कृपेने अहिल्येचे शपथ विमोचन झाल्याचे एकूण सत्तानंद आनंदाने रामाला छोटले व त्याची अनेक प्रकारे खुशी केली आणि मातापित्यांच्या दर्शनाला गेले. रामलक्ष्मणाना घेऊन विश्वामित्र मिथिला नगरीस गेले.

सीता त्यावेळी राजोद्यानात हिडत होती. तिच्या बरोबर तिथी धाकटी बहीण समिला होती.

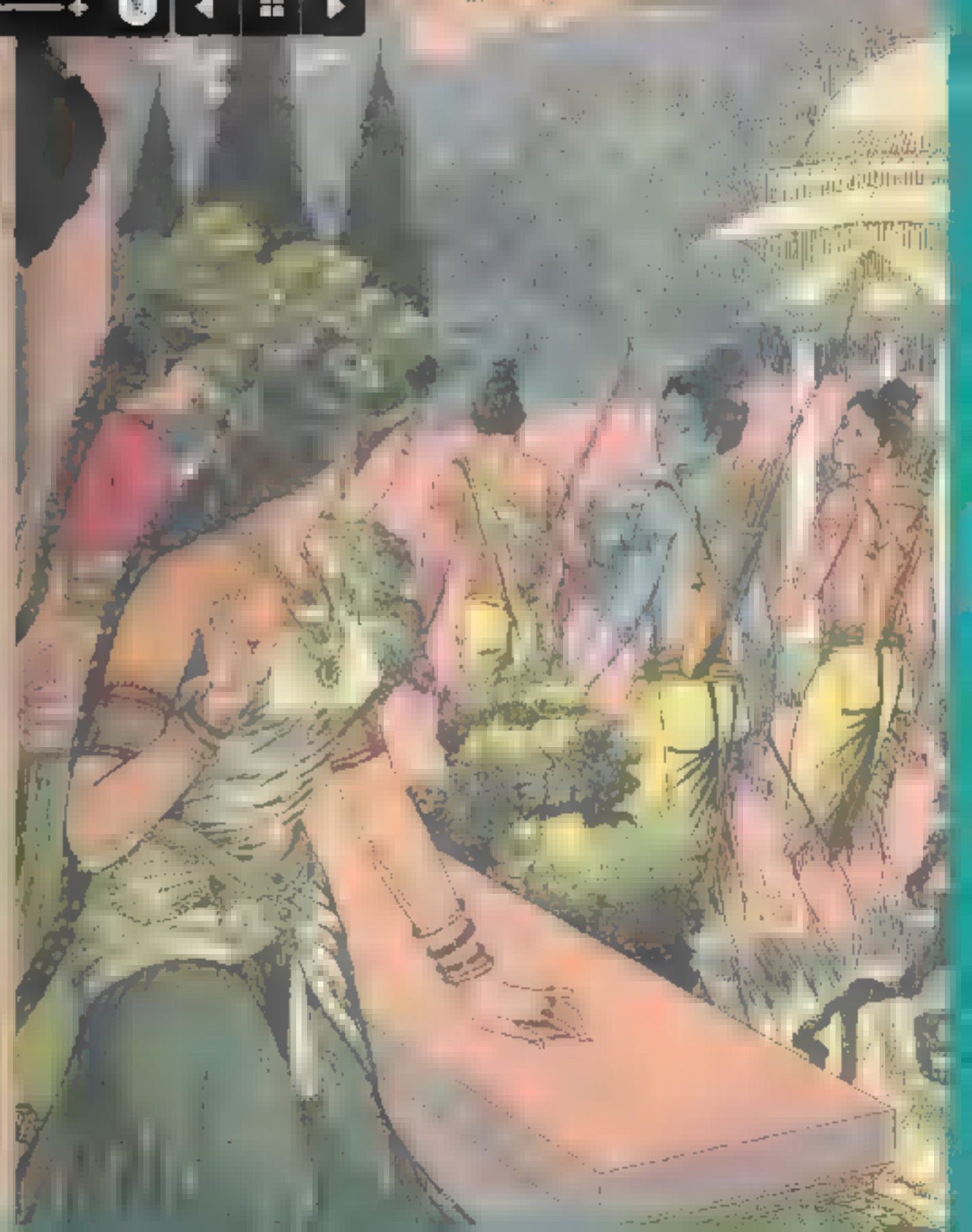
मीना रामाची परस्पर दुष्टादुष्ट झाली. "आपले आले वाटते!" असा विचार मनात घेऊन सीताची उड्याळ्या-सारखी उड्याळी. तिचे पाय सरळ पडत नव्हते. ती धाईपाईन मलपुरात निघून गेली. उगिलेले डब लक्ष्मणाकडे आकर्षित झाले. मोठमोठे वलिष्ठ राजाधिराज कोणी ही शिवधनुष्य उचलूही शकले नाहीत.

राजा उड्याळ्या विराटा झाली. सीता वडिलांच्या बरोबरच उभी होती. तिथी दुष्टी रामावर खिळलेली होती. रामाकडे पाहून वडिलांकडे पाहिले, हेवू हाकी वडिलांनी मुद्धा रामाकडे पहावे.

विश्वामित्रांनी रामाला पुढे व्हायला सांगितले. गुरुवर्यांची आज्ञा शिरसावध मानून आपण जर निमित्त मात्र आहो! असे समजून राम पुढे सरसावला व त्याने शिवधनुष्याला नमस्कार केला आणि उस

जनक महाराजांनी सीतेचे स्वयंवर रचल्याचे जाहीर करण्यासाठी व अंधी मुनींनी असा उद्योगवाच हुजर रहावे याचे निमंत्रण देण्यासाठी असे पुनोहित सत्तानंद यांना पाठविले होते. सत्तानंद हे अहिल्या ■ गौतम मुनी यांचे पुत्र होते. सत्तानंदाच्या पालखी बरोबर जनक महाराजांनी पाठविलेले शिपाई व सरदार होते. सत्तानंद विश्वामित्रांना भेटण्यासाठी मिथ्याग्रमाला जात होते.

वाटेतच विश्वामित्र भेटले. सत्तानंद पालखीतून उतरले. त्यांना नमस्कार करून जनकराजाचे निमंत्रण पोचते केले.

सहजी उचलून घेणाऱ्या हत्ती सारखे शिवधनुष्य उचलून घेतले आणि धनुष्य बांकवून त्यावर दोरी चढवू लागला, परंतु मोठा झाला आणि काळवयी दगड फुटतांना जसा कडाडत्या सारख्या आवाज होतो तसा आवाज होऊन धनुष्य मोडले.

तो दिगविंगत दुमदुमला. आणि दक्षिण महासागरात महेंद्र पर्वतावर तपस्व्या करीत असलेल्या परशुरामाला ऐकू आला.

परशुरामाला विष्णूने निराळ्या स्थात मोलस्कवासी कृष्णाने सांगितलेल्या गोष्टी आठवल्या. कृष्णाने दिलेले कोदंड विष्णूचा असलेल्या रामाळा देण्यासाठी निघाला.

सीतेने रामाच्या धरमळीत घातली लाजून घाईघाईने पाचले उचलून वहिलांजोवारी जाऊन वभी राहिली सीतारामाच्या विवाहाला राहण्यासाठी गहारात दशरथ राकुदुध आला.

बोहोल्यावर सीताराम परस्परांवर लग्नविधी म्हणून सादल घालीत असता सीतेच्या कमळा सारख्या मुकीमल ओजळीत

ते मोठ्या मारखे आणि वचरागा सारखे भासले. रामाच्या डोक्यावर जाईबुई मोगच्या सारखे स्वच्छ भासले. रामाच्या शरीरावरून खाली पडत असताना इंद्रील मण्या सारखे धाटत होते.

सीतेची धाकटी वहीण उर्मिला लक्ष्मणाला मांडवी भरताला, जन-रुपाला शकुच्याला देऊन त्यांचेही विवाह मंगारंभ सीता रामाच्या विवाहा वरोवर पार पडले.

दशरथ राजा मुला वरोवर सुतांना घेऊन अयोध्येला निघाला. घाईघाईने येणाऱ्या परशुरामाला पाहून रघूनान खाली नमस्कार केला आणि रामाच्या ऐवजी शिरच्छेद करावा अशी विनंती केली.

परशुराम रामाला म्हणाला- "रामा, तू शकराचे धनुष्य तोडलेस, म्हणे! हा धनुष्यावर दोरी चढव, पाहू!" असे सांगून आपल्या हातांतील कोदंड दिले. ते देत परशुरामातील विष्णूचा अंश रामात शिरला

सज्जन-दुर्जन

दुराण देशातील एका शहरात तम्पाम नावाचा व्यापारी रहत तो बांकवतुर होता. वरोवर नीति-परायणही होता व्यापारात त्याला चांगले मिळाले व त्याने मिळविले.

त्या नगराच्या राजाला अकूची वाढती कीर्ती पाहून दुर्ष्या वाट लागली आणि तेथे राहणे जिवाला घोवा आहे असे वाटून अकूने राजाच्या अन्त्यानशहा राऊन करीत होता देशाच्या राजधानीत जाऊन रहायचे ठरविले त्या प्रमाणे तो जाऊन राहू हा अत्यानशहा घमंपरायण म्हणून प्रसिद्ध होता

त्याने अकूच्या विषयी ऐकले आणि त्याला भेटायला बोलीविले. अकू भृत्यवान भेट वस्तू घेऊन राजाच्या दर्शनाला गेला. त्याने आपल्या नम्रपणाने आणि

वाकप्रातुर्याने राजाला खूब केले. राजाने दररोज भेटायला पायला सांगितले

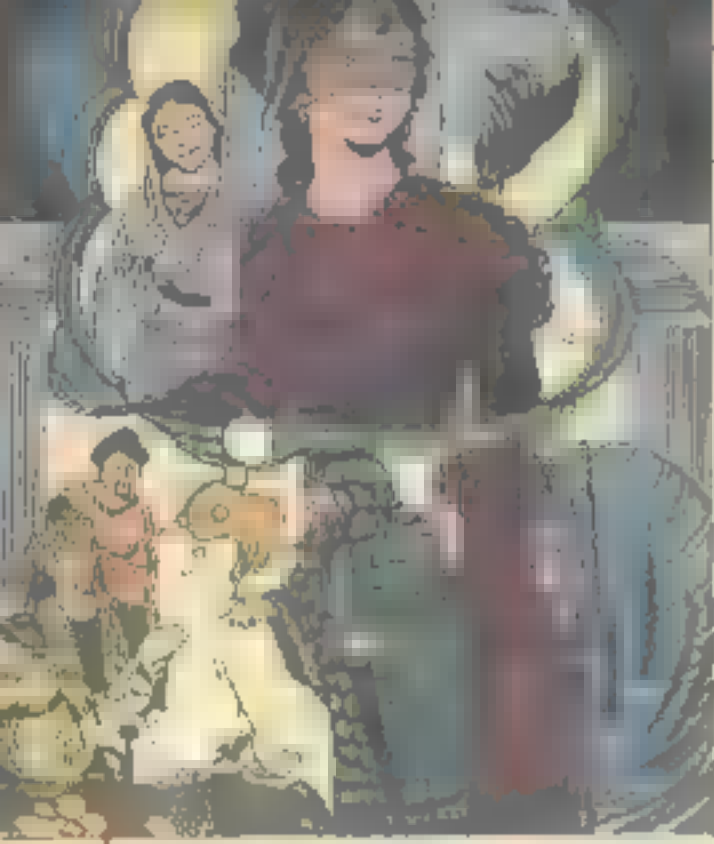
अकूने नम्रपण मान वाकवून निवेदन केले- मुलतान, पोष्टे दूरच राहून आपली सेवा करावी असे मनात आहे सर्वकाळ राजाच्या वरोवर राहणे तेवढे वरोवर नाही. त्यात क्षम नाही. त्यामुळे इतरांना दुर्ष्या होण्याची शक्यता आहे

परंतु मुलतानाच्या मनावर त्याचा काहीच परिणाम जाला नाही. म्हणाला- "केव्हाही एखाद्या प्रबल उभा राहिला की तो आपल्या तिघां वजीरां व्यतिरिक्त अकूचा राऊन ध्यायला सुरवात करी. त्याला वजीरांचा फार राग येत असे.

एके दिवशी तिघे वजीर भेटले असता त्यांच्या पैकी एक जण म्हणाला- "हा अकू गेला. त्याने आपल्या नम्रपणाने आणि मुलतानाना आपल्या जाळ्यात फसवीत

बसला आहे. तर आपण करणे योग्य होईल?"

दुसरा वजीर म्हणाला—"त्याचा काटा काढायला एक उपाय आहे. टर्कीच्या मुलतानाची मुलगी कमालीची सुंदर आहे. किरयेक मुलतानांनी किंवा त्याच्या मुलांनी तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने आपले दूत पाठविले होते, परंतु त्याच्यापैकी जणही नाही. बहुत जण टर्कीच्या मुलतानाने त्याचा विचार करविला असावा. मुलतान अजून प्रहाराचीच आहेत. आपण आपल्या मुलतानांना तिच्या सौंदर्याविषयी संगून लग्नाविषयी बोलणी करायला अवकाश पाठवावे, असे सूचित करू या!"

अवकाश काटा काढायला हा उपाय सर्वांत उत्तम आहे हे इतर दोघांना मान्य झाले. त्यानंतर ते मुलतानांकडे गेले व टर्कीच्या राजकन्येच्या सौंदर्याचे तिलाट मीठ लावून खूप वर्णन लागले. काही दिवसांनी मुलतानांच्या मनांत टर्कीच्या राजकन्येचीच लग्न करण्याचा विचार पक्का झाला.

मुलतानाने वजीराना विचारले—"सर्व ठीक आहे, परंतु राजदूत म्हणून टर्कीच्या मुलतानांकडे पाठवायचे?"

"जहांपनाह! जगाची वहायला पाहिजे असेल तिकडे राजदूत योग्य व हुशार हवा! त्याने टर्कीच्या मुलतानाच्या खूप कस पाहिजे, त्यासाठी वातुर्ग्य शरीर राजदरबारात कसे बोलायचे आणि वागायचे त्याला पाहिजे मसले पाहिजे!" विषे वजीर म्हणाले.

"ते सर्व शरीर आहे, परंतु असा सर्वगुण संपन्न माणूस कोण आहे, आपल्याकडे?" मुलतानाने विचारले.

एक वजीर म्हणाला—"अबू तम्बाम एकटा आहे!"

राजाने अबूला टर्कीच्या मुलतानांकडे राजकन्येला मागणी घालण्यासाठी पाठविले, टर्कीच्या मुलतानाने राजदूताचे ज्या तऱ्हेने स्वागत करावयाचे ते सर्व केले म्हणाला—

"तुम्ही वाऊन प्रथम माझ्या मुलीला द्या!"

नोकर अबूला राजकुमारी राही त्या महलात घेऊन गेले त्याने तिला नमस्कार केला व फक्त एकदाच पटला पत्तीकडे पाहिले आणि खाली गालिच्यावर भान लागी घालून बसला.

अशा तऱ्हेने चार मिनिटे लाटल्यावर राजकन्या अबूला म्हणाली—"मेरे ठेवलेल्या भेटवस्तु तुमच्या आहेत" आणि एक कांदोचे तबक होणे बोट दाखविले त्यांत सोन्याचे दागिने ठेवलेले होते.

राजकुमारी तेथून निघून गेली अबू मुलतानांना भेटला म्हणाला—"आमच्या मुलीने व आंधळा, बहिरा, आणि मुका असल्याचे सांगितले. मम का बरे ती म्हणाली?"

"जहांपनाह! मुलतानाने आपल्या राजकन्येची विवाह करण्यासाठी त्यांची इच्छा असल्याचे आपणाजवळ निवेदन करायला सांगितले होते. तिला नखतिलांत ती कशी जाडे वर्णने पाहून वायला सांगितले नव्हते. मान करून तिला पाहणे राजघराण्याच्या रीतीला चकन नाही. म्हणाल्या ते मी सर्व ऐकले. त्याचे उत्तर मी निवेदन करीत आहे." अबू म्हणाला.

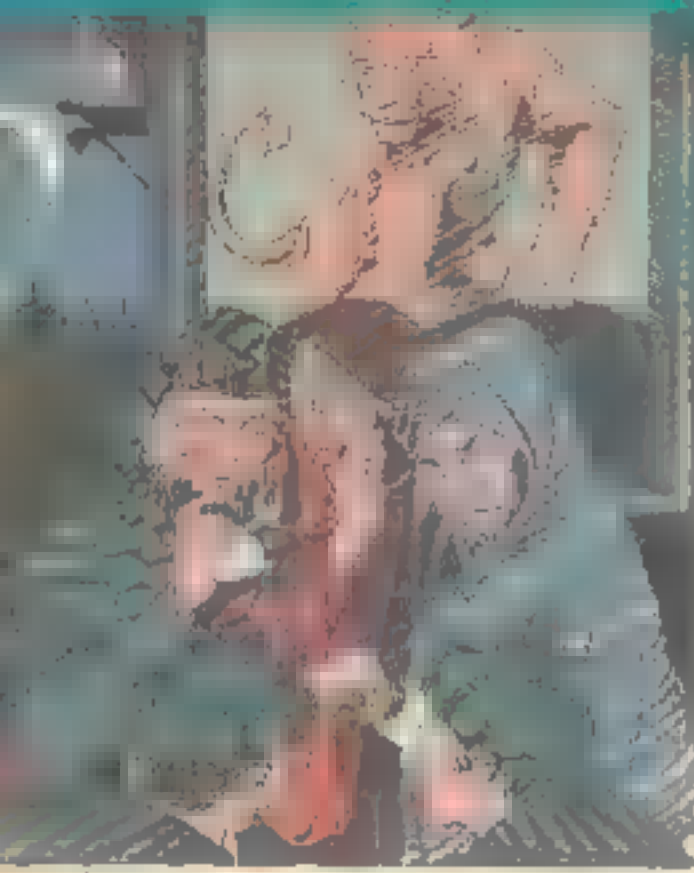

"ते ठीकच झाले पण त्यांनी ज्या भेटवस्तु दिल्या, त्या तुम्ही नाकारल्या?" टर्कीच्या मुलतानाने विचारले.

"मी आमच्या सरकारांची काय बाहे. आपणाजवळ निवेदन केली. ती आपण प्रथम स्वीकार केली की नाही. शिवाय भेटवस्तु घेणे रास्त होणार नाही." अबू म्हणाला.

अबू म्हणाला ते ऐकून मुलतानाला कमालीचा आनंद झाला. तो म्हणाला—"या पूर्वी आलेले सर्व राजदूत राजकन्येला पाहतांच, ते ज्या कामासाठी आले होते काम विसरून तिच्याकडे पडून राहिले आणि निरर्थक गप्पा मारीत

राहिले. भिकारी घेतात तेवढेच भेटवस्तू घेतल्या. त्या सर्व वस्तू त्यांनी आपल्या कपड्यात ठेवल्या. त्यामुळे त्यांच्यावर झालेला तू पहा. त्यांमून टर्कीच्या सुलतानाने सर्व जणांना त्याने बंदीखान्यात टाकले होते त्याची दारे उघडली.

अबूला जागी कंढेत पडलेले राजदूत काही राजकुमार विसले.

"आमच्या मुलीला तुमच्या मालकांना द्यायला आमची कोणतीही नाही. आतां तिने दिलेल्या सर्व भेटवस्तू द्यायला मुलीच हरकत अमू नये." टर्कीचा सुलतान म्हणाला.

एक महिना कोट्याच्या आंच टर्कीचा राजकन्येचा विवाह घाटामाटाने होऊन गेला. शुभ-समयी त्याने कंढेत राकलेल्या सर्व राजदूतांना राजकुमारींना टर्कीच्या सुलतानाने कंढेतून मुक्त केले.

अबू राजदूतांचे त्या कामात ती यशस्वी झाला या बद्दल तिचे वजीर ईश्यामीने भेटकले. त्यांनी अबूला करण्यासाठी आणखी एक दुष्ट उपाय योजला. त्यांनी सुलतानाचे चेपणाच्या दोघां मुलांवर कामाची जबाबदारी काय करायेचे ते दोघांना सामून त्यांना म्हणून एक पिशवी भरून सोन्याची नाणी दिली.

एकदा रात्री त्या दोघां मुलांनी सुलतानाचे पाय दाखीत असता, मुलतान होले मिटून पडले अमलां ते सोपी गेले असल्याचे खोटेच समजून संतापन सुरू केले.

त्यांच्यापैकी एकजण म्हणाला-"त्या दुष्टाचा शहानपणा पाहिलास का?"

"तो फसव्या एकच आहे. तोच जो अबू तम्हाम! सुलतानाना सोडून बाकी सर्वांना तो मोठा आहे, हे माहीत आहे!" पहिला मुलगा म्हणाला.

"त्याने कोणती जशी लबाबी केली रे?" दुसऱ्याने विचारले.

"तो टर्कीचा सुलतान आहेना, ते आपल्या मुलीचे लग्न आपल्या सुलतानांशी करून द्यायला तयार झाले. म्हणे! राजकुमारींना मुलां सुलतान म्हणजे फार आवडतात." पहिला मुलगा म्हणाला.

"असे का? हा म्हणजे महादुष्ट हे सर्वांना माहीत आहे परंतु तो इतका दुष्ट असेल असे वाटले नव्हते!" दुसरा म्हणाला.

सुलतानाच्या खरोखरी शोप लागलीच नव्हती. तोकरांचे दोलणे सर्व ऐकले होते त्याने उजाडताच पहिले केले ते अबूला तुमगात टाकविले.

काही दिवस मोटल्यावर एक दिवशी रात्री सुलताना कोणी दोघां असल्याचे ऐकू आले. त्याची शोप मोडली. तो शयनागारातून काही बोलल्या शिवाय बाहेर आणि नोकर बाजूला गेला. तेथे त्याचे पाय दाबणारे मुलगे आपसांत भादत असल्याचे दिसले. "मला त्या मोहोरपैकी तिसरा भाग

तरी मिळाला पाहिजे. त्या दिवशी रात्री मोघ तुमगातून बोललो."

दुसरा ती शोप मान्य न करता पाहिल्याला मारीत होता. त्याने आपल्या अंगरक्षकांना बोलावून त्या दोघांना पकडून आपल्या खोलीत घेऊन आणायला मागितले. तेथे त्या दोघांनी त्याच्या भाडणाचे कारण सांगितले, म्हणाले-"तिघां वजिरांनी मिळून त्या दोघांना पिशवी भरून मोहोर विस्या आणि काय बोलायचे ते शिकविले. तसे आम्ही आपसात खोटे बोललो."

सुलतानाने तावडताब अबूला कंढेतून सोडण्यास हुकूम सोडला आणि झाले त्या बद्दल त्याची क्षमा मागितली.

"पालक, मी मागच निवेदन केले होते की आपल्या फार अवलपास मी नये त्यामुळे घोका आहे!" अबू रिमत करून म्हणाला.

सुलतानाने आनंदाने मान डोलविली. दुष्ट तिघां वजिरांना योग्य शिक्षा करून अबूला भुल्य वजीर म्हणून नमले.

दादीवा

चांदोबातील नवलई

अलि वेगाने प्रवास करणारा चांदोबा

आमच्याला दिसणाऱ्या चांदोबाच्या लिप्टट वेगाने प्रवास करणाऱ्या चांदोबा आमच्या सुपमडलात आहे हे नुक्तेच कळत आहे. माल तासात एकदा एवढा उड्या घेऊन प्रवासाचा कस थोडा हा चांदोबा. तासाचा मंदिर देवाचे बाहेर घेऊन प्रवास करतो.

रमूडा त्रिकोण गुरू

पश्चिम अटलांटिक महासागरात रमूडा-फ्लोरिडाचा मध्य अटलांटिक त्रिकोण असा आहे. या त्रिकोणाच्या अंतर्भागात एकाच जागेवर विमान अदृश्य होऊन गेल्याने अकस्मात केसाला लागून उडणारा बोईंग विमानात, असे काहीही होऊ शकते. रिपोर्ट कोन्सिडरमधील असाधारण वाक्य म्हणणे आहे. तसे विमानांना सुद्धा असा काही वाक्य कोन्सिडरमधील असे न उडणाऱ्याचे काही आहे.

नूतन विनोदांत रेकार्ड

इंग्लंडातील एक गायक प्रेथे राहणाऱ्या चयनानुसार रमूडाचा एक संस्कार मानल्याने एका वृद्ध व्यक्तीने एक नूतन छंद-विनोदांत रेकार्ड नवीन असा रेकार्ड मिळविला आहे. मुद्द्यासारखी नवीन, रमूडाच्यासारखे दाग असाऱ्या रानमाजकडून लवकर पकडून देता लावायला असा नवीन विनोद, त्याने चाववून घेतले. याकडे लागल्या रहिवाशांचे रातची मांजराकडून चाववून घेण्यात एक नवीन छंदविनोद वाढत आहे.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. सर्व जगात अत्यंत जुना वृक्ष कोठे आहे ?
२. दोन हजार वर्षांपूर्वी भारतातून एक कलम नेऊन लावलेला वृक्ष कोणता ?
३. सर्व जगात अत्यंत अजबूत वृक्ष कोठे

आहे, माहीत आहे का ?

१. पाहता पाहता वाढले ते मात कोणते ?
२. एकच लढ्यात वाढून पुष्कळ जागा व्यापून घेतलेला वृक्ष कोणता ?
३. ना कोठे आहे ?

(उत्तरे पुढच्या पानावर)

जबाबदारी ओळखणारा

आनंदपूरचा जमिनदार आनंदराय पांचे वार्दक जवळ येऊन त्यांना तीन मुलांनंतर एक कन्या झाली तिचे नाव स्वर्णा असे ठेवले होते. जमिनदाराने विचार केला की आपल्या इस्टेटीबरोबर मुलीच्या लग्नाची जबाबदारी मुलांमध्ये वांटून टाकावी. मुलीचे लग्न एवढीतेवढी जबाबदारी नाही. मला काही स्वतः सांगून आली होती, त्यांच्यापैकी एकही जमिनदाराला पसंत नाही.

एके दिवशी जमिनदाराने आपल्या ठिकाण मुलांपैकी मुलीच्या लग्नाची जबाबदारी कोण घेतो, पाहण्यासाठी सर्वात मोठ्या मुलाला बोलाविले.

जमिनदाराने त्याला विचारले: "थोकांत, मी आपल्या इस्टेटीचे चार करून तुम्हा चौघांना सारखे सारखे वांट करून द्यावे,

म्हणतो. स्वर्णाचा चांगले स्थळ पाहून तुम्हा तिचे लग्न पाहामाटाने करून. तुम्हा सर्वात मोठा म्हणून ही जबाबदारी तुम्हाकडे आस्त असायकार. मी म्हणतो ठीक आहे ना ?"

थोकांत वडिलांना नम्रपणे म्हणाला: "क्याहे, बाबा! पण मी म्हणतो की, तुम्ही चार करणयापैकी तीनच करा. आम्ही भाऊ भाऊ मिळून वडिलांच्या लग्नाला जो वर्ष होईल करू. तिच्या लग्नानंतर तिला तिच्या सासरी पाठवू."

आनंदराय भान हसवून म्हणाले: "स्थळ कोणताच चांगले दिसत नाही. मी जिवंत असेपर्यंत मुलीचे लग्न होण्याची पाहू वकेंन की नाही कळत नाही !"

थोकांत वडिलांचे सांत्वन केल्या सारखा म्हणाला: "तुम्हांला स्वर्णाच्या

श्री बाळकृष्ण म. सावरकर

लग्नाची कालाशी करण्याचे कारण नाही बाबा! मी भाकदधा भावाच्या मदतीने चांगले थपळ पाहून वहिणीचे लग्न पाटा-भाटाने करून देईन इस्टेटीचे वाट करण्यासंबंधी मी मुर्चाविले तसे केले तर वरे होईल. या भावतीत जूप विचार काय ते करा, धाई करण्याचे मुळीच कारण नाही."

आनंदरायने निरोप देऊन दुसरा मुलगा श्रीनिवास याला बोलाविले. त्याला देखील श्रीकांतला सांगितले तसेच सर्व समजाऊन सांगितले म्हणाले—"मुलीचे लग्न समोर पहायला मिळावे असे फार वाटते आहे, बाबा!"

"ठीक आहे बाबा' कोठेतरी चांगले पाहून लग्न करून देऊ या. परंतु इस्टेटीसंबंधी तुम्ही म्हणालात तसे न करता, थोडा बदल केला तर वरे होईल, असे भाज मन आहे." श्रीनिवास म्हणाला.

"कस केले वरे होईल?" आनंदराय यांनी विचारले

"चार करण्याऐवजी सहा दात केले तर वरे होईल, असे मला वाटते श्रीनिवास म्हणाला

"सहा दांटे? का, तसे का?" प्रकृत होऊन आनंदरायांनी विचारले.

प्रथम वहिणीबरोबर चार दांटे आम्ही करून घेऊ वहिणीच्या लग्नाकरिता एक दांटा अर्च "श्रीनिवास म्हणाला. सहाव्या दांटाची गोष्ट त्याने स्पष्ट नाही.

दांटा मी जिवंत असेपर्यंत राहू वसे म्हणतो की काय, असे जमिनदाराला वाटले परंतु श्रीनिवास म्हणाला ते ऐकून आनंदरायला जास्तच आश्चर्य वाटले.

"बाबा, स्वर्णाचे लग्न करून दिल्याने आमची जबाबदारी थोडीच संश्ले? तिचे लग्न तिच्या माहेरच्या लोकांनी करावयाची काही कामे छत्तरचे लोक पहातच राहतात वाळवण वगैरे नाही

तिला यावे जावे लागणार. इस्टेटीत स्वलेला सहावा दांटा अर्चा कायासाठी तेराळा ठेवावा लागणार."

श्रीनिवासला परत पाठवून तिसऱ्या मुलाला बोलावून घेतले त्याचे श्याम जमिनदाराने त्याच्या दोघां वडील भायांनी सांगितले तसेच सांगितले आणि विचारले—"इस्टेटीचे चार दांटे तुला काही हरकत आहे का?"

"हरकत, का, बाबा?" श्याम म्हणाला "हरकत का, असे विचारतोस?"

आनंदरायांनी श्यामला विचारले

"तसे नव्हे इस्टेटीचे दांटे नारण्याची गरज का माली? विचारले.

"मला बातां, मी फार दिवस राहीन असे नाही वाटत, बाळा! मी डोळे मिटण्यापूर्वी तुमच्यामैकी कोणावरही अन्माय होऊ नये, म्हणून आणि माझ्यानंतर तुमची बापसात भांडणे होऊ नयेत, मी या म्हणाला आहे." जमिनदार म्हणाला

"तुम्ही बाबा, निदान दहा वर्षे तरी चांगले रहाल, असा पूर्ण विश्वास आहे. चांगले स्थळ पाहून वहिणीचे करावयाचे. त्यानंतर दांटे वगैरेचा विचार केला तर वरे होईल." श्याम म्हणाला.

आनंदरायने म्हणाला ते ऐकून फार आनंद झाला.

"तु म्हणतास तसली करता येईल, तरी पतल्यान

विघडणार आहे, स्वर्णाला एक वांटा देशार आहे ना! त्यांनून तिच्या लग्नाचा खर्च तिघेल काय म्हणतोस?" जमिनदाराने विचारले.

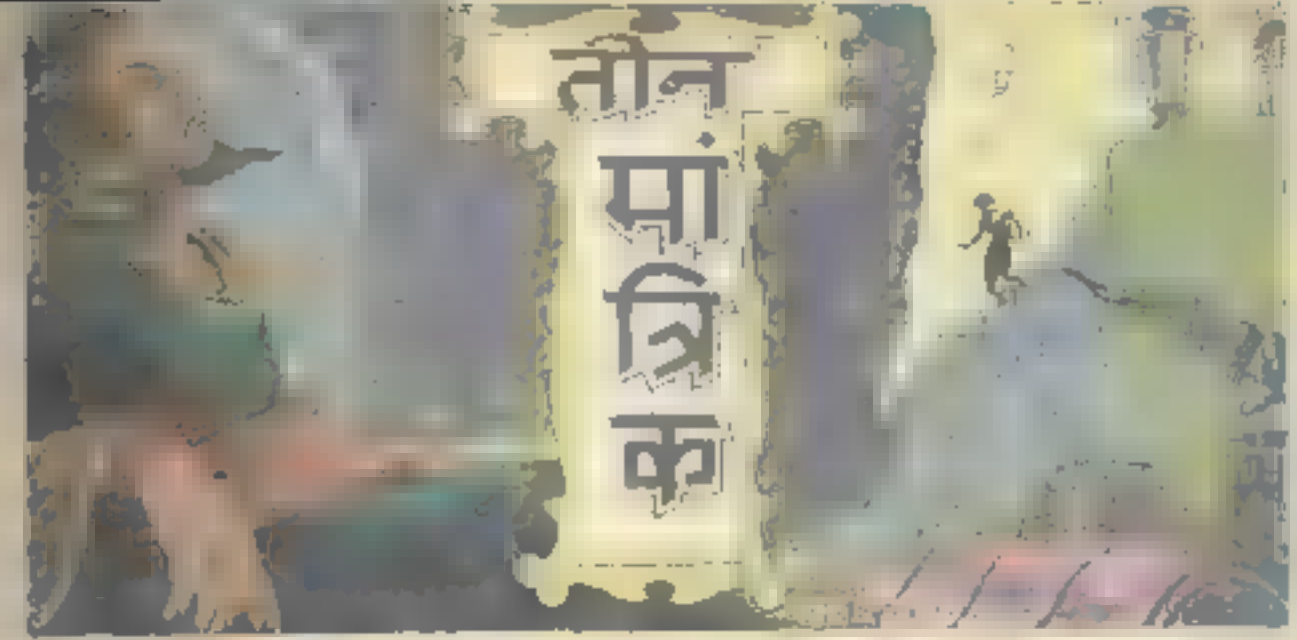
"असे कां म्हणतां, बाबा! मुलीची जबाबदारी सगळ्यावरच नाही का? शिवाय वांटे करून टाकले तर तुमच कसं? वांटे झाल्यावर तुमची फिकीर कोणाच करणार नाही, असेही होऊ शकेल. बहिणीचा तिचे लग्न करील का? म्हणून तुम्ही तूतं हस्तेदीचे वांटे करण्याचा विचार सोडूनच द्या." श्याम म्हणाला.

आनंदराय काही वेळ विचार करायला थांबल्यावर म्हणाले—"परंतु बहिणीकरितां स्थळ मिळणे तितकं सोपेही नाही. आपल्या आर्थिक स्थितीला बराबर होईल असे स्थळ पाहिले पाहिजे, ते सर्व होईपर्यंत मी राहातो की नाही, देखच जाणे!"

"बहिणीच्या लग्नासाठी योग्य ती व्यवस्था मी केली आहे, बाबा! वाईच्या

जमिनदारांच्या एक भिन्न आहे. ती आपल्या स्वर्णाला लग्नासाठी उन्मुक्त दिसतो आहे. त्याच फोटोसुद्धा मी आणला आहे. तुम्हाला पसंत पडला तर त्याच्या बरेच्या वडील मंडळींशी बोलणी करता येतील. आपल्या कुटुंबाला सर्व नव्हेते योग्य ठरेल, असे मला आहे, हॅ!" श्याम म्हणाला.

आनंदरायनी मुलाला अव्यक्त प्रेमाने पोटाशी धरले. म्हणाले— मला तूच माझा मूलगा, असे वाटते आहे. तुझ्या दुसऱ्या भावांशी नाझ्या हस्तेदीचे किती वांटे करावयाचे, याचाच विचार केला. परंतु एकाचही घाकट्या बहिणीच्या लग्नाला तेवढे महत्त्व देऊन जबाबदारी घेतली माहो निदान माझे उरलेले आयुष्य कसे जाईल याचा विचारही त्यांनी केला नाही. म्हणालास ते सर्व तऱ्हेने योग्य होईल, असे मला वाटते. उद्याच त्या मुलाच्या वडीलघाण्यांशी बोलणी करू या."

[८]

[पिगळ पुढां दुसऱ्या बंधूच्या वधूच्या वेला, तेथे पुष्ट होत्या त्यांना जिकून महागायिकाच्या सभामंडळावर पावला. महागायिकाची अगदी, रत्नजडित मूळ भरलेली शेतवार. मुलास मुराक्षतपण बघीत आला. सितपंथात बघीच्या मळामासून बाळा आवाज पाण्याची उबू लागली त्यानंतर—]

इतका मोठा मांथिक पयपाद, पण तोहि पाण्याची धारा उडू लागल्याबरोबर, ती पाहून दचकला व त्याने पाय मागे घेतला. हे पाहून पिगळला आश्चर्य वाटले. तो पयपादच्या उभा राहून निर्भीकपणे पाण्याच्या धारेवर पहात म्हणाला—

"पयपाद! कापरे, आपल्या जवळ सर्व जगाला वाकवू शकणाऱ्या शक्ती असता

पाण्याच्या धारेला पाहून आपण कशाला भापचे?"

पिगळचा प्रश्न ऐकतांच पयपादने स्वतःला सावरले व पिगळकडे पाहून व त्याच्या सांद्यावर प्रेमाने हाथ फिरवीत म्हणाला—"पिगळा, तुझ्यासारखा तरुण वीर बाजूला असतां मी कशाला भिईन रे? कोणताही मंजतन माहोत नसतां तू दशविलेले धाडस आणि निर्भयपणा

"बाबाबा"

सर्वत्र बाळाणण्यालायक आहे. मी नदीच्या तळापासून एकाएकी वर उडू लागलेली धारा पाहून भीत नाही परंतु..." असे म्हणत त्याने पुन्हा एकदा बंदीकडे पाहिले.

"तू असे भागेपुढे का करतो आहेस? मला नाही कळलं! काय भागणं आहे?" पिंगलने विचारले.

पद्मपाद स्मित करून म्हणाला—"आपण महामायिकाकडून सर्व अद्भुत शक्ती संपादन केल्या म्हणून या भल्लूक पर्वत प्रदेशात स्वच्छंदपणे विहार करता. दुष्ट शक्ती शक्तिहीन झाल्या पाहिजेत. परंतु तसे तर जाले नाही आणि उलट त्या

ज्यास्त बलवान झाल्यासारख्या दिवस आहेत. त्याचे कारण मला अद्याप कळत नाही. तुला कळलं का?"

पिंगलने मुद्दा त्यालाही ठे कळले नसल्याबद्दल मान हलविली पद्मपाद पुन्हा काही सांगणार, इतक्यात नदीच्या पात्रावर अनेक भयंकर आकृती भल्लेला व अनेक प्रकारची अग्नये धारण केलेल्या दानवी अकराऊ विकराळ आवाज काढून आरंभ व भांडू लागल्या.

ते दृश्य पाहून पिंगल मोठा हादरला व म्हणाला—"पद्मपाद, तुम्हाला पुढे कोणता उपाय? मी आयुष्यात पूर्वी, कधीहि स्वप्नातही भयंकर शक्ती पाहिल्या नाहीत. यांच्यावर आपण संपादिलेल्या जास्त शक्तीशाली आयुधांचा प्रयोग केला पाहिजे ना?"

पद्मपाद एक सजमर मान लाळी पालून गप्प राहिल्यावर म्हणाला—"ओहो! आतां तुम्हाला आलं. आजपर्यंत या सर्वांना आजेत ठेवणाऱ्या महामायिकाच्या समाधिपर्यंत आपण पोचलो. त्याच्या शक्तीसुद्धा आपल्या अचोत झाल्या. म्हणून आता या दुष्ट पिशाच्चांना कोणी नायक ठरला नाही म्हणून त्या भल्लूक मिळाले, यासाठी आपसांत मांडत आहेत. आपण एक काम केले तर बरे

होणार आहे. तू भल्लूककेतूची गोष्ट विचारला नसशील."

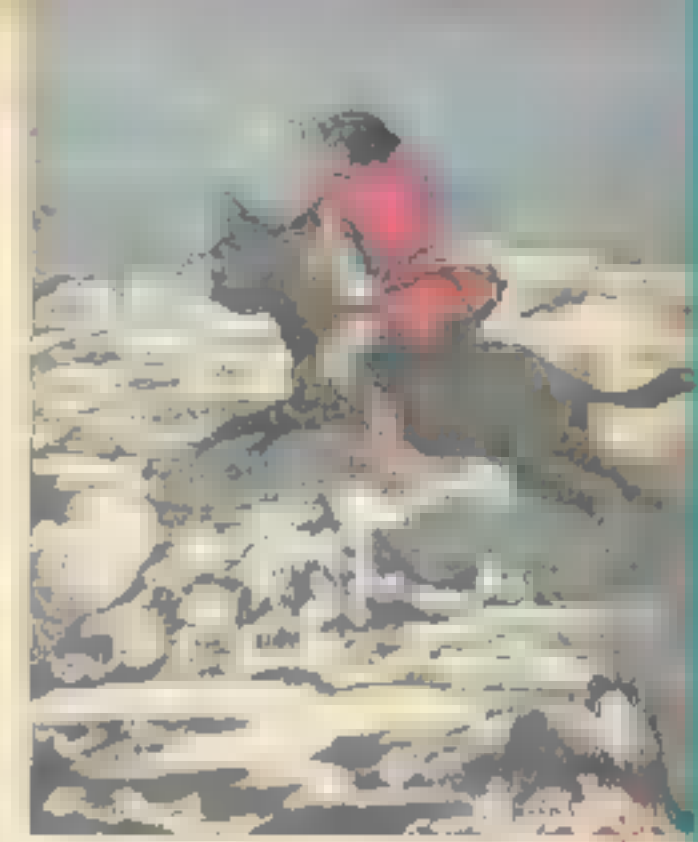
भल्लूककेतू म्हणतोस! त्याला कसा विचरेन? तो एका पर्वत वा पर्वताचा अधिकारी होता म्हणे! आपण परत जाताना त्याचे साखळदंड तोडू त्याला नवनवी दिले होते ना!" म्हणाला.

"अगदी बरोबर! तुम्हाला दिलेल्या वचनाचे पालन होव नांगली येऊ आहे. या पर्वत प्रदेशाला कोणी प्रमुख नसेल तर ही सर्व लहानमोठी भुते आपसात भांडण करून या देशात गडबड मोंधळ करतील, म्हणून भल्लूककेतूला या सर्वांवर अधिकार करायला नेम आहे." पद्मपाद म्हणाला.

"तार विचार आहे! आपण तसेच करू या." पिंगल म्हणाला.

"तरमग तू लगेच नीघ. त्या जंगलातील ती ललाच आणि आजूबाजूचा प्रदेश तुला माहीतच आहे. भल्लूककेतू नवनमुक्त करून त्याला इकडे घेऊन ये! पद्मपाद म्हणाला.

पिंगल "ठीक!" म्हणाला. पद्मपाद महामायिकाची हिऱ्याची मूठ असलेली तलवार घेऊन म्हणाला—"तुला वाहून

पिशाच गाढव माहीत तू तुझ्या हाताशील ललाचारेने भल्लूककेतूचे साखळदंड तोडू शकशील हे पहा तुम्हाला वाहून!" असे म्हणत त्याने ललाचारेने फिरविली. त्या पाठोपाठ जमीन दुसंगली आणि तीतून येतील एक गाढव पिशाच बाहेर आले.

पिंगल महामायिकाची तलवार धारण करून पिशाच गाढवावर बसला. गाढव हवेत उडाले नसा, पर्वत आणि जंगले ओलांडीत पिंगल भल्लूककेतू होता त्या तलावापर्यंत येऊन पोचला.

तलवार हातात घेऊन हवेतून गाढवावर येत असलेल्या पिंगलला पाहून भल्लूककेतू मोठ्याने एकदा कण्ठला व म्हणाला—

“मालक, प्रभो, देवा, गर्दभेदा ! मला वांचव ! हे लोखंडाचे साखळदंड तोडून पुण्या संपादन ?” असे मोठ्याने ओरडू लागला.

पिंगळ हसत तलावाच्या काठावरच उतळत म्हणाला—“मला कोणता तरी देव समजून गर्दभेद म्हणत आहेस. मी सामान्य मनुष्य आहे. मागे एकदा पाहिले आहेस. माझे नाव पिंगळ आहे.”

“आपण पिंगळ का, प्रभो ! आता आठवले, महाभायिकाच्या समाधीवर हुल्ला करण्यासाठी गेलले ते थोर पद्मपाद आपले गुरू का ?” भल्लूककेतू म्हणाला.

“होय रे, तुझी स्मरणशक्ती चांगली दिसते आहे !” पिंगळ म्हणाला.

“प्रभो ! ते मांचिक आनंदाने आहेत ना ? महाभायिकाच्या समाधीत प्रवेश करता आला का ?” भल्लूककेतूने विचारले.

“त्या समाधीत मी प्रवेश केला. ही पहा त्या महाभायिकाची मंत्रवलेली तलवार !” असे म्हणत पिंगळने ती तलवार फिरवून तिचे टोंक भल्लूककेतूला दाखवले. दिसेल अशा तऱ्हेने पुढे केले.

दुसऱ्या क्षणाला त्या तलवारीतून बीज चमकावी तशी तमक आली आणि ठिणऱ्या उडाल्या आणि लोखंडाचे साखळदंड तुटून पडले जिथे ३ साखळदंड तुटले तेथे राखे-काही जमा झाले. सर्वच आश्चर्ये चकित करून सोडणारे दृश्य होते. स्वतः

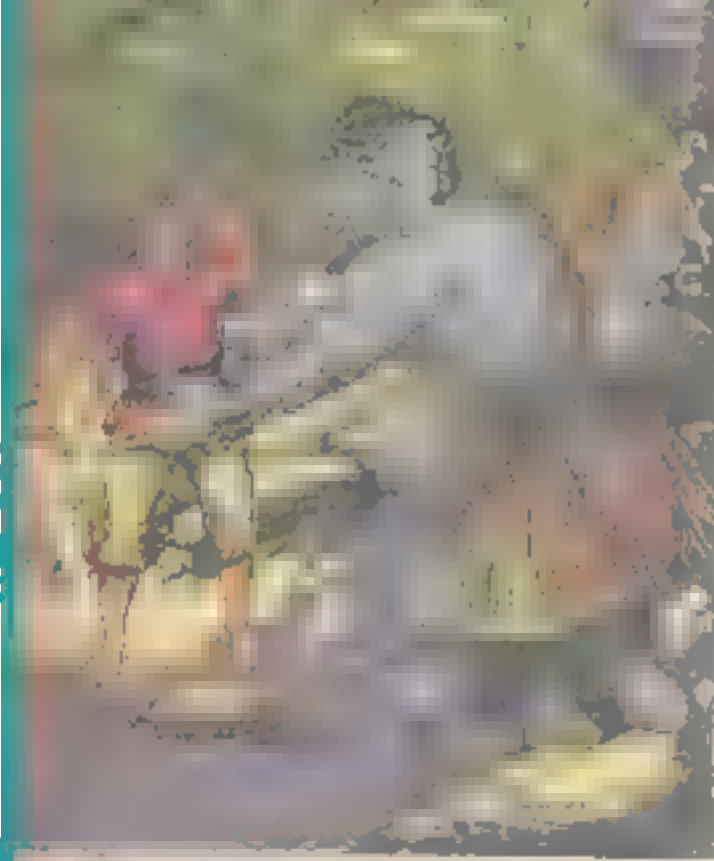
पिंगळही त्यामंत्रवलेल्या तलवारीची शक्ती जोळवू शकला.

भल्लूककेतूला तो मुक्त झाल्याचे खरेच वाटेना. त्याने आपला विशाल देह ताठ करून ठप्पे राहून पाहिले. त्याला फार आनंद झाला. त्याने कृतज्ञतेने पिंगळकडे पाहिले. नंतर पिंगळ जाऊन त्याला साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला—“प्रभो, मला बंधनमुक्त करून कित्येक दिवसांपासून मी ज्या वातना सहन करीत होतो त्या मवाळून मुक्त करून माझे रक्षण केलेत. मी आपल्या रूपाने तरुणातूनून बाहेर पडलो. मी या घटके-पासून आपला गुलाम, दाम आहे ! हकूम आहे ?”

“चल, आपण आतांच निघायला हवे. आपण पद्मपादला जाऊन भेटले पाहिजे. महाभायिक आपली सर्व शक्ती घालून बसल्यावर भल्लूक पर्वताच्या धव्या डोंऱ्यात जी लहान मोठी पिशाच्चे आहेत, ती नायकत्व दाखवी याचे यासाठी आपसात मारामारी करीत आहेत. त्या अन्न शक्तींना ताब्यात ठेवण्यासाठी व त्याचे नायकत्व करण्यासाठी तुझ्या शक्तिशाली मायकाची गरज आहे. त्या पदावर तुला नमण्याचा पद्मपादचा विचार आहे. तसे केले नाही तर मी धादू भूत रावे व राज्य वाटून घेऊन त्या प्रदेशात गोंधळ माज-वितील.” पिंगळने सर्व समजावून सांगितले.

पिगळ म्हणाला ते ऐकताच मल्लूकने
मला दोन्ही जोडून तो
पिगळला नमस्कार करून म्हणाला—
"माशक, मला या भुतावर राज्य
करण्याचा अधिकार नको, तो अधिकार
मिळाल्याने किती कष्ट सहन करावे
लागतील, याचा मला चांगला अनुभव
आहे! कोणी धोर गात्रिकाने किंवा धूर
शाहती वीर पुरुषाने ही जबाबदारी
आपल्यावर घ्यावी, कारण अधिकार
पंजत भार खाऊन कोठेतरी पळून जाऊन
रहायचे, हा अनुभव आम्ही सापूर्वी
घेतलेला आहे. मी या घटकेपासून कोणत्या
तरी मानवाची जाकरी करून सुडाने

रहावयाचे ठरविले आहे. मानवांत
सापण थोर माहुसो आहत हे मला
माहोस आहे. मला आपला एक गुलाम
म्हणून माझा स्वीकार करा. पाहिजे
असल्यास आपल्या इतर गुलामांवर व
नोकरांचाकरांवर नायक म्हणून नेमल्यास
मी काम करीन."

"शाबास, तुझी आणि मक्ती
पाहून मला आनंद झाला. परंतु तुला
कसा उपयोग करून ध्यावयाचा याचा
निश्चय नाही प्रथम मी
पचपादशी बोलून त्याचा सल्ला पंजत मग
तुला काम घ्यावयाचे ठरवीन तर
चल ! निघास पाहिजे!"
पिगळ फिरून निघण्याच्या तयारीने
म्हणाला.

पिगळ आपल्या गर्दन वाडूनवर चढून
निघेवयात मल्लूकने पिशाच गदंभाची
कंवर म्हणाला—"आपल्यासारख्या
थोर व थोरवशाली व्यक्तीने पिशाच
गदंभासारख्या क्षुद्र प्राण्याचा वाडून म्हणून
उपयोग करणे बरोबर नाही. माझ्या
सारख्याच्या खांद्यावर बसावे. एका क्षणांत
आपणांस मी आपल्या मुलूकद पोंचता
करतो." असे सांगून मल्लूकने गाढवाला
एका हाताने उचलून गरगर फिरवून
हाडांच्या वर आकाशांत फेकले.

Restore

127

गाढने नाइलाजाने दुसरा काही मागे नाही, जणू रंजित असलेला पाहुन भल्लूककेतू मोठ्याने हसू लागला. म्हणाला—“प्रभो, आता मा. वरा.” असे म्हणत पिगळ समोर गुढग टाकून बसला.

पिगळ मागकुठे पाहतां भस्वलाच्या रुपान असलेल्या भल्लूककेतूच्या असल्या भल्लूककेतू लागून आकाशात उडाला. पावणी ठेवून नाचण्याच्या आस पिगळला पचपाद पाट त्या त्या जागी पडून पांचला.

पचपादने भल्लूककेतूला पाहताच स्मित केले व म्हणाला—“जुजाल आहेस ना? तिकडे पहा!” असे नदीत उभ्यावरून येत असलेल्या पाण्याकड आणि वाजुला दगडगोंठ्यामधून प्रवाहा वरीवर वहात चाललेल्या असंख्य पक्षाकडे ओढ दाखवून “हे सर्व राज्याधिकार मिळविण्यासाठी एकाचा गळा दुसरा कापान

आहेत पाहिलेस ना? तू मांची माडण थांबव नायक होऊन तू राजा व्हावेस ही माझी इच्छा आहे!”

पचपाद म्हणाला ते ऐकतांच भल्लूककेतू अमहाय आन्यासारखा पिगळकडे दीनपणे लागला. पिगळ पचपादला म्हणाला—“मी चाल आपला नेवक म्हणून घेणार म्हणता.”

“मला त्यान काही हरकत वाटत नाही परंतु आपला भारणाच्या राक्षसाचा काळोखदार करवावयाचे?”

“त्याला तसे मार्गावर आणायचे हे मी पाहून घईन...” असे सांगून भल्लूककेतू काही वाळवण. इतक्यात एकाएकी तो मग प्रथम एकाएकी किरपेक साक्ष्यात रुपावून इतक्या मोठ्याने भवत म्हणाला “भल्लूककेतू, ओ हो! ओ हो!” असे म्हणत पचपाद होता नेचे थांबत नडू लागला. (कथा :)

वीरसेनाचा स्वार्थीपणा

विक्रमादित्याने आपला सट्टा नाही.

तो गावजवळ गला, प्रत आशावर पाहून आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वशानाच्या काळू लागला तेव्हा प्रतात त्याला म्हणाला—“राजा! कोणते तरी महत्कार्य करण्याचे ठरवून मध्यरात्रीच्या मधानक अशा या समधानात मेहुनत करण्यास मालेला विसतो आहेस, अशी मला आहे. परंतु त्यासाठी तुला प्रोत्साहन देणारा, कोणी मंत्रवेत्ता तर नाही? सारख्याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून कधी कधी निराशाचे पदरी पडते. संकट मुळां ओढवू शकते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुवाक साची गोष्ट सांगतो. देऊन एक.” असे सांगून वेताळ गोंड लागला.

विद्यारण्य नावाच्या **मंत्रशास्त्र** पारंगत **एक** **महाराष्ट्र** **राहुन** कित्येक विद्यार्थी मिष्टा संपादन करून स्वदेशी शांत असत **विद्यापीठात** सुवाक **मंत्रशास्त्रावर** **विश्वास** ठेवून शिकवला **होता** **योग्याने** त्याला **विद्येत** काही **आरंभिक** गोष्टींच शिकविल्या होत्या

"मंत्रशास्त्र विद्येत **आपल्या** सारखा पारंगत करा, गुरुवर्य!" असे सुवाक योग्याला म्हणाला.

त्याला उत्तर देत योगी म्हणाला-
"मंत्रशास्त्र शिकण्यासाठी सर्व जणात

योग्यता असलेच असे नाही. नू त्याचा उपयोग समाजाची सेवा करण्याव्यतिरिक्त स्वार्थ-मिष्टी साठी करणार नाहीस, असा मला विश्वास होईपर्यंत मी तुला तो शिकविणार नाही."

सुवाक काही काळ त्या योग्याकडे ध्यामयितपूर्वक राहून त्याची सेवा करीत राहिला तरी त्या योग्याने त्याला मंत्रविद्या जास्त सोल शिकविली नाही.

एके दिवशी सुवाकने योग्याला नम्रपणे विचारले- "गुरुवर्य, आपणास माझ्यावर **विश्वास** **होईल**?"

योगी **जडून** विचार करून म्हणाला- "उज्वल **रावल्या** विद्युल्लता हिच्याशी जो विवाह करील तो एकटाच मंत्रविद्या **करून** घेण्यास योग्य आहे."

ते ऐकताच सुवाक गुरुवर्याचा निरोप घेऊन उज्वल देवाला निघाला.

राजधानीच्या शहरात त्याने **येत** होती **मंत्रविद्या** धारकून काही प्रयोग केले आणि नागरिकांना आश्चर्यचकित **सोडले** तो बातमी महाराजांपर्यंत पोचली राजाने त्याच्याकडे निरोप पाठविला **आल्यावर** म्हणाला-
"आपण मंत्रविद्येत निष्णात असल्याने ऐकतो आपण आमच्या अस्त-पुरात आपल्या

विद्येचे प्रदर्शन **आपले** मनोरंजन करावे, अशी विनंती करीत आहे!"

तेव्हा सुवाक नम्रपणे म्हणाला- "मी आपल्या इच्छेविरुद्ध काही करीत नाही. तरी आपणांस वाटते तसा **इद्रजाल** विद्येत निष्णात नाही. विद्यारण्य प्राप्तात निवास करणारे एक महायोगी आहेत. त्यांचा मी शिष्य आहे. आपली राजकन्या विद्युल्लता एका विनिष्ट कारणाने जमाती आहे. त्याच्या **आपल्या** **कन्येशी** काही योजून **राजाने** होकार **अतःपुरात** सुवाकच्या मंत्रविद्येच्या प्रदर्शनाची व्यवस्था करण्यात आली. **सुवाकच्या** मंत्रशक्तीची स्तुती करू लागले

प्रदर्शन संपल्यावर राजकन्या विद्युल्लता त्याचे जनिनंदन करण्यासाठी आली. तो तिला विचारू लागला- "कसे वाटले माझे हे प्रदर्शन?"

"मी उभ्या जायुष्यात इतके अवभुत मंत्रविद्येचे प्रदर्शन पाहिले नाही." विद्युल्लता म्हणाली.

"तू पाहिलेस ते मंत्रशास्त्रातील एक सहस्रांशभ होते." सुवाक म्हणाला.

"तर मग **आज** **दाखवून** ग्राम्हाला आणली आनंदित करावे!" विद्युल्लता म्हणाली.

"मला एवढेच ज्ञान आहे. मला आपली शक्ती आणशी यादवायमाची असेल **तुम्हा** मदतीची गरज आहे." सुवाक म्हणाला.

“सांगा, माझ्या हातून होईल तेवढी मदत भी करीन.” विद्युलता म्हणाली.

मुवाक थोड्यावेळ मागपुढ केल्यावर म्हणाला—“तू माझ्याशी केले पाहिजेस. तेव्हा मी या जगात अद्वितीय मनवला होईन. सर्व जगावर आपलं राज्य हाऊ शकेल.”

विद्युलता मोडी चितित होऊन म्हणाली—“आता मी काय करू? अहो, तुम्हाला मदत करण्यामुळे मी केवढी दुर्भाग्यशाली होते आहे! कारण माझ लग्न विजयपुरीचा राजा वीरसेन याच्याशी ठरले आहे. ते उद्याच एकडे वंगार आहेत!”

सर्व ऐकतांच मुवाकचा सर्व उत्साह पड पडला. त्यानंतर काही वेळ विचार करीत राहल्यावर तो विद्युलतेला म्हणाला—“तू वीरसेनाशी विवाह केलास तर फक्त विजयपुरीची राणी होईशील, माझ्याशी विवाह केलास तर तू सर्व जगाची राणी होईशील.”

“मी तशी काय करू? मला आपलं मन बदलता येत नाही. जगाची राणी होण्याचे भाग्य नाही, म्हणावयाचं!”

तुझ्यामुळे जगाचा चक्रवर्ती होण्यास नाही, म्हणावयाचं! त्याने तुम्हाला भोगावं लागेल! वीरसेन येईपर्यंत पथस पावडो!”

मुवाक म्हणाला. दुसऱ्या दिवशी वीरसेन राजधानीत आला. त्याने भेटून आपली गोष्ट त्याला सांगितली.

एकूण घेऊन वीरसेन फार शांतपणे म्हणाला—“राजकुमारी व मी दोघांचे परस्परवावर फार प्रेम आहे. तुझ्या मनात आणखी काही असेल तर ती पुरी करण्याचा मी प्रयत्न करीन.”

ते उत्तर ऐकून मुवाकला भयंकर राग आला. तो दोतओठ जावून म्हणाला—“तू कुरूप हा!”

त्याच्या मंत्रशक्तीमुळे वीरसेन कुरूप झाला.

“आता पाहातो, विद्युलता तुझ्याशी कसा विवाह करते ती!” असे म्हणत मुवाक बांधवे तोंड करून हसू लागला.

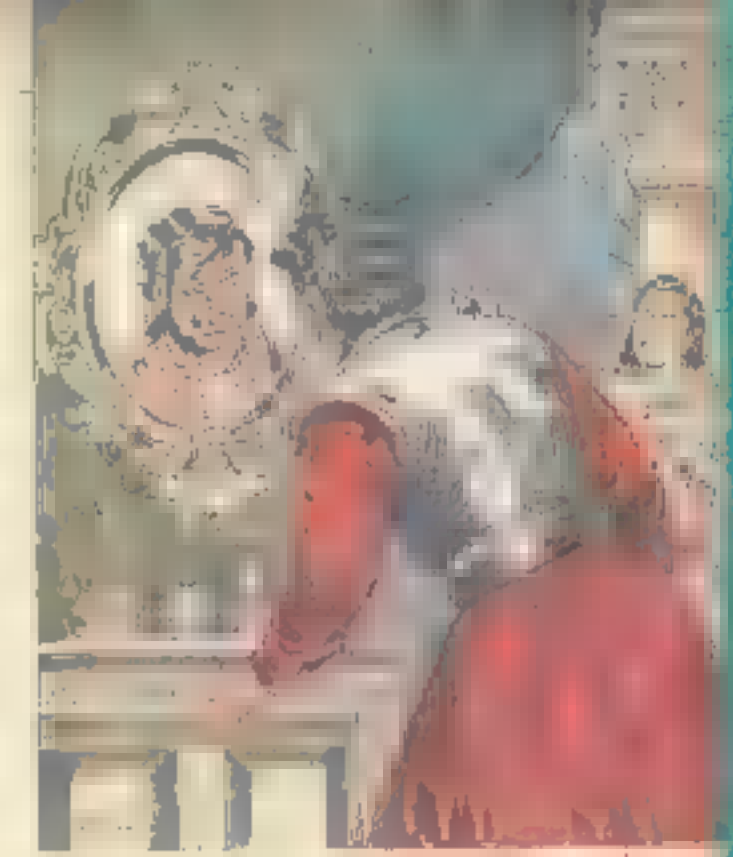
वीरसेनाने तोंड पाहिले. ते बदलेले रूप पाहून त्याला रडावेठ वाटले. आता विद्युलतेशेजळ कसे जावयाचं असा तो विचार करीत असता, काय घडले! कळव्यावर विद्युलतेने आपल्या मखाचरावर त्याच्याकडे निरोप पाठविला.

“मी तुमच्या रुपाकड पाहून तुमच्याशी प्रेम करीत नाही. मला स्वभाव पाहून तुमच्यावर माझे प्रेम आहे.”

ते ऐकून वीरसेन मुवाककड पाहून म्हणाला—“तू आमचे प्रेम किती अधिक आहे, याचा विचार केला नाहीस. कुरूप असूनही विद्युलता माझ्याशी विवाह करणार, म्हणत आहे!”

मुवाक वास्तव सिद्धून म्हणाला—“तिचे प्रेम किती मोठे असो, तुला वाटते? तू हे रूप घेऊन तिला योग्य वर शोधशील असे तुला वाटते का? तिच्यावर खरे प्रेम असेल तर तू तिला विचार माझ्याशी तिने विवाह केला तर ती जगाची राणी होईल.”

ते ऐकून वीरसेन हसून म्हणाला—“विद्युलतेला मी योग्य वर नसेल तर ती

गोष्ट तिने पालायला देवो! मी तसे मानावं? आमचा विवाह नवकाच होणार!”

अशातच मुवाक त्या दोघांचा विवाह घाबवू शकला नाही. विवाह सभारभ सपताच वीरसेनला पूर्वरूप प्राप्त झाले.

मुवाकला फार वाईट वाटले. त्याचे सर्व प्रयत्न आणि युक्त्या फाल ठरल्या. तो परत आपल्या गुरूबाबे जाऊन म्हणाला—“गुरुवर्य! सर्व प्रयत्नात विघ्नेष विघ्नेष आली. कारण वीरसेनचा स्वार्थ!” असे सांगून जे बडले होते ते त्याने सविस्तर सांगितले.

गंगाधरने सुवाककडे खोल नजरें न पाहिले व म्हणाला—“तू मंत्रविद्या शिकण्यास योग्य नाहीस, हे स्पष्ट झाले.”

वेताळ पेशवर गोष्टी सांगून म्हणाला—
“राजा, मंत्रवेत्ता योगी सुवाकच्या गुरूचे वतन अन्यायाचे वाटत नाही का? आपला शिष्य सुवाक पाला राजकन्या विद्युल्लसते-विषयी त्यानेच सांगितले होते ना? तो प्रयत्नात अवशस्वी होऊन परतल्यावर त्याला, तू मंत्रविद्या शिकायला अयोग्य आहेस असे म्हणणे, हे कोसे न्याय्य व धर्मीय अनुकूल होऊ शकेल? स्वतः गुरूप झाला असून राजकन्याशी विवाह करण्याच्या वीरसेन स्वार्थीच नाही का? तसा मिळेल का? या समाधानकारक मार्गात असून धू नाहीस तर होण्याची शंभर होऊन पुढावर जाऊ लागतील!”

विश्रमादित्य म्हणाला—“गंग्याच्या वागण्यास अन्याय अथप फाहीच

नाही. त्याने मंत्रविद्या शिकविण्यापूर्वी त्याच्या शिष्यात नोतिधर्म बुद्धी किती आहे. पाहून घ्यायचे ठरविले होते. जे बदल ते ऐकून घेतल्यावर सुवाक हा मंत्रविद्या शिकायला योग्य नाही, हे त्याने ओळखले. वीरसेनाच्या स्वायत्तबंधी, सुवाक ज्या स्वायत्तद्वीने राजकन्याशी विवाह करणार होता त्याने बोलता-बोलताच ओळखले. त्याच्याजवळ जी मोठी मंत्रविद्या तिचा उपयोग वीरसेनला कुरूप केले होते. त्याला पूर्ण मंत्रविद्या लाभली असतो तर जगात त्याने किती अन्याय केला असता याचे वीरसेनला साहजिक झाली, म्हणूनच त्याची मंत्रविद्या निष्फल होऊन आपल्याला मूळ रूप आले हे त्याला त्याने जे तत् मंत्रविद्यानेच स्वार्थवृत्तीने नव्हे!”

तसेच मंत्रविद्या भंग होताच प्रेतासह नाहीता झाला आणि साडाला जाऊन जोडकळ.

(कल्पित)

शिवशिवणादीजरी

आंबेवाडी येथे सोनदेव सधन शेतकरी रहान असे त्याच्याकडे नामासाठी तर प्रत्येकाला तो 'कुचकामाचा' म्हणून पाळतठारा करी.

एकदा सोनदेवाला कामानिमित्त शेजारच्या नांदी शेजारच्या रात्र झाली होती म्हणून घरी न जाता घमंदाळेत रहावे लागले. शोप घेईना म्हणून तो स्वारेवर या कुशीवरून त्या कुशीवर जाऊन शेजारच्या ओलीतून त्याला सभाषण ऐकू आले.

“तरमग तुम्ही उजाडण्यावर पाह्या बरोबर आंबेवाडीला म्हणता? पण तेथे तुम्ही कोणाच्या घरी उतरणार, चाही सांगितलेत?” एक आवाज.

“सोनदेवाच्या घरी!” दुसरा आवाज.

“कुचकामाच्या सोनदेवाच्या घरी, ना?” असा आवाज तसत जाळा.

त्या पाठीपाठ दुसरा आवाज सारखा होऊन—“अस की म्हणालात हो? कुचकामाच्या सोनदेवाच्या घरी नाही, असे ऐकली! पण एकदा कुचकामाच्या सोनदेवाच्या घरी संपत्तीच्या चाबतीत अगच्या बरोबर रोचे असे मला वाटते आहे. त्याची विनाण्यासाठीच मी आंबेवाडीला जातो आहे. दिवशी म्हणाला जे माहीत आहे, ते सर्व सांगितलेवर मी तितक्या दूर ज्याची गरजच राहणार नाही.”

तत्नंतर प्रथम आंबेवाडीला तो म्हणाला—“तसे तुम्ही म्हणूनच चाबरीच्या कारण नाही हो! सोनदेव गावातले सच

श्रीमंत व इस्टेटवाले गृहस्थ आहेत. यात सशय करण्याचे कारण नाही."

"असे होय? पण तुम्ही 'कुचकामाचे' सौनदेव असे म्हणाला होता, तेव्हा?" सौनदेवाकडे मुलीला पाहण्याचा जाण्याचा गृहस्थांनी विचारले.

तो गाववाला म्हणाला—"मी सौनदेवाच्या गावचाच. असे आहे पहा, सौनदेवाकडे कोणी गृहस्थ कामानिमित्त आला की तो कितीही मोठा असो, सौनदेव त्याला 'कुचकामाचा' म्हणून क्षिताव बहाल करताना. म्हणून सौनदेवांचा धट्ट 'कुचकामाच' सौनदेव हे सर्व म्हणू लागले. पण हे आपसातच होतं! परंतु क्षिताव दण्याचा दुसरा काही अर्थ नाही!"

"म्हणजे सौनदेवांचा जीम जास्त शिवशिवतो, असे म्हणतात." असे म्हणत गोलणी करायला आलेले गृहस्थ म्हणाले.

सौनदेव हे सर्व सभाषण ऐकत होते, ते पाहिलेचून वट्टम शेजारच्या खोलीत गेले. त्याला पाहून बाबेवाडीचा रहिवासी

वावरला. परंतु सौनदेव त्याला न पाहिल्याचे सोंग करून शेजारांच्या पाहण्यांना म्हणाले—"तुमचे सर्व बोलणे मी ऐकले. माणसाजवळ पैसा असल्या म्हणजे प्राले. कोणाची बोलावयाचे शाले तर त्यांची हेडाळणी करून बोलू नये, ही गोष्ट जामच्या गावकऱ्यांनी वेळीच सांगून माझी कानउघाटणी केली. तसे झाले नाही तर आपल्यासारखी थोर माणसं व्याही म्हणून कशी लाभतील?"

"हे ऐकून मला तुमचा चांगुलपणा व आपल स्वभाव कळला." भावी व्याही सौनदेवांना म्हणाला.

सौनदेव म्हणाले—"तुम्हाला हरकत नसेल तर बोलणी-करायला आमच्या गावच्या पुरोहिताला बोलावून आणतो."

तो गोष्ट श्याह्यात मान्यच होती. तेव्हापासून सौनदेवांनी आपली केली आणि शिवशिवणाची जीम

विदूषकाचे गणितज्ञात

कांचनगिरीचे महाराज कनकादित्य याने प्रजेच्या हितासाठी काही कामे करायचे ठरवून ती यशस्वी व्हावी यासाठी पद्धतशीर काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांची निवड करण्याकरिता एक परीक्षा ठेवली. परीक्षेत सुनील, विनय व निर्मल हे तिचे प्रतिभावान आहेत हे सिद्ध झाले. या तिघांपैकी कोणो एक कोणत्याही बाबतीत आपली दुसऱ्यापेक्षा कमी नाही किंवा हारवू शकणार नाही, हे कळले.

महाराजांनी या तिघांना अधिकारी म्हणून नेमून देवाच्या उम्रतीसाठी ठरविलेली कामे तिघांनी मिळून करण्यासाठी व्यवस्था केली. परंतु काही लोटल्यावर हे तिघे ती कामे करोत महाराजांना त्यांच्या कामांत ते यशस्वी होतील की नाही पाहिले जाणु लागली. त्याचे कारण कांचनगिरीची तुलना करून पाहता

शेजारचे सर्व बाबतीत मागासलेले रजतगिरीचे राज्य. त्या राज्याचे कधी अनेक लोकहिताची कामे यशस्वीपणे पूर्ण केली होती. तेथे ही सर्व कामे करण्यात सुचींद्र नावाचा एकटा अधिकारी यशस्वी होऊ शकला.

कनकादित्य महाराजांनी एक विवशी बोलताबोलता गोष्ट अत्यंत विद्वत्ता सहा विश्वेश्वर याला बोलून दाखविली. ते म्हणाले—"आपल्या देशात तिघे अधिकारी आहेत. पण रजतगिरीला एकटा सुचींद्र सर्व कामे कशी व्यवस्थित करत आहे आणि यशस्वी होत आहेत. त्याच्याकडे पाहिले तर आपले जगदी निरुपयोगी आणि कुचकामाचे वाटतात.

ते ऐकून विश्वेश्वर म्हणाला—"महाराज! सुचींद्र हा एक समर्थ अधिकारी आहे! तरी आमच्या अधिकाऱ्यांपैकी प्रत्येक जण दोन-

दोन सुचीन्द्रा एवढा आहे. माझी खात्री आहे. योग्यतेस पोणी सुचीन्द्रापेक्षा कमोनाही.

कनकाविरम म्हणून म्हणाला—“आपल्या देशातल्या व्यक्तीचा अभिमान प्रत्येकाला असावा. तु बोलतो आहेस.”

महाराज म्हणाले ते अवयव सारखे लोंढ करून विश्वेश्वर म्हणाला—“मला गणित चांगले पंडित्य आहे ही गोष्ट आजपर्यंत सांगायला मला योग्य संधी लाभली नाही. मी म्हणून कुठल्याने सुचीन्द्र आणि अधिकार्यांची तुलना करून पाहिली व काही हिशोब पाहिला. त्यामुळे मी आपणांजवळ तसे निवेदन केले.”

तसे म्हटल्या बरोबर महाराजांच्या त्यांच्या गणिताच्या ज्ञानविषयी व त्याने लावलेल्या हिशोबाविषयी विचार-वाटले. त्यांनी विचारलेही.

“महाराज, स्वतःच निवडलेल्या मुनोळ, दिनय व निमेल तिघांपैकी कोणा एकाला एकट्याने तुलना करून योग्यते विषयी पाहिले तो दोन सुचीन्द्रा एवढा ठरेल त्यांच्यापैकी दोघांनाच तुलना पाहिले. एकट्या सुचीन्द्रा-एवढेच ठरतील. माणसी एक आदर्भ-गोष्ट अशी आपल्या तिघां अधिकार्यांना मिळून तुलना करून पाहिले. एका सुचीन्द्रा एवढे सुद्धा होऊ शकणार नाहीत.” विश्वेश्वर म्हणाला.

महाराज थंडा करीत विश्वेश्वरला म्हणाले—“प्रत्येक अधिकारी दोन-दोन सुचीन्द्रा बरोबर आहे. सत्ता प्रारंभ तिघांनी मिळून प्रयत्न केला तरी एका सुचीन्द्राएवढे होऊ शकणार नाहीत. हे उलट गणित ऐकले की तुला गणित शास्त्राचे ज्ञान आहे विचार जाऊन तुला गुणाकार तरी येतो का, विचार मनांत येतो.”

“महाराज, तुम्ही मला लहान आंकडे वाढवून लिहितां येत नाहीत असे म्हणालात

मी एकवेळ मान्य करीत. परंतु मला गणित शास्त्रात प्रवेशही नाही, म्हणालात. मान्य मो मान्य नाही. आपण परवानगी आपल्या अधिकार्यांची योग्यता कितपत आहे पाविषयी मी केलेले गणित कसे आहे निवेदन करावे म्हणतो.”

“ठीक, कर यशू!” म्हटल्यासारखी महाराजांनी हलविली.

“आपल्या अधिकार्यांची प्रतिभा, मेधाशक्ती व मान्यता माहीतच आहे. तिघां व्यक्तींवर सर्वांनी मिळून काम करा अशी जबाबदारी टाकली होती एकाच मा तिघांचा त्यांची-त्यांची आणि अहंकार मिळून पातळीवर जायला मदत नाही. म्हणून तिघांना मिळून विचार केला एका सुचीन्द्राची ते बरोबरी नसणार नाहीत असे म्हटलं दोघे असतील तर सुखातील माला तरी एकान्या

विचाराशी दुसऱ्याची विचार मिळणे शक्य आहे. म्हणून ते एका सुचीन्द्राची बरोबरी करू शकतील, मी म्हणालो.”

महाराज म्हणाले—“बोल पुढे, थांबलास कां?” “अत्यंत प्रतिभावान व योग्य जशा आपल्या तिघां अधिकार्यांपैकी कोणा एकाला आपण जबाबदारी सोंपविली असतील तो दोघां सुचीन्द्रांची बरोबरी करू नसे मी खात्रीने म्हणू शकेन.” विश्वेश्वर म्हणाला.

विश्वेश्वरने आपली गजूरपण केल्यानंतर त्याच्या गणिताआड लपलेले धर्म प्रतिभा-व्यक्तीची मानसिक अवस्था कशी पाची कल्पना महाराजांना आली.

त्यानंतर महाराजांनी अधिकार्यांना पाळीपाळीने नेमून आपली आपली जबाब-संभाळायला सांगितले काही लोटल्यावर महाराजांना आपल्या अधिकार्यांची योग्यता विदूयकाने सांगि-प्रमाणेच त्याहून ही जास्त असल्याचे आलेलून

उत्तम चित्र

असती नगरीची राजकुमारी विचित्रकलाप्रयोग व अर्थाने

माती एक अद तेवशी होती. जगातल्या सर्वोत्तम लेखिका आणि कथाकारांनीही ती नष्ट करणारी, ती अद होती.

कित्येक राजकुमारांनी सुंदर दृश्यांची आणि ऐक्येची कथा लिहिली. त्यातले जगातली सर्वात अशी एकदा त्यांना आयला. तफार कळविण्या जेवढी मगध देशाच्या राजपुत्राचे पाल्य केले की त्यातली स्त्री त्याच्या सारखी होती.

ते भिन्न भाषांशी कोणाचे नसून अस्वतंत्राच्या असावा.

त्यांना पाहतामादले आणि त्यानंतर अस्वतंत्राच्या राजकुमारीने नवऱ्याला विचारले - "काय हो. तुम्हाला हे कासे इतकितेक आहे जगातल्या राजकुमारी मीत सर्वात सुंदर म्हणून?"

"त्यात काय करणारायदक्ष असे काय आहे? तुम्हाला जागी भाषांशी कोणी असती तर मी तिचेच जेवढे काळजी असत!" मगधचा राजकुमार त्या नरहस्य करत म्हणाला.

राजकुमारी आणि भाषा भाषी गतर, त्यांच्यात दृश्यांची समोसत स्तुती करत पोली ईसली.

राजा झाला

सुंदरत काशी येथे राज्य करीत

असतां बोधिसत्व वाराणसी

एक साधू म्हणून होते ते भिक्षे-

करिता एकदां राजधानीत गेले आणि

एका माहुताच्या घरा समोर

उभे राहिले. हा माहुत हत्ता घरण्यात

व काढून ठेवण्यात पोछा पटाईत

होता. तो राजाच्या प्रमुख

होता.

बोधिसत्वांना पाहून माहुताने

अत्यंत भक्तिपूर्वक नमस्कार केला

आणि त्यांना घरात बोलावून घेतले. त्यांना

जेवायला वाटले आणि अत्यंत नम्रपणे

म्हणाला - "काही दिवस तरी

घरी माझे जातिप्य स्वीकारावे, अशी

विनंती करतो आहे."

बोधिसत्व त्या माहुताकडे

अतिथि म्हणून राहिले. परत जातांना

त्यांनी आशीर्वाद दिला आयुष्य-

मुखी रहा त्या आशीर्वादांमुळे

माहुताचे आयुष्य सुखी झाले.

एक दिवशी रात्री गाथासुद्धा एका

देवळाच्या मंडपात लाकूड कोट्या

सेजारीक काही

होती. त्यापैकी एका साधारण काही

कोपला होत्या. शाबाखाळी

काहीतरी खूडखूड झाली तेव्हा एका

कोंबड्याची मोडली व त्याने पक्ष

पसकन फडफडविले तेव्हा एक चालकी

कडकी खालच्या फांदीवर कोपलेल्या

कोंबड्याच्या पडली. त्यामुळे

त्याची कोप मोडली.

त्या कोंबड्याने रामाने पाहिले आणि

म्हणाला - "इतका गर्व चांगला नाही।

मी कोण आहे असे वाटले तुला? मी

सामान्य कोंबडा नाही. मांस

खूप मोठे धन लाभेल,
''

ते एकूच वरच्या फांदीवरला
जवळचा म्हणाला-'' मास मोठे पण
तुला मज्जीत नाहीसे दिसते आहे. मास
मास आणारा खात्रीने राजा होईल.'' त्याने
आपल्या घोर पणाचे रुपिते सांगितले.

तें संभाषण लाकूडफोड्याने ऐकले आणि
त्याला फार आनंद झाला तो काही
हालचाल केल्याशिवाय व काही आवाज
केल्या शिवाय पडून राहिला. पुन्हा कोवडे
झोपी जातील असा विचार तो जागा
राहिला आणि काही आवाज केल्याशिवाय

साडावर चढला तो राजाच करणाऱ्या
कोवडा आहे तर तुला घनी करणारा
कोवडा ह्या कणाला असा विचार करून
त्याने खाणाच्या फांदीवरच्या कोवड्याला
आणी वरच्या कोवड्याला जाऊन
आणि खाली उतरून आला.
तो धरो गेला.

धरो पोचतांच त्याने बायकोला बोला-
यून विचारले-''तुला माझीस आहे का,
तू राणी होणार आहेस.

त्याची बायको रानाने म्हणाली-
''असल्या कथा माझस माझ्या जवळ,
मी लाकूड फोड्याची बायको आहे,
त्याच्याशी लग्न आहे. मला त्यात
समाधान आहे !''

लाकूडफोड्या मोठ्याने हंसून म्हणाला-
''होय, लाकूडे फोडून आगुष्य घासविणारा
नवरा सिंहासनावर बसणार आहे,
पहा कोवडा पहिल्याने त्याचे मास
शिजवून कर.'' असे सांगून त्याने
तो कोवडा बायकोच्या हातात दिला व
त्या कोवड्याचा महिमा बायकोला
सविस्तर सांगितला.

त्याच्या बायकोला जो आनंद झाला
तो एवढा तेवढा नव्हता. तिने लगेच
कोवडा कापून त्याचे मास शिजविले.
लाकूड फोड्या बायकोला म्हणाला-

''आपण प्रथम नदीवर जाऊन आंबोळ कर
या. नंतर जेवू या.

दोघांनी थोडा त्या वरावर
कोवड्याचे एका ठेवले
जाणि त्याचे तोंड पटू करून नदीवर
ने नेऊन स्नानाला गेले

त्यांनी मडके नदीकाठावर एका जागी
ठेवले आणि नदीत स्नानाला उतरले
एकाएकी नदीचे पाणी वाढू आणि
ठरलं मडके पाण्याच्या प्रवाहात
वाहू लागले

लाकूडफोड्या आपटू लागला व
म्हणाला-''मी आणि राणी
होण्याचे मास दिसत नाही; काय
करायचे? दोघे दुःख करीत पहा पुरवले.

त्या वेळी नदीच्या काठाकाठाने दूर
अगदी खाली बोधिसत्वाचे आतीथ्य करणारा
माहूत नदीत एका हुत्तीला घुळून रुतून
घालीत होता त्याला नदीच्या प्रवाहात
वेहात असलेले मडके दिसले. त्याने
मडके आणि तोंड उघडून पाहिले
तर शोध्याचे पुर्वी शिजवलेले मास व
भात तो चकित झाला. त्याला खूप
भूक लागलेली होती त्याने लागू भात व
पाटभर खाऊ घेतले

मोठे घडली तिसऱ्या दिवशी
कारणमा नगरावर नावनेल्याची स्यास
झाला रानाने माहूताचा वेध धारण केला
आणि माहूटाला राजाची यत्न व आभार
लावली. आपण माहूताच्या

वेवात असलो तर आपल्या जिवाला धोका राहणार नाही या विचाराने राजाने सर्व केले होते.

स्वारी करून आपल्या शत्रूंना राजाला जिवंत धरण्याचा विचार केला होता. म्हणून राजाला न मारता त्याच्या हत्तीच्या माहूताला चार करून राजाला जिवंत धरून त्याच्या घाट घातला त्यांनी माहूताचा वेप करून बसल्या राजावर याणवृष्टी करून त्याला ठार केले. राजा होऊन अंबारीत बसलेल्या माहूताला शत्रूचा डाव जाळला. तो रणागणावरून पळून जाता शत्रूचा सूड लगेचच ठरवून त्यान शत्रूला सोय्याने लोंब दिले.

त्यामुळे शारणासीच्या सैनिकां मध्ये उत्साह वाढला. घनघोर युद्ध चारणासीचे सैनिक युकल्या सिंहासारखे शत्रूसैन्यावर तुटून फिरवले. किरकेंक पात्रसैनिक हुताहुत झाले. उत्तरले ते रणागणावरून पळून गेले. युद्ध थांबले आपल्या विजयाला कारण

आपले महाराज तसून त्याचा माहूत होता ही गोष्ट व दरवारी लोकांना माहीत होती. राजा मरण पावला तेव्हा दुसऱ्या राजाची निवड करणे आवश्यक होते. मृत महाराजाना पलवाळ नव्हते.

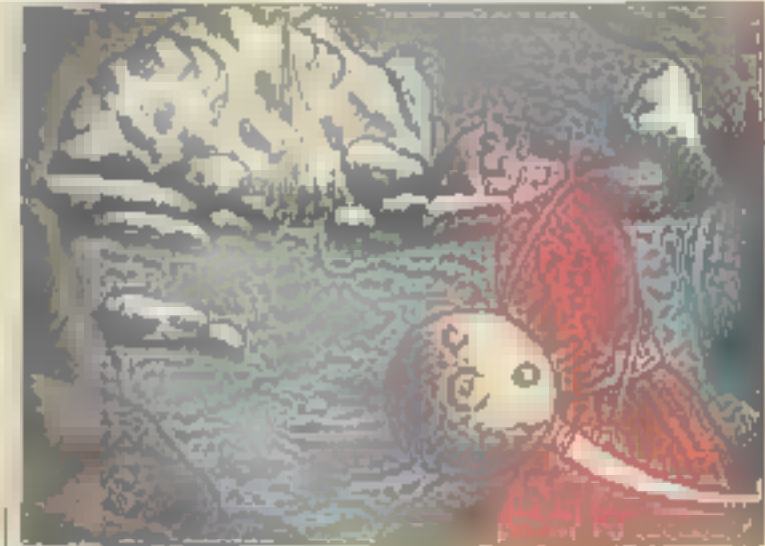
राधाचा मुख्य पुरोहित म्हणाला- "महाराजांनी स्वतःचे राजवस्त्र व आभूषणे आणि राजमुकुट माहूताला दिले. तेव्हा आपल्या राजा हाण्यालायक माहूतच आहे."

"आपले म्हणणे बरोबर आहे. माहूताच्या पराक्रमा मुळेच माहूता विजयी झालो. शत्रू पळून गेले व चारणासीचे रक्षण झाले. म्हणून सिंहासनावर हंगम्या माहूतच अधिकारी आहे." प्रधान म्हणाला.

सेनापती व इतर सर्व प्रमुख अधिकारी, पुरोहित आणि प्रधानाचे अनुमोदन मिळाल्यामुळे माहूतच राजा झाला. त्याच्या इच्छेनुसार बोधिसत्वांची मुख्य सल्लागार म्हणून नामणूक झाली.

गह्वराष्ट व गोंगल यांचे पुढे वारंवार होऊ लागली. शिवाजीने आपल्या भादने माणुकांने, अपूर्व धैर्य व साहसाने आपल्या अनुयायांचा समाह धाडविला. त्याचे एक सेनापती प्रभु यांचे पुढां आपले महाराज सुरक्षित घालपवडावर पोचले म्हणून प्राणार्पण करून मरुना अंत्यूप ठेवले.

छत्रपती शिवाजी-२

आपला राजा शिवाजी कैदेतून सुटून मुंबईत परत आल्यानंतर १६७४ महाराष्ट्रभर उत्सव झाले. द.स. यादवों शिवाजी 'नववी सिंहासनावर झाले.

हारलेल्या शत्रूंनी शिवाजीचा व्यवहार गौरवपूर्ण असे हिंदूधर्माचा जमिमान असूनही इतर धर्मियांशी शिवाजीचा व्यवहार अत्यंत औदार्यपूर्ण असे. एकादा शिवाजीचा कुराणाची लावली होती. ती त्याने एका मुस्लिम मर्मावविद्याला भेट म्हणून दिली.

कल्याणचा मुखेदार त्याची मून जवाबो
मोलदेवाच्या हाती मागवली निवा
अवाजो मोलदेवाने भेट म्हणून शिवाजी
कडे पाठविला. निवा पाहूनच शिवाजी
म्हणाला-“भाजी आई इतकी सुंदर
असली कस आईही पण सुंदर
होती असती।” असे सांगून निवा
बहुमूल्य वस्तुभेट म्हणून देऊन शिवा-
जीने ~~कल्याणचा~~ मुखेदाराकडे परत
पाठविला.

अर्थावर अदलतून बसलेले साम्राज्य
स्थापन करून त्याची प्रतिष्ठा वाढव
~~कल्याण~~ उपदेश रामदास स्वामींनी शिवा-
जीला देला. त्या वेळ कायाने शिवाजी
भान राजा हिंदूच्या देवालयाला
निमित्तोत्पत्ती नव्हे, तर मुसलमानांच्या
मणीही बावण्यासाठी लढा. शिवाजीने
महाराष्ट्र वरून त्याने बाहेरच्याही धर्माचा
टोप केला नाही. धर्माविरोधी कार्यांचा
त्याने निषेध केला.

धर्मासंबंधी प्रश्नचन ऐकण्यात शिवाजीला
कारण आले. ~~कल्याण~~ ~~कल्याण~~ नल
सुतासमाप्ते ~~कल्याण~~ ऐकत असता तो
गोळीबाजी ~~कल्याण~~ ~~कल्याण~~ शत्रुसैन्याने
वेढा दिला. शिवाजीला ~~कल्याण~~ वाढ
लागले. ~~कल्याण~~ शिवाजीसारख्या
एवढे धर्मासंबंधी लढून पळून आताला
मग्नने पहिले व ~~कल्याण~~ ~~कल्याण~~ ~~कल्याण~~
निवाजी ~~कल्याण~~ संपल्यावर शिवाजी
सुद्धाच परी पांचला.

पूर, साहसी व ~~कल्याण~~ पुजारी
~~कल्याण~~ शिवाजीने संपन्न वर्गाचा असताना
~~कल्याण~~ (इ.स. १६८० मध्ये)
त्याच्या ~~कल्याण~~ महाराष्ट्रासंबंध
~~कल्याण~~ औरंगजेबाने ~~कल्याण~~ ~~कल्याण~~
~~कल्याण~~ त्या ~~कल्याण~~ अत्यंत दुःख
वाले.

समवेत रामदास ~~कल्याण~~ म्हणालात वाढी
शिवाजीला छत्र वाचवे. परंतु त्यातून
चोर कामे करण्याची सक्ती शिवाजीत
वाहे. जोडवून श्रीमदभ्यास ~~कल्याण~~
दारुणमोर घिसेला असेले पाहून
शिवाजीने आपले सारे राज्यच त्यांना
समर्पित केल्याचे म्हणून तो कायद
समर्पणाचा शिवाजीलात ~~कल्याण~~

शिवाजीनंतर ~~कल्याण~~ येथे पुढे नवाजी
राजा माना. त्याने मोठे व पराक्रम
पाहवून नरक ~~कल्याण~~ राज्य ~~कल्याण~~. त्याने
मोघलाच्या बलाभारापासून स्वतः
संरक्षण ~~कल्याण~~. मोघलाच्या सैन्याचा
अधिकार नव्हत; औरंगजेबने देतला
असूनही महाराष्ट्रियांनी छत्राभावाच्या
नेतृत्वाखाली त्यांना तोंड दिले. ~~कल्याण~~
औरंगजेबाची ~~कल्याण~~ मित्रेनी नाही.

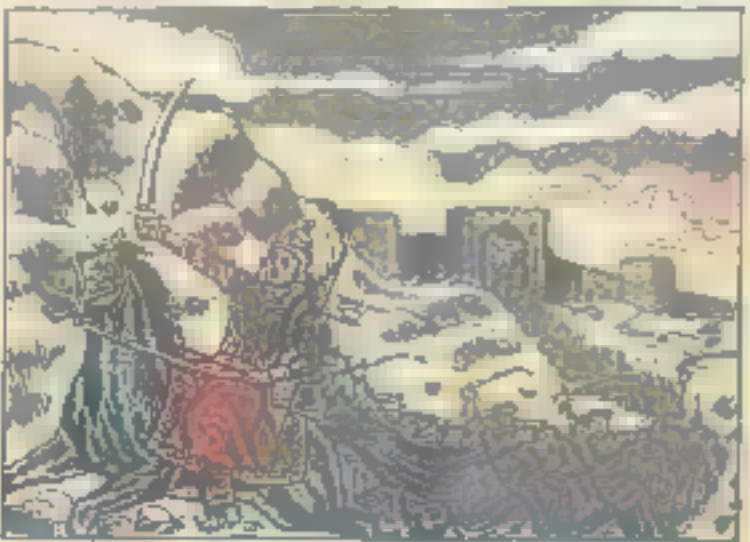

संभाजी श्रोतसेना असतांना संघी सायून
मोंगलांगी त्यांना कैद केले. ३ स.
१९८१. ~~संभाजी~~ संभाजी कैदेत असता
नाझी मोंगलांमध्ये दुष्ट कृत्याचे बंड
कायत राहिला. त्याचा निरनिराळ्या
प्रकारे ~~संभाजी~~ ~~संभाजी~~ औरंगजेबाचे संभा-
जीचा ~~संभाजी~~ केला.

गंगाजीच्या अखेरचे वसरादिवासा कथे
 गहवळ भटपल्या. गंगाजी गंगी
 काळ्याने गुरु काल ओरंगजेबाला वया
 जीव' करून ओडले तथा मित्र
 गंगाजी गंगाजी गंगाजी गंगाजी
 ओरंगजेबावर जेवण भागले
 महाराष्ट्रीयांस विकण्यासाठी ओरंग-
 जेबाचे अखेरचे वसरा कथे परबु
 त्याचो शेकती गंगाजी गंगाजी गंगाजी

सभासो नदी त्याच दर्यादेखी भाळ
मज्जातर्फे मज्जा घाली. त्याने मज्जाघाती
प्रथम जिजीवा व नंतर सागा-
च्याना नेऊन ठेवून मराठ्यांचे नेतृत्व
केले इ. स. १७०० साली राजारामने
आपला देह ठेवण्यांत घुट्ट कमीत राहिला.
मृत्यूनंतर त्याची राणी शार-
बाईने राज्यासूत्रे हाती नेऊन मराठ्यांचे
नेतृत्व समर्थपणे केले. त्याच्या
शेवटपर्यंत जाती सिद्धांतो बाह्ये.

गाढवाची किंमत

कैरो शहरान तो अत्यंत लोमी हाता. त्याकारण येणाऱ्या गिन्हादकांकडून तो थांबी पाहून कमी जास्त व्याज घेत अस. गरजू लोक देखी.

तो फार हुशार न्हुणन फार धमंड होतो. तो म्हणत असे "मला आढते न्याना मना कंसकणारा का आढते कोणी नाही. न्हुणावे."

एकदा चार ~~हजार~~ मुलांच्या मनात ~~हजार~~
या सावकाराची खोब मोडली पाहिले.
काही ~~ही~~ उपाम येवून ते निघाले.
त्यांच्या पैकी एक एका वाढत्यावर बसून
त्या सावकाराकडे जाऊन म्हणाला—“जहो,
माझ्या जवळ दोनार ~~हजार~~ पण मला
मोठ हवी आहे ही !”

"देतो की! परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेवा, मला थोडे कपीशन मिळाले पाहिजे."

संगीत साधकार मोह मोजू लागला.
इतरांसाठी कोठून त्याचे विषे तरुण
मित्र आले आणि मातृवाकड सखापूर्वक
पाहू लागले. पंकी एकजण काही-
तरी गुणित संगितल्यासारखा हलक्या
आवाजात म्हणाला—“हाय तो ! तेज
मातृव !”

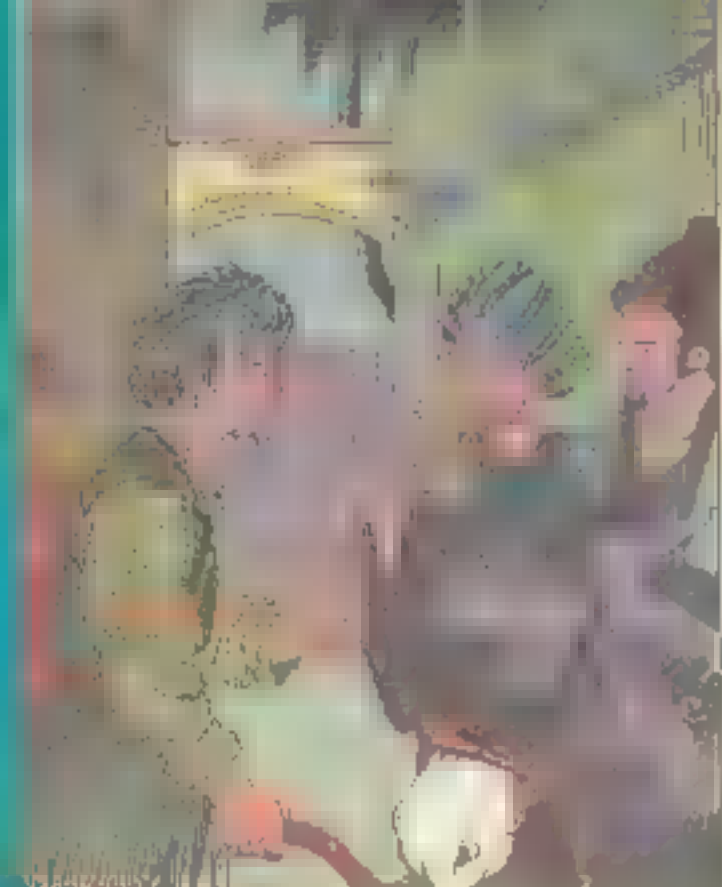
"अरब का?" उत्साहानं दुनारा तस्या
 स्थाला विचारु लागला.

"नीपास टाऊक ! मला माहीत आहे
वाटत." तिसरा म्हणाला.

“गण्य है! आपत्तगाला पाहिए असलेले
गाढव हेच! केवढ्याला धिकेल विचारून
पाह्या ~~काळाला~~ मालकाल।” इतर
दोघे म्हणाले

ते वसन्तेत्या तदुपनिषद्वाक्यं
जाकृत विचारः लागले—“तु हे
केवदध्याला विकणार ?”

"विक्रयार्थं म्हणतां? मी विकणार म्हणून तुम्हांला कोणी सांगितले? सांगा!" गाढवाचा म्हणाला, लोंढावर आदवयाचा आणीत

"तू विकलेच पाहिजेस! शभर दीनार देतो! तिथे म्हणाले.

सावकार ऐकून इतकी किंमत! किती तरुण व दणकट माऊव म्हणून फार तर दहा दीनार किंमत होईल. त्याहून जास्त मिळणेच शक्य नाही.

यावेळी तिथे तरुण घोडे चिडल्यासारखे होऊन म्हणाले-"उगाच वेळ घालवू नकोस! आम्ही एक हजार दीनार देतो.

देतोस का, बोल!" त्याचे उचड- होते.

कानावर विश्वास होईना. तो चाईचाईने तरुणांना म्हणाला-"तुम्हांला गाढवाची इतकीच गरज असेल एकच काय दोन विकण्याला तयार आहे, एकेक हजाराला, म्हणतां?"

ते तरुण सावकार म्हणाला ते ऐकून मंमू लागले व गाढवाच्या मालकाला म्हणाले-"दोन हजार दीनार! ही किंमत बरोबर नाही. म्हणतोस का?" त्यावेळी ते गाढवाची फार प्रसन्नपणे गारखे पहात होते.

"तुम्ही सरोसरस गाढव विकत घेणार तर दहा हजार दीनार या. ही किंमत फार कमी आहे, हे मी हांगण्याची गरज नाही तुम्ही समजूत दार आहो!" गाढवाचा मालक म्हणाला

"इतके नाहीत. जगदी शेवटचे सांगतो पाच हजार देतो. देऊन टाक!" तिथे तरुण म्हणाले.

"दहा हजाराला एक कपडोमुळा कमी नाही! गाढववाला म्हणाला.

"इतका हट्टीपणा करू नये रे!" तिथे तरुण म्हणाले.

"मला हट्टी म्हणणारे तुम्ही कोण रे? गाढवाची किंमत मी मागितली

तेवडीं चायची असेल तर नाही चातु ठाना!" गाढववाला म्हणाला राग आल्याचा आड दाखवून.

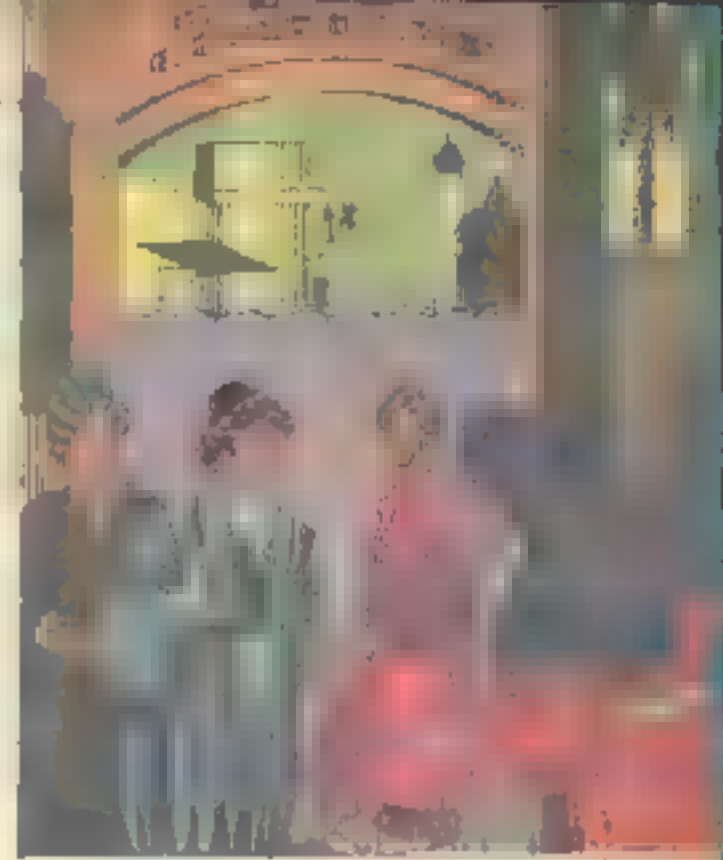
रपा बरोबर बाचाबाची वादली आणि त्यांचे भांडणही झाले काही वेळ शेवटी गाढववाला तरुण इतर तिघांना म्हणाला-"तुमच्या बोलण्याची रीत मला मृत्तीप आवडली नाही तुम्ही दहा हजार दीनार दिलेत तरी मी आपस म्हणून तुम्हाला घेणार नाही."

तिथे तेपूढ निघाने आणि रस्त्याच्या बाजूला एक होते सापलीत जाऊन बसले.

सावकार गाढवाच्या म्हणाला-"अरे वेदपा! तुम्हाला गाढवाला दीनार किंमत येवनातही कधी ऐकली नाही मास ऐक आणि देऊन टाक!"

"अहो, माझ्या गाढवा एक गुंफित आहे, तुम्हाला माहीत आहे का? त्याला अद्भुत शक्ती प्राप्त आहेत. त्याला रस्त्यावर नाही, जायचे दिशेला जाऊ दिले तर ते कोठे निघो असेल तर तो आम्हांला द्यायचे."

मालक म्हणाला. नंतर गाढवाचा मालक गाढवाच्या घेऊन शेजारी एक सवताये दुकान होते त्याच्या समोर जाऊन उभा राहिला.

भावालाली बसलेले तिथे गारुण माव- आणि म्हणाला-"या मूर्ख पाराला राग आल्या दिसतो आहे तो गाढव आम्हाला विकणार नाही आमच्या रुग्िता तुम्ही दीनार घे, म्हणावे तुम्ही कोलत्या सदरी गटल दीनार देऊ."

"शंभर? नाही पुरायचे" असे म्हणत सावकाराने हलविलो.

"तरुण दोनशे घ्या! तो जाण्यापूर्वी जाऊन विकत घ्या," असे म्हणत तिथे तरुण सावकाराच्या जणू गळीच पडले.

सावकार गाढवाच्या मालकाजवळ गेला आणि दहा हजार दीनाराला गाढव

देतोस का, विचारू लागला. गाढवाला त्या गोष्टीस कबूल झाला. सावकाराने दहा हजार दीनार कायून दिले आणि गाढव घेऊन गेला.

तो त्या तिघां तरुणांजवळ येऊन म्हणाला, तुम्हांला हे कसले हवे असलेतर यास हजार दीनार दिले पाहिजेत. ते तुम्हांला माग्य नसेल तर मीच गाढव ठेवून घेतो."

तरुणांनी कक्षपूर्वक पाहिले व म्हणाले—"आम्ही इतके दिवस हे गाढव विकत घ्यायचे म्हणत होतो तेच हेना को नाही, संशय आम्हांला होतो आहे. ठेवून घे!" असे म्हणत तेथून निघून गेले.

सावकार संतापला. त्याचे सारे अंग रागाने भरपर कापू लागले. म्हणाला—"आम्हा! मी त्याला विलेसपा दहा दीनारां बरोबर सहाय्य तर दीनार देण्याचे तुम्ही कबूल केले होते ते दोनशे दीनार जोडून हा आणि गाढवाला घेऊन जा."

"तुच ते गाढव ठेवून घे, म्हणून सांगितले आम्ही!" म्हणत तिघे तेथून निघून गेले.

सावकार मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"वाटेने जाणारे सर्व गृहस्थ हो, आम्हा!"

रस्त्यावरून जाणारे दहा एक जण नेथे जमले व विचारू लागले—"काय भानगड आहे?"

सावकाराने तिघां तरुणाकडे बोट दाखवून म्हटले—"त्या सद्गृहस्थांनी विकत घे म्हटले म्हणून मी दहा हजार दीनार देऊन विकत घेतले. आतां हे लोक माझ्या कडून विकत तयार नाहीत."

"दहा हजार देऊन विकत घेतलेस? म्हणजे नू इतका का छुट्टा आहेस?" एक म्हणाला. सर्व पोट धर निघून गेले.

छरोतरघ सावकाराचे जे नुकसान झाले किती? नऊहजार नऊशे पंचाण्णव दीनार! त्याने विकत घेतलेल्या गाढवाची किंमत पाच दीनाराहून जास्त नाही.

राक्षसिणीचे उपकार

नारायणपुर गांवी श्रीमू एक

तरुण युवक अने. तो गुणवान आणि हुशार होता, परंतु स्वभावात थोडा आळशी होता. बहिलानो वांगून ठेवलेले एक झोपडे चारी बाजूची जमीन होती. दगदागिने दगरे देण्याची नसलेल्या एका गरीब माणसाने आपली मुलगी देऊन वापला जावई करून घेतले. मुलीचे नाव होते मैथिली.

साक्षरी आल्या बरोबर तिने नवऱ्याचा आळशीपणा घालविण्यासाठी प्रयत्न करून पाहिले. परंतु श्रीमूत काही बदल झाला नाही. या सर्व प्रयत्नांचा काही उपयोग नाही, असा विचार करून तिने झोपडीच्या चारी बाजूच्या जी पडोत जमीन होई तोत केळीची व नारळाची रोपे लावली आणि उरलेल्या जमिनीत भाजी-

पाला लावण्यासाठी जमीन खणून घालून आळी केेली.

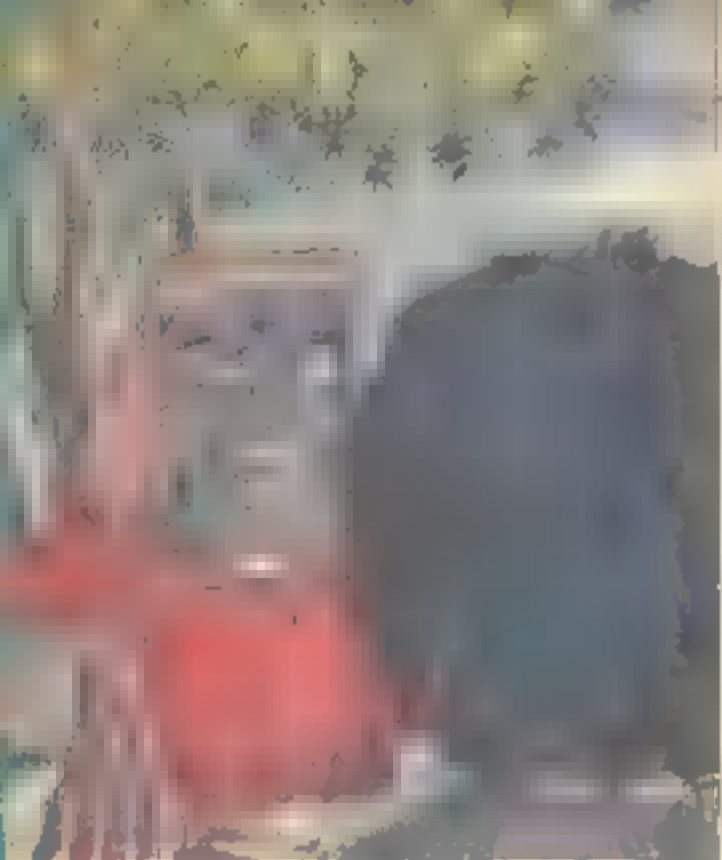
केळ्याची रोपे मोठी झाली आणि केळ्याचे धोस आले. ते धोस कायून तिने शहरातल्या बाजारात आऊन विकून नवऱ्याला द्यायला.

त्यादिवशी श्रीमूची सचवीप्रमाणे फोडे जायची इच्छा नव्हती. तरी वायकोश्या सांगण्यावरून त्याला जणेंच जागले. तो धोस खाद्यावर ठेवून रस्त्यावरून निघाला. मैथिलीने मागून हाक मारली व म्हणाली—"वाटेत अंगळ आहे, कोठे तरी चांगलोचो गार सावली पाहून सोपाळ दरे का? सोपी जाऊ नका. फाळीश पडावच्या परी या." असे सांगून तिने त्याला सावध केले.

श्रीमूने बाजारांत केळ्यांचा धोस विकला आणि आलेल्या पैसातून एक

आडावर एक राक्षसीय रडत होती. ती त्यावेळी भीरत पडलेली होती. काही वेळाने भीम शोषला होता. त्याच्या उन्हाळी आली सूर्यकिरणांचा एक प्राने त्याने नवीन घेतलेल्या आरसावर पडला. किरण उलटून वहा- राक्षसीच्या तोंडावर आऊन पडली आणि राक्षसीची आंख मोडली.

उठली तेव्हा तिची आडावाली शोषल्या भीमवर पडली. तिने म्हणाला- "कोणते ती? माझ्या शोषायथी काय आली?" असे बटावून आरडा उठवत पडलेली तिने उडी घेतली.

भीम उठून बसला. त्याच्या समोर असलेली राक्षसीय दिसली. ती मोठे होते आणि रूप होते त्याने तिच्या आपल्या मध्ये भरला. तिच्याकडे पाहू लागला.

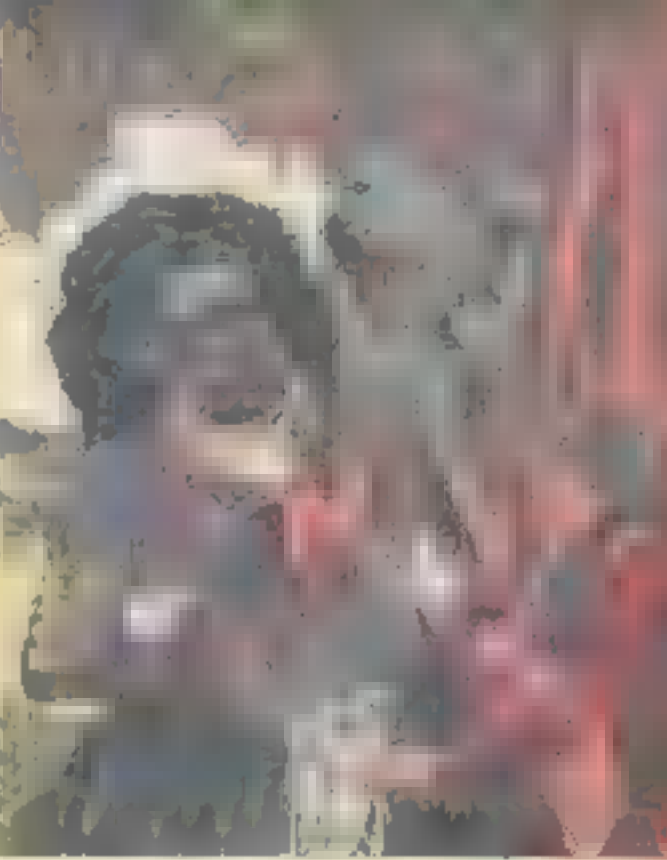
राक्षसीला आरसात तिचे रूप दिसले. तिच्या वाटले की आडावाली आणि एक राक्षसीय वसावी. तिने आश्चर्यचकित होऊन आडावाली वाजविल्या म्हणाली- "माणसाचे शरीर आणि वडू राक्षसीचे होऊ! आश्चर्य आहे! तू माझ्या

आरसाचे वडूराक्षस असशील तर ही मोठी विद्या तू कोठे शिकलास? तिने भीमला विचारले.

तो ऐकून भीमने चकित होऊन जो आरसा आडावाला होता. वाजुला ठेवला. वडूराक्षसी आणि आडावाली चकित होऊन म्हणाली- "तुझे तोंड माणसाच्या तोंडासारखे झाले आहे. तू तुला पाहिले असले तर तुला माणसांमध्ये जाऊन बसू पाहिजे. असेल तर ते शक्य होईल. मला माणसांमध्ये जाऊन राहिले आहे. मला मदत कर, मला माणसासारखा करू एकदा का?"

ते ऐकतांच भीमच्या घनात एक विचार आला. आडावाली आणि आडावाली रिकामेकडे समजत आले आणि राक्षसीला माणूस करू शकतो नाही तरी तिच्या राक्षसी वडूला तिच्या माणसांमध्ये केले लोक आपल्याला वडूला मानू लागतील.

भीमच्या विचार करून राक्षसीला म्हणाला- होय, मी तुला माणूस करून देऊ. तू माझ्या माणसाच्या सर्व संकरी शिकून घेतला पाहिजेस. तू आपला शूर स्वभाव सोडून माणसाचा सामु स्वभाव घेतला पाहिजेस. तेव्हा चांदीचा

माझ्या मनात एक तुला

म्हणाली, राक्षसील ते मी सर्व शिकून घेईन." असा राक्षसीय उत्तराहान म्हणाला.

भीम तिच्या माणसांमध्ये ती तासी- "असतात ती रीत आणि फसे बोलायचे. ममजाऊन रीतत काळात म्हणाला- "काळात पडल्यावर इकड गेला. मुला पूर्णपणे माणूस करायला महिने तरी लागतील."

चांगला काळात पडल्यावर पडी आला तेव्हा त्याची वाट पडत बसलेली मॅथिली म्हणाली- "तरी आलात!

पावली शरपे वडूला गीत विकत घेऊन आला. उलटले गेले वडूलाच्या पदराला बांधून ठेवले. बांधताना त्याला मॅथिलीची आठवण आली. ती काही दिवसांपासून एका वडूच्या आरसात तोंड पाहून कुक लावत असे. तेव्हा कायकोला एक विकत घेऊन त्याच्या घनात आला.

परंतु आरसा वगेरे बांधणे करून विकत घेतां वेतां दुपार झाली. ती एका चिचेच्या आडावाली चांगली सावली होती. तिचे शोषला. त्याला एकदम अम मोडून आल्यासारखे झाले. त्याने आरसा वाजुला ठेवला आणि गाढ झोपी गेला.

अहो, मी किती घाबरले होते म्हणून सांगू! नाही नाही ॥ विचार मनांत येत होते." तिच्या बोलण्यांत थोडा राग होता.

आपण मैथिलीला ब्रह्म राक्षसीची गोष्ट सांगितली तर ती घाबरून जाईल, म्हणून त्यान ती गोष्ट मुप्तच ठेवली. त्याने आणलेला नवा आरसा पाहून मैथिली खूब होऊन गेली. दुसऱ्या दिवशी सूर्यास्त होऊन गेल्यावर भीम जायकोला 'हा जालाच' असे सांगून घरातून बाहेर निघाला. इतका आठशी माणूस हा आणि या ॥ कोठे निघाला असाचा असा विचार करून मैथिली घकित ॥ त्या रात्री भीम ब्रह्म राक्षसीला माणसाची राहणी,

आचार विचार, शृंगार वगैरे कित्या सांगू लागला. त्यानंतर बरोच राग झाल्यानंतर घरी आला. येताच बायकोने विचारले--"कोठे होता हो, इतकी राग होईपर्यंत?"

भीम ब्रह्म राक्षसीला अमात्याने मांग करून पोचताच खाटेवर आरुवा झाला. दुसऱ्या दिवशी तो जंगलांत निघाला. तेथे त्याने ॥ राक्षसीत बराच बदल झाला असल्याचे भोळखले निने माणसात जशी वस्त्राभूषणे घालतात तसा याट माट केला होता आपली लांब-लांब नखे काढून टाकली होती नंतर कानक्यात स्नानही केले होते आणि डोक्यात फुले लोचली होती.

भीमने तिची स्तुती केली व म्हणाला--
"मी तुला सांगतो ॥ कळू लागले आहे. तुला बाणखी पुष्कळ शिकावयाचे आहे." असे सांगून माणसामध्ये बोलताना कसे हळू बोलवे हे सांगितले.

त्या रात्री घरी पोचताच बायको म्हणाली--"हररोज कोठे जाता हो रात्रीचे? तुमचा ॥ होत चालला आहे हे सांगलेच आहे परंतु तुम्ही जाता कोठे ते तर सांगाळ!" असे म्हणत थोडी रागावली.

भीम ॥ काहीच बोमला नाही मैथिली आरुवा धोरुवा करू लागली त्यावरून दोघां नवगायकांच भाडण झाले. तरी ब्रह्मराक्षसीला माणसासारखे

करून मनुष्यवस्तीत आणायचा हट्ट भीमने सोडला नाही. भीम बायको जे म्हणे ते शांतपणे ऐकून घेत राहिला.

एके दिवशी रात्री ब्रह्म राक्षसी भीमला म्हणाली--" ॥ माझ्यासाठी फार कष्ट सहन करीत आहेस. तुझे हे श्रम मी बघा जाऊ देणार नाही."

ते ऐकून भीमला वाटले की ब्रह्म राक्षसीकडून आपणाला द्रव्यलाभ होणार आहे

॥ दिवशी रात्री बायकोने विचार केला की पाहु या तरी नवरा राक्षसीच्या वेळी कोठे जातो ते. मैथिली एक विनेची दहाली घऊन नवऱ्याच्या पाठापाठ निघाली. भीम ॥ राक्षसीकडे जात असल्याचे

आली. म्हणाली-“अस्तापर्वत तू जे महत्वाचे करीत आलास ते हेच का? सरोवरच तुझ्यात होता तो आळसटपणा पार नाहीसा झाला. प्रथम शिष्याला नामला दीक्षेप्रसंग दिकवावा!” असे सांगून ब्रह्म राक्षसिणीला विंचेच्या डाहाळीने बडवू लागली.

राक्षसी खोरडली-“वाचका! ती आहे? राक्षसिणीसारखीच आहे!” म्हणत तेथून पळून गेली.

भीमूला मुठा म्हणजे फार मोठी वाटली तो राक्षसिणीच्या पाठोपाठ काही वेळ पळत गेल्यावर असा राक्षसी दमून उसली आणि भीमूला म्हणाली-“माझ्या पाठी मागून कशासा आलास?”

“तुला माणसाविषयी पुष्कळ गोष्टी सांगितल्या ना? मला पुढेदिशा म्हणून काही नको का?” भीमू म्हणाला.

भीमू जसे म्हणताच ब्रह्म राक्षसीस उठून उभी राहिली म्हणाली-“तू शिकविलेस त सर्व ती वाई चिचेचा उहाळी घेऊन आली त्या बळकटतेने. मला आता माणसांमध्य जाऊन रहायची मुळीच इच्छा नाही. सरे म्हणजे मी खोल जंगलात जिथे माणूस नावाचा प्राणी

दिसणार नाही ठिकाणी जाऊन राहणार आहे.”

जे पाहल्यावर भीमूला वेड लागल्या सारखे झाले. तो तेथेच बसून राहिला आणि सकाळपर्यंत तेथेच बसून रहायचे परी जायचे असा विचार करीत असता लहान लहान काटकांची मोठी ऐऊन तिकडून म्हातारे विठ्ठलाका आले भीमू त्याच्याशी बोलला.

विठ्ठलाका त्याच्याकड आरथार्थाने पहात मोठी जमिनीवर ठेवून विचारला-“कामरे, इकड काही करतो आहेस रे?”

भीमूला आतल्या दुःख सात तरी विठ्ठलाकाला झाले ते त्याने विचारले-“तुला त्यात काही घुबले का?”

विठ्ठलाका नाही विचार केल्यावर म्हणाले-“काळ परवापर्यंत आळसीपणाने राहणारा तू तेच वृक्ष न राहण

सोडून कोठे जंगलात राहणाऱ्या ब्रह्म राक्षसीला माणसास आणायचा जी तू बघतलीस-ती त्याहून मोठी आहे. जे जे जंगल व तुझ्या अंगात नावाचा जो ब्रह्म राक्षस होता तो पळाला थापुड तरी वांकवून मेहनत कर आणि आहे त्याच्यावर समाधान मानून कसे जगायचे. शोक.”

तेव्हा भीमूला त्याची वायकी एकटी घरची करून गोष्टी सगोवतीच्या नोंदनीत तरी काढावे म्हणून शपथ भरल्यावर आठविले.

तो राक्षसीस नमन उठला विठ्ठलाकाला आणखी मोठी आपल्या घेतली व म्हणाला-“तुला व बराबर आहे, काका! थापुड. भीमूला कसा मेहनती कामसू होता. तुम्ही पहाय. एकाचवेळी राक्षसिणीने माझ्यावर केले.”

पाहून ती पांशरून जाऊन एका मुठपा वळून बसली.

ब्रह्म राक्षसीण भीमूला म्हणाली-“माणसांच्या संवेदी मला घेतोय अशा शिकविल्यास. हे चांगले मला माणसांसारखे वायला शिकव.”

भीमू त्याला जे माण म्हणत होते ते उच्च आवाजात सांगला ब्रह्म राक्षसीण अनुकरण करून गाळ लागली.

जे पाहून मेथिलीच्या मनातले ब्रह्म राक्षसीविषयीचे जे भय होते, नाहीसे झाले. तिने हातभल्ली चिचेची डाहाळी वाजूला टाकली आणि जुडपातून बाहेर

नारद आनि त्याच्या मागून सवे देव
जरा गर्दीनेच ब्रह्मादेवाकडे शिरले. नारद

वदवतेस तुलाच माहेत. मने तुसी कला. असे म्हणत नारद गेला. त्याचा पाठोपाठ सर्व देवही गेले.

कुवड असलेली मयरा कंकेयीच्या माहेरून द्यालेली तिची विदवासपात्र दासी होती. कंकेयी नुकतीच झोपेतून जागी झाली होती, कंकेयीकडे पहात उभी राहिली.

कंकेयी म्हणाली—“काम म. मंथरे! काय [ ] उभी आहेस!”

“काम सोलू म्हणतेस, माझे आई! [ ] राधाचा राज्याभिषेक आहे, म्हणे! राज्याभिषेक!” मयरा म्हणाली.

कंकेयीने आपल्या [ ] मोठ्याचा हार काढून मंथरेच्या गळ्यात घातला व म्हणाली—“किती चांगली गायत्री सांगितलीस?”

मयरा [ ] तोंड धिक्कपणे हुकवीत म्हणाली—“अग कंकेयी! तू किती भोळी आहेस म! अगदी दूधखुळी वाहेस!”

“म्हणजे! कंकेयीने विचारले?”

“राम [ ] साळा तर तू त्या रीसत्येच्या समोर दासी होणार! चांगला विचार कर. उशीर करू नकोस आणि कोणुहात जा. तुला राजाकडून दोन वर मिळाले होते ना, ते वाता मागून घे! [ ] भरताला का जन्म दिलास? रामाच्या मागे त्याने कुत्रे चामर घरावे म्हणून?”

मंथरेने या जडदांत आपल्या म्हणण्याचा व्यर्थ तिला समजावून सांगितला.

तिला तिचे वर वाता पाहिजे आहेत, असे कंकेयीने सांगितले आणि म्हणाला—“ठीक, तुला काम हवे असेल [ ] घे मागून!”

“एका घराने रामाला चवदा वर्षे वनवास द्यावा दुसऱ्या [ ] भरताला राज्याभिषेक करावा” कंकेयी म्हणाली.

ते ऐकतांच दशरथ आपले कंस [ ] लावला [ ] वेगुड होऊन [ ]

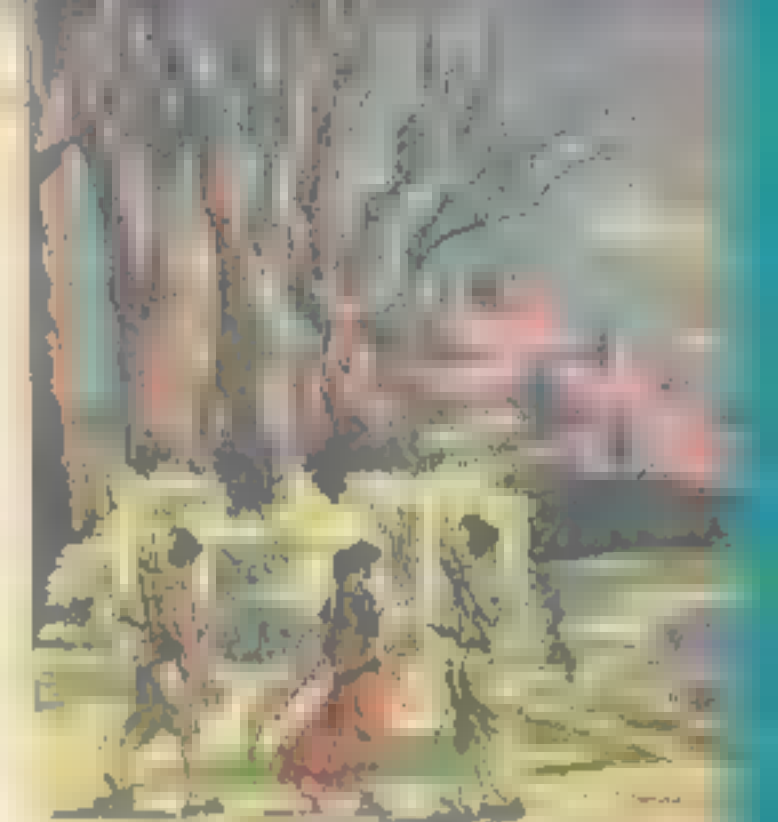
कंकेयीने रामाला दोनवायला सांगितले

“पित्याचे [ ] करणे आपलं कर्तव्य आहे. तो काही धूक करतो आहे, असे मानणे धूक आहे! रघुचक्रात असे कधी घडले नाही.” रामान विचार केला. रामाने चक्रवर्तन [ ] आणि वनवासाला तयार [ ]

लक्ष्मण नाग साव फुत्कार सोडला तसा फुत्कार सोडीत आला आणि ‘दशरथाचे आणि कंकेयीचे दोळे उडवितां, म्हणत, त्याने तलवार उपसली. रामाने [ ] भावाला शांत केले

रामाच्या वरोवर गीता आणि लक्ष्मण वनवासात निघाले.

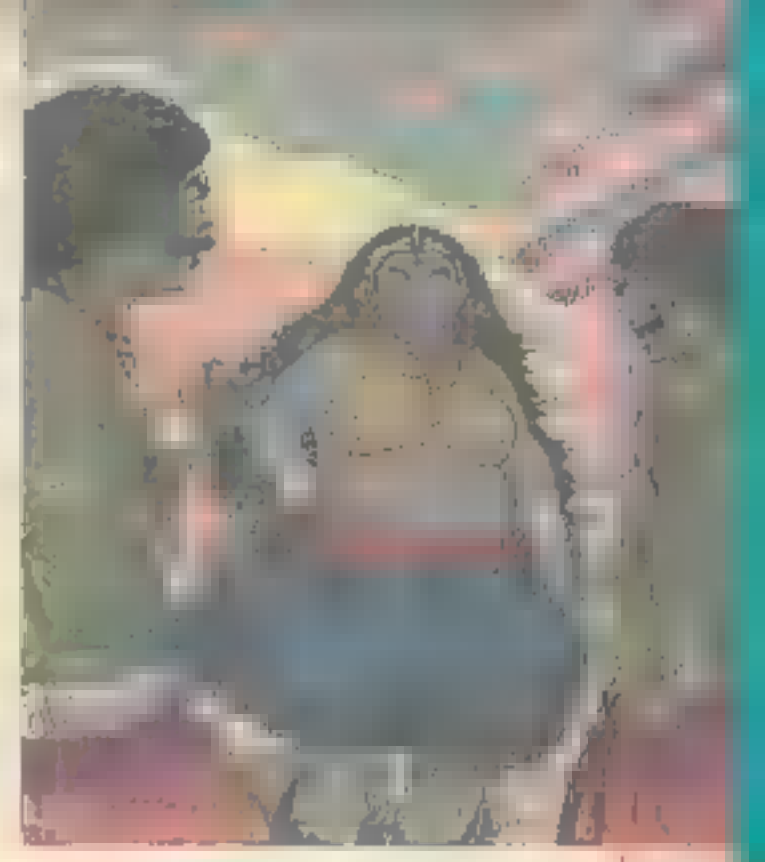
धर्मोद्धारसाठी त्याच्या पाटेवर आडवे उभे राहिले. रामाने त्यांना समजावून

सांगितले आणि गंगापार जगलाचा मार्ग धरला. [ ] प्रथम भरद्वाज [ ] गेला. [ ] श्रीक केलांना लावून रामालक्ष्मणानी भूमिकुमारांसारखी अटाजूट धारण [ ]

दशरथाला शुद्धीवर आल्यावर राम वनवासाला गेल्याचे कळले. तो ‘हे राम, हे राम!’ म्हणत वेगुड [ ] त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले.

त्यावेळी भरत [ ] शत्रुघ्न [ ] माजोळी गेले होते. ते दोघे तो शोकवातां एकून परतले. भरताने दशरथाची अन्वेषणी केली. त्याने आईचे तोंडही पाहिले नाही. शत्रुघ्न मंथरेच्या कुवडात

भारायस ठरवून निघाला. तिघा तर पत्ताच नव्हता.

भरत रामाला भरत आणायला म्हणून धामर घेऊन जंगलात.

राम त्याला म्हणाला- "आपल्या बहिलाचा शब्द राखणे आपल्या डोक्याकडे नसू. तु माझा पाकटा भाऊ आहेस. माझे एक. राज्याभिषेक काळाने घेऊन राज्याचे पालन करे."

भरताने नकारार्थी मान हलवून म्हटल- "मी फक्त राज्याचे पालन करीन. तुझ्या पादुका सिंहासनावर डेवीन." असे सांगून रामाच्या पादुका घेऊन अयोध्येला परतला.

राम, सीता व लक्ष्मणासह जगास्त खोल वनात गेला.

सरपटून वृषण या वंधुद्वयांनी दंडकारण्यातील भूमी रावणाचे प्रतिनिधि म्हणून बळकावली होती ही अयोधे विध्य पवताच्या रावण्याला होती. ते राक्षसाना बराबर पकून दंडकारण्यात हिडत असता त्यांना दंडकारण्यात नव्हाने सीतेसह आलेले म्हणून ते मानव दिसले.

हिस त्यांनी राक्षसांसह मोठमोठे वन तळवारी वगैरे घेऊन रामलक्ष्मण व सीतेला घेरले.

रामलक्ष्मणांनी धनुष्यबाण काढून राक्षसांवर बाणांचा वर्षाव त्यांना पळविले. रामान अरुद्रपणाचा वध केला. कित्येक राक्षस मरण करून व तिवंत राखाल ने.

रावणाला याय जागेची निवड करण्यासाठी हिडत असत रामालक्ष्मणांना ताडासारखा ठव आणि आकृतीचा विराघ राखन दिसला. त्याने सीतेला घेऊन घेऊन आणि पळू लागला. रामान एक मोठे अस्त्र काढून त्या राक्षसाला मार केले.

राक्षस जिवंत होते ते सूर्यपक्षेकड गेले व तिला सरपटून ठार झाल्याचे सांगितले.

दंडकारण्यात राहणारे सर्व म्हणजे सूर्यपक्षेलाच आपला प्रभू म्हणून ती रामलक्ष्मणांना ठार करायला म्हणून निघाली.

दंडकारण्यात पांच वटवृक्ष एका जागी होते. ते स्थान थंड सावलीचे व शांत असे रमणीय स्थान होते. तेथे पणकुटी काढून राम, लक्ष्मण व सीता रहात असत. जागेजवळून गोदावरी नदी वहात होती.

पणकुटीत राहून राम सीतेसह वनविहाराला जात त्यांना वनवास मुखाचे चालू होता. मोठ्या भावाची व पहिनीची सेवा करीत रात्रदिवस पणकुटीचे रक्षण करी.

सूर्यपक्षा एके दिवशी एकाएकी त्या आगी आली. रामाचे पाहून त्याने तिलाही विवाह करावा, अशी तिनं विनंती केली व सीतेला करायला आली. लक्ष्मणाने तिचे नाक व कापून टाकल.

सूर्यपक्षा जळेल गेली आणि तिचा जा अपमान झाला होता. सारंगितला. रावणाने त्या गोष्टीचा प्रतिकार करण्यासाठी सीतेचे हरण करायचे ठरवून मारीच राक्षसाला सुवर्णमृगाचे पकून पंचवटीजवळ जायला सांगितले.

सीता ती सुवर्णमृग पाहून लूण आली. राम त्या सुवर्णमृगाला आणायला गेला व शेवटी त्याला ठार करून घेऊन यायच्या जागेला.

विनाश मारला. बाफ लागताच सुवर्णमृग मारीच राक्षस झाला व ओरडू लागला- "हा सीते! लक्ष्मण! बांधवा!" रामाच्या आवाज त्याने काढला हाता.

ती राक्षस आहे व रामाकडे गौणत्याही प्रकारची इजायत त्याला करता येणार नाही. लक्ष्मणाने कितो समाजावून सांगितले तरी सीतेने एकाच नाही. ती काही बठोर वाक्य बोलली. नाडलाजाने लक्ष्मणाने पणकुटीच्या समोर तीन रेंवा काढून ठेवल्या व त्याच्या बाहेर न जाण्यास बजावून रामाच्या शोधार्थ निघाला.

सीता पणकुटीत एकटी होती. राक्षस वृद्ध तपस्वी मुनींचा सेव करून आला.

सीता मिशा घालायला तीनही रेवा ओलांडून पुढे गेली रावण स्वस्यकृपात प्रकट होऊन सीतेला वचछून घेऊन गेला रामलक्ष्मण सीतेक्या ओघार्थ निघाले राम सामान्य माणसासारखा, सीताविरहाने विकृत झाला.

दोघे शोध काढीत जात असता त्यांना सर्व कापल्यामुळे स्थितीत अडायुषी दिसली. त्याने सीतेला वाच-विण्यासाठी रावणाशी युद्ध करून पक्ष घालवून वस्तूवाचे सांगून रावण सीतेला घेऊन दक्षिणेकडे गेल्याचे सांगितले.

दशरथाचा आप्तबंधू अशा जटायूचा दहनसंस्कार रामलक्ष्मण पुढे निघाले.

वाटेत त्यांना जंगली जनावरांसारखा कबड्या राखण भेटला त्याचे हात लाव लाव होते त्याने रामालक्ष्मणांना धरून ओढले.

विचित्र राजस होता. त्याने पाह पर्वतासारखे मोठे होते. त्याने दात व प्राण्यांना गिळण्याला मोठे नोट होते. विस्तवासारखा एक डोळा होता योजनभर लांब पसरता येतील एवढे हात होते त्याला डोळे असे निराळे दिसायचे.

रावण जंगली आपल्या तलवारी वपसून राखसाने हात कापले. कबड्या हा एक माणसूत गंधर्व होता. तो आपसूत होऊन गंधर्व ओकी निघताता म्हणाला—"तुला जंगलांशी मैत्री कायले व तिचा उपयोगही घायला होईल!" रामाला तो म्हणाला.

हृदयभूत पर्वतावर वानर प्रमुखांवरवीर नुसीव बसला होता त्याने रामाला पाहून हनुमानांना त्याची माहिती काढून घायला पाठविले.

तीन कोटी देव वानर कपे या जंगलांवर आन. हनुमान त्यांचेही तो जंगलांवेळीच्या पोदी कपेने जंगला. कोजनेय हा चामसुत. मास्तो या नावेही कोळसला जात असे.

असताच हनुमानाने सूर्यो-दयाच्या सूर्याला फळ समजून ते घ्यायला

चांदीचा

म्हणून उद्वाण केलं व त्याला लायला गेला, तेव्हा इंद्राने त्याच्यावर वज्रायुध टाकले. माणसी मूर्च्छित होऊन पडला. वायूला राग आला व इंद्राला काष्ठवत् केलं. परंतु सर्व देवांच्या प्रार्थनेनंतर माणसीला चिरंजीवित्व लाभले. अनेक प्राप्त झाले. इंद्राची मुक्तता झाली.

ब्रह्मदेवाने आज्ञेच्या कानात विचित्र कुंडले घातली. "ती ज्याला दिसतील व त्यांची जो प्रशंसा करील तोच विष्णू म्हणून त्यालाच आपला देव मानून त्याची कर असे ब्रह्मदेवाने सांगितले.

हनुमान, सुग्रीवाने पाठविल्यावर राम-लक्ष्मणाना भेटायला गेला, तेव्हा सत्प्रचारी झोऊन गेला. रामाने त्याला पाहिले. म्हणाला—"पहा, याची कुडलं किती सुंदर आहेत!" असे सांगून रामाने त्याची प्रशंसा केली.

तेव्हा हनुमानाने राम हा विष्णूचा अवतार आहे हे ओळखले व त्याचा

विश्वासपात्र मेवक झाला. रामाच्या तोंडून सुंदर म्हणवून हनुमान 'सुंदर' या नावेने ओळखला जाऊ लागला.

हनुमानाच्या मध्यस्थीने राम व सुग्रीव यांचो अगदीला साक्ष ठेवून मैत्री जमली.

सुग्रीवाचा भाऊ वाली हा किष्किंधेचा राजा होता. घाकट्या भावाला गरममज करून घेऊन तो त्याला ठार करणार होता. तेव्हा सुग्रीव ऋष्यमूक पर्वतावर येऊन राहू लागला. वालोने सुग्रीवाच्या वायकोळा कंदेत.

वंधूचे रक्षण करणे आपले कर्तव्य आहे, असे समजून रामाने वालीचा करून सुग्रीवाला किष्किंधेचे देईन' असे दिले.

वालोला त्याच्याशी जो युद्धाला येईल त्याचे होईल असा धर होता. म्हणून सुग्रीव व वाली यांचे युद्ध चालू राहिले. रामाने वृक्षाच्या काढून सुग्रीवाचा केला.

कोण्या एका देशाचा राजा होता त्याला एकुलती एक मुलगी होती. ती दिसायला फारच सुंदर होती म्हणून अनेक तहणांनी मागणी घातली. तिच्याशी लग्न करण्यासाठी हुमरीतुमरीच लागली. राजा अगदी कांटाळून गेला.

तो फार हुंसार, सगळी हार न मानणारा त्याला कोणी फसविणे नव्हते. म्हणून आपल्या मुलांसाठी योग्य निवडण्यासाठी त्याने नवीन विचार केला. "माझ्या मुलीशी करण्याची इच्छा असणाऱ्याने मला फसविले पाहिजे. मला जो फसवेल माझी मुलगीच नाही, माझे अर्धे राज्य मुद्धा देईन." अशी त्याने राज्यभर दवडी पिटविली.

राजकन्येची विवाह करण्याच्या आशेने कित्येक तहण आले आणि राजाला

फसवू न शकल्यामुळे हार मानून फटके लाऊन परत गेले.

गाथातच श्रीमंत गृहस्थ रक्षात होते. त्यांना तीन मुलगे होते. मोठे दोघे हुंसार होते. तिसरा अगदी मंदबुद्धी होता. हातावर कोणत्या तरी कोपण्यात बंधू राहो. त्याला सर्व जण मंदबुद्धी म्हणूनच हाक मारीत.

श्रीमंताचा सर्वात थोरला मुलगा एके दिवशी आपल्या पश्चिमांना म्हणाला—"बाबा, राजकन्येशी सर्वेध लोक लग्न करण्याच्या प्रयत्नात आहेत. मी सुद्धा आपले नशीब पारखून पहावे म्हणतो."

"जाऊन पहा, बाबा!" म्हणाला. थोरला निघाला. तो सरळ राजाच्या महालात गेला आणि राजकन्येशी विवाह करण्याच्या हेतूने आला असल्याचे कळविले. क्षिपायांनी त्याला

राजाकडे नेऊ. त्याने राजांना म्हणाला-
"तुम्हाला जिव्हारीतून बाहेर पहात घेऊन-
"ती दिसत आहेत ना, तीन काळी
कितो सुंदर दिसत आहेत."

"तुम्ही हुशारी कुबकामाची आहे.
पहायला एक बंदक पुरत नाही का? माला
घेऊन फटके मारा." राजाने
शिपायांना आज्ञा केली. शिपायांनी त्याला
फटके मारले आणि त्याला पाठवून दिले.
थोरला फटके लाऊन परतल्यावर दुसऱ्याला
आपले भाग्य पारखून पहावेसे वाटले.

तो देखील वडिलांची परवानगी घेऊन
राजाच्या दर्शनाला गेला. त्याला देखील
राजाच्या खास खोलीत पाठविण्यात आले.

त्याने खिडकीबाहेर पाहिले व म्हणाला-
"ते काय ते? झाडावर बसून
कावळ्याच्या पाठीवर तीन पांढरे बगळे
बसले आहेत, वाटते?"

"कावळ्याच्या पाठीवर बगळे कोठे आहेत,
याच्या पाठीवर फटके शमणार हे खरे आहे!
याला धरून नेऊन घाला फटके मारून
निरोप द्या." राजाने शिपायांना सांगितले.

दुसरा लाऊन परतला.
तेव्हा मंदबुद्धी म्हणाला-"मी महाराजांना
फसवून राजकन्येशी विवाह करतो."

"तुम्ही हुशार दोघे थोरले भाऊ
शकल नाहीत मी तू करणार का? तू तर
मुळामुच मंदबुद्धी!" म्हणाला.

परंतु हट्ट धरला-"सर्वथ उलटे
होते आहेत तर लाऊन ये." बाप
म्हणाला.

तिसरा भितोऱ्या बाजूबाजूने गेला.
काळाघाण भासला नळ काढला आणि तो
आडून हातात घेऊन राजाच्या महालाकडे
निघाला वाटेत त्याला एक बाई डोक्यावर
गाठीत मडकी घालून जात असलेली दिसली.
त्याने तिला विचारले-"काय ही बाई!
ही मडकी कोठे जाते?"

"विकायला जावा!" ती बाई म्हणाली.
त्याने त्याची किंमत विचारली. मडकी-
वाली म्हणाली-"तीन रुपये!"

"मी पांच रुपये देतो. ताने
तसे करशील का?" ती म्हणाला. तिने
होकाराची मान हलविली. दोघे बराच-
बरोबर राजाच्या महालापर्यंत गेले. काय
करायचे ते त्याने तिला सविस्तर समजावून
सांगितले.

दोघे महाराजाबाहेर गेले राहिले. मंदबुद्धी
मोठ्याने ओरवला-"मी नाही विकणार!
मला पाहिजेत ती! उग्राच मला देऊ
नकोय!" मोठ मोठ्याने सांगू लागला.

तो ओरवत ऐकून राजा बाहेर आला
मंदबुद्धीला पाहून विचारू लागला-
"कशात रे एवढा थोरला आहेस?
विकायला तुझ्याजवळ आहेच काय?"

"हा नळ महाराज! हा मजबल्ला नळ
आहे! तो डोक्यावर ठेवून तर
कोणाला ही फसविला येते." मंदबुद्धी
म्हणाला.

"पाहू तरी कोणा एकाला फसव पाहू!"
राजा म्हणाला.

त्याने नळ डोक्यावर ठेवला आणि
मडकेवालीजवळ जाऊन म्हणाला-"ए,
आपली सर्व मडकी फोडू."

लगेच ती मडकेवाली डोक्या-
वरची मडकी एकेक करून जमिनीवर
डाकून फोडू लागली.

विकत घेतला. तन्हेचा
नळ असा असा
आपल्या मूलीला हिताने नाही, असा
विचार करून तो विकायला
त्याने मंदबुद्धीला सांगितले. मंदबुद्धी
म्हणाला-"मेला तरी तो नळ विकणार
नाही." राजाने एक पिशवी
मोठारा आणवून, एवढी किंमत देतो,
मडक्यावर मंदबुद्धी "ठीक" या
बऱ्या मान हलवून विकायला तगार
झाला. म्हणाला-"शेवटी कोणाला तरी
विकलाच पाहिजे, नाही का?" त्यानंतर
तो राजाला देऊन पिशवी घेऊन
घरी गेला.

"ठीक आहे!" असे सांगून मंदबुद्धी निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी प्रधानाने घरातच राहायचे ठरवून आपल्या नोकरांना ताकीद केली की मंदबुद्धीला घरात येऊ देऊ नका. तो आलाच तर त्याला बडवून परत पाठवा."

मध्यतरां मंदबुद्धी वेध पाळतून एका पोश्यात लपून प्रधानाच्या घराजवळ पोहोचला. पाहून शिपाई चकित होऊन विचारला—
"कोण आहे पिशवीत?"

"मैं, बोलू नका." मंदबुद्धी म्हणाला. शिपायांनी तो प्रधानाला जाऊन सांगितले. तो बार्दघाईने बाहेर आला व पोश्यातल्या मंदबुद्धीला ओरडून विचारला—
"कोण रे तू?"

"बीज, मला हो, ही ज्ञानाची पिशवी आहे. मला अनेक गोष्टी हिच्या मदतीने कळतात." मंदबुद्धी म्हणाला.

"कोठे? तिने सांगितलेलं गोष्टींपैकी एक सांग!" म्हणाला.

"काल महाराजांना फसविणारा तो दुष्ट तुमच्या घरावर सतरा घोड्यां बरोबर येऊन हल्ला करणार आहे, म्हणे!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"मग मी म्हणतोस?" प्रधान चाबकून विचारला.

"या पिशवीलाच विचारा!" मंदबुद्धी म्हणाला.

प्रधानाने पिशवीचे तोंड उघडले. मंदबुद्धीला बाहेर येऊ दिले. प्रधान पोश्यात शिरला व विचारला—
"मी काय करू?" इतक्यात मंदबुद्धीने पोश्याचे तोंड बंद करून टाकले आणि प्रधानाला खांद्यावर बसवून घेऊन सरळ राजासमोर आणून ठेवले.

"या परीक्षेत तू जिंकलास उद्या ये. अंतःपुरात माझी मुलगी तिच्या आंठखून तिच्याशी लग्न कर. राह दे. माझ्या मुलीच्या ऐंशी दाखी जाईत. त्याच्यात माझी मुलगी फोण, हे तूच ओळखले पाहिजेस. तूला फोणी, ही राजकन्या म्हणून दाखविणार नाही तू माझ्या मुलीला आंठखले नाहीस तर तुझे लग्न तर होणारच नाही आणि फटपयांची गिधाही बुरूणार नाही! समजले?" म्हणाला.

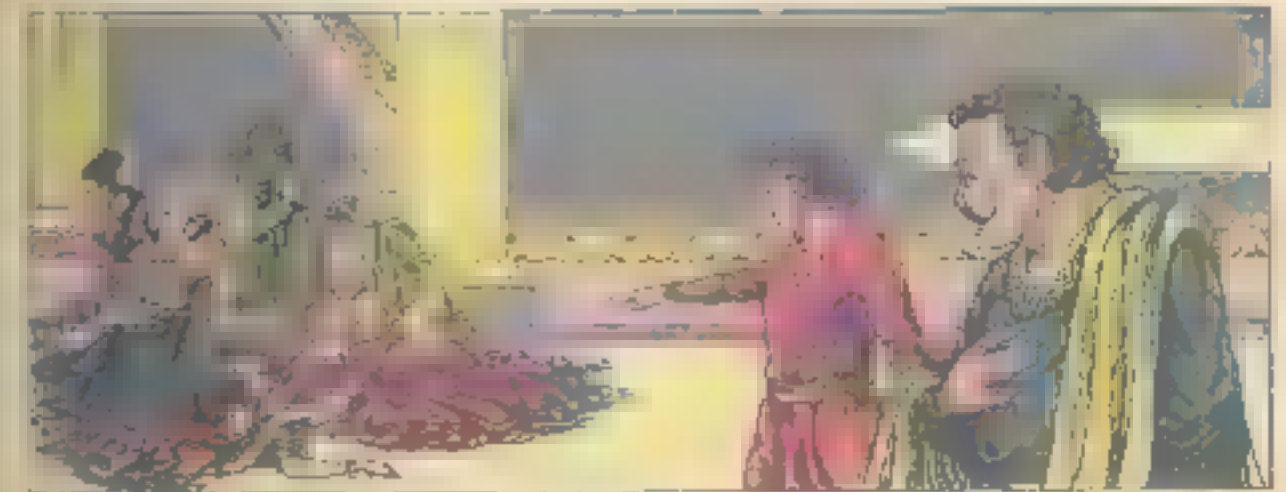
दुसऱ्या दिवशी मंदबुद्धी एका लहानशा पिशवीत एक उंदीर उडवून अंतःपुरात गेला.

तो तेथे गेला तेव्हा एकाऐंशी मुली एकाच रंगाचे व एकाच तऱ्हेचे कपडे घालून आणि दागिने घाळून अंतःपुरात बसल्या होत्या. राजासुद्धा तेथे होता.

मंदबुद्धीने आपल्या हातातल्या पिशवीचे तोंड सोडून उंदीराला त्या मुलींच्या मध्ये टाकले. सर्व मुली किकाळी फोडून जात फाटले तिकडे पळाल्या परंतु त्यांच्यापैकी एक बसुड होऊन पदसी थोड्या सवें मुली परत येऊन मूर्च्छित झालेल्या मुलीला सावध करण्याच्या प्रयत्नाला लागल्या.

मंदबुद्धीला परमानंद झाला. राजाकडे पहाते मूर्च्छित झालेल्या मुलीकडे शेट दाखवून—
"होय तुमची राजकन्या!"

निष्पाम होऊन राजाने तुमहूत पाहून राजकन्येचे मंदबुद्धीशी धाटाभाटान लग्न करून आणि जाहीर केल्याप्रमाणे अर्धे राज्यही दिले. मंदबुद्धी इतरांपेक्षा जास्त हुशार म्हणवून घेऊन राजकन्या बरोबर सत्कार करु कायला.

चांदोबातील नवलाई

हुकुमाप्रमाणे घालणारे वहास

जपान देशातील किर्तोकावा यात्रा नांदवि जहाज खेताकाने "जा" म्हटले की पुढे जाते. "चांद" म्हटले म्हणजे थांबते. जपानचे सर्वात जलवासे, आज्ञेप्रमाणे चालणारे रेल्वे यंत्रविलेले हे जहाज कप्तानाभा हुकुन ऐकून त्याप्रमाणे चालण्यासाठी इजिनाच्या खोकीत इंजिनवर नसला. त्याऐवजी त्या आयो कंप्युटर असल्या.

सौर बरोबर विद्युत्प्रवाह

कॉलिफोर्नियातील 'सोलारवन' नांवाच्या प्रयोगशाळेत १९६८ यावर्षी पंधरा हजार महाभयकर माठपा आरणाच्या ताह्याने सूर्यप्रकाश यादवंडातील त्याच्या तलावाय फिकता दादिल या मुळे पन्नास हजार भगना पुरेल इतकी विद्युत्प्रवाहती उत्पन्न होऊ शकते "सायन्स डायजेस्ट" या पत्रिकेवरून कळते.

जगातील सर्वात मोठा फुलाचा हार

जर्मनी (अमेरिका) मध्ये पवित्र शालिके भारतीय यांती विनमग यांनी, रसा हुंवार मीने पूर्ण यादवेल एक मोठा हार समर्पित करण्यात आला, रसा हुंवार पुनांथा हा पुष्पहार जगातील सर्वात मोठा हार असे गणण्यात येते. योगी विम्वर यांनी पवित्रेरी येथे श्री अरविंद आश्रमाला प्रेषण प्रार्थ केले.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. पुष्पभक्ति जगातील सर्वात मोठ्या सडा काडे आहेत ?
२. जगात मोठमोठे वर्षावळ कोण-कोणत्या प्रदेशात भाडलेलात ?
३. जगात एकूण किती अन्न धवण्या कोडे आहे, तुम्हांला माहीत आहे का ?
४. जगात सर्वात मोठा खाणाण्या जनेत काय आहे ?
५. आजपास वडला अन्वत मोठे रस कायच सांगता करते आहे ?

(उत्तरे ६६ पन्ना पन्ना/वन)

तूच सो-मोचतू

सोमूला पंचविमावे वर्ष लागले आणि काही कारण नसता तो लडू होऊ लागला. तो इतका लडू जेव्हा को लोका त्याला पाहून हुसू लागले.

सोमूला लुटा काळजी वाटू लागली. तो वंशकडे गेला आणि लडण्या कमी करायला काही औषधांपचार सुचवा, म्हणाला. वैद्यवुवा म्हणाले- "एक महिना भर कोठेही पावल्याशिवाय दोन कोस फळत जा, चारीक होशील."

दोन कोस लीक जातातयेनात त्या रस्त्यातच फळत पाहिले. सोमूने त्याप्रमाणेच केले. रस्त्यावर फुळळ लोक त्याला सवतांना पाहून हसत.

त्या हुसण्याचा वंकी एकाच सोमूला विचारलेही की तो तसा का फळतो ? सोमूने वाणिजी कारण सांगितले. दुसऱ्या दिवशी जास्त लोक भेटले. त्याला आश्चर्य वाटले.

सोमूने आता पहाटेच उठून पळायला जायचे ठरविले. त्याने एक दिवस तसे केले. त्याला एक दोघेच भेटले, परंतु मागच्या सारखे हसणारे कोणी भेटले नाहीत. परंतु पहाटे उठणे ह्या एक मोठा प्रश्नच स्थाव्या-समोर उभा राहिला. जेव्हा वेळी तर त्याला गाढ सोप येत असे.

सोमू पुन्हा वंशकडे गेला व म्हणाला- "ही वावणळ अला नाही होणा. पाहून थोडा लोपा उगाय काही तरी सुचवा !"

"त्यात काय रे मोठेमे ? वाणिपिण सोबे कमी कर. दररोज एक पेला भरून दूध, एक पेलाभर फळांचा रस पी. आजस्वी एका लिंबाएवढा ताक भात मात्र त्यात जा. दोन महिन्यात तुला लडण्या कमी होईल." वैद्यवुवांनी सुचविले.

सोमूने वैद्यवुवांनी सांगितले तसे दान दिवस केले. त्या दोन दिवसांतच त्याला

हस्ताना प्रशस्तपणा वाटला की आयुष्य भरात तेवढा वाटला मळुता आणामाली जीव कामाधीन होऊ लागला. ती थोडा बारीक झाला बारा, परंतु तिसऱ्या दिवशी त्याला राहावले नाही आणि नेहमीसारखा झोपला, पुन्हा 'येरे माझ्या मागल्या!' पूर्वी होता तसा झाला.

सोमू वैद्यवृंकांके रेला म्हणाला- "तुम्ही सांगितले तसा दोन दिवस मिताहार करून राहालो. तिसऱ्या दिवशी मात्र स्वतःला आवक शकलो नाही आणि नेहमी सारखा जेवलो. पुन्हा गहिल्या-सारखा लठ्ठ झालो. असं जालं तर हो? कायमचे बारीक झाल्याचे

म्हणजे किती दिवस उपाशी किंवा अर्धपोटी राहावयाचे हो?"

"किती दिवस काय रे? आयुष्यभरच आहार कमी केलाय तर तुझा लठ्ठपणा कमी राहाणार. नेहमी सारखा जेवू लागलाय की पुन्हा तुझा लठ्ठपणा नेहमीसारखा होणार. तुझ्या प्रकृतीची हीच स्थिती आहे. कमी खाल्लेस तर लठ्ठपणा कमी होईल नेहमीसारखे खाल्लेस तर लठ्ठ होशील!" वैद्यवृंका म्हणाले.

आयुष्यभर कमी आहार करून उपाशी मरण पावपा कडून होणार नाही. आणकी काही उपाय असला तर सांगा!" म्हणाला सोमू वैद्यवृंकांच्या गळीचे परसा.

'माझ्या अठळ एक शोधच आहे. वापरून घ्या! असे म्हणत वैद्यवृंकांनी सामूला दहा गोळ्या दिल्या आणि उररोज एकक गोळी सकाळी घ्यायला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी सोमूने एक गोळी घेतली. चांगला भाजून निघाला. जीमही आल्यासारखी झाली. ती त्या दिवशी काहीच खाऊ शकला नाही. त्या गोळीत अल्पवैक काही आहार असेल, म्हणून सोमूला भूक भूक माज झाले नाही.

दुसऱ्या दिवशी सोमूच्या घशाची आग पोशी यांबल्यासारखी झाली. परंतु दुसरी गोळी गिळल्याबरोबर घसा भाजल्या

सारखा झाला जिमेची आग आग होऊ लागली. त्या दिवशीही तो काही शकला नाही. नकोसे वाटत असूनही वैद्यवृंकांनी दिलेल्या सर्व गोळ्या एका मागून एक सर्व दहा दिवस खायच्या. त्याने ठरविले.

त्या दिवशी रात्री सोमूच्या घरी एक गिद्ध आला. तो गोजारच्या होता, पाऊस पडू लागला म्हणून सोमूच्या घरी रात्र काढावी, म्हणून राहला. सोमूने त्याला भयंरत भादपूर्वक राहायला सांगितले. जेवयला वाढले स्वतःमान काही झाले नाही.

"तू बराच रे! असला अतिमिश्रकार भाजयंरत कोणी माझा केला नाही. तू माझ्या बरोबर जेवला नाहीस हे बरोबर नाही. मला नाही ते." तो गिद्ध म्हणाला.

तेव्हा सोमूने त्याला आपली रामकहाणो सांगितली.

सर्व ऐकून घेऊन तो गिद्ध म्हणाला- "तू म्हणतोस ते तुझ्या सारख्याला ठीक आहे! तुला पाहिजे तर बारीक होता येईल, पण माझ्या सारख्यांनी काय करायचे? मला उंच करणारे काही औषधच नाही! सर्व माझा गिद्धेपणा पाहून हसतात. मी काय करावे?" त्याने विचारले.

चांदोरा

"होय बुवा, तुजो स्थिती तर माऊय-हूनही जास्तच कंठिलवाणो आहे!" सोमूने केले.

"तू म्हणतोस नाईट स्थिती भाशी नाही. तुझीच आहे!" गिद्ध म्हणाला.

"ती कशी काय?" सोमूने आपखं-चकित होऊन विचारले.

"तू लठ्ठ झालास त्यामुळे तुझे तसे काय नुकसान झाले रे? तू आपली सर्व कामे चालत्या तऱ्हेने करतो आहेस. पण सर्व तुला पाहून हसतात म्हणून तुला बारीक व्हावेसे वाटते आहे. म्हणजे तुला पाहणारां-साठी तू एवढे कष्ट सहन करायला तयार झाला आहेस, म्हणावयाचे, मग तुजो स्थिती

९

केंविलवाणी म्हणावयाची नाही तर काय म्हणावयाचे?" गिड्डू म्हणाला.

"तरमय तुला पाहून कोण हसले तर तुला वाईट वाटणार नाही का? सोमूने विचारले.

"संकोच सोडून मागेपुढे करतां मी विचारतो, त्याचे उत्तर दे. माझा आकार पाहून पुष्कळ जण हसतात की नाही?" गिड्डूने विचारले.

ती गोष्ट खरी असल्याचे सोमूने कबूल केले. "त्यात प्रमाणे तुझा आकार पाहून हसणाऱ्यांबरोबर मी हसतो, असे मी म्हटलं का?" गिड्डूने विचारले.

"असे म्हणतोंय होय! तुझा आकार पाहून मला, माझा आकार पाहून तुला हसे येणे साहजिकच आहे!" सोमू म्हणाला.

"असे कोळ! आतां जायला प्रश्न सोडवायला भयदी सोपा उपाय आहे तो मी सांगतो, एक! तुला पाहून कोणी हसला, की तेव्हा तूच मी आहे, असे समज. मला पाहून कोणी हसले तर धोच तू आहेस

असे समजेन. मग मनाला वाईट वाटण्याचे कारणच काय?" गिड्डू असे हसत म्हणाला.

सोमूला, गिड्डू म्हणाला रयात पुष्कळ खरे आहेसे वाटले. आपले आरोग्य चांगले असल्यावर कोणी किती हसला तरी ते मनाला लावून घेण्याचे कारणच काय? आणि देहाला कष्ट देण्याची गरज काय? शरीराला जे लागे दृष्ट आहे ते सत्तेने पाहिजे. उपाशी राहण्यात व स्वतःचे मन मारण्यात काय हित आहे?

सोमूने गिड्डूचे आश्चर्य मानले व म्हणाला—"तुमचे मी आतिथ्य केले त्याचा मला फायदाच झाला. पण त्याचा ज्ञानी पुण्यासारखा मला हित दोष केलास. आतां समोर कोणतीच समस्या उरली नाही

त्यानंतर सोमूचा लढपणा कमी झाला नाही. पण त्याला पाहून हसणाऱ्या लोकांची संख्यामान होऊ लागली. ज्याला पाहून हसावेसे वाटते, त्याच्यावर काहीच परिणाम होत नाहीसे पाहून कोण धट्टा करील किंवा हसेल!

[९]

[महामायिकाच्या एखाद्यापासून पिंगलने जन्मत झालेला सर्व भल्लू प्रण केव्या-बरोबर भल्लूक पर्वताकरीन सर्व दुष्ट शक्तीनी दोके उर वाटले. पक्षपादने भल्लूककेतूला पिंगलला वाढविले. तो भल्लूककेतूला पेऊन आला. त्याने भुते मोठ-मोठ्याने ओरडा करीत भल्लूककेतूला हाता, ठिकाणी येऊ लागली. —त्यानंतर]

आपल्याजवळ येत असलेल्या भुतांना पाहून पक्षपादने फक्त स्मित केले. परंतु भल्लूककेतू मात्र त्यांच्याकडे पाहून त्याला ते असह्य होत असल्यासारखी फिरवून पिंगलला नमस्कार करून म्हणाला—"मी तुच्छ प्राण्यांचा प्रमुख म्हणून तयार नाही हुपा करून मला आपल्याबरोबर घेऊन चला.

पिंगलने काहीच उत्तर दिले नाही. तेव्हा पक्षपाद भल्लूककेतूच्या खांद्यावर हात

ठेवून म्हणाला—"भल्लूककेता! तू पर्वत प्रवेशाचा या राक्षसगणांचा नायक होऊन जीवित घालविणे बरे असे माझे सर्व गोष्टींचा विचार करतां म्हणणे आहे!"

"ते जीवित मला यापुढे नको आहे!" असे म्हणत भल्लूककेतूने पक्षपादला साष्टांग नमस्कार केला.

इतक्यात सर्व भुते त्यांना घेरा घालून मोठ्याने ओरडू लागली—"भल्लूककेतू

"चांदीवा"

आमचा राजा ! ओ हो ! ओ हो !”
त्याचा विवृत आवाज ऐकून पिगळ
थोडा थिडथिडा झाला. म्हणाला-
“पद्मपाद मला एक मुलगा आहे
या मुला भल्लूककेतूला व आपल्याला मुदा
सर्वे निघाईल.”

“ऐकू दे !” पद्मपाद
“भल्लूककेतूला आपली सेवा करून
पुढील आयुष्य मुलाचे घालवावे, असे आहे.
म्हणून तो या पर्वतावर या सर्व शक्तींचा
राजा म्हणून रहायला तयार नाही. या
सर्व भुतांना व शक्तींना अतोव सोडले तर
तो किती मारामाऱ्या करतील व गोंधळ

माजवितोळ. आपणांस माहीत नाही.
म्हणून यांचा काटाच काटणे चांगले.
यांच्यावर महामायाकाने दिलेल्या तल-
वारीचा उपयोग या.”

पिगळने ते म्हटल्यावर सर्व भूते व
पिशाचने रडू लागली. ती सर्व
एक स्वराने म्हणाली-“महामाया हो !
आमचा सर्वनाश करू नका. भल्लूककेतू
आमचे नायकत्व करायला तयार नसेल
तर आम्हीच आपला निवडतो.”

“त्या गोष्टीस माझी काहीच हरकत
नाही. तुम्ही नायक निवडण्याला कसा
सोडवता हे कुठले माहित आहे !” पद्मपाद म्हणाला.

नायकाप्रमाणेच आमच्या
जसल त्याला आम्ही नायक
मानतो. आम्ही हे
आम्ही सिद्ध करायला लावते. असे
म्हणत आम्ही आपला नारायणरी,
कुस्ती व गुप्तयुद्ध करू लागली.

“जान, ही पार चांगली आहे !”
असे पिगळने आनंदाने
सुरक्षा केली.

पिशाचगणाने नायकत्वासोठी चढावोद
आणि मुष्टियुद्ध नुरू सल्ले. ती सणाक्षणांना
आपले रूप बदलून द्रव्युद्ध करीत होती.
वाघाचे रूप घेऊन युद्धाला तयार होणा-

याची युद्ध करायला काहीनी हत्तीचे
सारण केले. त्या हत्तींना मारण्यासाठी
आणखी काही भुतांनी सिंहाचे वारण
केले. काहीनी नागसांपाचे घेतले तर
काहीनी गुरूदाचे.

अशातऱ्हेने जालेल्या द्रव्युद्धात मरण
पावलेल्यांना सोडून उरलेल्यांनी एका
दाणभ्या भुताला आपला नायक म्हणून
निवडले. अशातऱ्हेने नायकाचा प्रभु मुदल्या-
बद्दल पद्मपादला परमानंद झाला. त्या
पद्धतीने निवडून आलेल्या एका मोठ्या
भुताला आधीर्बाद देऊन म्हणाला-
“आतां तुम्ही सर्व भल्लूक पर्वतावर
त्यक्षरूपे रहायला नाही. तुम्ही
अहकाराला गळी पडून मानवावर लजवार
उचलली नाहीत तर होय. आम्ही, मी
किवा पिगळ तुमच्या बाटेस जाणार नाही
मी अभयवचन तुम्हाला देत आहे. तर
मग आतां तुम्ही जा !”

सर्व भूते जयजयकार करीत आपल्या
तऱ्हा मोठ्या नायकाला उचलून
घेऊन पर्वत प्रदेशात निघून गेली. नंतर
पद्मपाद पिगळकडे वळून म्हणाला-“पिगळ,
मग कष्ट म्हणून आपल्याला
हव्या असलेल्या अद्भुत शक्ती संपादन
केल्या. तू मला या कामात जो मदत केली
आहेस ती मी आयुष्यभराने कधी विसर-

र नाही. म. आपल्या घरी जाण्यापूर्वी
काही दिवस पाहुणा म्हणून रहावे,
अशी मी विनंती करीत आहे.”

पिगळने गोष्टीस मान्यता दिली.
पद्मपादने एक चिमूटभर माती घेऊन एक
मंत्र म्हणून माती जमिनीवर टाकली.
त्या पाठीपाठ जसोव दुभंगली आणि दोन
मूत गाखे समिनीवून रेंकत बाहेर
जाली.

पद्मपाद एका गाढवावर बसला. दुसऱ्या
गाढवावर पिगळ बसू लागताच भल्लूककेतू
गुढगे देऊन म्हणाला-“मालक, तुम्ही
माझ्या खांद्यावर बसा. मी तुमचा कायमचा
दासनुदास आहे !”

पिंगल हंसत भल्लूककेतूच्या खांद्यावर बसला. पद्मपाद गाढवावर बसला होता. ते बोलतां बोलतां आकाशात उडू लागले. त्यांच्या पाठीपाठ भल्लूककेतू सुद्धा हवेत उड्याण करून निघाला. कोणी दर बसले नसूनही जे गाढव होते ते पाठीपाठ निघाले.

जंगल, पर्वत व नद्या पार करीत सूर्यास्ताच्या सुभारास सर्वजण एका गावा-नजीक येऊन पोचले. पद्मपाद घरकुला-सारखी आकाशातून दिसणारी घरे दाखवीत पिंगलला त्यांची नावे ठरवून देत होता. एका जागी तोंगशाळा लागून असलेल्या गावाकडे बोट दाखवून म्हणाला—“त्या तोंगशा-लाजारी साप्तासारखा वहात असलेला तोंगशी

भोडा दिसतो आहे ना? त्याच्या बाजूने गहा. एका जागेर बरीचशी झाडे दिसत आहेत ना, त्याच्या मध्ये सगमरवरी दगडाचा चकचकीत वाडा दिसतो आहे, तो आमच्या वाड्याडिलांनी वाडा आहे. तेच माझ्या वडिलांनी बांधलेले घर. दोघे वडोस भाऊ विलका तलावात स्वतःची जाहूती देऊन मरण पावले. म्हणून आता त्या घराचा मी एकटा मालक आहे. माझ्या वडिलांनी मागे ठेवलेली ग्रंथांची संपत्ती सुद्धा आता माझी एक-ट्याची आहे!”

उत्तर्यात बसला, होता ते साली उत्तर लागले आणि पद्मपादच्या मिठी असलेल्या वाड्या-

समोर दोघे उतरले. उंच भिती असलेल्या किल्ल्याचे मोठे लोंबंडी होते. दोन नोंघी पाहारेकरी पहारा देत होते. त्यांनी पद्मपादला पाहतांच त्यांच्या हातांत जे भाले होते ते उंच उभाऊन पद्मपादने अभिवादन केले व जयजयकार केला.

पद्मपाद गाढवावरून उतरला. पुढे निघाला. पिंगल भल्लूक-केतूच्या खांद्यावरून उतरून पद्मपादच्या मागे निघाला. वाड्यासमोरच्या चिपचिप आडाखपून समोरच्या दाराजवळ येऊन पोचले. वाड्याच्या पांढरी लांब दावी असलेला एक वृद्ध समोर आला. त्याला पद्मपादने

नमस्कार केला आणि मागे वळून पिंगलला म्हणाला—“हेच आमच्या वडिलांचे गुरुवर्य!”

पिंगलने सुद्धा त्यांना नमस्कार केला. तो वृद्ध, सर्व जवळ येईपर्यंत पावून, पिंगलकडे बोट दाखवीत म्हणाला—“पद्मपाद, तुला कोण रे?” थोडा मावून पुढे म्हणाला—“अवती नगरीचा पोली तर नव्हे ना?”

पद्मपादने होकारार्थी मान हलविली. ते पाहून तो वृद्ध अत्यंत आनंदित होऊन म्हणाला—“म्हणजे महामायिकाच्या भक्ताधीजवळच्या अयंकर शक्तीवर विजय मिळविलास म्हणावयाचा! त्या तुला कसा आला. त्याला पद्मपादने

पद्मपादने आणखी काही ॥ बोनतां आपल्या जोटातील अंगठी; हीरेजडित मूठ असलेली तलवड आणि नुंगेस ॥ वडाला सर्व दाखविले. त्या बुद्धाने त्या सर्व वस्तू-कडे जरा खोल नजरने पाहिले आणि म्हणाला—“पद्मपाद ! आतां या जगात तुला जिकू शकेल, असा दुसरा कोणी मांत्रिक राहिला नाही. तुझ्या वडिलांना अनेक प्रयत्न करूनही जी गोष्ट साध्य झाली नाही, ती तुला साध्य झाली. आतां त्याच्या आत्म्याला शांतिलाय होईल।”

“आतां माझ्या वडिलांनी जे मंत्रप्रंथ लिहून माझ्या साठी ठेवले आहेत, ॥ सर्व माझेच ना ?” पद्मपादने विचारले.

बुद्ध स्मित करून म्हणाला—“सर्व जगाला जिकण्याची शक्तीच तुला लाभल्या-नंतर, आज सर्व शक्ती तुझ्या हातांत असल्यानंतर, ते अंश घेऊन तुला नवीन असे काय लाभणार आहे ? तू स्वाधीन करून घेतलेल्या शक्तीपेक्षा त्यांत नवीन अशी शक्ती काहीच नाही. त्याला स्वतःला स्वाधीन करून घेणे ॥ झाले नाही, अशा शक्ती स्वाधीन करून मुलांनी तरी ॥ ही ॥ तुझ्या वडिलांच्या मनांत मृत्युपूर्वी होती. म्हणून ते पंथ तुम्हाला प्राप्त होण्यापूर्वी त्यांनी ॥ अटी तुमच्यावर लावल्या होत्या. महामायिक तुझ्या वडिलांना मोठा विरोधी होता. तू त्याला जिकलेस !”

बुद्धाने हे सर्व सांगेपर्यंत पद्मपादला त्याच्या वडिलांची काम इच्छा होती, हे कळले नव्हते. आपल्या शत्रूला, महा-मायिकाला शक्तिहीन करण्यासाठी माझ्या वडिलांनी माझा उपयोग ॥ घेतला, म्हणावयाचा !

पद्मपादच्या मनात हे विचार बाळ ॥ त्या बुद्धाने पिगळच्या खांद्यावर शेताचे हात ठेवता व त्याला म्हणाला—“तू अवंती नगरीचा कोटो ॥ तरी देवाच्या प्रेरणेने पद्मपादच्या मदतीस आलास आणि एक फार मोठे कार्य करू शकलास. त्या साठी मी तुझे अभिनंदन करतो !”

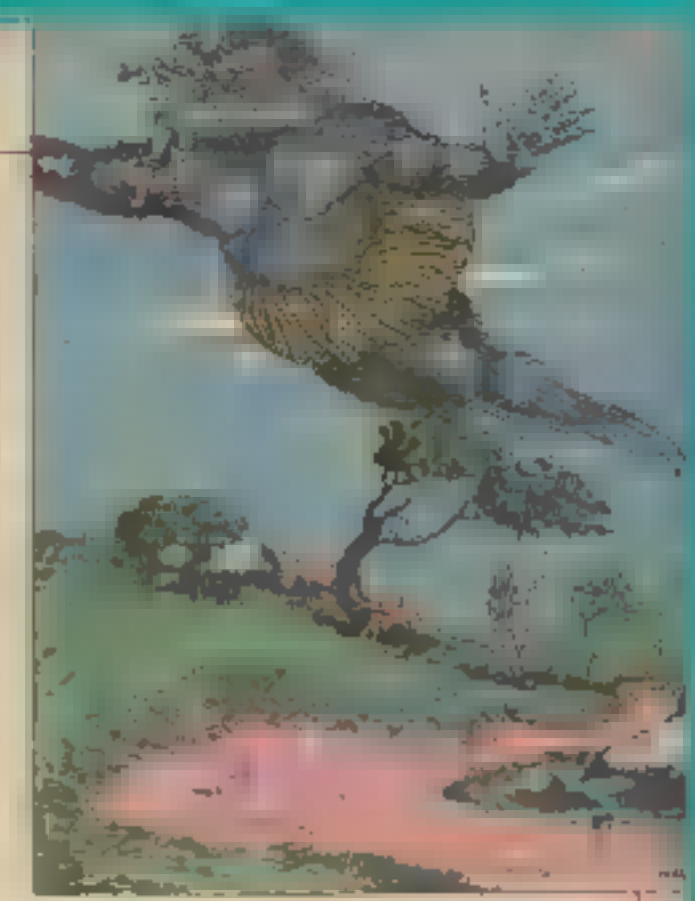
पिगळ एक ॥ अवंती-पूरला जाण्याच्या तयारीला लागला. पद्मपादने त्याला मूल्यवान वस्तू ॥ पुष्कळसे सोने, हिरे ॥ माणिक्ये दिली. त्या मूल्यवान वस्तू मिळाल्याने पिगळला परमा-मंद झाला. त्याने पद्मपादचे फार आभार मानले व त्या वस्तू घेतल्या.

शेवटी पिगळ ॥ पराभ्या बाहेरच्या कोटाच्या दारावर ॥ नंतर पद्मपाद पिगळला महामायिकाकडून प्राप्त ॥ घेतलेल्या सर्व वस्तू दाखवून म्हणाला—“पिगळ, तुला या वस्तू पेकी ॥ वस्तू तुला ॥ ती आनंदाने मागून घे ! मी तुला देईन !”

॥ त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही ॥ स्मित करून एवढेच म्हणाला—“पद्मपाद ! त्या सर्व वस्तू महाशक्ती ॥ आहत माझ्यासारख्या एखाद्या कोट्यापेक्षा तुहा-सारख्या माणिकाजवळ त्या ॥ मान तपयोगाचे होईल, नाही का ? तू ॥ मानणार नसशील तर तुझ्याजवळ ॥ उपयोगी पडेल अशी ॥ वस्तू आहे !”

“काय ती वस्तू निःसंकोचपणे मागून घे ! मी देतो !” पद्मपाद म्हणाला.

“तुझ्याजवळ महिमा असलेली मंत्र-वलेली एक पिशवी आहे ना ? शिजवलेल्या

सर्व वस्तू तीत मिळतात ! तशी पिशवी असली ॥ माझ्या ॥ जाईला काही श्रम के-पाशिवाय आम्हाला पोटावर ॥ रोईल ! तिला ॥ होईल !” म्हणाला

पद्मपाद न आनंदाने ती पिशवी पिगळला दिली. त्यानंतर पिगळ बुद्ध मायिकाचा व ॥ निरोप घेऊन भल्लूककेतूच्या खांद्यावर बसून आकाशमार्गे निघाला.

भल्लूककेतू ॥ आकाशमार्गे उडत ठीक दुपारच्या सुमारास अवंती नगरीच्या जवळ पास येऊन पोचला. पिगळ आपल्या गावाच्या वेशीवरच्या आपल्या शोपडीकडे पाहून भल्लूककेतूच्या खांद्याला स्पर्श करून

म्हणाळा-“भल्लूका, मातां तू पुढे जाऊ नकोस! ती जी लाढी खाली दिसते आहे तेथे उतर! हे सर्व तो जरा घाई-घाईनेच म्हणाळा. त्याला भल्लूककेतू बरोबर गांवात पाऊल टाकणे द्रष्ट घाटले नाही.

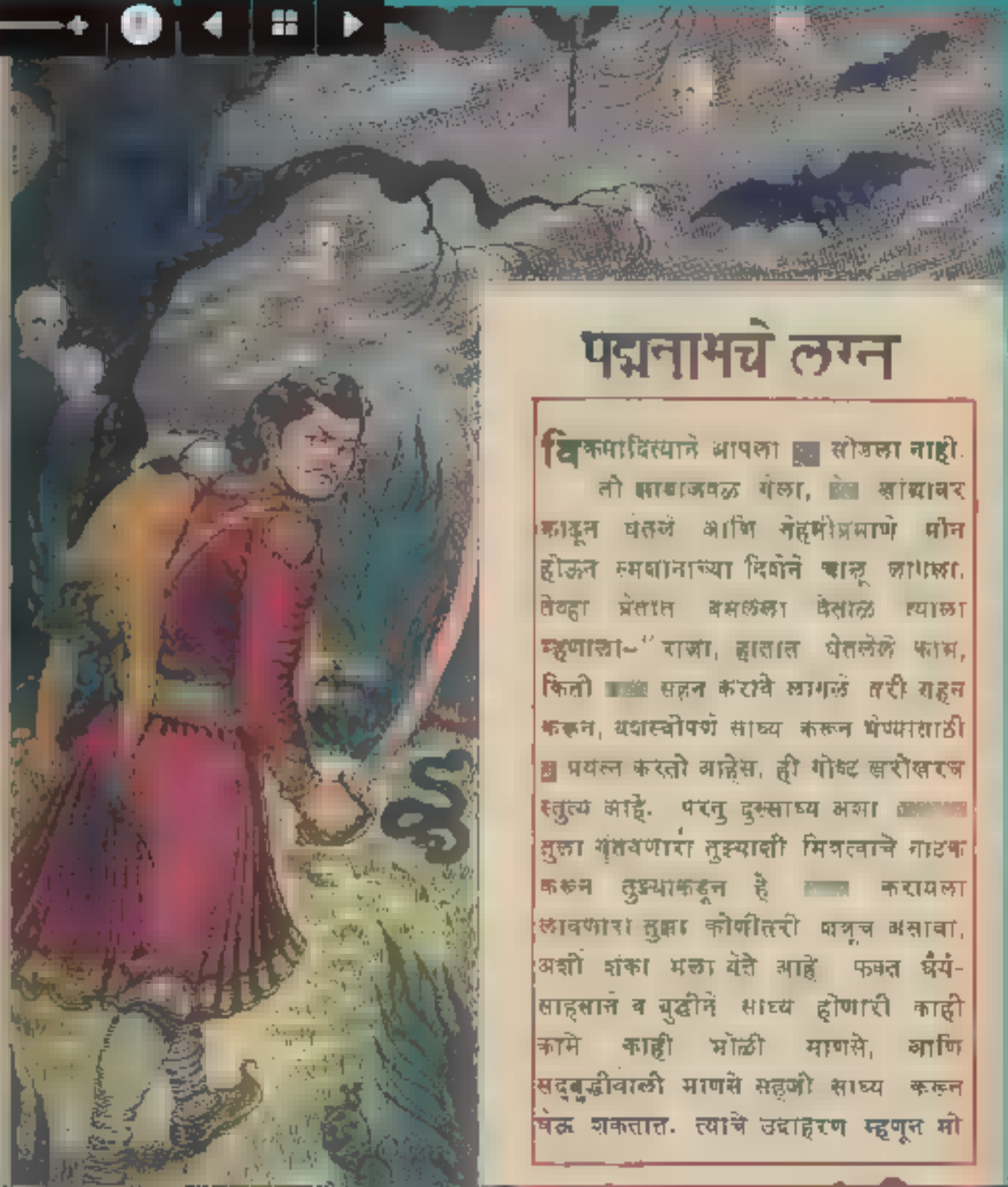
भल्लूककेतूने पिगळच्या दन्तेप्रमाणे त्या झाडीत चतरला. पिगळने वरून उतरल्यावर एकदा गांवाकडे एक नजर फिरविली व म्हणाळा-“भल्लूका, तुला या गांवात घडत आहे बरोबर वाटत नाही. अनेक विघ्ने येण्याची शक्यता आहे. तर मग काय करू या, म्हणतोस?” पिगळने सकोच सोडून विचारले.

पिगळला कसली भीती असावी, याचा भल्लूकाला लागला. तो मोठ्याने हसला. म्हणाळा-“तर मग, प्रभो! आपण एकट्यानेच गांवात प्रवेश करावा. माझ्या मक्तीची आपणाला जेव्हा गरज पडेल तेव्हा मी सांगतो तो म्हणावा, लगेच मी आपल्या द्वारे

होईन!” असे सांगून कोणता तरी मंत्र भल्लूककेतूने पिगळच्या सांगितल्या आणि तो अदृश्य झाला.

पिगळ, पन्नासदने दिलेले सर्व हेतव ओझ्यासारखे घडत आपल्या घराकडे निघाला. तो आपल्या घराच्या पोचणार त्या मुपारग त्याची आई दरेच दिवसात काही वायला प्यायला न मिळाल्यासारखा. काळजीने खगल्या-सारखी वसुन रडत म्हणत होती-“अहो, कोणी घमंदाता आहे का, म्हातारीला काही तरी या. भुकेने जीव कासावीस झाला आहे!” अशा दोन शब्दात येणाऱ्याजाणाऱ्यासमोर हात पसरून होती.

पिगळ ने दृश्य पाहून दुःखाने रागाने घरघर कापू लागला. तसे घोर धडन व दुःख जावून म्हणाळा-“आई! तुझ्यावर हा असा प्रसंग कसा आला ग?” तो मागेपुढे न म्हणत पाहता आईकडे धांवतच गेला. (क्रमशः)

पद्मनाभचे लग्न

विकमादित्याने आपला सोडला नाही.

तो साबाजवळ गेला, साबावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्नानानाच्या दिवने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला विसाळ त्याला म्हणाळा-“राजा, हातात घेतलेले काम, किती सहन करावे लागले तरी सहन करून, यशस्वीपणे साध्य करून घेण्यासाठी प्रयत्न करतो आहेस. ही गोष्ट खरोखरच स्तुत्य आहे. परंतु दुस्साध्य अशा मुला शेतवणारा तुझ्याची मित्रत्वाचे नाटक करून तुझ्याकडून हे करावला लावणारा तुझा कोणीतरी पात्रूच असावा, अशी शंका मला येते आहे. फक्त धैर्य-साहसाने व बुद्धीने साध्य होणारी काही कामे काही मोठी माणसे, आणि सदबुद्धीवाली माणसे सहजी साध्य करून घेऊ शकतात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी

ठरविले, लग्न करायचे तर हिच्याशीच। रत्नभद्र हा गावातला सर्वोत्तम श्रीमंत व्यापारी होता. कोट्याधीश होता. अशा श्रीमंताच्या मुलीशी विचार करणे पध्दताभसारक्या गरीब दरिद्रपाला साध्य होणारी गोष्ट नव्हती. परंतु भोळेपणाने तो या गोष्टीचा विचार करू शकला नाही।

त्या दिवशी संध्याकाळीच त्याने गोष्ट मित्र रविवर्मा याला सांगितली. पध्दताभर रविवर्म्याचे तितकेसे नव्हते, उलट तो त्याला एक पुढं समजत असे. सर्व, पध्दताभला सुंदर सुंदर म्हणत. रविवर्म्याला आवडत नसे. पण कधी तो गोष्ट नव्हता. पाहून पध्दताभची बहुत उडवायची त्याच्या मनास होते.

सुलक्षणाच्या वर्णन रक्कन पध्दताभने तिच्याशीच कारण्याचे ठरविले असल्याचे सांगितल्यावर रविवर्मा म्हणाला—“हे तुम्हाला उडवा मारील, विचार.”

पध्दताभ विचारा उरोखरच रत्नभद्रकडे गेला आणि म्हणाला—“तुम्हांला हरकत नसेल की तुमच्या मुलीशी भी लग्न करावे म्हणतो आहे!”

रत्नभद्र वस्ताद भाणूस होता. रागोटही नव्हता. त्याने भोळेपणा पाहिला आणि म्हणाला—“तुला माझी मुसगी मी देतो. पण लग्नापूर्वी मला एक सोने आणून दिले पाहिजेस!”

पध्दताभला तेवढे सोने आणून देणे नाही, हे रत्नभद्रला माहीत होते. परंतु पध्दताभला त्याचे काहीच वाटले नाही. त्याने जाऊन ती गोष्ट सांगितली आणि विचारला.

“त्यात रे? सोमनाथ सावकार आहे ना? त्याच्याकडे जाऊन माग. तुझे कप पाहूनच खूप हीर्षल आणि तुला मणभर काय, तेवढे सोने देईल.” रविवर्मा म्हणाला.

पध्दताभ सोमनाथ सावकाराकडे आणि म्हणाला—“मला एक मण सोने कर्जाऊ हवे आहे, तेवढे द्या.”

सोमनाथने विचार केला, या वेढ्याला पोहोच नाचवावे. म्हणून तो म्हणाला—“तुम्हाला मारच्या घोर भी कर्ज द्यावे म्हणतोस? आपल्या गावच्या नदीच्या काठी वडाच्या झाडाच्या भी भेरवबैरागी राहता. तुला माहीत आहे ना? त्याला लोखंड, पितळ, वगैरे नेऊन दिले की तो त्याचे सोने करून देतो. तु

मण, तो तुला पाहिजे तेवढे देईल.”

सोने आपल्याला फुकटात मिळणार, असे ऐकून पध्दताभला परमानंद. तो भेरवबैरागीकडे गेला आणि म्हणाला—“मला एक मण सोने द्या, बाबा! माझ्याकडे पैसेबैसे साहीत!”

तो बैरागी म्हणजे भाणूस होता. पारस विद्या शिकवितो असे सांगून त्याने लोकांकडून पुष्कळ पैसे उकळले होते. त्याने अशा तऱ्हेने मिळविलेले पैसे गोरमूक नावाच्या एका अटुल चोराने चोफन नेले होते. त्या चोराला कसे पकडवे, या विचारात भेरवबैरागी होता.

"तसे काही नाही रे! भैरवदेरागी, मी तुला घेऊन त्याच्याकडे घेऊन गेलों तर मला एक मणभर सोने फुकट देईन, म्हणाला. म्हणून [redacted] बरोबर [redacted]" म्हणाला.

गौरमुखला पयनाम सगदी भोळा आहे. हे कळले. त्याच्याकडून एक गंमत करवावी [redacted] ठरवून तो पयनामला म्हणाला—"एक [redacted] सोने पाहिजे ना? [redacted] काय, दहा मण सोने मिळेल. [redacted] तपाय मुखवितों. तो समोर होंगर आहे ना, त्यात एक गुहा आहे. एका गुहेत एक काळे [redacted] राहते. त्याला [redacted] सांगितले- मना, की मागशील [redacted] ते तुला देईल."

ते ऐकून मुलकाणाशी आपले लग्न झालेच, जसे पयनामला वाटले व [redacted] चाईचाईने त्या गुहेकडे गेला. तिकडे एका गुहेतमोर एक [redacted] [redacted] उचलेली होती आणि तीचर एक काळे भूत बसलेले होते.

हे भूत कोणाला कधी प्रास देत नसे. परंतु त्याचे मदकर [redacted] पाहूनच कोणी त्या आजून्हा फिरकत नव्हते. त्याला पाहूनच लोक दुरून निघून जात. परंतु भोळाभाळा पयनाम ते दिमदाच आनंदाने त्याच्या अवळ गेला आणि त्याने आपल्या मनातली इच्छा सांगून, आत्तापर्यंत घडले ते सर्व त्या भुताला सांगितले आणि

रत्नभद्राची मुलगा मुलकाणाशी त्याला लग्न करावयाचे असल्याचेही सांगून त्यासाठी मदत हवी असल्याचे सांगितले. "एक मण सोने दिलेस [redacted] मी जन्मभर तुला [redacted] साडीन!" म्हणाला.

इतक्या निर्भयपणे आलेला हा मुलगा किती भोळाभाळा आहे! इतक्या निर्मळ ह्रदयाच्या माणसाला मदत करावयाची नाही तर कोणाला करावची, या भावनेने पयनामविषयी भुताच्या मनात आदर व प्रेमभाव वाढला.

भूत उठले [redacted] गुहेत जाऊन [redacted] करीत असलेले चार हिरे घेऊन आले ते पयनामला देत म्हणाले—"तुला हवे असेल तर एक मण सोने नव्हे, लक्ष कोटी

किमतीचे हे हिरे मी तुला देऊ पाकेन. परंतु तू सांगितलेस ते सर्व ऐकल्यावर तुला यांची गरज राहणार नाही, असे मला वाटते. गावात परत जाऊन रत्नभद्राला घडलेले सर्व सांग. तेव्हा तो पैसेच पाहिजे असे म्हणाला तर तू हे हिरे घेऊन जा."

पयनामने भुताचे आभार मानले आणि गावात मला, त्याने रत्नभद्राला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले.

रत्नभद्राने पयनामला त्याच्या ग्यांघावर प्रेमाने हात फिरवीत जवळ आडून म्हटले- "तूच माझा जोवई होण्यालायक आहेस! मुलकाणाशी मी तुझे लग्न करून देतो!" तेव्हाच पयनाम कथा सांगून राजाला विचारले-"राजा! रत्नभद्रासारख्या

म्हणून भैरवदेरागी पयनामला म्हणाला- "पयनाम, तू नुसता सुंदरच नाहीस, तू कुशर आणि धैर्यवान मुद्धा दिसतो आहेस. एक [redacted] कर, शहराच्या शेजारच्या जंगलात कोठेतरी गौरमुख नावाचा चोर राहातो आहे ना, त्याला घेऊन तू माझ्याकडे येऊन ये. म्हणजे मी तुला एक मण सोने फुकट देईन!"

पयनाम जंगलात गेला. खूप हिडला फिरला आणि कसातरी गौरमुख राही त्या जागी पोचला. गौरमुखने त्याला पाहून प्रेमाने विचारले-"कोण रे [redacted] तू? माझ्या बरोबर माझ्या वंशात भागीदार होणार आहेस वाटते?"

लौकिक ज्ञान असल्या एका प्रमुख व्यापार्याने भगदी भाळ्या दुधकुळ्या पचनाभला आपली एकुलती एक मुलगी घायब कसे काय मात्म केले? आद्ययेंच नाही का? काळे भूत त्याचे काही नुकसान करील या भीतीने त्याने माध्य केले का? पचनाम कोटपावधी रुपयें किमतीचे हिरे आणून देईल ना? ती तंधी त्याने का माळविली? अंकावे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही नू दिले नाहीत तर तुझ्या डोक्याची अमर गकळ होऊन तुझ्या पायावर लाडू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"भूत आपले काही नुकसान करील अशी मीती पचनाभला मुळीच नव्हती. कोटपावधी रुपयें देऊ शकणारे हिरे म्हणजे त्याला त्याची काही किमतीच वाटली नाही. पचनाम म्हणाला ते ऐकल्यावर भूत आपले नुकसान करणे तर शक्यच नाही, पुष्कळ फायदाच करील असे वाटले. ती गोष्ट त्याला परोक्षपणे जीवनातील एक सत्य कळामला उपयोगी

पत्नी की माणसात घनपेला... भूती, हातात घेतलेले... करण्याची विद्, नीतिगता या गोष्टी जास्त महत्वाच्या आहेत. तसे लोक जीवित्यात केव्हातरी वचने स्थानी पोचू शकतातच! दुष्ट वृद्धी असल्या पचनामचा मित्र, बंरागी जाशि चोर आपल्या दुष्टत्वाची फळे चाखणारच. ॥ जीवनातील सत्य ओळखल्यानंतर रत्नभद्राभा त्याच्या मावी जावयांतला भोळेपणा त्याला अयगुण वाटलाच नाही. पचनाम आपला जावई झाल्यावर त्याला व्यापारधंद्याचा अनुभव देऊन त्याला माथल्या हाताखाली शिकवून लोकज्ञान देणे अवघड नाही अशी रत्नभद्राची खात्री होती. असा विचार करून रत्नभद्राने पचनामला आपला जावई करून ठरविले."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेलाळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा शाहाला लोंबकळू लागला. (कल्पित)

बोलण्याची रीत

शुभीन्द्र नावाच्या राजाचा सगोत शिकतेसे... त्याने बोडो सुरवातही आणि चारवीशीना गाणे म्हणूनही दाखवू... त्याने सुरवात केली... त्याच्या माथ्याला गिऱ्य राहुणारे लोक जमले त्या दिवाय दपारी नोकरकाकर व मंत्री पुढी येऊन ऐकामला बसले. कारण राजाला आवडले व नाही आली तर राजा रागावेल ही भीती वाटे. पण त्यामुळे त्यानी त्यावेळी करवयाची कामे राहून आत ही गोष्ट महाराजाना कळी मागावयाची हा प्रस्न सदांमधोर उभा राहिला.

किती विचार करून राहिला तरी कोणाला त्या प्रस्नाचे उत्तर मिळना, म्हणजे ही गोष्ट सरळ जाऊन सांगितली तर त्याला तक्कीच राग येईल. त्यामुळे नोकरांवरून काढले जाऊन, प्राण्याची

गीतो कुढी किस्केकांना वाटली. वसन्तक नावाचा, राजा शशीत्र गाचा एक विदूषक होता. तास वीस तास पररोज राजाचे भाण ऐकणे म्हणजे एक संकटक वाटत होते. एणे दिवशी राजाचे भाण सपल्यावर राजा धंजारी बसवल्या विदूषकाला म्हणाला—"माझ्या भावाजाला काहीतरी जादू आहे, अल भाटने. गात असतो, तितका वेळ तुम्ही सर्व माझ्यासमोर बसून राहता. तर मी इसके चांगले गातो का? अला तरी असं जादू लागलं आहे, वृवा!"

ते एकून विदूषकाने भीत असल्याभा अभिनय केला आणि म्हणाला—"प्रभो! जाणवच विचार करा, आपण गात असता आपल्या मानमधेत पाऊल टाकल्यावर कोणाला उठून जाण्याची हिममत तरी होईल का?"

विदूषक म्हणाला, त्याचा अर्थ राजाला तरकाळ समजला. तो रागावला तर नाहीच, स्मित करून म्हणाला-"दररोज माझे गाने ऐकत असणान्यामध्ये काही जण माझी प्रशंसा करण्यासाठी बसत असणार, तर काही जण गाण्या अधिकाराला भिऊन बसत असणार. ही गोष्ट इतके दिवस माझ्या लक्षात कधी आली नाही, याचे दुःख मला वाटत आहे!"

"क्षमा करा, प्रभो! मी म्हणालो त्याचा आपल्याला राम येईल, असे मला वाटले होते." विदूषक म्हणाला.

"तसे काही नाही रे! मी तुझे आभार मानतो. तरी समज, मी एकदम गाने ऐकले किंवा कोणी यऊ नका असा हुकूम मोडला तर सर्वांना शका येईल. असे न सांगता मी, माझ्यामुळे तुम्हा सर्वांची अचवणन साली असेल नाही, असे म्हटले तर ने मला अपमानारूप दिस होणार. तर हा प्रश्न कसा सोडवायचा?"

"प्रभो, प्रत्येक वाचतोत शोल्याची रीत म्हणून असते. मी आपल्या पद्धतीने सांगितले म्हटले व तसे मागितलेही. तसेच आपणही आपल्या दर्ज्याला शोभेल अशा पद्धतीने आज्ञा केलीत झाले. विचार करून घ्यावा." विदूषक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी राजा गाण्याला बसताच तेथे आलेल्या सर्वांना उद्देशून तो रागाने म्हणाला-"तुमची ही पद्धत मला नाही आवडली. काही काळ एकांतात साधना करावी, म्हटले तर ही सामान्य गोष्टही तुम्हाला शक्य नये, हे जाणवते आहे. माझा आग्रह एकतराच तुम्ही सर्व आपापली कामे सोडून घ्यावी. यापुढे आपली कामे सोडून तुम्ही येऊन यशाला तर तुम्हाला भिक्षा होईल!" सर्व नोकरीकरांना तेथे हवे होते. जे हवे होते ते सहजी घडले. हजर न राहिल्याचा महाराजांना राग येणार नाही, हे झाले. सर्वांना आता. परंतु इतका बदल अकरमातू करून घडला, हे मात्र कोणांना कळले नाही.

भांडवल हवेच!

सुदीपा पाटील गावातले एक प्रतिष्ठित शेतकरी होते. त्यांनी थूप मेहनत करून त्यांच्याकडे जे भान होते त्यावर मिळकत घेऊन चार मुलांना वाढविले व त्यांनी त्याने काम दिले. आणि स्वतःचे एक चांगलेच घर मुद्धा बांधून घेतले.

एकदा ते एवढ्या मोठ्या कुटुंबाचा भार वाहणे त्यांना कठीण वाटू लागले. वाडवडिलांजित जी शेते होती त्याशिवाय नवीन एकाच एकर जमीन घेणे मुद्धा त्यांना शक्य झाले नाही. मुलांची कुटुंबे, मुलेबाळे वाढली व संसाराचा मोठा पसारा झाला. अवघड सर्वांना पुरविणे कठीण होत गेले. मुले राव सोडून किंवा घर सोडून आपला संसार धाटू शकणे शक्य होते परंतु तसे झाले नाही. मुलांपैकी कोणीच तो विषय काढला नाही.

एकदा सर्वांमधील मोठ्या मुलाला बोलावून म्हटले-"आपण तसे ज्या शेतात पीक काढीत आहो, ते जावून घेव नाले. याच गावात आपण लोकांची घेते शेंडावर घेऊन पीक काढले तर आजपर्यंत आपली मान साठ होती ती थोडी तरी वाकिलेच. चरे, दुसऱ्या काही मार्ग आहे का? विचार केलास काही?"

मोठ्या मुलाने शेंडावर घेत घेणेच योग्य होईल हे मुचविले. पण सुदीपाना मुळीच आवडले नाही. लोक आपल्यावर अधिकार मानवापला सुरवात करतील व आपला गावात जो थोडा मान घरातच होतो आहे, तो होणार नाही. म्हणून त्यांनी त्या गोष्टीस नकारच दिला.

नंतर सुदीपाने आपल्या इतर तिघां मुलांना बोलावून त्यांचे मत विचारले.

मर्यादी मोठ्या भावाने मुचविले तेच मुचविले. निगर्गनियम आहे, झाडांना लागलेली फळे चार निरनिराळ्या जाती लोकांनी घाली तर त्यांची आर न्यतंत्रण आहून त्या जातीच्या झाडाची संरक्षण वाढते. एकाच झाडासाठी फळे पडली तर, एकतर ती सजत नाहीत, सजलीच तर वाढत नाहीत. कारण त्यांना पुरेसा आहार मिळत नाही.

वास्तविक स्थितीचा बोध घुलांना लक्षात, घामाठी काय करावे, हे मदीबांना कळत नाही. त्यांनी बराच विचार केला आणि जिल्ह्याच्या गावी गेलं त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी मदीबांच्या बरी लाकडाची वखार टवपाचा एक जण आला त्यावेळी थोरला

मुलगा बरी होता. त्याच त्याचा विचार के-
"कोणासाठी आला आहे?"

"अहो माझ्याजवळ एक बाबूच बेट आहे. कोणीतरी ते बेट घेऊन बाबू कापून नवान का, चौकशी करायला आली होती." तो वखारवाला म्हणाला.

थोरल्या मुलाच्या मनात लोभाचे अंकुर घर शेके काढू लागले. पाहिले तेव्हा बाबू तोडून कापून पता घाली. मोठ्या मदीबाच्या त्याचा बांगनी किमती मिळेल इतक्या शहरात नंग्याचा खर्च काय होईल?

असा विचार करून थोरला त्याच्या बरोबर जंगलात गेला. त्याने बाबू तोडिलेच ते शहरात घेऊन गेला. तो तेथे ते विकण्या इतक्याच तेथे मदीबांच्या दुमरा मुलगा आला.

तो आपल्या थोरल्या भावाला म्हणाला-
"तु बाबू विकू नकोस. ते पिऊन कामट्या करून विकण्या तर जास्त किमती देऊन विकत घ्यायला एक व्यापारी तयार आहे.

दोघा भावांनी बाबू चिकन त्याच्या कामट्या करविल्या. सर्व बाबू चिकन लावलाच कामट्या तयार झाल्या. दुसऱ्या दिवशी व्यापारी त्या विकत घ्यायला आला. ठीक त्याच वेळी मदीबांचा दुमरा मुलगा आला तो त्यांना म्हणाला-"तुम्ही

दोघे इतक्या चांगल्या कामट्या किती स्वस्तान विकता आहात? या कामट्या व्यापारी पातळ चिकन त्याच्या चट्या व करंट्या बरोबर घेऊन तर त्या विकत घ्यायला एक व्यापारी तयार होऊन आला आहे. तो बांगनी किमतीला विकत देईल."

कामट्या चिकन त्याच्या टोपल्या, करंट्या बरोबर विणन तयार आल्या. त्या विकत घ्यायला एक व्यापारी आला त्याच वेळी मदीबांच्या बरोबर मुलगा बाबूच आला न म्हणाला-"या आपणच सर्व विकण्या तर जो काय होईल तो आपणा मदीबांचे मिळत नाही? ते काम योग्य करतो."

थोडा भावांनी मिळून सर्व सामान बाजारत विकले व बांगनी किमती आली. थोड्या वेळी फावदा आपणान बाबूच घेऊन लागले त्याच वेळी खून मदीबांचे तेथे आला न म्हणाला-"तुम्ही फावदा बाबूच घेऊन घ्यायला पुर्वी बाबूची किमती वाढली काढून देवा."

इतिहासी ते म्हटल्यावर सर्व भाऊ अत्यंतचर्चकित होऊन परस्परांकडे पाहू

लागले-"बाबूची किमती कोठली हो, ते तर फुकटानच आपल्याला मिळाले होते!"

मदीबा दगून म्हणाले-"वखारवाल्याने ते तुम्हाला कुकर दिले होते हे खरे आहे. परंतु आपण व्यापारीसाठी पुन्हा बाबू विकत घ्यायला जात तर पैसे देऊनच विकत घ्यायला लागणार."

नगरी गणती पोटा वेळ विचार करत होकार दिले. भाऊच्या अनुभवावरून हा भेदा नेवडा त्यांना कठीण वाटला नाही. मोमारी नवाबदारी बाबूच घेऊन काही दिवसात बाबूच घ्यायला पता केला. व्यापार्याने मोठ नाव मिळविले आणि पतायला पण मिळविला.

मदीबांनी मुलगा एक वाफट मागितली नाही. सर्वाने आपी मुलगा बाबू देणाऱ्या वखारवाल्याने मदीबांकडून योग्य किमती घेऊनच बाबू फुकट म्हणून मागून दिले होते. त्यानंतरचे तिचे व्यापारी मुला जिल्ह्याच्या गावचे मदीबांचे व्यापारी मिश्रच होते.

Restore

127

दानास पात्र व्यक्ती

एकदा कोशिकार्यांनी काशीचा राजा म्हणून अवतार घेऊन केसा व राज्य करीत असता सरहद्दीवर फिरारी आणि बंडखोरी वाढू लागली. ती बंडखोरी घिर-उत काळण्यासाठी राजाने छोटेसे सैन्य घेऊन त्यांच्या वर स्वारी केली. तेथे त्याने एक साली त्याने राजाच जखमी झाला. राजा बसला होता. तो मोठा विथरला आणि राजाला घेऊन रणांगणावरून पळून गेला.

काही वेळाने राजा सरहद्दीवरच्या एका बंडखोरांच्या गावी येऊन पोचला. त्यावेळी गांवकरी एकत्र होऊन आपसात विचार करीत बसले होते. ते गावातल्या काही प्रश्नांवर आपसात मसला करीत होते. चर्चा ऐन रंगात आली होती, त्याच वेळी ढाल तलवार व कवच धारण करून एका मोठ्याचा पोशाख करून येणाऱ्या

पाहुन सर्व लोक पावरून गेले. बंडखोर असल्यामुळे जास्तच घाबरले आणि राट कुठेत तिथे पळून गेले. फक्त एक गांवकरी तेथून झळला नाही.

तो गांवकरी त्याने त्याने राजाला विचारले—“तू बंडखोरांपैकी आहेस की स्वामिभक्त नोकर आहेस ?”

राजाने उत्तर दिले—“अहो, मी राजाचा स्वामिभक्त नोकर आहे !”

ते उत्तर ऐकून तो गांवकरी यनाचे समाधान दर्शवून म्हणाला—“तरयग चल आमच्या घरी जाऊं !” त्याने राजाला आपला पाहुणा म्हणून आपल्या घरी नेले आणि त्याला हातप्रथ घुवायला बायकोकडून पाणी घेवरे देवविले. नंतर त्याने त्याला जेवायला वाढविले आणि त्याचा सर्व प्रकारे अतिथिसत्कार

करविला. त्यानंतर त्या गावकऱ्याने राजाच्या मोठ्याला ज्ञाना पाणी घेतले.

राजा त्या गावकऱ्याकडे चार दिवस राहिला आणि त्याला ज्ञाना जखमांवर भरमपट्टी करविली. त्याच सुमारास राजाच्या सैन्याने बंडखोरांची मोठ मोठली आणि राजाला भेट.

राजाने घरी परत त्याने त्या गावकऱ्याचे आभार मानले व म्हणाला—“हे पहा, काशीचा राहणारा आहे आमचे घर किल्ल्याच्या आतच आहे. माझी बायको आणि दोन मुले आहेत. तुम्ही काशीला कधी आलांत तर त्यांच्या बाजूला उत्तरद्वार तेथे पाहारेकऱ्याला विचारले महाश्वारीहीचे घर आहे, तर ती लगेच माझ्या घरी बोलावून घेऊन येईल. तुम्ही तुम्हाला वाटेल तितके दिवस माझ्या घरी पाहुणे म्हणून राहूलात तर मला आनंद होईल !”

त्यानंतर राजा आपल्या सैन्याबरोबर काशीला परत आला. उत्तरेकडील पाहारेकऱ्याला हाक मारून राजाने त्याला समजावून सांगितले की जर कोणी महाश्वारीहीचे घर कोठे आहे, तर त्याला सरळ माझ्या घरी आदरपूर्वक बोलावून आण !”

तो गांवकरी येईल म्हणून राजाने बरेच दिवस वाट पाहिली परंतु तो आलाच

नाही. त्याला कोणत्याही आणजे पाहिजे हेतून राजाने आपल्या मंत्र्यांचा मल्ला घेऊन त्या गावावर नवीन लावले.

तरीसुद्धा तो गांवकरी राजाकडे आला नाही. आणखी काही दिवस वाट पाहुन राजाने तो कर आणखी जास्त वाढविला. असे तीनचार वेळ झाल्यानंतर त्या गांवचे इतर लोक त्या गावकऱ्याकडे येऊन म्हणाले—“हो कर डोईजड झाला आहे, बुबा ! काशीला तुझा कोणो मित्र आहे म्हणालास ना, तू त्याला भेटून सांग, आम्ही देऊ न शकल्यामुळे फार कष्ट सहन करीत आहो. हा कर कसा तरी प्रयत्न करून काढून टाक !”

"माझ्या मित्राला भेटणे कठीण नाही. पण त्याच्याकडे सो रिक्काम्या हातांनी वासा जाऊ? त्याची बायको आहे आणि दोन मुल्ये आहेत, म्हणं. त्या मर्चांना कपडे नको का द्यायला? त्याच्या बायकोला काही दागिना नको का भेट म्हणून द्यायला? ह्या सर्व वस्तूंची प्रथम तयारी करा. सो लगेच निघतो. त्या गावकऱ्याने आपल्या इतर गावकऱ्यांना मागितले.

त्या प्रमाणे गावकऱ्यांनी कपडे व दागिने तयार करवून पाणून दिले. ते कपडे व दागिने जेथे धुकून त्या गावकऱ्याने आपल्या बायकोकडून घेतल्या नवाल्या वगैरे करवून घेतल्या आणि सर्व मामानाचे त्याने एक मोठे गाडीचे वाधून घेतले.

तो काही दिवसांनी कारावाला येऊन पोचला. उबल्या हाताला जे दार होते. तेथल्या दारावरच्या पाहारेकऱ्याला त्याने विचारले— "अहो, मला महा अश्वारोहीच्या घरी जायचे आहे. मला त्याचे घर दाखविला का?"

पाहारेकरी लगेच त्या गावकऱ्याला बरोबर घेऊन महाराजाच्या अंतःपुरात घेऊन गेला. राजा नेच होताच.

त्या गावकऱ्याला आलेला पाहून राजाला परमानंद झाला. त्याने आणलेल्या सर्व वस्तू राजाने आपटाने स्वीकारल्या. त्याने आणलेले सर्व जाडपटाचे राजाने स्वतः त्याची बायको व मुले सर्वानी घालले. गावकऱ्याने आणलेली सर्व त्याने

बायकोला नेमावला व मुलांना अंगठ घालायला मागितली. बायकोने दागिने घातले. नंतर राजाने आपल्या पाहारेकऱ्याला रेशमी वस्त्रे परिधान करायला दिली. पाहारेकऱ्याला ती नेमावी व अंगठ घालावी लागली. राजाच्या पाकशाळेत बी पच- पचवासे तयार केलेली हवीची तीच त्या गावकऱ्याला वाडण्यात आली. त्या गावकऱ्याच्या गावावर जे नवीन कर बसविण्यात आले होते, राजाने कर आपल्या मंत्र्या- कडून रद्द करविले.

त्यानंतर राजाने दरबार भरविला. अर दरबारात पंथी व मामनांच्या भयल राजाने आपले अर्ध राज्य त्या गावकऱ्याला देत असल्याचे जाहीर केले.

तो गावकरी भेटला त्या घटकेपासून राजाने त्याच्यावर दर्शविलेले प्रेम व जादर सवी व दरबारी मन्त्रींस मूलीत आनटला नाही. राजाने त्या गावकऱ्याला अर्धे राज्य देऊन टाकणे हा शुद्ध अविवेक असल्याचे दरबारी लोकांनी दर्शविले.

परंतु राजाच्या विरुद्ध "अ" काठण्याची कोणाची छाती झाली नाही. म्हणून ते मुखराजाला भेटले व त्याचे कान भरु लागले— "मुखराज, महाराजांनी तुमच्यावर फार मोठा अन्नाय केला आहे. तुम्हाला मिळावयाचे जे संपूर्ण राज्य आहे, त्यातले अर्धे एका गावकऱ्याला देऊन टाकले. तुम्हाला विचारल्याशिवाय तुम्हाला मिळणारे अर्धे राज्य कोणाच्या तऱ्ही देऊन

टाकणे अन्यायाचे होणार नाही का? तेव्हा आपण हो गोष्ट महाराजांसमोर बोलून दाखवावी."

युवराजाने महाराजांकडे जाऊन पोपटा-साचले ते सर्व बोलून दाखविले.

सर्व ऐकून घेऊन राजा स्मित करून म्हणाला-"बाळा, तुम्ही ही स्वतःची बुद्धी विसरत नाही. भला भाता तू जे विचारलेस ते मूज्यां भर दरबारातून विचार, मी त्याचे उत्तर सर्वांसमक्ष जावे म्हणतो!"

युवराजाने त्याप्रमाणे दरबारात पुन्हा तोंड प्रदन केला व त्याला ॥ आवडले नसल्याने या शब्दांत दर्शविले. "तुम्ही आणकऱ्या अर्थे राज्य एका अर्थसमय गावकऱ्याला देता आहात, ते कां?"

कर्जेच राजा म्हणाला-"युवराज, या गावकऱ्याने एकदा मला वाचवून प्राणदान दिले होते. तुला ही गोष्ट माहीत नसावी." एवढे सांगून राजाने सरहद्दीवरची फितूरी ॥ धडखोरी क्षाली होती ती फिरवून

टाकीत असता तो स्वतः कसा जखम झाला होता आणि गावकऱ्याने कशी मदत केली होती ॥ थोडक्यात सांगितले. नंतर तो असेही म्हणाला.

"अपाय व्यक्तीला दान करणे जितके चुक तितकेच संपत्तीला दान न करणे चुकीचे आहे. मी राजा असल्याचे माहीत नसूनही या गावकऱ्याने माझ्यावर विश्वास करून, मी बोलवणे पाठविले असूनही प्रत्युपकार ॥ घेणे योग्य नाही असा विचार करून तो आला नाही. शंकटी आला तो गावकऱ्याच्या हितासाठी निघून आला. माझ्या अर्घ्या राज्याला साक्याहून कोण जास्त योग्य ॥ शकेल?"

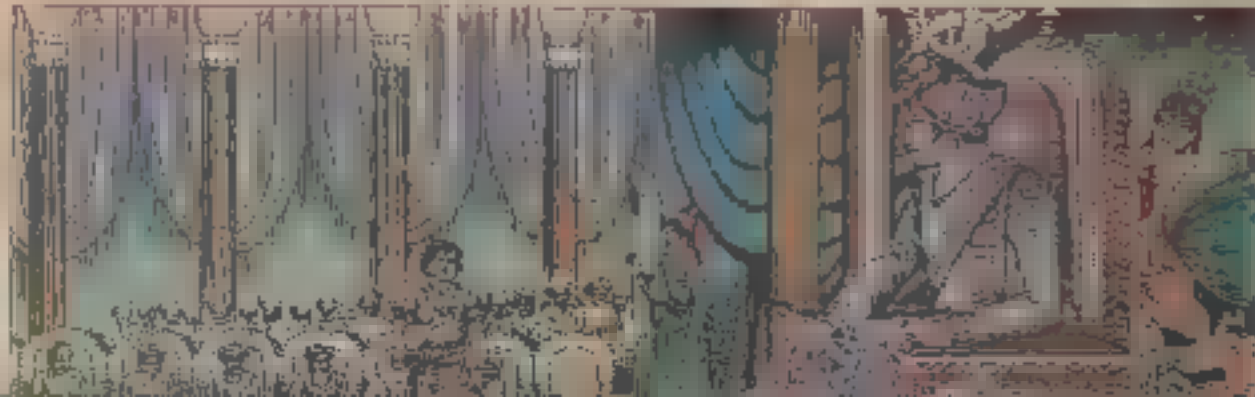
ते ऐकून मंत्री सामंत वगैरे सर्व शरमिन्दे ॥ युवराजाला त्याने केलेली चुक कळली. वडिलांनी केले ते जरीवर असल्याचे पटले. त्यानंतर राजा आजन्म त्या गावकऱ्याचा आदर करीत राहिला.

मोगल साम्राज्याचा हास

मराठ्यांच्या सत्तेचे निरवून टाकण्याच्या प्रयत्नात औरंगजेबाला त्याच्या एकूण कारकीर्दीतील सव्वीस वर्षे धक्का प्रदेशात झालधी लागली. तो दिन्हीगा न राहल्याने त्याच्या राज्याचा मोठा धक्का बसला. त्याचा मूळगा लकवर घाले बंद केले. अखेरत बु.घाने इ. स. १७०७ मध्ये औरंगजेब अहमदनगर येथे गावण पावला.

त्याच्या मुळात आपसात घांटाणे बाडली व पांढऱ्या भुजाने आपल्या धाकट्या होबा भावंडांना छार केले व बटापुर महा नावे मादीवर बसला १७१२ मध्ये तो परज ॥ त्याचा मोठा मुलगा अहंदादर महा याने आपल्या तिघा धाकट्या भावंडांना छार करून स्वतःला बादशहा म्हणून जाहीर केले.

एक वर्ष लोटायच्या बात त्याच्या माझ्याने त्याचा छून करून गावी बळकावली. त्यानंतर दुष्ट म्हणून प्रसिद्ध झालेल्या सैफद घंघुंगी सर्व अधिकार हस्तगत करून घेऊन आपल्या बुद्धेप्रमाणे एकामागून एक अशा तिघा राजकुमारांना बादशहा करून त्यांना ॥ करविले !

Restore

127

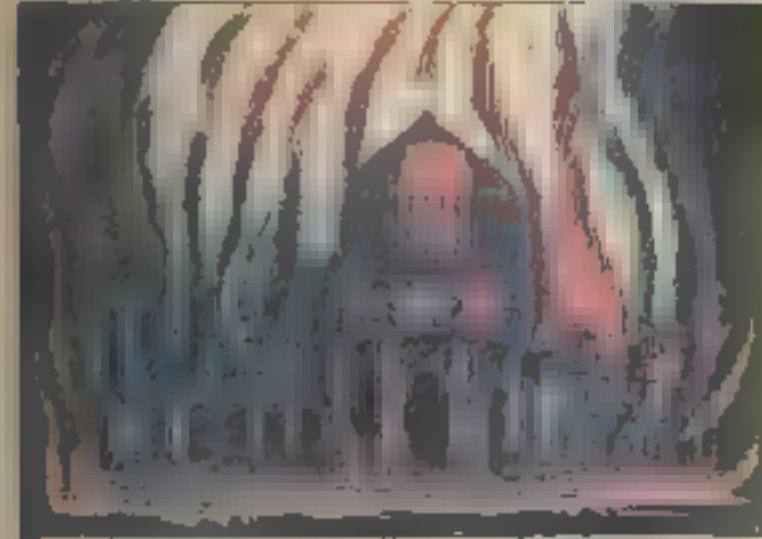

जेवढा महम्मद गझने गादीवर
आल्यावर सैयद वधूचा कत्तल
करविली नांवाचे दिल्लीतील अस्त-
व्यस्त स्थिते व अस्तव्यवस्थेची
ऐकून पंजाबाचा बादशहा नादिरगझ
याचे गोठ्या सैन्यानिशी भारतावर
स्वारी करून मोघरांची राजधानी
दिल्ली गहर काबीज केले.

ती बातमी नादिरगझाच्या कानावर
येताच त्याने दिल्लीच्या नागरिकां-
बिद्द आणल्या ठेवाला चेताविले.
सैनिकांनी शेरदारे व बाजाखेठा लुटून
त्रयीन दोस्त केल्या सावधो,
स्वोपचार हा शेर न करता एका
दिवसान तोम हुबार लोकांची कात्तल
केली.

नादिरगझाचा मोघ सैन्या इतके
ज्याहाय शोध किवा धोरे महम्मद गझ
याच्या अंगात नव्हते. पंजाब स्थाने
राजपुतांची मदत घुडा घेतली गादी.
म्हणून नादिरगझाने दिल्ली गहर महजी
काबीज केले. महम्मद गझाने नादिर-
गझा सेवोर काढून पंजाबस्थाने स्वतःच
स्थापित स्थापित केले.

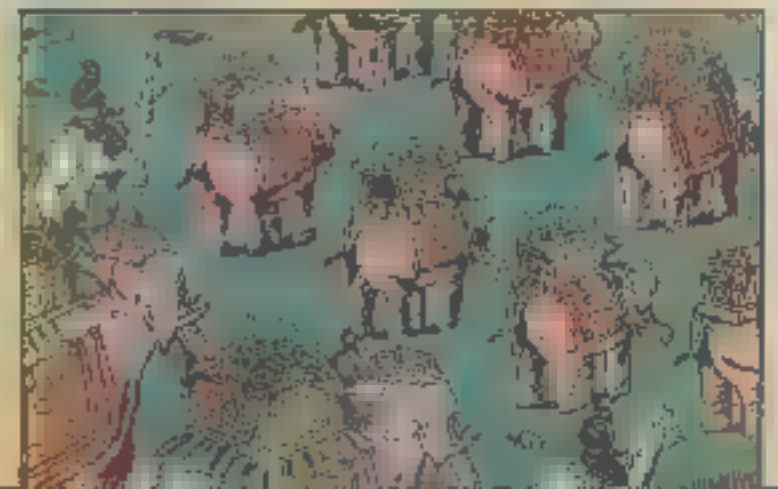

गोठमोटे महाम राजराष्ट्रांना
भाग वाडवले. सधोर येहुन त्यांची
कत्तल केली. पंजाबाचा नवून
अमलेले दिल्ली गहर भूलतगरी भाषे.

नादिरगझा दिल्लीत भोवविनासान
मुद्दून गेला अस्तव्यवस्था सैन्याने
दिल्ली गहर लुटले. नादिरगझा
मरण पावल्याची अफवा देशाच्या
दिल्लीच्या नागरिकांनी मनात
आनंदाने नादिरगझाच्या सैन्याची
कत्तल मुद्द केली.

जिणून घन, मोने, मुन्ववान रत्ने, हिरे
वाजिस्ते नव्हे तर जगप्रसिद्ध भोवे
मयूरसिंहासन मुद्दा नादिरगझा आपल्या
करावर पंजाबाचा घेऊन गेला. त्याच
करावर एक हुबार हुत्तो. सान
हुबार मोटे, दहा हुबार उदे, निर-
निगळ्या रत्नांन निम्मान असा काही
करागिरांचा नादिरगझा पंजाबाचा
घेऊन गेला.

Restore

127

मुष्मिड कोहिनूर, हिन्दाचा मोघ
सावण्यासाठी नादिरशहाने काढाही
महान यत्न केले. तो हिरो
महंमद शहाने आपल्या पगडीस बसवून
ठेवला. शमल्याचे एका पितूर भोंवत
महंमद शहाने नादिरशहाच्या
कानावर आणले.

■ शमल मोघ नादिरशहाला
"मित्रा! आपण आपल्या सैन्याचे
महंमद शहाने आपल्या पगडीस बसवून
ठेवला. शमल्याचे एका पितूर भोंवत
महंमद शहाने नादिरशहाच्या
कानावर आणले.

■ शहर रस्त्याच्या बाजूपासून
मुळत तेन्नावर मोठकल्लोस जानेच्या
मोघल साम्राज्यावर नेवटचा आग
नादिरशहाने केला. तेन्नापासून
शहराच्या येमनाकडे फेड व बिडीस
लोक आकर्षिते गेले आणि हळूहळू
आपली जमीन वाटवू लागले.

बहिरेपणच बरें!

एका गावसत एक बहिरा बघत होता. त्याने पुष्कळ पैसे मिळविले होते.

त्या गावी एकदा एक साधू आला. त्याला ओपंधी वनस्पतींची चांगली माहिती होती. जुना मुरलेला अजगर मुळा तोंड बघत. सावकाराला ती पोष्ट कळली आणि आपले बहिरेपण आवे म्हणून त्या साधूकडून ओपंध्याची काढले ठरविले. तो त्या साधूकडे गेला आणि आपली परिस्थिती सांगताना सावकाराची गोष्ट कायदावर लिहून दिली.

"बहिरेपणामुळे तुमचे काही नुकसान झाले का? सावकाराचा धरा चांगला पालना आहे ना? तरमम बहिरेपणाची किती करण्याचे कारण नाही." साधूने मगला विला.

सावकाराला ती गोष्ट कळली नव्हती. त्याच्याकडे फक्त मागण्याचा लोभ. मग ते सावकाराला बघत. काही काळ विचरत होता. काही काळ विचार करत होता. विचारातून त्याने सावकाराला सांगितले व म्हणाला—"तुम्हाला बघत मला कळले पाहिजे."

त्या साधूने सावकाराला बघताना तो पण बघत होता. त्याने म्हणाला—"हे ओपंधी कितीच नुकसान करत नाही. त्याने काही नुकसान करत नाही. हे सावकाराने पण माहितीच्या आत तुम्हाला आन घेऊ नये."

त्या दिवशी संप्रदायातील साधूकडे त्या साधूकडे म्हणाला—"तुम्हाला कर्माभ्यासाचा परिणाम झाला. पण साधूकडे त्याने बघत मला एक वेळ नाही असे समजत नाहीत. ते बघताना ते मला एकदा लक्षात आले. बहिरेपण होते, तेच बरे होते. जसे वाटते आहे. ओपंध्याचा फक्त एक माहितीभरप राहिलो ना? तरमम एक माहितीभर मी तुम्हालाकडेच राहिलो?" तो अगदी जीवपणे म्हणाला. साधूने स्मित कळत सावकाराला स्वतःकडे राहू दिले.

सूक्ष्मग्राही

पुर्वर नावाच्या गावी सदाशिव नावच्या व्यापारी पुर्वेकडील समुद्रातल्या बेटांशी निर्यात करून व्यापार करीत असे त्याचा सर्व व्यापार जहाजांमार्फतच होत असे त्याला या व्यापारात सक्षम करील असा त्याचा स्वप्न होता.

ती गोष्ट कळल्यावर एका बरोबरच्या व्यापाऱ्याने त्याच्याकडे विशाल आणि आनंद अशा दोघा पाठविले आणि दोघांपैकी जो त्रास्त योग्य वाटेल त्याला ठवून घ्यावे, असे कळविले.

सदाशिवने प्रथम त्या दोघांपैकी आनंदला बघला. बघत बघत त्याला ठेवला होता त्या गोदीत नेले. तेथे पुष्कळशा पेट्या बाकड्या तिकड्या पडलेल्या होत्या. त्या पेट्या आनंदला दाखवून सदाशिव म्हणाला—'या पेट्यात चांदी व इतर

धातूच्या वस्तू ठेवल्या आहेत या मी चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याकडून विकत घेतलेल्या आहेत. आनंद या पुर्वेकडील वडाने आणले. आनंद या या वस्तूंना काळजीपूर्वक करून ठेवू.

नंतर काही अंतरावर असलेल्या चौघा जणांना बोलावून तो म्हणाला—'हे चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याचे लोक आज्ञा त्यांनीच या पेट्या इकडे आणून ठेवल्या आहेत. गोदीत आमचा माणूस आहे. हे लोक पेट्या तिकडे माणसील आपला माणूस पेट्या उचलून व्यवस्थित ठेवील तो जवळ राहून पेट्या मोजून काळजीपूर्वक मिळून घेऊन ये.' असे सांगून सदाशिव तेथून निघून गेला.

आनंद 'ठीक आहे' असे सांगून गोदीत गेला. बाहेरून चौघे जण खूप मेहनत

करून आणीत असलेल्या पेट्या, सदाशिवने गोदीत माणूस आहे. म्हणून सांगितले होते तो माणूस सर्व पेट्या आत सहज उचलून एकावर एक रचू लागला.

आनंद त्या पेट्या मोजीत राहिला काही वेळाने काम पुरे झाल्या बरोबर आनंद सदाशिवकडे गेला. सर्व पेट्या मोजून गोदीत ठेवल्याचे सांगून त्या सर्व मिळून एकत्र दहा पेट्या त्याने कळविले.

सदाशिवने त्याला ठेवणार असल्याचे कळवायचे होते. माणूस पाठवितो, असे सांगून आनंदला निरोप दिला. दुसऱ्या दिवशी सदाशिवने बघता-दुसऱ्या एका गोदीत विशालला

नेले हे तेथे तिकड्या पेट्या दाखविल्या आणि आनंदला सांगितले होते. तसे सांगून निघून गेला.

गोदीत जाऊन पेट्या मोजीत असता विशालला एक आली. ते चार जण मोठ्या कष्टाने ज्या पेट्या उचलून घेऊन येत होते त्या गोदीतील माणूस सहजी उचलून एकावर पुसरी पंटी उचलून ठेवीत होता.

काम पुरे झाल्यावर विशाल सदाशिवकडे गेल्यावर सर्व पेट्या एकत्र दहा असल्याचे सांगून म्हणाला—'भाऊ, आपण म्हणालात त्या चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याशी या पूर्वीच आपल्याला दवर्धव करावी सांगली जसेल, मला हे माहीत नाही. घामाणि-

Restore

127

पणाबद्दल मला शंका वाटत आहे. ही गोष्ट आपल्याला कळविणे माझे कर्तव्य आहे!"

"कळू दे तरी कोणती शंका?" सदाशिवने विचारले.

त्या पेट्या भरून चांदी व हतर धातूच्या वस्तू आहेत असे आपण म्हणाला होतात. परंतु त्या व्यापाऱ्याने आपणांस या वेळी हुशारीने कंसविले अशी मला शंका आहे. पेट्या गोदीत घेऊन येणारे चौघे जण त्याचेच लोक होते ना? ते उघडून घेऊन आले ते मोठ्या कष्टाने उघडून आणीत असल्याचे त्यांनी सांगितले. तसे नसते तर आपल्या माणसाने सहजी त्या उघडून एकीवर एक अशा कसा रचल्या असल्या? त्या पेट्यात चांदीच्या वस्तू नसून सरफेले आहे, अशी मला शंका आहे. आपण सावधतेने गोदीत घेऊन त्या उघडवून पहाव्या."

ते ऐकून सदाशिव, मनाने समाधान झाल्यासारखे स्मित कळत म्हणाला—

"तू सुध्दमशाही आहेस." त्या पेट्या लोडोन आणणारे चौघे जण आणि गोदीत डेवणारा तो माणूस सर्व जाणलेच नोंकर आहेत. नोंकरीसाठी आलेल्या तुम्हा दोघां जमेद-वाराची हुशारी पहावी म्हणून मी तुमची परीक्षा घेण्यासाठीच हे सर्व केले होते. तू या परीक्षेत यशस्वी झालास. तुला आजपासूनच कामावर लावून घेतल्याचे मी आपल्या व्यापारी मित्राला कळवितो."

व्यापार घरात कोणाला कामावर ठेवतात त्याच्या इमानदारीची परीक्षा घेऊन पुरत नाही. त्याची हुशारी-मुझा पहावी लागते. हलगर्जीपणा व्यापार घरातच नव्हे, कोणत्याही घरात मारुत नाही. म्हणून कोणत्याही नोंकरी देताना फार अनुपणाने परीक्षा घ्यावी लागते. सदाशिवला चांगले माहीत होते. म्हणून त्याने ती युक्ती केली होती.

ही परीक्षा असल्याचे माहीत नसूनही आपण यशस्वी झाल्याबद्दल आनंदला परमानंद झाला

डोहाळे

भूपती नावाच्या माणसाला कारकुनी करावी लागे. पगार बंतावाच होता. तो एक दिवशी ऑफिसातले काम संपल्यावर अरोवरण्या सहकाऱ्यांबरोबर परी निघाला. घराजवळ येता येता त्याने दुकून पाहिले. 'बायको काट पहात दारात उभो होतो.

त्याचे बायको नीला आजल्यासारखी होती. नवऱ्याला येताच तिने विचारले— "आज मुळां फणस मिळाला नाही का?"

"मिळाला तर आणणार नाही का? दुकानदार उघां चांगले फणस घेतोय, म्हणाला!" म्हणत भूपतीने मान वळवून तोंड लपविले.

भूपतीचा पगार धरतर्वाकरिता पुरेसा नव्हता. दिवस भरत आले होते नीलाचे. तिने कधी तोंड उघडून, मला हे पाहिजे, ते पाहिजे, असे नवऱ्याला कधी सांगितले

नव्हते. परंतु अलीकडे तिला फणस वायची इच्छा वाटत होती.

फणस विकत म्हणजे कमीत कमी सहा रुपये तरी पाहिजेत. पहिला संपत आला होता, भूपतीकडे एवढे पैसे नव्हते. कोणाकडून कर्जे मागावे, तर सहकाऱ्यांची आर्थिक स्थिती त्याच्या सारखीच होनी. त्याला ने माहीत होते. म्हणून तो फणस आणायचे कारण काही तरी सांगून टाळीत होता.

त्या दिवशी रात्री भूपतीला नीटशी झोपच लागली नाही. त्याने संध्याकाळी घरी परत येताना कोणत्या तरी परसात फणसाचे झाड पाहिले होते. ते त्याला आठवले. त्या झाडाला मोठमोठे फणस लोंबत होते. काळोख पडल्यावर एक तोंडून आणला तर! भूपतीने काही वेळ याच विचारात वेळ घालविला. बायकोला

सौंदर्य लागेपर्यंत स्वस्थ पडून राहिला. एक पोते घेऊन मागच्या दाराने बाहेर पडला.

तो, फणसाचे होते. पोचला, तेव्हा अर्धरात्रीची वेळ होती. त्याने जावाराच्या गितीविरून उडी मारली आणि ओत गेला. त्याने फणसापेकी पिकायला आलेला एक काढून पोल्यात टाकला.

परंतु भूपतीला इतका मोठा फणस भितीपलीकडे उडी मारून जाता आला नाही. समोदचे फाटक उघडून जाता येईल, असा विचार भितीच्या काजूवानूने काही अंतर चालून गेला. तेथून त्याला जे

दृश्य दिसले ते पाहून तो पचकच झाला. एक माणूस वेळच्या आवाजवळ कालोखात एक खड्डा खणीत होता। त्याच्या जवळच एका पोल्यात काहीतरी वस्तू होती.

आपण बोरामारले या आवारात असलो आहो, हा गोष्ट विसरून भूपतीने त्याला विचारले—“कोण ते?” आवाजात थोडा करडेपणाच होता.

खड्डा खणीत असलेला माणूस तो प्रश्न ऐकताच दचकला. हातातली कुदळ टाकून म्हणाला—“बाबा रे, थोडा हळू बोल की! आमची ही उठून येईल की!” त्यावेळी तो मागचे होते त्याकडे पहात होता. त्याच्या डोळ्यात भीती स्पष्ट दिसत होती.

तो त्या घराचा मालकच आहे, हे कळल्यावर भूपती पाचकचन गेला. त्याने लांछावरचे पोते काढी ठेवले. म्हणाला—“माक करा, मी आपल्या हिज्यासाठी तुमच्या एक फणस तोडला आहे, घेऊन जाण्यासाठी!”

त्या घरच्या धन्याने भूपतीकडे एकदा अवचर्चकित होऊन पाहिले. म्हणाला—“फणस होय, एकच काय, दहा तोडून न्या हो! प्रथम मला हा खड्डा खणायला थोडी मदत करा. या पोल्यात एक नेलेली मांजरी आहे, तिला टाकायचे आहे!”

बाबा रे, असे मनात म्हणत

भूपती पहात घेऊन सगळ्या घरचा धनो दारोक्त मांजरीची कहाणी सांगू लागला. ती मांजरी म्हणजे त्याच्या बायकोला पंचप्राणामेला आवडली होती. त्याची बायको कोणाच्या तरी लग्नासाठी नातेवाइकाच्या घरी गेली होती बरोबर मांजरीला घुड। घेऊन जाणार होती, म्हणे शेजारपाजारचे लोक तिची मांजरी गायी कितो होती सांगत.

म्हणून तिला तिचा नवरा म्हणाला—“मांजरीला इकडेच ठेवून जा. बाकेत तिला घेऊन नू लग्नाला जाण दिसेल मुला पाहून लग्नाला आलेली पाहुण मंडळी म्हणतील? बरोबर होईल का?”

म्हणून तिने थोडा वेळ विचार केला व म्हणाली—“तुम्ही म्हणता तेही बरोबर आहे. ही जागा नवीन. माझी गोव्या मारली भाटी, तिला कोणाची दृष्टसुद्धा लागण्याची शक्यता आहे! इकडेच सोडून जाते. तिने जाणपिण तुम्हीच पहायला हवे. मी परत येईन, तोंपर्यंत मी थोडी जरी पाळलेली असली तर तुम्हाला काही दिवस तपासच समजा!”

ही गेली त्या वेळेपासून भाटी औरतू लागली आणि घरभर माळकिणीला शोधू लागली. हे पार दिवस तिने दुधाचा वास मूढा पतला नाही. निमटपण भितीला टाकून पडून होती. माळकीण आली त्या माघी तिचे डोळे जणुकाही

पांढरे होते. ती घरभोकी सारखी माळी होती. काय आराखे हे सुभेना. म्हणून तिच्या एका पोत्यात घालून माळावर ठेवून दिले होते.

बायकोने घरी येताच विचारले- "माझी आई, माझी सोन्याची बाटी-कोठे आहे?"

भाटी मेली असे सांगितले तर बायको सर्व घर डोक्यावर घेईल, हा विचार करून ती तिला म्हणाला- "तू गेलीस त्या दिवशी रात्रीच ती तुझ्या नावाने हाका मारीत कोठेवरी मिघूस गेली. तू आलीस ना, आता ती सुद्धा येईल."

परंतु बायकोने मिघूस हाका घेतला. जेवली नाही आणि रडत रडतच ओपली. तिचा डोळा लागला आहे हे ओळखून मांजरीला पुढून टाकण्याचे ठरवून ती खड्डा खणू लागला होता.

भूपतीच्या मदतीने खड्डा खणायचे काम लवकरच संपले. घरमनी त्याला काही सांगणार, त्याची बायको दार उघडून येऊ लागली व तिने नवऱ्याला विचारले- "इतक्या रात्री परमास काय करना आहा हो?" तिच्या आवाजात मोठा रागही दिसत होता.

बायकोला पाहून घरमनी मांडून गेला व त्याने पोते खड्ड्यात टाकले व भूपतीला म्हणाला- "मी जातो, बाबा! तूच खड्डा भरून टाक, मेंढेरबानी करून, आणि मगजा!" बायकोशी बोलायला त्या दिशेने निघाला.

नवराबायको घरात भूपतीने त्या खड्ड्यात माती टाकली तो बुजविला. नंतर फाटक उघडून भूपती बाहेर आला आणि घाईघाईने घरी निघाला. वाटेत त्याला गरती काळणारे पोलीस शिपाई भेटले. त्यांनी अडविले.

भूपतीच्या पोते होते ते पाहून त्यांनी त्याला विचारले- "काय आहे

पात्यात? कायच्या घरात चोरी केली होतीत? पळतोस का?"

भूपती घरघर कापू लागला म्हणाला- "नाही हो, मी पळत नाही. तर चाललो बाहेर. चोर नाही. मी आपल्या बायकोमाठी एक नेतो आहे!"

"आम्ही गोष्टीवर विव्दास करू, असे वाटले का तुला?" असे म्हणत एका शिपायाने हातातल्या काठीने पोत्याला ओसकून पाहिले.

त्या पाठोपाठ पोत्यातून "म्वाऊ" असा आवाज आला.

भूपतीला फार आश्चर्य, बायको येत आहे, असे समजून माणसाने फणसाचे पोतेच खड्ड्यात टाकले वाटले! त्याने मांजर मेजे, म्हणून समजून पुरण्याचा विचार केला होता. ती मेलेली नाही तर! नसल्यामुळे पडून राहिली असावी.

शिपायांनी मांजरीचा आवाज ऐकला मोठ्याने हसू लागले. म्हणाले- "तुम्ही बायको मांजरीला कणस म्हणते का रे? तू कोणी तरी मांजिक जाचूमार दिसतो आहेस! म्हणून या मांजराला धरून कोठेवरी जंगलात जाण्याच्या विचारात दिसतो आहेस. उजाडल्यावर तू खरोखरी कोण आहेस, हे कळेल." असे म्हणत ते

दोघे, भूपती, किती गयादया करून सांगत असून ही, त्याला तुरुंगात घेऊन गेले.

चांगले उजाडल्यावर तुरुंगाचा अधिकारी तिकडे तेव्हा शिपाई म्हणाले- "रात्री एकाला धरून आणले आहे. तो कोणी मांजिक असावा, असा आम्हांला संशय आहे." असे भूपतीला उभा खोलीत कोडले होते तिकडे बोलावून घेऊन गेले.

भूपतीने त्या अधिकाऱ्याला पाहिले आणि चकितच रात्री त्याने त्यालाच बायकोजवळ मांजरीसारखे भीतभीत जातांना पाहिले होते. भूपतीला व त्याच्या जवळ असलेल्या मांज-

रीला पाहून त्या अधिकाऱ्याच्या सवें गोष्टी लक्षात आल्या. येथी म्हणून येथीत आलो ती मांजरी जिवंत आहे. पाहवाच त्या अधिकाऱ्याला जो माला तो किती, हे सांगणे कठीण! माता बायकोला भिष्याचे कारण नाही!"

त्याने शिष्याकडे दोळे वटावून पाहिले व म्हणाला—"हे गृहस्थ माझ्या जागल्या भोळ्याने आहेत. जागल्या कुटुंबातले आहेत. यांना तुम्ही मांत्रिक समजून पकडून घालात? जसा, त्या बायले येथून।" असे म्हणत हुकारला. पोलीस शिष्याई पोपटी शकून निघून गेले,

तुम्हाच्या अधिकाऱ्याने भूपतीला सोडविले आणि मांजरीला प्रेमाने कुरवाळीत म्हणाला—"माझ्या आईला तुम्ही प्राणवात दिल्यासारखे आहे! आपलं कसं पडायचे, कळत नाही, मला! सौम्यासारखा तो फणस आहे आईबाईत सधुधात टाकला, वाटते! मी देतो ते पैसे घ्या आणि बायल्या बायकोला

जागल्या फणस विकत घेऊन या!" असे म्हणत भूपती 'नको नको' म्हणत असूनही त्याने भूपतीच्या शिष्यात दहा रुपयांची नोट काढली.

भूपती अत्यंत आनंदाने तिकडून निघाला वाटेत त्याने एक चांगलासा फणस विकत घेतला व घराच्या वाटेला

तो ठेवला तेव्हा शेजारची सुईन लखुबाई समोर येऊन म्हणाली—"राजमर दिसला नाहीत! कोठे गेला होतात?" ठसत्या रागाने ती विचार लागली. काय सांगे, मुचेमा. भूपती म्हणाला—"तिच्या माडी फणस आणायला गेलो होतो."

ते उतर ऐकून लखुबाई लागली व म्हणाली—"आता फणसाची गरज उरली नाही. तुमच्या बायकोला रात्री फणसा-लागले गोट गोटोत पोरला झाला!" म्हणत ती घरात गेली. तिच्या पाठोपाठ भूपती लागले गेला.

झाडाची सावली

एका गावात एका माणसाच्या घरासमोर एक मोठे झाड होते. त्याच्याच दिवसात त्या सावलीत तो माणूस येऊन आनंदाने बसे.

एकदा एका दुपारी झाडाच्या खाली बसून बसला होता.

"हे हो, तुम्हाला येथे कोणी बसून दिले? उठा, उठा!"

त्या मालक म्हणाला.

"का हो, रानवता का? ऊन पडले आहे! म्हणून बसलो आहे!" तो अनोळखी माणूस म्हणाला.

"हे सर्व समजार नाही. हे माझ झाड आहे! मी कित्येक वर्षांपासून याला बस पाणी घालून वाढविले आहे. म्हणून हे एवढे मोठे झाड झाले आहे.

याची सावली मला माझीच आहे!" तो माणूस म्हणाला.

"असे म्हणता! तर मग एक काम या झाडाची सावली किती टाका, मी पैसे देतो!" तो अनोळखी माणूस म्हणाला. पैशाची गोष्ट झाली. मालकाच्या पाणी सुटले. "ठीक आहे, मी विकतो. तू पैसे घेईल?" त्याने विचारले.

भाव ठरला. तिघांची रस्त्याने जाणाऱ्यांच्या साक्षीने अनोळखी माणसाने झाडाच्या पैसे देऊन सावली विकत घेतली. अनोळखी माणसाने पैसे देऊन आपला अविकार सावलीवर गाजवायला सुरवात केली.

दिवसापासून तो अनोळखी माणूस दररोज दुपारी झाडाच्या सावलीत येऊन बसू लागला. रस्त्याने जाणारे येणारे कोणी

दिसले तर त्यांना बोलावून सावलीत जरा-वेळ बसायला सांगू लागला. त्यांच्या बरोबर कोणी मायवेल येत ते सुद्धा सावलीत बसत.

या सर्वांवर संतुष्ट न होऊन त्या अनोळखी माणसाने जास्त अगाऊपणा मुरू केला. त्या झाडाची सावली जेथे जेथे जाई तेथे तो जाऊन बसू लागला. म्हणून बदलला की सावलीची दिशा बदले. घर मालकाच्या भरातही जाई. एवढेच नव्हे शोषायच्या ओळीत झुडा जाई. तो अनोळखी माणूस संकोच सोचून सावली जाई तिकडे कुद्याल जाऊन ठाणं मांडून बसो.

ते सर्व पाहून घरमालक संतापला. म्हणाला—“तुम्हाला माझ्या आचारभर, बन्हाड्यात व शोषायच्या ओळीत घेऊन बसायला काय हव्या आहे रे?”

“अहो, मी तुमच्या झाडाची सावली विकत घेतली आहे. ती जेथे जाईल तेथे मी जाणार. मला सावासीवर हक्क आहे!” तो ठासून म्हणाला.

घरमालक गुठगुठला, पण निवृत्तर झाला. कारण त्याने त्या अनोळखी माणसाला सावली विकली होती. ती गोष्ट नाकारता येत नव्हती.

एक दिवशी मालकाच्या घरी तशी सण होता आणि पुष्कळ वाढे-वाईक पंगडही आली होती. ती सर्व जेवून जाऊन सावलीत बसली होती. एक वेळी तो अनोळखी माणूस तेथे येऊन बसला. हा आगातुक कोण, कोणासारखे कळना “हा असा निवृत्तिलेला कोण?”

त्या अनोळखी माणसाने, त्याने सावली विकत घेतली असल्याने सर्वांना सांगितले. ती विचित्र गोष्ट ऐकून हजर असलेले सर्व हसले.

घर मालकाला चार पोषांमध्ये असून मोकळेपणे बोटपेदेखील कमीपणाचे वाटू लागले.

गावात राहणे देखील त्याला कठीण वाटू लागले व तो काही दिवसांसाठी दुसऱ्या गावी निघून गेला.

सुशेव किष्किभंजा राजा काळीया मुलगा जंगद याला त्याने सर्व राज्य कारभार सोपविला आणि स्वतः ऐश-आरामाने गुरफटून गेला. रामाला दिलेले वचनच तो विसरून गेला. लक्ष्मणाला राग आला आणि तो घनुष्यावर बाण चढवून किष्किभंजा गेला. हनुमानाने जाऊन सुग्रीवाला बजाविले की रामाच्या कामाची जबाबदारी तत्क्षण बजाविली पाहिजे.

सुग्रीवाने चारही दिशांना वानरांना पाठविले व शीतेचा शोध काढून यायला सांगितले. अंगद, हनुमान, जांबवंत वगैरे वानरबोर दक्षिण दिशेला निघाले त्यावेळी रामाने मास्तीला बोटतली अंगठी काढून

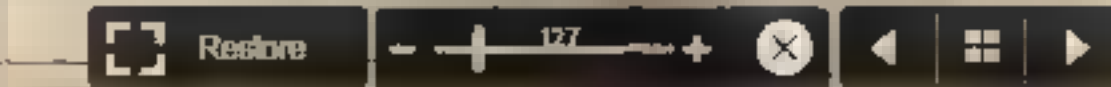
दिली आणि ‘ही’ मी झुणेसाठी घेत आहे असं सांगून शीतेला घायला सांगितले.

दक्षिणेकडील समुदाच्या किनाऱ्यावर पोचल्यावर तानर म्हणू लागले—“जटायूने, रावण सोतेला घेऊन दक्षिणेकडे गेला असल्याचे सांगितले खरे, पण तो कोठे गेला, आणि त्याने पुढे काय केले कोणास ठाऊक?” त्याच वेळी सर्व वानरांना गिळण्यासाठी जटायूचा थोरला भाऊ संपाती पुढे आलतच येत होता. त्याला पंख नव्हते.

एकदा जटायू आणि संपाती चढाओढ लावून सूर्यमंडलाकडे गेले. जटायूला उडतां आले नाही म्हणून तो थांबला. संपाती उडतच राहिला आणि त्याने आपले पंख जाळून घेतले. दक्षिणेकडे

लंकिणीनि शुद्धीवर अलयावर हनुमानाला नमस्कार केला व म्हणाली—“मी जव्हां अशी वैशुद्ध होऊन पडेन त्या घटकेपासून लंकेचा नाश प्रारंभ होईल, असे. ब्रह्मादेवाने सांगितले होते. शापामुळे मी एक शुद्ध देवता होऊन लंकेचे रक्षण करीत आले. इतके दिवस मी पाहारा दिला. आता मी निघन जातो, न आत जा।” असे सांगून

Restore

127

गेल्या. तेथे त्याला रामनामाचा जप कोणी करीत असल्याचा आवाज कानी पडला.

चंद्रशिलेने बांधलेल्या एका मंडपात रामाचे स्मरण करून सीता त्याच्या नामाचा जप करीत होती.

त्या मंडपाच्या चारही बाजूला मोठमोठे भात व तळवारी वगैरे गरजेचे धारण करून राक्षस स्त्रिया पाहारा देत होत्या.

एका अशोक वृक्षावर बसून हनुमान पाहू लागला.

सीता मंडपातून पळून गजराच्या एका अशाक वृक्षाखाली बसली.

रावण शाटामाटाने अशोकवनात येत होता. त्याच्या पाठीमागून देव, गंधर्व, नाग, गंध, राक्षस व सुंदर मानव स्त्रिया त्याच्या वैभवाचे गान करीत येत होत्या.

रावण अशोक वृक्षाजवळ आला व सीतेला म्हणाला—“तू आतां तरी मी म्हणतो ते ऐक. एक क्षुद्र असा मानव राम, त्याच्यावर विश्वास करू नकोस. तो लकेला येणं म्हणजे एक स्वप्नच!”

सीतेने गवताची एक काडी तोडून घेतली व त्याला म्हणू लागली—“हे रावणा! तुझ्या आणि तुझ्या वैभावाला पाहून मी लुब्ध होईन हेच स्वप्न आहे! एक चोर माझे! तुला शिस्त करणे राजा रामाचे कर्तव्य आहे!

दहा कंठांनी कंठशोष व्यर्थ करू नकोस! राम तुझे शासन करण्यापूर्वी तुला ज्या कुशारच्या भारावल्या बसतील त्या माकून घे! तू आपल्या अंतःपुरात आ. तुला जेतकाळ जवळ येऊन आहे!”

रावण ते ऐकून एक मोठी तलवार ठपसून म्हणाला—“मी तुझे तुकडे तुकडे करून टाकतो!”

ते ऐकून सीता म्हणाली—“मग करणे शक्य नाही! मी स्वतःच तुझ्या समोर नमून जाईन, असे तुला वाटते आहे. रामाची वाचकी, रावणाचा प्रताप आणि वैभव पाहून नम्रपण तुझी होऊन जाईल असे तुला वाटते आहे. तुला अहंकार आहे व तुझी ही दुराकांक्षा आहे!”

“होव, आम्हाला एका राक्षसवनिनेचा जी अपमान त्याला असाच प्रतिकार निश्चिणार आहे! तीच माझा हट्ट आहे!” रावण म्हणाला.

“नाहो, तू रामाशी दोन करून जिकून मला जिंक. तू आहेस भितरा माथारूप घेऊन चोरासारखा आलास राम तुला मंदार करील. माझा हा हट्ट आहे!” सीता म्हणाली.

रावण गुरगुरत तेशून निघून गेला हनुमान संप्री पहात होता. राक्षस स्त्रिया नसते वेळी ही आडावकून उतरून

आला. आणि रामाची अंगठी त्याने दिली. तारिका जणू त्याच्या जीव्यावर गोभत होत्या, असे विराट रूप धारण करून “माझ्या खांद्यावर बसून आलीस रामाजवळ घेऊन जाईन,” हनुमान म्हणाला.

“ते योग्य नाही; रामाने रावणाचा सहार केला पाहिजे आणि मला सोडवून नेणे पाहिजे! तोपर्यंत सीता अशोक वनात शोक करीत राहणार. असे रामाला सांग!” सीता म्हणाली. तिने आपल्या वेणोतील चूडामणी काढून दिली आणि “रामाला हा दे!” असे म्हणाली.

हनुमानाने आपण आलो होतो, हे रावणाला कळवते म्हणून अशोक वनाचा

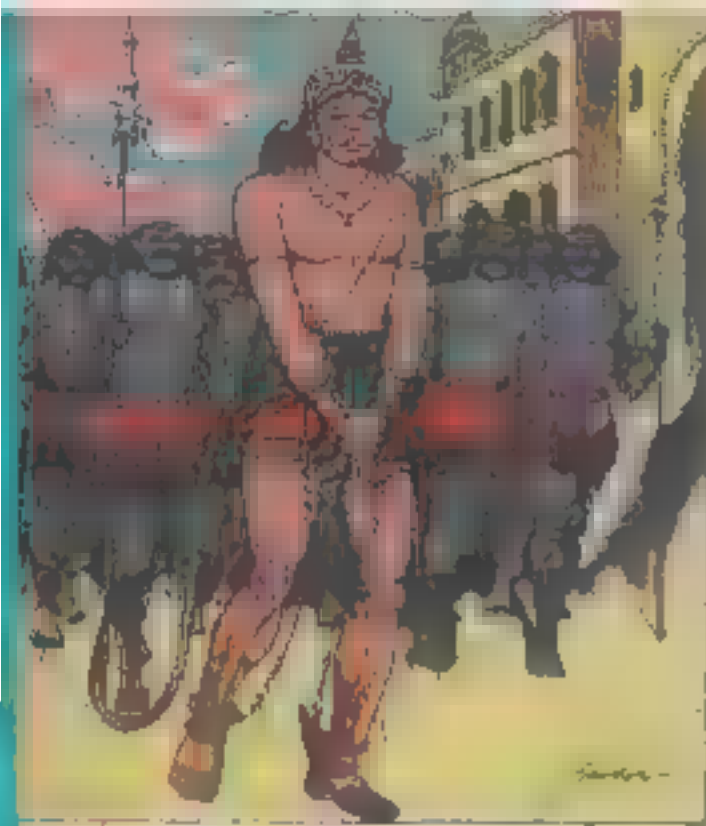
लंकिणी गंधर्वरूप धारण करून आकाशात उडून गेली आणि अंतर्धान पावली.

हनुमानाने लंकानगरीत प्रवेश केला. रत्नदीप जळत होते आणि ठेव इमारती लंकेत होत्या. लंकेचे वैभव पाहून हनुमान चकित झाला.

हनुमान मूर्ध्मरूप धारण करून सीतेचा शोध लंकानगरीत सर्वत्र काढू लागला. त्याने रावणाचा सर्व महाल हडकून पाहिला. त्याला मंदोदरीत तर सीता नाही असे भ्रमवश वाटले, परंतु लगेच आपली चूक त्याच्या लक्षात आली.

सीतेचा पत्ता कोठेही लागेना. असा शोध काढीत काढीत दनमान अशोक वनात

Restore

127

लोखडाच्या मास्तळदंडांनी बांधलेल्या हनुमानाकडे त्याने हसत पाहिले.

हनुमानाने आपले शरीर वाढवून सामोरे दड नोडले आणि आपल्या शेपटीची कटोळी एकावर एक करून सिंहासना-
वर एक आसन केले. त्यावर

तो रावणाकडे म्हणाला—“एक रावणा, राक्षसांच्या राजा! रामाचा दूत आहे. माकडांनाच काही दूर म्हणून कळून नुसत्या लंकेवर स्वारी करण्यास तयार केले आहे. तो असा भ्रष्ट मानव आहे. वरिष्ठ आदेश, असाच असे नकोस. माणाला भुम्यानी केले, तुला ही गोष्ट सांगण्याची गरज नाही. मोठेला रामाकडे म्हाकट्याने पोचतो करून रामाची क्षमा माग!”

रावणाला नयकर राव आला व त्याने उपसली. तेव्हा विभीषणाने रावणाला आठवण दिली की दूताला मारावयाचे नसते. ते नीतिविरुद्ध आहे!”

म्हणाला—“तसे असेल तर या घमंडगोर माकडाच्या शेपटीला चिच्या गुंथाटून त्यावर तेल ओता.” शेपटी लांबच होत गेली. कपडे व पुरेच पडत उडूहे. त्याला जाग लावली गेली. मास्तीने शरीर वाढविले आणि उड्याण केले. पेटलेल्या शेपटीसह गरगर फिरला. मोठमोठ्या

ध्वज करायला संभाली. त्याला आणि अक्षयकुमाराला आणि महलावधी राक्षसाना हनुमानाने ठार केले.

राक्षसांचा इतक्या दंडजित याने हनुमानावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. ब्रह्मास्त्राचा गौरव रहावा, हनुमान वेळ स्वस्थ राहिला आणि ब्रह्मास्त्रात स्वतःला कळून घेतले. रावणाच्या दरबारात जाऊन त्याची कानउघाडणी करण्याची इच्छा मुद्दा होती.

राक्षस हनुमंताला रावणाच्या दरबारात घेऊन गेले, तेव्हा रावण एका उच्च सिंहासनावर बसलेला होता. खाली

Restore

127

इमारती व वाड्यांवळून उडणा मारीत गेल्या—आणि सर्व लंका मगरीची जणू आहूती अग्नीला दिली. रावणाचे जतःपुत्रही जळून गेले. कितीक राक्षस जळून गेले. विभीषणाचा वाडा मात्र वाचला.

सीता अशोक वनाने सुरक्षित आहे हे पाहून त्याने समुद्रात उडी मारली आणि आपली शरही विसरविली. नंतर वृद्धामणी घेऊन रामाकडे परतला.

वृद्धामणीला पाहून रामाला आनंद झाला. हनुमान सीतेला पाहून आत्म्याची जात्री गडली. हनुमानाने सर्व वर्णन सांगितले.

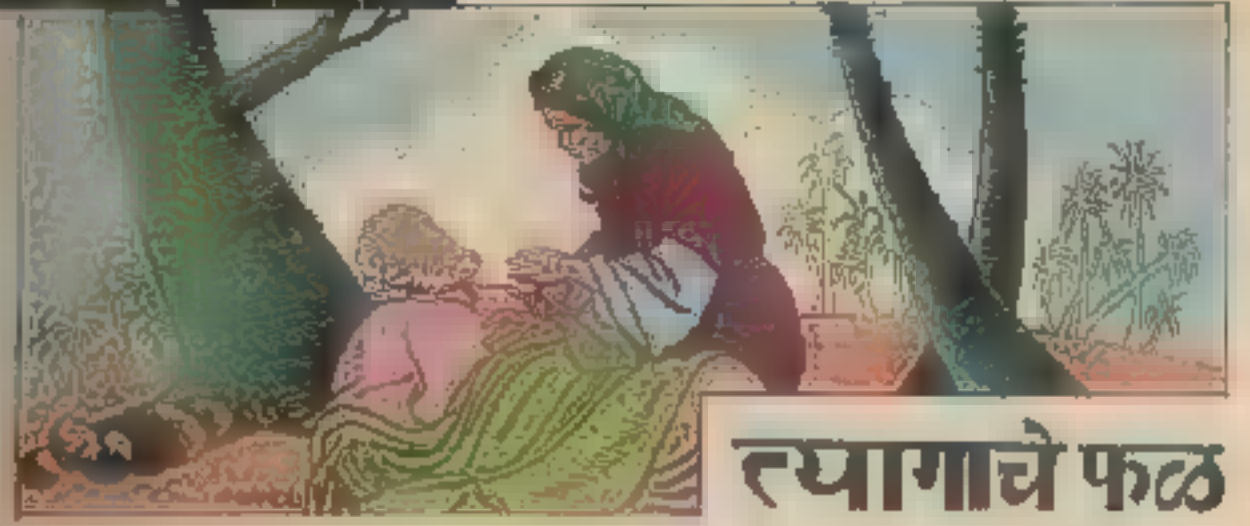
रामाने हनुमंताचे आतिथ्य केले. म्हणाला—“हनुमाना! पाहून व, म्हटलं होतं तुला, पण तू लंकेला आग लावून आलास. तुझ्या सारख्या वानर माण्या बाजूला असतां मला असाध्य असे काहीच नाही. तू, मी व सीता यांच्या मध्ये अगलेले अंतर दूर केलंय त्याचा मला परमानंद होत आहे! तू वृद्धिमान आहेस कीर्तिमान आहेस!”

रामाने कोटंड उचलले आणि सीतेने म्हटल्याप्रमाणे रावणाचा वध करण्यासाठी जणूकाही प्रतिज्ञाच केली.

विभीषण हा रावणाचा सावत्रभाऊ होता. रामाशी येर करू नकोस. सीतेला गौरवसहित रामाकडे पोचली कर आणि लंकेचे रक्षण कर, असे त्याने रावणाच्या परोपरीने सांगितले.

रावणाला अनावर कोव आला. तो म्हणाला—“तुझ्या एकट्याचा आहे! तुझ्या मुख्यपणामुळे सर्व राक्षसकुळाचा अपमान करू म्हणतोस?” विभीषणाला अशा शब्दात रावण पुढे म्हणाला—“अरे भित्त्या! तू राक्षस कुळात व्यर्थ जन्मलास! शूर्पणखेचा अपमान सर्व राक्षस जातीचा अपमान आहे, हे विसरू नकोस! तू कुळदोही आहेस. तू लंका सोडून चालता हो! पुन्हा इन्दीस पडलास तर तुझा जागच्या जागी शेवट करीन!”

विभीषण आपल्या अनुचरांसह लंकेतून निघाला.

त्यागाचे फळ

ह्याक देशातील एका प्रदेशात एक छद्मानंद राज्य होते. त्या राज्याचा प्रमुख एक सुलतान होता. कोणो भिकारी आपल्या असू त्याला वाटे.

सुलतानाने आपल्या काही अधिकार्यांना राज्यातील सर्व प्रदेशात पाठविले. त्यांनी काम करण्याची अगस्त ताकद असणाऱ्या सर्वांना कामे नेमून दिली. म्हात्तारपण किंवा जंगलाले काही वंशुष्य असणाऱ्यांसाठी धर्मसत्रे काढून त्यांत त्यांच्या जेवणा-याण्याची व्यवस्था करून दिली.

सुलतानाने इतकी चांगली व्यवस्था करून दिली असूनही काही जण धर्मशाळांनून पळून जात आणि भोक मारोत. पाहून सुलतान फार संतापला. त्याने राज्यात दचढी पिठविली की राज्याच्या हद्दीत भिकार्याला भोक घालणाराला मोठी शिक्षा

केली जाईल. एका राजाची बाकडी बहीण आपल्या मामाला भेटायला आपल्या मैत्रिणी-बरोबर गेली होती. ती लंघून परत होती. वाटेत त्यांना एक ठप्पाभवन दिसले. त्यांनी तेथल्या भांड्याच्या सावलीत काही विश्रांती घ्यायचे ठरविले. ती जेवणची वेळ सुद्धा होती. म्हणून सुलतानाच्या बहिणीने आपल्या मैत्रिणींना दोन दोन रोट्या खायला दिल्या.

मैत्रिणींपैकी एक उद्यानवनात पाण्याच्या शोधार्थ गेली असता तिच्या एका शाखावाली पडून राहिलेल्या एक म्हातारा दिसला. तो इतका अजकल होता की त्याच्या अंगात उठावची शक्ती सुद्धा नव्हती.

मैत्रीण त्याच्या जवळ गेली व तिने त्याला—“इतक्या असहाय अवस्थेत तो का पडला आहे?” असे विचारले.

म्हातारा म्हणाला-
"मुली, मी एक तीर्थयात्रेकक आहे. माझ्या जवळ जे काही होते ते सर्व चोरांनी लुकाडून त्यानंतर मी तापाने जागारी पडलो. आता थोडा थोडा होऊ लागलो असलो तरी मुकेने जीव कासाखोस झाला आहे."

त्या मंत्रिणीला त्या म्हातऱ्याची कीव आली. ती, तिच्या असलेल्या दोन्ही रोदण्या त्याला देऊ लागली, एवढ्यात पाठीमागून मुलतानाच्या बहिणीने तिला हाक मारली.

मंत्रिणीने धावतून जाऊन मागे वळून पाहिले. मुलतानाची बहिण रागाने

घाईघाईने जवळ म्हणाली-"तुला इतका गर्व झाला का? भोक घालू नये, हा हुकूम तुला माहीत नाही का?"

सखी म्हणाली-"राजकन्या मला माहीत. भिकारी असू नये असा विचार ठोकच आहे! भिकाऱ्यांत गुथल चोर व आलशी एवढी असतात. म्हातारा भिकारी नाही, तीरंपात्रेकक आहे चोरांनी बिचाऱ्याला लुकाडसे भाटे. मुकेने त्याचा जीव कासाखोस झाला आहे."

"काहीतरी जोडोवाटी कारणे सांगून तू राजाशना भग करीत आहेस!" असे मुलतानाच्या बहिणीने राजवाड्यात पोचल्याबरोबर मुलतानाला सांगितले की तिच्या मंत्रिणीने कोणातरी भिकाऱ्याला भोक घातलो.

"असा! तर तिचा हात कापला जाणार! चूकणे नाही!" असे सांगून राजकुमारीच्या मंत्रिणीला शिपायांच्या हाती सोपविले. त्यांनी तिला बळन नेऊन तिचा एक हात कापून टाकला.

शिपाई तिला आपल्या चरोबर नेत असता मुलतानाने तिच्या तोंडाकडे पाहिले. तिचे सौंदर्य व निर्भीकपणा व वेदव्याधरची शांतता पाहून त्याच्या घनावर फार परिणाम झाला. परंतु त्याने पसपात

केला असे लोक म्हणतील, विचार-कलन तो हुकूम माने असे अफला नाही त्या दिवशी रात्री त्याला पश्चात्तापामुळे झोपही आली नाही.

दुसऱ्या दिवशी मुलतानाने आपल्या सास मित्रमंडळी करवी मंत्रिणीविषयी चौकशी करविली. मर्दानी तिच्या सौंदर्या विषयीच नव्हे, तर ती स्वभावाने किती दयाळू आहे आणि चांगली. यऊन सांगितले. तोपर्यंत मुलतानाचे लग्नही नव्हते. एका आठवड्याच्या आतच मुलतानाने हात मुटका असून त्या भुकीशी लग्न केले. त्या लग्नामुळे राजकन्येला कमालीचा राग.

राणी मात्यावरही त्या मंत्रिणीने मुलतानाच्या बहिणीवर घोर उगवायचा विचार मनांत आणला नाही. काही काळ नोटका गरोदर होती नऊ महिने पुरे झाल्यावर तिला एक सुंदर मुलगा झाला. त्यामुळे राजकन्येचा राणीवरचा राग आस्तच वाटला.

एकदा राजाला काही कामानिमित्ते काही महिने राजधानीच्या बाहेर रहावे लागले. ती संधी साधून मुलतानाच्या बहिणीने आपल्या काही दुष्ट मंत्रिणींच्या मदतीने राणी मांत्रिक असल्याची पसरविली. ती मांत्रिक नसती तर मोडका

हात असूनही तिच्या रुपावर मुलतान कसा काय माळला? असे त्या मंत्रिणींनी सांगायला सुरुवात केली.

मुलतानाच्या म्हातऱ्या आईला मांत्रिक फार भीती वाटे. शिवाय मोडक्या हातांची मून म्हणजे तिला पहिल्यापासूनच आवडत नसे. तिला तो तिचा अपमानच वाटे. म्हणून तिने राजवाड्यात पाहारा देणाऱ्यांस बोलावून सुमेली कोठेवरी वळवंटाले सोडून सांगितले. पाहारे-कन्यांनी राणीला तिच्या मुलाला धरून नेऊन वाळवंटात एकांत जागी नेऊन सोडले.

ती ऐन दुपारची वेळ होती. राणीचा जीव तहानेने कासाखोस झाला होता. ती

मुलाला कडेवर घेऊन वाळवंटात हिंडत राहली. तिला एक लहानसा ओढा दिसला. पाणी प्यायला ती ओढ्याकडून गेली. एका हाताने मुलाला धरले होते. दुसरा हातच तंगल्यामुळे पाणी पिण्यासाठी पुढे पाण्यात आंकली. त्या शरेंवर तिच्या हातातला मुलगा निसटून पाण्यात पडला. आणि प्रवाहाच्या वेगात वाहून गला. तिचा दुःखावेग आवरेना. ती दुःखाने रडत होती. ओढ्याच्या काठीच बसून राहिली.

काही वेळाने बागला काळाच पडला आणि पाठापाठ संतापून जाला. राणी बसून होऊन पडली. भसला कोणीतरी गोड व बारीक आवाजाने बोलला—
“राणी, मुला मुला येथेच मरला आहे. आहे का?”

“होय तर कुठेच आहे!” असे म्हणत राणीने डोळ उघडले आणि हाताने बांधून लागली.

सादण्यात पुसट दिसणाऱ्या एका आकृतीने येऊन राणीला तिचा धमगा आणून दिला.

एक दोन क्षणच गेले असतील. पुन्हा दुसरा एक गोड आवाज ऐकू आला—
“राणी, मुला येथेच आहे. पुन्हा यावे असे वाटते आहे का?”

“होय तर! दुसरा हात पुन्हा आला तर बरे हाणार नाही का?” राणी म्हणाली.

त्या पाठापाठ तिचा मनसा हात पुन्हा उभाला तसा जाला.

तेव्हा त्या दोन्ही आकृतींनी राणीला आर्वावर्त विला आणि म्हणाल्या—
“आतां नू येथेच रहा. मुलाना आपल्या राजधानीला परत आणायला पाय काढने येईल. मुला पाहून त्याला फार आनंद होईल.

राणीने अत्यंत आश्चर्याने विचारले—
“माझे दत्तक हिन करणाऱ्या तुम्ही कोण?”

“नू केलेल्या स्वागते पळे घेणून नून दत्तक करायला आले आहे! त्या दिवशी अर्धभूतस्वरूपे पडून राहिलेल्या म्हाताऱ्यास दोन दोघा देऊन वाचविलेस आम्हीच त्या दोन दोघा!” असे सांगून त्या दोन्ही आकृती चदमिदास विलीन झाल्या.

हुकूम बदलला

एका देशातील राजधानीत काळाच पडल्यानंतर, चार शहरांच्या गल्यान जाणाऱ्या घेणाऱ्या नागरिकांना नूतन व नवाना मारहाण करीत त्यामुळे काळाच पडल्यावर नागरिकांना रस्त्यांवरून हिंडणे फिरणे अशक्य जाले. ही गोष्ट नागरिकांनी नगराचा मुख्य अधिकारी विरुपाक्ष यांच्या दृष्टीसमोर आणली. दुसऱ्याच दिवशी काळाच पडल्या नागरिकांनी हिडूफिक नये असा हुकूम विरुपाक्षाने काढला.

हा हुकूम निघावामुळे सामान्यतः शांतताच सार्वभौम सर्व नाते नुरली तदर्थ पडली नाहीत तर व्यापार घराणे फार नुकसान मुळा होऊ लागले. काही प्रमुख नागरिकांनी राजधानीत ही गोष्ट मारहाणच्या कानावर पातली.

त्यांनी प्रथमाकरणी असे लिहिले—
“गुट व डाकूच्यामुळे जो कास होता तो होऊ नये या सगळी काळाच पडल्यावर कोणी हिडू फिरू नये हे ठीकच आहे. परंतु खरे पाहिले तर प्रजेचेच दिवसभर शांती राखत निभेयपणे हिडायला हवे, नाश शांती नसे! म्हणून प्रजेकडून ज्या गोष्टींनी अवेशा करीत आहेत, त्या ऐंजो गुन्हेगारांवर ठेवावा हा हुकूम त्यामुळेच येतावा. असे आम्हीना वाटत आहे.

ते मिळाल्यावर विरुपाक्षाने, त्या पत्राने त्याच्यावर जा शेर आणा तो काढला. त्याने लगेच गुन्हेगारांना धरण्यासाठी सैन्य उपाय घेऊन काढून नगरात शांति व सुव्यवस्था राखण्याचा प्रयत्न सुरू केला.

उडणारे विचित्र प्राणी

काही काही वर्षांपूर्वी या पृथ्वीवर 'टॉनोसावर्स' नावाने विचित्र सरपटणारे प्राणी होते. १६ मीटर लांबाईचे पल्ल असल्याने हवेत उडणारे हे विचित्र प्राणी महाकाठी वर्षे बघत, असे पूर्वी हवेसात प्रवेष्टात प्राण आलेल्या संशोधकून पळले.

न्योम संज्ञासत स्मरण

अमेरिकेतील 'नासा' संकेतित अंतराळीय विज्ञान संस्थेतील काही विज्ञानशास्त्रज्ञ मिळून एक न्योम नोका तयार करीत आहेत. ही न्योमनोका अन्वय्याहसत कर्णांना 'न्योमकरतीत' घेऊन काऊ शकेल. १९९० सालातून पहिले उडण होईल असे शपथपडून सांगण्यात येते. या न्योम नोका प्रचाम कारणाच्या प्रत्येक न्योमनोका वरून अवाचे नोम लका शोषर हल जास्त होईल, म्हणे.

काचे सारखे सोने

न्यू मेक्सिकोतील मात अलमस वा राष्ट्रीय प्रयोग शाळेत विज्ञान शास्त्रज्ञांनी सोन्याचे तुकडे घेऊन पत्तीकडची वस्तु विपु नकेल इसके पतळ केले आहेत. याची जाडी एका दंडाच्या बहा लकांसाहून कमी आहे म्हणे.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. कलकत्ता अहाराची निमित्ती कोणी केली ? केव्हा ?
२. निवचन धर्माविषयी ओत्सुनय कोणत्या सांगत वादनाहूनने रमविले, तुम्हांला माहीत आहे का ?
३. जॅनेव्हॉण्डरच्या भारतावरच्या स्वारी विषयी लिहिणारा इतिहासकार कोण ?
४. पंधराव्या कलकाल भारताच्या काही भूभागावर अधिकार करून घेणारा परकीय राजा कोण.
५. भारतात इंग्रजी शिक्षणाची भुरग्यात कोणी केली ?

परोपकारी

नाशयणपूर गावी राहणारा संभू फार मोठा परोपकारी होता. एकदा फार मोठे तुफान आले व त्यात कितीक सोपड्या पडल्याने नुकसान झाले म्हणून संभूने परोपरी बसुन केला आणि ज्यांचे नुकसान झाले होते, त्यांना नवीन सोपड्या बांधून देवविल्या. गावा-जवळ जवळ सर्वांनीच या बाबतीत त्यांना श्रव्य होती तेवढी मदत केली. परंतु सूप श्रीमंत अशा धनगुप्त सावकाराने एक पैसा मुद्धा चंदा दिला नाही.

मागायला काज बाटत नाही ते अशाचे नाव सांगून पाठीस लागतात. त्यांत साडी बांधे फार बांधवितां आले तर पाडतात. तु मुद्धा पाहातो आहेस, मला माहीत आहे. तुझ्या कारभारांना मी कधीच सहकार देणार नाही !"

संभूने त्याला ज्यांनी ज्यांनी मोठा चंदा दिला त्यांची नावे सांगितली नाहीत तेव्हा धनगुप्त चिडून म्हणाला-"तू उगाच कंठ-शोष करू नकोस. ज्यांच्या सोपड्या गेल्या त्यांनी पंधरासाठी कोणासमोर हात पसरले नाहीत. का माहित आहे का ? कोणालाही भिक्षा भागणो आचडत नाही. ज्यांना भोक

गावात सांभूची सर्वांनी देवभाणूस म्हणून सूप खुली केली. तरी त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. धनगुप्त त्याला लोडाला आले ते बोलला त्याला बांगला धडा शिकवावा म्हणून सांभू लडाटोप करीत होता.

इतके सर्व असतां तो एके दिवशी धन-गुप्तच्या घरी गेला व म्हणाला-"तुम्हांला माहीत आहे की नाही, कोणास ठाऊक गांवो गावी माझी प्रशंसा होते आहे ! ज्यांच्या जवळ पैसे आहेत त्यांपैकी तुझ्या शिवाय सर्वांनी चंदा दिला. चंदा दिला

असतास तर तुझ्या मनालाही बरे वाटले असते ना ?”

धनगुप्त संतापून म्हणाला—“माझ्या कडे पुष्कळ अण घेऊन कर्जे घेऊन जातात व माझी स्तुती करतात. माझ्या जवळ पैसे आहेत तीं पैसे मला इतरांच्या स्तुतीची मीक भागत फिरायची गरज नाही. तुझ्या सारखे नांव गांव नसलेले उपेंदसुमे लोक परोपकार करायला सटकतात. दुसऱ्यांनी दिलेल्या पैशांवर परोपकारी म्हणून स्तुतीची भीक भागत फिरतात.” या शब्दात त्याचा अपमान करून त्याला पाठमोरा पाठविले.

शंभूला कमालीचा राग आला. जे घडले ते सर्व ऐकून त्याचे वहील त्याला

म्हणाले—“धनगुप्ताचे बोवाड चांबले नाही. अक्षांशी चार हात दूर असवे. तुला दहा जणांना मदत करावी वाटत असेल तर कर. परंतु त्या धनगुप्ताच्या वाटेला आज नकोस !”

वहिलांना सत्ता धन गुप्ताला आवडला नाही. त्याने आपल्या मित्रांना सर्व सांगितले. त्यांनी शंभूचे सांत्वन करीत म्हटले—“तो धनगुप्त जो बडबडला फक्त त्यामुळे तू उपट संभ्या झालास का ? ते सदैव मनाला लावून नकोस !”

आपल्याची गोष्ट अशी की शंभूने ज्याच्यावर उपकार केले होते ते सुद्धा म्हणत—“तुम्ही देवमाणूस म्हणून वाटेला म्हणून घेऊन ही आम्हाला परे वाचवून दिलीत.” परंतु ते धनगुप्त विरुद्ध एकही बोलले नाहीत.

हे सर्व ऐकून गावातील काही बडील-बाऱ्या मंडळींनी वारावर जमून शंभूला म्हटले—“जरे धनगुप्ताचे असंच आहे. त्याने म्हटले ते आणि नाही म्हटले त्यांतूनही निसटतो. तू का मनाला लावून घेतोस. त्याची कात बघावही आम्ही करू परंतु त्या पासून फायदा काय ? आम्हाला तो कीड मुऱ्या सारखे मानतो.”

हे सर्व झाल्यावर शंभूने धनगुप्ता विषयी आणखी खोल विचार केला.

धनगुप्ताकडे खूप पैसे आहेत. सर्वांना त्याची कमी जास्त गरज वाटते. म्हणून त्याच्या विरुद्ध काही बोवायला किंवा करायला कोणी धजत नाही !

धनगुप्ताचे नाक कसे ठेचायचे याचा विचार करीत एक चांगली संघी मिळाली.

दूर देशातल्या राहणारा एक मत्स संभूच्या घरी आला व म्हणाला—“मला विद्येतले पुष्कळ माहीत आहेत. मी त्यांचे प्रदर्शन तुमच्या करावे, म्हणतो. सर्वांनी मिळून शंभूने दिलेली की पुरेत !”

शंभूने विचार केला की धनगुप्तावर खूप उगडायला ही चांगली संघी आहे.

तो मत्साला म्हणाला—“अशी कामे माझ्या हातून होणार नाहीत. गावात धनगुप्त नावाचे मोठे सावकार आहेत. त्यांना मत्सविद्येची फार आवड आहे. तुम्हाला विचारलेंस की ते नक्कीच मदत करतील.

मत्स धनगुप्ताकडे गेला आणि आपल्या नैपुण्याचे खूप दर्शन करून सांगितले म्हणाला—“आपणाला मत्सविद्येची फार आवड असल्याचे ऐकतो. मी सर्वांच्या करमणुकी सात्तर जे प्रदर्शन करीन त्या बद्दल मला एकूण फक्त शंभूने स्वयं इनाम म्हणून द्यावेत !”

धनगुप्ताला मत्स म्हणाला ऐकूनच फार राग आला. त्याने मत्सालाकडे किड्या

मुंगीकडे पाहतात तसे पाहिले आणि म्हणाला—“देह वाढवून पोटासाठी इतरांवर अवलंबून राहणाऱ्याचा मला फार राग येतो. शिष्याय मल्लविद्येचा मला मुळात तिडकोरा. तू आलास त्या वाटेने चालू लाग।”

तो मल्ल दांत ओठ चावून शोभकते येऊन म्हणाला—“कायरे, तू मला ओटे का बोललास? त्या घनगुप्ताला तर मल्लविद्येचा तिडकोरा आहे. मला काय वाटेस ॥ तो बोलला. तुझ्यामुळे पहिल्या प्रथम मला ॥ असले बोल ऐकून घ्यावे लागले.”

“असं का? त्या घनगुप्ताने जे बोलू नये ते बोल बोलल्यावर तू गप्प कसा राहिलास? ते काही आहेत ना? तू आगळं कसब त्याला दाखविले नाहीस का?” शंभू मल्लाला जास्त चेतवीत म्हणाला.

“होय, मी आपलं कसब दाखवितो,” असे म्हणत मल्लाने शंभूलाच चांगले दोन ठोसे दिले.

शंभू म्हणाला—“त्या दुष्टाने तुला विषया दिल्या आणि तू मारतोस ते का?”

“तुझं व त्याचं काही सही वाकडं आहे ॥ त्याचा मूड उगवण्यासाठी माझ्या हातून त्याला ठोकवून काढण्याचा तुझा भेत होता. मी मल्लच असलो, तरी तुझा नोकर नाही. तुझ्या मुळेच मला घनगुप्ताने शिष्या दिल्या. म्हणून मी तुला मारले!” शंभून मल्ल निघून गेला.

ते शंभूच्या बडिलांना कळल्यावर त्यांनी मुलाची चांगली काय उपायणी केली. म्हणाले—“तो घनगुप्त म्हणजे गांधीलमाफी समज! तू त्याच्या पोळ्याला हात चालून त्याला सिजविलेस. पुन्हा कधी त्याच्या वाटेस जाऊ नकोस. कऱ्या परोपकार्याने शिष्या साप ॥ स्तुतीची पर्वाच करतां कामा नये!”

त्यानंतर शंभूने चंचाचे नाव कावून कोणाकडे काही मानितलेच नाही.

[१०]

[मल्लकडेगुने मृताशब्दाचे करण्याचे मान्य केले नाही. पक्षपाद भावण्या निषांना तेथे गिगळ एक अश्वत्थामावर पाहणा श्मशून राहिला. त्यानंतर मल्लकडेगुला आपले वाहन येऊन आल्याचा धरी आला. घरा समोर त्याला त्याची आई वगरी क्षीरस्मितीत आडवली. पुढे—]

गिगळचा ऐकून आईने त्याला धोरले भाऊ कोठे गेले आहेत? ओळखले आणि रडत म्हणाली—

“बाळा! किती दिवसांनी तुला पाहाते आहेरे!” तिने त्याला घट्ट पोटाशी आवळून धरले. गिगळने तिचें सांत्वन करीत विचारले—“आई, तुम्ही ही स्थिती कशी झाली? मी जाण्यापूर्वी तुला एक हजार मोहोरा दिल्या नव्हत्या का? ते पैसे काय आले? आणि माझे दोघे

आई लगेच काही धत्तर देऊ न शकल्यामुळे नुसती रडत राहिली. तिला कसे खर्च व्यवस्थित सांगावे तेच कळेली शेवटी कसेतरी स्वतःला सावरून डोळे पुसून म्हणाली—“तुझ्या दोघां भावां मुळेच माझी ही दशा झाली. तू तसा तिकडे गेलास व

कारण नाही. देवाच्या रूपाने मी सर्व तऱ्हेच्या संकटांना तोंड देऊन असोत पैसे घेऊन घरी परतलो आहे. तुझ सर्व कष्ट व माझे ही सर्व कष्ट यापुढे संपले आहेत." असे म्हणत त्याने आपल्या बरोबर आणलेली पिशवी सोडली व त्यातून आणलेले सोने, हिरे, माणिक्ये काढून आईला दाखविली.

आईच्या पारिवार गळता. कोन्ही हातांनी सोन्याला व हिऱ्या माणिक्यांना हातात घेऊन म्हणाली— "बावारे! बरोबरच माणवाने आहेस! म्हणून अनेक संकटांना तोंड देऊन व जोरवात आपला ओव घालून तू सुरक्षित बरी पोचलास. माझ्या पोटात सुकेचो आग पेटलो आहे! म्हणून बाजारात जाऊन काहीतरी घेऊन ये! रोटी भाजी मिळेल ते आण!"

आई म्हणाली ते ऐकून पिगळ खुदकन हसला. त्यानंतर त्याने भितोला लागून तिला वसायला सांगितले. तिच्या समोर एक पत्रावळ ठेवली व आपल्या बरोबर आणलेली मंत्रबलेली पिशवी दाखवून त्याने विचारले— "आई, तुला काय हवे ते सांग, पक्वान्नांचे भोजन कर. एका क्षणात तुझ्या समोर तू मागशील ते हजर होईल!"

बावारे, भुकेने मांज कासावीस झाला आहे! पक्वान्ने कशाळा? पोळी भाजी बाजारातून आणलीस म्हणजे पुरे!" आई म्हणाली. पिगळ आई जवळच बसला आणि पिशवीत हात घालून त्याने एक मंत्र म्हटला. त्याने पिशवीतून ऊनऊन पोळी घ्या होत्या त्या हे काही तरी अद्भुत अस्तव्यासारखे पिशवीकडे ली पहात राहिली. तिने काही विचारण्यापूर्वीच हसत त्याने पिशवीतून पक्वान्ने काढली आणि आईच्या समोरच्या पानावर बाडली.

आईच्या भावचर्चा पारिवार ती आपल्या समोरच्या पक्वान्नांकडे पहात म्हणाली— "बावारे! मला हा तुझा काय मंत्र आहे की आणखी काही आहे कळले नाही. एवढ्यासाठी पिशवीत इतकी पक्वान्ने कशी ठेवली होती?"

पिगळने त्या मंत्रबलेल्या पिशवीची घडी पातली व जवळ ठेवून म्हणाला— "आई, तू पहिल्याने सर्व पदार्थ त्या तर नंतर काय ते सर्व सांगतो प्रथम साणेपिणे तर संपू दे!" म्हणून त्याने तिला प्रेमाने मरवायला सुरवात केली.

कोठ्याच वेळात दोघां मायलेकांचे जेवण झाले. पिगळने उरलेले सर्व पदार्थ पुन्हा पिशवीत ठेवून दिले व ती आईच्या हातांत देत म्हणाला— "आई, आजपासून

तुला संपाक करायची गरज नाही. या पिशवीत एक अद्भुत शक्ती आहे. त्या शक्तीमुळे आपण मनात भाणू ती आपल्याची मस्तू पदार्थ या पिशवीत मिळतो. आपण मनात इच्छा करण्यापूर्वी एक मंत्र म्हणावयाचा असतो." असे सांगून त्याने आईच्या कानांत तो मंत्र म्हणून सांगितला आणि म्हणाला— "हे गुपित यात्र कोणाला कळतां कामा नये घाची कोणालाही चुकू नही ही गुप्त गोष्ट कळता कामा नये तू काळजी बाळग!"

इतक्यात बाहेरच्या दरवाज्या समोर कोणी तरी मोठ्याने रडल्याचा आवाज आला. कोणी आपले डोके आपटून घेत

त्यांनी दोघांनी मला निधीगळ कळून मारले तू दिलेल्या त्या एक हजार मोहारा घेऊन गेले.

आई म्हणाली ते ऐकून पिगळ थक्क झाला. स्वतःच्या आईला असे मारणारे भाऊ म्हणजे राक्षसच आहेत! असे त्याला वाटले. तरी स्वतःच्या भावांचा वध करण्याची दुष्ट बुद्धी त्याला झाली नाही. ती गोष्ट त्याच्या मनातही आली नाही. तो पुढे काय करावे त्याचा विचार करित राहिला.

पिगळ तुसता हावांचा सांगला होऊन राहिलेल्या आईला उचलून घरात घेऊन गेला. म्हणाला— "आई! आतां तू रडण्याचे

होते आणि रडत होते. पिंगळने कोण रडते आहे पाहण्यासाठी बाहेरचे दार उघडून पाहिले. समोर उंबरठ्या जवळ त्याचे दोघे भाऊ जीवदल व लक्षदल होते. त्याचे कपडे काटके व मळके होते. तेच रडत होते.

त्याचे दोघे भाऊ वीनाबस्थीत त्याला दिसले. पिंगळच्या मनात त्याच्याकडे पाहून भातू प्रेम उचलून आले. त्या पाठीपाठ जीवदलने रडत आपले कपडल बदलून घेतले. म्हणाला—“पिंगळा! काही दिवस झाले, आमचे जीवित संपल्यासारखेच झालेले आहे. आम्ही आईवर किती अत्याचार केले असतील, आमचे आम्होलाच माहीत. तिनं सर्व सांगितले

असेल. आतां कोणते तोंड पेऊन घरी यावयाचे? इतके दिवस तू परत केव्हां येतोस म्हणून आम्ही वाट पहात होतो. त्या चिलका सरोवराल उडी टाकून जीव द्यावा, असे मनात होते. तोंपर्यंत आमच्या पापाचे प्रायश्चित्त व्हावयाचे नाही, आईला हजार वेळ होके टाकून तिचे उपकार मानतो. तिच्या नमस्कार करून जावे म्हणून आलो आहो!” म्हणत तो मागे फिरला. त्याच्या सरोवर लक्षदल मुडा निघाला. पिंगळ एक उडी मारून दोघांना आदेश उभा राहिला व म्हणाला—“धाया, कोठे निघालात?”

“कोठे म्हणतोस? हा! हा हा!” असे म्हणत दोघे लागल्यासारखे मोठ-

मोठवाने हसू लागले. “बाकटू, बाजूला हो, आमच्या पापाचे प्रायश्चित्त व्हावेच पाहिजे! आईला इतक्या दुष्टपणाने वागविणाऱ्यांना चिलका सरोवरच सेवटचा माघार!” म्हणत भावाकडे दुर्लक्ष करीत ते पुढे निघाले.

इतक्यात आईमुढा बाहेरच्या दारात आली. दोघां मुलांना त्या दोन स्थितीत पाहून तिला त्यांची दया आली. ती त्या वेळी मुलांनी तिच्यावर केलेले सर्व अत्याचार विसरून गेली.

पुनःप्रमाणे कळवळून काढून ती म्हणाली—“बाळांनो! रडून का, काही निष्पन्न होणार आहे हातपाय हलविल्याशिवाय

कोण काय देणार तुम्हाला परंतु धावा देवाच्या कृपेने तुमच्या भावाने पुष्कळ पैसे मिळवून आणले आहेत. झाले गेले विसरून, निदान या पुढे तरी सुखाने रहा!”

“मग आम्ही केलेल्या पापाचे प्रायश्चित्त कसं?” दोघे जीवदल व लक्षदल म्हणाले.

“पश्चात्तापाने सर्व पापे धुवून निघतात! आतां मागे फिरा आणि घरात या!” पिंगळ म्हणाला. त्याने जीवदलाचा चकन आत सांगितले.

आई मुळां आपल्या मोठ्या मुलाच्या मागे उभी राहून म्हणाली—“बाबांनो, आत चला!” पोरनेळ म्हणून तुम्ही जो

Restore

177

पिगळने मंत्रवलेली पिशवी काढली व ती आईला देऊन दोघां भावांजवळ घेऊन बसली. चार पांच मिनिटांत आईने ताटातून निरनिराळे खाद्य पदार्थ वाढून दोघां मोठ्या मुलांसमोर ठेवले.

दोघां मुलांनी पोटभर खाऊन घेतले आणि आपल्याने विचारले—“आई, इतके पदार्थ तू कोठून घेऊन आलीस ग? आम्ही काय पाहणे आहो? एवढे पैसे काचं केलेस?” आम्हाला साधी पोळी भाजी सुद्धा चालली असती की?

पिगळ हसत म्हणाला—“आपण असेच पाहिजे तर दररोज घेऊ, पाहिजेतर गावातील गोर गरिबांना पोटभर जेवायला वाढू, हे सर्व पदार्थ!”

पिगळ म्हणाल्यावर जीवदत्तने लक्षदत्तकडे पाहून काही सांखी पाहिले. त्याने देखील काही गूढ कळल्यासारखी भाव हलवून आपली प्रतिक्रिया दर्शविली.

त्या दिवशी रात्री जीवदत्त लक्षदत्त जरा गारवाऱ्यात फिरून येतो असे सांगून निघून गेले. दोघांना पिगळ पुष्कळसे धन बरोबर घेऊन आल्याचे कळलेच होते. ते धन कसे पळवून आणले हाच एक विचार त्यांच्या मनात होता. दुसरी गोष्ट त्यांच्या मनात धोळत होती, आईने

सकाळी दुपारी चूल पेटविल्या शिवाय इतके पदार्थ कोठून घेऊन आणून वाढले? तिने चूल पेटविली नसल्याची त्यांनी संपाकघरात जाऊन खात्री करून घेतली होती. त्यांना ते सर्व आणून घ्यावयाचे होते म्हणून काय उपाय करावा त्या विचारले दोघे गडून गेरात.

“पिगळ पुष्कळ पैसे घेऊन आला आहे, पात नाही. तर ते घेऊन पळून जायला आपल्याला पुष्कळ दिवस लागतील. आपण पदचालना करीत आहो, याची खात्री माईलाच नव्हे. भाकट्या भावाला सुद्धा झाली आहे, तो विश्वास ठेवतो. कायम रहावा, करिता आणण राहिले पाहिजे. आपण दोन मेजवाऱ्या ठेवविल्या आहेत! संपाकघरात पाहिले तर चूल पेटविली गेलेली नाही. हे सर्व विचित्रच दिसते आहे!” जीवदत्त म्हणाला.

लक्षदत्त भाव हलवून होकार दर्शवीत म्हणाला—“असे असेल तर पिगळ कोणता तरी मंत्रतंत्र शिकून आला असावा. म्हणूनच ती इतक्या ऐंटीत गावातल्या सर्व गोरमारीवांना जेवण देण्याच्या गोष्टी वोलत होता. वेळ संधी पाहून आईला सर्व विचारून काढून घेता येईल.

दोघे आज दुसऱ्या दिवशी घरात पिगळ नाही, अशी संधी साधून आई जवळ येते आणि हे गुपित विचारून घेते. तिने बराच वेळ पिगळे आणलेल्या पिशवी विषयी काहीच सांगितले नाही. परंतु दोघे मुलगे गळीच पडले तेव्हा तिने ‘हे गुपित कोणाला कळता कामा नये!’ असे बजावून सांगून मंत्रवलेली पिशवी आणून दाखविली.

जीवदत्त म्हणाला—“आई, आजतां जिवली खावोशी वाटते आहे, तो काय तो मंत्र म्हणता!”

आईने मुलांच्या त्रेमने भाळून जाऊन, त्यांनी तिला मागे जो पास दिला होता

माझ्यावर अत्याचार केलात, तो मी आई म्हणून सर्व विसरते!” असे म्हणत तिने दोघांचे हात धरले. व त्यांना ती घरात घेऊन येण्याअंति आग्रह करू लागली.

त्यानंतर ‘नको’ ‘नको’ म्हणत दोघे घोरले घरात आले. आईने त्यांना आंधोळीला पाणी दिले. पिगळने आणलेल्या कपड्यांपैकी रेशमी धस्त्रे काढून त्यांना नेसायला व अंगात घालायला दिली. दोघांनी स्नाने करून कपडे घातले आणि आईला व पिगळला प्रेमाने आलिंगन केले. म्हणाले—“सायल! काही असेल तर द्या! भुकेने जीव कासावीस झाला आहे.” थोडे खाल्यावर जिवानजिव येईल.

तो सर्व विभक्तन जाऊन त्यांना तो मंत्र सांगितला व त्यांच्या करवीच त्यांना जो जो वाय पदार्थ हवा होता तो पिकावीतून काढविला. त्यामुळे जीवदत्त व लक्षदत्तला परमावधीचा आनंद झाला.

रणा दिवशी रात्री दोघांनी आई विगळ व भाषा विरुद्ध कटकारण्याचे ठरविले. प्रथम विगळला घराबाहेर नाहीसे केले पाहिजे. त्यानंतर आई एकटी काही करू शकणार नाही, हे त्यांना वांगले माहीत होते. तर मग विगळल्या हातून कशी मुटका ककन न्यायची?

जीवदत्त म्हणाला—“परवां मोठ्या बाजारातून आपण येत होतो तेव्हा एक जहाजाचा कप्तान आपल्याला दिसला होता. त्याला जहाज चालविण्यासाठी तहण युवक ललाची म्हणून हजे होते, म्हणे! जरूर असेल तर खूप पैसे मुळा देऊन तो घरातल्या मोठ्या माणसांकडून

तहणांना विकून घेता, म्हणे! आपण त्याच्याशी बोलून त्याच्या हाती पिनळला विकून टाकू या! या घरातली मोठी माणसंन नव्हे का?”

“काय पण कल्पना आहे! त्या जहाजाच्या नायकाशी जाऊन बोलू या चल!” लक्षदत्त म्हणाला. दोघे भाऊ मिळून कप्तानाकडे निघाले त्या कप्तानाने दोघांना आदरपूर्वक घेऊन सोडून घेण्याचे कारण विचारले. तेव्हा जीवदत्त त्याच्यावर मोठा प्रसंग आल्याचे सांगितून म्हणाला—“आहे कप्तान साहेब! विगळ नावाचा एक चाकटा आहे. तो एक उड्याटपूच निघाला आहे! तो त्याला गरज पडेल तेव्हा आईला मारहाण करतो. आम्हांला ही मारहाण करायला भाकतो. मिळेल वस्तू घरातून उचलून घेऊन जातो. त्याला कसा ताळण्यावर बाणावा, मोठा प्रसंग आमच्या समोर आहे. (कमजः)

माणसासारखा पोपर

विकमाडिल्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो गेला, सोप्यावर काढून घेतले आणि तेहमी प्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, इतक्या मध्यरात्रीच्या वेळी या भयंकर स्मशानात नू इतके श्रम करीत आहेस. पाहत मला तुझी कीव येते. हातात घेतलेले काम पुरे करण्याची जिद्द करोखरीच वापराण्या सारखीच आहे. परंतु ही जिद्द स्वतःसाठी आहे की माणसी कोणासाठी हा संशय मला येतो आहे. कदाचित् इतकी कठीर शिक्षा जर इतरांसाठी घेतली असणोळ तर मात्र फार सावध राहिले पाहिजेत. कारण कधी कधी सहाय्य ज्यांना मिळते त्यांच्या कडून सन्मान सत्कार तर मिळत नाहीच, उलट अवमान होण्याची शक्यता

वेताळाच्या गोष्टी

असते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला माणसासारक्या एका पोपटाची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भारानगरीत सुदर्शन नावाचा एक गृहस्थ रहात असे. त्याची बायको सुंदर तर होतीच विनयशील होती. त्याची मुले हुशार होती. त्याला सुखसंपत्ती ही चांगली होती. हे सर्व असून ही कां कोणास ठाऊक, तो सर्वदा दुःखी व उदास असे.

एकदा एक माणूस एक लहानसा पिंजरा घेऊन आला. त्यात एक सुंदर बोलका पोपट होता. तो सुदर्शनला म्हणाला—"माळक, हा बोलका पोपट

आहे. चांगला शिकला सवरलेला आहे. तुम्हांला निरनिराळ्या गोष्टी सांगून तुमची करमणूक करील. एक हजार बराह दिलेत तर मी हा तुम्हांला देईन."

सुदर्शनने काही वेळ पोपटाकडे खोल दृष्टीने पाहिले त्याचे बोलणे ऐकून मतिशय आनंद झाला. त्याने लगेच एक हजार बराह काढून दिले आणि पोपट विकत घेतला.

सुरवातीला पोपट बोलं ऐकून सर्वांना त्याचे कीर्तुक वाटे. परंतु सुदर्शन दिवसेंदिवस पोपटाच्या नावातच राही व सर्व दुर्लक्ष करी, हे पाहून बराह सद्दीनाच पोपटाचा तिडकारा वाटू लागला. हे बरं नाही, असे धरातले सर्व लोक म्हणू लागले ते ऐकून तो म्हणे—"माझ्या मनातले जे दुःख आहे, एकट्या पोपटाकडले आहे व तो ते दूर करतो आहे."

"पोपट इतका हुशार असेल तर तो तुमच्या मनातील दुःख कायमचे दूर करायला एखादा उपाय का नाही सुचवीत?" सुदर्शनची मुले म्हणाली.

ते बरोबर आहे असे समजून त्याने पोपटाला मनातील दुःख दूर व्हायला काही उपाय आहे, का विचारले.

"पिंजरात राहणारा इतरांचे दुःख दूर करू शकतो, परंतु स्वतःचे दुःख दूर

करू शकत नाही. तू, स्वतः साठीच नव्हे, इतरांसाठी सुद्धा जगणे कसे याची संकल्प करून घेतलीस, म्हणजे स्वार्थ नावाच्या पिंजऱ्यातून आपली सुटका घेतलीस-तर मनातील दुःख सहजी दूर होईल." पोपटाने सुचविले.

त्या दिवसापासून सुदर्शनने त्याच्याकडे जे होते ते ज्यांच्याजवळ नव्हते, त्यांना देण्याचा सपाटा सुरू केला. त्यामुळे चार जणांत चांगलं नांव मिळू लागले.

तेव्हापासून सुदर्शनचे मन कसे मोकळे मोकळे व आनंदित राहू लागले. रात्रीदिवस पोपटाजवळ बालविणे त्याचे घोडे कमी झाले आणि व्यापार बंधाकडे सुद्धा फार लक्ष देऊ लागला.

वडिलांची दानवृत्ती मुलांना आवडली नाही. त्यांनी एके दिवशी सुदर्शनला म्हटले—"पोपट माणसासारक्या बोलतो हे अनेकशिक आहे! आपण जे बोलतो ते परत बोलणे तेवढेच पोपटांना येते. परंतु मनुष्यासारखं विचार करून बोलणे पोपटांना नसते. हा भंडवलेला पोपट आहे. आम्हांला संशय येतो तुमच्या जवळ जो पैसा आहे, तो कसा तरी काढून घेण्यासाठी कोणी तरी पोपट तुमच्याकडे पाठविला असावा, असे आम्हांला आहे."

■ ऐकल्यावर सुदर्शनने पोपटाला विचारले—"रे, सामान्यपणे पत्नी काही विचार करू शकत नाहीत. मग तुला ही शक्ती कशी काय मिळाली?"

"पूर्वी विक्रमार्क म्हणून एक राजा पोपटाच्या कपे रहात असे. त्याने एका पोपटाशीच लग्न केले होते. ती संपत्ती आमचे पूर्वज होत." पोपट म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून सुदर्शनच्या मनाचे समाधान झाले. परंतु त्याच्या मुलांच्या मनाचे समाधान झाले नाही. पोपट जे सांगे ते सर्व सुदर्शन देत असे.

"बही, तुम्ही हे सर्व वेतां त्याचा काय कायदा? मला तुम्ही स्वातंत्र्य घाल

तर मला फार आनंद होईल." पोपट म्हणाला.

"तुला मी वाटेक ते देईन, परंतु पूर्ण स्वातंत्र्य माग देणार नाही." सुदर्शनने स्पष्टपणे सांगून टाकले.

त्यानंतर पोपटाने त्याला सोडावे, असे किल्लीची तरी विनविले. एकदा सुदर्शन पिंजऱ्याचे वार बंद करायला बिसरला, पण पोपट पळून गेला नाही.

त्याबद्दल सुदर्शनला फार आश्चर्य वाटले व त्याने पोपटाला तसे विचारले ही. म्हणाला—"कायरे, तुला! स्वातंत्र्य पाहिजे होते ना? तुला संधी मिळाली होती?"

"भागे मी कोणत्या वंशात जन्मलो हे सांगितले होते ना, म्हणून असली चुकीची कामे मला करता येत नाहीत. तुम्ही एक हजार बराह देऊन मला विकत घेतलेत. म्हणून तुम्हांला माझ्यावर सर्व तऱ्हेचा हक्क आहे. म्हणून तुम्ही मनापासून सोडले नाही तर मी इकडून जाणार नाही." पोपट म्हणाला.

त्या दिवसापासून सुदर्शन पिंजऱ्याचे बंद करण्यात तेवढेसे देत झाला. एकदा पोपट म्हणाला—"मालक, तुम्ही पिंजऱ्याचे वार बंद करण्याकडे दुर्लक्ष संधी मिळाली म्हणजे मोहाला बळी पडेल की काय असे वाटते. कधी पळून गेली तर!"

सुदर्शन संशय करित म्हणाला—"पळून जायचे म्हणून तुम्हाला मनात आहे वाटते? तर मग ती गोष्ट सावध करण्यासाठी सांगण्याची गरज काय?"

त्यावर पोपट म्हणाला—"पुष्कळांना चूक करू नये असे वाटते. परंतु वेळ आली म्हणजे मात्र चूक केल्याशिवाय रहात नाहीत. मी विक्रमार्काच्या वंशातलाच आहे; परंतु विक्रमार्क इतका मोठा नाही. चूक करणं मला बरोबर वाटत नाही। मेहेरबानी करून मला मोहात पाडू नका!"

हे सर्व सुदर्शनने बायकोला व मुलांना सांगितले, तर त्यांचा पोपटावरचा संशय जास्तच वाढला. म्हणाले—"हा तर वस्ताद पोपट दिसतो आहे. बाय्यामुळे तुम्हांला आपल्या कुटुंबाला धोका होण्याची शक्यता दिसते आहे."

त्यानंतर एका आठवड्याच्या आतच सुदर्शन कोणत्या तरी नवीन कारणाने आजारी कोणत्याही औषधाने आराम नाही. बंध सुदर्शनला म्हणाला—"तुमच्या आजाराची सक्षणे पाहता हा आजार राजगंधी नावाच्या मुळीनेच बरा होईल असे शास्त्राप्रमाणे आहे. परंतु प्रदेशात कोठे ही ती मुळी मिळत नाही. ती कोठे मिळते ते सुद्धा नाहीत नाही."

"मला बंधनमुक्त करून सोडाय असे दिसाय मी ती मुळी घेऊन येईन." पिंजऱ्यातला पोपट म्हणाला.

"मी मुळातच या आजाराने ग्रस्तलो आहे. तूच निघून गेलास तर दिवस कसे जायचे?" सुदर्शनने उदास होऊन विचारले.

ही परिस्थिती सुदर्शनच्या बायकोला व मुलांना फार अनुकूल अशी वाटली. त्यांनी सुदर्शनला, पोपटाला मुळेच ही अर्घंकर व्याधी तुम्हांला झाली आहे, असे सांगून पोपटाला सोडून दिले. परंतु पोपटाने

सुदर्शनला फसविले नाही. दुसऱ्याच दिवशी राजगंधीमुळी पोचोत घळून आणून दिली.

बंदाने ती मुळी घेऊन औषध तयार करून दिले, तेव्हा सुदर्शन चांगला बरा झाला. तो पोपटाला म्हणाला—"तुम्हाला मुळेच मी या आजारातून वाचलो. आतां तू जायचं म्हणतो आहेस तर मी तुला अडकवून ठेवणार नाही. परंतु तू इकडेच राहतो म्हणालास तर माग मला खूप आनंद होईल."

त्यावर पोपट म्हणाला—"जापल्या जवळच्यांना पुष्कळ दिवसांनी मेटलो. परत निघतेवेळी मी परत येईन असे सांगितले, तुम्ही माझ्यासाठी एक हजार बराह खर्च

काही काळ लोटल्यावर सुदर्शनचा त्या म्हणण्यावर विश्वास नसला.

काही दिवसांनंतर करोजरीच तो पोपट सुदर्शनकडे आला. म्हणाला—“महा इकडेच जीवित घालवण्याची संकल्प आली आहे. मी किती प्रयत्न करून पाहिले आणत्या नात्या गोष्टी मध्ये राहणे मला मूर्खीच वाटतले नाही.” मी तुमच्या बरोबरच राहतो

परंतु सुदर्शनला ते सांगले नाही. त्याने पोपटाचा पिजरा जून्या कोठीच्या कोनीत फेकून दिला आणि पोपटाचा जायला सांगितले.

“इतक्या दिवसांनी बाबा, तुम्हांला तो मंत्रवलेला पोपट आहे वा गोष्टीची साक्षी सांगली. होय ना?”

सुदर्शनने त्या प्रश्नाचे उत्तर देता, एकदां ठोळे पुसले व मप्प राहिला.

वेताळाने येथवर पोपट सांगितली व विचारले—“राजा! सुदर्शनने त्याचे प्राण वांचविणारा पोपट पुन्हा आला असता त्याला ‘नकी’ का म्हटले? बायको मुलां प्रमाणे त्याच्या मनाची पण साक्षी सांगली होती का की तो पोपट एक मंत्रवलेलाच होता? या शंकेचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुम्हा डोक्याची शंभर शकले होऊन तुम्हाच पायांवर लोळू लागतील.”

विकसविल्या म्हणाला—“पंडितांनी तो मंत्रवलेला पोपट आहे वसे सांगितल्यावर सुदर्शनाची साक्षी साक्षी असल्याचे खरे आहे. येथे बरोबर त्याच्यावर किती प्रेमाने वागणारी बायको व मुले असून ही त्याला माहीत नसलेल्या उणीवेमुळे सदा दुःखी व उदास असे. परंतु पोपट विकत घेतल्यानंतर पोपटाच्या सल्ल्याने व गोड-गोड बोलण्याने तो आपले ओढास्य व दुःख विसरला. त्या कारणांमुळेच पोपटाने नवन मुक्तीची प्रकट केल्यावर त्याने स्वतः होऊन ती इच्छा मान्य केली नाही. पोपटाने त्याला व्याधिमूक्त करण्यासाठी ती मूर्खी आणून, पुन्हा आपल्या लोकांमध्ये आपल्याची प्रकट पुन्हा गोष्टीस नकार देऊ नका असे दिनविले होते. त्यावरून सुदर्शनला आत्मीयां विषयी असणारे प्रेम व जबाबदारी यांची कल्पना आली. परंतु तोच पोपट पुन्हा आत्मीयांना सोडून आल्यावर त्याला आपल्या आत्मीयांबरोबर रहावे से पाटल

नाही, वसे त्याने म्हटल्यावर सुदर्शनला पोपटाचे खरे स्वरूप कळले. तो माणसासारखा पोपट आहे! पुष्कळ जण स्वतःच्या शक्तिसामर्थ्या बाहेरच्या गोष्टी, घोर मोठ्यांकडून ते साध्य करून घेणे शक्य होत असेल तर आपल्यांनाही सोडून घोर मोठ्यांकडे जातात. तसाच पोपट मुळा स्वतःची हुशारी आपल्या लोकां करिताच वापरण्याची जबाबदारी विसरून सुदर्शनच्या मदतीने त्याला मिळणाऱ्या सुखसोयीच्या आशेने आला. आहार पिळावा म्हणून मेहनत करण्याची गरज आणि शत्रूची भीती सुदर्शनच्या घरी त्याला नव्हती. पोपटाच्या धनातील वीरेंद्रच सुदर्शनच्या मनात पोपटा विषयीचा भावर प्रेम कमी करण्यास कारण झाले आणि त्याने पोपटाला आपल्या घरात आश्रय दिला नाही.”

अशा प्रकारे राजाचे मौनमग्न होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि साड्याला आठून लोडकळ लागला. (कल्पित)

Restore

177

लांचखोर

शिवाजीराजेच्या राज्याच्या दरबारात ककंद नावाचा एक ज्योतिषी रजस्त बसे. त्याच्यावर देवीची कृपा असल्याने तो खरेखात काय ते कोणत्याही विषयाने प्रत्यक्ष पाहू शकतो, अशी राजाची खात्री करून दिली. त्यामुळे राजा त्याच्याकडे काही फिर्माही येत, त्यांच्या विषयी निर्णय देण्यास ककंद सास्त्रीबाब सांगे. ककंद नावाचा देवीची कृपा सांगून जे जालत लांच देत त्याच्याबाजूने निवाडा देत असे.

शास्त्री जांच खातो, तो देवीची कृपा म्हणून जे सांगतो ते साक खोटे नसते, अशी दरबारात किंवदंतती होती. ही किंवदंतती कोटवर खरी आहे, ह्याची खरी माहिती काही या साठी काय करावे, या विषयी राजाने प्रधानाबाब विचारले. प्रधानाने एक युक्ती सुचविली.

राजा ककंद शास्त्रीबाबाला बोलावून म्हणाला—“आजच्या दरबारातील अधिकारी श्रीपतीबाबे एकावर जांच खोर आरोप केला आहे. काही कारणांमुळे त्याचे नाव गुप्त श्रीपतीबाबे आरोप कोटवर खरी आहे याची माहितीचा करून उद्या दरबारात आला. तो खरोखरच जांच खोर असेल तर त्याला जागली शिक्षा करीन.”

त्या दिवशी राजा श्रीपती शास्त्रीबाबाला बोलावून म्हणाला—“आहो, मी एकावर तो जांचखोर म्हणून राजाकडे फिर्माव केला आहे. ती खरी असल्याने तिला सजा नाही. महाराज मला खोटी शिक्षा करतील. म्हणून तुमच्या मदतीची गरज आहे. असे सांगून त्याने एक हजार बराह (श्रीपतीबाबे नाव) शास्त्री बाबूबाबे हातात ठेवले.

तुमच्या विषयी शास्त्री बाबूबाबे दरबाराने जाऊन म्हटले—“देवी कृपा!” आणि खोटे मिटून पुन्हा उघडले आणि म्हणाले—“महाराज, श्रीपतीबाबे फिर्माव खरी आहे!”

राजाने ताबडतोब “शास्त्री बाबूबाबे जांच कर!” म्हणून हुकूम सोडला. शास्त्री बाबूबाबे विचारले—“महाराज, मला कोणत्या अपराधासाठी मटक करविता आहात?”

“श्रीपतीबाबे जांचखोर म्हणून फिर्माव केला होता. मी तुमच्या विषयी!” राजा म्हणाला.

दधरबुळे

रघूला सिताफळे फार आवडत. तो एकदा रस्त्याने जात होता, तेव्हा त्याला नारायण भेटला. तो कोठून तरी येऊन गावात एक महिन्यापामून राहू लागला होता. नारायणबाबे हातात एक सिताफळ होते.

रघूने चकित होऊन विचारले—“काबरे, हा सिताफळाचा मोसम नाही. मग तुला हे फळ कोठेरे मिळाले?”

“त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? आमच्या परसात एक आंब्याचे झाड आहे. त्याला सर्व तऱ्हेची फळे लागतात.” नारायण म्हणाला.

“ते रे कसे?” आणखी आश्चर्यचकित होऊन रघूने विचारले.

“कां शक्य नाही? नित्यानंद योगी आमच्या घरी आले होते. त्यांनी आमच्या विहीरीतल्या पाण्यावर मंत्र टाकला आहे.

तेव्हापासून तसे होऊ लागले आहे. पुष्कळ लोक आमच्या विहीरीचे पाणी मागून न्यायला येत आहेत. पण मी कोणाला देत नाही. सगळ्यांच्या परसांतली झाडे सर्व फळे देऊ लागली तर माझे मोठे पण काय राहिले?”

नारायणाचे घर तेथून फार दूर होते. तरी त्याच्या घरी जाऊन ती विचित्र गोष्ट पाहून यावेसे रघूला वाटले. तो चार पाचले गेला असेल, बाजूच्या गल्लीतून गोविंदा येऊन त्यांना भेटला.

रघू त्याला काही तरी सांगणार इतक्यात तोच रघूला हाक मारून म्हणाला—“अरे, नारायणाच्या घरी जाऊन येऊ या का? तुला एक गंमत दाखवितो.”

“मला आहे माहीत. आंब्याच्या झाडाला सिताफळे लागतात, तेच ना?” रघूने विचारले.

“ते सर्व काही नाही. त्यांच्या परसात म्हणे, एक नागसाप आहे, तो त्यांच्याकडे येणाऱ्या भयंकाळा फडा काढून आणोर्वाट वेतो!” गोविंद म्हणाला.

आश्चर्य चकित झालेल्या रघूने जे सांगितले. एकून गोविंद चकित झाला. म्हणजे नारायणाच्या घरात पुढकळच विचित्र विचित्र गोष्टी पाहण्यासारख्या आहेत, म्हणावयाचे! दोघांना वाटले.

रघू आणि नारायण दोघे मिळून नारायणाच्या घरी जायला निघाले. वाटेत त्यांना नागू भेटला. तो त्यांना म्हणाला—“नारायणाच्या घरात म्हणे एक पारिजातक वृक्ष आहे. तो दिवसां होपतो

आणि रात्री पाहारा देतो. आणखी विशेष असे की त्याची पाने तोडली तर तो रडतो आणि गुदगुत्या केल्या तर हुंसतो, म्हणे!”

“हा नारायण जादूगार आहे!” असे आश्चर्य करीत रघू म्हणाला.

या तिघांना वाटेत माणसी काही जण भेटले. त्यातल्या मायेक जणाने गमती जमती सांगितल्या. नारायणाच्या घरात म्हणे, केरसुणी आपली आपणच केर काढते, म्हणे असा एक जण म्हणाला. त्याच्या कधी न संपणारे पेसे देणारे अजयपात्र आहे. म्हणून आजली एक जण म्हणाला.

एकूण तेही जण मिळून

घरी पोचले. त्यावेळी नारायणाच्या घराचे दार बंद होते. रघूने जाऊन दाराची कडी काढून दिली. आतून कोणीतरी येथ असल्याचा पावसाचा आवाज आला. सर्व विचित्र विचित्र गोष्टी ज्याच्या घरात आहेत, त्याच्या घरात राहतात की देव किंवा मुते? पाहू तरी, उत्सुकतेने सर्व वाट पहात होते.

“किरू आणि दार उघडले. सुमारे पंधरा वर्षांचा मुलगा बाहेर आला आणि विचारक जागला—“कोण हो? काय पाहिजे?”

“तुमच्या विचित्र गोष्टी पहायला आम्ही आहो!” रघू म्हणाला.

“आमच्या घरात विचित्र गोष्टी!”

मुलाने आश्चर्यचकित होऊन विचारले. रघूने ज्या ज्या विचित्र गोष्टी सांगितल्या होत्या, सर्व सांगितल्या.

“तुम्ही कोणाच्या घरी म्हणून आलात? आमच्या तशा गमती जमती नाहीत” मुलगा म्हणाला.

“हे नारायणाचेच घर ना?” रघूने विचारले.

“होय!” तो मुलगा म्हणाला.

“स्वतः नारायणानेच आम्हाला सांगितले की या सर्व गमती जमती त्याच्या घरी आहेत म्हणून!” रघू म्हणाला.

“मग रमाजी तुम्हाला असे सांगितले, कोण जाणे? तुम्ही सांगता

त्यांपैकी एक ही गोष्ट आमच्या घरात नाही." असे सांगून तो मुलगा घरात गेला.

घरातील भंवती जंमती दाकड्याला मुलगा तयार नाही म्हणून काही न बोलता घरात गेला असावा, असे समजून सर्व मिळून घरात गेले. मुलाने सांगितले ते खरे होते, घरात एक ही विविध गोष्ट नव्हती. नारायणाच्या परसात विहीर नव्हती, एक ही झाड नव्हते.

आलेल्या दहाही जणांना राग आला, ते सर्व नारायणाच्या गोष्टींचे निषाले. घाटेत त्यांना एका जागी नारायण दिसला.

रघूने संतापून विचारले—"तु आम्ही सर्वांना सपशेल छोटे सांगितलेस ना?"

"होय!" नारायण म्हणाला.

"तसं की सांगितलेंस?" रघूने विचारले.

"नवीन नवीन एखाद्या बांदी जाऊन रहावे लागले की त्या दुधखुळा कोण आणि हुतार कोण हे कसे कळणार हो?" नारायणने उलट प्रश्न केला.

"सोटं सोललं तर का?" गोविंदने थोडसे चिडून विचारले.

"का नाही कळणार? की सांगितले ज्यांनी खरे मानले. दुधखुळे नाहीत. काय म्हणावचं त्यांना?" नारायण स्थित करून उतरला.

रघू व इतर सर्व परस्परांची तोंडे पाहू लागले, काय बोलावं हे कळेना.

काही वेळ थांबून गोविंद हळूच म्हणाला—
"तुसं छोटे कोणी खरं मानलं, मुला कसं कळलं?"

"मी छोटे सांगितलं त्यांवर विश्वास करणारे माझ्या घरी जातील. त्या सर्वांना माझा मुलगा पाहील. त्यांना एकदां पाहून तो कधी विसरणार नाही. मी त्याला विचारून पाहातो." नारायण म्हणाला.

"तु आतां घरी जातो आहेस का?" रघूने विचारले.

"नाही, गांवात माझी अजून पुष्कळ कामे आहेत." नारायण म्हणाला.

रघू व त्याच्या बरोबरचे इतर सर्व नारायणाला "बरं येतो!" म्हणून सांगून सरळ त्याच्या घरी गेले.

"पुन्हा कशाला आलात?" नारायणाच्या मुलाने विचारले.

"आम्ही प्रत्येक जण एकेक बराह (सोन्याचं नाणं) देतो. आम्ही तुमच्या घरी येऊन विविध गोष्टी विषयी विचारलं. बघिलांना तू सांगतां कामा नये, आहेना कवून?" रघूने त्याला विचारले.

"बर! सांगणार नाही. मग नारायणाचा मुलगा म्हणाल्यावर रघूने त्याला एकूण दहा बराह दिले आणि सापल्या इतर मित्रा बरोबर निघून गेला.

नारायण गावभर फिरून रात्री घरी परत आला. त्याचा मुलगा त्याला म्हणाला—
"सकाळ पासून संध्याकाळ पर्यंत आलेल्या लोकांकडून एकूण पांचशे बराह मिळाले आहेत. आतां तुम्हांला कर्म काढायची गरज नाही. व्यापाराला पाहिले तेवढे भांडवल मिळाले आहे!"

"होय, व्यापार सुद्धा अशाच गावात चांगला चालेल. पुष्कळ फायदा होईल. दुधखुळा लोकांपेक्षा-स्वतःला कोणी दुधखुळा म्हणू नये असे समजणारे जे असतात, अशा लोकांपासूनच आपल्याला आस्त फायदा होईल. या गावात तसे लोक पुष्कळ आहेत" नारायण आनंदाने म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी नारायणाने दुभस्या म्हणून विकत घेतल्या आणि त्या गावातच दुधाचा धंदा मुरू केला. त्याचा धंदा लवकरच खूप चालू लागला.

बोध झाला

झाला काशी येथे राज्य करीत. बोधिसत्वांनी कोशल देशाचा राजा म्हणून अवतार ग्रहण केला. त्यांना सत्यसेन नावाचा एक मुलगा होता. त्याचे योग्य वय आल्यावर राजाने त्याचा राज्याभिषेक करून दिला. याच्या राणीने नाव शंबुलादेवी असे होते. ती एक अत्यंत कावली तरुणी होती.

दुर्दैवाने युवराजाचा एकाएकी कोव झाले. ते कारण समजत होते. कित्येक वैद्यांनी प्रकारे औषधपाने करून पाहिले, परंतु गुण पडला नाही. उलट आजार वाढतच गेला. तो आजार असतांना चार सौम्य वस्त्रे उठणे नव्हते. म्हणून वडिलांच्या अनुमतीने युवराज निजं अश्यास राहायला निघाले. तेव्हा शंबुलादेवी मुळा पतीवरवीर वनवासाचा गेली. युवराजांनी नवी म्हणून किती

सांगितले, परंतु शंबुलादेवीने ऐकले नाही.

जंगलात जांगले पाणी व फळांवाटे होती अशी जाण पाहून युवराज एक पर्णकुटी बांधून राहू लागले. शंबुलादेवी पहाटे उठून परतली सर्व कामे उत्तम पतीला तोंड धुवायला पाणी वगैरे देऊन एक टोपली कोयला करणे घेऊन जंगलात जाई आणि पतीसाठी कंदमुळेफळे घेऊन येई. सरोवरा वरून प्यायला व स्नानाला पाणी वगैरे घेऊन येई. मंतर पतीला कायला प्यायला देऊन स्वतःचाई पिई. अशा तऱ्हेने ती पतीसाठी अहोरात्र कांभत गुंतलेली असे.

एके दिवशी तो फळे वाणायला बांबुला गेली. काही मंतर चालून गेल्यावर तिला बोंगराचा एक कोपरा लागला. तिकाणी एक छोटे वळे होते. त्यात आंबोळ

करावी असे तिला वाटले. ती आंबोळ करून बाहेर आली त्यावेळी तिचे बंग पकचकीत सोन्यासारखे उजळले.

ती गोष्ट तिच्या लक्षात आली नाही. परंतु त्याच वेळी एक किरात त्या बाजूने जात होता तो तिला पाहून चक होऊन तिच्याकडे पहात राहिला. त्याने तिला वस्तीत घेऊन त्याच्याची कल करून राहायला आग्रह केला. आठवा उभाच राहिला. तिला पुढे विले नाही. पाहून ती त्याला म्हणाली— "अरे, दुष्ट पापी! तुला सर्वनाश होवो!" आणि तिने घाबरीतले पाणी पीडे जंगलावर सिपडले. जंगलावर बीज पड्याची उसा एकदम तो जमिनीवर आडळला.

किराताने विष्व दूर आल्यावर शंबुलादेवी पाणी फळे घेऊन पर्णकुटीत परतली तेव्हा पुष्कळ काळोख पडला होता. पतीने तिला अर्धातच विचारले— "कायय, इतकी रात्र साली?"

शंबुलादेवीने जे बडले ते सर्व यथातथ्य सांगितले. परंतु पतीचा त्यावर विश्वास बसला नाही. म्हणाला— "बायका, काय वाटेत ते बोलू शकतात, करू शकतात. तू कोठे गेलीस म्हणून तुला विचारणारा कोण आहे?"

"प्रभो, मी म्हटले ते सरे असेल तर या पाण्याने तुमची व्याधी दरी

होईल!" असे सांगून तिने घाबरीत जाणलेले पाणी पतीच्या अंगावर अभिषेकासारखे ओतले. अनेक जाडू करावी तसा पतीचा रोग नाहीसा झाला आणि त्याचे सर्व बंग सोन्यासारखे लकलकू लागले. आपल्या बायकोच्या पातित्त्या विषयी जाणी होण्यापेक्षा स्वतःचा आजार बरा झाल्याचा परमानंद युवराजाचा झाला. तो अनेक दिवसा आणि कोशल देशाच्या राजधानीला येऊन पोचला. ती उद्यान-उतरला. त्याने आपण परत आल्याची बातमी वडिलांना कळविली.

राजा स्वतः छत्र चामरासह उद्यानवनात मुलाचा मेढायला आला आणि आपल्या

Restore

177

मुलाचे स्वागत केले. महाराजानी युव-
राजाची व्याधी बरी करण्यासाठी व
त्याच्या बरोबर जंगलात राहून सर्व तऱ्हेचे
कष्ट सहन केल्याबद्दल गांधुलादेवीचा पट्ट
महोपावी असल्याचे जाहीर केले. नंतर स्वतः
वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करून सत्यसेनाला
राज्य व्यवस्था पाहण्यास सांगितले.

बडिलांच्या हुकमाप्रमाणे गांधुलादेवीच
पट्टमहोपावी असल्याचे युवराजाने मान्य केले.
परंतु तिच्या विषयी त्याने पूर्ण औदासिन्य
बरीविले आणि आपल्या इतर बायकां
बरोबरच जास्तवेळ घालवू लागला. पतीच्या
औदासिन्यामुळे आणि सवती मत्सरामुळे
गांधुलादेवी हाडाचा विजरावाज राहून गेली.

एकदा तिचे मासरे गांधुलादेवीच्या
महालात आले. तिचा कुथ वेत पाहून त्यांना
आश्चर्यच आणि त्यांनी विचारले—
"इतकी वाळून कशी काय गेलीस?"

"पतीच लक्ष वेत नसल्यास परती
आणखी कशी राहणार?" गांधुलादेवीने
विचारले.

वृद्ध राजाने जे घरले ते सर्व एकूण
घेऊन सत्यसेनाला बोलावून घेतले ■
म्हणाला—"बाबारे, कृतघ्नते पेक्षा मोठे
पातक नाही. भयंकर व्याधीमुळे तुला
माणसात राहणे अशक्य झाले तेव्हा तू
जंगलात पळून गेल्यास. त्यावेळी ती तुझ्या
बरोबर सर्व कष्ट सहन करीत राहली.
रात्रदिवस तिने तुझी सेवा केली. शेवटी
तिने तुझी व्याधी सुद्धा बरी केली. राज्य
हातात घेताच तिच्याकडे दुर्लक्ष करू
लागल्यास का? हे राज्य व वैभव कोणाला
ही लाभेल. परंतु पतिव्रता स्त्री एखाद्या
भाग्यवानालाच जाभते. शंयुक्ता देवीचा
मनावर ■ नकोस. तसे केल्याने नुकसान
तुजेंच होईल!" असा हितबोध केला.

सत्यसेनाला हितबोध झाला. त्याने
बायकोची क्षमा मागितली व तिला
आपल्यावर ■ आपल्या इतर बायकांवर
अधिकार देऊन तिच्या सांगण्या प्रमाणे
राहू लागल्या व ■ राण्यांचाही यथा
योग्य आदर करीत राहिला.

इंग्रजांच्या सत्तेची सुरवात

पंधराव्या शतकात पश्चिमत्य
देशातील लोक भारताची संपन्नता ■
वैभव पाहून ते जापलेसे करून
विषयाची स्वप्ने पाहू लागले. इटलीचा
एक नाविक कोलंबस स्पेनच्या राजा व
राणीच्या कृपेने समुद्रमार्गे भारत
देशाच्या शोधाचे निधाना. परंतु
इ. स. १४९८ मध्ये त्याने अमेरिकेचा
शोध लावला.

त्याच वर्षी पोर्तुगीज नाविक वास्कोड
गामा भारत देशात पोचला. कानि-
कट्या राजा शोमनरिग याने त्याचे
■ केले. युरोप जगातील भार-
ताचा समुद्री मार्ग जोडून काढणारा
■ प्रथम नाविक वास्को व गामा
हाथ होय. त्यानंतर डच, ईंग्लिश इंग्लिश
व फ्रेंच व्यापारी भारतात येऊ आगले.

फ्रेंच ■ इंग्लिश भारतात राहू शकले.
भारतातील राजे रजवाड्यांना त्यांना
विरोध करण्यासाठी एक करणाचा
प्रयत्न महाराष्ट्रियांनी केला. परंतु
त्यांना त्यात यश झाले नाही.
सुरवातीला आलेल्या जापल्या फ्रेंच
व्यापाऱ्यांनी व इंग्लिश व्यापाऱ्यांनी
भारतात आगली सत्ता कायम करण्या-

Restore

127

दक्षिण भारतात पांडिचेरी वगैरे भागाने मुख्य केंद्र स्थान करून एवढे वाढ्या नावकत्वावासी कंपनी वापनी अन्ती वाढवावला. मुरबात केसी. इ. स. १७४० साली. युरोपत युद्ध सुरू झाले. फ्रेंच व इंग्लंड परस्परांचे वरी झाले. त्याचाच परिणाम म्हणून इंग्लंड व फ्रेंच भारतात दक्षिण भारताच्या समुद्र किनाऱ्यावर युद्ध सुरू झाले.

वापनी राजधानी हातातून गेल्यामुळे भारतातील सर्व इंग्रजांना फार वाईट वाटले. राबर्ट क्लाइव्हने सैन्यानिशी कलकत्त्यावर त्तारी आणि ब्रिटिशम कितीतु पुढा हास्तगत करून घेतला. सिराज उच्चोला करावला. बाळा उच्चोला क्लाइव्हने त्याच्याशी केला. त्या सर्व प्रमाणे तबब आपल्या राजधानीला गेला.

क्लाइव्ह नावाचा एक माहुडी तरुण युवक आल्याने इंग्रजांचे भाव्य उबवाला झाले. निर्भय मुलीचा कारणाने क्लाइव्ह वयाच्या अठराव्या वर्षीच मराठून पळून निघाला आणि ईस्ट इंडिया कंपनीचा एक कारखाना म्हणून सेंट जॉर्ज किल्ला मद्रास येथे बांधला गेला तेथे पोचला.

सिराज उच्चोला परत गेल्यावर नावकत्वाच्या मेभापती मीरजाकर याचा अधिकाराचा मोठ्ठा घालून क्लाइव्हने त्याच्या बरोबर सिराज उच्चोला विरुद्ध कट केला. त्याने एकाएकी नवाबाची पुकारले. परंतु क्लाइव्हने त्याच्या मीरजाकरने एकाएकी नवाबा विरुद्ध माळून सैन्याला करण्यास आज्ञा दिली नाही.

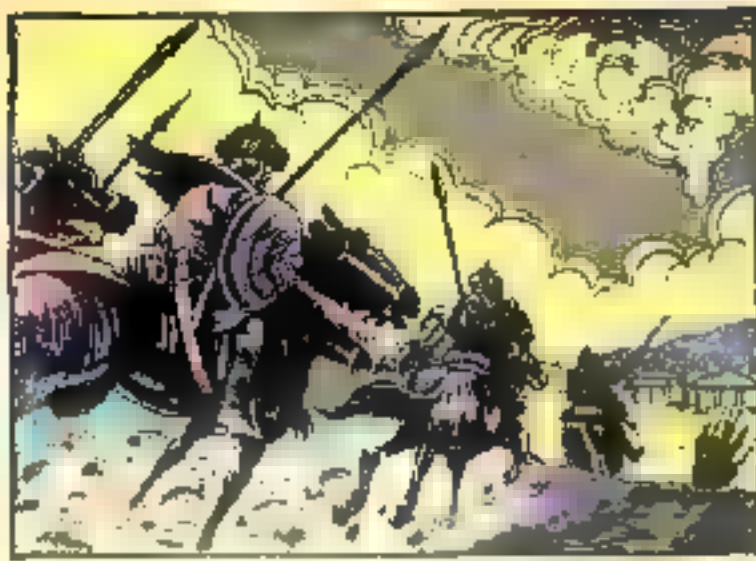

इंग्लंडमध्ये नवाब सिराज उच्चोला याचे इंग्रजांचा विरोध केला. आपली राजधानी मुर्शिदाबादहून तो ईस्ट इंडिया कंपनीची राजधानी कलकत्ता म्हणता त्याने वेढा दिला आणि ते बाहेर विकले. कंपनीचा किल्ला ब्रिटिशम त्याने काबीज केला.

नवाबाचा पराभव मीरजाकरच्या सैनिकांना नवाबाला कैद करून त्याच्या विरुद्ध केला. मीरजाकर नवाब झाला. तरी त्याने सर्वे कर इंग्रजांना देऊन टाकला. अशाप्रमाणे क्लाइव्हने नवाबाची इच्छे मिळाले आणि ईस्ट इंडिया कंपनीला कोटपावघी रुपये मीरजाकरला द्यावे लागले.

नाही असे साधून इंग्रजांनी मोरचा-करणा जांबई मीरकाशीम काला गादीवर जाणजे. मोरकाशिम स्वतंत्र विचारांचा होता. हे त्याने इंग्रजां समोर आज दाखविली नाही. म्हणून इंग्रज मोरकाशीम याच्या मर्जे इ. स. १७६४ मध्ये बनारस येथे बंद झाले. मोरकाशिमचा विल्लोपा मुघल बादशाह आहू मायम याची परत मिळाली.

विश्वास पात्र

त्या युद्धात मोरकाशिम हारला. दिल्लीकडे पळून गेला. तेथे तो अखंड गरीब स्थितीत मरण पावला. रॉबर्ट क्लाइव्ह स्वदेशी परतला होता. तो जांबई होऊन भारतात पुन्हा आला. रघुने मंगल, विहार व ओरिसा कर घडून कलकत्ता देण्याचा अधिकार विल्लोपा भोवत बादशाहाकडून प्राप्त केला. त्यामुळे क्लाइव्हने पुन्हा घन संपादन केले.

त्याने कीर्तीवित्त स्वायत्त होईल या आशेने क्लाइव्ह इंग्लंडला गेला परंतु त्याचा नांवरबाळण्या आणि त्याने केलेले अत्याचार आणि क्रूर कृत्या बद्दल पुष्कळांनी त्याची निंदा केली ते घटून न झाल्याने क्लाइव्हने तनवारीने आत्महत्या करून घेतली. क्लाइव्हनेच इंग्रजांनी सत्ता भारतात विस्तारीत करण्यात सत्तेचा पाया घातला.

धनाजी गाडीस ना... एका श्रीमंत शेतकऱ्याकडे शिबू नावाचा एक नोकर होता. जन्मपासूनच तो बहिरा होता. घनाजीला नोकराला काही काम सांगायलावे झाले की ... मोठ्याने ओरडूनच ... सांगायलावे. इतके असूनही ... काही सांगितसे तर भाषणीच काही बाकडे तिकडे ... ठेवी.

धनाजीचा मुलगा लख्मी याला शिबू म्हणजे मुळीच आवडत नसे. तो घसून-घसून बटिलांना सांगे-“या बहिराला काही काम सांगायलावे ... की कठशोष करावा लागतो. तो काही फुकट बिनपगारी काम घोडेच करतो? तसं आहे म्हणून ... काढून टाकूया व दुसऱ्या एखाद्याला ठेवून घेऊ या. ते बरे होईल!”

घनाजीला ते मान्य नव्हते. तो म्हणे “तो बहिरा असला तरी विश्वासपात्र व

स्वामिभक्त आहे. कित्येक दिवसांपासून जपल्यावर अवलंबून राहिला आहे. म्हणून त्याला कामावरून काढून टाकणे बरोबर होणार नाही.”

जे पाहिले ... शिबू लख्मीवर सुटा ... प्रेम ... विश्वास करी. तरी त्याला पाहिले की लख्मीच्या कपाळाला आठप्या पडत. सधी मिळेल तेव्हा त्याला काहीतरी करून कामावरून काढून टाकायला लख्मीच्या मनात होते.

एकदा घनाजी बायको बरोबर तीर्थ-यात्रेला निघाला तेव्हा त्याने घराची गर्ज नवावदारी मुळावर टाकली. त्याला पाहिले होती तशी संधी पाहून जास्त चांगली कोठून मिळणार? असा विचार करून लख्मीने घडील तीर्थयात्रेला गेले त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी शिबूला नोकरी वरून काढून टाकले.

Restore

127

आपली चूक काय, आपली नोकरी कां मेळी, शिबूला कळले नाही. लखुजी रागीट माणूस आहे, ही गोष्ट त्याला चांगली माहीत होती. म्हणून त्याने आकट्या मालकाला त्याबद्दल काहीच विचारले नाही आणि आपल्या घरी मिथून गेला.

त्यानंतर शिबूने गावात आपली कोठे नोकरी मिळते का, म्हणून प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्याला नोकरीतर दिलीच नाही, म्हणून राहिले, "तू तर बहिरटप आहेस, आपली घर चोरी करायला तुला घुचू लागली आहे. म्हणून तर तुला लखुजीने कामावरून काढून टाकले आहे."

आपली नोकरी गेल्याबद्दल शिबूला जितके वाईट वाटले त्या पेक्षा त्याच्यावर तो चोरी करतो, ह्या आरोपामुळे जास्त दुःख वाटले. लखुजीने त्याच्यावर चोरीचा सोटा आरोप लावला असेही त्याला कळले. कोठे चांगली नोकरी मिळत नाही, हे पाहून त्याने रोजची मजुरी करून थोड मरामचे ठरविले.

एकदा चांगली रुपार आल्यावर तो रस्त्याने चालत असता शेजारच्या एका गल्लीत दोन बळुंची झुज चालू होती. ते ओरडत होते व परस्परांना दुष्टी देत होते, तसे ते परस्परांना रेटीत मोठ्या रस्त्यावर आले. त्याच वेळी लखुजीचा पांच वर्षांचा मुलगा गाळेत जात असता त्याला सवोर दिसला. तो नेमका असे झुजचालू होती तेव्हाच चालत होता.

बळुंची झुज पाहून रस्त्यावरचीमुले कोणाच्या ओसरतीत तर कोणाच्या घराच्या पायऱ्यावर चढून लखुजीच्या मुलाला रस्त्यावर पाहून ओरडली—“अरे, लखुजीचा मुलगा! परंतु कोणी त्याला बांधवायला घावला नाही.

दुरून शिबूने त्याला पाहिले आणि तो बळुच्या पायाखाली तुडवला आपल्याच्या बात घावत आलेन त्याला उचलले आणि एका घराच्या ओसरतीत त्याला नेऊन बसविले.

त्या गडबडीत लखुजीच्या मुलाला काही लागले नाही, परंतु शिबूचा पांच घसरला व त्याला मात्र पायाला खूप लागले.

आपला मुलगा एका अपघातातून पूर्णपणे बांबला हे ऐकून लखुजी मुलाच्या छोट्या भाता त्याला शिबू आपल्या जखमेमुळे कष्टत असलेला त्याला दिसला. शेजारीच त्याचा मुलगा उभा होता. त्याबरोबर दोन्ही बळू झुजत शेजारच्या गल्लीत निघून गेले.

तेच जमलेल्या कोकांकडून मुलाला शिबूने बांबविल्याची गोष्ट लखुजीला कळली. तो चाबत गेला आणि शिबूला हात धरून म्हणाला—“अरे, तुला किती लागले रे? मी बोलतो ते तुला ऐकू येणार नाही. परंतु हरकत नाही. मी तू चोरी केलीस हे म्हटले ते छोटे होते. मी तुला कामावरून काढून टाकले. तरी तू माझ्या मुलाला बांबविलेस! तू किती विश्वासघात आहेस रे! मला भाता हे कळते आहे!” असे म्हणत त्याने आपली

दोघांना बोलावून शिबूला धरून आपल्या घरी नेले.

एका जाळवड्यानंतर घनाजी तीर्थयात्रा संस्थेच्यावर घरी परत आला. त्याने घरातील जे दृश्य पाहिले ते पाहून त्याला लावचर्चा बरोबर मानवही झाला. लंगडत चालणाऱ्या शिबूला लखुजी हात धरून बाहेरच्या दाराकडे जात होता.

“काम झाले रे? स्वतःच हात धरून याका येऊन चालला आहेस! याका बहिरटपणा बरोबर लंगडेपणा मुझा आला आहे, वाटते?” घनाजी म्हणाला.

“शिबू बहिरा व लंगडा असला म्हणून काय झाले बाबा? त्याचा आपल्या कुटुंबावर केवढा विश्वास आहे!” असे धांगून लखुजीने जे बडले होते ते सर्व बघिलेला सांगितले.

आपल्या मातंगाला बांबविल्यामुळे शिबूवरचा राग मुलाच्या मनातून नाहीसा झाला, हे पाहून घनाजीला आनंद झाला.

चिक्कू नारोबा येत्याबरोबर सरळ स्वर्गाच्या दाराजवळ पोचले. द्वारपालकाने पाहत्यावर बाश्चर्याने विचारले—“तु एकडे बालास, म्हणजे बाश्चर्यंच आहे, काय पुण्य केलेस रे, म्हणून स्वर्गाच्या दारापर्यंत ?”

नारोबांनी त्याच्याकडे वर चिद्दुनच पाहून म्हटले—“मागे एकदां नातकाला कुंभ-मेळ्याच्या वेळी आंधोळीना जाताना वाटेत एक दमडी पडलेली दिसली. ती मी एका जिकाऱ्याला दिली. ते पुण्यकार्य केलाचा उल्लेख पुढच्या चित्रगुप्ताच्या वहीत असेल की ! जाऊन पहा !”

द्वारपालक नारोबांना बरोबर घेऊन चित्रगुप्ताकडे गेला. चित्रगुप्त नारोबांना म्हणाला—“त्या दमडीने तुम्ही जे पुण्यकार्य केलेत, म्हणून तुम्हांला काही दण स्वर्गात राहता येईल ! पण मेढटी नरकात जावेच मागेत !”

नारोबा सुडा न पावल्या म्हणाले—“मला सरोवरी नरक चुकवार नसेल तर ही दमडी तुमच्या राहून फगामा रडत राहायला हवी ?” असे म्हणत चित्रगुप्ताकडून ती दमडी वसूल नारोबा नरकाकडे जाऊ लागले.

विरेह देशाची राजकन्या वज्रप्रभा आपल्या काही सखीं बरोबर एकदां राजोद्यानात विहार करीत बसली असल्याचे सांगून आपल्या महालात परतली. सर्व सखी बाबकन येत्या व उपचार करू लागल्या.

वज्रप्रभा हंसाच्या पंखांच्या गावीवर स्थावेळी विधातो बेंत होती. तिने स्मित-करून आपल्या तिचां सखींकडे पाहिले आणि म्हणाली—“मी इतकी दमले रवाचे कारण काय, हे तुमच्यांपैकी कोणी सरेखरे सांगू शकेल तर मी तिला आपल्या गळ्यातला रत्नहार देईन ?”

“सयजा, कोणी सरे कारण सांगू शकली नाही तर ?” भरीचिका नावाच्या सखीने विचारले.

“तर रत्नहारा ऐवजी दोन घोवाडीत देईन !” असे वज्रप्रभा म्हणाली.

“तर मग मी आपले माथ्य पारखून पाहाते !” असे म्हणत भरीचिका राज-कन्येला म्हणाली—“राजकन्येला इतका दम लागण्याचे कारण उद्यान बजात पाऊल टाकल्या बरोबर आपण भांबळी कोशिंबीर मुरू केली हे होय ! सर्वे अगदी डोक्यावर आला होता. तरी खेळ आपण चालूच ठेवला. उद्यानात त्या स्थितीत पळत राहिल तर दम लागणार नाही का ? तुम्ही म्हणून इतके सहन केलेत, आणखी कोणी असती तर !”

तसेच वज्रप्रभेने भरीचिकेच्या घोवाडीत दोन भटकविल्या. इतर दोघी सखी हंसू लागल्या.

काही वेळाने मसहती नावाची दुसरी सखी म्हणाली—“राजकन्या इतक्या दमल्या रवाचे कारण त्या सरोवरात तासनतास पोहोत राहाल्या आहे ! इतका वेळ

मंदाकिनी जवून बोलतच होती, वज्रप्रभेने अंधश्रद्धावरून उठून आपल्या गळघातका रत्नहार काढून मंदाकिनीच्या गळघातकात ते पाहून दोघी आश्चर्यचकितच झाल्या.

स्थानंतर काही वेळाने वज्रप्रभा सोपी गेल्यावर मरीचिका व मरुती मंदाकिनीला अंतःपुरातील एका कोपऱ्याच्या खोळीत ओढून घेऊन नेस्वा व स्थानी तिला विचारले—“कायग, मंदाकिनी! आपल्या राजकन्येचे सौंदर्य आहे, तुला माहीत नाही नाही. ती जरिराने स्मृकच आहे, तरी लट्ट दिसत नाही असांना आपण सर्व ओळखतो, पण राजकन्येचा स्वरूप पणाय नाही, ती योही लट्टच आहे, असे मागे तूच म्हणाली होतीस, होयना?”

“होय, ते ही करे आहे।” मंदाकिनी म्हणाली.

“नग असी राजकन्या ओंजळ मर फुले तोडल्याबरोबर दमून जाईल का? इतकी सुकुमारी, नाजूक आहे का? तिची मर्जी संपादन करण्यासाठी तू पुढे पुढे किती लोटे बोलशील, कोणास ठाऊक?”

दोन्ही सक्ती मंदाकिनीला टोचून बोलू लागल्या.

मंदाकिनी एक दोन मिनिटे बघ राहल्यावर हळूच हसून म्हणाली—“जो

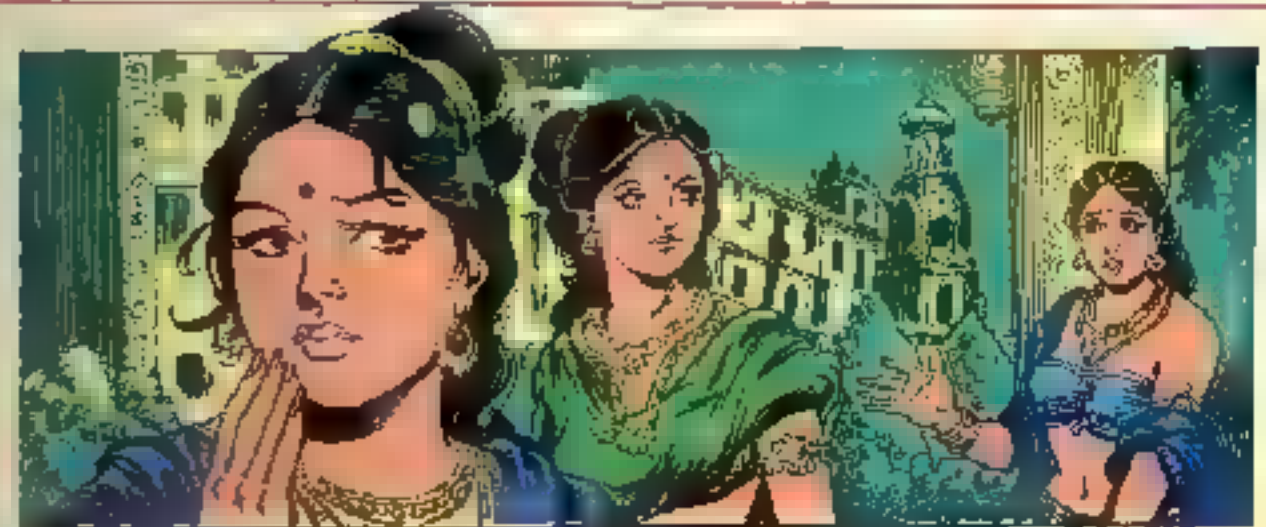
म्हटले ते अगदीच लोटे नव्हते. दुसऱ्याच्या मनाला बोलणार नाही, असे बोलले. सामान्यपणे राजकन्या लावण्यावती व फुलांसारख्या कोवळ्या मुकुमारी असतात मानतात नाही का? तरी आपली राजकुमारी या गोष्टीत पूर्ण प्रमाणे निराळी आहे. ती गोष्ट तिलाही चांगली माहीत आहे. म्हणून कोणी तिच्या रूपलावण्या विषय खोटे काही बोललं तिला सहन होत नाही.”

“म्हणजे, आम्ही ती स्वरूप देहवाली, लट्ट आहे, असे असा तुम्हाला म्हणण्याचा अर्थ प्यावयाचा का?” दोघी सक्तींनी थोड्याशा विचारले.

“इतका राग येण्याच काय कारण? मी सांगते नोट ऐका!” सांगून मंदाकिनी म्हणाली—“राजकन्या इतक्या उन्हात सर्व उद्यानभर आंधळी कोशिबोर सेळली, असं तुम्ही म्हणालात. शिवाय सरोवरात तासन् तास पोहली, सांगून ते पुरवणा मुळा असोय असते,

असे म्हणालात. त्यामुळे तिला तुम्ही तिच्या स्वरूप देहाविषयी लट्टपणा विषयी बोलत हेटाळणी करीत आहां वाटून राग आला. मला तिच्या मनातली ही नाजूकगोष्ट चांगली माहीत होती. म्हणून मी ओंजळ भर फुले काढल्याने दमल्याची गोष्ट सांगितली. ते तिला आवडले. माणसाना स्वभाव ओळखून बोलचं, ही साधी गोष्ट तुम्हांला माहीत नव्हती, म्हणून तुम्हांला इनाम मिळण्या ऐवजी योबाड कोडून घ्यावं लागलं. तुम्ही माझ्या चांगल्या मैत्रीणी आहां, म्हणून तिची हार वाटून या.”

मंदाकिनी म्हणाली त्यापर मरीचिका व मरुतीच्या मनाचं समाधान झाले. त्या म्हणाल्या—“वज्रप्रभेसारख्या राजकन्याबरोबर कसं बर्गवाचं, तू सांगितल्यानंतरच आम्हांला आम्हांला चांगला धडा घेण्यासारखा आहे. रत्नहारांत आम्हांला वांटा नको. तूच ती ठेवून घे.” असे सांगून स्थानी मंदाकिनीचे अभिमान केले.

पोहीत राहल्यावर पुढे मुळा दमनार माहीत का?”

वज्रप्रभेने संतापून मरुतीच्या योबाडीत दोन भडकाविल्या.

मंदाकिनी नाचाची तिसरी सक्ती म्हणाली—“राजकन्या इतक्या दमल्या त्याचे कारण एकटोसाच माहीत आहे. त्यांनी एक हार गुंफता येईल एवढी ओंजळ भर फुले तोडली. त्यांचा हार गुंफून आणि म्हणून त्यांनी मला सांगितले तेव्हाच त्या दमल्या असल्याचे मी ओळखले. तुम्ही दोघींनी ओळखले नाही.” असे ती आपल्या दोघी मैत्रिणींकडे थोड्याशा रागाने पहात म्हणाली.

दान करण्याचे गुफित

एका गावी एक कीर्तनकार रहात असत. ते गावो गाव फिरत ■ थोटा ■ काही देत त्यावर संतुष्ट होऊन ■ भावलं कीर्तन सुनावणे चालवीत असत.

एकदा ■ कीर्तनकार एका गावी गेले. त्या गावाच्या ओकानी त्याचे हरिकीर्तन करायचे ठरविले. कीर्तनालायक मोठी जागा फक्त शेवराव नावाच्या सावकाराच्या आवारातच होती. म्हणून मुख्य मुख्य गावकरी कीर्तनकाराला शेवरावाच्या घरी घेऊन गेले. व म्हणाले- "याचे कीर्तन आपल्या गावात करायचे ठरविले आहे. ते तुमच्या घरी झाले तर बरं होणार आहे. कीर्तन-काराचा आपण सर्वांनी आपल्या आपल्या शक्ति सामर्थ्या प्रमाणे गौरव करून त्यांना काही दिले तरी चालेल. मग काय म्हणतां?"

शेवराव जाण्या रसिक मनुष्य नव्हता. परंतु सर्व गावकऱ्यांनी त्यांना मान दिल्या-

बद्दल त्यांना फार आनंद झाला. म्हणून ते म्हणाले- "वा: वा ! आमच्या घरी कीर्तनाची तयारी ■ या. एवढेच नव्हे तर बुवांना आमच्या घरीच उत्तरवायची व्यवस्था करू या." त्यांनी हुटुच धरला.

त्याच दिवशी रात्री ■ घरी त्याच्या घरा समोरच्या पोठ्या भंगणात कीर्तनाची व्यवस्था करण्यात आली. देवाच्या तलबिरी समोर एक मोठे ताट ठेवण्यात आले. हरिकीर्तनाला आलेल्या थोल्यांनी आपापल्या शक्ति सामर्थ्याप्रमाणे कीर्तन कारांना जे चायचे असेल ते टाकावे. पुष्कळांना प्रथमच त्यांना जे चायचे होते ते त्यांनी ताटात टाकले. काही जण मागाहून चालू म्हणून यावेले. शेवरावांनी कीर्तन करीता वायला एक शाल व वांभर ह्यांचे एका पिशवीत घालून ओटीवर ठेवले होते. कीर्तन संपल्यावर देऊं, असा त्यांचा विचार होता

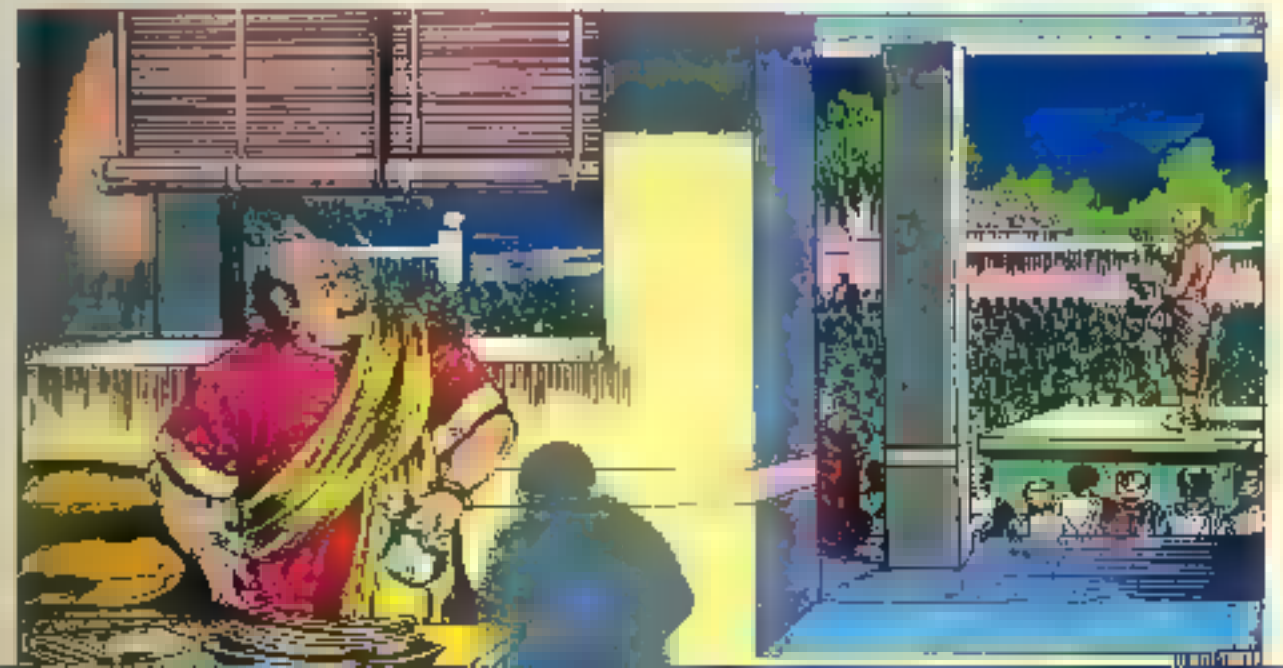
त्या गावात रघुपती नावाचा एक छोटेबाणी सावकार होता. त्याने कीर्तन-कारांच्या गळ्यात तीस ह्यांचे एक रेशमी उपकरणे आणून घातले. व ताटात चार ह्यांचे घातले आणि पुढच्या रांगेत येऊन बसला. हे कीर्तन त्याच्या सर्फ ■ असले तर कीर्तनकारांचा आस्त गौरव करण्याचा त्यांचा विचार होता.

घोरले ■ शेवराव कोण कोण काय किती देतो ■ एका बोळ्याने पहात होते. सर्वांत मोठी ■ व गौरव रघु-पतीनेच केला होता. तोही वहा ह्यांच्या भातच होता. अशा परिस्थितीत आपण मात्र कीर्तनकाराला वांभर ह्यांचे नकद आणि एक ■ देणे कसे योग्य ठरेल.

वहा ह्यांचे नकद व एक थोटर जोडी दिली तर पुरे होईल, असे त्यांनी मनाशी ठरविले.

कीर्तन कराने हरिकथा सुरुकेली व पुढे चालू केली. मध्येच योग्य राव काही काम आल्या साखळ दाखवून उठून ओटीवर गेले. त्यांनी तेथे तयार ■ ठेवलेली शाल ■ ह्यांच्या पिशवी घेतली व त्यांच्या आगी एक थोटर जोडी व वहा ह्यांचे ठेवून आले.

कवाकार शेवरावांच्या मनां जे तुफान उडले होते त्याची निवृत्ती त्यांच्या चेहऱ्यावर ■ ती ओळखत होते. शेवराव बराच कसाळा गेले होते, हे एका बोळ्यांनी कीर्तनकार पहातच होते. शेवराव परत

येऊन आपल्या जागेवर बसल्यानंतर बुवांनी एक उपकृपा सुरू केली.

म्हणे कर्ण हा फार मोठा दानी होता. कोणी मागितले ■ त्याने 'नाही' म्हटले असे कधी घडलेच नाही. एकदां कर्ण स्नानाची तयारी करीत असतां कोणी तरी ब्राह्मण त्याच्याकडे भिक्षेसाठी आला. नोकरांनी तो गोष्ट येऊन सांगितली. त्या ब्राह्मणाला आपल्याकडे बोलावून आजण्यास कर्णाने सांगितले.

तो ब्राह्मण आला तेव्हा कर्ण ■ हातात स्वर्ण पात्रात तेल घेऊन बसला होता आणि उजव्या हाताने अंगाला तेल लावत होता.

ब्राह्मण म्हणाला—"महाराज, मी गरीब हरिद्री आहे. आपणास योग्य वाटेल ते देण्याची कृपा करावी :

शानखूर कर्णाने त्याच्या ■ हातात जे सोन्याचे भांडे होते ते तसेच ब्राह्मणाला घेऊन टाकले.

ब्राह्मणाने ते मानंदाने स्वीकारले ■ म्हणाला—"आपण दानखूर आहां, परंतु विचार करा, कोणी ■ हाताने दान करतात का? असे देण्यात मुषित ■ असते?"

त्यावर कर्ण स्मित ■ म्हणाला—"हेंच दान देते समय मुषित सर्वांनी राज्याचे असते. सावयाचे जे दान असते ते ज्योतिष पाहून सावयाचे नसते. बोलतांना मी तुम्हाला भांडे देण्याचे ठरविले होते त्या जणाला ■ माझ्या ■ हातात होते. ते ■ बदलून दिले असते ■ त्या अवधीत माझीबुद्धी फिरण्याची होती. म्हणून माझ्या हातातली वस्तू ■ हातानेच दिली.

ही एक उपाख्यान सांख्य कीर्तनकार मूळ आख्यानाकडे बळले. परंतु संपरावागा ■ उपाख्यान घोटाळीत मारल्या सारखे वाटले. हरिकीर्तन संपत्त्यावर त्यांनी पूर्वी देण्याचा जो विचार केला होता, त्या पेक्षा अधिकच देऊन कीर्तन कारांना निरोप दिला.

ज्ञानोदय

चंद्रपूर या नावी भास्कर नावाचा एक तरुण मुबक रहात असे. त्याचे घेजार नांवच्या एका कुटुंबातल्या अंबिका नावाच्या मुलीसो लग्न झाले.

एकदा त्याचा मुकुंद नावाचा मित्र नायको वरोवर त्याला भेटायला आला. तो जिल्ह्याच्या गावचा राहणारा होता.

मुकुंदाच्या नायकोला चांगले गातायेत होते. तिचे गाणे ऐकून भास्कर वरोवर त्याची नायको अंबिका हिला सुद्धा फार आनंद झाला.

मुकुंद आपल्या मित्राकडे आठवडाभर राहल्यानंतर आपल्या गावी परतला. तेव्हा भास्कर नायकोला म्हणाला—"काय ग, अंबिके तू सुद्धा मुकुंदाची नायको गौरी सारखं गाणं गायची संवय को ■ तये?"

पतीचे ते म्हणणे ऐकून अंबिकेला फार आश्चर्य वाटले. गायन, चित्रकला आणि

कविता करणे वगैरे गोष्टी कदाचर शक्यचून राहात असतात. वाटेल तेव्हा ■ त्याला या गोष्टी येतात का? गौरी सहा वर्षांची बसतानाच गायला शिकू लागली होती, असे तिने सांगितले होते.

अंबिका नवऱ्याला म्हणाली—"माझा आवाज काय हो, बरा नाही. मला नाही गातायेत."

ते उत्तर ऐकून पती पुन्हा गायनाची गोष्ट काढणार नाही, असे तिला वाटले होते. परंतु भास्कर थोडा रागावून च म्हणाला—"आवाजाचे काय? गातां गातां आवाज चांगळा होतो, म्हणें तू प्रयत्न तर करून पहा."

नाही काळ लोटल्यावर त्या गावात ओंकार शर्मा नावाचा एक चित्रकला निष्णात आला व त्याने एक चित्रकलेचे प्रदर्शन ठेवले. त्याने प्रदर्शनात ठेवलेली

Restore

177

सर्व चित्रे ग्रामीण वातावरणाचा अनुसरूनच होती.

ते प्रदर्शन पाहून दोघे नवरा बामकी घरी परतल्यावर अंबिका पतीला म्हणाली— "काय हो, पाहिलेले का ओंकार सर्वांच्या सर्व चित्रात कसे सर्व कसे हुबेहुब आपण पाहतो चहुं कडे तसे आहे, नाही का? लक्षोच विने तुम्ही काढावी व मला पहायला मिळावी, असे मनात किती येते?"

ते ऐकून भास्कर आश्चर्य भक्ति होऊन म्हणाला— "मी चित्रे काढू म्हणतेस? चित्रकला म्हणजे तुला इतकी सोपी वाटली, वाटते?"

"चित्रकला सोपी आहे, असे मी नाही म्हणत. प्रयत्न करून पहा जिद्दीने रेवोट्या काढीत राहिले तर चांगली चित्रे येणार नाही असे नाही, असे मोठ्याचे म्हणणं आहे!" अंबिका म्हणाली.

तोच भास्करला, त्याने बायकोला गायन विषयी जो सल्ला दिला होता तो आठवला. तो तिला म्हणाला— "त्या

दिवशी माझ्या मित्राच्या बायकोचे गाणे म्हटले, त्या आनंदात मी तुला एक निरर्थक सल्ला दिला होता. ■ माझी मोठीच चूक होती. कलेत सर्वांना प्राविण्य मिळणे तितकेसे सहजी होणारे काम नाही. तसे साध्य करून घ्यायचे आलेच तर लहानपणा पासूनच गुरूच्या जवळ वसून साधना करावी लागते. तरी नैसर्गिक रीत्या कलेचा गुण असल्या शिवाय तितकेसे समाधान कारक काम ■ होत नाही."

"असे बोला! ■ लहानपणी हे ■ केले नाही, आता हे कसे होणार?" अंबिका म्हणाली, त्यावेळी तिच्या चेहऱ्यावर दुःख होते.

"मातां आपण करावयाचे ते हेच की एखाद्या कलेत प्राविण्य दाखविणारांचा आदर करणे; त्याचे गाणे ऐकून चित्रकला पाहून आनंदित होणे!" भास्कर म्हणाला.

नवऱ्याने ललितकला विषयी सांगितलेली गोष्ट किती वास्तविक होती, याचा विचार करून अंबिकेला आनंदच आला.

विष्णुपुराण

विभीषणासारकीच रावणाची पट्टराणी

मंदोदरी सुद्धा नवऱ्याला हित बोध करू लागली— "नाथ, ■ कान कापले म्हणून म्हणा, रामाने भ्रम कर म्हटले ■ सम केले नाही, म्हणून म्हणा, तुमच्या धाकट्या बहिणीला ■ सहन ■ नाही, म्हणून म्हणा, तुम्ही सीतेला एकटीला पाहून ■ ती असहाय स्थितीत असतीना, सोने उचलून न्यावे तसे, पक्ष पक्ष्यांना चोकून न्यावे तसे उचलून पळवून आणलेत तेव्हा ती किती दुःखी असेल याची कल्पना तरी आहे का तुम्हांला? शूर्पणखेसाठी प्रतिकार भावनेने सीतेला उचलून आणलेत, तिचा जो अवमान ■ त्याचा तिला किती राग असेल, कधी विचार केलात का?"

रावण म्हणाला— "होय मंदोदरी, ■ मला आता कळते आहे. परंतु, परंतु— ते काही असू दे, हा ■ कधी ■ न बाळगणार नाही! तुला पती भितरा नाही! वू भितन्यासारकी माणू नकोस. तो राग काय करतो, मी पाहणार आहे."

जंगलातले सर्व बागर एकत्र होऊन रामाला मदत करायला सिद्ध झाले, सुग्रीव, नील, अंगद, सुषेण, जांबवंत इत्यादिक प्रमुख सेनापती होऊन रामाला मदत करण्यास जमे ठाकले. हनुमान रामाच्या सास विवाहसल्ला अंगरक्षक. सर्वांनी एकत्र येऊन मोठ्या सैन्यानिशी लंकेवर स्वारी करण्याची सर्व तयारी झाली.

हनुमानाने जोंगर व पर्वत उचमून भाणले व ते समुद्रात टाकले.

मोठमोठ्या वानर वीरांनी मोठे लढक व शिळा भाणून टाकल्या तर लहान लहान वानरांनी वगड धोंडेव भाणून टाकले.

संभर योजन दूर असलेल्या लंकेपर्यंत समुद्रावर पूल बांधण्याची तयारी सुरू झाली. नोल वानराने पूल निर्माण करण्याच्या कामाचे पर्यवेक्षण करण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतली.

विमोक्षणाने आकाशमार्गे येऊन रामाकडे सरणाऱ्या मागिल्ली. रामाने त्याला अभयदान देऊन लंकेचा राजा ठरला.

असे वचन दिले. त्याने लगेच समुद्राच्या पाण्याने त्याला लंकेचा राजा म्हणून बहिषेक केला.

रामाने समुद्रावर सेतू बांधून कोरंडावर रामबाण ठेवला. वानरसेना पाठीमागून निघाली. शेवटी बाजूला लक्ष्मण. हनुमान चालत होते अशा समारंभाने रामाने लंकेवर स्वारी करण्यासाठी प्रस्थान केले. विमोक्षण त्याच्या मागून निघाला.

हेरातर्फे रावणाचा कळले की राम वानरसेना बरोबर घेऊन समुद्रावर

आहे. रावण भावपूर्णचकित झाला. एका मानवाने वानरांचे सैन्य घेऊन समुद्रावर संभर योजन लावून पूल बांधला आणि त्रिलोकाला वरपर कापविणाऱ्या रावणासारख्याला त्रिकूल व ठार करून आपली कायको सोता हिला सोडवून भाणले असे म्हणविणार! हे कसे साध्य होत आहे? असे होणार का? बाबरप्याचे कारण काय? असा विचार करीत असलेल्या रावणाचा मंत्री प्रहस्त म्हणाला—“सधूला वाटेतच तोंड देऊन त्याला सामान्य समजून बुद्ध करणेंच योग्य.”

रावण हसून म्हणाला—“आपल्या कुंभकर्णाला त्याला हवा तिठवा बाह्यार मिळत नाही. त्याला लंकेत येऊ दे. सर्व सांपळ्यात सांपडत्या सारखे सांपडतील

माझ्या घाकट्या भावाला पोटावर बाह्यार मिळेल.”

राम आपल्या सर्व वानरसेने सह समुद्र ओलाडून समुद्र पार करून लंकेच्या किनाऱ्यावर उतरला.

लंका नगरी तेंच पर्वताच्या टोकावर निर्मिलेली होती. पर्वताच्या अग्रभागी रावण एका मोठ्या महाभात रहात असे.

महालातून रामाचे सैन्य किनाऱ्यावर रावणाने पाहिले. सर्व किनाराभर मुंग्यांच्या रांगासारखे वानर सैन्य झुंझुंझुं करीत होते.

अंगदाला त्याच वेळी वीरोत्साह तो आकाशात उडाला आणि रावणाच्या महालावर उतरला. तो रावणाचा म्हणाला—

“ए रावणा! कधी मागे तुला आपल्या घोपटोने गुंडाळून फंक्णारा वाली आठवतो का? त्याचा भी मुक्ता, अंगद! तु तेव्हा पासून आजपर्यंत त्याच्याशी गौरवयुक्त वागणूक करीत आलास. म्हणून मी सांगतो ते ऐक. अबुन मेळ हातची वेळी नाही. रामाशी वर करायचे सोड. त्याला सरण आ. वानर सैन्य आपून राम काय करू शकेल, असे मनात समजून घेऊ नकोस. वानरांत किती शक्ती असते पुन्हा तुला सांगण्याची गरज नाही!

रावणाचा राम आला. त्याने लक्ष्मण चपसली. अंगदाने उडी मारून रावणाचा किरीट लाव मारून खाली पाडला आणि परत वानर सैन्य होते तेथे मुखरूप येऊन पोचला.

वानरसैन्याने लंकेला वेढा दिला सैन्यात मरीच रावणाची माणसे ठार झाली आणि परिस्थिती चिंताजनक झाली तेव्हा रावणाने कुंभकर्णाची छोप सोडली त्याला मुद्राला चाल म्हणाला—

कुंभकर्णाने चोर उपशर्षा केली तेव्हा ब्रह्मदेवाने त्याच्या इच्छा सर्व फिसकटवून टाकल्या.

सहा महिने शोध पुरी झाली नाही, तर कुंभकर्णाचे कमी होते त्याने रावणाने

जेव्हा ■ सर्व ऐक्ये आणि त्या ■ याप त्याने दिला सांगितले संपुष्टेला केला.

रावण संतापून म्हणाला-“मुला युद्ध करायचे असेल तर कर, नाही तर जाऊन लोप!”

निद्राभंग झाल्यामुळे विडलेल्या कुंभकर्णाने घातरांना धरून जायला सुरवात केली. तेव्हा रामालक्ष्मणांनी संतत युद्ध केले आणि त्या युद्धात रामाने कुंभकर्णाचा वध केला.

त्यानंतर अनेक गूर राक्षसवीर त्या युद्धात मरण पावले. तेव्हा रावणाचा मोठा मुलगा इंद्रजित युद्ध करायला आला.

रावणाचा व्यापला बोरला मुलगा म्हणजे फार मोठा आधार वाटे. मेघांत शिरून त्याने इंद्राला जिकले होते म्हणून त्याला मेघनाथ हे आणि इंद्राला जिकणार इंद्रजित ही नावे प्राप्त झाली होती. शिवाय त्याला युद्धातले मंत्रतंत्र सांगले भवगत होते. तो महा मायावी म्हणून भोळवला जाई. चवदा वर्षे ब्रह्मचर्य राखून निद्रा व माहार घेतल्या शिवराय जो राहीम त्या बोरपुत्राच्या हातीच त्याला मरण असल्याचे विभीषणाने सांगितले.

इंद्रजिताने एक मायावी सोतेची निमिस्ती केली आणि रामाला ती विसेल अशा तऱ्हेने ■ तुकडे तुकडे करून टाकले.

लक्ष्मणाने तो मायावी सोता आहे, तेव्हा विषयाचे कारण नाही असे त्याच्या दादाला सांगितले.

त्यानंतर रावणाने विद्युत् चिह्ना पांदाच्या राक्षसा करवी रामाचे डोके तयार करवून ते भाल्याला ओघले आणि ते सोतेला नेऊन राखवायला सांगितले. परंतु सोतेला ते खरे पाटले नाही.

“असल्या नकलांचे कोषल्य पाहण्यापेक्षा रावणाची खरी टोकी जमिनीवर लोळत असलेली पाहण्याची वेळ जवळ येत आहे!” असे तिने म्हटले.

इंद्रजितने मेघांत लपून रामलक्ष्मणांवर नावाच्याचा प्रयोग केला. गह्वरमंताने सर्व नावांचा संहार केला आणि रामलक्ष्मणांना नावाच्या बाळगांतून बांधविले.

सीता रामांच्या ■ चवदा वर्षे कठोर ब्रह्मचर्य राखून निद्रा माहार न घेता राहणाऱ्या लक्ष्मणाच्या हाती इंद्रजिताचे मरण लिहिले आहे. हे विभीषण ने सांगितले.

लक्ष्मण, विभीषण व हनुमंताने ■ काही काळे बकरे ■ दिले आणि इंद्रजित यज्ञ करीत होता तो ध्वस्त केला. नंतर लक्ष्मणाने इंद्रजिताचा ■ केला.

रावणाने पाताळ लंकेचा अधिपती मैरावण बाला रामलक्ष्मणांना कालीसमोर बळीचायला सांगितले.

रामलक्ष्मण सोपी गेले असता मैरावणाने ■ मायेने त्यांना प्रतिमा करून टाकले आणि पाताळ लंकेत भेळून गेला. तेथे त्यांना बली देण्यासाठी सर्व सज्जरी केली.

हनुमानाला ते सर्व कळले व तो पाताळ लंकेत गेला. तेथे द्वारपालक म्हणून पाहारादेत असलेल्या मत्स्यवल्गवाची युद्ध करीत असतां सुवस्त्रा देवीने घेऊन तुम्ही दोघे पितापुत्र असल्याचे त्यांना समजावून सांगून ते युद्ध बांधविले.

हनुमानाने सूक्ष्म कप धारण ■ कालिका देवीच्या वेवळाल शिरून राम-लक्ष्मणांना उचलून खाद्यावर घेतले व बाहेर आला. रामलक्ष्मणांनी मैरावणाची युद्ध केले.

रामाला आपले दैवत भावणाच्या चंद्रसेनेला मैरावणाने तुकंदात टाकले. तिच्या-कडून मैरावणाचे मरण कशात आहे हे हनुमताला कळले व त्याने त्याचा ध्वंस केला. त्यानंतर रामाने मैरावणाला ठार केले.

रामाने चंद्रसेनेला आत्मतत्वाचा बोध केला व पुढच्या जन्मात तिला विष्णूचा खाज होईल, असा आशीर्वाद दिला.

मत्स्यवत्सलमाला पाताळ लंकेचा अधिपती नेमून रामलक्ष्मणाला लाथावर बंजन हनुमान लंकेला आला.

सर्वे मायावी उपाय निष्फळ ठरल्यावर रावणाने गुरवीर मोढ्यांना आणि चतुरंग सेनेला जन्म देणारा पाताळ लंका यज्ञ प्रारंभ केला. विभीषणाला ते गुपित माहीत होते. म्हणून त्याने तो यज्ञभंग करायला रामाला सांगितले.

अंगदाने अवश्यकरणी विद्वेच्या सहाय्याने जाऊन मंदोदरीचे केस तिला ओढीत धाणून रावणासमोर गेला. रावणाची यज्ञदीक्षा भंग झाली व यज्ञभंगही झाला.

बैबटो रावण इतास होऊन युद्धकरायला निघाला. त्या बेळी गुन्हा मंदोदरीने सीतेला रामाकडे पोषती करायला रावणाला विनविले.

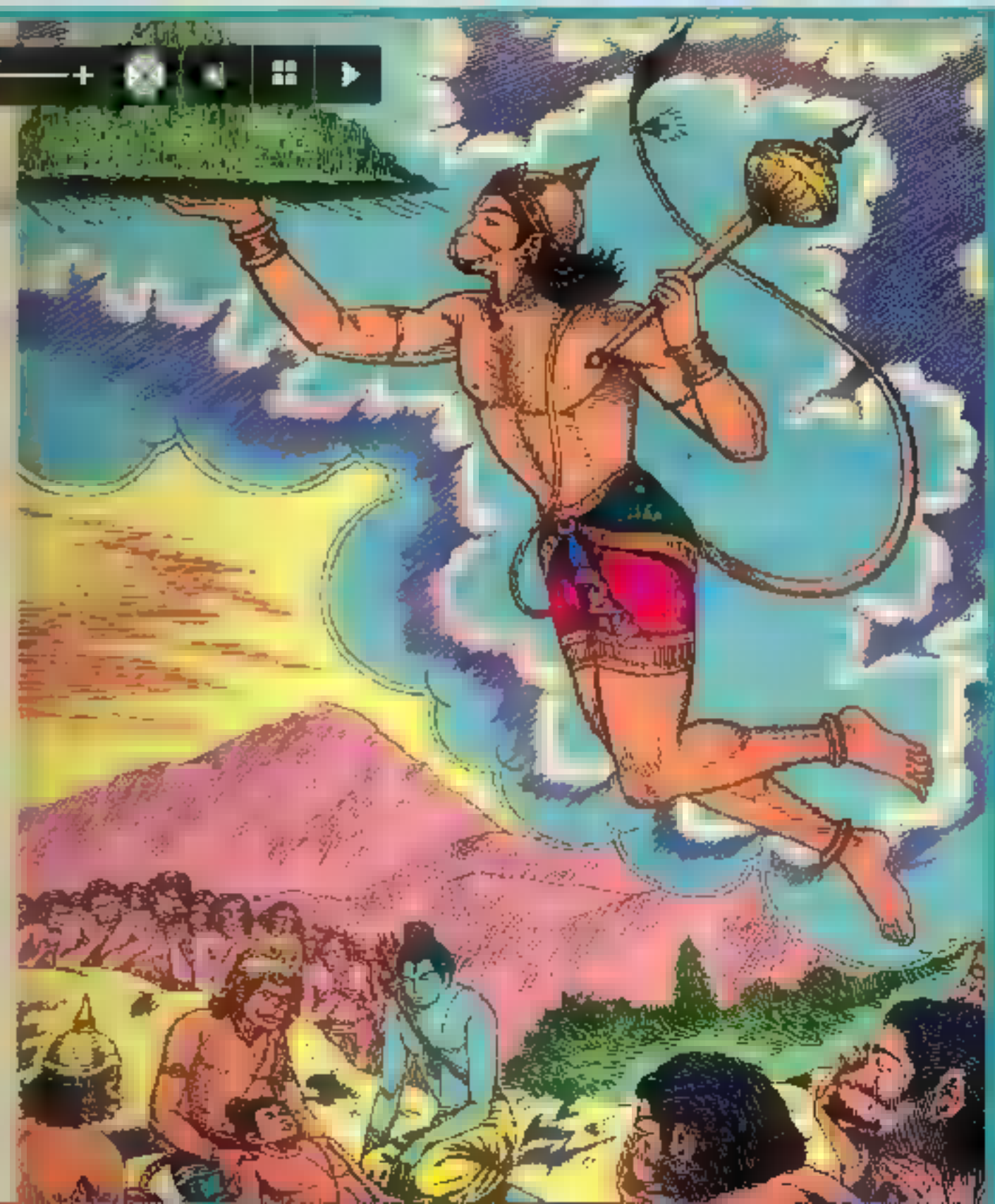
"रावण हा रावणच असणार!" अशी सिंह गर्जनाकून रावणाने दहा घोड्यांचा रथ तयार करविला व त्यात बसून युद्धाला निघाला.

लक्ष्मणाने इंद्र जिताचा वच केला होता म्हणून रावणाच्या त्याचा भयंकर राग होता. एकदा बंधमुक्त केशवामुळे इंद्राकडून रावणाला परोपकार म्हणून शक्ति महायुधार्पण मिळाले होते. ते रावणाने लक्ष्मणावर टाकले. ती शक्ती स्वामरुघ्याने लक्ष्मण वेशूड होऊन पडला.

हनुमंताने काही क्षणांत हिमालयपर्वतावर जाऊन सूर्योदय होण्यापूर्वी संजीवनीवृटी आणली. स्वामुळे लक्ष्मण पुन्हा गुडीवर आला.

रामारावणाचे युद्ध चालू असता इंद्राने मातली नावाच्या सारथ्याला एका दिव्य रथासह रामाकडे पाठविला.

रामरावणाचे भयंकर युद्ध झाले. त्यात रावणाची डोकी एकामागून एक जमिनीवर लोटून पडत तेव्हा ती पुन्हा जाऊन रावणाच्या घडावर चिकटू लागली.

तेव्हा विभीषणाने एक गुप्त सांगितले. रावणाच्या पोटात अमृत पान आहे. ते जोंपर्यंत बाहेर येऊन पडत नाही तोंपर्यंत रावणाचा वध होणार नाही. रामाने ब्रह्मास्त्र टाकून ते काम केले.

रावणाचे एकच डोके राहिले व तो तसाच जमिनीवर आदळला.

अशातऱ्हेने रावणाचा मंदसांगितल्यामुळे विभीषणाला 'परमेशी' असे नाव कायमचे पडले.

रावण रणांगणावर पडल्यावर लंकेच्या साक्षाच्याचा क्लास लागला आणि राक्षसांचे राज्य कायमचे नष्ट झाले.

विभीषण लंकेचा राजा झाला.

रावण आणि कुंभकर्णाच्या वधानंतर जय आणि विजय यांचा दुसरा जन्म संपला.

अशोकवनातून सीता आली.

राम तिला म्हणाला—"सीते! मी त्या दुष्टाला शिला केली. राजा म्हणून आपल्या कर्तव्याचे पालन केले. रावणाने तुला बळजबरीने उचलून लंकेला नेले. मी

तुला स्वीकार करून तुला जयोध्येला कसा येऊन आधार? आता तू तुला हवे अगेल तशी जा!"

सीतेने तेथे बसलेल्यांना आज्ञा दिल्या सारखी खूण केली की अग्नि प्रज्वलित करा.

सीतेने रामाच्या वरणारविंदावर दृष्टी ठेवून नमस्कार केला आणि अग्नीत उडी टाकली. अग्नी भगभग करून जळू लागला.

त्या आगीतून अग्निदेवाने प्रकट होऊन सीतेला नवीन उमललेल्या कमळासारखे दोन्ही हातात उचलून आणून रामाला म्हणजे—"रामा, सीताही अग्नोसारखी पवित्र आहे. तिचा स्वीकार कर!"

वेळी स्वर्गातून विमानात बसलेला इक्ष्वाकु सद्दीना दिसला. तो म्हणाला—बाळा, रामचंद्रा! सीता अग्नि परीक्षेत पवित्र म्हणून निघाली आहे. तू तिच्या बरोबर जयोध्येला जाऊन राज्य कर." असा त्याने भादेश केला. राम पुण्यक विमानात सर्कासह बसला आणि जयोध्येला प्रस्थान केले.

प्रतिवक्ता

एशियातील एका प्रदेशात तबरीस्तान

नावाचे एक छोटेसानी राज्य होते. तेथील सुलतानाकडे दोन बजीर होते. योरल्या बजिराला एक रूपवती मुलगी होती. तिला सुलतानाने पाहिल्यावर तो बजिराला म्हणाला—"तुला आनंद होईल, असं एक सांगतो! मी तुझ्या मुलीशी लग्न करव्याचा विचार करतो आहे. मुहूर्त जितका लीकर ठेवता येईल, तेवढा लीकर ठेवून मला कवकर तितके चांगले."

बजीर तानगर होऊन पहात राहल्यावर म्हणाला—"माझी मुलगी चांगली विदुषी आणि हुशार आहे! सामिक वृत्तीची आहे. या लग्नाविषयी प्रथम तिला विचारायला हवे!"

"बोला की! करा! ती आपल्या नावाला घन्य म्हणेल!" सुलतान धमंकीत म्हणाला.

परंतु बजिराने ती गोष्ट मुलीला सांगितल्यावर ती संतापली, एवढेच नव्हे तर चिडून म्हणाली—"अध्याजान! मा सुलतानाशी मी नाही लग्न करणार! कारण हा सुलतान आपल्या इतर बेगमां सारखा मला सुडा एक दटकी करून टाकील!"

ही गोष्ट योरल्या बजिराने सुलतानाला सांगताच तो जयक्य येऊन म्हणाला—"मी बळजबरी करून का होईना, तुझ्या मुलीशी लग्न करणार! मला कोण भडवितो, पाहातो!"

आता राजधानीत राहणं घोक्याचं आहे, असा विचार करून बजीर व त्याची मुलगी पोखण्यावर बसून शहर सोडून निघाले. ती गोष्ट हेरांकडून सुलतानाला कळली. तो आपल्या बंगरक्षकां बरोबर त्या दोघांचा पाठलाग करू लागला.

एका तासानंतर सुलतान बजिराका व त्याच्या मुलीला पकडू शकला. त्याने निर्दयपणे बजिराची ठडविली आणि त्याच्या मुलीला राजधानीत आला.

"कायग, तुला इतकी धमंड का! माझ्या सारख्या सुलतानी ज्ञान करायला नाकारतेस का? तुला आतां कोण वाचविणार?" सुलतानाने बजिराच्या मुलीला संतापून विचारले.

"मी काही करू शकणार नाही. माझं रक्षण तो अत्ला वाला करील!" बजिराची मुलगी म्हणाली.

ही गोष्ट घडली त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी सुलतानाका हेरांनी येऊन,

राज्याच्या एका भागात प्रजेने बंड केल्याची बातमी सांगितली. लगेच त्याने थोरल्या बजिराच्या मुलीला पळू न देता तिचे रक्षण करण्याची जबाबदारी धाकट्या बजिरावर टाकली आणि स्वतः सैन्य घेऊन बंड चिरडून टाकायला गेला.

बजिराच्या मुलीला अंतःपुरातल्या एका लहानशा सोलीत डांबून ठेवण्यात आले. तिचे रूप छिडकीतून पाहून बजीर स्वतःच तिच्यावर माळला. त्याने आपल्या एका विश्वास पात्र दासीला बजिराच्या मुलीकडे पाठविले.

ती दासी तिला म्हणाली—"माझ्या मालकाचे मन तुझ्यावर बसले आहे! त्यांचे एक उद्यान घेवून बसले आहे! त्यांच्या बरोबर त्या फुलवाळीत फिरता येईल. सुलतानाका ही गोष्ट कळणे शक्यच नाही!"

ते ऐकून बजिराची मुलगी अवगत दुःखाने म्हणाली—"माझी तूतंची स्थिती फिरण्यालायक आहे का म? माझ्या बहिणांची माझ्या समोरच ठडविण्यात आली. मला बळजबरीने आपणून येवे डांबून ठेवले आहे! तू आपल्या कधी कसा निरोप पाठवू नका, असे सांग!"

धाकटा बजीर थोरल्या बजिराच्या मुलीने जे सांगितले ते ऐकून धाबरला, "तिने ही गोष्ट सुलतानाका सांगितली तर शिखा सुटणार नाही. म्हणून सुलतानाने परतत्यावर 'बजिराची मुलगी कशी जाहे रे?' विचारल्या बरोबर म्हणाला—"प्रभो! ती आपली बेगम होण्यापाक नाहीच तुम्ही तिकडे गेलात, आणि तिने एका दासीला माझ्याकडे पाठविले, म्हणे ती माझ्या बरोबर आपली कोणत्याही देशात पळून जायला तयार आहे! तिकडे जाऊन जग करून घेऊन आम्हांला राहता येईल, म्हणे! मी ते मान्य केलेच नाही व तिला जूप रागावलों!"

सुलतानाका भयंकर राव म्हणाला—"असं! तरमग या चांडाळीचा कसा करावा, म्हणतोस? तिच्या सिरच्छेद करावा की तिला जिवंत पुन्हा टाकावे?"

धाकटा बजीर काही उत्तर देणार, इतक्यात एक म्हातारा भोकर म्हणाला—"मुसवान, जशी वाई नये. तिला कोठे तरी चाळवंटात सोडून द्यावे! तेथे तिने मराने की जगाने तो पथवरदीवार बल्ला ठरवील!"

"ठीक! तरमग तसेच करा." सुलतानाने हुकूम सोडला.

शिपावांनी तिला एका चाळवंटात, जेथे वाळूचे डोंगर व हव्या होत्या जशा भयंकर प्रदेशात मेटून सोबले. बजिराची मुलगी जाकाशाकडे हात बघळून मस्लाची माकू लागली. तेव्हा तिला त्यावेळी एका उंट वाल्याने पाहिले.

तो बजिराच्या मुली जवळ येऊन म्हणाला—"वाई, तुम्ही माझ्या घरी या, तुम्हाला तेथे कोणतेही भय अगर भीती नाही!"

बजिराची मुलगी त्याचे आभार मानून म्हणाली—"अहो, मला येथेच राहू द्या. तहान मागवायला जवळपास कोठे पाण्याची जागा जसेल तर ती शोधवा, तेवढी कुपा पुरे!"

उंटवाला तिला एका मोठ्या उंटवाच्या काठी घेऊन गेला. ती तेथे एकटीच राहिली. तो उंटवाला जवळच्याच एका देशाच्या राजकुमाराचा नोकर होता. त्या राजकुमाराकडे मोठे सैन्य होते. नोकराने त्याला बजिराच्या मुली विषयी सांगितले.

ती राजकुमार जगेच तेवून निघाला व ती होती तेथे आला. त्या पूर्वी राजकुमाराने इतक्या सुंदर स्त्रीला पाहिले नव्हते.

तिच्या जवळ राजकुमार आपली ओळख सांगून म्हणाला—“तू शहरांत येऊन माझे आतिथ्य स्वीकारावे!”

बजिराच्या मुलीने नकार देत म्हटले—
“मला माच तुझ्याच्या काठी राहू द्या!”

राजकुमार गंभीर परत गेला. परंतु त्याला त्या रात्री झोप लागली नाही. बजिराच्या मुलीला एकटी वाळवंटात राहावी तर धोका होण्याची शक्यता आहे असे राजकुमाराला वाटले.

तो दुसऱ्या दिवशी वाळवाच्या काठी गेला. एका झाडाखाली बसला. सकाळी उठल्यावर बजिराची मुलगी पाहून चकित झाली. तिने त्याला विचारले—
“तुम्ही राज्याचे मालक! राज्य सोडून असे वाळवंटात येऊन राहणं घोक्याचं आहे. तुम्ही परत जाऊन आपल्या राज्याची व्यवस्था पहा!”

“तू म्हणतेस ते सरे आहे! परंतु तू माझ्याशी लग्न करायला मान्य केल्या शिवाय मी राज्यानीत परत जाणार नाही.” राजकुमार म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून बजिराची मुलगी खूप काळून—“माझे रक्षण करण्याच्या प्रयत्नात माझ्या बडिलांचा निर्धन वून झाला. त्यांनी इमाने इतनारे नोकरी त्या सुलतानाने त्यांचा खून केला. त्यांचा प्रतिकार होईपर्यंत मी लग्नाचा विचारच करणार नाही.” बजिराची मुलगी म्हणाली.

नंतर तिने त्या राजकुमाराला जे घडले होते ते सर्व सांगितले.

जगेच तो राजकुमार राजधानीत परतला आणि आपल्या सेनापती बरोबर एक मोठे सैन्य देऊन तबरेस्तानावर स्वारी करायला पाठविले. सेनापतीने तबरेस्तानच्या सुलतानाला आणि त्याच्या बजिराला कैद करून राजकुमारा समोर हजर केले.

राजकुमार दोघां कैद्यां बरोबर बजिराच्या मुलीकडे आला तेव्हा तिने त्याचा शिरच्छेद करण्याऐवजी त्याला वाळवंटात सोडून सांगितले, त्या प्रांताच्या नोकराला घेऊन पायला सांगितले. सैनिकांनी त्या नोकराला गौरवपूर्वक वाणून बजिराच्या मुलीची भेट करून दिली.

कैद्यां बरोबर राजकुमार आणि बजिराची मुलगी राजधानीत आले. तेथे तिने धाकट्या बजिराला जे घडले ते सर्व सरेसरे सांगायला सांगितले. बजिराने

प्राणभयाने बरोबर कांपत त्याने सुलतानाला छोटे सांगितल्याचे कबूल केले.

राजकुमाराने बजिराला वाळवंटात सोडून पायला सैनिकांना आज्ञा केली. काही काळ लोटल्यावर वाटेने जाणाऱ्या व्यापाऱ्यांना त्याचे प्रंत दिसले.

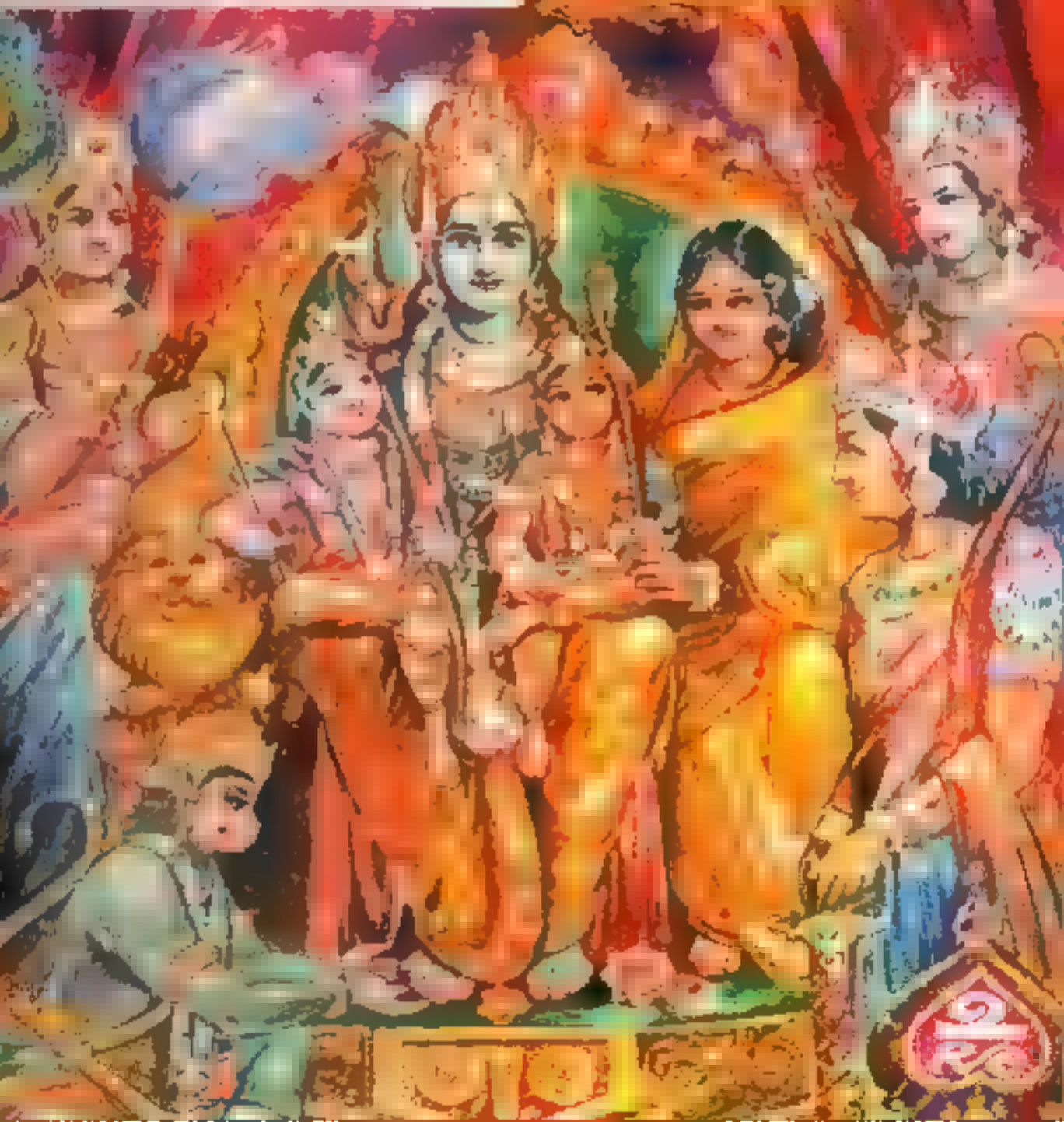
आता सुलतान सुद्धा राजकुमाराच्या हुकमाने कुठ्याचे मरण मेला. निर्दोष पोरला बजीर ज्या तऱ्हेने कत्तल होऊन मेला त्याच तऱ्हेने राजकुमाराने सुलतानाचा शिरच्छेद केला.

म्हान्या नोकराला राजकुमाराने आपल्या राज्यातील एका भागाचा अधिकारी तर नेमलाच त्याच बरोबर त्याला पुष्कळ मोठे इनाम देऊन त्याचा गौरव केला.

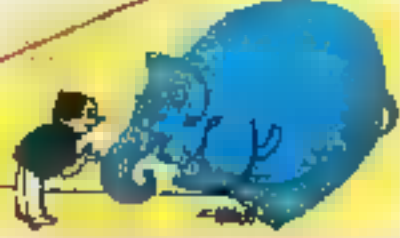
कार पूर्वी निर्दोषपणे मारल्या गेलेल्या पिरमाच्या बघाचा प्रतिकार झाल्यानंतर बजिराची दुःखी मुलगी आनंदाने झुंझली. आता ती आपल्याची लग्नाला तयार होईल असे वाटून राजकुमाराला ही आनंद झाला.

चांदोबातील नवलाई

बोलणारा हत्ती

होन्डिएट रशियातील करमंडा 'हू' मध्ये एक हत्ती आहे. तो कबनि बापने नाव 'बासीर' हे ठरविले होते. बापची बायलाची मोष्ट म्हणजे, तो 'मुठ बास' (बांगला मुठगा) म्हणतो. तो काय बोलतो ते त्याला कळते असे साहज नाही. त्याला पहायला येणारांकडूनच हे शब्द त्याने शिकून घेतले आहेत. बगुकरन करण्याचा हा अद्भुत जन्मजात गुण त्याच्यात आहे.

चीनच्या ह्युबेई प्रदेशात जनजावले

हिमाच्छादित प्रदेशात आढळणारा विविध भाषा नाली, वनमाणूस आहे बरे! चीनच्या ह्युबेई प्रदेशात तेथील रहिवाशांनी विनामकाय जनजावले अलोकनेत्र पाहिले आहे—७ फूट उंचीच्या या वनमाणसांच्या अंगावर नक्षत्रांचा मुरकट केस आहेच. पाने खातात. तोंडपार लोके घेतात.

चंद्रावरून सूर्य फिरणे

फ्रान्स देशातील अंतरिक्षाचे अध्ययन व शोध करणा-या 'सेंथ नॅशनल ऑफिस ऑफ एअरोसोस स्पेस अँड रिसर्च' मध्ये काम करणाऱ्या क्रिझन मार्चल या वैज्ञानिकाने शास्त्रज्ञांच्या म्हणण्या प्रमाणे, एका निमित्त पद्धतीने तो चंद्रावर मोठे आरसे पोचविणार आहे. हे आरसे 'रोकेट' सह्याने चंद्रावर नसविण्यात येतील. ह्या आरसांमुळे सूर्यकिरणे पृथ्वीवर प्रसिद्धित होतील आणि सुरवातीला काही भूभागांवर रात्रीच्या ऐवजी दिवस पहायला मिळतील.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. हर्षवर्धन दरबाराची गोष्टा बाबविणारा कवी कोण? त्याने रचलेले ग्रंथ कोणते?
२. एकोणिसाव्या शतकात पांडे पावले ईंग्लंड कवि जोडले कोणते?
३. इंग्लंड मध्ये एकोणिसाव्या शतकाद्वारेकार म्हणून प्रसिद्धी पावलेल्या कवी कोण?
४. ज्ञान वाढित्यात प्रसिद्धी मिळविलेला हेविश रचयिता कोण, तुम्हांला माहीत आहे का?
५. भारताच्या पत्राचे नाव निरनिराळ्या शतकांची विहिणारा प्रसिद्ध ईंग्लंड कवीकोण?

खोट्यावर खोटे

माधवपूरच्या जमिनदाराकडे गोविंद नावाचा काम करणारा एक मुलगा होता. त्याचा बाप जमिनदाराकडे नोकरी करीत असता गोविंदच्या लहानपणीच मारला. त्याला त्याच्या आई शिवाय खवळणा नातेवाईक कोणीच नव्हता. जमिनदाराने त्याच्यावर बघा करून त्याला आपल्याच घरी, नोकर म्हणून ठेवले. आता गोविंद बठरा वर्षांचा झाला होता.

एकदा जमिनदाराने गोविंदला एक काम सांगितले. त्याच्या मुलीचे जेवण जेवणारच्या जमिनदाराच्या मुलाची व्हायचे ठरले होते. त्यासाठी साक्षरपुढ्याचा मुहूर्त पौर्णिमेच्या दिवशी ठरविण्यात आला होता. परंतु तो मुहूर्त काही कारणांमुळे पुढे ढकलावा लागला आहे, हा निरोप मागील व्याख्याने कवे पोचविण्याचे काम गोविंदला सांगितले होते.

होते. ते काम त्याला सांगून जमिनदार गावात काही कामासाठी गेला.

गोविंद जेवणारच्या गावी जायला निघणार तेवढ्यात विवाणसाहेबांनी आणि नंतर राणी सरकारांच्या कडल्यानी काही कामे सांगितली. ती सर्व कामे करून जायला संध्याकाळ झाली. त्या दिवसातला एक तासच उरला.

मुलांच्या गावी जाऊन परत मायला संध्याकाळ होऊन बांगली रात्र होणार रस्ता तसा बेंताबाच होता. काळोखातूनच पाडे लागले असते. ते आसाचेच होणार होते. परंतु भालकांनी जरूरीचे काम सांगितले होते. ते टाळता येणे शक्य नव्हते.

गोविंद काय करावे, या विचारातच असतां एक म्हातारा नोकर त्याला म्हणाला—'रात्रीच्या वेळी कोठे जाणार रे? कीड मुंगी कोठे असणार सांगतां

वेईस का ? साक्षरपुस्तकाला भागळी चार दिवस आहेत. उद्या बरं नाही हे सांगून एक दिवसाची सुट्टी मागून घे. गावातून परत येऊन मालकांनी रात्री विचारले तर निरोप पोंचविस्वा, असे सांगितले की झाले." असा सल्ला म्हाताऱ्या नोकराने दिला.

तो सल्ला गोविंदला चांगला पडला. रात्री मालकांनी परत आल्याबरोबर गोविंदला निरोप पोचला का, चौकशी केली.

"पोंचविला मालक !" गोविंद म्हणाला.

"त्यांच्या घरात कोणाला तरी सांगितलेस का ? की जमिनदारसाहेबांचाच

सांगितलेस ?" जमिनदाराने विचारले. "जमिनदारसाहेब चरीच होते. त्यांनाच सांगून आलो, मालक !" गोविंद म्हणाला. "ते काय म्हणाले ?" जमिनदाराने विचारले.

"ठीक आहे, असे सांग, म्हणाले मालक." गोविंद म्हणाला.

"त्यांच्या नावी जायच्या वाटेवरच्या जोडप्याला पुर [ ] होता, म्हणे ? मग तू कसा भेलास रे ?" जमिनदाराने विचारले.

गोविंद बोलावेकील न [ ] म्हणाला— "मला पोहता येते ना ! पोहून पलीकडे मेला. परत येताना लाकडी पुलावरून आलो."

जमिनदार साहेबांची हळू हळू मान डोळावीत विचारले— "जमिनदारसाहेबांचे चिरंजीव त्यांच्या मामाच्या घरेन [ ] येणार होते, ते आले का ?"

"परत आले मालक ! केव्हा आले ते मान माहीत नाही. [ ] दिसले खरे !" गोविंद म्हणाला.

"असं जमिनदार साहेबांच्या मागच्या भितीच्या काबूला सांग्याच्या लाडाला मोहोर माला होता का रे ?" जमिनदाराने विचारले.

मोहोर येण्याचे दिवसच होते, म्हणून गोविंदने न अडचळता उत्तर दिले— "आतां

आतांच मोहोर सोडापोडा येऊ कायसा आहे, मालक ?"

गोविंदला अघातानेने सोट्या पाठी-मागून छोटे सांगत जाणे अवघड जाऊ लागले. मालकांनी बघतां चरी सोडले तर बरे होईल, असे गोविंदला वाटले. परंतु खेजारीप एक खूनी पदवी होती तीवर बसून जमिनदार साहेबांनी विचारले— "त्यांच्या घरची कुमती [ ] दूष देत नव्हती, म्हणे, असे मी ऐकलं होतं, आतां कसा आहे रे ?"

गोविंदला ताबडतोब [ ] घाबे, सुचले नाही. परंतु त्याने विचार केला एवढे मोठे जमिनदार भोगवपाची केल्या-शिवाय राहतोस का ? म्हणून त्याने बाप मारली— "आतां काय चांगली आहे, मालक ! कोणताच मानार नाही."

ते उत्तर ऐकून जमिनदार साहेब थोडेसे स्मित करून म्हणाले— "कायरे, गोविंद ! आतां पर्यंत जेवला आहेस की नाही ?"

त्याला त्यावेळी पांयली भूक लागली होती. परंतु त्या मोठ्या जमिनदाराकडे भोजन केले नाही म्हटलं तर [ ] जमिनदारसाहेबांना कमी लेखल्या सारखे होईल, असा विचार करून त्याने बाप ठोकून दिली— "त्यांच्या घरच्या लोकांनी पोटभर जेवायला घालूनच पाठविले. [ ] चरी

आलो, मालक !" कारण त्याला, माणकी किती छोटे बोलावे लागेल, याची भीती वाटू लागली होती.

जमिनदार त्याच्या कडे खोल नजरेने पहात म्हणाले— "तू सोटे बोलायला केव्हा-पासून शिकलास रे ?"

तो प्रश्न ऐकून आपण छोटे बोलल्याचे मालकाला कळल्याचे त्याच्या लक्षात आलं तो भीतीने घामाघुम झाला.

पण जमिन दारसाहेब शांतपणे हंसत म्हणाले— "कायरे, तू त्या गावी काही कारणाने जाऊ शकला नसशील. ती गोष्ट मला सांगितली असतील तर मी तुला, उद्यां वा म्हटले नसते का ? पण त्या साठी

एवढं खोटं बोलाव्याची गरज काय होती? एक खोटं लपविण्यासाठी खोटधांबर खोटे बोलावं लागलं ना? आतां पर्यंत ही गोष्ट तुम्हाला आलीच असेल?

गोविंदला कांपरे भरलं होतंच. तो मान लासून घालून जबा होता.

"आज संध्याकाळी ते जमिनदार साहेब मळा गावात भेटले होते. त्यांना मी म्हणून पुढे वकलावा लागत असल्याचे सांगितले. ते घरातच होते असे मी खोटे सांगितले. ओढ्याभा पुर आला होता म्हणून तर खरेच समजून मी भाणली एक पाप दिलीस. तो ओढा कोरडा पडला आहे, ही गोष्ट तुला माहीत नव्हती. होय ना?" जमिनदारसाहेबांनी विचारले.

"माहीत नव्हते, मालक! त्या बाजूला फार दिवसां पूर्वी गेली होती." गोविंद बाब्याच्या आवाजात म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून जमिनदार मोठ्याने हसून म्हणाला—"जमिनदार साहेबांचा मुलगा अजून मामाकडून परतला नाही.

नंतर जमिनदारसाहेबांच्या परमात आज्ञाच झाड नमून कडुलिंबाचे झाड काढे. त्याच प्रमाणे दुसऱ्या गाईला आजार बगैरे गोष्टी."

गोविंदने खाली घाललेली मान वर उचलली नाही.

जमिनदार कुर्चीवरून उठत म्हणाले—"गोविंद, आता या पुढे तू कधी खोटे बोलू नकोस. खोटे हे विस्तवा सारखे समज. आज नाही तर कधी तरी बाहेर पडतेच."

गोविंद हात जोडून म्हणाला—"करा, मालक! घरातली कामे सरीच राहिली होती, मालक! रागवान को गेला नाही, म्हणून खोटे बोललो. यापुढे कधी खोटे बोलणार नाही."

"बर, तर आत आणि मालकीण-बाईना भेट. त्या तुला बाईनील जेवायला." जमिनदाराने त्याला निरोप दिला.

तीन मांत्रिक

[११]

[पिंगळना त्याच्या बाईकडून त्याच्या दोस्त्या भावांनी तिला काही कारवाय केली व वास दिला कळले. परंतु बोबे भाऊ खोटे रडत आलेले पाहून त्याचा भागू स्नेह उचलवून आला. त्याने त्यांना घरात बोलावून घेतले. त्या दोघांनी पिंगळने आपलेल्या धनसंगतीला हस्तगत करण्यासाठी त्यांना एका तांडेलांना गुनाम म्हणून बिकायचा कट केला. त्यानंतर]

जीवदसाने तांडेलाला आपल्या धाकट्या भावा विषयी सांगितले ते ऐकून तांडेल 'खो खो' करून मोठ्याने हसला. तो कां हसला हे दोघां भावांना कळले नाही. ते परस्परांची तोंडे पहात राहिले.

तांडेल त्यानंतर मोठा विचार करून मोठा वेळ थांबून जीवदत्ताकडे खोल नजरेने पहात म्हणाला—"तु म्हणतो आहेस ते सर्व खरे आहे ना? तुमचा पिंगळ नाकाचा

धाकटा तुम्हां दोघांना व तुमच्या आईला फार वास देतो आहे, हे खरे ना? लक्षात ठेवा, हं, माझ्या जबळ खोटे बोललेले चालायचे नाही." नाहीतर त्याचा चाईट परिणाम होईल.

"अगदी खरं सांगतो आहो, तांडेल साहेब! माझ्या दादाने सांगितले त्यात अगदी पोढे मुढां खोटे नाही. इतके दिवस आमच्या धाकट्या भावाने जे कष्ट

विले ते आम्ही इतके विवस कसे सहन करीत आलो, ते त्या एकट्या परमेश्वरालाच माहीत!" लक्षदत्त म्हणाला.

तांडेल नंतर दोघांच्या वेहेऱ्याकडे बोट्या संशयी मुद्देने पहात मान हलवून म्हणाला— "तसे असेल तर तुमच्या घाकट्या भावाला विकत घ्यायला मला मुलीच हरकत नाही. मी त्याला आपल्या जहाजात दोन तीन वर्षे जलाशी म्हणून ठेवून त्याला खूप कष्टाची कामे देऊन तो सरळ मार्गावर आला की त्याला तुमच्या घरी परत पाठवीन. ठीक आहे ना?"

"तांडेल साहेब, ते करू नका तुम्हाला पुण्य लागेल!" असे म्हणत जीवदत्त बोट्या

दबकल्या सारखा झाला. "अहो, तो जाल्याच दुष्ट आणि तुड आहे. माणसाला तुम्ही दोनतीन वर्षांनंतर परत पाठविनेत की तो आयचा रोषांचा बीव पेतल्या शिवाय राहणार नाही. नंतर आईच्या वाटेला लावीन. तो म्हणजे हुक घेऊन दसपारा नागगांधीच समजा!" त्याला जिवदत्त परत आयच्यात पाठवून नका.

"तसे असेल तर त्याला विकायला तुमची आईमुझां करील का? तिने काही तक्रार केली व त्यानंतर त्याने विठ्ठल राजाकडे पिर्याद काय फायदा? विचार काय के करा!" तांडेल म्हणाला.

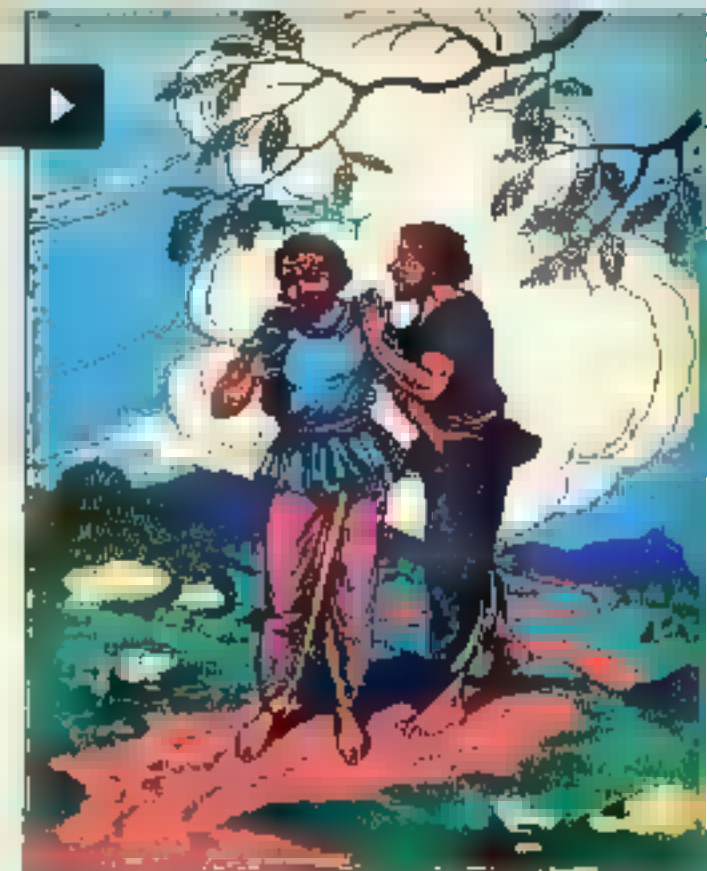
जीवदत्त लक्षदत्त दूर जाऊन काही तरी गुप्तपणे बोलल्या सोंग नंतर तांडेलाला म्हणाले ते असे:

"तांडेल साहेब, आम्ही सर्व गोष्टी आमच्या आईजवळ बोलूनच आलो आहो. त्याला कसेही करून घरातून काढावे, असेच तिच्या मनात आहे. तो तिचा छोटा मुलगा तरी त्याने दिलेल्या ज्ञानामुळे ती वेतागली आहे. तरी ती त्याला विकून त्याला मुलाम करून टाका, म्हणून तोंडाने सांगणार नाही. म्हणून तर आम्ही दोघे मिळून आलो आहो."

"अस्स! तरमग त्याला आज संध्याकाळी सूर्यास्ताच्या सुमारास काही तरी कारण सांगून समूद्र किनाऱ्यावर घेऊन या. त्यानंतर काय करायचे ते मी पाहून घेईन. त्याला खटेदी करण्यासाठी मी देत आहे तो ही घ्या!" असे सांगून तांडेल जीवदत्ताला शंभर मोहोरा देऊन लायला.

जीवदत्त तांडेलाने देऊन केलेल्या शंभर मोहोरा घेतां म्हणाला— "तांडेल साहेब, त्याला समुद्रावर घेऊन येणे आम्हाला शक्य होईल वाटत नाही. त्याला शंभर कोलह्याच्या मुक्त्या आणि वेळांची आहे. म्हणून तुम्हीच आमच्या घरी या आणि त्याला कसे ते घेऊन या."

जीवदत्ताला वाटत असलेली भीति ओळखून तांडेल जोराने हसू लागला. म्हणाला— "त्याच्या सर्व मुक्त्या आणि पन्नास वेळांची ताकद माझ्या जवळ चालणार नाही. त्याची माझ्या जवळ क्षिणंतर नाही, म्हणावं! ती एकादा राक्षस तरी माझ्या ओळघांना दिसला व त्याचा आवाज ऐकू आला की पुरे, त्याला हाता पायात ओसंडी देण्या व सासळ दंड अडकवून त्याच्या कडून जलाशयाचं काम करवून घेवं माझ्याकडे लागलं. बरे तर राजी मी आपली दोघां जलाशांना बरोबर

घेऊन तुमच्या घरी येतो. तुम्ही मात्र सर्व तयारी ठेवा."

"तुम्हाला शंभर नमस्कार. तुम्ही मघत करीत आहात त्यानदल आम्ही फार फार आभारी आहो!" असे सांगून आणि तांडेलाने दिलेल्या शंभर मोहोरा घेऊन दोघे तेथून निघाले. त्यांना त्यावेळी परमावधीचा आनंद झाला होता.

"आतां आपण पिगळला कोणत्याही प्रकारे संशय घेऊ नये अशा तऱ्हेने नागळे बोलले पाहिजे. तांडेल आपल्या बरोबर आणखी दोघां जलाशांना घेऊन येतो आहे. ही गोष्ट त्याच्या मनात शंका पायला कारण होऊ शकते." लक्षदत्त म्हणाला.

“तसे भ्यामचे मूळीच कारण नाही. त्यासाठी जरूर पडली तर मी एक युवती योजून आधीच ठेवली आहे.” असे सांगून जीवदत्तने एकदा कोणी पहात नाहीना, हे जारी बाजूला पाहिले आणि अक्षदत्तच्या कामात काहीतरी सांगितले.

अक्षदत्त बोराने हुंसला आणि टाळधा बाजवून आनंदाने म्हणाला—“बाबा, बृहस्पतीला सुद्धा तुम्हा समोर मान पांढरावी लागेल! पिगळने जाणलेले घन आपले साने की जे माग होतील त्यावेळी माझ्यावर अभ्यास तर करणार नाहीस ना?”

“अभ्यास! छी: छी:! सक्ता धाकट्या भावावर वसा मी अभ्यास करीत? ते

आपल्या कुटुंबात कधी झालं आहे का?” जीवदत्त म्हणाला.

दोघे भाऊ हुंसत खेळत उठ्या मारीत घराजवळ बसले. दारातच पिगळका पाहून लगेच दोघे एकदम कोणते तरी मोठे संकट आपल्याचे होणं करून ते पिगळ जवळ आले.

पिगळने दोघांकडे पाहिले आणि विचारले—“काय झालं रे, दोघांची कधी उतरलेकीं का?”

जीवदत्त योग्या जाकाबात म्हणाला—“काही नाही रे, छोडू! आज वाटेत आम्हांला आमचा एक जुना मित्र तांडेल भेटला. तो या मागी काही व्यापाराच्या कामाने आला आहे. त्याने मागे आम्हांला

त्याच्या घरी उतरवून खायला प्यायला घातले होते. किती आदर सत्कार केला होता! परंतु आम्ही आदर सत्कार एवढा हो शकला नाही. आम्ही जन्मल्या पासूनच हरिदी नाही का?”

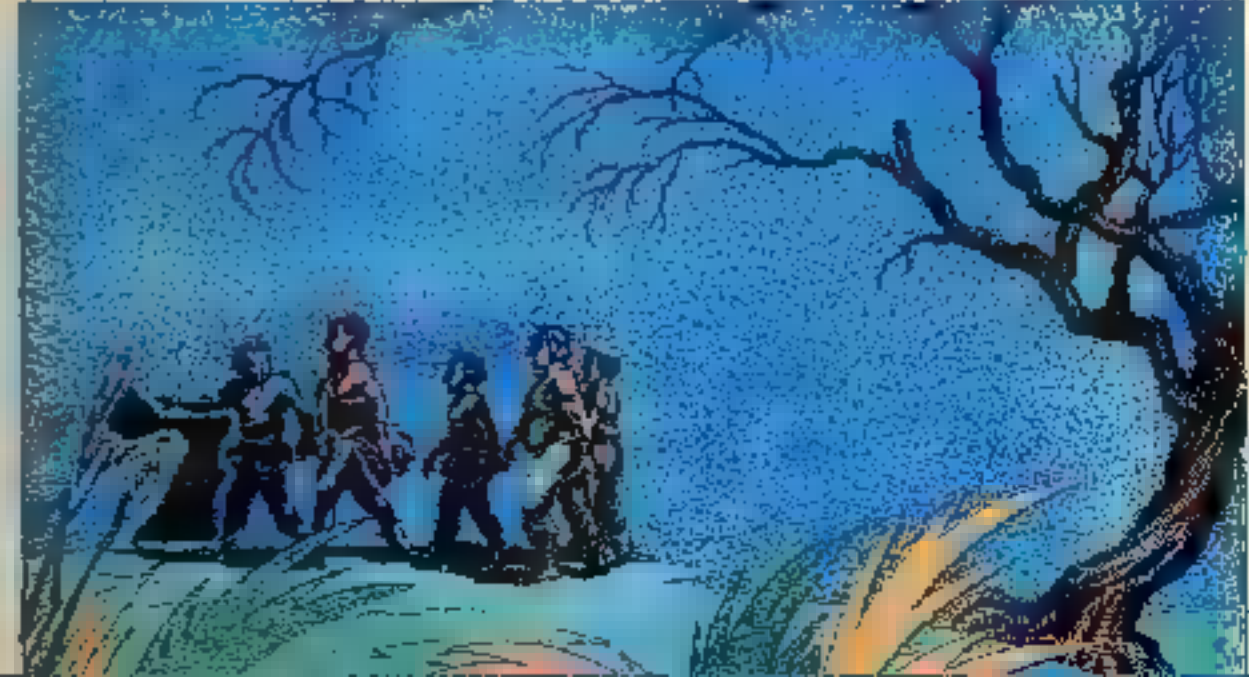
“बाबा, तुमचा मित्र म्हणजे माझा सुद्धा मित्रच नाही का रे? हरिदी नाही. पाहिले तर आपण अर्बती नवरीतल्या सर्व रहिवास्यांना दरोख मेजवानी द्यायची म्हटलं तरी ते खरं आहे. तुमचा मित्र तो तांडेल आहेना, त्याला त्याच्या चार चौपाय्यां मनुष्यां बरोबर आज रात्री जेवायला ये, म्हणावं! पाहिले तर आपल्या घरीच रहायला येऊ दे!”

“खरंच! खरंच म्हणतोस का रे छोडू!” या शब्दात जीवदत्त व लक्षदत्त मोठ्या आनंदाने आव बाणून म्हणाले.

“खरंच म्हणतो आहे मी तुम्ही तुमच्या त्या मित्राला आज खरोखरच जेवायला येऊन ना.” पिगळ म्हणाला.

“ठीक! तर आम्ही कातांच सांगून येतो.” असे सांगून जीवदत्त व लक्षदत्त गावात पातो म्हणून सांगून निघाले.

दोघे जुगारीच्या अनुषावर आणि दाकण्या कुकामात वेळ घालवून संध्याकाळी तांडेलाच्या घरी गेले आणि त्याला बरोबर चलायला सांगितले. तांडेल आनंदाने आपल्या बरोबर दोघां बसवून सलास्याना

थेऊन त्या दोघां भावां बरोबर निघाला.

तांडेलाचे आणि त्याच्या अनुचरांचे पिगळने हृदयपूर्वक स्वागत केले. ते सर्व एका सोलीत बसल्यानंतर पिगळ म त्याच्या आईने ती मंत्र-बलेली पिशवी घेऊन त्यातून निरनिराळे व ताजे गरमगरम साखपदार्थ व पकवाने काढून ती सर्व पाहुण्यांना वाटली. फक्त तांडेलाला त्या मंत्र-बलेल्या पिशवीचा महिमा माहीत नव्हता. जीवदत्त आणि लक्षदत्त आपला केवढा मोठा सुत्कार करीत आहेत, असे वाटले.

दोन प्रहर रात्र उलटोगेयंत सर्व एकदच्या तिकडच्या गप्पांत रंगले होते. पिगळ पैंगु लागला की बकस्मात् त्याच्यावर तुटून पडून त्याला बांधून टाकायचे तांडेलाने ठरविले होते. परंतु पिगळला झोंप येत नव्हती. तो गप्पात रंगलेला होता.

आतां वेळ बघं घालविण्यात अर्थ नाही नसा विचार तांडेलाने अनुचरांना सूण केली. जीवदत्त व लक्षदत्त दोघांना ती सूण माहीतच होती. चौथे गप्प बसलेल्या पिगळवर एकाएकी तुटून पडले. काही जगांनी त्याला हात पाय हाकविता येऊ नये असे बटु घेऊन ठंबले. जीवदत्त आणि लक्षदत्ताने तो ओरडू नये म्हणून त्याच्या तोंडात बोळे कोंबले.

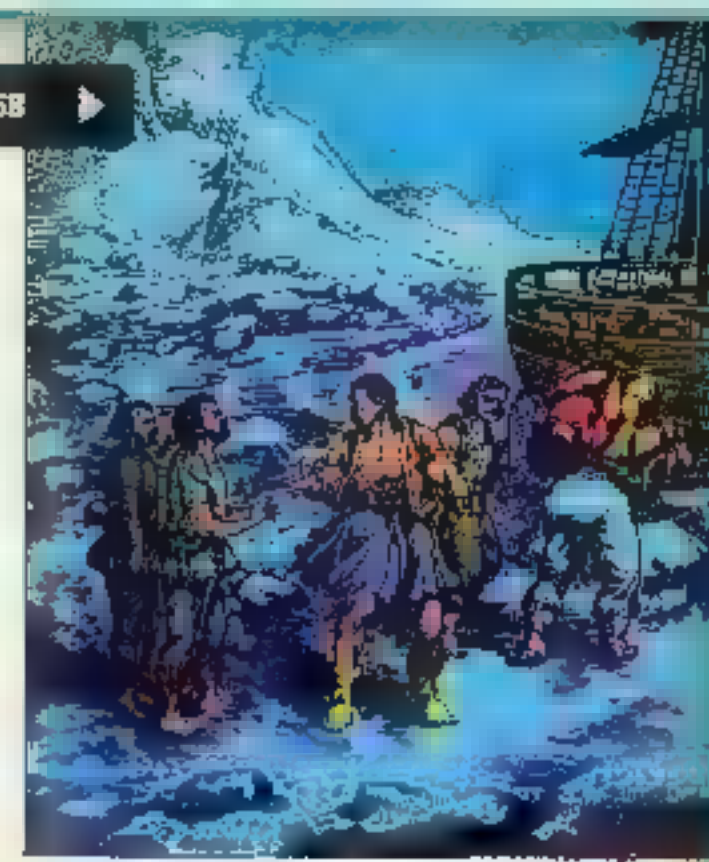
पिगळ सुरवातीला काहीच न कळल्याने निश्चेष्टता होता. परंतु पापणी लवायच्या आत स्वतःला सावरून तो हात पाय धरणाऱ्यांच्या हातून आपल्याला सोडवायचा यत्न करू लागला. परंतु तो एकटा होता आणि त्याला धरणारे पांच जण होते. इतक्यात त्याला त्याचा दासानुदास भल्लूककेतू आठवला. कशाही प्रकारच्या संकटात पडलास की एक विशिष्ट मंत्र म्हटलास की तो तत्क्षण तेथे हजर होईल, असे सांगून त्याने तो मंत्र पिगळला सांगितला होता. परंतु त्या विकट परि-

स्थितीत पिगळला तो मंत्र आठवला नाही. जो त्या असहाय्य अवस्थेत तांडेलाचा गुलाम झाला.

शेजारच्या खोलीत पिगळची आई झोपली होती. तिला हे सर्व काहीच कळले नाही. दोघां अनाशानी पिगळचे हातपाय बांधल्यानर त्याला बाबवे सांध्यावर उचलून नेले. त्यांचा माळक तांडेल पुढ-पुढ होता आणि त्याच्या मागे जीवदत्त व लक्षदत्त सुद्धा त्यांच्या बरोबर समुद्र तीरावर गेले. ते तांडेलाला म्हणाले— "आमच्या भावाला कोणत्याही परिस्थितीत सोडू नका. तो म्हणचे इक धरणाचा नाग आहे! मी ही गोष्ट तुम्हांला मागेच सांगितली आहे!"

"त्या विपसर्पाच तोंड बटु बांधून ठेवले आहे. त्याचे विषाने कसे काढायचे हे सुद्धा माहीत आहे. माझ्या पडावांतल्या लोखंडी दांड्याला लोखंडी पट्टीने त्याचे पाय अडकविले की तो परमेश्वर सुद्धा त्याला ठेवून हालू देणार नाही.

जीवदत्त व लक्षदत्त दोघांनी तांडेलाचे एकदां नाही दोनदां आमार मानले आणि घरी परत आले. नंतर अजून उजाडलं नाही, म्हणून खोपेचे सोंग करून उजाडल्या बरोबर आई घाईने आईकडे

जाऊन म्हणाले— "आई! पिगळ कोठे आहे न?"

आई त्यांच्याकडे भोळ्या नजरेने पहात म्हणाली— "कामरे इतके धाडरल्यासारखे कां विचारतां भावां? तो खोलीत झोपला असेल, पहा!"

"खोलीत नाही, घरात आणखी असेल म्हणावे तर त्याचा पत्ताच नाही." जीवदत्त म्हणाला.

ते ऐकून त्या परिस्थितीत आईला फार भीती वाटली. ती घाई घाईने खाटेवरून उठली आणि सर्व घर तिते हुडकून पाहिले. तिची ती घाई पाहून जीवदत्त तिला म्हणाला— "आई, माझ्या मनात एक शंका

येते आहे, छोटे, राजी आपल्या घरी जेवायला आलेल्या तांदेला बरोबर तर दर्यावर प्रवासाला गेला नसेल!"

"तेच झाले असेल. कोणत्या तरी बेटावर जुने पडके किल्ले आहेत. त्यांच्या घायात गुप्तधन पुरविले आहेत असे सांगून तो तांदेल धाकटूला सांगत असतांना मी ऐकले होते. तथा वस्तु बाहेर नजून काढणे छोडूला जाण्या हाताचा खेळ वाटतो. पिंगळ तसे सांगतही होता." लजवत म्हणाला.

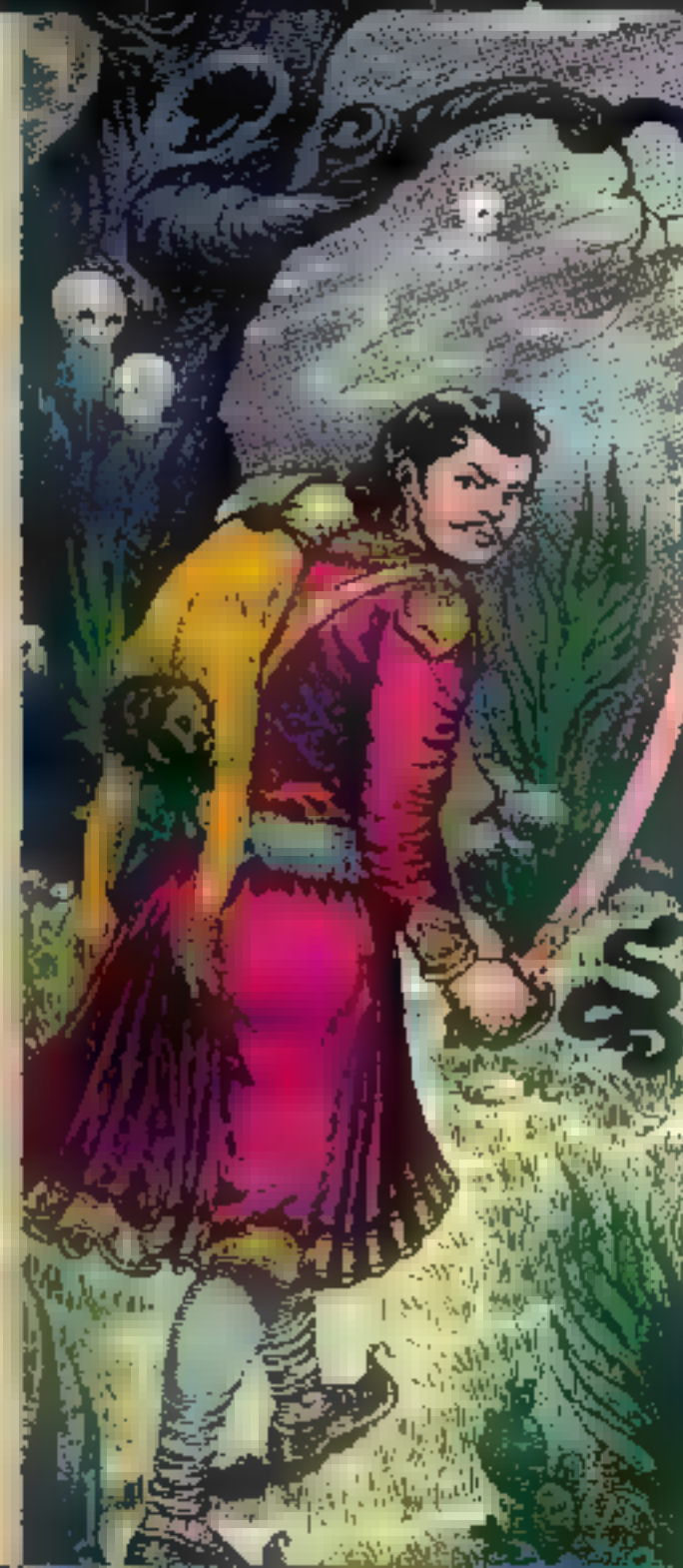
मावड्या आईला त्या गप्पात काही तरी करे असावेसे वाटले. तिने देवावर विश्वास ठेवून हात जोडले. ■ म्हणाली—"होय, होय। रे! पिंगळ कित्येक विवसा पावून नशीबीच! त्याची सद्बुद्धी आणि न्यायबुद्धी कशाही प्रकारच्या आपत्तीतून त्याचे रक्षण करीत आलेल्या आहेत. भासा लोंकर परत येईल." असे म्हणत

तिने पुन्हा आकाशाकडे पाहून हात जोडले.

आई म्हणाली ते ऐकून दोघां भावांना कमासीचा राग आला. ते आईकडे विवृत हास्य करून पहात म्हणाले—"तो मोठा बुद्धिवान आहे आणि कुप्ट आम्ही बाहों, होय ना? पहिल्या पासूनच तो तुम्हा मादका, म्हणून तू पक्षपात करीत आसी आहेस. आतां आम्ही या एक क्षण ही राहणार नाही. बाबांनी मागे जे ठेवले आहे ते घरात दुरुकून सर्व घेऊन जातो."

आई त्यांना म्हणाली—"तुमच्या बडिकांनी मागे सोडलेले सर्व तुम्ही दोघे केम्हाच बालवून बसेलात. आतां घरात आहे तो सर्व पिंगळची कमाई आहे."

■ ऐकून दोघे उग्र रूपधारण करून आईला शिच्या देऊ लावले. त्यांनी, पयफादकडून पिंगळने आपलेले धन आणि मंत्रबलेकी पिशाची मुढा ठेवतून नेली. (कमशाः)

श्रावणाची गोष्ट

विकमादित्याने आपला तड्ड सोबला नाही. तो झाडाजवळ गेला. प्रेत जांघावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या दिशेने आजू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, या भयंकर स्मशानात अशा राजीच्या वेळी एवढे परिश्रम करीत आहेस. परंतु तुम्ही ही मेहनत फुकट नाही असे मात्र नाही. अश कधी झालं तर तू रागावण्यात अर्थ नाही. सर्व आपल्याच कुतीचे फळ आहे अशी मनाची समजूत करून घ्यावी लागते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला श्रावण याची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेळून ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांसोज नावाच्या देशाचा चंद्रपाल नावाचा राजा फार दयाळू होता. कोणी त्याच्याकडे भक्त आगायला आला तर

त्याच्या तोंडून ..... मिळत नसे. तो त्याला ..... होईन तेवढे घन सहाय्य करीत असे. त्याच्या दरबारात अनेक ..... पंडित होते. परंतुच संध्याकाळी आपल्या कविता म्हणून दाखवित.

एक दिवशी थावण ..... एक कवी राजाभय मिळवा, ... बाबने बाळा आणि चंद्रपालच्या कीर्तीचे मायन त्याने एक कवी कविता रचून केले. ती कविता ऐकून राजा खूप झाला ■ त्याने थावणला आपल्या दरबारात चांगला पगार देऊन नोकरीवर ठेवून घेतले.

दुसऱ्या दिवसापासून ..... दरबारात येऊ लागला. संध्याकाळी कवी आपल्या

कविता म्हणून दाखवू लागले. पंडितांचा आस्वाभं चालू असतां राजाचंद्रपाल कविता व आस्वाभं लक्ष देऊन ऐकत होता. परंतु थावणाऱ्या त्याच्या बरोबरचे कवी व पंडित कविता म्हणत किंवा आस्वाभं करीत त्यात काही निरर्थक गोष्टी, अर्थ दोष व काव्यदोष आढळू लागले. ■ सुरवातीलाच त्यांचे कंडन करणे रास्त होणार नाही, असे समजून ■ सहन केले. परंतु हंजहंजु ते असह्य वाटू लागले.

परंतु ..... त्यांचा दोषपूर्ण आस्वाभं आणि कविता ऐकून ..... होई पाहून थावणला आश्चर्यच आढले. परंतु त्याला एका ..... शंकाही राहत होती. कदाचित अशा पंडितांना व कवींना काढून ..... ते निराश्रित होतील म्हणून त्या राजा त्यांना काढीत नसेल?

त्याने चवकळी करून पाहिली तेव्हा त्याला ..... बाबडून बाबे ..... दोषांना सोडून बाकी सर्व ..... चांगल्या स्थितीतच होते.

तेव्हा ..... राजाच्या काव्य रसिकते विषयी आणि त्याच्या स्वतःच्या काव्यकले विषयी बंधा वाटू लागली.

..... फक्त ऐकतच असे, स्वतः त्याने कवी बाबली कविता म्हणून दाखविली नाही.

आस्वाभं ऐकून तो फक्त खूप होई, स्वतः कवी त्याने आस्वाभं आभ घेतला नाही.

पुढे एकदा शंकरानंद नावाचा एक खेष्ट पंडित काशीतून कोसलच्या वाटेवर कांभोज नगरी ..... तो गावात एकच दिवस राहायला थांबला. थावणने त्याला घेऊन आपली कविता म्हणून दाखविली ■ विनंती केली-“मी काव्यकलेत आपली उभती करावी व काही शिकायला मिळावे, या हेतूने मी ..... आलो आहे. प्रस्तुत मी राजाच्या आश्रयाला ..... आहे. माझ्या काव्यकले विषयी आपले विचार आपण ..... सांगावे.”

शंकरानंद स्वतः करून म्हणाले-“तुला राजाभय मिळाला आहे ना? तो कवी

म्हणून नव्हे तर एक व्यक्ती म्हणून. बाबारे, तू स्वतःला कवी म्हणविण्यासाठी पुष्कळ मेहनत करण्याची गरज आहे.”

थावणने शंकरानंदाचे आभार मानले आणि परत येऊन चंद्रपालचे प्रमान विशाल यांना भेटायला गेला ■ म्हणाला-“प्रधान, मला कवी म्हणविण्यापुरते अल्प ज्ञान आहे. तरी त्याची स्तुती करून महाराजांनी आपल्या दरबारात मला ..... दिला आहे. त्यातून मी त्यांचा फार आभारी आहे. मी आपली विद्याभ्यास करण्यासाठी काशीला ..... आहे. मला आपण निरोध ■ आशीर्वाद ..... ही विनंती करायला आलो आहे.”

प्रधानाने आवणकडे झोल दुष्टीने पहात म्हटले- "आवण तुला कोणाचा किती ॥ कसा आवर करावयाचा ॥ तर चांगलेच माहीत आहे. शिवाय तू हुशारही आहेस. परंतु तू निरोप घ्यायचा तो महाराजाचा ध्यावास."

ते ऐकून आवण स्मित करून म्हणाला- "प्रधान, महाराजांनी माझ्यावर वर्षाविलेले प्रेम ॥ कृपा मी विसरणार नाही, त्यांच्याशी निराळ्या तऱ्हेने वागण्याइतका मी कुतूहल नाही."

त्यानंतर आवण राजाचाही निरोप घेऊन निघून गेला.

मेघवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा, आवणने एकच अशी कविता

राजाची प्रशंसा करून म्हटली. त्यावर खूष होऊन राजाने त्याला दरबारात आश्रय दिला. अशी तशी मिळाली वसता ती हातातून जाऊ देणे हा अविवेकच नव्हे का? हे त्याने स्वतः होऊन आपल्यावर बोडून घेतले. सधेतील कोणत्याही कवीची पंजिऱ्याची निंदा करण्यात काही मर्य नाही. त्यांची जेवढी योग्यता ॥ विद्वत्ता आहे तिच्यावर अवलंबून राहून आनंदाने वायुमय घालवीत आहे. माणसो एक गोष्ट, आवणाने स्वतःला कवी म्हणवून घेण्यासाठी पुष्कळ अध्ययन व श्रम ॥ अमर्याचे संकरानंदांनी त्याला सांगितले. अशा व्यक्तीला प्रधानाला तू हुशार आहेस अशी स्तुती केली. प्रधानाचा हेतू काय होता? ह्या संकाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची दांभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू जाणतीस."

त्याचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला- "आवण हुशार आहे, असे म्हटले तर त्यांत संकाच नव्हती. त्याच्या सारक्या कवीला राजासम मिळाला या बद्दल संकरानंदांना आश्चर्यच वाटले होते. त्याला तो कळी म्हणून नव्हे तर एक व्यक्ती म्हणून त्याने काव्य कलेत पुष्कळ मेहनत

करण्याची गरज आहे, असे सांगितले. आवणला ज्ञानाची भूक होती. स्वतःची उत्तरी करून घेण्याची इच्छा असणाऱ्या व्यक्तीचे गुणदोष सांगणाऱ्या व्यक्तीची गरज असते. असे लोक चंद्रपालच्या दरबारात नव्हते. आवणला तशी व्यक्ती तेथे मिळाली नाही. आवणची एक सामान्यशी कविता ऐकून चंद्रपाल खूष झाला होता. अशा राजाच्या दरबारात राहून आवणला सरा कवी कधीच होण्याची दिसली नाही. म्हणून तो आपली कोठेतरी जाण्याचा विचार ॥ होता.

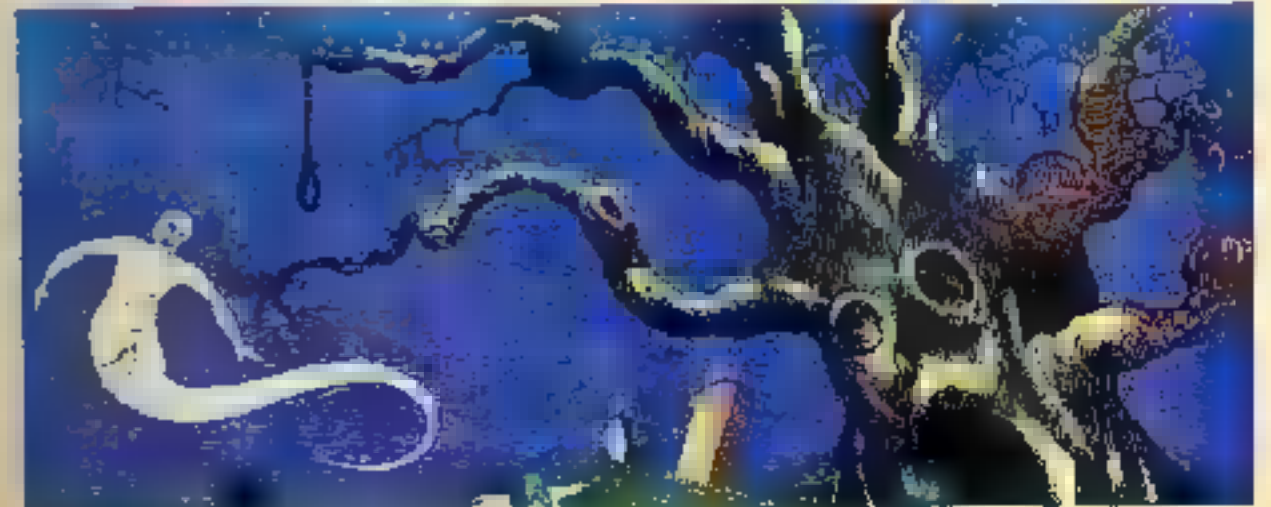
राजा चंद्रपाल फारसा हुशार किंवा विवेकी नसेल असे आवणला दिसले नाही. अशा राजाचे राज्य सुरळीत आणि व्यवस्थित होते त्याला कारण, आड राहून सर्व बके फिरविण्याचे काम प्रधान करीत होता हे. म्हणूनच आवण प्रधानाला भेटून त्याचा निरोप घ्यायला गेला होता. त्याला त्या गोष्टीची चांगली कल्पना आली तेव्हा हे सर्व प्रहण करणारी

व्यक्ती हुशार असल्याचे प्रधानाने सांगितले तर त्यांत चूक नव्हती.

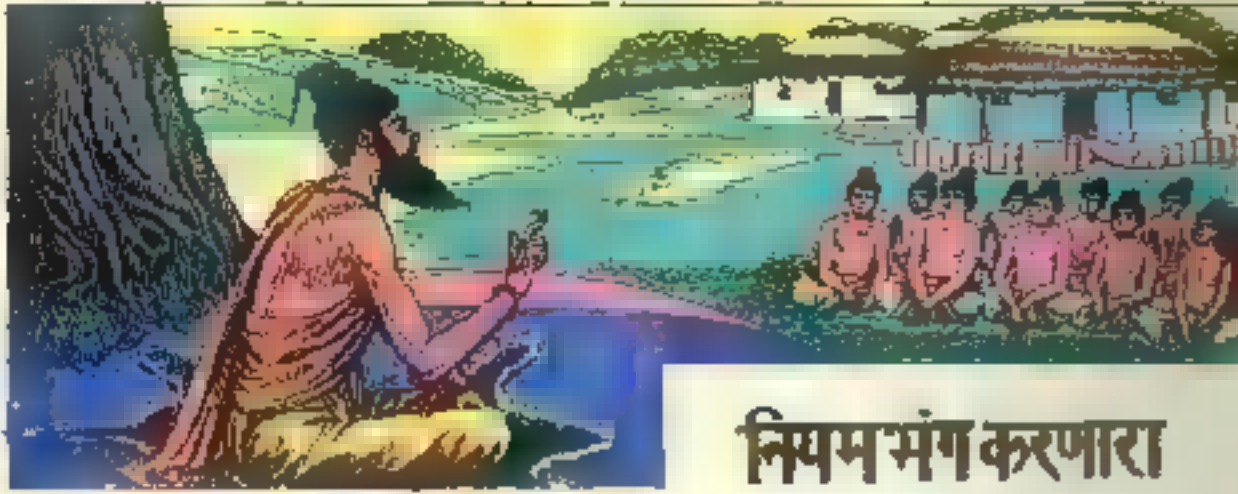
"तुला आश्रय देणाऱ्या महाराजां कडून निरोप घेण्या व्यतिरिक्त माझ्याकडून निरोप घेण्याची गरज नाही." प्रधानाने हे म्हटले त्यात त्याला सावध करण्या शिवाय एक सूचना सुद्धा आहे. म्हणजे राजा चंद्रपालचे अज्ञान आवणने जगजाहीर करू नये ही. आवण सूक्ष्मप्राणी सुद्धा असल्या कारणाने त्याने प्रधानाला हे म्हटले की राजाचा निरोप घेतल्या शिवाय त्यांची कृपा व प्रेम विसरून जाण्या इतका मी कुतूहल नाही."

"राजा चंद्रपाल तितकासा हुशार नसेल. परंतु चांगला उदार पुरुष होता. ती गोष्ट आवणला व प्रधानाला माहीत होती. राजा विषयी त्यांच्या मनात असलेला आदर व्यक्त करतो. ते किती गुणवान आहेत ॥ ही कळून घेते."

अशा तऱ्हेने राजाचे योग्य अंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा साड्याला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

नियममंग करणारा

विश्व पर्यंतच्या प्रदेशात एका तरीवराच्या काठी एक गुरुकुल होते. मातंगस्वामी नावाचे एक विद्वान गुरू गुरुकुल चालवीत असत. त्यांच्या गुरुकुलात मोठमोठ्या श्रीमंतांनी मुले विद्याभ्यास करीत. त्यांच्यात विरूप नावाचा एक मुलगा होता. तो त्या देशाच्या राजाच्या मेहुण्याचा मुलगा होता. विरूप हा थोडा सोडकर व लटपटाळ मुलगा होता. गुरुकुलातली शिक्षत व नियम मोडण्यातच त्याला एक तऱ्हेचा आनंद वाटे. मातंगस्वामीचा उजवा पाय थोडा लंगडा होता. ते पाहून विरूप आपल्या मुलांना गुरूजींची धट्टा करीत. सहपाठी वंगुस्वामी म्हणून हाक मारून सांगे. काही दिवसांनी ती गोष्ट मातंगस्वामींना सुद्धा कळली. एके दिवशी मातंगस्वामींनी त्या दिवसाचा अभ्यास संपल्यावर मुलांना एक गोष्ट सांगितली. ती अशी:

“गोष्टीही होऊन सुभारे पन्नास वर्षे झाली असतील. या तरीवराच्या पत्नीकडच्या तोरावर भैरवानंद नावाचे एक विद्वान गुरू एक गुरुकुल चालवीत असत. त्यांना सहस्रांशुतील पांडित्य बरोबर मंत्रशास्त्रातही चांगली गती होती. विद्याभ्यास पुरा करून विद्यार्थी जागले तर रवातील कोणी इच्छा केली तर भैरवानंद त्या विद्यार्थ्यांना मंत्र-तंत्र सुद्धा शिकवीत असत. एकदा सुभान आणि मातंग नावाच्या दोघां विद्यार्थ्यांनी शिक्षण संपल्यावर मंत्रशास्त्रात थोडा प्रवेश देतां का म्हणून गुरूजींना विचारले. भैरवानंदांनी आनंदाने ते कबूल केले आणि त्यांना एक मंत्र शिकविला. नंतर त्यांनी बजावून सांगितले—“बाबांनो! तुम्हांका हा मंत्र म्हणून तर वाटेल ■ ह्य भिळू

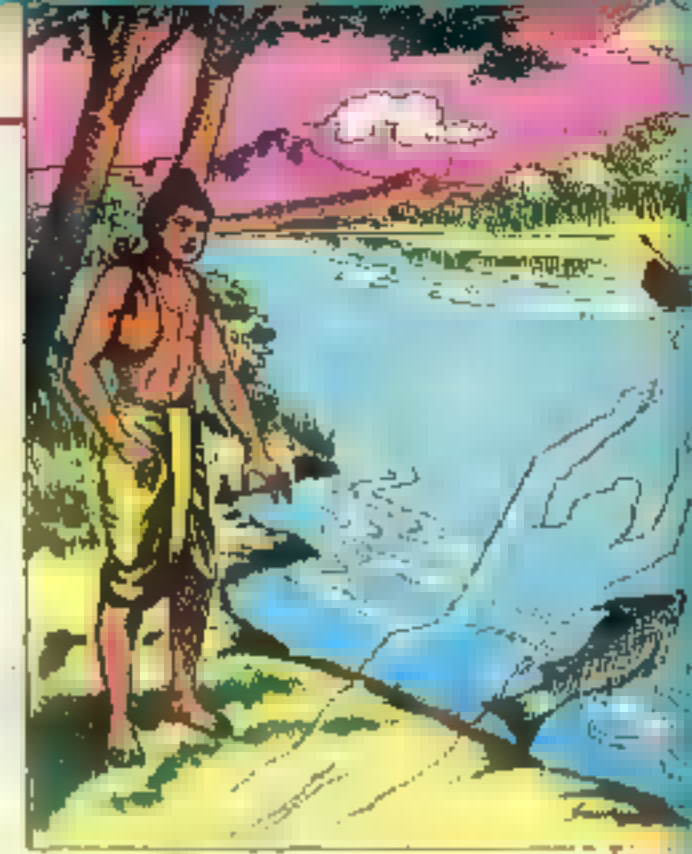
शकेल. एक दोन नियमांचं भाग कडकपणे पालन केले पाहिजे. अवधी वसेल जपान वेली या मंत्राचा उपयोग करावा. फक्त मंत्रशक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी किंवा इतरांना दाखविण्यासाठी मंत्राचा उपयोग करता कामा नये. कोणत्याही कारवाने अंघात काही व्यंग झाले तर मंत्राचा उपयोग होणार नाही.”

दोघां शिष्यांनी गुरुवरक तो मंत्र किंवा चेतका आणि राखडरवारात नोकरी मिळावी म्हणून राजधानीच्या लहुराच्या वाटेने निघाले. वाटेत एक नदी होती. ती पार करून जावंचे म्हणजे एक तरी होता. परंतु पत्नीकडच्या तोरावर वेडा होता. तो परत या तोरावर वाट्या शिवाय तरीत बसून नदी पार जाणे दडप नमूते.

तेथ्हां मातंग सुभानला म्हणाका—“त्या काळावर पुरेसे प्रवासी जमेपर्यंत तो नाववाला काही निघणार नाही. आपल्या गुरूजींनी शिकविलेला मंत्र वाहे ना, माझाचे ह्य घेऊन पैसतिरी जाऊं या!”

“परंतु गुरूजींनी आपल्याला बघावून एक नियम सांगितला आहेना, की परीक्षा म्हणून मंत्राचा उपयोग नये!” सुभानने आठवण करून दिली.

विवरावर चिडून जाऊन मातंग म्हणाका—“तर तू तर बेईपर्यंत पांव.

चो होऊन पळोकडे जातो.” असे सांगून तो माझाचे घेऊन पैसतिरी गेला.

काही वेळाने सुभान नावेत बसून पळोकडे जाऊन मातंगला भेटला. तेथून जाऊन राजधानीपर्यंत जाणं शिवावर आलं मातंगच्या. तो सुभानला म्हणाला—“कावरे, एकाद्या पक्ष्याचे घेऊन राजधानीपर्यंत उडस गेलो तर? काय ठीक होईल ना?”

सुभानला ते बरोबर वाटले नाही. मातंगने त्याला मूर्ख अविवेकी मानले आणि मंत्र म्हणून कबुतराच्या रूपे सह जायला. कबुतर होऊन तो बराच वेळ राहत्यावर थोडा रम घ्यायला

Restore

एका साद्याच्या फांदीवर उतरून बसला. त्याच वेळी आकाशातून एक ससाणा उडत जात होता. त्याला ते कबूतर दिसले. त्याने जोराने अडप मारली आणि आपल्या पंजात धरून पुन्हा आकाशात उडू लागला. ससाणाच्या तोंडून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी मातंग परत माणसाच्या रूपे प्रगटला.

आपल्या पंजात सांप असलेले कबूतर माणूस झालेले पाहून ससाणा पावरला आणि त्याने पंजे ठिले केले. म्हणून उंचावरून खाली जमिनीवर एका सुडपावर पडला. त्यामुळे त्याचा जीव वांचला असला तरी अंगाला पुष्कळ लागले आणि उजवा पाय मोडला.

वाटेने जाणाऱ्या काही तीर्थयात्रेला जाणाऱ्या लोकांनी त्याला पाहिले. त्यांच्या मदतीने मातंग काही दिवसांनी गृहभरवाने याच्या गुरुकुलात येऊन पोचला. त्याने जे घडले ते सर्व गुरुला सांगितले व फार दुःखी झाला.

भैरवार्जनांनी त्याचे सांत्वन केले व त्याचे औषध पाणी केले. त्यामुळे जखम भरून आली तरी मातंगाचा संगडेपणा कायम राहिला. शिवाय गुरुने दिलेला मंत्र कायमचा निरूपयोगी झाला. मुंबानला मात्र राजदरबारात नोकरी मिळाली. तो राज्याचा मुख्य शिक्षणाधिकारी झाला.

मातंगस्वामी कथा सगल्याचे सांगून म्हणाले—“गुरुने पातलेला नियम मंग-केल्याने मातंग कायमचा संगडा आणि मंत्राने कामलेली अपूर्व शक्ती कायमची घालवून बसला. तो मीच मातंगस्वामी म्हणून तुम्हांला शिकवितो आहे. गुरुभक्ती नसलेल्या शिष्याला कधीच विद्या लाभत नाही.” सांगत मातंगस्वामी लंगडत लंगडत आपल्या कुटीरात गेले.

त्या दिवसापासून विरूपामं गुरुकुलाच्या एकाही नियमाचे उत्संभन केले नाही. मातंगस्वामीची, संगडेस्वामी म्हणून कधी पुढे वट्टा सहपाठ्यां समोर केली नाही.

वस्तादबायको

एका गावात एक कुटुंब वस्ताद माणूस रहात असे. त्याने ज्या बाईशी लग्न केले होते ती मोठी वस्ताद होती. नवरा त्या कारणाने ती बरेच खेळ सारली. जमीन सापडली की कोपरामे खणतात, म्हणे.

बायको लग्न होऊन नवी आली तेव्हा नवरा गृहवांनी करावयाची सर्व कामे करीत असे. परंतु हळूहळू बायकांनी करावयाची कामे सुद्धा एकेक करून त्याच्यावर येऊन पडू लागली. त्याची बायको सैतावरची कामे मुळीच करीत नसे. तरी घरची कामे त्याला करावी लागत. गाई घुरांची कामे त्यालाच करावी लागत. नकन्या मेंढ्याची कामे ही तोच करी. एवढेच नव्हे तर गाणी वाजणे, करे काढणे कपडे धुणे आणि चूळ पेटविणे सुद्धा त्यालाच करावे लागे.

इतके काळ बायकोची बाकरी त्याला बायको तोंडाला येई ते बोलायला कमी करीत नसे. त्याने केलेल्या कामात चुका काढीत असे. बायकोच्या पिण्याला ऐकायला किंवा काही वेळ वस ध्यायला सुद्धा त्याला वेळ मिळत नसे. म्हणून कामा निमित्तच त्याला इकडे तिकडे करावे लागे तेव्हा त्याची बायको एका जागी उभी राहून त्याला ऐकू जाईल, इतक्या मोठ्या आवाजात म्हणे—“तुम्हांला एक काम घरक येत नाही. पहिल्याने कोणते काम करावचे, नंतर कोणते, हे सुद्धा कळत नाही. अशा नवऱ्या बरोबर कसा संसार करायचा हो!” अशी ती कोसकोस भरून ऐकू जाईल अशा तऱ्हेने जोरडायची. बायको इतकी बोलायची परंतु तो माणूस एका शब्दाने उलटे बोलत नसे.

“दुधाच्या बांधवापासून सर्व नांदी मीच वासायची हे मला माहीत नाही! तू जातां हे सांगते आहेस!”

“मी तरी कोणकोणती कामे करावयाची हो? गुर्याची मदत म्हणतात ती तुम्ही नको करायला?” बायकोने थोराव्या बोवा केल्या.

“मला ते सर्व माहीत नाही. मी कोणकोणती कामे करावयाची, त्यांची एक यादी करून दे! ती मी केली नाहीत माझा घर! नुसते लोकी सांगून भागणार नाही.”

तो कागद घेऊन त्याची बायको त्याने करावयाच्या कामांची यादी सांगू लागली. ती हनुमानाच्या कोपटीसारकी गेली.

काही दिवस लोटले, संक्रांतीचा सण आला उद्यान संक्रांत म्हणून बायकोने बरीच कामे काढून अंगणासमोरच्या पाण्याच्या सड्याची ती कक लागली. नवरा कपडे धुवून पिळून देत होता आणि बायको ते चाळत घालीत होती. ते काम चालू असतांना तिच्या तोंडाचे चन्हाट चालूच होते—“ज्यां सण आहे रोखची कामेच संपली नाहीत. जातां सणाची कामे केव्हां होणार? तुम्ही यादी घेतलीत, काय उपयोग? आजूनाजूला

पुरुष राहतात, पण मी तुमच्या सारखा पुरुष माणूस कधी पाहिला नाही. आमची आई तेव्हाच म्हणाली होती...”

ती बोलतच होती आणि नको व्हायला तो अपघात झालाच नवरा कपडे पिळून तिच्या हातात देत असतांना तिने सड्याच्या बाजूला असलेल्या एका वाकड्या भोंवत्यावर पाय ठेवला. नवऱ्यावर तोंड सुद्धा घेण्याच्या आवेशात पाय ठेवतांना दगडनीट पाहिला नाही. तिने पाय ठेवला आणि घम्म-दिशी ती पाय मसकून जड्यात पडली.

“जहो, मी बुडते आहे! मरते आहे! काढा!” बायको म्हणाली.

“जा बुडून! सद्दा कोल कोठे आहे? मानेपर्यंतच पाणी आहे!”

“घंडीने कापरे धरले आहे हो! लोकर घेऊन मला वर काढा!” बायको घंडीने कापत म्हणाली.

“ते नाही होणार! कामाच्या यादीत काम तू नव्हते लिहायला सांगितलेस! कामे पुष्कळ अजून करावयाची आहेत!”

“पहिल्याने मला बाहेर काढतां की नाही? आई आईग! आत जळवे सुद्धा आहेत हो!” असे म्हणत बायकोने किकाळी फोडली.

“अपण ठरविलेल्या गोष्टी तू जातांच विसरलीस. मी घरी जाऊन यादी घेऊन येतो!” असे म्हणत नवरा घरी जाऊन यादी घेऊन येऊन पाचू लागला. बायको घंडीने आणि जळ्यांच्या चोतीने घरघर कापत म्हणाली—“मी मरते आहे. ती यादी काढून टाका. मला लोकर बाहेर काढा. तुमच्या पायां पडले!”

“तू ते म्हणालीस बरे झाले! या यादीची बायला जातां काही संबंध नाही. पापुळे तू बायकांची कामे कर, मी पुरुषांची कामे करीन. आहे कबूल तुला?” नवऱ्याने विचारले. बायको “हो” म्हणाली. नवऱ्याने तिला सड्यातून काढून घरात पोचते केले. तिला यादी म्हणून केला.

त्या दिवसापासून बायकोने कधी लोकर तोंड उघडले नाही. तिची कामे तिने नवऱ्याला सांगितली नाहीत.

अहोबल काही येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्व मगध राज्यात एक गरीब दरीद्री म्हणून जन्मले आणि मगध राजाच्या पवरी नोकरी लागले.

मगध आणि अंग देशाच्या मध्ये चंपानदी वहात असे. त्या नदीच्या पात्रासाठी नागराज्य होते. देशाच्या राजाचे नांव चापेय असे होते.

मगध आणि अंगदेश दोघांमध्ये तेहमी युद्धे होत. अशा एका युद्धात मगध राजाचा पराभव झाला. तो आपल्या घोड्यावर असून पळत पळत चंपानदीच्या किनाऱ्यावर आला. तेथे तो कन्नूच्या हाती कैद होण्याच्या स्थितीत होता. कन्नूच्या हाती मरण येण्यापेक्षा आत्महत्या करून घेणे जास्त बरे, असा विचार करून त्याने घोड्या सकट नदीत उडी घेतली. मगध राजा आपल्या घोड्यासह नदीच्या तळासाठी

असलेल्या नागराजाच्या राज्यक्षमतेत आऊन पोचला.

नागराज आपल्या सिंहासना वरून उठला आणि त्याने मगधराजाचे आनंदाने स्वागत केले. मगध राजाने आपली कहाणी थोडक्यात नागराजाला सांगितली.

“जे झाले त्याची आता तुम्ही फिकीर करू नका. अंग राजाची या क्षेपेस तुम्ही युद्ध कराक त्या युद्धात मी आपल्याला मदत करीन!” असे जाडवासन नागराजने मगध राजाला दिले. कथन दिल्या प्रमाणे नागराजाने मगध राजाला सर्व प्रकारे मदत केली. अंगराजा मगधराजाच्या हाती त्या युद्धात मारला गेला. मगधराजा दोन्ही देशांचा राजा झाला. दोन्ही राज्यांची भरभराट झाली व वैभव वाढले.

त्या वेळे पासून मगध राजा आणि नागराज दोघांची चांगली मैत्री जमली.

मगधचा राजा दरवर्षी एकदां आपल्या नोकरांचाकरांसह चंपानदीच्या तीरावर जात असे त्या दिवशी नागराज आपल्या लव्याजग्यासह सर्व वैभवाने प्रदर्शन करीत येऊन मगधराजाला भेटे, मगधराजा त्याला. मूल्यवान व सुंदर भेट वस्तु देऊन त्याचा सत्कार करी.

मगधराजाच्या नोकरांचाकरांस बोधिसत्व एक नोकर होते. सुद्धां दरवर्षी नागराजाचे वैभव पहात. कारणे तेन्हा त्यांच्या दुष्टी समोर हेंच वैभव नाचत होते. त्या कारणामुळे म्हणून

दिवसो ते नागराज म्हणून जन्मले.

परंतु पूर्वे जन्मी एक पुण्यात्मा असल्या कारणाने आपले नागरूप पाहून फार वाईट वाटले. नागराजाच्या वैभवाची इच्छा मनात असल्या कारणाने आपल्याला हा जन्म मिळाला गोष्टीचा विचार करून त्यांना फारवाईट वाटले. त्यांनी आत्महत्या करण्याचा विचार केला. वेळी सुमन नांवाची एक नागकन्या ते होते त्या जागी आपल्या सर्व सखी बरोबर आली. तिने त्यांना प्रणाम केला.

सुमनला पाहतांच नागराजाने आत्महत्वेच्या विचार बदलला आणि सुमनशी विवाह करून नागलोकांत राज्य करू लागला.

परंतु काही काळ लोटल्यावर त्यांच्या मनात तसे अनुष्ठाने वगैरे करून पुण्य संपादन करण्याची इच्छा बळावली. म्हणून त्यांनी नागलोक सोडून पृथ्वीवर मानवलोकात जाण्याचे मनाशी ठरविले. उपवास व्रत करण्याचे दिवस आले की ते आपला राजवाडा सोडून एका हुमरस्थ्याच्या बाजूला एक मुंग्यांचे वास्तू होते त्याला येथेले वाळून मनांत म्हणत, “मला कोणी गरुडपक्षी उचलून नेऊ दे, किंवा कोणी गरुडा मला घेऊन जाऊ दे!”

परंतु त्यांना वाटले तसे घडले नाही. रस्त्याने जाणारे येणारे लोक वाळूला वेढोळे करून वसलेल्या नागाला पाहून

देव त्याला भवन व फुले अर्पण करून त्याची पुजा करू लागले. जवळपास राहणाऱ्या लोकांनी नागराजाच्या निळा भोंवती एक लहानसे देऊळ बांधले. निरमिराळे लोक येऊन, मूल पाहिले म्हणून त्यांचा आजार जाका म्हणून नागसापा समोर करू लागले.

नागराज सर्व उपवासाचे दिवस यथातथेने वाळूळकर घालवून वर महिन्यात पन्नासीस प्रतिपदेला आपल्या घरी जात असे.

एके दिवशी मुमना त्याला म्हणाली— "स्वामी, आपण पुष्कळ काळ आणि वेळां

मानव लोकांत जातां आहां. तो लोक घोववाचा आहे, मवंकर वाहे. तुमच्यावर काही कधी प्रसंग आला तर मला कसे कळणार?" कोण येऊन सांगणार.

नागराज मुमनाला एका सरोवरावर घेऊन गेला व म्हणाला— "हे पाणी गहा. कधी काही शाळे तर पाणी गडूळ होईल. कधी गरुडपक्षाने माझ्यावर सरुप टाकली तर पाणी माहीसे होईल. तसे काही न होता कोणो येऊन जाईल तर पाणी तांबडे रस्तवण होईल.

काहीच राहणारा एक ब्राह्मण तरुण तपशिलेला बघीकरण शिकला. परत येताना तो नागराज वाळूळवर राही त्याच रस्त्याने काहीला परत जात बसता त्या त्या स्थितीत दिसला. सगळे त्या तरुणाने मंत्र टाकून नागराजाला घेतले. त्याने एका टोपळीत ठेवले व एका नावांत घेऊन जाऊन तेथे सांपाचा वेगवेगळा खेळ दाखविला.

तो खेळ पहायला जालेले माणकरी खेळ पाहून खूप ज्ञाने आणि त्या ब्राह्मण तरुणाला पैसे आणि मूल्यवान वस्तू भेट म्हणून दिल्या.

या सामान्यसा खेडेगावात इतके पैसे मिळाले तर खेरांत खेळ दाखविला तर खूपन पैसे मिळतील! असा छेस मर्यादित ब्राह्मणांच्या मनात उपचला.

तो सांपाला बरोबर घेऊन काहीला निघाला. एका गावीतून होता. काहीला तो शेर महिन्याने पोचला.

तो महिनाभर कडक वडला. ब्राह्मण तरुणाने सांपाला खायला म्हणून बेटूक घातले, पण सापाने त्याच्याकडे तोंड फिरवून पाहिले नाही.

"मी आहार घेत नाही तोंपर्यंत मला मांत्रिक तरुणाकडून या टोपळीतली कंद

मुटभार नाही." ही शोष्ट नागराजाला चांगली कळली होती.

त्या ब्राह्मण तरुणाने काही नागराज्या जवळ पासच्या सापाचे पुष्कळ खेळ करून खूप पैसे मिळविला.

या खेळाच्या जातण्या काही-राजाच्या कानापर्यंत पोचल्या. त्याने त्या ब्राह्मण तरुणाचा बोलावून आपल्या करमणुकीसाठी सांपाचा करायला सांगितले.

मध्यंतरी नागलोकांत मुमनाला एक महिनाभर नागराजाला न जालेला पाहून खंका आली काही साक्षा नाही अशी भीती वाटली. सरं काय म्हणून ती सरोवराच्या काडी

Restore

177

आली. सरोवरातले पाणी तांबडेलाल
आले होते. कोणीतरी नात्रिक नागराजाचा
मकन घेऊन गेला असावा. ती पतीच्या
शोधार्थ निघाली. वाटेत धवकशी करीत
ती शेवटी काशीला आली.

ती तेथे पोचली तेव्हा नागसापाचा
खेळ चालू होता. काशीचा राजा व प्रजा
तो खेळ पहात करमणूक करून बसत होते.
आपल्या बायकोला पाहून नागराजाने
हाजून खेळणे बंद केले आणि चटपिशी
टोपलीत जाऊन बसला.

सुमनाने मानव शरीर धारण करून
राजाकडे बघितली केली—“मला
पतिमिक्षा देण्याची कृपा करावी!”

इतक्यात नागसाप सुद्धा टोपलीतून
सरपटत बाहेर आला आणि सर्वजण पहात
असता एक सुंदर मानव पुरुष रूपात प्रगट
झाला.

काशीराजाने त्या नागदंपतीला पाहिले ■
खूब हौसून त्यांना आपले अतिथी म्हणून

एक आठवडाभर ठेविले. नंतर तो
राजा नागलोकातील नागराजा ■ सर्व
परिवार स्वतः त्या नागदंपती बरोबर
नागलोकांत गेला.

नागलोकांतील ऐश्वर्य, सौंदर्य आणि
बैभव पाहून काशीराजाचा जवळपास
आश्चर्य वाटले.

“इतक्या वैभवशाही आणि सुंदर
राजवाड्यात तुम्ही दोघे रहात असता
तुम्ही मुलीच्या ■ घेतोळे घालून
काय घडून होतं? कारण काय?” काशी-
राजाने विचारले.

“रामा, येथे इतके वैभव असून ही
जन्मरहित भसभ्याची संघी तुमच्या ■
लोकांत गमय आहे.” या वाक्यात नागराजाने
उत्तर दिले.

■ म्हणून काशी राजाला परमानंद झाला.
तो आपल्या राज्यात परत गेला तेव्हा
नागराजाने त्याला ■ बहुमोल वस्तू
देऊन निरोप दिला.

कृष्णकुमारी

राजस्थानाचीच उदयपूरचे राज्य
महाराजांच्या काळात अत्यंत वैभव-
शाही असे राज्य होते. महाराजा
भीमसिंहा शाहीवर ■ अत्यंत सुंदर
महल म्हणून प्रसिद्ध झाले.

त्या सुंदर महलत महाराजाची मुलगी
कृष्णकुमारी कपमती म्हणून राज-
स्थानभर तिची कीर्ती पसरली होती.
तिचे सौंदर्य पाहून सर्व तिचा ‘राजस्थान
कुमुद’ म्हणून ओळखत. ती स्वभावात
बायलो व मुनीत होती. उदयपूरच्या
प्रजेवर तिचा अधिकार होते.

जयपूरचा राजा जगत्सिंह याने
उदयपूरच्या राजकायेशी विवाह
करण्याचे उरवून आपला दूत मही-
राजाकडे पाठविला. लौकरच आपला
निर्णय कळवितो असे सांगून महाराजाने
दुवाला निरोप दिला. राणीचा विचार
आणि नज्माचा सल्ला जाणून शेणे
महाराजाला आवश्यक वाटले.

परंतु लवेंक कष्टी दिवसांनी जगतसिंह
बाबि मारवाक्या राया मानसिंह
बाबे बापसाय बुड झाले. बुडला
जगतसिंहचा पराक्रम झाल्याचे
मानसिंहने बाहीर केले. परंतु जगत-
सिंहाने बापसा पराक्रम केला
नव्हो. परिणामी दोघे पराक्रमी
होव्हेही झाले.

मानसिंह बाबा जमीरखान नावाचा
एक भिल होता तो मानसिंहना
उदयपूरच्या राजकन्येशीच विवाह
करावा, असे बाबा बापसा
प्रोत्साहन देत राहिला. प्रोत्साहना
मुळे मानसिंह उदयपूरला पारवार
बापसा दूत पाठवू लागला.

बुड संवत्सावर मानसिंगाचा प्रतिनिधी
उदयपूरच्या महाराजांना भेटला आणि
म्हणाला- "आमचे महाराज मानसिंह
उदयपूरच्या राजकन्येशी विवाह
करण्याची खासा धरून आहेत. बुडाचे
आमच्या महाराजांचा अय झाला
असल्या कारणाचे या विवाहास आपली
संमती मिळेल असा आमचा विचार
आहे.

जमीरखान स्वतः उदयपूरला
महाराजांना भेटला. त्याने
प्रमत्तावले की आपली मुलगी
मानसिंहना नाहीस आम्ही
उदयपूरचा सर्वमान तुम्हापल्या
मुलीचा वध केलास तरी झाले.
परंतु जगतसिंगाची तिचा विवाह होता
कामा मने, या शब्दात त्याने
प्रमत्तावले.

महाराजा व महाराणी विचारात
पडले. जगतसिंह व मानसिंह दोघे
ही जगतसिंह राखे होते. कोणासाठी
मकर दिला त्याच्यागे उदयपूरचे
वैर मटळ आहे. त्यापेढी रोमापेको
कोणा एकासाठी तोंड देण्या इतकी
शक्ती उदयपूरला नव्हती.

आपल्या आईवहितांवर आलेले तें संकट
कळल्यावर राजकन्या कुणकुबारी
अत्यंत दुःखी व उदास झाली. बुडले
उदयपूर नगर नष्ट व्हावे तिचा
कदापि वसंत नव्हते. तरी तिची
काही शूक नसता तिच्या मत्त-
सिंहरावर मोठे संकट आले. त्यांनी
तिच्याशी बोलामनेच घेतले.

काही दिवस कोटणाच्या आतून जंगलतारा व मानसिंग उदयपूरवर स्वारीला आले. उदयपूर विठ्ठल राजकन्येला हुरम करून न्यायचा त्यांचा निघार होता. नगरावर संकटाची सावली पडली. राजाला व राजपरिवारातील सर्वांना करतण, हेन सुनेना.

उतावळेंपणाचें काम

एके दिवसी राजाच्या कोपनी भसतां याद अंधकारास कोणी व्यभिक्त निष्पाणवळ तिने पाहिजे आणि ओरवली—“बाबा !” ती आलेबा जवानबाह हा महाराजाचा नातेवाईक होता त्याने एक तलवार घूर पोकणी आणि पळून गेला.

आपला मुख्य नगराचे रखण करू शकत, म्हणून थोरामोठ्यांनी या कामासाठी नेमले होते. राजकन्येने सोळवले. मनेच तिने आपल्या सर्वांना विम आणून चायला सांगितले. तिना फार राईट बळने तरी हुंस्त ती विष प्याली. कशा तऱ्हेने तिने आपल्या कुटुंबाचे व राज्याचे संरक्षण करण्यासाठी आत्मार्पण केले.

सतरा महारात अशुल रजाक एक व्यापारी असे. त्याला दोन जुळी मुले होती. एकाचा तो व्यापारानिमित्त जहाजात करीत निघाला आणि एका बेटावर येऊन पोचला. त्याला पुष्कळ दिवस लागला होता. त्या कीमती वाढत्या असल्या कारणाने त्याने ती विकला त्यात त्याला पुष्कळच लाभ. बेटाच्या मुलतानाने त्याच्या मजकताकडून घेऊन खूप मूल्यवान वस्तू विकत घेतल्या.

रजाकने त्या पूर्वी आपल्या गलबतातून अनेक देशात प्रवास केला होता. मुलतानाने रजाकला आपल्या महालात मेजवानी दिली आणि तो ज्या ज्या देशांचा प्रवास करून होता, त्या देशांतील मुख्य मुख्य गोष्टी विचारून घेतल्या. रजाकसारख्या प्रवासी व्यापाऱ्याकडून

निरनिराळ्या वेशांची माहिती घेण्याची तीव्र इच्छा त्याच्या मनात होती. म्हणून मुलतानाने त्याला आपल्या दरबारात काही दिवस रहायला सांगितले. तऱ्हेने अनेक वर्षे सोडली. रजाकची बायको काळजी करू लागली की नवरा इतकी वर्षे परत का आला नाही? ती आपल्या दोघां मुलांना बरोबर घेऊन त्याच्याकडे आगला निघाली.

काही दिवसांनी ते एका बंदरात येऊन पोचले.

त्या बंदरात रजाक ज्या देशात गेला होता, त्या देशातून एक जहाज विषयी रात्री वेळार असल्याचे बापकोला कळले. तिने आपल्या दोघां मुलांना पाठवून त्या जहाजावरून आपल्या नविला विषयी काही माहिती मिळते का, विचारून सांगितले.

दोषं जुळी भाबडे त्या जहाजावर गेली. ते जहाज आणखी कोणाचे नव्हते, त्यांच्याच बडिलांचे होते. सुलतानाचा निरोप घेऊन आपल्या गळबत्तात स्वदेशी परत येत होता. जुळी मुले जहाजात गेली तेव्हा रजाक त्याची पेशाची पिशवी दिसली नाही, म्हणून आपल्या बलांशांबळ चवकशी करीत होता. ज्या कोराने पिशवी चोरली होती त्याने नुकत्याच आलेल्या जुळ्या मुलांना दाखवून त्या दोघांनी पिशवी चोरली असल्याचे सांगितले.

रजाक त्या मुलांना मोठेच शकला नाही व रागाने त्या दोघां मुलांना समुद्रात फेंकून द्या असा त्याने सलाशांना

हुकूम सोडला. त्यांनी लगेच त्या दोघां मुलांना घेऊन समुद्रात फेंकून दिले.

रजाकची बायको मुले परत आली नाही म्हणून रात्रभर काळजी करीत राहिती आणि बरोबर गळबत्ता-जवळ गेली. तिचा पाहून रजाकचा फार आनंद झाला. परंतु तिने जेव्हा आपल्या दोघां जुळ्या मुलांचा उल्लेख केला तेव्हा रजाक आपले दुःख आवक शकला नाही. रात्री त्याने ज्या मुलांना समुद्रात फेंकिले ती आपलीच मुले असल्याचे रजाकला कळले.

मुलं कधीतरी किनाऱ्यावर येतील ही आशा धरून दोघां माई बडिलांना रहावे लागले. दोघांनी कित्येक दिवस समुद्र किनाऱ्यावर हुडकत राहल्यावर मुलं मिळाली नाहीत म्हणून स्वदेशी प्रवास केले.

आणखी काही लोटला. दोघांनी कोणाका तरी म्हणून ध्याधवे ठरविले. एके दिवशी रजाक मुलांमांच्या बाबारातून एका तरुण मुलाला विकत घेऊन घरी आला.

त्याची बायको त्या मुलाआला पाहतांच नवऱ्याला म्हणाली—“तुम्ही मोठेसलं नाहीत का? हा आणखी दुसरा तिसरा कोणी नसून आपल्या जुळ्या मुलांपैकी धाकटा!” तिने त्या तरुणाला बोद्धून घट्ट पोटाखीबरले होते.

रजाकला ते ऐकून व त्या मुलाला पाहून जो आनंद झाला तो एवढा तेवढा नव्हता. त्याने त्या धाकट्याला त्याच्या बोरत्या बावा विषयी विचारले. त्याला त्याच्या मोठ्या भावाचे काय ज्ञाने माहीत नव्हते. समुद्रात बुचकळ्या त्याका एका वाल्याने पाहून त्याचे केले मुलांमांच्या एका व्यापाऱ्याला विकले.

सहा महिने लोटावऱ्या वात पितापुत्र दोघे काही व्यापाराच्या वस्तू घेऊन आपल्या बसून निघाले आणि एका बेटांत येऊन पोचले. धाकटा भाऊ काही असूय घेऊन बेटावर राज्य सुलतानाला देण्यासाठी त्याच्या महालाकडे शि

सुलतान त्या बहुमूल्य वस्तू पाहून फार खुश झाला. त्याने धाकट्याला काही दिवस अतिथी म्हणून रहायला विनंती केली. अशा तऱ्हेने त्या दोघांमध्ये परस्पर स्नेह वाढला. त्याचा सुलतानाच्या परिचारांतील काही जणांना राग आला. त्यांनी छोट्याला जळ्यात पकडण्यासाठी कट करायला सुरवात केली.

एके दिवशी संध्याकाळी सुलतान एकाएकी आजारी पडला. सुलतानाचे काही अधिकारी त्याचा द्वेष करीत

असल्यामुळे सुलतानाला ते त्याच्या आचारात काही अपाय करणे अशक्य नाही, असे धाकट्याला वाटले. अशा लोकांच्या हातून सुलतानाचा बांधविणे आपले कर्तव्य आहे, असा त्याने निश्चय केला.

असा विचार करून धाकटा सुलतानाच्या शोषायच्या खोली बाहेर उभाडेपर्यंत तलवार उभेसून उभा राहला. उभाडल्यावर सुलतानाला धोटे बरे वाटले.

रात्री अधिकाऱ्यांनी धाकट्याला सुलतानाच्या शोषायच्या खोली बाहेर उभाडत उभेसून फिरत असल्याचे पाहिले होते. म्हणून ते सुलतानाचे कान भरू लागले—“रात्री व्यापाऱ्याच्या मुलाला

सोपायच्या खोलीकडे जाताना बांम्ही पाहिले त्याच्या हातात तलवार होती. बांम्हांला पाहून तो गप्प राहिला. नाहीतर त्याने तुमचा सूतच केला असता. त्याला ताबडतोब फांसीची शिक्षा करावी."

मुलतान काही वेळ विचार केल्यावर म्हणाला—"असली धाई आणि उतावळेपणा ककन कोणत्या दुष्टांच्या रागाला भी कारण होईल. सांगणे कठीण. तरी त्याला मुदंगात टाका. पुढे काय करायचे ते सर्व चौकशी करून ठरवीन."

ही बातमी कळल्यावर राजाक मुलतानाकडे घेऊन म्हणाला—"मुलतान, माझा मुलगा अपराधी आहे की नाही, या विषयी प्रथम चौकशी करावी. घाईगर्बीत नये. काही काही वेळां त्यामुळे मुलतान होण्याची शक्यता आहे. मी अशीच एकदा घाईगर्बी केला व परिणामी मला आयुष्यभर दुःखच अनुभवावे लागले."

मुलतान ते ऐकून अकित झाला व त्याने विचारले—"कोणते ते काम?"

"मी आपल्या घाईच्या जळ्या पाराना समुद्रात फेंकून दिले होते. हे तुम्हांला खरे वाटेल का?" असे सांगून राजाकने चबलेली सव घटना सांगितली.

मुलतान आनंदाने ओरडला—"भूषणे अज्या ज्ञान, मी कंवेत टाकला आहे तो **चाकटा** की?" असे म्हणत मुलतानाने राजाकला मिठी मारली.

आपला घोरला मुलगा जिवंत असल्याचे व्यापान्याला कळले. **परमानंद** झाला. मुलतानाने लगेच आपल्या **आवाळा** सोडवून बोलाविले.

असे की एका कोळघाने घोरल्याला बांधविले. घोरला या बेटावर आला. बेटावरच्या मुलतानाला मुलगा नव्हता. त्याने घोरल्याला **पेऊन** मृत्यु समयी त्यालाच मुलतान **ले**.

अशा लहने ही गोष्ट मुखात ठरली. आई मुलांची भेट झाली आणि पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

त्याने सविस्तर ती गोष्ट सांगितली.

सोळा आधार

सिंहाच नावाच्या एका कोळगावात रघुनाथ नावाचा एक गरीब माणूस रहात असे. तो शेजारच्या शहरात एका दुकानात हिशेब लिहायचे **री**. त्यावेळ त्याला दरमहा दोनशे रुपये पगार मिळे. लहानपणीच त्याची आई वारली तेव्हा त्याची चाकटी मावशी सधुताई यांनीच त्याला वाढविले. त्यांना एक मुलगी होती. तिचे लग्नाचे वय जाल्यावर त्यांनी तिचे लग्न ककन दिले. मुलगी यासरी निघून गेली. मावशी नाच्याकडेच रहात असे.

रघुनाथ दिसायला बेटाचाच होता. नंतर सामान्य पगारवाला. तरी मुदेंवाने त्याचे लग्न एका घान्या गोच्या सुंदर मुलीशी झाले. त्याच्या बायकोचे नाव लावण्यावती. तिचे आईवडील गरीब होते म्हणून गरिबाच्या घरातच मुलीला देणे त्यांना परवडले.

लग्न व्हायच्या काळी बावण्या स्वतःच्या ल्णावर इतका गर्व करी की कोणत्या तरी मोठ्या जमिनदाराच्या मुलाशी आपले लग्न होईल म्हणून स्वर्ग स्वप्ने पहात असे. परंतु रघुनाथशी लग्न झाले तेव्हा तिच्या सर्व आशा आकांक्षांवर पाणी पडले. तिला ते **मुलीच** आवडले नाही. रघुनाथशी मावशी सधुताई लावण्याच्या आई वडिलांना म्हणामी होती—"आम्हांला हुंडा, मानपान वगैरेची मुलीच हाय नाही. मी देवाजवळ अशीच अपथ घेतली आहे. लावण्याचे आईवडील म्हणाले तुम्ही मागितलात तरी हुंडा देण्याची ताबाद आम्हांला नाही."

परंतु ते सर्व संभाषण ऐकून लावण्या मात्र मनांतल्या फार कुडली. आईवडील तर मुलीच्या कृणांमून मुक्त होणार म्हणून आनंदात होते.

काही भसो सासरी वाली तिला मुलीच आवडले नाही. म्हणून सासरी जाती दिवसापासून ती हुंदा न मागणाऱ्या ससुराई मावशींवर चिडलेलीच होती. ती शत्रूच समजे.

एक महिला जेमतेम लोटला असेल ती एकेदिवशी रात्री नवऱ्याला म्हणाली— "हल्लीच्या काळात स्वतःच्या सासूला सुद्धा संभालणे कठीण झाले आहे, मावस सासुबाईंना कोण हो! तुम्ही आपल्या मावशी बाईंना त्यांच्या मुलीच्या परीजा, म्हणावं!"

"हे काय म्हणतेस न! मावशी म्हणजे आपल्याला भोडी नाही का? तिचा केवढा

आधार आहे! घरातली मोठी माणसंय अडी अडचणीचा हवी असतात." रघुनाथ म्हणाला.

■ ऐकून सावण्या भोडी चिडून म्हणाली— "अहो येथे पुरे पडत नाही. तुम्ही सध्यापर मोकरी करतां का? दुप्पटाळात आपली एकाका पोसणं म्हणजे नाही का?"

संजाराच्या सोबीत ससुराई जोपली होती, ती पाणी म्हणून उठली होती. तिने ते ऐकले. तीने उज्याडस्थी बरोबर काही कारभ सांगितल्या मिवाय मुलोकचे जायने ठरविले. रघुनाथला त्याचे वाईट वाटले. परंतु बायकोच्या भीतीने तो काही बोलला नाही.

त्याने भावघापी पाठी ठरविली आणि मावशीला पोंचवून परस्पर अहाराकडे गेला. परंतु अक्षोर सात्यामुळे काम संपवून निघायला संध्याकाळची वेळ होत आली.

शहरातून बावी जायची वाट थोडी लांबची होती. जवळची वाट रानातून वात असे. तरी त्याचे पाय वाटेला जाऊन. लोंकर घरी पोचायच्या विचारांत पाऊलवाट सुद्धा नसलेल्या वाटेने तो निघाला होवा. तो रानाच्या लवदी मधोमध दाट झाडी होती तेथे पोचला

तोपर्यंत चांगली रात्र झाली होती. परंतु पौर्णिमेचे नसलचांदने पडलेले होते.

तो एका झाडाखाली पांचला असेल- नसेल, झाडाची पाने वाजली आणि एक कर्ण कठोर आवाज झाला—"कोण, ते कोण येते आहे? ते मायतीळ ते दिले पाहिजे!"

रघुनाथने मान वर करून पाहिले. ते जांभळाचे झाड होते. तो म्हणाला— "जांभळाचे झाड काय देणार? जांभूळच ना?"

तुसत्या क्षणाला त्याच्या एक जांभूळ पडले. ते उचलून पिशवीत टाकले आणि रघुनाथ पुढे निघाला.

आपसी काही अंतर चालून गेल्यावर आपली एका झाडाची हलली राजूला त्या पाठोपाठ कानठळपा बसलीक एवढा मोठा आवाज झाला—"काही देणार नाही, तुला मी काही देणार नाही!"

ते झाड कवठाचे आहे, हे रघुनाथने चटविशी ओळखले, म्हणाला—"कवठाचे झाडच ना? ते तर एक कवठ देईल!"

दुसऱ्या क्षणाला एक झाडावरून रघुनाथच्या येऊन पडले. रघुनाथने ते सुद्धा उचलून आपल्या पिशवीत ठेवले. तो आपली काही अंतर चालून गेला असेल आपली एका झाडाची पाने हलली आणि वाजली. त्या पाठोपाठ

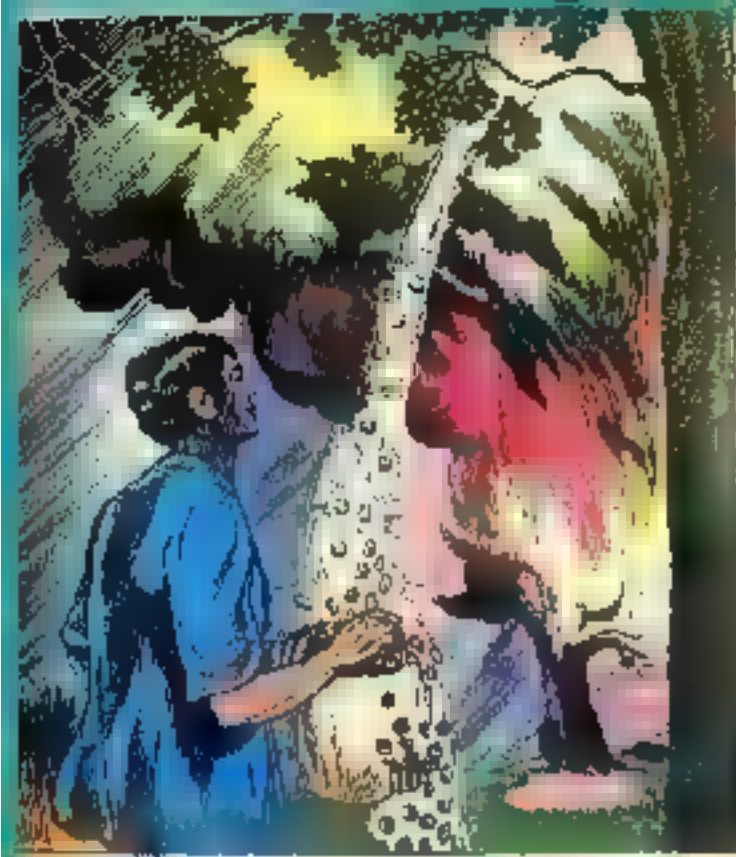

आपली मोठा कर्णकठोर आवाज झाला—"पोंचले करीन, ये! विचारले त्याच्यावर विचार करणार नाही, देईन। ये!"

रघुनाथने कान बंद केले आणि शत-पूर्वक पाहिले. ते आपल्याने जावच ना? देणार? देऊन देऊन एक आंघा!"

लगोच त्याच्या पायाजवळ एक आंघा येऊन पडला. रघुनाथने तो आंघाही आपल्या पिशवीत ठेवला. काही वेळाने तो घरी येऊन पोचला.

सावण्याने पिशवीत ती तिन्ही फळे पाहिली व आश्चर्यचकित होऊन तिने विचारले—"हा मोसम नसून ही फळे कशी हो मिळाली?"

रघुनाथने जे पडले ते सर्वे जसेच्या तसे सांगितले.

जांबळ्याने रघुनाथ कडे रागाने पहात विचारले—“त्यावेळी बुडी कोठे गहाण ठेवली होतीत का ? तुमच्याशी गेल्ली ती मागे नव्हती, ती भुते तरी होती किवा बनवेची असलील. ती फार परोपकारी असतात हे तुम्हांला माहीत नाही, वाटते ? जशा संध्याकाळी त्याच वाटेने या. त्याच्या जवळून काय मागून घ्यायचे, ते मी सांगते !”

तिला रात्रभर ओपच आली नाही. काय मागावे, याचाच विचार करीत राहिली. खूप विचार करून काय मागायचे हे ठरवून तिने नवऱ्याला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी रघुनाथ जांबळ्या पडल्या नंतर जंगलाच्या वाटेने निघाला. तो जांबळ्याच्या पांढऱ्या पोंचतांच लागला. पानांच्या आवाजा बरोबर त्याला त्या रात्री ऐकू आलेले वाकवही ऐकू आले. जायकोने सांगितले होते ते आठवून रघुनाथ म्हणाला—“जांबळ्याच्या शाखा ! मला सौंदर्य दिलेस तर किती आनंदित होईन मी, म्हणून सांगू !”

जांबळ्याने त्याच्या जांबळ्या पांढऱ्या पोंचतांच पडली. विजेच्या उजेडात रघुनाथने आपले अंग पाहिले. ते मोठे शाबळे पाहून त्याला अचानक झाला.

तो कवडाच्या शाखाजवळ पोचल्याच्या आत कानाचे पडदे फाटतील एवढा विजेचा जांबळ्या आणि जांबळ्याचे शाख जळू लागले आणि कोसळले.

कवडाच्या शाखाजवळ पोचल्यावर म्हणाला—“कवडाच्या शाखा, अमृत्यु ऐदवर्म दिसेल तर किती छान होईल रे !”

त्याच्या पायाजवळ एक रिकामी पिशवी पडली. ती रघुनाथने हातात घेतली मात्र पिशवीतून सोन्याची नाभी जमिनीवर लपलप आवाज करीत गडू लागली. त्याला ती पिशवी सोडून जाणे नव्हते. त्याने मरामरा ती नाभी उचलून भरली आणि ते ओझे उचलून घालू लागला.

तो जांबळ्याच्या शाखाजवळ पोचला असेल नसेल. एक बीज कडाहली आणि कवडाचे शाख कोसळले.

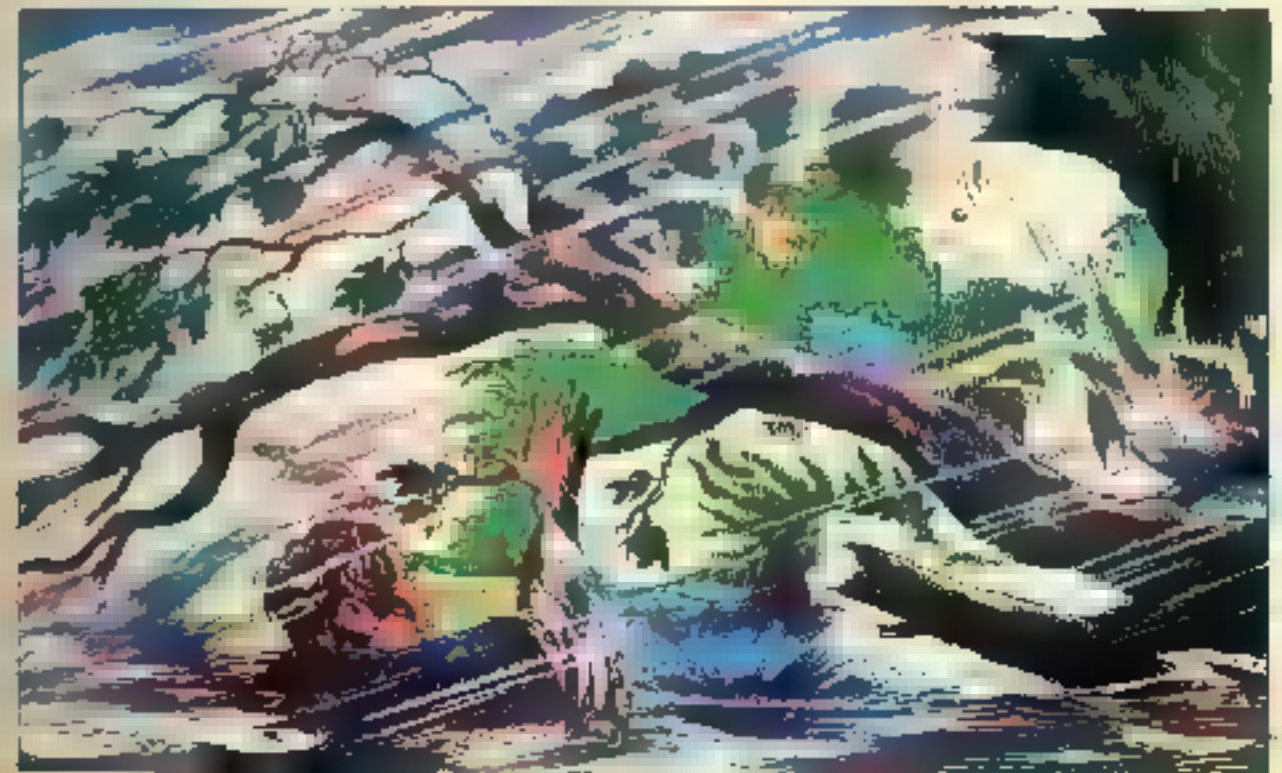
रघुनाथ जांबळ्याच्या शाखाच्या फांद्याकडे पाहून म्हणाला—“जांबळ्या, तू माझ्यावर नशिवाचा वर्षाव केलास तर चांगले होणार नाही का ?

त्या पाठीपाठ त्याच्या बोक्यावर काहीतरी पडल्यासारखे झाले. परंतु त्याने जांचपून पाहिले, त्याच्या हाताला काहीच लागले नाही. रघुनाथ तेथून निघाला मात्र, शाखावर मुळांवीज पडली.

त्यानंतर रघुनाथने घराची वाट धरली. जोराचा गार वारा सुटला असल्या कारणाने आणि मोहोरा भरलेल्या पिशवीचे ओझे बाहेर माला.

बहात असल्या कारणाने रघुनाथला पुढे धाऊन टाकणे सुट्टा कष्टसाध्य भासू लागले. तो एका उंचवट्यावर चढून उतरून लागताच पाय धसरला आणि नाजूला असलेल्या चिखलाच्या खड्ड्यात पडला. सोन्याची नाभी भरलेली पिशवी चिखलाच्या तळासा गेली. त्याचे सर्व अंग शांथापर्यंत चिखलात दडले.

जातां रघुनाथला आपण वांचत नाहीसे वाटले. परंतु त्याचे अद्भुत अनुकूल होते. अकस्मात गोजारी एक होते, त्याची फांदी सोडून त्याचा हात पोचेल एवढ्या अंतरावर चिखलात पडली. त्या फांदीचा आकार घेऊन तो चिखलातून कसाबसा बाहेर माला.

रघुनाथ पुर्वकडे पांढरे फाटू लागण्याच्या सुमारास बरी गोबला आणि बेशुद्ध होऊन पडला. पतीला त्या अवस्थेत पाहून लावण्या फार घाबरून गेली. काय करावे, विचारायला बराच कोणी अनुमती मोठे माणूस नाही. फिकसंय विमूढ स्थितीत लावण्याने सक्ताईकडे निरोप पाठविला.

दुशारच्या सुमारास संधीवर दुःखाचे ओझे बहात सक्ताई आल्या. तिने सक्ताई केलं व एका पत्नित्यांतर रघुनाथ बरा झाला. त्याला जंगलात मिळालेले सोने आणि गरिराचा सुंदरगणा गेल्याच, भंगावर नम्रकेल्या जखमांचे वण दिवू लागले!

मगले त्याचे वर्चन ऐकून सक्ताई लावण्याला म्हणाल्या—“तू आपल्या नवऱ्याला, पहिल्या भुताजवळ सौंदर्य मागायला सांगितलेस सौंदर्यापेक्षा आरोग्यच मुल्य आहे! त्याच्या वाचून दुसऱ्या भुताने दिलेले सोने फुकटच! शेवटच्या भुताजवळ

त्याने अदृष्ट मागितले तेच कायला आले. व तो वांचला!”

“तुम्ही तेन्हां सत्ता नव्हता, मावशी! म्हणून मी अविवेकाने ती इच्छा श्रुत केली, म्हणजे आणि इतके कष्ट सहन करावे लागले.” डोळ्यात पाणी आणून लावण्या म्हणाली.

“अजून काही विचारले नाही न! त्याचे नवीन चांगले आहे. त्याने केले तर तो लोकर मर येईल. आवुध्य भर मुक्ताने रहा!” सांगून सक्ताई जायची तयारी करू लागल्या. त्या पेटीत आपली लुगडी वगैरे नीट ठेवू लागल्या.

डोळ्यात आलेले पाणी टिपीत होवूनही हात जोडून म्हणाली—“मावशी, मी भुतपणा केला, त्या बदल क्षमा करा. तुम्ही कोठेच जाऊ. तुमच्या शिवाय आम्हांला मोठा कोण आहे?”

लावण्यात झालेला बदल सक्ताईंनीच नाही, रघुनाथने मुखा ओळवला. त्यांना फार आनंद झाला.

विसरभोळा नोकर

आनेपूरचा जमिनदार साहेब यांच्या कचेरीत सिद्धू एक नोकर होता. तो अवैध विसरभोळा होता. एकेकडेले थोड्या माझकाने एक दुसरेच एसावे करू लागे. पण नम्र स्वभावाचा आणि खूप मेहनती होता म्हणून त्याने किती पुरा केल्पातरी जमिनदार त्याला करी आणि राही.

एकदा रात्री जमिनदार साहेबांचे एकाएकी पोट दुखू लागले. त्यांनी सिद्धूला बोलावून लक्ष्मण शास्त्री वैद्यवृंकाकडे जाऊन पोट दुखी करिता शोष्य औषध काढते घेऊन सांगितले. सिद्धू वैद्यवृंकाकडे गेला, आणि पाच तासात त्यांनी दिसेल औषध घेऊन आला. परंतु ते औषध घेऊन ही त्यांचे पोट दुखणे आसे नाही.

वैद्यवृंकावर वैद्यवृंका जमिनदार साहेबांची तय्येत कधी आहे, पहायला आले त्यांनी विचारले—“आहे हो, डोके?” जमिनदार साहेब संतापले त्यांनी विचारले—“मला दुखी आहे म्हणून कोणी सांगितले? मी सिद्धूला पोट दुखते आहे, म्हणून सांगून पाठविले होते. तुम्ही माझा जीव घ्यायला डोके दुखीचे औषध पाठविलेच की? तुमच्या मुळे रात्रभर तळमळत पडलों आहे!”

वैद्यवृंका दमकून म्हणाले—“तुम्ही असं कां बोलतां वाहं? सिद्धूने तुम्हांला डोके दुखी असल्याचे सांगितले. म्हणून डोके दुखीचे औषध पाठविले होते.

जमिनदाराला चूक झाली ती सिद्धूचीच हे कळले. रात्री त्यांना जे कष्ट सहन करावे लागले त्यांची वाढवण झाल्यावर

त्यांनी सिद्धूला बोलावून त्याला फेलावर घेतले—“कायरे, तुझ्या विसर भोळेपणा मुळे मला रात्रभर कष्ट सहन करावे लागले. तुझ्या सारख्या विसर भोळेपणा-नोकर म्हणून मी ठेवले, ही माझीच चूक! तुझ्या या विसर भोळेपणा मुळे कधीतरी जीवच जाईल. आज पासून नू निघून जा!” असे सांगून त्याला जो पगार मिळावयाचा होता तो देऊन कामावरून काढून टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सिद्धू नेहमी प्रमाणे जमिनदाराच्या घरी कचेरीत हजर आला.

जमिनदारांनी रागानेच त्याच्याकडे एकदा पाहिले व म्हणाले—“कायरे, तुला मी काळ कामावरून काढून टाकतो आहे, म्हणून सांगून तुला सर्व पगार वगैरेसुद्धा दिलाना। पुन्हा कशासाठी आला आहेस?”

“होय भासक, तीच गोष्ट मी विसरलो. यापुढे मी कामावर येणार नाही.” असे म्हणत सिद्धू कपड्यातील काही पैसे काढून म्हणाला—“मला काळ सुम्ही हे

पैसे कशासाठी तरी दिलेले, ते ठेवून घ्या.” असे सांगून जमिनदाराने पगार म्हणून सांगून दिलेले पैसे त्याच्या समोर ठेविले आणि तेवून निघाला.

जमिनदाराला त्यावेळी सिद्धूच्या विसरभोळेपणा बद्दल राग थावल्या ऐवजी हसू आले. थोडी कोंवडी आली.

त्यांनी त्याला परत बोळाविले म्हणाले—“अरे विसरभोळेया! हे पैसे तुझेच आहेत! काळ तुला कामावरून काढतांना तुला होता तो पगार दिला होता. हे घे ते पैसे.”

“अरे हो, की। तीच गोष्ट मी विसरलो.” असे म्हणत सिद्धूने ते पैसे घेतले आणि निघून जाऊ लागला.

जमिनदाराने त्याला धांवतासांगितले: म्हणाला—“मी तुला पुन्हा कामावर ठेवीत आहे. जात जा!” असे सांगून दुसऱ्या एका नोकराला विसर भोळेपणावर ओषध काढी आहे हे विचारावयाचे बेशब्दांकडे पाठविले.

विष्णुपुराण

रामाचा राज्याभिषेक झाल्यावर तो लक्ष्मण, संपुष्ण या दोघा पौत्रला आहे.

मरतीने कारभार पाहू लागला. रामाची कारकीर्द सुरू होताच सर्व प्रकारे सुखी झाली.

एकदा एका क्षेत्रात राहुणारा एक ब्राह्मण आपल्या पांच वर्षांच्या मुलाचे शेत घेऊन रात्र ठारी आला आणि रडू लागला. त्याला तो एकुलता एक मुलगा होता. त्याने अकाली मरण झाल्याने तो रडत होता. त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे राजा वर उत्तम प्रकारे राज्य कारभार पहात असेल तर मुलाला असे अकालमरण येणेच शक्य नाही. इतक्या वंशात बघे पूर्वी कधी

रामाच्या राज्यांतच पैशे या दशेला पौत्रला आहे. रामाला ते कळल्यावर त्याने फार चिडित होऊन आपल्या मंत्र्यांना आणि वसिष्ठादी ऋषिद्वारांना बोलाविले आणि त्यांना ब्राह्मणाच्या मुलाचे अकालमरण झाल्याचे सांगितले. त्यावर भारदाने शंभूक नावाचा एक क्षुद्र तपस्वर्षा करीत असून ते कार्य युगधर्मा विघटन असल्या कारणाने मरण पावल्याचे सांगितले.

राम लक्ष्मणाला म्हणाला—“तू जाऊन त्या ब्राह्मणाचे सांत्वन कर आणि त्या मुलाचा देह तेजात सुरक्षित वूढवून ठेव.” नंतर तो प्रनृष्यबाण घेऊन पुष्पक विमानात बसला आणि पश्चिम, उत्तर आणि पूर्व

दिशांकडील ■■■ फिकन पाहिला. नंतर तो दक्षिणेकडे गेला. तेथे त्याने एका सरोवरात डोक्यावर उभा राहून तपश्चर्या करीत असलेल्या एका भाणसाला पाहिले.

राम पुष्पक विमानातून उतरला आणि तलवार उचलून त्याने शंभूकाचे डोके उडविले. शंभूकाचे डोके झोळे उभे राहून रामाला पाहून म्हणाले—“राधवा! मरण हे अटळच आहे. तू त्याला कारण झालास, एवढेच! वर्णाश्रम धर्माच्या बंधनात सांपडलेल्या निरनिराळ्या वर्णांचा जो समाज आहे त्याचा तू राजा आहेस. राजा हा प्रजेचा सेवक असतो. त्या कर्तव्यकर्माचे

तू पालन केलेस. म्हणून तुला वाईट वाटून घ्यायचे काही ■■■ नाही. तुला कोणतेही पाप यामुळे सांगणार नाही. मी आपल्या जाती व वृत्ती पत्नीकडचा एक योगी आहे! विष्णूकडून सायुज्य मुक्तीचा लाभ ■■■ होत आहे.” असे सांगून डोळे मिटले.

शंभूकाची बायको कपिला ■■■ म्हणाली—“हे सीतापती! रामाच्या कर्तव्याचे पालन करीत असतां तुझ्या समोर गुढे गुढे तवेतवे प्रसंग येतील. त्यांची ही मुरवत-तांदी आहे! मी माझ्या पतीकडोवर आनंदाने जात आहे. तू वृद्धित्त होऊन आपल्या कर्तव्याचे पालन कर!” असे सांगून तिने पतीच्या चित्तेवर उबी टाकून सहगमन केले.

राम परत येत असतांना वाटेत धुवडाचे एक झाड होते. त्याच्या दोलीत एक धार शिरली होती. तिला सिंहाचे म्हणून रामाने तिच्या डोक्यात एक चापटो मारली. त्या पाठोपाठ ■■■ चारीचे ■■■ गेले आणि ब्रह्मदत्त नावाचा राजा शायमुक्त होऊन गेला.

विश्वामित्राने रामाच्या कडे येऊन शकुंत नावाच्या राजाने अपमान केला होता म्हणून त्याचा वध करावा म्हणून आज्ञा केली. राम लगेच गुरूची आज्ञा

शिरसावंच मानून शकुंतचा वध करण्यास निघाला.

हनुमंताची आई बंजनादेवी हिने शकुंताला आश्रय दिला. हनुमंताने आईचा मान राक्षस्यासाठी रामनामाचा जप करीत झोळे रामबाणाला मिटून निघण्यासाठीने तोंड दिले. रामाने सोदलेला नाण हनुमंताच्या कातीत लोन झाला.

ज्यांच्यामुळे रामहनुमान यांचे ■■■ वेर झाले त्या विश्वामित्रांनी शकुंताला ■■■ केली आणि तेवून मिथून गेले.

एकदा मध्य रात्रीच्या सुमारास एक कुत्रा रामाच्या शयन गृहा बबळ बाला आणि त्याने ■■■ मिळावा म्हणून आर्तनाद केला. रामाने लगेच येऊन कुत्र्याच्या जखमेतून रक्त बहात होते ते पाहिले.

कुत्रा म्हणाला—“गेत्या जन्मी. मी पुजारी होतो म्हणून कुत्रा म्हणून जन्मलो, निष्कारण मला मारभाराला पुजारी म्हणून नेमावे हीच ■■■ योग्य शिक्षा होईल. त्याची जखम भरसी गेली व तो कुत्रा आनंदाने परत गेला.”

राज्य व्यवस्था उत्तम तऱ्हेने चालली होती, इसकी की कोणत्याही शाण्याला सुद्धा वाव होऊ नये याची काळजी राम बाळगीत असे. “अशा राज्यात परक्याच्या

बरात राहून आलेल्या पत्नीला बरात घ्यायचे लाजिरवाणे काम करणे राजकर्त्या-रामासारख्याला कसे शोभते?” असे पुर्वचन एका सामान्य भाणसाच्या तोंडी बाहेर पडले.

रामाने लक्ष्मणाला म्हणून सांगितले, सीतेला जंगलात पोचवून सोडून ये लक्ष्मण जोबा वेधात—“म्हणाला त्याला उत्तर देत राम म्हणाला—“लक्ष्मणा, विचार कर, एक सामान्य माणूस म्हणाला तर कित्येक जण मनात असूनही बोलत नसतील, असे नाही का वाटत तुला? राज्य म्हणजे जमीन नव्हे, जमिनीवर राहणारी प्रजा आहे! त्या न्यायाने व

जमाने रक्षण करणे म्हणजे तरुवारीच्या धारेवर चालण्यासारखे आहे. स्वाधीला येणे जागा नाही. हुद्दयाला दगडासारखे करून कर्तव्य पालन करायचे लागते!" असे लक्ष्मणाला सांगून पाठविले.

मुनिपरनी बरोबर रहावेसे वाटते आहे, असे सीता एकदा म्हणाली होती त्याची वाढवण करून देऊन लक्ष्मणाने सीतेला रयांत बसवून देऊन जखण्यात सोडले. पण त्याला वाईट वाटले ■ तो म्हणाला—"हनुमंताने तेव्हा संजीवनी आणून मला कशाला वांचविले?" त्याने असे म्हणत आपली छाती नटवून घेतली.

वाल्मीकि मुनी सीतेला बापल्या जाखमांत बोलावून घेऊन गेले. सीतेला जाखमात लवकुसालाचे सुंदर चूळे लागले. बघोप्येत मनाकृष्टी मुळे दुष्काळ पडला. सीतेच्या विरहाने आधीच दुःखी झालेल्या रामाला अश्वमेध ■■■■■ असे बोरा बोठ्यांनी सांगितले. सीतेची सुवर्णपुर्ती करून रामाने यज्ञ हीसा घेतली. वाल्मीकी म्हणीना रचलेले ■■■■■ गात लवकुसाला बघोप्येला आले. मुनिबालक म्हणून त्याचे दर्पण करण्यात आले होते. रामाच्या मनात ■■■■■ विषयी ■■■■■ नाव उत्पन्न ■■■■■. रामाने ■■■■■ अनेक भेट वस्तू दिल्या.

यज्ञावद ■■■■■ असता लवकुसांनी त्याला घेऊन जाखमात बांधून ठेवले व ■■■■■ सोडले नाही.

शत्रून् जोड्याला सोडविण्यासाठी ससैन्य आला. त्याला व नंतर भरत आणि लक्ष्मणाला मुंडा मुंडाला चाले असता लवकुसांनी पायाळ केले. छेवटी स्वतः रामाला बुद्ध करायचे लागले.

वाईने स्मरण करून लवकुसांनी रामावर बाण सोडला. राम मुंडा वेषधुद्ध होऊन पडला. सीतेने ■■■■■ घेऊन रामाला कुटीवर आणले. सर्वजण त्यानंतर एका-मागून एक मुंडी वर चाले.

बडिलांकडे पोचले. आतां मला कसलोच इच्छा उरली नाही. आतां पोटात बे!"

जमीन थोडोशी हादरली आणि दुभंगली. दिव्य कांती चट्टकडे पसरली. भूदेवी रत्नज्वित सिंहासनावर बसून प्रगट झाली. तिने सीतेला आपल्या उराशी बसले आणि मूढभास अदृश्य झाली. पुष्पवृष्टी झाली. आणि दुभंगलेली जमीन पुन्हा एक झाली.

रामाने जमिनीला भेटून टाकतो म्हणून भनुष्य हातात घेतले. तेव्हाच आकाशापाशी झाली—"रामा, भूदेवीवर राग काढणे हिताचे नाही. सीता भूमीसून उचलत राहिली आणि परत भूमीत अंतर्धान पावली.

मुलांकी काळजी घेत रामाने बनेक वर्षे राज्य केले. एकदां यमघर्मेराज आह्वान करे आला. म्हणाला—"तुला एक देवी रहस्य सांगावयाचे आहे. लक्ष्मणाला साहाय्यावर ठेव. त्याने कोणाला आत येऊ दिले तर त्याला मृत्युदंड मिळेल, असे सांग, रामाने ते मान्य केले. लक्ष्मण द्वारपालकाचे काम करीत होता. यम आपल्या स्वस्वरूपात प्रगट होऊन म्हणाला—"तुझे अवतारकार्य संपले आहे. तू वेकुंठाला निष्णू होऊन रहा."

त्याचवेळी दुर्वास ऋषी येऊन म्हणाले—"तत्क्षण मला जात जाऊ दिले नाही

तर मी रघुवंशालाच काय देईन." म्हणून लक्ष्मणाने जात जाऊ दिले आणि सरयू नदीत बुडून मरण पावला.

रामाने लवकुशांचा राज्याभिषेक करून दत्ता आणि राज्यकारभार त्यांच्या हातात दिला.

तो ध्यावणाचा पहिला होता. भरयू नदीलापूर होता. त्या दिवशी पोषिमा होती ॥ नंदग्रहण ही होते.

मंगलवास होता. भरत व शत्रुघ्नाला दोन्ही बाजूंनी होते. राम सरयू नदीवर निघाला. रामाच्या मागून चालत होती.

रामाने नदीत प्रवेश केला. पाठोपाठ दोष भाऊ सुद्धा उतरले. वेळी ग्रहण सुटले आणि पूर्णचंद्रबिंब दिसू लागले. आकाशानून वेळी पुष्पवृष्टी झाली. साम, देवगांधार, हिंदीळ वगैरे राग निरतिराल्थ्या झाड्यांवर व वीणेवर वाजु लागले. दिवाां कुमकुमू लागल्या.

समयी चांदणे पडले होते. पुष्पवृष्टी होत होती. सरयू नदीच्या लाटांवर फुले तरंगत होती. सरयू नदी जणूकाही फुलांवरोवर खेळत होती.

त्यापूर्वीच लक्ष्मण संघनाग होऊन व सीता लक्ष्मी होऊन विष्णूच्या स्वागतास उभे होते. भरत व शत्रुघ्न संस्रचक होऊन

तयार होते. विष्णू रामावतार संपूर्णकरून वेकुंठ लोकी पोचला. लक्ष्मी पाय जेवू लागली आणि शेषनागाच्या शय्येवर विष्णू पडुडला.

रामाने उत्तम मानवावतार घेऊन विरपाच्या आश्रये पालन केले. वनवासास गेला. कार्य सिद्धी झाली. वानरांच्या सहाय्याने समुद्रावर सेतु बांधला. गविष्ठ रावणाचा केला. राक्षसांचे राज्य नष्ट करून सीतेला सोडवून एक पत्नीवत्ताचा आदर्श दाखविला. दशावतारात रामावतार हा उत्तम अवतार अशी कीर्ती पसरली. आचंद्राकं रामराज्य ही कीर्ती गाजत राहिल असे रामाने राज्य केले.

वाहमीकींनी लवकुशांना व सीतेला रामाला सौंपविले. राम सीते सह सिंहासनावर बसला व लवकुशांना मांडीवर घेतले. त्याने त्यांना मुद्राभयपद दिले.

नंतर रामाने सीतेला तिचे पावित्र्य अयोध्यावासियांसमोर सिद्ध करायला सांगितले.

सीता अयोध्या नगरीच्या केंद्रस्थानी उभी राहून आकाशाकडे पाहून अयोध्येत पाऊस पडाव अशी प्रार्थना करू लागली. त्या पाठो पाठ आकाश मेघाच्छादित झाले व मोठा पाऊस पडला.

नंतर सीता भूमातेकडे पहात म्हणाली—"आई, रघुवंशाचे कुलदीपक आपल्या

Restore

177

अशा तऱ्हेने सूत महर्षींनी रामकथा समाप्त केली आणि कृष्णावतारा विषयी सांगू लागले.

एकदा शंकराचे त्याचे अवतार अशा राक्षसांतील प्रमुखांना बघून विष्णूला आनंदित झालेले पाहून असह्य झाल्याने डोळे मिटले. त्या डोळ्यांतून घोर जाकार असलेला सहस्रकवच नावाचा राक्षस उत्पन्न झाला. त्याला एक सहस्रकवचे होती. त्याच्या अजेयत्वाची जून म्हणून त्याला झुडले होती. त्याने एक भयंकर गर्जना केली—“मी फक्त बुद्धिभ्रष्ट राक्षसच नाही रहावा अशा असलेला त्याच्या कुपेने जन्मलो आहे. त्याला हिमंत असेल तर त्या विष्णूला म्हणावे, मू माझ्यावर काय आणि कसा बलप्रयोग करतोस मी पाहणार आहे.” त्याची आरोळी ऐकून विलोक हाथरले.

विष्णूने नरनारायण नामे बुद्ध्या ऋषींच्या रूपे अवतार धारण केला. नरनाशमणीची सहस्रकवचाला जिकण्या-

इतके बळ प्राप्त व्हावे म्हणून तपदर्श्या गुरू केली. इंदाने त्याचा उपोसंग करण्यासाठी अप्सरांना पाठविले. नारायणाने आपल्या मांडीतून ऊर्वशी नावाच्या अप्सरेला जन्म दिला. ऊर्वशी समोर रंभा वगैरे फिकक्या वित्तु लागल्या. इंदाने नरनारायणा-जवळ क्षमा मागून त्यांना नमस्कार केला. नारायण त्याला म्हणाला—“तू ऊर्वशीला घेऊन जा.” अप्सरा बरोबर ऊर्वशी स्वर्गाला गेली.

नर एकटा तपस्व्या कळ लागला तेव्हा एकटा नारायण धनुष्य बाण घेऊन सहस्रकवचाशी युद्ध करीत एक हजार वर्षे लोटली. नठसोनव्यांमन कवचे नारायणाने तोडून टाकली. सहस्रकवच उरलेल्या एकाच कवचासह सूर्य मंडळात जाऊन समाप्त.

मदाया माकन खेवटी पळालासता, मितऱ्या! याच्या समाचाराला दुष्णा-धतारात जाता वेईल!” विष्णूने असा निश्चय केला.

समर्थ अधिकारी

दुंतपुरी नावाच्या राज्याचा राजा पद्मनंद वेप पालतून देशभ्रमण करीत असतां एका गांवी एकाएकी अनपेक्षितपणे आजारी पडला. त्या सीताराम नावाचा एक जेतकरी होता. तो वेळेवर राजाच्या मदतीला धावला. त्याने राजाचा औषधोपचार एका वैद्याकडून करविला.

आपला भाग्य वरा आल्यावर राजा पद्मनंद आपण कोण आहो हे सांगता म्हणाला—“तुम्ही माझ्यावर जे उपकार केले आहेत ते मी आयुष्यभरात विमरणे शक्य नाही. राजधानीत गला लोक चांगले ओळखतात व माझा चांगला मान आहे. तुम्हांला जे काही हवे असेल ते मागून घ्या!”

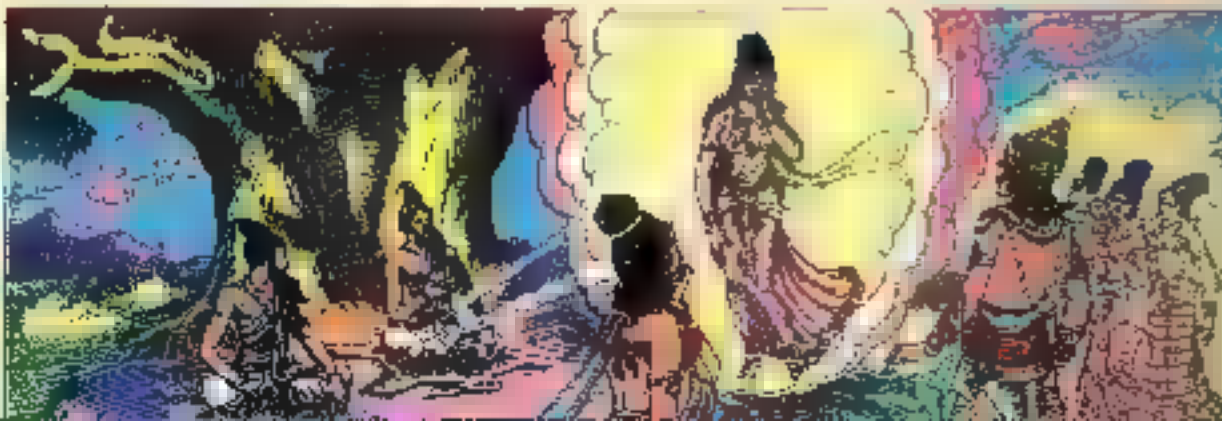
जेतकरी नम्रपणे म्हणाला—“मला काही एक नको माझा दुसरा मुलगा दंडक याला मी चांगले शिकविले आहे. तो अस्तां शेतावर

काम करणार नाही म्हणतो आहे. त्याला एखादी नोकरी द्या, म्हणावे तर थोडा उबट व उमट मुलगा आहे, सर्वांशी भोवतो, पुढे त्याचे कसे होणार, याचीच काळजी मला वाटते आहे.”

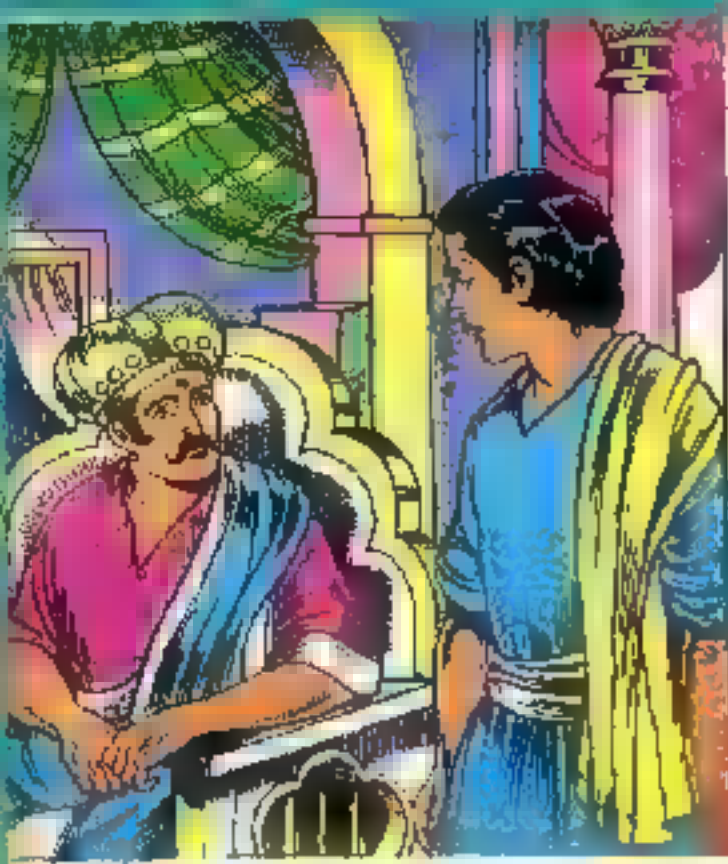
पद्मनंद लगेच म्हणाला—“तुम्ही आपल्या मुलाला माझ्याबरोबर पाठवा. मी त्याचे भविष्य चांगले करून देतो. त्याला मागला लावतो. तुम्ही काळजी करू नका.”

दंडक सुढा राजधानीत जायचे म्हणून बरेच दिवसापासून हट्ट बसून बसला होता. बापाचे आनंदाने त्याला पद्मनंदाबरोबर राजधानीला पाठविले.

राजधानीत गेल्यावर पद्मनंदाने त्याला एका घमंशाळित उत्तरविले व त्याची सर्व अवस्था करून दिली. वाटेतल्या अनुभवा-वरून दंडकला नोकरी देऊन त्याच्याकडून काम करवून घेणे कठीण असल्याचे पय-

मंजना कळले होते, तरी शेतकऱ्यांना शिकवले
टाळायचे म्हणते.

शमंतक नावाचा एक माणूस राज्याच्या
हिशोबाचा म्हणजे प्राप्ती ■ वर्षाभ्या
हिशोबावर तपासनीस म्हणून काम करीत
जसे. दंडकला चर्मशाळेत ठेवल्यानंतर राजाने
शमंतककडे निरोप पाठविला. त्याच्या
हाताखाली कामे करणारे आठदहा जण
अधिकारी होते, या प्रत्येकाच्या हाताखाली
आठदहा जण काम करीत.

शमंतक हा फार योग्य ■ समर्थ अधि-
कारी होता. हाताखालचा कसाही माणूस
जसो त्याला मार्गावर आणण्याचे ■
त्याच्या अंगात होते.

पंचनंद ऋषतकाला म्हणाला—“मी दंडक
मावाच्या हाताखाली तुम्या हाताखाली
नेमीत आहे. तो बोटा चढेल माणूस आहे.
बोटा उडवत उर्मट आहे नोकरी जाईल
याची त्याला भीती वाटणार नाही. शिवा
किंवा दंडाची त्याला मुळीच भीती नाही.
तू योग्य व समर्थ व्यक्ती म्हणून माझे व
सर्वांचे यत्न आहे. त्याला तू मार्गावर आणू
शकशील म्हणून तुम्या हाताखाली नेमीत
आहे.”

“महाराज, मी त्याचे डोके ठीक
करण्याचा शक्य तो प्रयत्न करीन. त्याला
माझ्याकडे पाठवाने.” शमंतक म्हणाला.

तुमच्याकडे विवशी दंडक शमंतकला
जाऊन भेटला. शमंतकने त्याला काही ■
बिचारले. त्याने सर्वांची उत्तरे सोड्या
चढेलपणानेच दिली.

तरी शमंतक संतापल्याशिवाय म्हणाला
“तू मला फार आवडला आहेस. तुम्या-
मुळे आमची कामे पुष्कळशी हाता वेगळी
होतील. तुला मासिक पन्नास बराह पगारा-
वर नेमतो.”

ते वेळी दंडकला फार आनंद झाला.
शमंतकने त्याच्या हाताखाली काम
करणाऱ्या एका अधिकार्याला बोलावून
दंडकला त्याच्या हाताखाली काम करायला
सांगितले.

दोनच दिवसानंतर तो अधिकारी
शमंतककडे येऊन म्हणाला—“बरो, ■
दंडक काही ■ करीत नाही. दफ्तरांत
■ होऊ देत नाही. त्याच्याकडून काम
करून घेणे ■ बयणार नाही.”

शमंतक त्याला रत्नावून म्हणाला—
“तुमच्या हाताखाली काम करणाऱ्यांकडून
काम करवून घेणे तुम्हांला बयत नाही
■ जयं तुमचा असमर्थपणाच दिसतो.
तुम्ही त्याच्याकडून काम करवून घ्या किंवा
स्वतः त्याचे काम तुम्ही करा.”

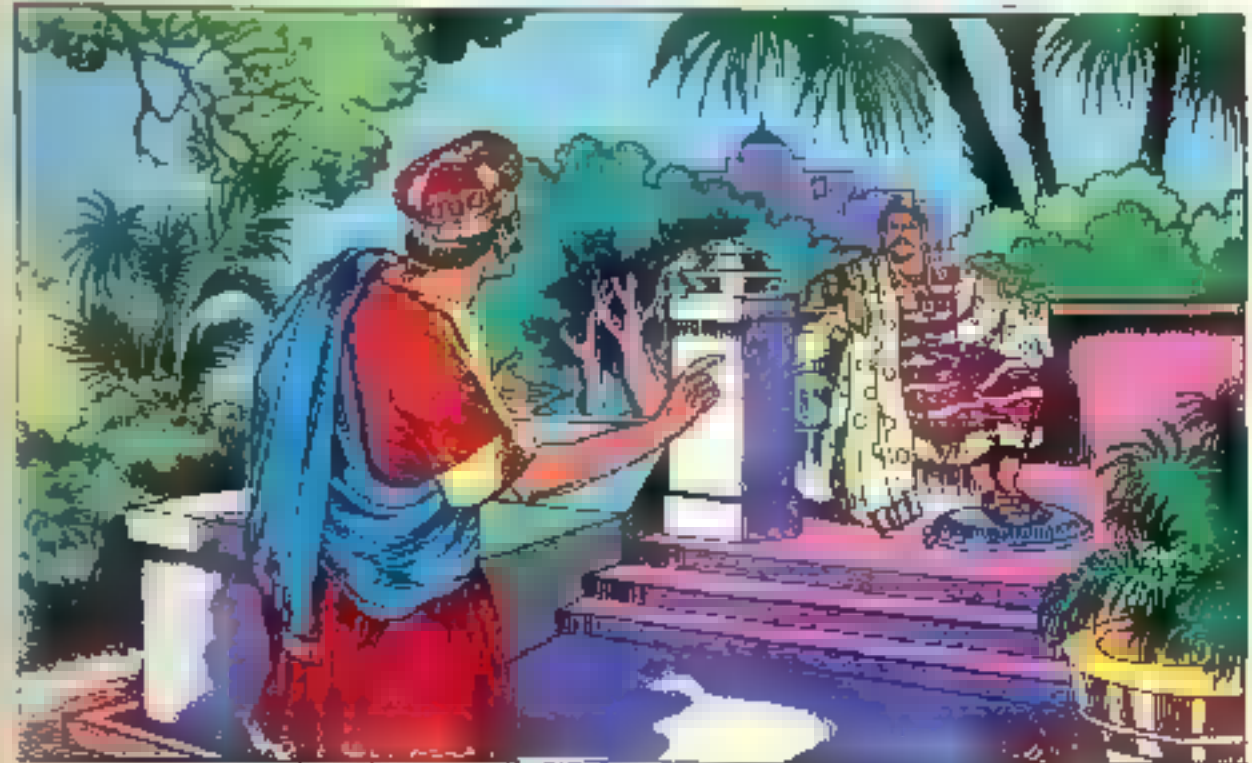
त्या दिवसापासून तो अधिकारी दंडकची
कामेमुढा ■ म्हणून
तो दंडकवर सदा बिडकेला असे. वररोप
त्याला तो बयकावीत असे. “तुम्ही माहिती

महाराजांना कळली तर तुला थांबली
शिक्षा होईल. ही शिक्षा तुला सहन होणारच
नाही. म्हणून ■ रहा!”

दंडकला या धमक्यांचे काही वाटचल
नाही. परंतु राजा कसा स्वरूपाची शिक्षा
करतो ■ गोष्टीची त्याने चौकशी करून
घेतली. ■ कळल्यावर त्याला ती शिक्षा
त्याच्या वरच्या अधिकार्याने सांगितली
सहीच असल्याचे समजले.

काही दिवसांनी राजाने शमंतकला
बोलवून बिचारले—“दंडक कसे काम
करतो आहे? मार्गावर येत असल्या-
मारळाच ना?”

“नाही येणार तर कोठे जाईल, महा-
राज?” नम्रपणे शमंतक म्हणाला.

राजा ते उत्तर ऐकून गप्प बसला नाही. मुक्तपणे दंडक कसा काम करतो आहे. गोष्टीची सविस्तर माहिती काढून त्याने शमंतकला बोलावून रागावून विचारले— "तुम्ही दंडकच्या वागणुकीत काही आणू शकला नाही. तुमच्याबरोबर जे अधिकाराचे बळ आहे त्याचा बळ प्रयोग आपल्या बाल्या भोळ्या अधिकार्यावर केलात."

"महाराज, तो भोळा अधिकारी नाही. त्याला दंडककडून काम करवून घेता येत नसेल तर ते त्याचा योग्य सिद्ध करतो. आपल्या त्या असमर्थपणाची शिक्षा तो भोगतो आहे." शमंतक म्हणाला.

"त्या अधिकार्याला ते बमले नाही तर दुसऱ्या समर्थ अधिकार्याच्या हातावळी दंडकला नेमता आले नाही का?" राजाने विचारले.

"दंडक कसा आहे, हे सर्व अधिकार्यांना चांगले कळले आहे. ते आपल्या हातावळी घेऊन येऊन नाहीत." शमंतक म्हणाला.

"तरमग, भाव्या मते तुम्हीच कमी ठरलात!" राजा म्हणाला.

"तसे नव्हे महाराज! एका माणसाच्या सायला मला सांगितले. तेव्हापासून एका माणसाने दप्तरात निविष्मपणे होत आहे की!" शमंतक म्हणाला.

"तसे नाही. तुम्ही दंडककडून काम करवून घेऊ शकलात तरच तुम्ही एक समर्थ अधिकारी आहा. हे सिद्ध होईल" राजा म्हणाला.

"मला आणखी काही दिवसांचा अवधी द्यावा. मी आपला समर्थपणा सिद्ध करून दाखवितो." शमंतक म्हणाला.

राजा पयमंद याने ते केले. शमंतकने दुसऱ्याच दिवशी दंडकला बोलावून घेतले व म्हणाला— "तुला दप्तरात करावयाचे आहे की नाही?"

दंडकला दप्तरातच काम करणे भाविले होते. राजधानीत राहून घरभाड्याचा खर्च घळूनही त्याला पंचवीस वराह रक्मेपेक्षा जास्त खर्च होत नव्हता. सेडेगावापेक्षा शहरात राहणे त्याला जास्त पसंत होते. तेच त्याने शमंतकला उत्तर दिले.

शमंतक काही वेळ विचार करून म्हणाला— "पण रे, तुला ज्याच्या हातावळी कामावर नेमले आहे त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे चढेलपणा करतो आहेस, असे तो अधिकारी म्हणतो. पण मी ते मानायला तयार नाही. मला तर दिसतो आहे. काही दिवस मीच तुला योग्यता समर्थपणा पहावा म्हणतो. त्या अधिकार्याचे म्हणणे खरे ठरले तर तुला काढून टाकीन. तू योग्य ठरलास तर त्या अधिकार्याला कमी करीन. शिवाय तुला पगार पण वाढवीन."

दिवसापासून दंडकच्या वागण्यात कल्पने बाहेर नदर झाला. थोड्याच

दिवसात तो योग्य अधिकारी म्हणून सिद्ध झाले.

ते कळल्यावर राजाने चकित होऊन शमंतकला बोलावून विचारले— "एवढा बळक कसा काय झाला?"

"त्याला प्रथम या कामात मुख आहे त्याचा अनुभव करविला. नंतर त्याच्या विरुद्ध आज्ञेचे अधिकारी तक्रार करीत असल्याचे सांगून, ते मला खरे वाटत नसल्याचे सांगितले. नंतर तो जरोवरून योग्य असल्याचे ठरले तर त्या सालच्या अधिकाऱ्याला कामावरून काढून टाकीत असेही सांगितले. अधिकार्याचा द्वेष करीत असल्याने मन लावून काम करायला सुरुवात केली. कामाची सातत्यावर सर्व सुरळीत होऊ लागले.

शमंतकच्या दिसल्या प्रमाणे आपण त्याच्या मुलाला कामाला लावून घेण्यात बळक केलाबद्दल शमंतकची राजाने पाठ धोवली.

पाउले

स्वास्त आणि गोड-मिलफ असा अजोड.

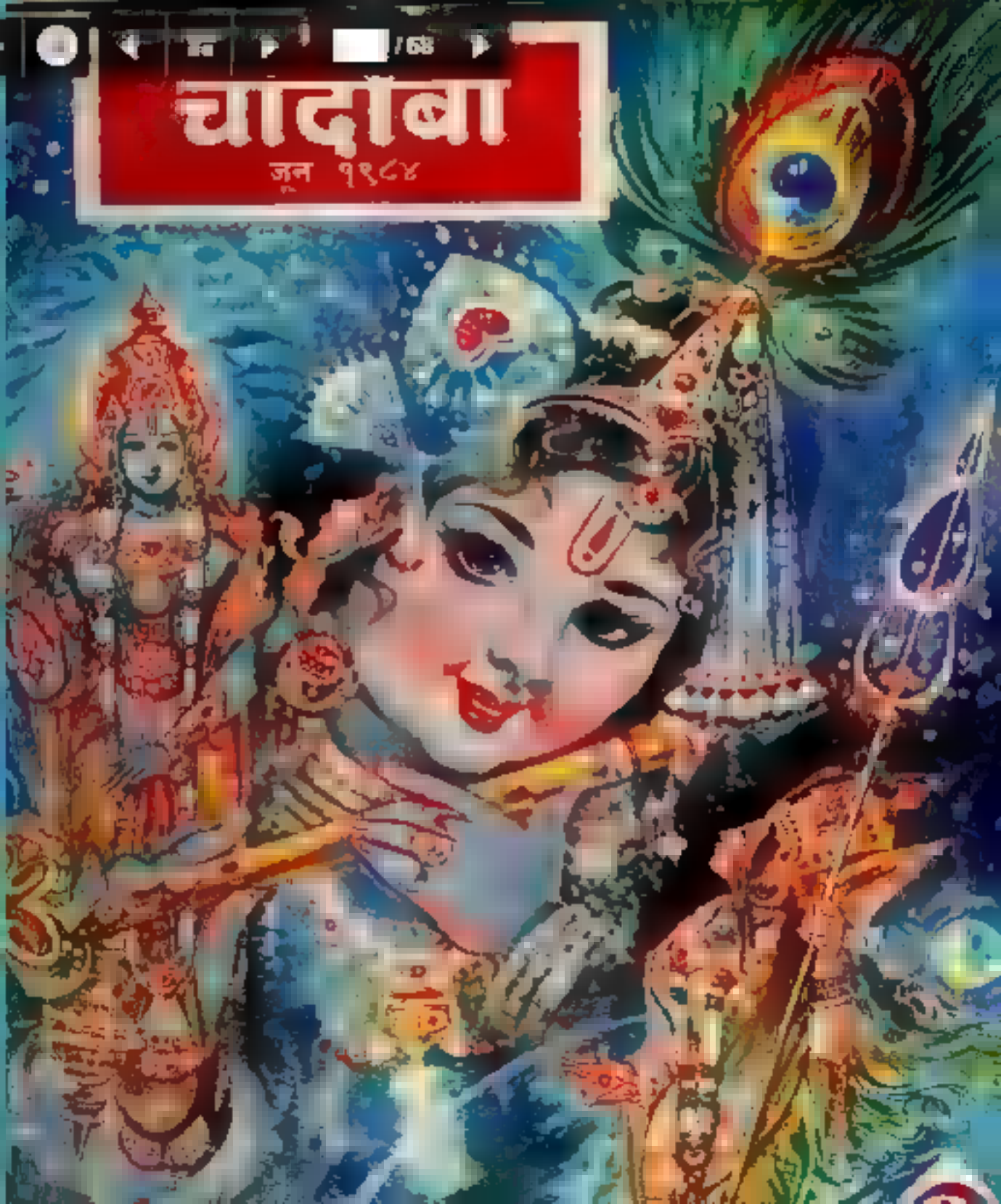
कुणी गोड म्हणती
आणि कुणी शाबट
सर्वांभरी पर्वत
कॅकॅक स्वादिष्ट

जेवण हाच पॅक करेणं करा.
कारण अस्वस्थ कॅकॅक
कुणी कधीच विमली जात नव्हतं;
कधीच नव्हती.

चादाबा

जून १९८४

'चांदोबा माया आपल्यापासून दूर'

असे सांगतात, चांदोबा आपल्या एखाद हळू हळू दूर जात आहे. आणि प्रत्येक वर्षी नवरीनी तो छोटा होऊ लागेल. प्रमाणे चांदोबाचे पासून आपल्यानी केव्हातरी पुणे बुईयवण नादीसे होईल तरी पण असे म्हणतात कितीक जाणे बरे पाहिजेत.

'बागरीत बसून'

स्वेतच्या दोन तळणांनी कष्टाने एका मोठ्या बागरीत बसून इतो नदीत दोनसे तीन किमी.मीटर प्रवास करणेत यत्न मिळविणे.

नेपोलियनचे जहाज

सन १८. मध्ये नील नदीत जे पुढे जाते. त्याच इंग्रज भारभारचा प्रमुख एवमिशन नेपोलियन वॉरमिशन बोवार्डिण्या चार जहाजांना बुडविणे होते. काही विवसायतार असे समजणे की तो बारी जहाजे जलीच्या तळी जलेपवेडिण्याच्या तटापासून समुद्रात ५ किमी.मीटर दूर पाण्यात मुराविल निवतिल काहीत त्या जहाजांना बाहेर काढण्याचे सज्जा पासु आहे.

आपण

आपण जन्मतः गोरापान आणि वित्तप्यास सुंदर होता. कोणोही त्याच्याकडे पाहिले की, मुग्न होऊन जात असे. त्याचा चेहरा चंद्रबिंबा प्रमाणे. तो वाडू लागला आपली ऐकून अतिशय गविष्ट बनला.

एक बहिरी मुलगी. एक बोबडे बोलकारा मुलगा. एक लुळा भिकारी व एक लंगडा वयस्कर माधुस रहात होते. त्या सर्वांची टिंगल करत वाईट कायबित असे त्यांना वास देत असे.

आपल्या मुलांचे असे वागणे पाहून अकणच्या आईला क्षुब्ध होई. ती आपल्या परोने त्याला समजावण्याचा प्रयत्न करी ती म्हणे- "अकण! जपंग लोकांची आपण मदत केली पाहोवे त्यांना चिडविणे व त्रास देणे ह्यासारखे पाप दुसरे कोणतेही नाही

परंतु झा मोष्टी त्याच्या कवीही डोक्यात गिरत नसत.

एक विवस अकणने त्या जपंग लोकांना क्षुब्ध मास दिला तो तहान न होऊन त्या सर्वांनी एकजुटीने चिडून अकणला मारामाचा प्रयत्न केला. परंतु अकणने शिताफीने आपली सुटका घेतली. तेव्हा सर्व बारी जपंग जोरजोरात रडू लागले- "आम्ही तुमचे काय नुकसान केले आहे की तू रोज वेऊन आम्हाला त्रास देतोस केव्हातरी तुला नक्कीच आमची भाडवण होईल. तेव्हातरी तू आम्हाला दिलेल्या त्रासाचे फळ भोगशील."

त्यांचे हे बोलणे ऐकून अकणला हंसू आले तो त्यांच्या बोलण्याला शाप असेल असे समजून वावरला व त्याच्या मनात नेहमीची त्यांची भीती बसली.

ही मोष्टी होवून बरेच झाले त्याच्या बडिलांनी भावातील मोकरी सोडून

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. काहित्यत पहिला नोबेल पुरस्कार मिळविणारा नेबळ कोण ?
२. बान्ती करता कोणी पहिला नोबेल पुरस्कार प्राप्त केला ?
३. भौतिक शास्त्रात पहिला नोबेल पुरस्कार कोणाला मिळाला ?
४. कोणत्या वैज्ञानिकाला रसायन शास्त्रात पहिला नोबेल पुरस्कार मिळाला ?
५. चिकित्सा शास्त्रात सर्वात प्रथम कोणाला नोबेल पुरस्कार दिला ?

શાહરાખ્યા ગામી આપણે કામ સુક કેસે રતે શાહરાત યેકન રાહુ લાગસે. અરુણને તારુખ્યાત વધાર્પણ કેસે. ત્યાંએ જસે જસે જાગનાં વય હોવું લાગલે તસે **■** રહિલાંની ત્યાખ્યા કરીતા એક સુંદર મુલગી વાહુન અરુણએ જરન કરુન દિલે.

કાઠી દિવસાંતર અરુણએ આઈવરિલ આરલે. પરંતુ અરુણખ્યા રહિલાંની વરીચ સંપત્તી પાઠીમાગે કમાવુંન ઠેવલી હોતી. ત્યામુલે અરુણકા વરિલ વારલ્યાનતર આધિક પરિસ્થિતી ચાંગલી અસત્યામુલે કાઠીચ કણ પડલે નાહીત.

ચોડયા દિવસાંનો ત્યાંની પત્ની ગર્ભાર રાહિલી. તિયે **■** મહિને પૂર્ણ હોતાચ

ત્યાંને તિલા માહેરી મેકન વીંધવિલે **■** પરત ગામી **■**

ત્યા દિવસો અરુણકા રાજમર સોપ આલી નાહી. પૂર્વી ચલેસ્વા મોટી ત્યાકા આઠવુ લાગસ્વા **■** જાગુન બુઝુન અપંગાના **■** વાસ રેત હોતો. ત્યાંની કપી અરુણકા કરીત હોતો. **■** આપણ દિલેસ્વા **■** કંટાલુન ત્યાંની આપલ્યાકા દિલેસ્વા ચોલખ્યાકા જાપણ ચાહરકો હે ત્યાખ્યા મનાંત ચારંવાર **■** લાગને ર રાહુન રાહુન **■** ત્યા ઘમ્વાંની ચીતી વાટુ લાગલી. અરુણ કેસાંતરી ત્યાંયા ચોલ્લા લાગલા **■** પડલે.

ત્યાંની ચાયકો ચાલંત જાની **■** તિને એકા મુલગા જન્મ ચિલા. તો અન્મઃજાચ એકા હાતાને મુલ્લા, પામાને અંબશા, તિરલા **■** મુલ્લા હોતા તથા આપલ્યા મુલ્લાકા પાહિલે **■** ત્યાકા અત્યંત અર્થમેલ્યા ચારલે જાલે.

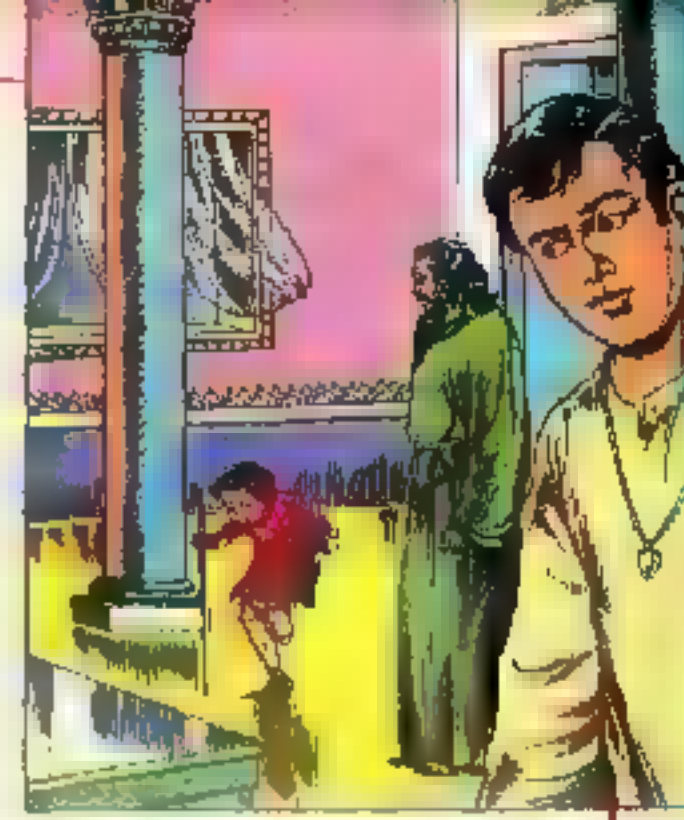
ગળ અરુણખ્યા -ચાયકોલા અનિવાત વાઈટ વાટલે નાહી. તિને **■** પત્નીકા પહાતાચ વિચારલે-“ **■** હો, આપલા મુલ્લાગા કિતી ગોડ આણિ **■** જાહે !”

કિતીહી કાઠા અસલા તરી કાચલપાલા આપલે પિલ્લુ જામરતેચ તસેચ મુલ્લ કસેહી જન્મલે તરી પ્રત્યેક આઈલા તે પ્રિય અસતેચ મલ્લ તે કસેહી અસો મુજત કંદાને અરુણ મુળ્યાલા-“હો, હો, અથ કિતી ગોડ આણિ જાન જાહે !”

પરંતુ ત્યા દિવસાંવાસુન અરુણને અસે પાહિલે કી; ત્યાખ્યા ચાયકોને કિંધા હરત લોકોની ત્યાખ્યા મુલ્લાકા કચોહી: અપંગ મુજત દિવલે નાહી. પરંતુ જો કોણી ત્યાંસા પાહિલ તો **■** જોંદયાવિચયો ચાલાખનીચ કરીત અસે.

■ મનાંત જાલે કી; જાપત્તી ચાયકો મુલ્લાખ્યા પ્રેમાવોટી તસે મુજત અસેચ **■** હરત જોક આપલ્યા ચીમંતીકરે પાહુન આપલ્યા મુલ્લાકા માંચે ઠેચીત નસતીલ. પરંતુ **■** જરે માહે કી; **■** મુલ્લાગા અપંગચ વિવજના મેલ્યા જાહે. **■** વિચાર ત્યાંયા **■** ચેતાચ ત્યાંએ હુદય હેલાવત અસે. ત્યાખ્યા મનાંત ચેત અસે કી; **■** મુલ્લાગા **■** હરત મુલ્લાંચાત સંઠાચયાસ મેલ્યા, **■** હરત મુલ્લે ત્યાંની દિવલ કરતીલ હેટાલચી કરતીલ ત્યામુલે **■** મુલ્લાકા નેહની ત્યાખ્યા આઈવરલ નાહીતર **■** અરુણ ઠેવાયચે મુળજે હરત કોણીહી **■** વરોબર અસલ્યા કારવાને નિદવજાર નાહીત.

અરુણ અસા તન્હેને આપલ્યા મુલ્લાચા સાંખાલ કલ્લ લાગલા. **■** ત્યાંસા સમજુન ચેક લાગલે કી, જાપણ સમજુન અસતાના અપંગ લોકોંની દિવલ કરીત હોતો. તે ત્યાંનો કિતી દુઃસદાયક હોત અસેલ. ત્યાંચ વરોબર ત્યાંકા ત્યા જોકાંની ચોલલેલે અવ્વ શાપકપીચ વાટુ

લાગલે. ત્યામુલેચ આપલ્યા મુલ્લાકા અસી અવસ્થા પ્રાપ્ત સાલી અસાચી.

■ વરામમોરખ્યા સોપચીલ એક સાધુ ચેકન રાહિલે હોતે. હરત જોકાંખ્યા તોઠીં ત્યાંને **■** સાધુ-વિચયી જરેચ એકલે હોતે કી; ત્યા સાધુ-પુરુષાલા અનેક અવ્વમુત સક્તિ પ્રાપ્ત જાહેલ. ત્યાંને એક દિવસ ત્યા સાધુપુરુષાલા આપલ્યા ઘરી ચોલાવિલે **■** જાપલ્યા મુલ્લાલા દાખવિલે.

તો સાધુ મુલ્લાલા પહાતાચ અરુણકા મુળ્યાલા-“તુમચા મુલ્લાગા રૈદિપ્યમાન જાહે. તુમ્હી સૂપ મશિવજાલ જાહાલ.”

અરુણને આપલ્યા મુલ્લાકા વરાત પાઠવિલે **■** ત્યાંને આપલ્યા મનાંતીલ

सर्वे व्यथा त्या सावुला सांगितली. त्याच्या गोष्टी ऐकून साधू गंभीर झाले. व अरुणला एक उपाय सांगत म्हणाले—“तू ताबडतोब गांधी जाऊन ज्यांची अवहेलना केलीस त्यांची क्षमा माग त्यात तो संगडा भाणूस जिवंत नाही त्याची गावात समाधी आहे. त्याची जाऊन क्षमा माग ते सर्व तुझ्या मुलाचे अपंगत्व नाहीसे करतील.

अरुणने ताबडतोब गांधी जाण्याचे ठरविले. गांधी पोहोचलाच त्याने बहिरी मुलगी, मोठ्या मुलगा व लुळा भिकारी यांची मनापासून क्षमा मागितली. तेव्हा त्या तिघांनी अरुणत प्रेमाने अरुणला सांगितले—आम्ही शत्रु असला तरी असे चाईट कधी मनांत आणत नाही. तरी पण लुळा आम्ही क्षमा करण्याने जर तुझ्या मुलाचे अपंगत्व जाणार असले त्याने आम्हाला क्षुप आनंदच वाटेक.”

अतिशय खुश होऊन अरुणने प्रत्येकाला बहा बहा सोप्याची माणी दिली. आणि तो संगडा दादा याच्या समाधीकडे गेला.

समाधीच्या समोर परजातापाने डोक्यात पाणी बाणून दोन्ही हात जोडून अरुण म्हणाला—“दादा, तुम्हाला कबळा म्हणून तुमची मी हेटाळणी केली दिला. त्याबद्दल मला करा. व मुलाला आश्चिवाद द्या.”

नंतर जेव्हा त्याची ओत मोडली व तो जागा तेव्हा त्याचे हृदय हलके हलके झाल्यासारखे वाटू लागले. त्याच्या मनांत आता कोठलीच पिता मळती. कारण काहीही असो स्वप्नात तरी सर्व अपंग लोकांनी क्षमा केली होती.

ह्या एका आठवड्याने त्याला वातमो कळली; त्याची बायको थळंत होवून तिला मुलगा आहे.

हे समजताच आपल्या सासरी पोहोचला आणि आपल्या सुंदर मुलाला पाहून बायकोला म्हणाला—“तुम्हाला मी ज्या अपंगांना त्रास दिला होता. त्या सर्वांनी मिळून मला क्षमा केली आहे. व त्यामुळे आपला मुलगा एवढा सुंदर झाला आहे.”

[१२]

[दोघां चोरल्या भाषांनी इच्छित्या प्रमाणे पिगळने तांडेना आपल्या घरी येजवानी विनी. पुनी ठरल्या प्रमाणे तांडेना दोघां खवावाच्या सहाय्याने पिगळला बांधून त्याला आपल्या अहाडाचा घेऊन घेता. दोघे घरी परत आले आणि त्यांनी आईवर मारहाण अहाडाचा घेऊन घेता. दोघे घरी परत आले आणि त्यांनी आईवर मारहाण अहाडाचा घेऊन घेता. दोघे घरी परत आले आणि त्यांनी आईवर मारहाण अहाडाचा घेऊन घेता.]

जीवरत आणि लखरत दोघांनी पिगळने

व रत्नमणिच्या बाणलंछी पिशवी घेतली. तिचे तोंड सोबून तिच्यातील खोने आणि रत्नमणिच्या पाहिली व आश्चर्याचा वसून ते बेशुद्ध झाले. पिगळने घोडेसे धन बाणले असेल असे त्यांना वाटले होते, परंतु इतके मोठे धन घेऊन आला असेल या गोष्टीची त्यांना स्वप्नातही कल्पना आली नव्हती.

जीवरत म्हणाला—“अरे, वैसे आपल्यालाच नव्हे आपल्या सात पिढ्यांना पुरेल एवढे आहे. सर्व दारिद्र्य संपलेच, समज!”

“होय रे दादा, होय! आपल्या अवल इतके आहे, हे जर अर्बतीच्या राजाला कळले तर तो आपल्या दोघां मुलींची लगे आपल्याशी करून देईल. मंत्र्याबरोबर तो शोधार्थ येईल.” लखरत तसाहाने म्हणाला.

“बांदेना”

दोघे मुळगे जाणंदाने ॥ तऱ्हेने बोलत असलेले ऐकून त्याचे वात्सल्य आईच्या मनात उंचवळून आले. ती मुलांनी तिला कसा विषया दिल्या होत्या व कशी मारहाण केली होती, ॥ सर्व विसरली. म्हणाली—“बाबांनो, तर मग एक ॥ करा, पूर्वी सारखे हे घन दुर्व्यसनांत खर्च न करता, जांगलं लग्न करून ॥ मांडा! मी तुमच्या बरोबरच राहून उरलेले दिवस आनंदाने काढीन.”

आईने ते म्हटल्यावर दोघे मुळगे सांपासारखे ‘मुस्त’ करून तसे राहिले आणि म्हणाले—“आई पाहिजे तर

लग्न करून संसार ॥ किंवा बैरागी होऊन जगभर फिर. ॥ सर्व तुला कसासा हवं आहे? तुझे ॥ घोंठे देखील पुत्र प्रेम नाही, हे वाम्हांला जांगले माहीत आहे. तुझे सर्वस्व म्हणजे तो ॥ ! ॥ बोडबोड झोकून वाम्हांला फस्तू सकनार नाहीस. ही सर्व आपल्या वडिलांची इस्टेट आहे. त्यात तुला वांटा मिळेल असे वाटते आहे, होव की नाही?”

“हे ॥ ॥ तुमच्या वडिलांनी कमावलेलं छद्द नाही रे। पिगळते कष्ट ॥ पिळविलेले घन आहे. ते तुम्ही वांटून घेणारच आहोत, त्यात मला काही नको. मला पाहिजे आहे ती फस्त मंत्रवलेली पिशवी! ती माझ्या ॥ असली की तुम्ही केव्हांही आलांत तर तुम्हांला हवे ॥ पक्काप मी वाढीन. पाहिजे तशी मेजबानी तुम्हा तुम्हांला करता येईल. मला ॥ सारखं दारोदार भीक मागावची गरज उरतार नाही.” आई म्हणाली.

“तू खरं म्हणजे आमची आईच नाहीस, मग तू भीक मागू लागलीस तर त्याचे वाम्हांला काय?” जीवदत्त निष्ठुरपणे म्हणाला.

“तू म्हणतो आहेस, तेच बरोबर रे दादा! आपल्या वडिलांचे सर्व घन घेऊन

वापल्या लाडक्या मुलाला सर्व देऊन टाकण्याचा विचार आहे, तिच्या मनात. बसो आई आपली आई कधी असू शकेल?” लज्जदत्त भानाच्या ‘हो’ ला ‘हो’ देत म्हणाला.

वातां वाण्याची वाद वाळण्यात खर्च नाही असे ठरवून निरास होऊन तो विलोखवळ जाऊन टेकून बसली.

दोघांनी पिगळते आपलेल्या घनाचे वांटे केले, ॥ मंत्रवलेल्या पिशवी ताठी दोघांचा वादविवाद सुरू झाला. दोघे थार ‘मी मी बेचार’ ‘मी बेचार’ म्हणून एकमेकांवर ओरडू लागले. दोघे परस्परांचे गळे ॥ बसके, आईने पुन्हा दोघांना किती समजावून सांगितलं—“बाबांनो! तुम्ही परस्परांचा गळा दाखून जीव धेऊ नका. तुम्ही मला किती भारहाण केलीत तरी तुम्ही माझी मुलं आहात, ही गोष्ट मी कधी विसरेन? तुम्ही बोटा झहाणपणा करून ती पिशवी माझ्याजवळ ठेवा. परस्पर मांडणाची गरजच राहणार नाही.”

“पिशवीचा माझा वांटा मी घेतो.” असे म्हणत जीवदत्त संपाकचरात विळीच्या खोघाई नेला. विळीने तो पिशवी कापणार होता. पुन्हा आई त्याला बडवून म्हणाली—“बाळा, जीवदत्ता! तेवढे मात्र ॥

नकोस! एकदा ॥ तुम्ही पिशवीचे तुकडे केलेत की तिचा महिमाच नष्ट होईल. ती कोणी संबंधच वापरली पाहिजे, तुकडे ॥ नाही.”

“तर मग पिशवी नीच बेचार!” लज्जदत्त म्हणाला.

“वा रे मुर्ख! मी चरातला मोठा व्येष्ट पुत्र आहे! जसा महत्वाच्या सर्व वस्तू वारसा हक्काने मलाच मिळायला हव्यात. शास्त्रांनी पुराणांती, असे स्पष्टपणे जाहीर केले आहे.” जीवदत्त म्हणाला.

अशा तऱ्हेने दोघां मांडतात चाळू असलेल्या मांडणाचा आवाज रस्त्यावर

गरत घालणाऱ्या पोलीस कोतवालाच्या कानावर पडला. त्याला ■■■■■ अंभळ आणि मंत्रवलेल्या पिशवीची गोष्ट कळली. उजाडल्यावर राजाकडे जाऊन सर्व निवेदन केले.

मुळातच अंबंती मगरीचा राजा लोभी ■■■■■ चिक्कू म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याला हे गुपित कळल्यावर त्याच्या मनात मोठे उत्पन्न झाला. त्याने लगेच ■■■■■ बंडनायकाला बोलावून त्या दोघां भावांना त्यांच्या घरात मिळतील त्या सर्व वस्तू घेऊन हजर करायला आज्ञा केली. बंडनायकाने बरोबर पोलीस शिपायांना घेऊन जाऊन दोघां भावांच्या मुसक्या

बांधल्या. नंतर सर्व घर चाळून काढले. सर्व घन आणि महिमा असलेली पिशवीच नव्हे तर घरात जे जे त्याला लहान मोठे सामान विसले ते सर्व उचलून साठ्यांत घालून घेऊन गेला.

जोवदत आणि सज्जत दोघांना राजाने काम मानगट आहे, स्पष्ट सांगायला बटावसे. परंतु दोघांनी नकार दिल्यावर शिपायांकडून चार सहा फटके देववित्थावर दोघे मागीवर आले व त्यांनी मुरबासी-पासूभ घडले ■■■■■ सर्व सांगितले.

“म्हजं हो सर्व इस्टेट तुमची नाही, म्हणावयाची!” असे म्हणत राजा आतंढाने म्हणाला—“राज्यांत कोणाच्या इस्टेटीला वारस नसेल तर ते सर्व राज्याच्या सज्ज्यात जाते, असा नियम आहे. तुम्ही त्या पिगळला गुलाम म्हणून विकले आहे. म्हणून त्याला इस्टेटीवर हुक्क सांगता येणार नाही. तो मुळात नामरिक्क नाही. आतां तुम्ही, तुमचे नसलेले घन चौकन लुबाडून नेण्याच्या ■■■■■ होतां. खावडल तुम्हांला कीमत वर सक्त मजुरीची शिक्षा भी करीत आहे!”

दोघे साक गयावया करू लागले—“महाराज! आम्हांला ते घन नको व ती महिमा असलेली पिशवी मुळा नको.

स्वतःपण जगायला परवानगी देण्याची कृपा करावी.”

परंतु राजा त्यांना माफ करायला तयार नव्हता. तसे केले तर ते प्रजेला सामंत फिरतील की आपण त्यांच्यावर अत्याचार करून त्यांना कूबादले. प्रजेची आपल्यावर असलेली राजमक्ती कमी होईल. म्हणून तो म्हणाला—

“तुम्ही स्वतःच आपला मुन्हा पान्य केला आहे. एवढेच नव्हेतर आपल्या आईवर इतका जव्हाप ■■■■■ आहे. म्हणून भी तिच्या वर महिन्याला दहा मोहरा प्रमाणे तिसा पोटवी देणार आहे!” ■■■■■ शब्दात राजाने निवाडा दिला आणि ■■■■■ पनात फिरायला निघून गेला.

शिपायांनी जोवदत आणि ■■■■■ दोघांच्या हाता पायांना बंद्या आणि सामळ बंडांनी बांधले आणि त्यांना मोठमोठी लोखंडी कुत्ते लावून एका कोपऱ्यातल्या काळ कोठडीत ओडीत नेऊन त्यांना डांबून ठेवले. बाहेर दाराला मुखां कुत्ते लावली.

दोघे माऊ त्यांच्यावर नेऊन पडलेल्या प्रसंगावर विचार करून फार दुःखी झाले. त्यावेळी त्यांना चाकट्या भावासी आणि आईशी केलेल्या व्यवहारावडल परचाताग होऊ लागला. पण आतां वेळ निघून

गेली होती. करण्यासारखे काहीच नव्हते. अंधार, पुर्णध, मुरळे, डोस, भोल्या भिती व जमीन या नदकाल त्यांना यातना भोगाव्या लागत होत्या. पुढकळ वेळ त्या दुःखात ■■■■■ राहल्यावर घडून गेल्यावर त्यांना सोप लागली.

दोघां भावांनी पिगळशी दगाकरून त्याला फसविले. तेव्हा पासून तो तांडेलाचा गुलाम झाला होता. भावां तांडेलाने पिगळला इतर गुलामांना त्याने जेथे ठेवले होते तेथे नेऊन लोखंडी पट्टीला अडकविलेल्या ■■■■■ बंडांनी बांधून वल्हवण्याचे काम दिले. उजाडल्याबरोबर मांगर उचलण्यात आला. तांडेलाचा हुकूम

होताच सल्लाषांनी जहाज पाण्यात लोटून बल्हवायला सुरवात केली.

हा तांडेल दिसायला सगळ्या वसला तरी तो चांचेगिरी करणारा बटुल चोर होता. व्यापाराचा आणि करतो, असे सांगून एका बंदरातून दुसऱ्या बंदरात जाणाऱ्या जहाजांना कोळ समुद्रात गेल्यावर त्यांच्यावर हुस्काकून त्यांना मृटपणे हेच त्याचे मुख्य असे. त्या जहाजातील व्यापाऱ्यांना व तो कुरपणाने समुद्रात उकलून वेत असे. कोणाला जिवंत सोडलेच ते मावसे करे त्याच्या जगाला लागतील ही त्याला नीती वाटे.

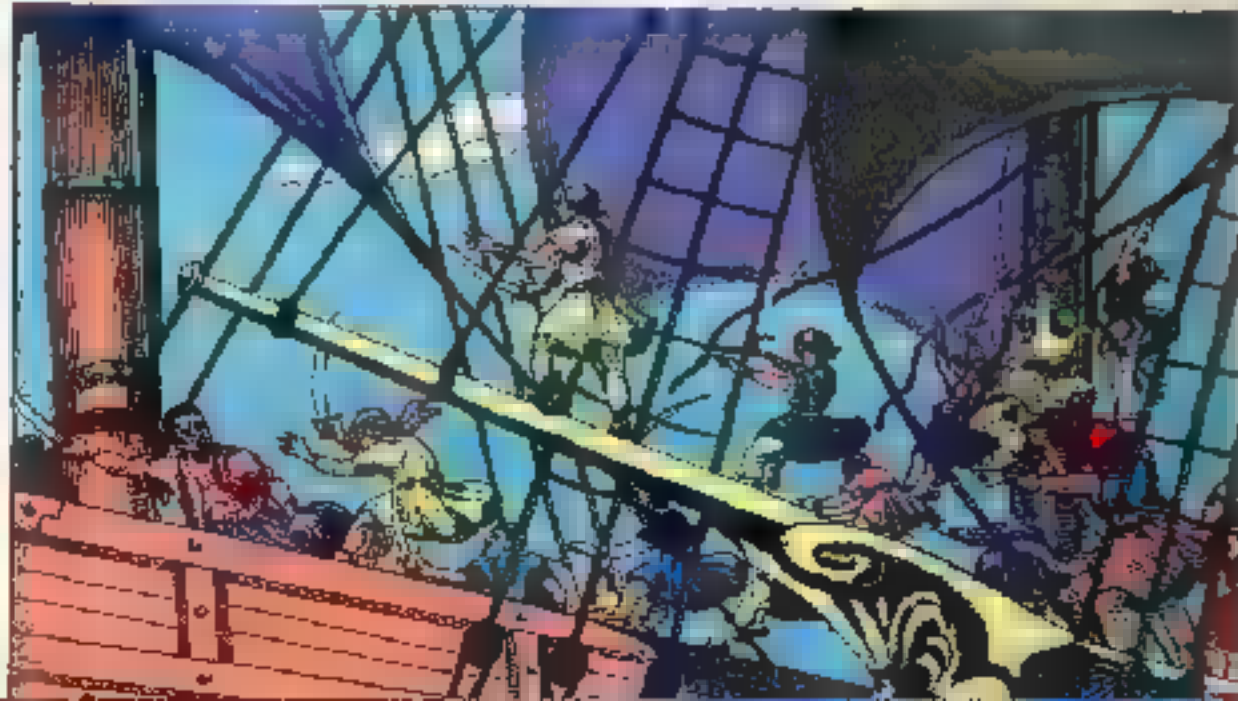
गुलामांनरीवर कल्हवच्याच काम करीत असतां पिगळने त्याला मल्लुककेतूने शिकविलेला मंत्र जाठवण्याचा खूप प्रयत्न करून पाहिला. त्याने किती कपाळफोड केली तरी तो मंत्र त्याला मृत्तीच जाठविला नाही. माथांनी त्याच्या संपत्तीला बळकावून नेण्यासाठी किती कुटीलपणाने तांडेलाची दोस्ती करून आपल्याला फसविले ते जाठवून जगाची लाही लाही होई. वाटे जातां नाही हे पाहून त्यांनी आईला बंधार करून सोडले असेस आणि आपण जे बन इतक्या कष्टाने मिळवून आणले असे वाकवून बसतील.

या गुलामीच्या जीवनातून कसे बाहेर पडावयाचे, पिगळला तीच गोष्ट बारीवार लक्षात होती. त्याने अपक्षित्याप्रमाणे एके दिवशी बचानक एक तुफान समुद्रात आले. पर्वतासारख्या उंच जाटा उठत. त्यांना मयंकर जोराने चाललेल्या बंदकाऱ्याला तोंड देत त्यांचे जहाज पाण्यात पडलेल्या बाळक्यापाता पांचोळ्यासारखे वाहू लागले. तांडेलाचे, त्यांचे जहाज घोस्वात पडले असल्याचे मोठेपण समीक्षाराना गुलामांना करीत व हुकूम सोदीत जहाजावर सर्वत्र हिडत होता. संकटात मागली एक संकट असे त्याला दूर जहाज तुफानात सापडल्यासारखे दिसले.

त्याने आपल्या जवळच्या बुबींणीने ते जहाज लक्षपूर्वक पाहिले ते एक मोठे गलबत होते.

एका संघातून दुसऱ्या संघातील वेष्टाष्टी व्यापारी माण पोंचविणारे जहाज होते. अशा जहाजांत अमूल्य माळाची ने भाण होत राहाते, खूप लूट जापल्याला मिळणार याचा चकून तांडेल होता. हा पर्व दिन आल्यासारखा भातंद आला.

समुद्राच्या मध्ये कोळ पाण्यात बोंव्ही जहाजे तुफानात फसली होती. जहाजांतले सर्व लोक जापली, सर्व शक्ती लावून आपापल्या जहाजांना वांचविण्याच्या प्रयत्नात होते. तरी आपण या संकटातही

घोडे साहस करून त्या मोठ्या गळबतावर हल्ला केला तर आपल्या हाती मुख्यवान वस्तू येतील हा मोह तांबळाला साज्या. त्याचे अनुयायी असा संकटांना तोंड देण्यात अनुभवलेले लोक होते. त्या मोठ्या गळबतातले सर्व लोक नैकानयनात जिण्यात होते, परंतु त्यांना समुद्री मुळाचा अनुभव मुळीच नव्हता असे नाही. ■ सावरले होते.

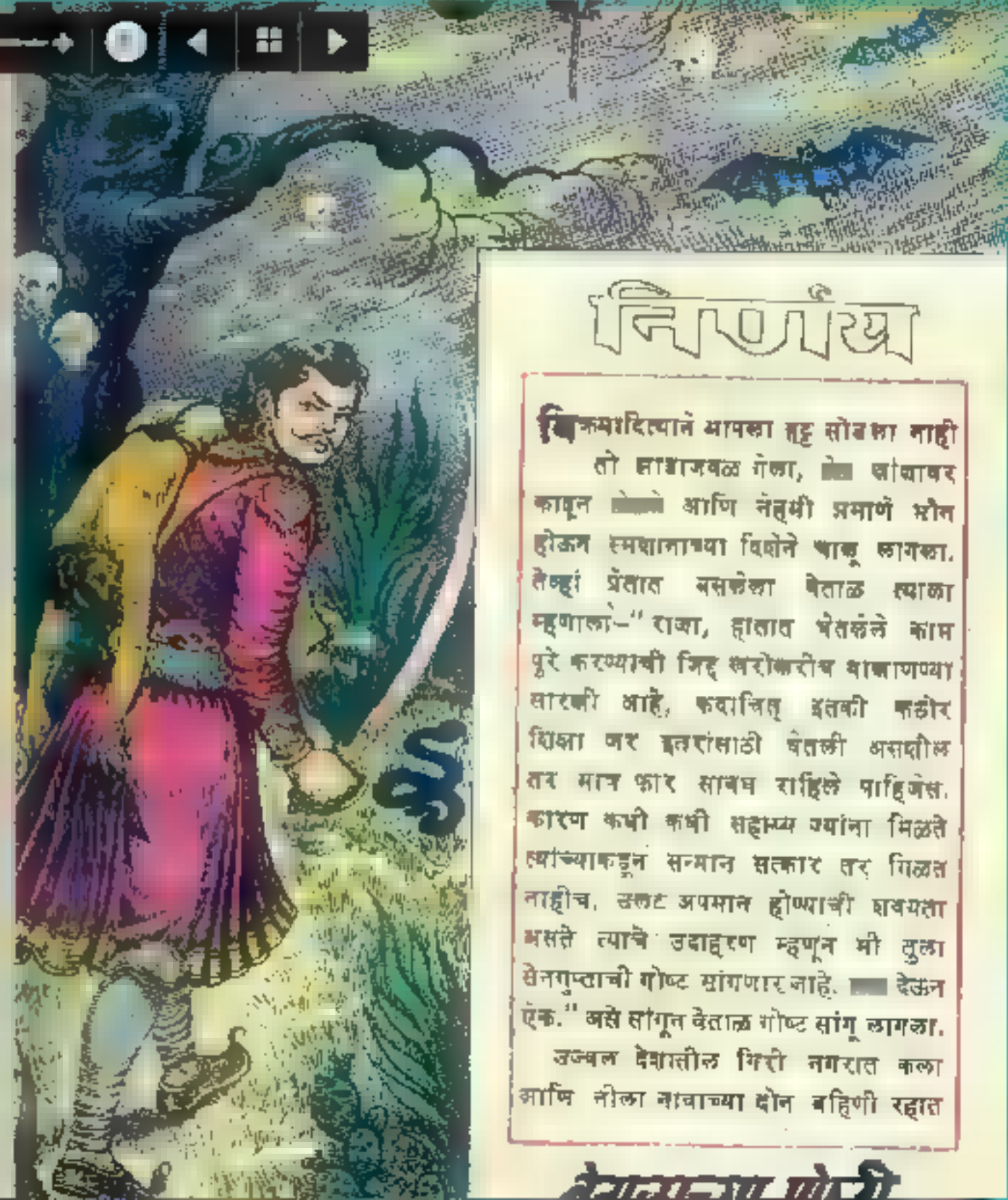
बेळ आळीच की, दुसऱ्या अहाजावर तुटून पडल्यास बरे. असा विचार करून तांबेळाने आपल्या अहाजातील ■ व अनुयायांना ■ करून त्यांना तलवारी उपसून व अनुभववान घेऊन तयार रहायला सांगितले.

मिगळ जगातले सर्व बळ एकवटून इतर गुलामांबरोबर वल्लूवीत होता. त्यांचे अहाज त्या मोठ्या व्यापारी गळबता जवळ पोचू लागले. तांबेळ शिंकाच्या

दांडीला टेकून उभा राहिला. त्याचे लक्ष त्या गळबतावर होते. परंतु एकाएकी तो पावरल्या ■ आला.

तो ओरडून म्हणाला—"सर्वेजण तलवारी म्यानेत ठेवा आणि अनुभववान वाजुता ठेवा आणि जेवढ्या सभकरात अकडर जहाज माने फिरवा. ते व्यापारी गळबत नाही. कपडे तेलात बुडवून बागाने आपल्या जहाजावर ■ सोडण्याच्या वेळात जाहेत."

तांबेळ जखून ओरडतच होता. त्यांच्या जहाजावर ■ जळते बोळे येऊन पडू लागले. तांबेळच्या काही अनुयायांच्या जगावर पडू लागले. त्यांचे कपडे ■ जळू लागले. तांबेळ वेद लागल्या ■ मोठ्याने ओरडून सांगू लागला—"सर्वे गुलामांना सोडून मोकळे करा. बत्ती सोडून हातात तलवारी घ्या. आपल्या अहाजाचे रक्षण सर्वांनी मिळून करा-क्याचे जाहे." (कथक.)

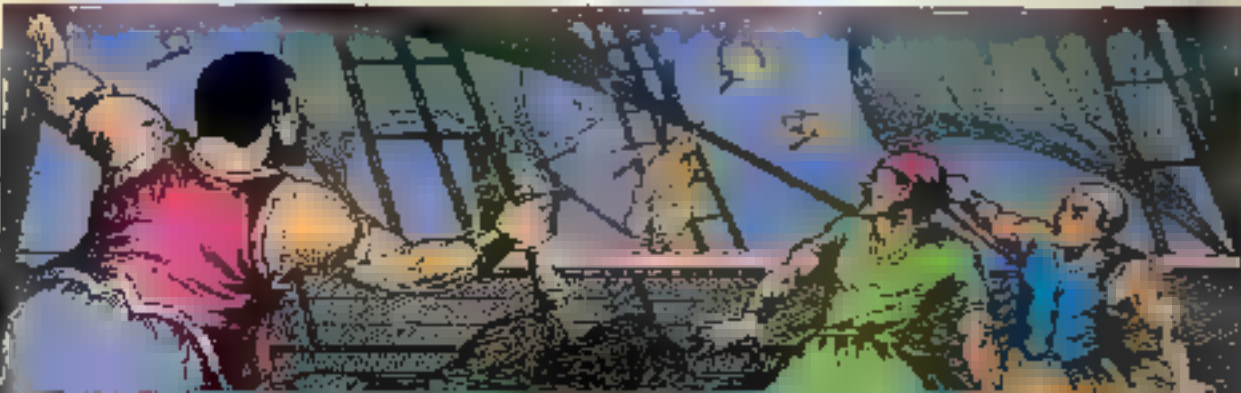

निष्पत्ती

विक्रमशिल्याने आपला तह सोडला नाही

तो साबाजवळ गेला, ■ साबावर कावून ■ आणि नेहमी प्रमाणे भोल होऊन स्मशानाच्या विंशेने थांबू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, हातात घेतलेले काम पुरे करण्याची जिद्द खरोखरीच बाळाणण्या सारकी आहे, कदाचित् इतकी कठोर शिक्षा जर इतरांसाठी घेतली असतील तर मान फार सावध राहिले पाहिजेत. कारण कधी कधी सहाम्य यशांना मिळते त्यांच्याकडून सन्मान सत्कार तर मिळत नाहीच. उलट अपमान होण्याची शक्यता असते त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सेनगुप्ताची गोष्ट सांगणार आहे. ■ देऊन एक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

उज्ज्वल देशातील गिरी नगरात कला आणि नीला नावाच्या दोन बहिणी रहात

उज्ज्वल देशावर स्वारी करायला आला. कुमारवर्माने सेनमुप्ताच्या लढ्याला जीवने तोंड दिले. परंतु तो पराजित झाला. सेनमुप्ताने उज्ज्वल देशावर आपला अधिकार प्राप्त करून कुमारवर्माला तुस्नात टाकले.

देशाच्या प्राप्तीनंतर तेथील जनतेच्या हाल अपेक्षा दुष्काळ पाहून राजा सेनमुप्ताला खूप वाईट वाटले. सर्व परिस्थिती पाहून ती सुधारण्याचे त्याने कर्तव्य मानले आणि राख्यवर हिडून जनतेची चौकशी लोकांना तरतुन्हेची करू लागला.

सेनमुप्त एकदा गिरीनगराजकून जात होता विरी नगराजकून अंजा नदी बहात होती. त्यानेही त्या नदीला कार पायीही नव्हते. रोवच्या सराशाग्रमाचे मीळा मदीकून पाणी बाबण्यास वेष्टी. परंतु परत आली नाही.

कला आपल्या बहिणीच्या शोषार्थे म्हणून बराबाहेर पडली नदीच्या बाजूला आली. पण तिची बहिण नीळा हिचा बडा नदीच्या किनारी तिला दिसला. तो पाहून ती किनाऱ्या किनाऱ्याने तिच्या शोष काढत पुढे वाळू लायली. तीन सवोसून सेनमुप्ताने काही संव

पेंताना तिला दिसले. सर्व लोकांना आला की; नीळा ह्याच लोकांनी पळून नेले असवे.

ते ऐकताच कला दुःखी झाली. व तिने राजधानीची वाट घरली व ती परवारात जाऊन पोहोचली. आणि सारा वृत्तांत राजाला सांगितला.

“तुला कोणाचा संशय आला आहे?” राजाने विचारले.

“असहाय्य स्थितीत एका अवलंबे अपहरण करणाऱ्या माणसाचा” कलाने उत्तर दिले.

तिचे उत्तर ऐकून सेनमुप्ताला आश्चर्य वाटले तो म्हणाला—“असे आढून आढून बोलू नकोस सरळ सरळ कोण सांग.”

“महाराज, मी अधिकृत न धावरता सांगायला तयार आहे. मी कोमतीही परिस्थिती आली तरी ठरवूनच आहे की कठोर शिक्षा दिव्नीत तरी मी सांगायला आहे माझा आपल्यावर संकल्प आहे” कलाने सांगितले.

सेनमुप्त क्षणभर स्तिमित झाला आणि चोरात ओरडून म्हणाला—“मी तुझ्या बहिणीचे अपहरण केले आहे?”

कलाने जल बेसिल व गगमगता दिवने म्हणाली—“प्रभो, मला बांधी पासूनच माहिद होते की माझे उत्तर ऐकून ताराज म्हाक. परंतु सशय मासा एकटीचाच नाही तर गिरी नगरातील सर्व लोकांचा आहे. पासूनच दुष्काळांनी गांजलेल्या लोकांवर व नगरावर कब्जा केलात व आमच्या राजजन्मीला लुबाडून टाकून धर्मब्रंहे केलात. तरी अशा स्थितीत आपल्यावर कसा काय विश्वास ठेवायचा की माझ्या असहाय्य बहिणीला तुम्हीच पळवून नेले नसेल! जेव्हा माझी बहीण नदीवर पाणी भरायला गेली तेव्हा तुमच्या

होत्या. त्यांचे आईवडिल त्यांच्या कडून-पणीच वारले होते. त्यामुळे आजोने त्या दोघी मुलींना लहानाचे मोठे केले. मोठ्या दिवसांनी बाजीने पण निषण झाले.

कला व नीळा दोघीही विश्वासात सुंदर जर्तण हुषार होत्या. नीळाला उत्तम संगीतकला येत होती. एकदा पाकसाच्या अभ्यासामुळे देशात दुष्काळ त्यांच्या देशाचा राजा कुमार वर्मा याने प्रजेच्या हिताकरीता जनतेला सहाय्य करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु दुर्दैवाने त्याच्या सेजारच्या देशातील राजा सेनमुप्ता याने त्याच्या कायदा पेंकून तो

शिपायांना बाजूने जाताना लोकांनी पाहिले व तेव्हा पासून माझी बहिण येथेच झाली." कलाने सांगितले.

कलाच्या खोळण्यामार्गे कारारीपणा होता. राजानेही जनतेच्या विरवास संपादण्यासाठी कोणतेही कार्य केले नव्हते. त्याने सज्जेने मान झाली घातली.

सेनगुप्त काही वेळ आपल्या विचारांमध्येच गुंथ होवून गेला. ■ मान ■ करून त्याने कलाला म्हटले— "मी देवाची वापस घेवून सांगतो की, मी तुझ्या बहिणीला पळवून तेले नाही. तू माझ्यावर पूर्ण विरवास ठेऊन परत जा. मी तुझ्या बहिणीचा भक्तीचा शोध काढीन."

कला आपल्या मागील ■ आली. सैनगुप्त कलाचे साहस व चातुर्य ह्यावर मनोमन खूप झाला. कलाच्या सुंदरतेवर मुग्ध झाला. आणि त्याच क्षणी त्याने ठरविले की, तिलाच ठावठिकाणा लागताच कला बरोबर विवाह करायचा.

■ घरी पोहचली तो तिला नीसा घरात असलेली दिसली. तिच्याबरोबर संगीताच्या वर्गातील एक तरुण पण होता. युवकाबरोबर पळून जाऊन तिने एका देवळात लग्न करून घेतले ■ ती ■ पिवशी परत आली होती. तिने तिच्या बहिणीला ह्या करिता सांगितले नाही की, ■ समजताच तिची बहिण तिला कलाला परवानगी देणार नाही.

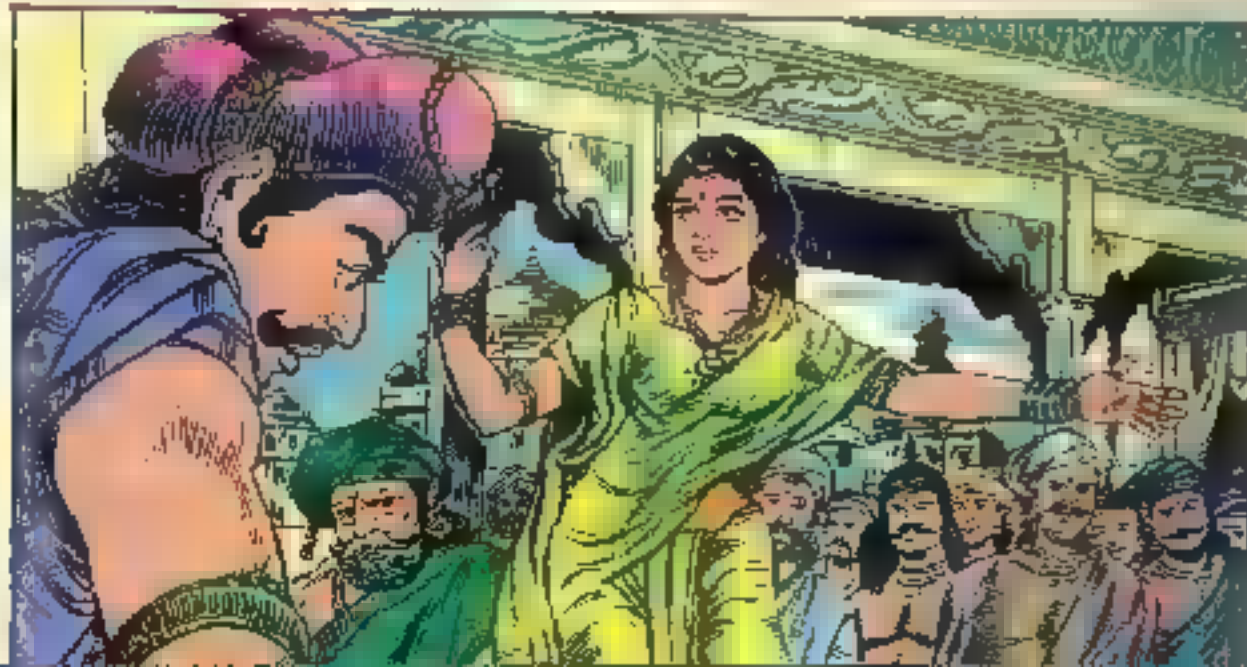
■ नवविश्ववाहितांना आशिर्वाद देऊन ■ लगेच राजधानीला परत आली. आणि राजाकडे आपल्या चुकीची क्षमा मागू लागली.

सेनगुप्त हसून म्हणाला— "ह्यात ■ करण्यासारखे काय बदले. ■ मी जाताच तुमचे राज्य सोडून परत ■ आहे तुमच्या राजाला परत राज्यकारभार सोंपवीत माहे— "कला, तू माझ्यावर मोठे उपकारच केले आहेस. त्याचे बक्षिस ■ वे " असे सांगून एक किमती बक्षिस कलाला ■ देणात ■ निघाला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगितली ■ विचारले— "राजा, सेनगुप्तानी घेतलेला

निर्णय आश्चर्यजनक नाही का? जिने भरल्या दरबारात राजाचा अपमान केला. त्याचा विचार करावयाचा सोडून राजाने मनांत तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार कसा केला? सगळ्यात विचित्र गोष्ट अशी की; उज्जैन देश जिंकून परत त्याचा त्याग त्याने कसाकरीता केला? हे ■ अचिंचकी नाही का? या संकेचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे तुझ्या डोक्याची धोवर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला— "सेनगुप्ताने घेतलेल्या निर्णयामध्ये आश्चर्य करण्यासारखे काही नाही. भर दरबारात

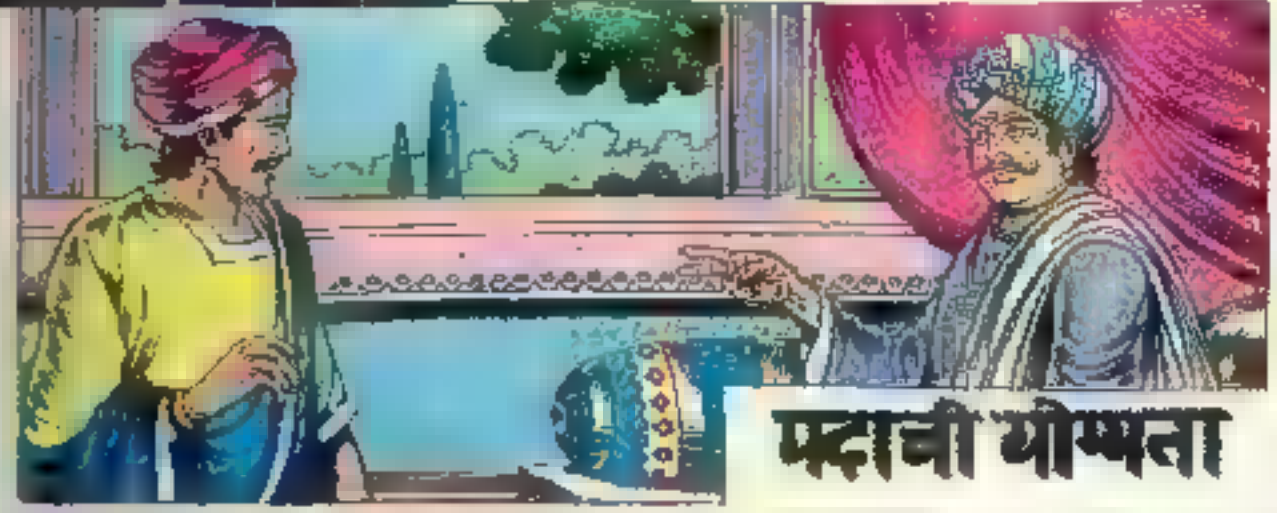
राजावर आरोप करण्यात येऊन तो निश्चय काही जमावेगळी गोष्ट नाही. परंतु त्याला उभिरा कळले की; तिच्या उभिराने कां. होईना आपली चूक समजली. नीळान्या मरहजेरीचा पुढे मागे काही विचार न करीता तिने राजावर आरोप ठोकला होता. असे वागणे कोणत्याही सामान्य स्त्रीला जमेल नसते आणि एकट्या स्त्रीलातर एक संकटच होऊन बसले; असते म्हणून सेनगुप्ताने बरोबर विवाह करण्याचा निश्चय घेऊन ठाकला व तो राज्यातून निघून गेला.

आता राहिली राज्याचा त्याग करण्याची गोष्ट जर कोणत्याही देशाचा राजा दुष्ट अत्याचारी असला तरी दुसऱ्याच्या राज्यावर अधिकार गाजवून त्याने प्रजेवर कितीही उपकार केले, तरी त्या राजाचा प्रजेचा विश्वास कधीही मिळत नाही. प्रेम संपादन केले तरी सेनगुप्ताने पूर्वीच्या राजाच्या संदेशावर ठेवले होते त्यामुळे

त्याच्या प्रति प्रेमभाव बनलेला मार्ग नव्हता. कुमारवर्मा राजा दुष्ट हो नव्हता व अत्याचारीही नव्हता.

राजा कुमारवर्मा दुष्काळात गांजलेल्या बनलेला कोणत्या ना कोणत्या तऱ्हेने मदत करीत होता. त्यामुळे सेनगुप्ताने कितीही राज्यावर व अनतेवर प्रेम दाखवून मदत केली तरी तो राजा राज्य करण्यास, प्रजेचा विश्वास संपादनास अपावन होता, ही गोष्ट सेनगुप्ताने त्याच वेळी जाणली आणि त्याने पुन्हा कुमारवर्माला त्याचे राज्य सौंपिले. त्याने हा निर्णय खूप विवेकीपणाने राजनैतिकतेने आगककतेने घेतला कारण त्याला कळले की, बरोबर मादर प्रतिष्ठा लोकांच्यात आपल्यास हीच गोष्ट उपयोगास येईल."

असा प्रकारे राजाचे मौनभंग होताच वेळाळ प्रेतासह नाहीसा आणि शाखाळा जाऊन लोकांकटू लागला. (कल्पित)

पदाची योग्यता

सनगुप्त विवेक राज्याचा सचिनदार होता. सचिन्यातले काम वेळी काढले. तेव्हा सनगुप्ताने मंत्र्याच्या सल्ल्याने दोन अधिक व्यक्तींना नेमण्याचे ठरविले. तेव्हा मंत्र्याने त्याच्याकडे दोन जणांना पाठवून प्रत्येकी बारा मोहरा पगार ठरवून नेमण्यास सांगितले. सनगुप्ताने दोनाच्या ऐवजी तीन जणांची जागो नियुक्ति केली.

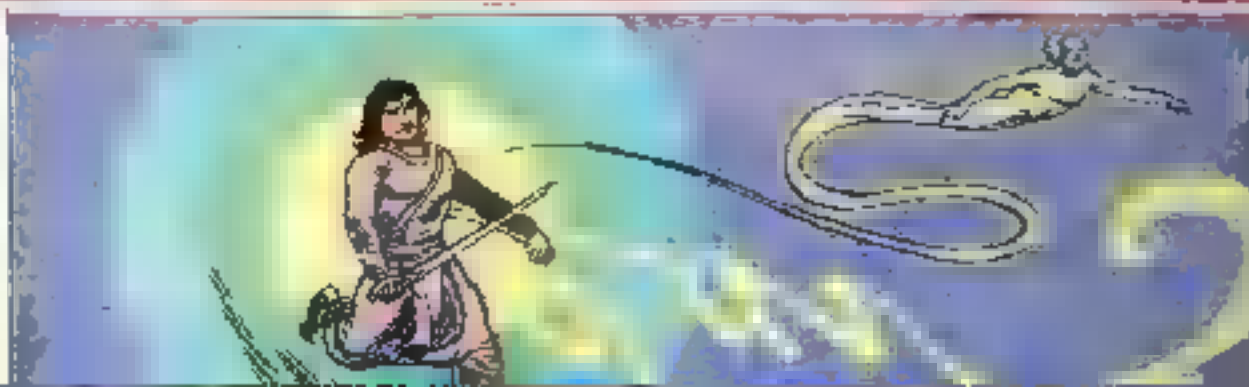
हे ऐकून मंत्र्याला खूप राग आला. परंतु त्याविषयी मंत्र्याने सनगुप्ताकड कोणताही वाद विचारला नाही. सरळ राज्याकडे जाऊन तक्रार केली- "प्रभो, आपल्या सचिन्यातला सचिनदार सनगुप्त याने कामाच्या वाडीचे कारण सांगून दोन अधिक माणसांची नेमणूक करण्याची परवानगी मिळितली होती. परंतु त्याने वाता दोनांच्या ऐवजी तीन जणांना कामावर नेमले आहे.

म्हणाला- "हा तर आपल्या नियमांचे उल्लंघन करणारा आहे. हे काही बरोबर नाही." त्यानंतर त्याने सनगुप्ताला दरबारात बोलावले व त्याला विचारला.

"महाराज, मंत्री महाशयानी अधिक कामाकरीता दोन माणसे आस्त ठेवून त्यांना प्रत्येकी बारा मोहरा वेतन देण्यास सांगितले होते. परंतु मी तीन माणसांना ठेवून प्रत्येकी मोहरा वेतन देत आहे." सनगुप्त राजाला म्हणाला.

राजा कोषाने साळ झाला सनगुप्ताला म्हणाला- "तू असे कां केलेस?

सनगुप्त विनयपूर्वक उत्तर देत म्हणाला- "महाराज, मंत्र्याने दोन व्यक्तींना माझ्याकडे पाठविले त्या माणसांच्या परिचयानंतर मला असे वाटले की; एका माणसाची मदतीच्या दृष्टीने आपत्तीन जंररी आहे.

Restore

177

त्यांना मध्येच थांबवून मंत्री म्हणाला—
“महाराज, मी ज्या दोन माणसांना
पाठविले होते, त्या अत्यंत विश्वासनीय
अशा आहेत. आणि ज्या कामा करीता
जबाबदारी घेणाऱ्या आहेत. त्यामुळे मी
ह्या दोन व्यक्तींची चांगली शारज
करून त्यांना त्या कामावर नेमण्यास
सांगितले आहे.”

“मंत्री महाशय, हे काम तुम्ही अत्यंत
चांगले केले. कारण पैशांच्या व्यवहार
करणारा माणूस पैशांशी संबंधित असतो.
सजिच्यात काम करणारा ईमानदार व
सोबत सामर्थ्याची पण मत्तबा लागतो.
असे म्हणत राजाने धनगुप्ताकडे पाहिले.

“महाराज, मंत्री महाशयांनी ह्या
पदांकरिता ज्या माणसांना मारवाकडे
पाठविले होते, त्यात एकजण मंत्र्याच्या
मित्राचा मुलगा आहे. व दुसरा महाराणीच्या
दूरच्या नात्यातला आहे.” धनगुप्त म्हणाला.

राजाला त्याचे उत्तर ऐकून हसून आले
तो म्हणाला—“काय तुझ्या कुट्टीने सजिच्या-

तल्या असल्या छोट्या कामावर नेमायला
ही माणसे योग्य नाहीत का?

“महाराज, हा प्रश्न थोडक्यात व
अयोग्यतेचा नाही. अशा प्रभावाच्या
माणसांकडून कठोर जागून करून
घेता येत नाही. म्हणून मी एका
माणसाला ह्या पदावर नेमले. जो खूप
विचारांतही हा निर्णय घेतला की वेळ
पडल्यास ज्या दोघांचे काम सुद्धा मी ज्या
माणसांकडून करून घेतले. आणि
म्हणूनच मंत्र्याने दिलेल्या पगारापेक्षा
जास्त वेतन मी देत नाही ज्याचा सुद्धा
विचार केला आहे. धनगुप्ताने आपले
म्हणणे मांडले.

राजाने महामंत्र्याकडे पाहिले ते
पहाताच मंत्र्यांनी गुपचुप आपली
जाली घातली.

त्यानंतर राजाने हुकूम काढला की,
काम जो मनपूर्वक करेल त्याच्यात पक्षपात
करणार नाही. अशा योग्यतेच्या माणसांमार्फत
कामावर ठेवावे.

कुठपरिणाम

विमला जकरी पेसा कमी होण्याची
वाई होती. लग्न झाल्यावर ती
जेव्हा सासरी गेली तेव्हा तिचा कळून
गेली की; पती एखादी छोटी
गोष्ट असली तरी खूप मोठा
विर्षयास सांगतो. त्याची ही गोष्ट
तिचा मुळीच आवडली नाही. सुरवातीला
खूप गोड भोसून त्याला समजवायचा
प्रयत्न केला परंतु त्या
सामर्थ्याचा काही एक परिणाम
नाही. तिने नंतर आपल्या साधुला
सांगूनही स्थला बदलण्याचा केला.
जेव्हा निराश होऊन विमलाने आपल्या
पती बरोबर व इतर तातेवाईकांशी
मुद्धा 'होय' किंवा नाही. ह्या
व्यतिरिक्त बोलणे सोडले.

एकदा विमलाला तिच्या मैत्रिणीच्या
लम्बाकरीता नांवी जाण्याची वेळ आली

ही गोष्ट समजताच गजाननने आपल्या
बाबकोला उपवेश सुरवात केली—
“मैत्रिणीच्या पाहिले. कुटूंबापेक्षाही चांगला संबंध मैत्रीत
असतो. मैत्रीत स्वार्थ कधीच असू नये.
जरे महामंत्र्याच्या वेळी मित्रच
उपयोगी पडतात. लग्न सोडल्या म्हणजे
महत्वाचा भाग आहे तरी जायला पाहिजेत
बगैरे बगैरे.”

विमला गजाननने सर्व संभाषण ऐकून
हसून म्हणाली—“एवढे रामायण सांगायची
काही जरूर होती? फक्त एवढेच सांगता
आले असते, “लग्नाला जाऊन ये”
असे सांगून विमला मैत्रिणीच्या लग्ना
करीता यावाला जायला निघाली.
मैत्रिणीच्या घरी पोहोचल्यावर विमलाने
तिच्या बरोबर बोट्याफार गप्पा मारल्या
एकटीच कोणाचीही काहीएक न बोलता

कम सोझला पहाण्यात गुंग होऊन गेली."

तेजीस आजूबाजूच्या बायका ते पाहून आपापसात बोलू लागल्या— "पद्दा, विमला किती गविष्ठ आहे. कोणाशीही बोलणे तर सोबाच हसणे सुद्धा नाही. सर्व बोलणे विमलाने ऐकले परंतु तिने त्यांच्या बोलण्याची फिकिर सुद्धा केली नाही.

दुपारच्या जेवणानंतर विमलाने आपल्या मैत्रिणीचा निरोप घेतला व ती निघाली. माझ्याची बाबी सोबण्याकरीता ती चौकास आली तेव्हा तिची मैत्रिण सरोजला तिच्या पती बरोबर एका गाडीतून जाताना तिने पाहिले. सरोज पहाताच

त्यांनी गाडी बायबकी परंतु विमलाने त्यांच्याकडे पाहिले न पाहिल्यासारखे. तोंड वळवले व दुसरीकडे पाहू लागली. सरोजला व तिच्या पतीला हे तिचे बायबे पाहून खूप नाईट वाटले. ते तेथून निघून गेले.

विमलाने चौकास उभे राहून बराच वेळ वाट पाहिली. पण गाडी मिळाली नाही. पद जागला आणि सुमारास तिला एक गाडी येताना दिसली तिने ती गाडी दुप्पट वेगळे ठरवून घेतली व गाडीत बसली. विमला सर्वा गेली गेली नसेल तोच गाडीवानाने, गाडी बायबकी.

"काम सारं? तुम्ही गाडी का बायबकी?" विमलाने बाबरतच विचारले.

त्यावर त्या गाडीवानाने तिसरातून सुरा विमलाला बायबत म्हणाला— "गाडीतून आली उतरा आणि काम असतील नसतील ते तुम्हे व हा गळघातला हार मुकाटघाने काढून घ्या."

हे सर्व ऐकून विमला गममळोत आली. व पैसे दिले नाही आपले मरण नक्की समजून तिने आपल्या जवळचे बांबर रुपये गाडीवानाच्या हातात दिले.

"तो हार काढा" गाडीवानाने धमकावले. विमला आपल्या बरोबरच्या हाताने हार काढू लागली तेव्हाच तिला दुसरी

एक गाडी येताना दिसली. ती पहाताच गाडीवानाने तिला हार हिसकावून काढण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तेव्हाच गडबडीत तो हार तुटून आली गाडीवान तो हार ठरवून घेताच बायबत तेथून गाडीत चढून पळून गेली. नंतर आली पहिलेका हार सोडून विमलाने आपल्या बरोबर बायबून ठेवला. व ती पायीच गाडी पोहचली.

विमलाने बरी आल्या बरोबर आपला पती गजानन ह्यास सर्व मोष्ट सांगितली. ऐकून आपले बडवून घेत म्हणाला— "सुद्धा किती मूले आहेत? सरोजची कोणून बरोबर असतील तर ही झाली नसती.

माझचे चुकले की तुला एकटीला पाठवले दुसरी चुक तुला बांबर रुपये दिले व सोन्याच हार करून दिला." अशा प्रकारे बायकोवर तोंडमुक्तपणे विमला म्हणाली— "वेळ आली की तुमच्या चुका सुद्धा तुम्हाला दाखवून देईन जाता प्रथम आपल्या सोनाराकडे जाऊन माझी माळ दुकस्त करून घेऊन घ्या.

गजानन माझातल्या प्रसिद्ध सोनाराच्या दुकानात कामाला होता. बांबर रुपये सोरीला गेव्हाच्या दुकानात तो मग्न होता. त्यामुळे तो आपल्या बरोबर हार न्यायला विसरला.

त्याच दिवशी त्याच्या दुकानात एक टकल्या माणूस रागाने जरेची करण्यास

आला. गजाननने त्याला तऱ्हेतऱ्हेचे सोप्याचे दागिने दाखविले. गजाननने त्याला वेगवेगळे कलाकुसरीचे हार दाखवून त्याचे कीमती काय हे सांगण्यास सुरवात केली. त्यावर तो टकल्या माणूस बघून म्हणाला—

“मी काय कोणी आंगठ्या किंवा बहिरा नाही. ते सर्व हार मोठे आहेत. माणूस आणि पातळ असा हार हवा आहे तुमच्याकडे तसा हार नाही कां ?

त्यावर गजाननने माणूस व पातळ हाराला दोष घाब्यास सुरवात केली व सांगितले—“राग मानू नका, तुम्हाला माहित आहे कालचीच गोष्ट असे म्हणत गजाननने आपल्या बायकोला

बडसेला सररा वृत्तांत त्या माणसास सांगितला व म्हणाला हार माणूस व दारीक होता म्हणून ओढता घेऊन तुटला. माझ्या बायकोने तो दुकस्त करून जाणव्यास सांगितला परंतु मीच तो घेऊन येण्यास विसरलो.

टकल्या माणूस हसून म्हणाला—

“वजनी व मोठे हारांचे तर चोरांना व दरोडेखोरांना आणखीनच जास्त आकर्षण तुमच्या दुकानांत माणूस व दारीक हार नव्हते तर सांगायला पाहिजे होते. ते सोडून आपल्या घरचे सारे पुराण मला कसाला सांगत आहांत ? असे म्हणत तो टकल्या दुकानातून बाहेर पडला.

संध्याकाळी गजानन जेव्हा घरी परत आला तेव्हा विमलाने त्याला विचारले—

“काय माळ दुकस्त करून घेऊन आलात कां ?”

“आज तर ती माळ घेऊन जाण्यास मी बिसरूनच गेलो. तर उद्या जाताना आठवणीने घाबला विसरू नकोस” गजानन म्हणाला.

ते ऐकताच विमलाने आश्चर्याने विचारले—“काय ! तो हार मिळाला नाही.”

गोष्ट अशी झाली की, दुपारच्या वेळी एका माणसाने दार ठोठावले व मी दार उघडताच त्याने असे सांगितले की—“मी

तुटलेला माळ घेऊन येण्यास विसरलो तरी ती घेऊन येण्याकरीता मला पाठविले आहे. नशीब बळवस्तर की ! माळेवरच मागले.

त्याने असे दर्शविले की, त्याला आपल्या घरातील सर्व काही माहिती आहे. त्यावरून विश्वास ठेवून ती तुटलेली माळ मी त्याच्या हाती सोपविली.

“त्या माणसाना माझ्या घरची माहिती कणो समजली ? आणि तु सुद्धा काही विचार-पुढेकेतगाशिवाय तो हार त्याला दिलात कां ? गजाननने विमलाला रागावून विचारले काय ती माणूस टकल्या होता कां ?”

“हो, हो त्याच्या डोव्यावर एकही केस नव्हता.” विमलाने सांगितले.

“अरेरे, मीच चुक केलो दुकानात एक टकल्या माणूस आला त्याच्या बरोबर बोलता बोलता मी आपल्या घरची सारी गोष्ट त्याला सांगितली पण मला कल्पना आली नाही की, तो माणूस घोर असेल म्हणून” गजाननने पश्चात्तापाने म्हटले.

“वाजवीपेक्षा जास्त बोलण्याने असेच गैरफायदे होतात.” गोवटी “तुमच्या सांगे ब्रह्मज्ञान स्वतः कोरडे पाषाण.”

तेवढ्यात त्यांची मोलकरीण सिताबाई तेथे आली आणि त्यांचे बोलणे ऐकून म्हणाली—

“आपणा दोघांना राग येणार नसेल तर एक गोष्ट सांगू कां ? विमलाबाई कमी बोलण्या-मुळे माघर रुपये घालवून संकटात सापडल्या, आणि गजाननमुद्धा जालत बोलण्यामुळे हार घालवून बसले, माळकिण बाईनीं मला कमी बोलते म्हणून कामावर ठेवून घेतले आहे, आणि गोजारच्या सरोजताईनी मला अश्या करीता कामावर ठेवले आहे की, त्या जे जे विचारतील त्याची पूर्ण गल्लीतील माहिती मी त्यांना देते. अश्या गोष्टींनी मी दोघीनाही आवडते.” परंतु बोलणे जेवढ्यास तेवढेच ठेवले पाहिजे नाही कमी, नाही जास्त.”

सिताबाई जास्त शिकलेली नव्हती परंतु तिच्या अनुभवामुळे तिने जे काही सांगितले ते गजाननला खूप पटले आणि त्यांनी आपापली चुक कबूल केली.

परिवर्तन

ब्रह्मदत्त काही वेळे राज्य करीत

त्यावेळी बौधिसत्त्वांनी स्वर्गाचा अधिपती इंद्राच्या रूपे अवतार धारण केला. ब्रह्मदत्त जेव्हा मरला असा. त्यावेळी तो फार अहंकारी व दुष्ट होता. म्हातारी भाणते, जनावरे व जूग्या वस्तु ह्याविषयी त्याच्या मनात घुणा होती. कधीही म्हातारा प्राची खोडा किंवा इतर जनावरे त्याला समोर आली की; त्याचा राग अनावर होत असे. कोणतीही जुनी वस्तु दिसली की; तो ती नष्ट करण्याची आज्ञा देत असे.

कोणी म्हातारा भाणुस त्याच्या नजरेस पडला तो त्याची मानगुद पकडून त्याला ढकलून देत असे. अशा लोकांना पायांनी लाथाडत असे म्हातऱ्यांच्या बायकांना तऱ्हेतऱ्हेने आस देत असे.

ब्रह्मदत्ताच्या अशा प्रकारच्या वागण्याला काही सीमाच उरली नाही. प्रजा सूप

दुःखी व कष्टी झाली. प्रवेसीक लोक ह्या आवाका कंटाळून आपापल्या म्हातऱ्यांना माईवडिलांना दूर सोडून येऊ लागले. होऊ लागले. आपल्या माईवडिलांना आपल्यापासून दूर ठेवण्याच्या पायाला कारण होऊ लागले. अशा पायांनी नरकलोक भरला. स्वर्ग लोक रिकामा राहू लागला.

त्यावेळी स्वर्गाचा प्रमुख इन्द्र ह्याने बौधिसत्त्वाना मिळाले होते. स्वर्गात कोणालाच येत नसलेले पाहून इंद्राचा सूप काळजी वाटू लागली. खेवटी त्यांनी ह्यावर एक उपाय योजना केली.

आपल्या मुक्तीचा उपयोग करून त्यांनी एक बृद्ध माणसाचे घेतले व एका मोठ्या मोठ्या नाकीत दोन खोणांनी व कुचऱ्यांनी भरलेल्या

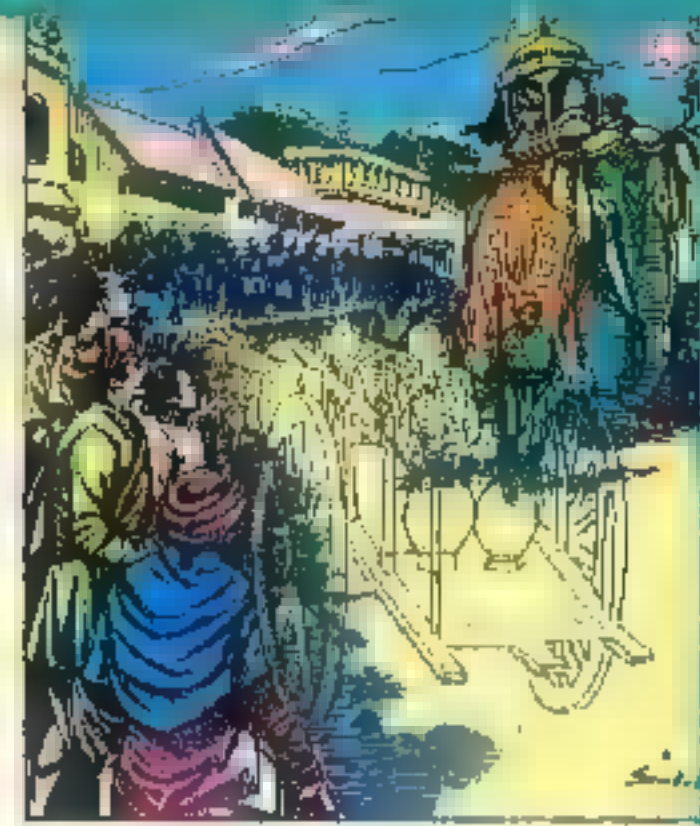
ठेवल्या त्या गाडीला दोन म्हातारे बँड जोडून ते काहींच्या रस्त्याला चालू लागले.

अशा तऱ्हेने बौधिसत्त्व जात समोरून अत्यंत दिवाळाने आणि मोठ्या सभ्याजम्यासह राजा ब्रह्मदत्त हस्तीवर बसून येताना बौधिसत्त्वाना दिसले. त्या दिवशी राजाकरीता सारे नगर सुसज्ज झाले होते. नगराची सोमा अयंजनिम दिसत होती. असे होते की, पुन्हीवर स्वर्गच तर नाही ना।

समोरून मोठ्या गाडीत एका म्हातऱ्याला बस पाहून राजा ब्रह्मदत्त रागाने जाळला व ओरडून म्हणाला—“मरे मुर्खा, माझ्या नजरे समोरून दूर जा. तुला माझ्या समोर असा अवस्थेत मायची हिमती कशी काय झाली?”

राजाला तऱ्हेने ओरडताना पाहून त्याच्या अधिकाऱ्यांना व आजूबाजूच्या लोकांना सूपच आश्चर्य वाटू लागले. ते सर्वजण मनातल्या मनात म्हणाले—“राजा काय वेड्यासरक्या ओरडत आहे?”

परंतु मोष्ट अशी होती की, म्हातऱ्याच्या बौधिसत्त्व एकट्या दिसत होते, इतर सर्वजणांना दिसत नव्हते. बौधिसत्त्वांनी असा तऱ्हेने मंत्राला टांकले की, ब्रह्मदत्तला सर्वांनी त्यावेळी वेडे ठरवावे. आपण राजाविषय कुणाला दिसू नये.

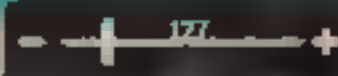
राजा बलिशय संतापला, तेव्हा बौधिसत्त्वांनी जवळ जाऊन राजाच्या डोक्यावर एक घाणीची बांदणी ओतून टाकली. पाहून राजा सूप पावरला व आपल्या हस्तीला त्याने पळून पळण्याचा इशारा केला व पळू लागला. तेव्हा बौधिसत्त्वांनी दुसरी बांदणी राजाच्या डोक्यावर ओतली. त्या घाणीमुळे राजाचे सारे बग घाण व जोले झाले. राजा संतापाने घरघर कांपू लागला.

तेव्हा सणाघात राजा समोरून तो गाडी अदृश्य झाली. सर्व काही नाहीसे झाले. आणि समोर एका मध्य रूपात बौधिसत्त्व इंद्राच्या रूपे प्रकट झाले.

Restore

राजाने समोर साक्षात् सर्व आयुधासमनेत
बंडाला पाहून भयाने कापू लागला
व त्याने इंद्राला साष्टांग प्रणिपात केला.

तेव्हा इंद्राच्या असलेले बोधिसत्व
म्हणाले—“राजा, बोल! कोण गविष्ठ
आहे, तू कां मी? मला म्हाताऱ्याच्या
रूपात पाहून कोण आंचळा आला. काय तू
नेहमीच तर्कण राहू शकतोस काय? तुला
कधीच म्हातारपण येऊ शकणार नाही
काय? तेव्हा नेहमीच म्हाताऱ्यांचा व
जुन्या वस्तूंचा तुला तिटकारा कां? तुला
माहित नसेल की; तुझ्या अशा वागण्याने
जमता किती दुःखात आपले विषय कंठीत
आहे. तुझ्या अत्याचारांना थांबवून
प्रजेतील लोकांनी आपल्या पुज्य
आईवडिलांना ठेवले आहे. त्यांचे
कर्तव्यपालन होत नाही. त्यामुळे त्यांच्या
डोव्यावरचे पापाचे ओझे वाढत चालले आहे
तुझ्या राज्यातील प्रजा पापाच्या संख्येमुळे
वाढत आहे. आणि त्याने नरकलोक
लागला आहे. तू कधी हाका समजवायचा

प्रयत्न केलास का? की आपल्या राज्यातला
कोणीच माणूस स्वर्गलोकी जाऊ नये.

“त्यामुळे वातापासूनच तुला मूर्खपणा
सोड चांगल्या मार्गाचे अवलंबून कर.
माहीतर हातातोल हे असून तुझ्या डोक्याचे
तुकडे करेल.” वातापासून सावध
रहा ” अशा तऱ्हेने बोधिसत्वाने राजाला
उपदेश केला व भंतर्धान पावले.

त्या दिवसा पासून महादत्तच्या बाबण्यात
बोलण्यात बिलक्षण फरक तो
म्हाताऱ्या आदर करू लागला. वागण्यातील बदलामुळे लोकांनी आपल्या
म्हाताऱ्या आईवडिलांना आपल्याजवळ
बोलावून घेतले त्यांची मनोभावे सेवा
सुभूषात मानवात राहू लागले प्रजेमध्ये
मुल शांती नांदू लागली.

परंतु कोणीही बोधिसत्वांना पाहिले
नसत्यामुळे राज्यातील अधिकाऱ्यांना
प्रजेतील लोकांना ह्याचा खेवट
पर्यंत लागला नाही की, राजात जसा
एकाएकी बदल कसा काय घडून

ईस्ट इंडिया कंपनीचा प्रारंभ

बदलण्या सततकाच्या मुरबाडीमात्र
इंग्रजांच्या ईस्ट इंडिया कंपनीचा
भारतावर हळू हळू जम घेऊ लागला.
इंग्रजांची व्यापारी जहाजे सावन
भरमरून भारतात येऊ लागली. परंतु
भारताचा मोठा इंग्रजांच्या माळा
वेलाही अधिक चांगला होता. त्यामुळे
त्यांच्या माळाचा चांगला होऊ
नाही.

त्यामुळे ईस्ट इंडिया कंपनीचे कामगार
लोक भारतातील कुठेच कामगारांकडून
त्यांनी यत्निने काढून घेऊन ती. मष्ट
करू लागले. व त्या लोकांना बूप
मारहाण अर्पिते, करू लागले
जसा तऱ्हेने ईस्ट इंडिया कंपनीने
भारतातील त्यांच्या विरुद्ध काम
करणाऱ्या लोकांना वाटेवून
दूर केले.

कंपनीने भारतात काही काही गावांतून
नीळीचा प्रंधा सुरू केला. माजूबाजूच्या
कामगार लोकांना बोलावून कामाला
लावले. मासपानंतर काम-
कारींना पैसा न देताच मारजोब
करून हाकलून लावले.

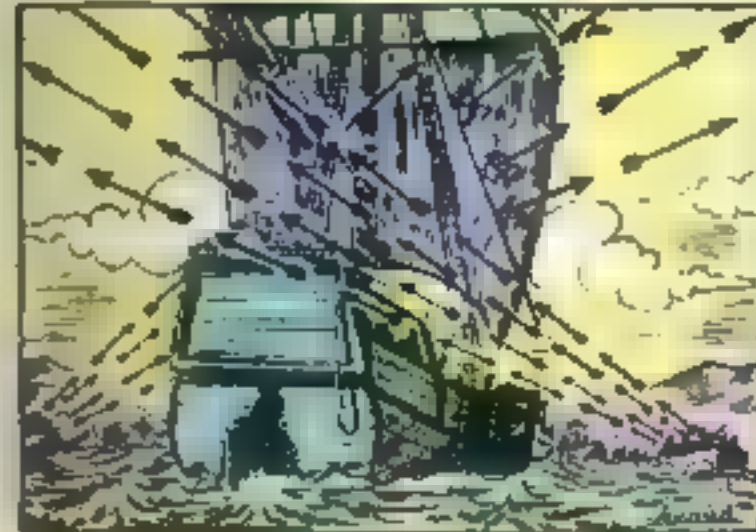

इंग्लिश सरकार ॥ कुशीच्या मुस्लिमांनी व कष्टांनी बाळासाहेब छोट्या मोठ्या अधिनदार व राजे लोकांकडून त्याच्या कबिनी ॥ ॥ ॥ राजे वडकासु लागले. त्यामुळे इंग्लिश लोकां फक्त ॥ ॥ महेतर, नाही ॥ अधिनदारी मळे ॥ ॥ सर्वस्य सावसु लागले.

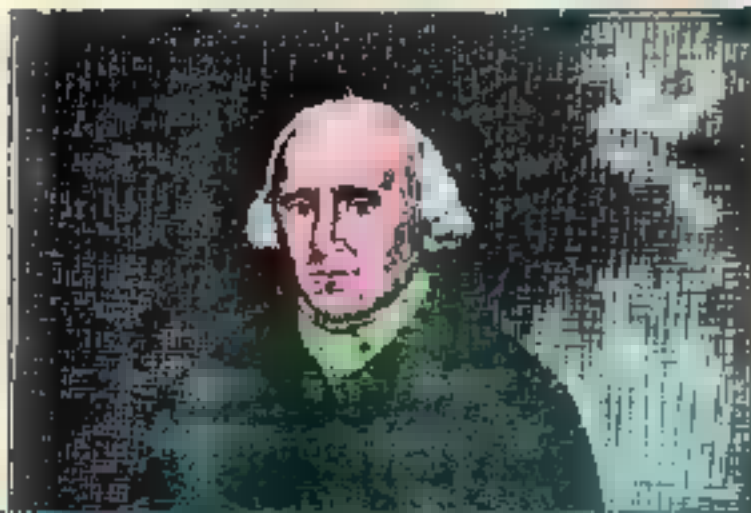
क्यानी पाठक किंवा देवी चौबराची ने ह्या सभक्याल मान घेऊना व तिने हाथु-संन्यासाचे नेतृत्व पत्करले. नावेत मसुनन तिचे ॥ ॥ केले. व सुरपणे नहान नहान नावेतून तिने सक्ता लोकां देऊन आपले शीर्ष दाखविले.

इंग्रजांनी आपला अधिकारी बॉरन हेस्टींग ह्याला मंगलका गव्हर्नर म्हणून नेमले. त्यावेळी मंगलका राजा नंदकुमार ह्याने बॉरन हेस्टींग विरुद्ध हुण्ट वसुलीच्या कारणांमुळे सुप्रिय लोकांस त्याच्या विरुद्ध किर्मास ॥ ॥ त्यावेळी म्यायलमाचा वज्र हाबोरन हेस्टींगचा मित्र मिळाला. नंदकुमाराला ॥ ॥ ॥ हुतात्म्याच्या आरोपाबाबी वज्रानी फांशीची शिक्षा ठोठाविली.

॥ चौबराचीने शीर्ष आपल्या छोट्या नावातून मसुन इंग्रजांच्या कडाबाबर ॥ ॥ कटीत व त्यांना बुडवून सावु सग्याली ॥ ॥ छोट्या नावातून मसुनतून बाहाणांच्या मसुनतून पळून ॥ ॥

लीर्षवाला करवान्या बालेकबंजर इंग्रजांनी ॥ ॥ वसविले ते पहाताच सावु तन्कासांनी कपनीच्या विरुद्ध तक्रारी करण्यास सुरवात केली. अशा-तऱ्हेने ॥ ॥ ॥ विरुद्ध विरोध करण्यात सावु सग्यालीचा मोठा हिस्सा होता. ते अजेंतर होते.

सावुच्या सावाला कंटाळून नंतर पूर्ण सध्य भारतातील सैतकरी वसनि इंग्लिश सरकार विरुद्ध लढा देण्यात सुरवात केली परंतु त्याच्या हत्थारता इंग्रजांनी मंडुकीनी लोकां विले त्यामुळे नावसून कोचनम इंग्रजांस मित्र होऊ लागले.

तयं पण इयजांना आपला कित्तर कष्टांना त्रास होऊ लागला. कर्नाटक राज्याचा राजा कित्तर ह्याने आपल्या पाठीमागे आपले दोन मुलगे राज्याला वारस म्हणून सोडून तो स्वयंवासी झाला. राणी चिन्ता हीने त्या दोन्ही मुलांचा सांभाळ करून राज्य चालविले.

दुर्दैवाने त्या दोघी राजकुमारांना वेढ्यात आणला. त्यातील मोठ्या राजकुमाराला एक मुलगा होला, परंतु इयजाभी कित्तर राज्याला चालला नाही, म्हणून आपले सौम्य त्याच्या राज्यावर सोमले व राज्य चळवळी चालवण्यास प्रयत्न केला. परंतु राणी चिन्ताला सौम्य इयजांना सांभालिले.

राणीच्या सैन्यातील कित्याच्या बुरुजावरून तोफा दाखून व मोठ्यांचा बर्बाद करून इयजाचा सेनापती बर्बाद व दिव्यत याला ठार केले व कंपनीचा प्रतिनिधि ठाकरे सुद्धा मारून ठाकले सन् १८२४ च्या पुढील इयजांचा पराभव झाला. परंतु राणी चिन्ता त्याच्या ताबडी सापडून त्यांचे कंठी बनली. तरीही बंडखोरीचा वणवा पेटवून राहिला.

सांनध्या

रामपुर नावाच्या गावी एक गोविन्द नावाचा गुराळी रहात होता. त्याच्या परतोचे नाव बसला होते. श्री जय समजुतवार व हुपार होती. गोविन्द मुळा तिच्या बुद्धीमत्तेची प्रशंसा करीत असे. त्यामुळेच की, काय तो कोणतीही गोष्ट तिच्या सल्ल्या शिवाय करीत नसे.

दोघांची सांपत्तिक स्थिती चांगली होती त्याचे स्वतःहाचे होते, व त्या व्यतिरिक्त दुसऱ्या गावी होत्या. तो धाडोना चरावयास जंगलास घेऊन जात असे.

जंगलात एका बुजाच्या साली मुनी नेहमी ध्यान लावून बसत असत. गोविन्दाने त्या मुनींना बरेच वेळा पाहिले होते. परंतु त्यांच्या कधीच गेला नव्हता.

एक दिवस गोविन्द नेहमी प्रमाणे गावी चरावयास जंगलात घेऊन गेला. एकाएकी अचानक जाले आणि

पाठोपाठ जोरवार वादळ गाऊस पडू लागला. म्हणून गोविन्द आपल्या गावींना घेऊन घरी परत जाण्यास निघाला. परंतु वाटेतच त्याला मुनीची ओपडी दिसली. पण मुनी कुठेच कुठेच पडले नाहीत ओपडी भोवतालची झाडे वादळा-मुळे उन्मळून पडलेली होती फांदा इतस्ततः पडलेल्या होत्या. गोविन्दने जवळ जाऊन फांदा वाजूस सारल्या तेव्हा एका मोठ्या फांदी साली मुनींचा अवतार वेह पडलेला दिसला. गोविन्दने मुनींना दोन्ही हातांनी उचलले व तो त्यांना घेऊन कुडीरात आला मोठ्या वेळाने मुनींनी मोठे उषडले असे काही अताच ध्यानातून उठले आहेत. आणि त्यांनी गोविन्दाला पहाताच विचारले-“मुला तू कोण आहेस? आणि मुला काय हवे आहे?” गोविन्दाने जंगलात वादळ व पावसामुळे

आसेली हानी व त्याच्या अंगावर पडलेली फांदा साडे यांची गोष्ट सर्वच्या सर्व मुनींना सांगितली व तो म्हणाला—
“मुनीवर्य, आपले तपोसामर्थ्य जूप मोठे आहे! एवढी फांदी अंगावर पडून मुढा बरा मुढा कुठेही सरकतले नाही. कसे काय? असे म्हणून गोविन्दाने त्याच्याकडून घरी जाण्याची अनुमती घेतली.

तेव्हा मुनीने सांगितले—
“मुला, तुझ्या कडे पाहून असे वाटते आहे की; तू सर्वांवर दयाप्रेम करतोस त्यामुळे मी तुझावर प्रसन्न झालो आहे. तुला तीन वर देतो तुला पाहिजे ते तू मागून घे.

गोविन्दाने चोदवेळ विचार केला. परंतु त्याला सामून घ्यावे ते न समजून त्याने मुनींना सांगितले—
“मुनीवर्य, मी घरी जाऊन माझ्या पत्नीला विचारून सांगतो मला मागून घ्यावे व काय नको ते बळिदात कळत नाही.”

“बरे तर, तसेच परंतु इकडे येण्याची आवश्यकता नाही. तुम्हा बायकोला विचारून जे तीन वर पाहिजेत ते मागून घे. ते तुला ताबडतोब मिळतील.”
मुनी त्याला म्हणाले.

गोविन्द भयंकर आनंदाने घरी आला. व बघलेली सर्व गोष्ट त्याने बायकोला सांगितली.

बसल्याने ती गोष्ट ऐकून वेळ विचार केला व ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली—
“तसे पहाल तर आपल्या अवळ जे काही आहे त्याने आपले वासुध पूर्ण सुखी समाधानी आहे. परंतु मुनीने दिलेल्या वरांना अव्हेरने बरोबर दिसणार नाही. तरी एक झाडू एक काठी एक दोरी असे तीन वर मागून घेऊ. त्या वस्तु आपल्याला पुरेसा आहेत.”

गोविन्दाने विचार केला की, एवढ्या थोर मुनींनी दिलेल्या वरदानाच्या रूपे असल्या गोष्टी वस्तु भाषणे बरोबर दिसणार नाही. तरी त्याचा आपल्या

बायकोच्या बुद्धीमतेवर पूर्ण विश्वास होता. म्हणून बायकोने सांगितलेल्या तीन वस्तु त्याने वराच्या रूपात मागून घेतल्या. दुसऱ्या ज्ञानी व तिन्ही वस्तु तेथे प्रकट झाल्या. बसल्याने काठी आपल्या हातात दिली. व दोरीने आपल्या गायींना बांधले व केरमुनी घेऊन ती स्वतःचा घर झाडू लागली. दुसऱ्या दिवशी गोविन्द नेहमी प्रभावे गायींना बराचमास जंगलात घेऊन निघाला. आता तो मुनींच्या सोपरी आका तेव्हा मुनी बायळामुळे पडलेली आहे बघूस आगा साफ करीत होते. गोविन्दाला पहाताच मुनीने हसून विचारले—
“काय, तुला मिळालेले तीन वर मागून घेतलेस काय?”

गोविन्दाने मुनींना नमस्कार करीत म्हटले—
“हो, मुनीवर्य मी तीन वरांच्या रूपाने, एक झाडू एक काठी व एक दोरी गायींना बांधल्या करीता मागून घेतल्या.

हे ऐकून मुनी आश्चर्यचकित झाले व म्हणाले—
“इतके दिवस तप साधना करून जे तपोव्रत मी प्राप्त केले त्याचा त्याग करून तुला तीन प्राप्त करून दिले त्याची भरा साधारण वस्तु मागून तुला मनोकामना पूर्ण केलीच. ही कारण विविध गोष्ट आहे.

“गुरुदेव, मी खरे काही काम माझ्या बायकोलाच विचारून करतो. तिनेच हे तीन वर मागल्यास सांगितले.” गोविन्दने सरळ पणाने सांगितले.

हे तत्तार ऐकून मुनींच्या मनात सुद्धा गोविन्दच्या बायकोने इतक्या साधारण वस्तुची मागणी का केली? हे जाणून घेण्याची जिज्ञासा उत्पन्न झाली. ह्या पाठीमागे काही गुढ आहे का? ती अज्ञानी आहे?

समजून घेण्याकरीता मुनी स्वतःचा गोविन्दच्या घरी आले व त्याने वत्सलाचा पाहून विचारले—“मुली, तुमचे हित, होप्पा करीता मी तुम्हाला तीन वर दिले होते. परंतु असल्या पुच्छ वस्तु मागण्या पाठीमागचा तुम्हाला काय? कोणत्याही जागल्या उत्तम गोष्टी किंवा घनसंगती मागून घेतली असतील तर ती तुम्हाला अधिक उपयोगी पडली असती.

वत्सलाने जालीजाकून मुनींना नमस्कार केला. व दिनयपूर्वक म्हणाली—“गुरुवर्ये! आपल्या वरामुळे आम्हाला नक्कीच कोणतीही गोष्ट मिळू शकली असती. अथ किंवा कष्टाशिवाय मिळालेली कोणतीही गोष्ट अपायकारक होऊ शकते तशी संपली सुद्धा कारण होऊ शकली असती.”

मुनी म्हणाले—“हे ठिकच आहे. परंतु तरी तुम्हा ह्या मागण्या पाठीमागचा हेतू काहीतरी पाहिजे.

“गुरुदेव! अरे पहाता ह्या गोष्टी छोट्या नाहीत. आपल्या तपोसामर्थ्यामुळे हा साधा झाला नाही. ह्या झालेने वर स्वच्छ केले की, वर पवित्र होते व जेथे स्वच्छता व पवित्रता आहे तेथे सध्दा नेहमीच नांदते.

“आपला कुपेमुळे आम्हाला ही काठी प्राप्त झाली परंतु कोणत्याही संकट समयी ही काठीच आमचे रक्षण करू शकते.”

तसेच आपल्या कृत प्रसादामुळे ही सोरी आम्हाला मिळाली आहे की, त्यामुळे परापासून गायीगुरे दूर जाणार नाहीत. सदैव गोठा गुरांनी भरलेला राहील. ह्या प्रमाणे ह्या वस्तुपासून आम्हाला कशाचीही कमो कमी आसणार नाही. वत्सलाने आपल्या मनात होते सर्व सांगितले.

वत्सलाच्या बुद्धी चार्तुयावर मुनी प्रसन्न झाले. व त्याने दोघांना आश्विवाद दिला व ते आपल्या आज्ञांनुसार परत गेले.

न घडणाऱ्या गोष्टी

राज्याभिषेकापूर्वी युवराजाने देवाटन करणे हा कुंदन राज्याचा परंपरागत रिवाज होता. युवराज समीर परंपरेला अनुसरून देवाटन करीत एका गावाच्या सीमेपाडी वात एक बायलीचा त्याच्या पायात रक्तला व थळमळ रक्त वाहू लागले. समीर झाली असला. त्याला काप करावे हे न समजून तो इकडे तिकडे पाहू लागला.

सुमारात एक शेवंता नावाची संतकन्याची मुलगी त्यावाजून होती तिने समीरला त्या अवस्थेत पाहिले. तिला त्याची काव झाली, तिने त्याच्या पायातला कांटा काढला निरसुडीचा पाला घेऊन त्याच्या जखमेवर लावून आपल्या साडीच्या पदराचा तुकडा फाडून तिने त्याची जखम बांधली. समीरने आपली कुतज्ञता दाखवून म्हटले—“तू, जी माझी मदत केलीस त्याचा

मी आज्ञात्म ऋणी आहे. तरी त्याच्या बदल्यात तुला काय पाहिजे तू मी तुला देईन.”

शेवंता उपहासाने हसत म्हणाली—“प्रथम तुम्ही स्वतःच पायात गेलेला कांटा काढायला शिका मग माझ्या विषयी विचार करा.”

समीर हसत म्हणाला—“आजपर्यंत अशी कामे करण्याची वेळ माझ्यावर कधीच झाली नाहीत. तुम्ही मला ह्या देखावी राणी बनवू शकता का? शेवंताने विचारले.

तो प्रश्न ऐकून समीरने शेवंताकडे लक्षपूर्वक पाहिले तिच्या सौंदर्याने तो मुग्ध झाला. त्याने म्हटले—“तू माग्यवान आहेस. योग्य व्यक्तीला प्रश्न विचारलास, तुम्ही इच्छा पूरी होईल.”

युवराज समीरचे बोलणे ऐकून शेवंता जरासुद्धा विचलित झाली नाही व तिने

बुद्धतापूर्वक सांगितले—“सुंदर तकनीकां पाहून काही कोट्यां मनांत सोदते बोलण्याची इच्छा उत्पन्न होते.”

“तुम्ही जर सरोवरीय माझ्याशी विवाह करणार असलात, तर कोटो पुर्या करा. सूर्यास पश्चिमेकडे पाहिले, सांगा व गवेली राज्यातून वाहण्याचा हुकूम.”

शेवंताचे ऐकून समीर पावरला परंतु थोडावेळ थांबून म्हणाला—“हे काम कोणालाही जमणं शक्य नाही. उगाच गंमत नकोस.”

“मी संमत करीत नाही, ज्यांना अधिकार राज्यावर होणार आहे त्यांना

कोणतेही कार्य करणे शक्य आहे” शेवंता म्हणाली.

समीर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“मला एका महिन्याची मुदत दे. तुझ्या मागण्या नक्कीच पूर्ण करून दाखवेल.”

शेवंताने समीरच्या बोलण्याला संमत दिली. समीर देशातून राजधानीत परत आला. आणि बोलावून म्हणाला—“तुम्ही सर्वजण माझे म्हणणं लक्षपूर्वक ऐका, सूर्य पश्चिमेकडे पाहिले, नाही राज्यातून बहात बायला पाहिले. हा-करीता काय पाहिले उपाय सोधून काढा.”

युवराजाने हा प्रस्ताव समीर सार्वजनिक सभेस बोलावले. युवराज, देशातून परतून आल्याने कुठे मांग वगैरेतर नाही तो घेतलीत? वेळेची मत्ती बदलणे कोणालाही बाजपयेंत लागले नाही. आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे दूरच्या प्रदेशांत बहाणाच्या मंशा नदोळा बापल्या राज्यात आणणे शक्य कोटोतोळ गोष्ट नाही. पण वसा मी वसतांना राज्याच्या रूपे तरी काहीच मोल नाही का? असे असेल तर मी ह्या राज्याचा राजा होण्यासही नाही मी एखाद्या

माणसासारखे राहून माझे जीवन घालवीत” समीर म्हणाला.

ध्या गोष्टी जेव्हा राज्याच्या कानावर गेल्या तेव्हा राजाने समीरला बोलावणे पाठविले व समीरला वहेसून म्हणाला—तु ज्या गोष्टी विषयी मागणी केली आहेस ती ऐकून असे वाटते आहे; तुला राज्याचे पद संभाळायचे नाही. त्यातून असा तऱ्हेची एक पळवाट काढीत आहेस.

ह्यावर युवराज समीरने महाराजांना शेवंता विषयी गोष्टी सांगितल्या.

महाराजांना आश्चर्य वाटले म्हणाले—“तू एवढ्यासा खंडबळ मुलीच्या बोलण्यावर निसंबून राहून निर्णय घेणे बरोबर होणार नाही.

“ती मुलगी खंडबळ नाही. परंतु एक हुशार समजुतदार आहे” समीर म्हणाला.

“ध्या गोष्टीची आपण परीक्षा घेवू.” असे म्हणत राजाने आपल्या सेवकाला पाठवून शेवंताला आपल्या अंतःपुरात घेण्याकरीता बोलावणे पाठवले.

शेवंताला जेव्हा कळले की समीर युवराज आहे तेव्हा तिने समीर पुढे गुडघे टेकून हात जोडले व म्हणाली, “युवराज अज्ञानामुळे मी आपल्याला काहीबाही सांगून बसले. क्षमा करून मम क्षमा करा.”

तेव्हा समीर म्हणाला—“तुम्ही थक अशी धमा मागण्यासारखी नाही. तू जी इच्छा केली होतीस ती मी पूर्ण

माकली नाही. तरी त्या गोष्टी करून दाखविल्या पाहिजेस नाहीतर तुला कठोर शिक्षा मिळेल.”

युवराजाच्या तोंडून असे बोलणे ऐकून शेवंता वावरली नाही. तिने संमीर होत म्हटले—“मी जे म्हटले आहे ते मी करे करून दाखविन परंतु ते करे करून दाखवायला मला काही अधिकार पाहिजेत.”

“मी तर ह्यावेली युवराज आहे. ह्या देशाचा राजा नाही तरी तुला जे काही अधिकार हवेत ते तू राजाकडे जाऊन मागून घे.” संमीर म्हणाला.

राजाने बराच वेळ ह्या गोष्टीचा विचार केला. त्यांना वाटले शेवंता

सरोजरीच दुषार, समजुतदार मुक्ली आहे. तिला अधिकार घ्यावे म्हणजे तिला राणी करावे लागले. राणी झाल्यावर तिला शिक्षा देणे योग्य होणार नाही.

शेवंता विचारांमदीं राजाला एक तपास सुचला त्याने शेवंताला म्हटले—“हे पहा, माझ पासून ह्या राज्याची तू राणी, व समीर तुझा सेनापती होईल. तू जर राजासोबत केलास तर राणीच्या पदावरून तुला हकालपट्टी केली जाईल. परंतु बोललेले सत्य करे राजावरील तेव्हा तुझे युवराजाबरोबर करून देण्यात येईल. पण हे सर्व

एका महिन्याच्या मुदतीत केले पाहिजेस.” शेवंताने राजाने दिलेल्या अटी मंजूर केल्या. नंतर शेवंता राज्याची राणी झाली. शासन कार्यात लक्ष न घालता राजा अतःपुच्छत राहू लागला. समीरने सेनेकडे लक्ष पुरविले.

राणीच्या पदावर आल्याबरोबर शेवंताने गुन्हेगारांची शिक्षा कमी केली. शासन अधिकारी काळून टाकले. तिने लोकांचे कर कमी केलें. लोकांचा आदर मिळवला एका आठवड्यात तिने राज्यात अमुलाय बदल केला. व ती सर्वांची प्रिय बनली.

राणी झाल्यानंतर बीस दिवसांनी शेवंता राजा व युवराज समीरला घांता म्हणाली—“आता तुम्ही दोघेजण माझ्याबरोबर वेळ

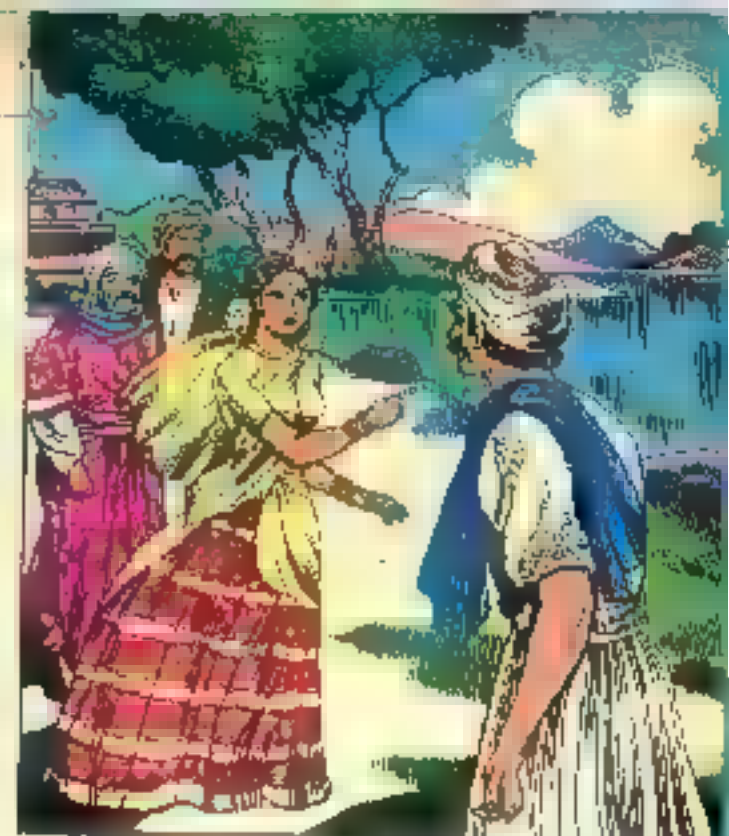
बदलून गावातून फेर फटका मारायला जला. मी लोकांच्यात ओ काय अमुलाय बदल केला आहे तो तुम्ही स्वतःच्या डोळे घाली पाहा.”

त्यानंतर तिचे वेष बदलून राज्यात फेरफटका मारण्यास निघाले. तेव्हा सूर्यादयाची वेळ होती शेवंताने रस्त्यावरून जाणाऱ्या एका माणसास बोलावून विचारले—“ही कोणती दिसा आहे?”

“पश्चिम आहे, एका सटक्यात त्या माणसाने उत्तर दिले. ते ऐकताच महाराजा व युवराज दोघांना आश्चर्याचा बसला. नंतर राजाने व समीरने सुद्धा रस्त्यावरून जाणाऱ्या लोकांना प्रश्न केला तेव्हा प्रत्येकाच्या तोंडी तेच उत्तर सूर्य उगवणारी दिसा पश्चिम आहे.

त्यानंतर ते तिचे गावाच्या मध्यावरून वहाणाऱ्या सारा नदीच्या आले. शेवंताने त्याच वेळी अवळ उभ्या असलेल्या एका माणसास विचारले “अहो दादा, ही नदीचे नांव काय आहे माहीत आहे का?”

“ही गंगा नदी आहे,” त्या माणसाने उत्तर दिले. त्यानंतर बऱ्याच जणांनी अशीच उत्तरे दिली ह्यावर खाली वांकून नमस्कार करीत शेवंता म्हणाली—“महाराज मी म्हटलेल्या गोष्टी खऱ्या करून दाखविल्या आहेत न्या तुमच्या सते वसंभव होत्या.”

“ही गोष्ट तर खूपच आश्चर्यकारक आहे की सूर्य नेहमी प्रमाणे पूर्वेलाच उगवत आहे परंतु सर्व लोक पश्चिमेकडे उगवतो म्हणून सांगतात. तसेच नगराच्या मध्यातून वहाणाऱ्या सारा नदीला सर्वजण गंगा नदी म्हणून संबोधताहेत. तू हे फसे काय सिद्ध करून दाखविलेस.” महाराजाने शेवंताला विचारले.

“महाराज मी बऱ्याच विचारांपासून विचार करीत होते की आपल्या राज्यातील शासन पद्धतीमुळे जनता सुखी व संपन्न नाही. तेव्हा ती बदलून प्रजेला सुखी करण्यासाठी मी आपल्या कारभारात बदलावकळ केली. मी हे माहीत करून

Restore

177

घेतले की; जनतेला कोणत्या तऱ्हेने बागवले की जनता सुखी होईल त्यासाठी राणी पदाची आवश्यकता होती कारण राणीच्या आंगेला जनता आदरभाव दाखवेल. त्याप्रमाणे मी प्रथम राणीची जागा मागून घेतली नंतर जनतेला ज्या ज्या अडचणी होत्या त्या त्या दूर करण्यात मजत केली. त्यामुळे माझ्यावर प्रजेचा विश्वास निर्माण झाला. नंतर दोन महिन्यांमध्ये माझ्यावरील विश्वासामुळे आदर भाव वाढला. मी म्हणून तेच असे जनतेच्या मनात जाळे. त्याचा फायदा घेऊन मी जनतेमध्ये प्रसार केला की; माझे स्वास्थ ठीक नाही. माझ्या प्रकृतीमध्ये असे प्रजेला वाटत असेल. पूर्वे दिवाला पवित्र आणि ताश नदीला गंगा नदी असे म्हटले पाहिजे तरच राणीचे स्वास्थ लवकर ठीक होईल. माझ्यावरील प्रेमाने जनतेने तसेच म्हणायचे ठरवले आहे वाटते”, शेवता म्हणाली.

ते ऐकून आनंदाने समोरन दाढ्या बाजवून म्हटले—“अरे वा, माझ्या डोव्यातच नाही, की ही गोष्ट इतकी सोपी वसेल.”

परंतु महाराज नमोर होत शेवताला म्हणाले—“बेटी, मी तुला माझी मून म्हणून स्वीकारायला आहे. ह्यानेकारण तू तुझी बुद्धीमत्ता किंवा माझे वचन पाळते, हे नाही तर एवढ्या दोड्यांना दिवसांत सर्व प्रजेचे प्रेक्षे संपादन करणे त्यांचा आदर प्राप्त होय. प्रजा तुला आदर करते. माझ्या देहाला तुझ्या सारख्या महाराणीची नितांत माहे म्हणून मी तुला माझ्या देशाची सारी राणी बनवून ह्या देशाकडून आदर मिळवू शकतो. काही दिवसांनी मधीरचे लम्ब शेवताशी मोठ्या वाटामाटाने साजरे झाले. समीर राजा बनला. सध्या जरी तो राजा तरी सेनापतीचे सांभाळून त्याने सर्व राज्यकारभार शेवतावरच सोपवला आणि एक उत्तम राजा म्हणून नाव मिळवले.

बुद्धीची क्रामत

कौन हीपचा अर्थातसह बाने बाजूबाजूच्या देशांच्या राजांना मित्र करून घेतले. परंतु पुष्कर हीपचा राजा प्रसेन याच्याशी काही त्याचा मैत्री करता आली नाही व तो राजा त्याच्या डोकेदुलीचे कारण विचार की प्रसेनची मैत्री कधी करून घेता येईल.

छेकटो राजाने हे करण्यासाठी अोंकार याबाब्या बुद्धीमान मंत्र्याला पाठविले.

पुष्कर हीपचा राजा प्रसेन याचा आपल्या बुद्धीमतेचा गर्व होता. मंत्र्याला शकित करून परत पाठविण्याचा विचार केला.

ओंकार किल्ल्याच्या दारापाशी जातो न जातो तोच प्रसेनच्या शिपायांनी येऊन किल्ल्याचा दरवाजा बंद केला. प्रसेन सिंहासनावर बसून हे सर्व पहात होता.

राजाला पहाताच अोंकारने कालूनच राजाला नमस्कार केला. उपहासाने हसत म्हणाला—“ओंकार, किल्ल्याच्या शेजारीच कुत्र्याचा मात येण्या करीता एक वार आहोत्यातून मात ये. ह्यावर अोंकारने उत्तर दिले—“होय, महाराज येईन मी कारण आपले राज्यच कुत्र्याचे जसेल तर मला त्या दारातून बायला काहीच हरकत नाही.

हे उत्तर ऐकून राजाचा चेहरा पांढरा फटू पडला.

“अरे, हा तर बोलण्यातून सही सफामत सुटला मला विचार करीत प्रसेनने त्याला किल्ल्याच्या प्रवेश दारातून आत बोलावून आपल्या सिंहासनावळच्या बुर्खीवर सांभितले.

ओंकार दिसायला बारीक आणि बुटका होता. राजांनी पुन्हा त्याची सोड काढण्या-

करीता म्हटले—“मंत्री महाशय, तुमच्या राज्यातील लोक सुद्धा कुडी प्रमाणेच बुटके आणि बारीक असतात ?”

ह्यावर मंत्र्याने फटकून उत्तर दिले—“महाराज, आमच्या देशात तऱ्हे तऱ्हेचे लोक आहेत. तसाच आमच्या राज्याचा एक रिवाज आहे की, नीच लोकांच्याकडे बारीक बुटके लोक व प्रतिभावान लोकांकडे उंच आणि लोकांना पाठविण्यात येते. त्यामुळे आपल्याकडे मला पाठविले आहे.” ऐकून राजा आणखीच हताश झाला.

“मूर्ख, ह्याचेपेसही सुटला त्याचा पाणवतारा कसा करावा ?” अशा विचारात राजा अणभर पडला.

तेवढ्यात राजाचे धिपायी एका कैद्याला पकडून घेऊन आले आणि त्याची तक्रार मांडली—“महाराज, हा माणूस कोंकणीपचा रहिवासी आहे आणि त्याने आपल्या देशात चोरी केली आहे.”

राजाने बदला घेण्याच्या विचाराने मंत्र्याला विचारले—“काय, हो मंत्री महाशय, काय तुमच्या राज्यातले सर्व लोक चोर आणि दरोडेखोर आहेत ?

पण मंत्री खूप चतुर होता. तो म्हणाला—“महाराज, हा तुमच्या देशाचाच महिमा आहे की, जो कोणी तुमच्या राज्यात पाय ठेवतो, त्याच्या मनात फक्त चोरी करण्याचाच विचार येत असेल. परंतु आमच्या राज्यात चोरी नांवाला सुद्धा होत नाही.

त्याने उत्तर ऐकून राजा गडबडला. त्याने विचार केला की, कोंकणीपच्या राजाशी शत्रुत्व घोलं घेणे म्हणजे पराजयच, राजाने मंत्र्याला इनाम देण्याचे ठरवले ह्यावर मंत्री म्हणाला—“महाराज मला एवढेच मागायचे आहे की, दोन्ही राज्यांत नेहमी मैत्रीभाव रहावा.

त्या दिवसापासून दोन्ही राज्यात सलोखा निर्माण झाला.

विष्णुपुराण

सत्ययुग आणि त्रेतायुगानंतर द्वापर युग सुरू झाल्यावर राक्षस मानव रूप धारण करून पृथ्वीवर जन्मले आणि सर्वत्र राहू लागले. ते भूमीला भार होऊ लागले तेव्हा भूदेवीने विष्णूकडे जाऊन रक्षण करण्यास प्रार्थना केली.

विष्णू देत म्हणाला—“देवी, मी कृष्णावतार घेऊन तुझे दुःख कष्ट दूर करीन.”

आदि काला पासून विष्णूचा हाडवेंरी अशा कातनेमी नावाच्या राक्षसाने कंस होऊन जन्म घेतला. तो मयूरेचा राजा वससेन याचा मुलगा झाला.

धुरामुराण्या युद्धात राक्षसांचा होऊन. युद्ध करणारा विप्रचित्त

देशाचा जरासंध राजा. त्याने अनेक राजांना कैद करून भाजून नेरवाला त्याचा बळी दिला. कंस हा जरासंधाचा जावई.

उदयसेनाच्या भाकट्या भावाची मुलगी देवकी आणि यदुवंशाचा राजा वसुदेव यांचा विवाह झाला. कंस त्यांना रण्यात वसवून निरोप देत असतां भाकाशबाणी झाली—“देवकीच्या पोटी जो आठवा मुलगा होईल त्याच्या हाती कंसाचा वध होईल.”

कंस देवकीचा वध करू लागला तेव्हा वसुदेवाने मध्ये पळून कंसाला वचन दिले की तिचे आठवेंच अपत्य नाही तर सर्वेच अपत्ये तुला सोंपवीन त्याने त्या प्रमाणे सहज अपत्ये कंसाला सोंपविली.

देवकी सातव्या वेळी गरोदर झाली तेव्हा विष्णूचा अंश असा आदिसेच पिढीत असातो तो वसुदेवाची दुसरी बायको रोहिणीच्या पोटात गेला. नंतर विष्णूने नंदगोपाची बायको यशोदा हिच्या पोटी मुलगी होऊन जन्म घेण्यास योगमायेस सांगितले.

त्यानंतर ती आठव्या वेळी गरोदर झाली तेव्हा कंसाने तिला वसुदेवासह तुळसात ठेवले.

श्रावण महिन्यातील कृष्णपक्षात अष्टमीच्या दिवशी चंद्र रोहिणी नक्षत्रात असता मध्यरात्रीच्या वेळी सर्व पाहरेकरी निद्रेत असता देवकी प्रसूत होऊन

विष्णू कृष्णरूपे जन्मला. तुळसाची दार बापोबाप उघडली.

विष्णूच्या वाढेने वसुदेव तान्ह्या मुलाला यशुना नदी पार करून घेऊन गेला. त्याच वेळी सर्व निद्रावस्थेत यशोदा प्रसूत झाली व तिचा एक मुलगी झाली. यशोदेच्या बबळ निवत प्रसवेच्या त्या मुलीला उचलून घेऊन तिच्या जागी वसुदेवाने कृष्णाला ठेवून दिले.

तुळसात पोचताच सर्व दारे बंद झाली आणि मुलगी नुकतीच सारली मोठ्याने रडली.

तिला बापटच्यासाठी उचलताच निघून आकाशात लयलया होऊन म्हणाली—“धरे कंसा, तुला ठार करणारा मूलरूप आहे रे!” नंतर दुर्वादेची होऊन ती अंतर्धान पावली.

कंसाला राग आला व त्याने वसुदेव देवकीच्या सहा मुलांना त्यांच्या समोरच ठार केले.

कंसाकडे येऊन म्हणाला—“कंसा, तू उग्रसेनाचा मुलगा नाहीस, तू कालनेमी आहेस! तुला बंध करणारा विष्णू सुरक्षित आहे, हे ऐकलेच आहेस.

उग्रसेनाची विवाह सात्वानंतर, बिरह दुःखाने त्याची राणी एकटी असतां एका राक्षसाने उग्रसेन रूपे जाऊन तिला

फसविले. तेव्हा कालनेमीने तिच्या गर्भात प्रवेश केला व कंस होऊन जन्मला.

कंसाने उग्रसेनाला तुळसात टाकून स्वतः सिंहासन बळकाविले. त्याने सर्व राज्यछांना एकत्र केले. त्याने पूतना राक्षसिणीला सर्व तान्ह्या मुलांना ठार कर म्हणून सांगितले. ती गवोयांच फिरत तान्ह्या मुलांना करीत एक सुंदर स्त्रीचे रूप घेऊन कृष्णाला दूध पावू लागली. कृष्णाने तिचे दूध पीत सर्व रक्तच सोचून तिचा बीजच घेतला.

भोंवत्याच्या तुषारवर्त राक्षसाने कृष्णाला आकाशात उडवून त्याला, आणि बाहीच्या रूपे कृष्णाला ठार करण्यास मार्गत्या शकटाशुराला बालकृष्णाने ठार केले.

बालकृष्ण बालकीचा करी ते पाहून यशोदा माता त्याचा लटपाळपणाचे भुडां कोवुक करी. त्यात कृष्णाच्या बालकीला पाहून सर्व योकुळच आनंदित झाले.

एकदा कृष्णाचा लटपाळपणा पाहून यशोदेने त्याला उलटाला बांधून ठेवले. कृष्ण उलटला सकट दोन वृक्षां मध्ये जाऊन बडकला आणि दोन्ही वृक्ष उलटल ओढल्याने उघटले गेले आणि वृक्षांचे दोन गंधर्व प्रकट झाले. ते दोघे आपाने वृक्ष आले होते.

त्याने एकदा माती माल्की, म्हणून रागावून आईने तोंड उचडायला सांगितले. त्याने तोंड उचडून विश्वरूप धाडविले.

कालिया नागाच्या फणावर तोंडच मृत्य करून त्याचे मर्दन केले.

मोकुळांतील सर्व लोक बुंदावनला जाऊन राहू लागल्यावर सोचवून पर्वताची पूजा करू लागले. त्याचा देवेंद्राला राग आला. त्याने वन्यायुध टाकून विजापाठीपाठ वृष्टी सुरू केली. तेव्हा कृष्णाने सोचवून पर्वत आपल्या करंगळीवर उचलून धरला आणि सर्व गोपी गोपाळांचे रक्षण केले. त्यामुळे इंद्राचा गर्व-भंग झाला.

कृष्ण वेंगुणोपाल हांडल श्रीवंदाका चरायला नऊ मागला. त्याचे वेंगुणाल एकेन सारे बुडाडन डोकू लागे.

कृष्ण वनरावांना ठार करण्यासाठी कंसाने चनुर्मागाचे निमित्त काढून त्यांना मधुरेका बोलावून आणविले. त्यांना ठार करण्यासाठी कंसाने केलेले सर्व कट फुकट गेले. कृष्णाने कभावा त्याच्या सिंहासनावरून केत, पकून कापली ओढले भावि मृष्टि प्रहार करून ठार केले.

मसुरेव वेंवकी जाणि उघडतेन वाजा बातलेल्या हुतकड्या काढून सोडविले. त्यानंतर कृष्णाने उबडेनाळा मधुरेच्या गादीवर पुन्हा बसविले.

हृष्ण व वनरावा दोघे मधुरेवाचे तरुण पुढारो

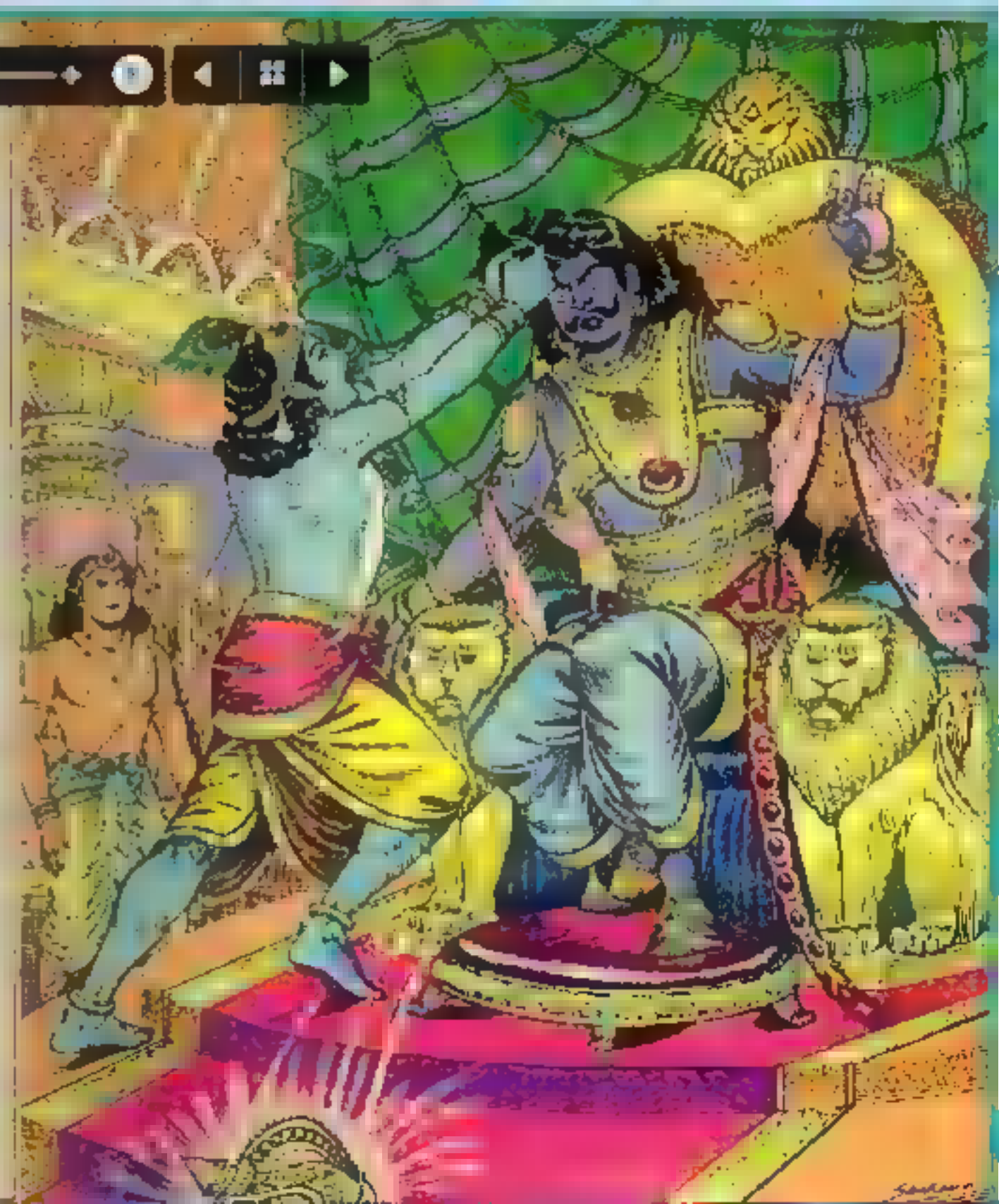
बापत्या मनीचे सर्व ऐकवर्ष व वेमच हस्तगत करणाऱ्या गुडांना-म्हणजे कृष्ण-वनरावांना चामला चडा देण्याच्या हेतुने जरासंधाने नेवीस जखीहिणी सैन्यासह मधुरेवर स्वारी केली. कृष्णाने जरा सभाचा पराभव करून त्याला पल्लवून काढले.

यवन व स्कंद जातीचा राजा कालयवन नावाच्या राक्षसाचा कृष्णाच्या विरुद्ध जरासंधाने मधुरेवर पाठविले

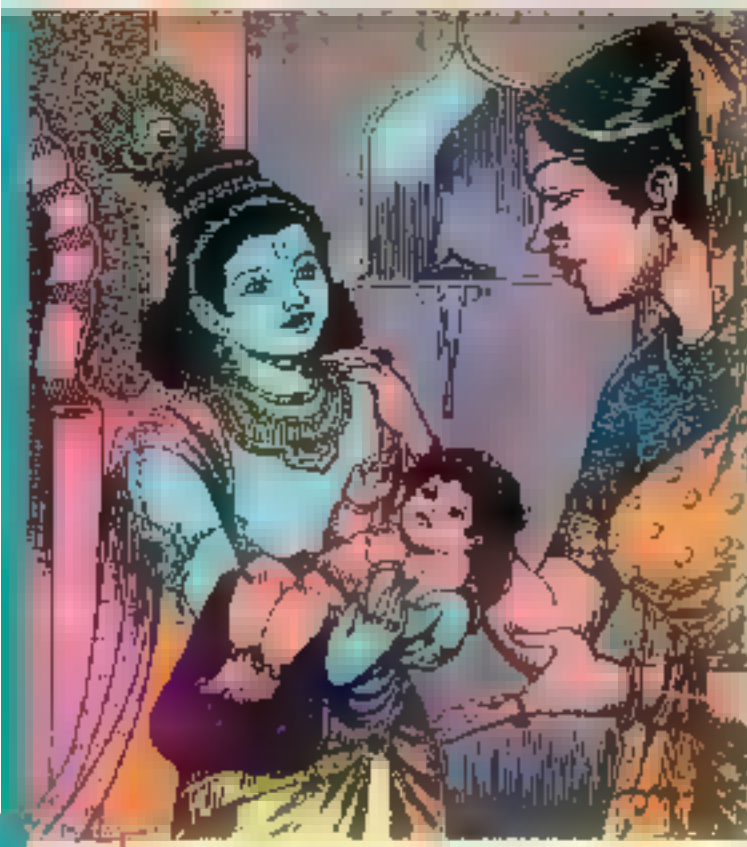
कृष्ण कालयवनच्या हाती न पडता मृचिकुंद झोपत असलेल्या गुहेत शिरून मरून

मृचिकुंद हा इकाकु वतीय नावाचा बापा मुमदा मोठा राजा होता. त्याने देवांना गुडांत पुष्कळ सहाय्य केली होती. देवांनी त्याला वर मागायला आनितले. तेव्हा उपर-दुगात कृष्णाचे दर्शन होईल, तेव्हा तुला सिद्धी मिळेल असे सांगितल्यावरून तोपर्यंत निद्रा जागी, व निद्रावंग करणाऱ्याचा धी पाहताच खंडत व्हावा तो जसम व्हावा, हा वर मागितला.

कालयवनने मृचिकुंदला कृष्ण समजून त्याला लाच मारली. मृचिकुंदची झोप मोडली. त्याने डोळे उघडून पाहताच कालयवन जसम जाला.

कृष्णाने मुचिकुंदला वसंन दिले. त्याने त्याला बदरिकाश्रमात जाऊन तपश्चर्या केल्यास मोक्ष प्राप्ती होईल असे सांगितले.

जय विजय ॥ तिसऱ्या वेळी जन्म घेऊन कृष्णाचे शत्रू झाले. त्यांची नावे अनुक्रमे शिशुपाल व दंतवक्र अशी या जन्मी होती.

वेदि देशाचा राजा दमघोष याच्या पोटी शिशुपाल चार हात ॥ तीन डोळे या स्वरूपात जन्मला. कोणी त्याला उचलून घेतले आणि तिसरा डोळा आणि दोन हात अदृश्य झाले तर त्याच्याच हाती त्याला मृत्यू येईल, अशी आकाशवाणी

झाली. कृष्ण व ॥ ॥ यांची सात्त्वती ही नात्याने बाते होत होती. त्यांना ध्यायला तिने सांगितले. कृष्णाने उचलून घेतांच मुलगा साधारण मुला सारखा झाला.

“शिष्ट पाळने धंभवेळा अरी काही मुन्हा केला तरी ॥ माफकर,” असे सात्त्वती कृष्णाला म्हणाली कृष्णाने तसे वचन दिले.

शिशुपालने राजा शाल्यावर जरासंधाची मंत्री करून ॥ सुरू केले. ॥ बाळ ॥ तोही त्याच्या बरोबर अत्याचार ॥ लागला.

॥ पुनः पुन्हा मथुरेवर स्वारी ॥ ॥ तेव्हा ॥ पुष्कळवेळा ॥ करून कृष्णाने त्याला पळवून लावले आणि बुध्द राजांची सोड मोडली.

कृष्णाने समुद्रा जवळ पोहोचली जागा मागून घेऊन समुद्रा मध्ये निरवकर्म्या-कडून सुरक्षित अशी द्वारका नगरी बांधविली. त्यानंतर त्याने त्या ऐश्वर्य ॥ नगरीत आपल्या सर्व नातेवाईकांना पाठविले.

जरासंधा अमदी खेवटी शिशुपाल, दंतवक्र, पौंड्रक, वगैरे राजांना मदतीला बोलावून मथुरेवर चालून आला. त्याने मथुरेला वेढा दिला.

त्यापूर्वीच कृष्णाने या देवांना व मथुरेच्या प्रवेला द्वारकेला पाठविले आणि स्वतः प्रवर्षण निरोवर नेजे आणि पर्वताच्या शिखरावर पोचले.

जरासंध वगैरेनी प्रवर्षण निरोला चारोबाजूनी ॥ लावून आळून टाकले. कृष्ण व बलराम आकाशमार्गे सुरक्षितपणे द्वारकेला ॥ पोचले.

जरासंध ॥ शिशुपाल कृष्ण ॥ बलराम जळून गेले असतील ॥ समजून ॥ जात असता कृष्णाने द्वारकेहून धंभ बाजविला. ॥ ऐकून दोघे चकित होऊन परस्परांच्या तोंडाकडे पाहू लागले.

शिष्ट पाळने सूड उगविल्यासाठी मथुरेला आग लावली आळून ॥ ॥

जरासंधाने द्वारकेवर स्वारी करण्यासाठी जहाजात व पडावात बसवून संस्थ पाठविले. परंतु एक मोठे तुफान आले आणि सर्व जहाजे व पडावे बुडून गेले. जरासंधाला किताब्यावर उभे राहून सर्व पडाव्याश्चिवाय गस्वंतर उरल नाही. तो ॥ तुफान लाटा पहात राहीला. तेवढ्यात त्याला कृष्णाच्या तोंडचे पूर्वजांचे कथन ॥ गडगडाटी हास्य ऐकू झाले व समुद्राच्या मध्यावर एका ठोंगरावर उभे राहून हसताना कृष्ण दिसला.

“जरासंधा, तुला माझे काहीही नाईद करता येणार नाही, हा समुद्र द्वारके

पर्यंत तुला नेऊन सकनार नाही. तुझ्या नशिबी माझ्या हातून मरण तिहीकेले नाही. आता थोड्या विवसानंतर तुझी माझी भेट फिक्क होईल.

विश्व राजाची मुसंगी रुक्मिणी, लक्ष्मीच्या रूपे जन्माला आली होती. तिने लहानपणीच कृष्णाला मनापासून बरीले होते. तिचा मोठा भाऊ कृष्ण हा कृष्णाच्या शत्रुपक्षाला जाऊन मिळाला होता. ॥ त्याने रुक्मिणीचा विवाह राजा शिशुपाल ह्याच्या बरोबर करण्याची तयारी चालविली होती.

तेव्हा रुक्मिणीने ही गोष्ट समजताच कृष्णाकडे निरोप पाठविला की; ह्या

कृष्णांत अडथळा आणून कृष्णाने स्वतः आपल्याशी लग्न करावे.

लग्नापूर्वी रुक्मिणी दुर्गोमातेची पूजा करून परत येत असता कृष्णाने रुक्मिणीला रथात आपल्या हाताचा आधार घेऊन बसविले. ■ समोरून येत असलेले रुक्मि, शिशुपाल व जरासंध यांना तोंड दिले.

तेव्हाच बलराम आपल्या यादव वीरांचे सैन्य घेऊन कृष्णाला घेऊन मिळाला. कृष्णाने सैन्यात शिशुपालाला मारून टाकले. जरासंधाला बलरामाने पराभूत करून परत पाठविले. आणि सर्व शत्रू सैन्याला हिराण ■ सोडले.

जेव्हा विजय मिळवून कृष्णाने जंगल वाजविला व रुक्मिणीला रथात बसवून घेऊन जाऊ लागला तेव्हा वाटेत रुक्मिने कृष्णाला थांबविले. परंतु कृष्णाने रुक्मिणा बंदिवान केले. ■ त्याचे मुलून करून त्याला रथाच्या नशिवावर सोडून दिले. परंतु त्यानंतर रुक्मिने कितून कधी कृष्णाकडे डोके वर करून पाहिले नाही.

रुक्मिणींना साजेल असा रुक्मिणीचा विवाह पळवून आणून कृष्णाच्या बरोबर अत्यंत दिमागाने झाला.

कृष्णावर स्वयंमंतक मणि चोरल्याचा व सत्राजितचा मारुत बाळा मारल्याचा आरोप लावला गेला. हा आरोप खोटा आहे हे दाखवून देण्या करीता कृष्ण त्या मण्याच्या शोधार्थ निघाला. जंगलात एका मुहेत त्याला तो मणी दिसला. तेव्हा जांबुवानाक्षी मुद्द करून त्याने तो मणी हुस्तगत केला. ■ त्याची मुलगी जांबुवती हिच्या बरोबर विवाह केला. आणि ■ मणि सत्राजितच्या हातात देऊन त्याने मुद्देबोक्का ■ असलेला सत्राजितची मुलगी सत्यभामा हिच्या बरोबर मुद्दा विवाह केला. त्यानंतर कृष्णाने एका पाठोपाठ मित्रबिन्दू कालिन्दी लक्षणा, भद्र व नामजिती ■ बायका बरोबर विवाह केले. ह्या ■ बरोबर अष्ट सिद्धी प्राप्ता ■ कृष्णाने द्वारकेला राजधानी करून यादवांचा राजा बनून राज्य केले.

मुल्तान आणि नोकर

खुमन देशाचा राजा मुल्तान अबदुल्ला हा एक संकेचोर स्वभावाचा तरुण होता. त्याच्या घनात कुठलीही ■ माली की, एखाद्या भाग्याने असा मुन्हा केला आहे. तर तो त्याची विचारपुस ■ करीता त्याला विनाकारण कठोर शिक्षा करीत असे.

एक विवस अबदुल्ला शिकार करायला जंगलात गेला होता. त्याच्या बरोबर बरेच शिपायी व त्याचा नोकर शौकत होता. चोडे जात गेल्यावर त्यांना एका आगी हरीण दिसले अबदुल्लाने त्याला बाण मारला परंतु तो चुकवून ते हरीण पळून गेले.

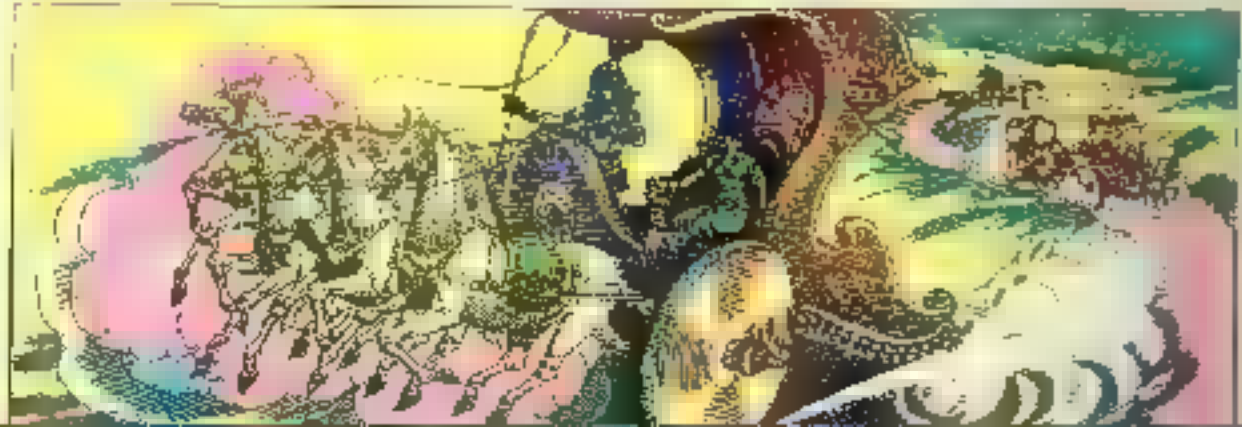
अबदुल्लाने त्या हरीणाला धरण्याकरीता चारी वाजूला शिपायांना पाठविले. ते सर्व हरीणाला पहायला लागले. एका माडाच्या आत घुसून बसलेल्या हरीणाला पाहून त्याला ते अबदुल्ला विकडे होता तिकडे धाव्या-

करीता हुसकावू लागले त्याकडेही त्याचा नोकर शौकत त्याने आपला बाण सोडला व नेमका तो बाण मध्ये आलेल्या अबदुल्लाच्या डाव्या हाताला लागून गेला ■ त्याला बरेच लागले.

अबदुल्लाला खूप राग आला व त्याने आपल्या सैनिकांना शौकतचा वध करण्याचा हुकूम सोडला.

तेव्हा शौकत भीतीने परस्परत गुढगे टेकवून विनंती करून म्हणाला- "महाराज मी आपल्याला लागले ह्या विचाराने बाण सोडला नाही. मी हरीणाला मारण्याकरीता बाण सोडला व आपण मध्ये भासात व आपल्याला लागले तेव्हा मला क्षमा करा. जव्हा संकटाच्या वेळी जरूर मदत करेल.

शौकतचे हे बोलणे ऐकून अबदुल्लाचे काळीज हेलावले व त्याने शौकतला क्षमा

सोवून दिले. त्यानंतर राजा व त्याचे सर्व सैनिक राजधानीला आले. समुद्रात एका बेटावर सुलतानाचे वचस्व होते. तो वर्षातून एकदा केव्हातरी बेटावर सफर करावयास असे, तसा तो एक दिवस आपल्या जहाजात बसून निघाला, बोटघाबेळाने समुद्रात तुफान वादळ होवू लागले व सुलतानाचे जहाज कोलमडले. एका मोठ्या आडकाथर जाखून फुटून गेले.

जहाजाच्या एका तुकड्याला पकडून सुलतान कसाबसा पोहूत राहिला व ज्याच वेळाने एका कोणत्यातरी प्रदेशाच्या किनाऱ्यावर येऊन पडला.

तो एक निर्जन देस होता. सुलतान फाटवया कपड्याने विस्कटलेल्या केसांनी बराच दूर पर्वत बाबत राहिला संज्याकाळ होवून गेली तेव्हा तो एका कित्याचबळ येऊन पोहोचला.

सुलताना विषयी माहिती बसणारा माणूस कोणीही नव्हता. त्यावेळी तो फाटकावेळात होता. त्यावेळेस त्या देशांत जर या सुलतान जाहे असे सांगितले तेव्हा तेव्हाच वेड्यात काढतील समजून तो कोणाचीही काहीही बोलता एका कडक्यावर पडून राहिला. त्याचा लायलो व जातलो कोणाच्या तरी लायेच्या माराने सुलतान पायकून उठून बसला.

त्याच्या शेजारी कोणाचे तरी प्रेत पडलेले पाहून त्या राज्यातले जिपायी त्याला दरवाजून विचारीत होते—“तू ह्या मरणसाची हत्या का केलीस?”

“मी कोणाचीही हत्या केली नाही. मी मेलेल्या माणसाने आताच पहात जाहे” सुलतान म्हणाला.

जिपायांनी त्याला पकडून आपल्या राजाच्या समोर नेवून उभे केले राजाने त्याला कैदेत ठेवण्याचा हुकूम दिला.

राजाने सुलतानाचे डोळे उडवायचा हुकूम घोडला नाही. त्यानेच सुलतानाला

खूप कानंद झाला जेव्हास तो राजा होता. तेव्हा कित्येक लोकांचे नसतांना त्याने होके उडवले होते. आता त्याचा विचार करू लागला—“जरेरे त्या मध्ये कित्येक विचारे निरपराधी बसतील.”

अबदुल्लाच्या कैदस्थानाच्या उंचावर एक बिरकी होती. कायला बरोबर त्या बिरकीत बसून कांय कांय मोरड ते त्या मोरड्यावर बिरकीत जावून संतापाने अबदुल्लाने एक दगड कायलाच्या बगलर भिरकावला तो दगड कायलाच्या तर लागलाच नाही पण सधुसणू निडकीतून बाहेर गेला. अबदुल्ला चितावस्त होऊन आपल्या मनात म्हणाला मजून माझ्यातली पाई गोष्ट गेली नाही.

दोन सज गेले, असतील तोच दोन जिपायी सुरंगाचा उचडून जाने व त्यांनी अबदुल्लाच्या बाह्या पकडून त्याला दरवाजानून बाहेर फेंकले. तेव्हा बाहेर उभ्या असलेल्या दोन तरुणांच्या मध्ये अबदुल्ला तोडचकी पडला.

त्या तरुण मुलांच्यात एक तरुण त्या देशाचा युवराज होता. ते सर्व तेथे जेळत होते. अबदुल्लाने कायलाच्या मारलेला दगड त्यांच्यातल्या युवराजाच्या हाथ्या

हाताला लागून गेला. त्याला जबरदस्त लागला. तेव्हा युवराजांनी रागाने दात जात जिपायांना हुकूम सोडला “तुम्ही जाऊन त्या दुष्टाला बाहेर आणा व त्याचे मुंबके उडवा.”

जिपायी अबदुल्लाचा येऊन जात होते. तेवढ्यात युवराज बोरस मोरडून म्हणाला “याचा.”

युवराज अबदुल्लाच्या जवळ जाऊन त्याला निड निरखून पाहू म्हणाला—“तुझ्या हाताला हे हत्ये कायलेले वण कसले आहेत?”

अबदुल्लाने युवराजाला झुकून अविबाचन केले व म्हणाला—“हुजूर, मी जो

मारला. तो कावळेवाला म्हणून मारला परंतु चुकून तुमच्या बाव्या हाताला लागला तसेच एकदा जंगलात शिकार करीत असता चुकून हरीणाला मारलेला बाण माझ्या बाव्या हाताला लागला.

“अशी गोष्ट आहे का? तर त्या तरुणाला काय शिक्षा दिली?” युवराजाने विचारले.

“युवराज, मी त्याला खिला दिली नाही, परंतु क्षमा करून सोडून दिले” अबदुल्ला म्हणाला.

“तू, तरुणासारखी स्वतःहाची सुटका करण्या करीता क्षमेची याचना करीत नाहीस का? सुकतान अबदुल्ला?” युवराजाने विचारले.

अशा प्रकारे आपल्या नावाचा करणाऱ्याकडे अबदुल्ला चर्चीत होऊन कक्षपूर्वक पाहू लागला. तो कोणी दुसरा नव्हता तर काही वर्षांपूर्वी त्याच्याकडे नोकरीवर असणारा मुलगा अशेत हा होता परंतु त्याच्या पूर्वे नावाने हाका

मारण्याची अबदुल्लाला हिंमत आला नाही कारण तो आता युवराज होता.

त्यानंतर युवराजाने अबदुल्लामा मोठ्या प्रेमावराने जवळ घेऊन आशियन केले व म्हणाला—“आपल्या चेहऱ्याकडे पाहिल्या बरोबरच मी आपल्याला ओळखले होते हे पाहिले एका काळात मी तुमचा नोकर होतो. तेव्हा मी माझ्या बडिलांनी भांडून आपल्याकडे नोकरीला लागलो होतो. नंतर माझे बडिल माझ्या सोळातच होते. खोपणाच्या एका भाणसाने पाहिले व मी नाही म्हणून माझे बडिल किती दुःखी आहेत सांगितले तेव्हा मी न कावळाच मानण्या पायी निघून आलो.

हे ऐकून अबदुल्लाला अत्यंत आनंद झाला. शीकताने अबदुल्लाला आपल्या बडिलांच्यापायी मानले. बडिलांनी अबदुल्लाला राजाला उचलित होणारे नवराने दिले व त्याच्या संरक्षणाकरीता काही शिपायी बरोबर देऊन त्याला त्याच्या देखी पाठविले.

काळजीचे रहस्य

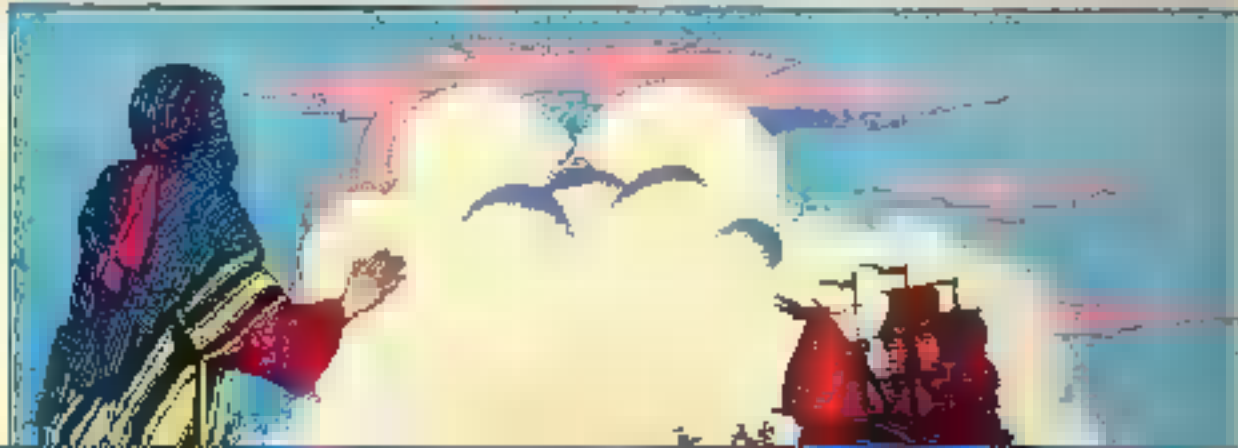
एकनाथ एक निर्वन मानूस होता. उरीही नेहमी हसतमुख बसे. परंतु काही दिवसांपासून तो दिसत नसे.

एकनाथच्या अचानक बदलाचे कारण काय हे पाहण्या करीता लोकनाथने विचारले—“देखा! काय कारण आहे तू असा एकापकी बदललास.” कुणा काय होता आहे? मला सांग.

एकनाथने चिन्मय चेहऱ्या व म्हणाला—“लोकनाथ, मी तुला ह्याचे कारण सांगितलो होतो परंतु विसरून गेलो. मी आजपर्यंत निर्वन होतो. त्यामुळे मला कधीचही काळजी नव्हती आणि मी खूप आनंदी होतो. परंतु काही दिवसांपूर्वी माझा वारसा त्याला कोथोही मुलबाळ नव्हते. त्यामुळे त्याची हीन बाळाची ईश्ट मला विटली. आणि दिवसांपूर्वी माझी मावशी मेली तिचा नवरा पहिल्यांदाच नव्हता व त्यानाही कोणी मुलबाळ नव्हते त्यामुळे त्यांचे एक रूपे मिळाले.” शतकी संपत्ती पाहून.

तब ऐकून लोकनाथ आश्चर्य करित होत म्हणाला—“एवढी सगळी संपत्ती मिळून तुला काय आनंद झाला पाहिजे तू खूपच उदास वाटतोस.

“जे तर आहे. माझा नावाजिता नोकराची मुलबाळ नसलेला कोणीच नाही लोकनाथने भाव घेत म्हटले.

चांदोबा

जुलै १९८४

१२

अजस्त अशा आयनांसारखा नास कसा झाला ?
मुसारे लगे सहा सोटी वर्षांपूर्वी वापनावरस हे प्राणी
पृथ्वीवर होते परंतु अचानक नाहीसे कसे झाले ? ह्या संशयी
वैज्ञानिकांचा निष्कर्ष आहे की, अंतराळातून एक ग्रह मुद्दाम
पृथ्वीवर येऊन आपटला त्यामुळे पृथ्वीवर मोठा प्रलय झाला.
व त्यामध्ये यांचा संपूर्ण नाश.

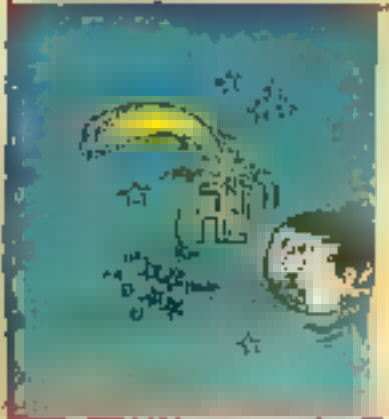
प्राण्यांवर मानसाचे नियंत्रण

आजतागायत इतिहासकार हेच सांगत आले की, प्राण्यांवर
मानसाचे नियंत्रण इ. स. पू. सहा हजार वर्षांपासून आहे.
परंतु मुकदीक संज्ञा मधिल किम्विधासयातील पाणबान
पुरातन विज्ञानिकांने आपल्या संशोधनाने ओळखून
काढले की, एक वर्षापूर्वीपासून मानसाचे प्राण्यांवर
विशेषता मोठ्यावर नियंत्रण करायला मिळवते होते.

स्वस्तिकाचे चिन्ह

स्वस्तिकाचे चिन्ह आहे. प्राचीन काळापासून कुतूबी व
मध्य युगातील रिगस्ती ह्याला मध्य मानतात. परंतु
पूर्वीच्या प्राचीन यथांमध्ये मुद्दा ह्या वाळणीचा काही
बल्लेच नाही.
टेक्सासच्या सी. जे. रान्सम अथवा हान्स यान्सा द्वारे
पुन्हा तान्याची फिरणे पृथ्वीच्या चुंबकीय मालांपासून
वेगळा गेला. तेव्हापासून आकाशात तसा वनेची आकृती
प्रथम पहायला मिळाली.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. "अभिज्ञान भाकुत्तनम" या संस्कृत नाटकाचा संस्कार कोण आहे ?
२. "इनिमस आणि ओदेसी" या ग्रीक महाकाव्यांचे कवी कोण आहेत ?
३. "पेराडाइज लॉस्ट" ह्याने कवी
४. "अवशास्त्र" याचे लेखक कोण ?
५. उत्तम साहित्यास नोबेल पारितोषिक मिळविणारा विजेता ब्रिटिश प्रधान मंत्री कोण होता ?

आळसी नमुना

गजाननला आपल्या बडिलांजित चार एकर
चांगली मुपीक जमिन मिळाली होती.
पण तो खूपच आळशी होता. जमिनीत
स्वतः शेतीभाती करीत. ती दुसऱ्यांकडून
कसून घेऊन येईल त्या पैशात संसार
सांभाळत होता. त्याची बायको त्याच्या
ऐडीपणावर चिडून म्हणत असे की नुसते बसून काय रहाता शेतीभाती
नाही. तर काहीतरी पंदा करा. तेव्हा
तो म्हणत असे "कशासाठी, आपल्याला
काही कमी पडते का ? आरामात सर्व
चारले आहे."

गजाननला मुद्दा बरेच दिवसांपासून
वाटत होते की; बायकोला सोन्याचे दागीने
करावेत. तेव्हा शेजारपाजाराच्यात आपला
मान प्रतिष्ठा जास्त वाढेल. परंतु
त्याची मिळकत घरसंसार चारबायलाच
भुज्जील होती तेव्हा अशा परिस्थितीत आ-
पल्या बायकोची मागणी कशी पुरी करणार.
एक दिवस त्याने मित्राची
संश्ली विचारली-"मित्रा, मला सांग,
पैसा कसा कमवावा ?

त्यावर त्याच्या मित्राने एक दोन प्रकार
सांगितले. पण गजाननला कोणतेच
आवदले नाहीत.

आराम ह्याचा सर्व काय नुसते बसून
सायचे आहे. मी तर ह्याची वाट पहाते
आहे की; तुम्हो पैसे मिळवून मला
केव्हा एकदा चंद्रहार व पाटल्या कसून
मालता. परंतु तुमची मिळकत पाहून तर
वाटते की ह्या बन्मी शक्य होणार नाही.

"तू सांगितलेल्या प्रकाराने एक तर वेळ
खूप जाईल व ते कठिण असण्यासपूरखे काम
आहे. तर मग सोप्या एका दिवसात
भरपूर पैसा मिळवता येईल असा एखादा
उपाय सांग." गजानन म्हणाला.

दुषारपयंत नारायण दुसऱ्या गा
पोहोचला. तेव्हा तेथे सावचा बाचा
मरला होता. त्याने बाजाराला जाऊन
प्रत्येक व्यक्तिला निरखून पहाण्यास मु-
केली. बाजार जो खीमंत दिसेल
परी राखी चोरी करायची.

त्याच वेळेला त्याची नजर एका
शेतकरी जोडप्यावर पडली. तो आपल्या
बायकोला म्हणत होता—“बग ! बघ !
परी बाजार ! चंद्रहार ! पाटल्या वस्त्रांचे
गाठोडे नीट लपून ठेव. बर का ?”

■ ऐकताच बायल्या आणी
बाबला. त्याने विचार केला की, आपला
कार्यभाग जोडक्यातच मिटला. तो पैसा
कोरून त्या पैशांचे दागीने करून बायकोला
मालगार होता परंतु बायला वस्तु बर चोरी
कराक्यास मिळाल्या तर हापेला माग्याची
कुसरी गोष्ट कोजती.

गजाननने बायल्याला नीट मजरे
सातून घातले. व हळू हळू त्यांना नकळेक
असा पाठीमागून जात राहिला. ते
रातून जसे परी पोहोचले. तसा गजानन
पुढे येत म्हणाला—“बही माऊ साहेब,
मी एक परदेशी आहे. येथे माझे मोठ्ठ्या
पाळखीचे कोणो नाही. तेव्हा आजची
रात्र मला आपल्या घरी बासरा मिळेल
काय ?

शेतकऱ्याने गजाननाला आदराने वात
लावले व म्हणाला—“आजची रात्रच
माझे जोपर्यंत बायले काय ह्या
जोपर्यंत रहा.”

■ रात्री शेतकऱ्याच्या बायकोने
बांगले सुवात अन्न करून बायला पोटाभर
वाढले. परंतु बायला जेवळे तर
जोप येईल म्हणून बायलीने गजानन
मधेपोटीच पानावहून बायला.

रात्री जोपर्यंतपूर्वी शेतकऱ्याने बायकोला
पुढा दागीने नीट लपवून ठेवले नां ?
म्हणून विचारले.

बायकोने नीट लपवून ठेवले म्हणून
उत्तर दिले.

■ बायले कार्य पूर्ण होणार
म्हणून अतिशय बायला वाटले. त्याने
शेतकऱ्याच्या बायकोने गाठोडे कुठे लपविले
ते नीट पाहून ठेवले व अर्धी रात्र उत्त-
ताच तो त्याच्या सोलीत आला.

शेतकरी दमल्यामुळे घोरत पडला होता.
त्याची बायकोपण बायली होती.

गजाननने विचार केला—“हे लोक
तरी किती विश्वासू आहेत, घरात एवढे
सोने नाचे ठेवून एका आश्रिताला रहावयास
सांगून निश्चिंतपणे घोरत पडले आहेत.
तरी पण आपल्या दृष्टीने ते तर
बांगलेच फायद्याचे आहे.

तो कोनाड्यापासी मेला. ते गाठोडे
उधळून पाहिले. बायला जड होते. बायला
आश्चर्यावाटले की; चंद्रहार व पाटल्याचे
गाठोडे एवढे जड का ? त्याने ते ओढून
काढायचे ठरवले. तेवढ्यांत बायला एक
पाय स्टूलाला लागला व स्टूल जाली पडले.

तो आवाज ऐकून शेतकरी व त्याची
बायको धडपडून उठले व त्यांनी समोर
गजाननला पाहिले गजाननला अर्धमेत्या
सारखे झाले व तिघून जाताही येईना.

शेतकऱ्याने गजाननला विचारले—
“त्या कोनाड्यापासी तुझे काय काम होते ?
घरं तर चंद्रहार व पाटल्या तेथे नाहीत.
आमच्या शेतात पेरण्या करीता बेंतलेचे

“तुला विचार तर विचित्रच आहे. एका
दिवसात गजमंज संपत्ती मिळवायची म्हणजे
चोरी करण्याशिवाय दुसरा उपाय नाही.”

शेवटी गजाननने चोरी करण्याचे
ठरविले. परंतु आपल्या बायली चोरी
केली तर आपल्याला जोडखणारी माणसे
सूप आहेत. म्हणून शेतकऱ्याच्या गाकी
जाऊन चोरी करण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे उठून त्याने
बायकोला सांगितले—“हे बघ, मी पैसा
मिळवायला शेजारच्या मावात जात आहे.
येतांनाच तुला चंद्रहार व पाटल्या
वेऊन येतो.”

ते ऐकून ती आनंदित जाली.

बी-बियाणं आहेत." असे म्हणत पोट वरून हसू लागला.

"दिसायला तर साधा-भोळा सज्जन वाटतोस. आणि चोरीच्या आशेने आलास होय? त्याच्या बायकोने विचारले."

"नाही, नाही मी चोरी करण्याच्या आशेने आलो नाही. तुम्ही लोक खूप चांगले आहात परंतु कोणावरही असा विश्वास चटकन ठेवू नये आपल्याला गोष्टीचा मिळाला ह्या हेतूने मी कोनाःपातील सोने वुसरीकडे लपवणार होतो व तुम्हांला रडवून मग देणार होतो." आपली चुक सावण्याकरीता गजानन थोडे बोलला.

शेतकरी हसून म्हणाला—"काहीही असो तुम्हा कसा कां? हेतू असेना. आमच्याकडे गुंजभर सोने मुळा मुळा सापडणार नाही. एवढेच नव्हे तर आमची म्हणायला आम्हांला जमीन मुळा नव्हती. परंतु मागने चार वर्षे मेहनत मजुरी पे जोडून आता थोडी जमीन आमची

स्वतःहाची म्हणून विकत घेतली. त्यातून मिळणाऱ्या पैसाने मी बायकोला चंद्र व पाटल्या करून घालीन. त्यामुळे या बाजारातून बी-बियाणे सर्रेदी केले त्यालाच चंद्रहार व पाटल्या ह्याने लागलो.

शेतकऱ्याच्या तोंडचे ऐकून गजाननची अक्कल ठिकाणावर आली. शेतकरी जर थोड्याच्या जमिनीतून कष्ट बायकोला दागिने घालणार आहे. तर आपली स्वतःहाची चार एकर जमीन असून त्याचा उपयोग आळस सोवून जर स्वतःहाच शेंतीकडे लक्ष घालले तर चंद्रहारच नाही तर अनेक दागिने बायकोला घालून घालता येतील.

तेव्हा गजाननने शेतकऱ्याचे कृतज्ञतेने आभार मानले. तो आपल्या गावी परत आला. त्याने स्वतःहा कष्ट करून शेंतीकडे पहायला सुरुवात केली. व थोड्या दिवसातच आपल्या बायकोला नविन नविन दागिने बनवून देऊ लागला.

[१३]

[पिचळ्या दोन्ही थोड्या भावांनी घरावली सगळी संपत्ती मापोपळात बाटून घेतली. मजबलेल्या पिलवी करीता पाडू लागले. हे समजताच राकाने दोघांना तुरंगात टाकले. ज्या जहाजातून यात होते. त्याचे व पुत्रप्या एका जहाजाचे पुढे मुक्त झाले. तांघेजाने आपल्या गुलामांना मुक्त स्वतःचे रक्षण करण्याकरीता हातात धातुचे दिनी. पुढे—]

तांघेलाच्या हुकूमामुळे सर्व केंद्यांना मुक्त

करण्यात आले. त्यांना स्वतःच्या व जहाजाच्या रक्षणार्थ सस्त्र देण्यात आली. त्यावेळेस तांघेल केंद्यांकडे अति प्रेमादराने पहात म्हणाला—"तुम्ही सर्वजण ह्या सणापासून गुलाम नाहीत तर थोडे जाहांत. आता आपले जहाज संकटात सापडले आहे. आपल्या जहाजावर तांत्रा मिळविण्याकरिता दुसरे जहाज चालून येत आहे. जर कां आपलाच."

आपण हरलो तर आयुष्यभर त्याचे कैदी म्हणून जगायला पाहिजे. म्हणून तुम्ही शौर्याने लढ्याला तोंड द्या. आयुष्यभर बंदी केंद्याचे जिवन जगण्यापेक्षा जणभर स्वातंत्र्य प्राप्त जगणे बरे. तरी जीव शोकयंत घालून युद्ध करा. सर्वांना आपण वीर्याने तोंड दिले पाहिजे. सर्वांनी निर्भयपणांनी सैन्याला हाकलून लावले की, जय

तांडेलाच्या तणा बोलण्यावर गुलामांनी विश्वास केला नाही. कारण पूर्वी त्यांच्याबरोबर क्रूरतेने वागला होता. तरी पण अशा स्थितीत तसे वागणे बरोबर नाही. कारण शत्रूचे सैन्य तेव्हात दुडवून पेटवलेले गोळे त्यांच्या जहाजावर टाकत होते आणि जर त्या जहाजाने पेट घेतला तर सर्वांनाच जहाजासकट जरुसमाफी मिळणार होती. तेव्हापासून पिगळच्या मनात एक विचार आला. आपल्या जहाजाचे रक्षण करणे हे तर महत्त्वाचे आहेच. परंतु वायुला तोंड द्यायचे आहे. नाहीतर त्यांच्या तावडीत सापडलो तर आयुष्यभर कैदी म्हणून गुलामासारखे मरेपर्यंत जगणे

भाग पडेल आणि जर शत्रूबरोबर लढा दिला नाही, तर मरण हे नक्कीच. त्यामुळे ह्या सैन्याला तोंड देणे जास्त तांडेलाचे जिवंत राहणे सुट्टा बनू शकते. त्यामुळे त्याला माकून टाकून शत्रू सैन्याची हात मिळवणी करता येईल.

पिगळने सर्व प्रकारे समजावून सांगून गुलामांना केले. प्रथम तांडेलाचा भाषा केल्याने आपल्याला काय कायदा होईल हे सर्व सांगितले. शत्रू सैन्याला तोंड रास्त ठरेल. सर्व जहाजातील गुलामांनी पिगळचे म्हणणे मान्य. सुर व हुषार पिगळला सर्वांनी पायक नेमले.

पिगळने तत्काळ समुद्राच्या भिषण आवाजात आपला आवाज काढीत जोरात सांगितले—“तांडेल व त्यांच्या साधीदारांचा संहार करा. त्यांना पिटाळून लावा हाणा मारा.” असे म्हणत तो पुढे चालून लागला.

सर्व गुलाम एकजूटीने सिंहासारखी गर्जना करीत तोंडिल व त्यांच्या साधीदारांवर तुटून पडले.

तांडेलाला कल्पना नव्हती की, असे काही घडून येईल. जाता त्याची परिस्थिती फारच वाईट झाली. एका रात्री

शत्रूचे सैन्य त्यांच्या जहाजावर तेव्हाचे गोळे पेटवून टाकण्याच्या तयारीत होते. दुसरीकडून त्यांच्याच जहाजाबरोबर गुलाम त्यांच्यावर हल्ला करून येते होते.

“हा तर रावटोह आहे. भोका यमाबाजी आहे! प्रथम ह्या गुलामांना माकून टाका.” असा मनुषरांना त्याने हुकूम सोडला. तो आपली तमवार बाहेर काढून गुलामांवर तुटून पडला. त्याच्या चाली व हुशारीने पिगळचे चार पाच साधीदार जीव घालवून बसले. ते पाहून इतरजण भाबरून मीतीने बरपार कापू लागले पळून लागले.

पिगळने भोका असण्याचा आहे हे दाखले. त्याने. तांडेलावर, हल्ला केला व आपल्या साधीदारांना दिलासा देत. म्हणाला—“हे पहा बंधुनो, मी माकून चालवारीने बळी घेतो. तुम्ही जर मीतीने पळून जाऊ लागलात तर हा समुद्रच तुम्हाला खाऊन टाकले. तेव्हा आपले प्राण पणाला लावून तुम्ही शरीराने लढ्याला तोंड द्या. स्वातंत्र्या करीता आपल्यालाच पुढे व्हायला पाहिजे.”

पिगळच्या दिलास्याने गुलाम लोकांचे समाधान आले. ते त्यांचा

दिग्गुणीत करून तांडेलाच्या साधीदारांवर तुटून पडले. तांडेल चालून आला. तांडेलाला पिगळचा चार लागला. तो लागताच ‘जय भैरवी’ म्हणत तांडेल जोर-जोरात ओरडत पिगळवर चालून आला. त्याने आणले की, आपल्या गुलामांचा संहार प्रथम करावयास हवा. शेवटी शत्रूशी सामना देणे योग्य.

तांडेलाचे शारीरिक बळ खडगयुद्धांतील कौशल्य पाहून पिगळ विस्मयचकित झाला. त्याला समजून आले की, ह्याच्या बरोबर समोरासमोर युद्ध करणे महासंकटात सापडण्यासारखे आहे. म्हणून त्याने गनिमीकाव्याने युद्ध करून विजय

प्राप्त करण्याचे ठरविले. तो तांडेलाच्या समोरून झटकून नाहीसा झाला. त्याच्या तशा पळण्याने तांडेलाचा थार घुकला व तो तोंडघशी बोरीत पाय अडकून पडला. ही चांगली वेळ आहे समजून पिगळने त्याच्या पाठीत भोसकण्या करिता तळवार उचसली तेवढ्यात त्याने पळीकडे लुडकून तो थार उलटवला. पिगळकी तळवार लाकडात घुसली व तिचे दोन तुकडे झाले.

तांडेल क्रूर हास्य करीत उठला व म्हणाला—“अरे रे! तू तर गुलामांचा नायक आहेस, विचारा असा कसा. तुझ्या नेतृत्वाने विचारे गुलाम तुझे म्हणजे मान्य

करून लढा चावपास तयार झाले. आणि बाता तुझ्यामुळे त्या विचारांची कधी दह होणार आहे. आता तयार हो. तुला बाता त्यांचे नेतृत्व केलेस, म्हणून अशी विचारणा आहे की, तुझे तुकडे तुकडे करून समुद्रात फेकून देईन व त्या पाठोपाठ तुझ्या सर्व साधीदारांचे...”

तांडेल आता भयंकर रागाच्या भरात होता. त्यामुळे त्याने पिगळकडे पाहिले तसे मक्ष दिले नाही. पिगळने आपली तळवार घोंड्याचे घेणारे संकट ओळखले व दुसरी तळवार मिळते ! म्हणून आजूबाजूला पाहिले. परंतु त्याच्या साधीदारांना तांडेल इतरांच्या

दोबेर लढत होते. त्या संघीचा पिगळने घेतला.

संध्याकाळी पिगळने वचळ पडलेला दोर- व त्याचा फांस तयार केला. तांडेलाच्या पाठीमागून जाऊन त्याच्या गळ्यात टाकला. तो पकडून तो त्याला करणटत ओढत नेऊ लागला. गळ्यातील दोरखंड ओढले जाऊ लागले आणि तो चपडिखी खाली. त्याने हातातील तळवारीने दोर कापण्याचा प्रयत्न केला. तेव्हा पिगळने आपल्या उरलेल्या साधीदारांना बोलावले. दोघेजण बाबतच आले. त्यांनी तांडेलाला साली पडलेले पाहिले आपल्या

तळवारीने भोसकायचा प्रयत्न केला. पण तो व्यर्थ झाला.

पिगळ तांडेलाच्या बरोबर लढण्यात गुंग झाला होता. त्यामुळे आपल्या चारी-बाजूला काय चालले आहे हे त्याला माहित नव्हते. त्याने तांडेलाला ठार केले. आणि आपल्या साधीदारांच्या हातातील तळवार खेचून जेथे हल्ला चालला होता तेथे पळाला. त्याने पाहिले तर तांडेलाचे काही साधीदार मृत्युमुखी पडले. बाकीचे जाय बंदी झाले होते.

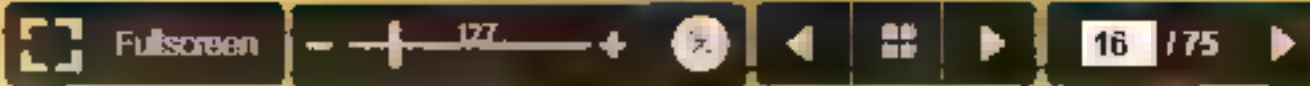
सर्व चालू असतानाच शत्रु सैन्याचे जहाज अगदीच जवळ आले. त्याने दूकनच पाहिले की, त्यांच्या जहाजात सुद्धा काहीतरी

गावकडे उडाली आहे. त्यामुळे सत्तुजतेने त्यांच्यावर हल्ला करण्यास हरकत नाही.

परंतु पिंगळने पुढे येणाऱ्या परिस्थिती बद्दल काहीच धोडले नाही. तो विचार करू लागला की, शत्रु सैन्याची लढा देण्यास आपले साधीदार उपयोगी नाहीत. म्हणून आपण बंधी झालो तर पुन्हा आयुष्यभर गुलामांचे जिणे जयणे बाले. त्याने तांडेलाची दुर्बिण घेतली. तो शत्रु सैन्याच्या जहाजाकडे पाहू लागला की, त्यांच्या जहाजात किती माणसे आहेत. त्याने पाहिले तर जहाज माणसाने सजासज भरलेले होते.

पिंगळने त्यांना सुचना देण्याकरीत पांडरा सेंडा फडकाव्याचे योजले. आपली लढण्याची तयारी नाही सांगण्याकरीता त्यांच्या मालक कळवे व आपण आपल्या रस्त्याने निघून जावे म्हणून ठरविले. परंतु त्या जहाजातील लोक तसे करण्यास मान्यता देतील काय? बघी एक संका त्यांचा आला.

असा विचार करीत त्याने निश्चय केला की, आपल्या जहाजावर शत्रु सैन्याने येऊ लागल्याने नाही व त्यांच्या जहाजाचा शक्यतो मांबच असू पायजे व त्यातून येथीचा निर्णय ठरवायचा. म्हणून त्याने पांडरा सेंडा आपल्या जहाजावर फडकवला. ते पहाताच शत्रूच्या जहाजावर जयजयकार ■ जस्तीक ऐकू येऊ लागला.

पिंगळने लगेच जहाजाचे मुत्र आपल्या हाती घेतले ■ शत्रु सैन्याच्या जहाजातील लोकांना आपल्या जहाजात काय काय घटना घडल्या आपण काय केले. त्याने आपल्या तांडेलाला कसे मारले ■ त्यांच्या साधीदारांना कसे कैद केले. व पुर्वी त्याने आपल्या सर्वांना मुळाम म्हणून कसे वागविले हे सर्व सांगितले व आता आम्ही कुठच्या तरी बंदराला

गून आपापल्या घरी परत जाऊ ■ आपल्या बरोबर येथी संपादन करून आपणित्वा वाटेने निघून जावे सांगितले.

ह्या घोष्टी ऐकून जहाजातील लोकांच्यात खोखी उडाली. बोड्या देळाने त्यांचा माथाच बंद झाला व जहाजाच्या आतून एक पहाडी आवाज ऐकू आला.

“बोटीवर मुलाम म्हणून जगणाऱ्या तुम्हा लोकांना जहाजावर आपला हक्क गाजवता येणार नाही. जहाजाच्या तांडेलाला व त्यांच्या साधीदारांना तुम्हांला बंद व शिक्षा भोगल्या शिवाय बाता येणार नाही. नाहीतर एक ना एक दिवस आमच्या जहाजातील लोक तुमचेच अनुकरण आमचा वंत करतील. म्हणून तुम्ही तुमचे जहाज नागर टाकून वांबवा व मुकाट्याने आमच्या स्वाधीन व्हा.”

ही घोषणा ऐकून पिंगळला अतिशय आश्चर्य वाटले ■ त्या बरोबर भीती सुद्धा वाटली. ■ समजून आले की, व्यापारां करीता चालवले जाणारे ■ चोरदांकूचे जहाज आहे. बघा जहाजाच्या स्वाधीन होणे म्हणजे पुन्हा मुलाम म्हणून विकत जाण्यासारखे आहे.

पिंगळने विचार केला ■ आपल्या साधीदारांना पुढची बोडीफार कल्पना दिव्ही. ते सर्व एकमताने शत्रु सैन्याची लढायला तयार झाले. त्यांनी सर्वांनी असा विचार केला की; शत्रूच्या हाती सांपडून आयुष्यभर गुलामी पत्करण्यापेक्षा लढता लढता पाण्यांत यवून मेलले बरे.

ह्या निर्णया नंतर त्यांनी आपल्या जहाजावरचा पांडरा सेंडा खाली उतरवला. जहाजाच्या आतून जयजयकाराचा ध्वनी ऐकू येऊ लागला. त्यांच्या दृष्टीने शत्रूची लोकसंख्या जूप होती म्हणून त्याने आपले जहाज होता होईल तो लांबवरच ठेवले.

आपल्या जहाजातून त्यांच्या जहाजावर
वापानी वर्षाव करावा व त्यांच्या जहाजा-
तील माणसांना जलसमाधी द्यावी असे
ठरविले. पिंगळने सर्वांना एकजूटीने बहा
द्या म्हणून सांगितले. तसे झालेच नाही
तर आपल्या जहाजांनी त्यांच्या जहाजांना
टक्कर मारायची हा एकच उपाय
बोवटी निघितले केला.

परत लढाई सुरू झाली. पिंगळच्या
जहाजातील लोकांनी शत्रूंच्याला बाण
जोडून सोडण्याची तयारी केली. तेवढ्यात
पिंगळने जहाज मागे घेण्याची सूचना
दिली. त्याने ठरविले की शत्रूंच्या जहाजा-
पासून होता होईल तेवढे आपले जहाज
लांब ठेवणे योग्य परंतु त्यांना कळले
की आता शत्रूंच्या ताबडीतून सुटणे
शक्य नाही. पहाता पहाता शत्रूंचे जहाज
जवळ आले.

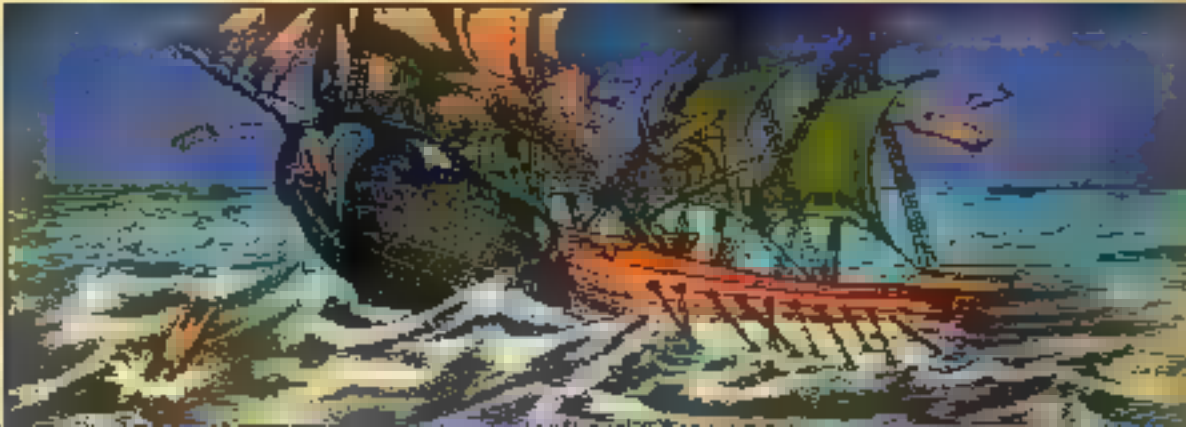
पिंगळने एकच हुकूम सोडला. शत्रू-
ंचा विजय मिळवायचा आहे. किंवा

लढता लढता मरण ओढवून घ्याय-
च आहे. पिंगळने मोरठून आपल्या स-
त्ताधीशारांना सांगितले- "आपले जहाज
जेवढ्या जलदगतीने नेता येईल
तेवढेच जहाजावर बघितले
आहे." पहाताच ते जहाज
वेगाने शत्रू सैन्याच्या जहाजाच्या
दिवेने आऊ लागले. ते पाहून शत्रू
सैन्य भयकंपित होऊन हाहाकार माजवू
लागले.

पहाता पहाता जलद गतीने पिंगळने
जहाज शत्रू सैन्याच्या जहाजावर
आपटले व दुसऱ्या क्षणी कर्कर किफाळपाने
सारे शत्रूंचे जहाज दुमदुमून गेले.

दोन जहाजांच्या टक्करीने जहाज फुटले
पिंगळ आपल्या जागेतून हवेत उंच
उडाला व शमुद्रात जाऊन पडला. असे
काही कोणीतरी सारी शक्तीपणाचा लावून
त्यावर जाव फेकले आहे.

(पुढे चालू)

हव्यासाचे फळ

विक्रमादित्याने आपला सोडला नाही.

तो आटाजवळ गेला, प्रेत आंखावर
काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन
होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला.
तेव्हा त्याने बघितले की वेताळ त्याला
म्हणाला- "राजा, भयंकर स्मशानात
रात्रीच्या वेळी तुम्हाला परिभ्रम
करीत आहोत. परंतु तुम्ही ही मेहनत
गेली असे मात्र नाही. त्याचे उदाहरण
म्हणून मी तुला विजयशर्मा व अजयशर्मा
पिता-पुत्रांची गोष्ट सांगतो. लक्षा वेऊन
ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वैशाळी नावाच्या राज्यात विजयशर्मा
नावाचा भिक्षुक आहार्य रहान होता.
भिक्षुकीत त्याची चांगलीच मिळकत होती.
त्याचे कुटूंब लहान होते. त्याच्या व्यक्तिमत्त्व
त्याला पत्नी एक मुलगा व एक मुलगी होती.
कोणतेही आर्थिक कष्ट न पडता त्याचे

वेताळाच्या गोष्टी

विल्या तर वास्त लवकर श्रीमंत बन देईल. विजयशर्मा कोणाला काहीही सांगता एक दिवस हिमालयात निघून गेले तेथे जाऊन एका मुनींच्या आश्रमात राहोला व थडने त्यांची सेवा करू लागला, त्यांच्या सेवेत रात्रंदिवस राहू लागला.

मुनींनी विजयशर्माच्या येथ्याचे कारण अंतर्ज्ञानाने जाणून आणि त्याला म्हणाले— "वरसा, तू एक गृहस्थ आहेस तुझ्या मुला मुलीचे लग्न लावून देण्याची जबाबदारी तुझी आहे. त्यामुळे तू थरी परत जा. आजपर्यंत मोठ्या थडा आणि भक्तिने तू माझी सेवा केली आहेस, काही इच्छा असेल तर ती सांग मी ती पूर्ण करीन."

त्यावर विजयशर्मा म्हणाला— "स्वामी, मला मला तऱ्हेचा मंत्र सांग की; त्या मंत्राच्या प्रभावाने मी इच्छा होईल त्याचे फळ मिळेल."

मुनीने ते ऐकून व म्हणाले— "मुला, मी तुला एका मंत्राचा उपदेश देतो त्या मंत्राच्या प्रभावाने तुला काही अपूर्वशक्ती शक्ति प्राप्त होतील. परंतु तू घनान्या मोहाला बळी जाऊ नकोस, ह्या मंत्राचा उपयोग अनतेच्या हिता करीता कर." अशा तऱ्हेने मुनीने मंत्र सांगितला.

विजयशर्मा नंतर आपल्या थरी परतला. त्याच्या अनुपस्थितीत त्याचा मुलगा

राज्य हा भिक्षुकी करून घर सांभाळत होता.

विजयशर्मा जेव्हा गावात परत आला हा वंशाली राज्यात मयंकर दुष्काळ पडला होता. प्रजा नाना तऱ्हेचे हाल भोगत होती यापूर्वी दोन वर्षे मुदा पाऊस नसल्यामुळे राज्यात दुष्काळ होताच. राजाने पाऊस पाडण्याकरीता नाना तऱ्हेचे यंत्रणा, यज्ञ वगैरे उपाय केले. परंतु कष्टाचाही उपयोग झाला नाही.

यावर राजाने राज्यात खंडी पिढविली— "जर का कोणी आपल्या मंत्र-संज्ञाच्या प्रभावाने राज्यात पाऊस पाडेल त्याचा राजा सुवर्णाभिषेक करेल."

सुवर्णाभिषेकाचे समजताच विजयशर्माचा उत्साह जास्तच वाढला. आपल्या मुलाला बोलावून तो हळू आवाजात म्हणाला— "मुला, मी पुष्कळ तऱ्हेचा चास सोसून हिमालयात जाऊन आलो. तेथे एका सिद्ध पुरुषाच्या कुपेने मला एक मंत्र मिळाला. त्या मंत्राचा उपयोग राज्यात पाऊस पाडण्या करीता होईल. राजाने राज्यात पाऊस पाडणाऱ्यास सुवर्णाभिषेक करण्याचे ठरविले आहे. तेव्हा ह्या मंत्राच्या प्रभावाने दोन गोष्टी साध्य करून घेता येतील— एक म्हणजे राज्यात सर्वत्र पाऊस पडून दुष्काळ नाहीसा होईल व दुसरे

म्हणजे घनसंपत्ती वाढल्यामुळे राज्यात आपला माग सगळ्यात वाढेल."

आपल्या बडिलांचे बोलने ऐकून अजयच्या आनंदाला शारावार राहिला नाही. त्याने अत्यंत आनंदाने विचारले— "काय आपण खरोखरच मंत्राच्या प्रभावाने पाऊस पाडू शकता? जनता पाण्याच्या अभावाने अत्यंत हाल भोगते आहे. तेव्हा आपण तानबतोन मंत्राचा प्रभाव पाडून राज्यात पाऊस पडेल असे करा."

राज्याच्या कल्याणाची गोष्ट तर आहेच परंतु प्रथम राजाला सांगितल्या शिवाय पाऊस पाडला तर राजा कसा विश्वास करेल की मीच माझ्या मंत्राच्या

आयुष्य आनंदात जात होते. तरी पण त्याच्या घनात एक प्रकारचा असंतोष होता. कोणताही राजसभेतील अधिकारी, कवी, किंवा पंडित यांचे वेभव पाहिले की, त्याच्या घनात एक प्रकारची असंतोष निर्माण होत असे. कोणत्या तरी प्रकाराने राजाच्या दरबारात मोकरी करून आयुष्य ऐवजाराघात घालावे अशा विचारात मग्न असे.

विजयशर्माचा मुलगा वयात आल्यावर भिक्षुकीच्या कामात बडिलांना मदत करू लागला. विजयशर्माच्या डोक्यात एक नविन युक्ति आली. जर हिमालयात जाऊन तेथील ऋषीमुनींच्या सानिध्यात राहिले सिद्धी प्राप्त करून त्यांच्या द्वारे अपूर्व शक्ति मिळ-

प्रभावाने पाऊस पाडला? तेव्हा त्यांनी केलेल्या सुवर्णाभिषेकाला मी वंचित होऊन बसेन, आपण प्रथम राजाळा जाऊन सांगितले पाहिजे की; मी माझ्या मंत्राच्या सहाय्याने राज्यात पाऊस पाडू शकतो. तेव्हा ते आपल्यावर विश्वास ठेऊन आपल्याला सुवर्णदान देतील." विजयशर्मा म्हणाला.

अजय कधीही आपल्या भविष्यवाण्या विषय काहीही बोलत नव्हता, परंतु त्यावेळी त्याला राहावळ नाही. त्याने जरा जोर करून बडिलांना सांगितले—"बाबा, आपण मापल्या भिक्षुकीतच चांगली कमाई करून आनंदात परदार चालवू शकतो. सुवर्णदानाचा आपल्याला काय फायदा?" आपल्या मुलाचे तसे बोलणे ऐकून

विजयशर्मा रागाने लाल झाला व म्हणाला—"तुला तर जगाचा अजिबात अनुभव नाही, माझे म्हणणे ऐक." असे म्हणत मुलाला रागावत त्याने स्वतःहाला मिळेल त्या मंत्र आपल्या मुलाला सांगितला व तुला तो कामी येईल असे अजयला सांगून त्याने मंत्रोपदेश करायला सुरुवात केली.

"मुला, प्रथम ते स्थान करून ईश्वराचे स्मरण कर. मंतर उत्तर दिशेला एका फायावर उभा रहा. हा मन तीन वेळा म्हण म्हणजे पाऊस पडायला लागेल. तशाच तऱ्हेने पाऊस करण्याकरीता तीन वेळा हा पुन्हा म्हण म्हणजे पाऊस बंद होईल." असे सांगून विजयशर्मा राजदरबारात जाण्यास निघाला.

विजयशर्माने राजास भेट देऊन सांगितल्या त्या ऐकून राजाला आनंद झाला. राजा त्याला म्हणाला—"पंडितजी, आपण ताबडतोब पाऊस पडेल असे करा. मी जो पाडेस त्याला सुवर्णदान करणार आहे. विद्वत्स ठेवा मी आपल्या वचनाचे पालन करीन."

त्यानंतर विजयशर्मा वैशाखी नगराच्या उत्तरेकडे बसलेल्या नलावाकाठच्या शिवाच्या देवळात गेला. तेथे त्याने आंधोळ केली. मंतर उभा राहून उत्तरेकडे तोंड करून मंत्राचे तीन वेळा पठण केले. त्यानंतर वैशाखी नगरावर काळोख दाटून आला व गडगडू लागले. आणि धुवाधार कोसळू लागला. ते पाहून विजयशर्मा शिवाच्या

देवळात गेला. प्रजा आनंदाने नाचू लागली राजा आपल्या सर्व लव्वाजम्यासह पावसात मित्रत शिवमंदिरात आला. विजयशर्मा म्हणाला—"महात्मन, आपल्या अनुग्रहामुळे देवात पाऊस पडला. राज्याचे रक्षण झाले. पाऊस थांबवण्या करीता आपण मी सांगत नाही तोपर्यंत असाच पाऊस पडत राहू दे. असे म्हणून, एका मोठ्या धाळीत सोन्याची भरलेल्या सुवर्ण मुद्रा आणि मंत्ररत्न राजाने आपणून विजयशर्माच्या हातात दिले. आणि तो परत गेला.

मंदिराच्या बाहेर भिषग काळोख न मुसळधार होता. देवळात विजयशर्मा एकटाच राजाकडून

मिळालेले धन भागवाने निरक्षित होता. त्याचे डोळे ते नवरत्न पाहून चमकत होते. तेवढ्यात चार चोर देवळात घुसले. आणि त्यांनी रामशर्मावर सुन्याचे चार केले तो मेलेंला पाहून सर्व धनसंपत्ती गोळा **■** ते वेचल्यातून पसार झाले.

त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत पाऊस पडतच राहिला. शेवटी राजाने पाऊस थांबवावा असे ठरविले. तो निरोप पोहचविण्याकरीता मंत्र्याला शिवाच्या मंदिरात पाठविले. परंतु देवळात पोहोवताच मंत्र्याला विजयशर्मा मेलेंल्या अवस्थेत दिसला.

मंत्र्याने येऊन राजाला विजयशर्मा मेलेंल्याची बातमी सांगितली. राजा ते ऐकून

अत्यंत दुःखी झाला. त्याने विचार करून मंत्र्याला विजयशर्माच्या घरी पाठविले **■** एखादेवेळेस विजयशर्मांना मुलं पाऊस पाववण्याच्या उपयोगास येईल.

विजयशर्मा आपल्या बडिलांना मंत्र्याच्याकडे ऐकून **■** दुःखी झाला. त्याची आई **■** बहीण छाती पिटून रडू लागली. मंत्र्याने त्यांचे सांत्वन करून त्यांना समजावले **■** म्हणाला—” तुम्ही शांत **■** पावसाच्या अभावाने मरुभूमी **■** केशासी राज्याला विजयशर्माने **■** मंत्र्यल्लाने पांचविले विजयशर्मांच्या परंपरेने तुमच्याच कुटुंबाला नाही तर राज्यातील प्रत्येकांना दुःख झाले आहे. परंतु यापुढे असा प्रश्न आहे की, ह्या जलप्रलयाला थांबवून पुन्हा राज्याचे रक्षण करणे **■** फक्त विजयशर्मांच्या एकुलत्या एका मुलाच्याच हातात आहे.”

विजयशर्माने आपल्या दुःखाला सावर घातला. आपल्या घरात उत्तर दिशेकडे तोंड करून एका पायावर उभा राहून त्याने बडिलांनी शिकवलेला मंत्र म्हटला. तो म्हणताच ताबडतोब पाऊस पडायवासा थांबला.

मंत्र्याने त्याला अभिवादन केले **■** म्हणाला—” उद्या राजदरबारात तुमच्या बडिलांपेक्षाही जास्त मोठा सत्कार राजा करणार आहे. तेव्हा सकाळच्या प्रहरीच

ही हत्तीची बंबारी घेऊन तुम्हांला घेऊन **■** प्यास येईल.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे मंत्री आपल्या साथी- तांसह हत्तीची बंबारी घेऊन विजयशर्मांच्या आला. घराच्या घराला मोठे कुलूप पाहून त्याला आश्चर्य वाटले **■** **■** झाले.

येथवर पोष्ट सांगून **■** म्हणाला—” राजा, विजयशर्मा मानसन्मानाचा त्याग करून घरदार सोडून निघून गेला. जरे तर त्याच्या बडिलांनी मोठ्या कष्टाने मिळविलेल्या सर्व मंत्र्यवित्त त्याला प्राप्त **■** होत्या **■** राजाकडून मिळणारी धनसंपत्ती मुळा **■** मिळणार होती. ते सर्व घेऊन **■** आयुष्य जेनोत **■** झाले असते ना? कोणी चोर आपल्याकडे मुळा धनसंपत्ती पाहून आपली हत्या करेल, त्याने **■** घर सोडून गेला होता का? ह्या संकल्पे सनाधन- कारक उत्तर माहीत असूनही तु दिवने नाहीस तर तुझा डोक्याची वांमर **■** होऊन तुझ्याच पायावर लोंकू लागतील.

त्याचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला—” विजयशर्मा आपल्या बडिलांप्रमाणे महत्वा- कांसी नव्हता. शोबक्यात संतुष्ट होणारा होता. त्याने त्याच्या बडिलांच्या बरोबर जे भाषण केले त्यावरून असे समजून येते. विजयशर्मा धनसंपत्तीचा लोभी नव्हता. तेव्हा त्याला त्याच्या बडिलांकडून मिळालेल्या मंत्र्यवित्तचा उपयोग जनतेच्या कल्याणाकरीता करण्यासारखा होता. परंतु नगराची स्थिती **■** सुधारलेली होती. त्याला धनसंपत्तीचा उपयोग **■** आला असता. चोर डाकूंची भीती त्या पाठीमागे त्याला नास घेऊ शकत होती. **■** कारणांमुळे राजाकडून मिळणारा सन्मान, धन याला डावळून तो आपल्या घरातील माणसांसह कोणत्यातरी **■** जामी निघून गेला.

असा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अवश्य झाला आणि पुन्हा शांताला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

वैद्याची हुशारी

वैद्य बुवा एक दिवस मुनीचे लग्न ठरविण्याकरीता जेजुरीच्या मार्गे नेता होता. तेथे त्याला व्याख्याच गांधारीने एका माणसाची राई पडली. त्याने सांगितले आपले जमिंदार शाससिंह एकाएकी तामाने आजारी आहेत. हे समजताच जेजुरीच्याच मार्गे न करता ए. पोदपाची गाडी ठरवली व रथा गाडीवानांना एक रुपया देऊन घाटा पर्यंत सोडावयास सांगितले. ती घाटाशी येऊन पोहोचली. पहिली ते तवीका पुर आल्या होता. त्यामुळे नावाही जास्त पैसे मिळण्याच्या आशेने ही गाडी कड मागली. त्यावर बंदबुवांनी नागाठ्यांना अर्धा रुपया जास्त देण्याचे कबूल केले व तो नदीपासू आल्या गाडी जाऊन पोहोचला.

परी पोहोचताच आगली औषधाची पेटी घेऊन तो जमिंदाराच्या घरी पोहोचला. शाससिंह पलंगावर लळमळत पडला होता. बंदबुवांनी आईबाईने शाससिंहच्या तोंडात काही औषध घालली. आणि परत गाडी रेंवा.

गायामोठ माणसं वैद्यबुवाचो प्रशंसा करू लागले. व म्हणाले—“वैद्यबुवा, हुशार्या काळाने रोव्याची काळजी घेणारे व त्याच्या खाले द्यामाया दाखविणारे. बोटाने इतके सुद्धा पहायला मिळत नाहीत.”

वैद्यबुवा थोडावेळे ऐकत राहिले व एकदम म्हणाले—“जेम, आणि हा गोष्टीतर सोडाच. परंतु जरी गोष्ट अशी आहे की, मी आईने न जाता औषध घेऊन गेलो, तर शाससिंह औषधा शिवायच मरे लागे असते. त्यापूर्वी डॉ. अमेच जाले होते. आता तसे मी त्यांना औषध देऊन आलो आहे. म्हणजे औषध व आयुष्याच्या करीना शालेला जेव्हा त्यांच्याकडून बसून करवाकरीता मला काहीच श्रम होणार नाही.

देवांचे परीक्षा

विधानगरात दासबोध नावाचा एक मोठा मक्त रहात होता. तो जेजुरी पाझरच्या मार्गातून हिडून भक्तिचे उपदेश करी आणि देवाच्या महिमेचे गुणगान करी, एके दिवशी त्याने आपल्या लक्ष्मीनगरातील लोकांना तसा उपदेश ऐकवला—

ईश्वर प्राणीमात्रांची सृष्टी करतो. तो त्यांच्याकरीता सारण्यापिण्याची आवी-पासूनच सोद करून ठेवतो. मातेच्या गर्भात मूल असताना दुचाची सोय सुद्धा ठेवतो. त्याचप्रमाणे मुंगीसारख्या प्राण्यांची साऱ्याची सोय सुद्धा करून ठेवतो. सर्वांचे पालन पोषण करतो.

सर्व लोक तन्मयतेने अविरुचीने त्यांचे उपदेश ऐकत होते आणि थडा भक्तिभावाने आनंदित होत होते. परंतु ओतांमध्ये असलेल्या मुकुंदाला त्या

म्हणण्यामध्ये काहीतरी चुक आहे असे वाटू लागले. त्याने उभे राहून भक्तांना विचारले—“जर कोणी न म्हणत वरून बसला त्याला ईश्वर कसा सायला घालू शकेल?”

“मुला, तो काही तितकीशी कडील गोष्ट नाही. तो मनात भाणेल त्याला सायला घालू शकेल. कोणी काळ प्रयत्न केले तरी देवाच्या जय होतो.” दासबोधाने सांगितले.

मुकुंदाने खूप हट्टी स्वभावाना होता. तो तो गोष्ट म्हणून पहायला निघाला. त्या दिवसापासून साणेपिणे सोबले, व मनातल्या मनात विचार केला—“आता पाहू मला कोण सायला घ्यायला घालते.”

जेव्हा तो घरी आला, तेव्हा वयाको ताट घातून त्याचीच वाट पहात बसली होती तिने त्याला जेवावयास बोलावले.

नाही. तेव्हा त्याने घरातून बाहेर पडून गावाच्या वेडीपासच्या मोठ्या झाडाच्या पारावर जाऊन बसण्याचे ठरविले. त्यापूर्वी त्या गावातील एका बाईचे भूत लागले होते. त्यामुळे त्याच्या घरच्या माणसांनी एका पांजीकाला बोलावून तिचे भूत काढण्यासाठी सांगितले. त्याने येऊन एका हंड्यात पवबास मिठाई घालून गावाच्या वेडीपासच्या झाडाच्या पारावर नेऊन ठेवण्यास सांगितले त्या जोकांनी तसे केले. भूत त्याने पडून जाईल.

मुकुंदा त्याच्या झाडाखाली बसला होता. त्याला पक्वान्नाचा धमधमाट आल्याने पोहोचला. परंतु त्याने देवाची प्रार्थना पहाण्याकरीता आपल्या जिभेला धातला.

अर्धरात्र ठरली. त्याने आपल्या मुकेवर संयम राखला. पहाटेच्या सुमारास काही चोर चोरी करून आपापले हिस्से वाटण्याकरीता त्या झाडाच्या पारावर आले. त्यांच्या पमचमाट सुटलेला पाहून त्यांच्या ओंबाला पाणी सुटले. रात्री हे इथे कुणी आणून ठेवले. म्हणून त्या चोरांना संशय आला. परंतु भुकेमुळे त्यांनी इकडेतिकडे पाहिले नाही. व पक्वान्नाचा फटका उडविण्याकरीता त्यावर तुटून पडले.

सावध करण्याकरीता सांगितले घाई करून मुकुंदा खाण्याच्या मागे लागू नका. आपल्याला काढण्याकरीता तर हे भूत आणून ठेवले नसेल कशावरून, ह्यात विश्वसण्याची सुद्धा शंका येते आहे. त्यामुळे ह्या इतर चोरांनी आजूबाजूला कोणी आहे का? म्हणून शोधण्याची सुरुवात केली. आणि झाडाच्या एका कोपऱ्याशी बसलेल्या मुकुंदाला सर्वांनी पाहिले. त्यांची शंका खरी ठरली. त्यांनी सर्वांनी मुकुंदाला दरडावत विचारले—“काय तर, तूच ह्या अज्ञात विष कालातून इथे ठेवलेस ना? तर आम्ही काढण्याकरीता आऊ आणि आमच्या सर्व संपत्तीचा वन-शील, दुष्ट कुठ्या! आता सर्व अन्न तूच प्रथम खावसे पाहिजेस.”

परंतु मुकुंदाने भाववेषणाने त्यांना उत्तर देत म्हटले—“मला ह्या पवबाचाविषयी काही एक माहीत नाही. मी कुठल्यातरी

वेगळ्याच कारणाकरीता येथे बसलेलो आहे. मी उपासाचे दंत घेतले आहे त्यामुळे मी काहीही खाऊ शकत नाही.”

ते ऐकून तर चोरांच्या मनांतील शंका आणखीनच खरी ठरली. त्यामुळे चोरांनी त्याला सूप मार दिला. तरी मुकुंदा खाण्यास तयार झाला नाही. तेव्हा चोरांनी त्याला जबरदस्ती हातपाय बांधून त्याच्या तोंडात कोपऱ्यास सुरवात केली. मुकुंदाला ते गिळणे भाग पडले.

साल्यानंतर सुद्धा मुकुंदा मेला नाही. तेव्हा चोरांनी सर्व राहिलेले टाकले. चोरीचा माल वाटून आपापल्या दस्त्याने परत निघून गेले.

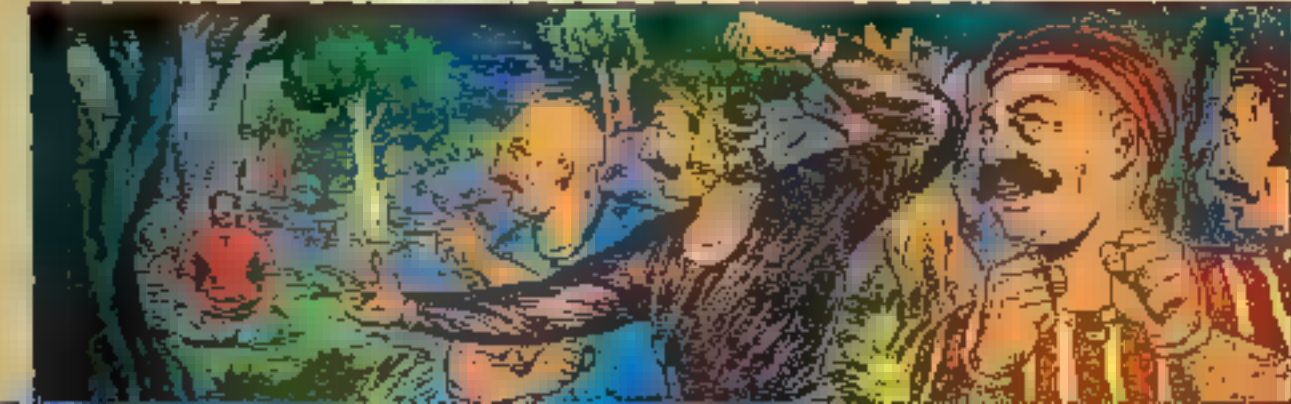
“खेवटी देवाचाच जय झाला. मी न खाण्याचा केला, परंतु त्याचे पालन करणे मला जमले नाही. अन्न वासवोध बरोबरच उपदेश करत” असे म्हणत मुकुंदा अंधारातून पाय ओढत आपल्या घरी येऊन पोहोचला.

“मला भूक नाही. मी खेवणार नाही.” मुकुंदा शोध्या नात्याने म्हणाला. बायकोने त्याला थोडे समजावणीच्या सुरात म्हटले—“आपल्या भावडीची कारत्याची माजी केली आहे. थोडी तरी खाऊन पहा.”

“मी खांगितले ना? मला भूक नाही तरी परत परत कशाचा विचारतेस. मुकुंदाने परतलेला दटावले.

त्याची मुलेपण जेवावयास बसली होती. ती सुद्धा सर्वजण महिलांच्या पाशी येऊन खाण्या करीता बसून बसली.

मुकुंदाने विचार केला की; आपल्या प्रयत्नाला घरात राहून काही पस येणार

विनिश्चयस्वाप्न

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. कोणास वेसात विविधसार राजाचे राज्य होते. तेव्हा महाराष्ट्राने जेतवनात भगवान बुद्धाच्या रूपाने येतला.

एका रात्री राजा झोपी गेला असता, त्याला एक विचित्र स्वप्न पडले. त्या स्वप्नाचा अर्थ त्याला समजला नाही. तो रावभर तक्रमळत राहीला. कारण त्याने अशा तऱ्हेचे स्वप्न कधीच पाहिले नव्हते. त्याला अशी भीती वाटू लागली की; स्वप्नाच्या अर्थाचा काही अर्थच नव्हे. त्याने राजादत्ताच दरबारातील विद्वान पंडीत ब्राह्मणांना बोलावून घेतले व स्वप्नाचे काय रहस्य ते विचारले.

पंडीतांनी ते स्वप्न ऐकले व त्यांना अतिशय आनंद झाला. राजाकडून घेता येईल तितके घन मिळविण्याचा हाच एक उपाय आहे. ह्याचा पुरेपुर फायदा

ध्यान्याचा असा विचार करून त्याने राजाला स्वप्नाचा अर्थ कशातूनही सांगायचा ह्याचा विचार करीत ते राजाकडे येऊन म्हणाले—“महाराज, हे स्वप्न असे भयंकर आहे की; त्याचा अर्थ ताबडतोब सांगता येणे कठिण. ह्याच्यावर असलेल्या शंकाचा अर्थ्यास करून आम्ही बरोबर अर्थ ओंधून काढू. आपल्याला दोन, चार दिवसात सांगू तेवढी सवलत द्यावी.”

राजाने पंडीतांना एक आठवड्याची मुभा दिली. स्थानंतर राजाने काहीच राजाकडे येऊन म्हणाले—“राजा, आपल्याला पडलेल्या स्वप्नाचा अर्थाच्या सहाय्याने आम्ही पुष्कळ अर्थ्यांस केला व शेवटी असा निष्कर्ष काढला की; आपल्याला पडलेले स्वप्न भयंकर अशुभ. कोणत्याही संकटाचे कारण होऊ शकते. आपल्या

कुटुंबात व राज्यात काहीतरी गंभीर वसे होणार आहे.”

राजा ते ऐकून चिंताग्रस्त झाला. व म्हणाला—“ह्या अर्थ्याला टाळण्याकरीता काहीतरी उपाय आहे का? तुम्ही पुन्हा विचार-विमर्श करून मला चांगला मार्ग सांगा!”

“हो महाराज! आम्ही त्यावर सुद्धा एक उपाय सोधून काढला आहे. आपल्या राज्यातील सोळात एक मज करवा लागेल. यज्ञाच्या समाप्ती नंतर काहीच भोजन व वाह्याण मागतील ते त्यांना द्यावे लागेल. तसे केल्यास कुटुंबावरची व राज्यावरची आपत्ती टळेल.” पंडीतांनी राजाला सल्ला दिला.

राजा विविधसारने वाह्याणांनी सांगितल्या प्रमाणे करण्याचे ठरवून आपल्या खजिनादाराला यज्ञ सार्थ देण्यास सांगितले.

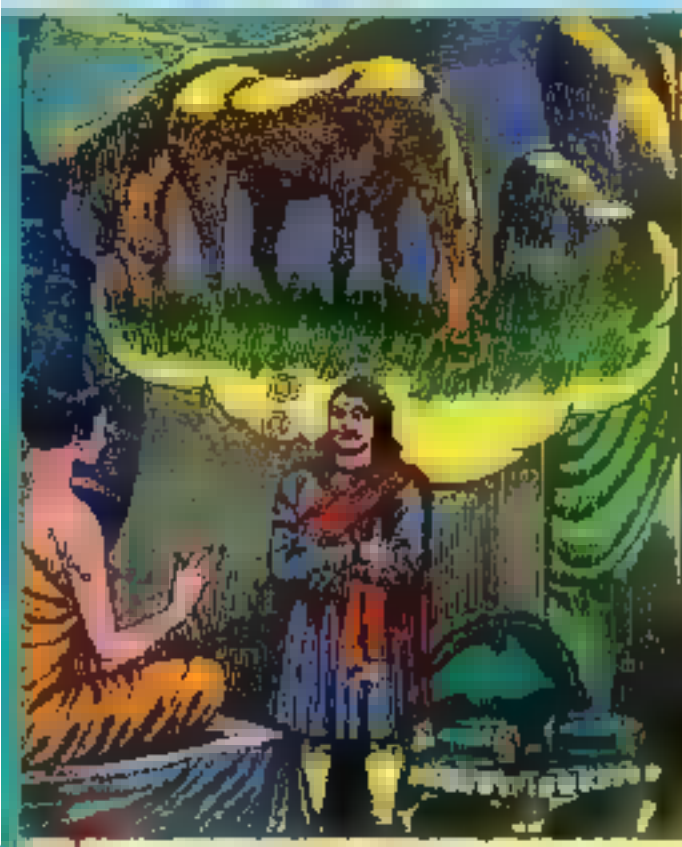
महाराजा खूप बुद्धीमान व हुषार होती. तिने ब्राह्मणांनी सांगितलेल्यावर विश्वास केला नाही. तिने ते सर्व समजताच राजाकडे जाऊन विनंती केली—“आपण घाईने आपल्या स्वप्नाचा अर्थ करून कोणताही निर्णय घेऊ नये. खरे पहावा हे ब्राह्मण विद्वान वाटत नाहीत. सर्वांत अधिक बुद्धीवान वसा ब्राह्मण भगवान बुद्ध जेतवनात राहिला आहे. आज

त्यांच्याकडे जाऊन त्याच्या तेवत राहून आपल्या स्वप्नाचा अर्थ विचारावा व ते सांगितले त्याप्रमाणे करावे.”

राजाने राणीचे म्हणणे मानले. तो स्वतः काही भोकरांच्या बरोबर जेतवनात पोहचला. व भगवान बुद्धाला त्याने आपल्या महालात येण्याविषयी विनविले.

भगवान बुद्ध राबमहालात येताच राजाने सांगितले—“भगवान्! आपण सर्वज्ञानी आहात आपल्याला कोणतीच गोष्ट गुप्त नाही. मी काही विचित्र स्वप्न पाहिले. त्या स्वप्नांमुळे मी खूप चिंतेत आहे. कृपया मला त्या स्वप्नांचा अर्थ आपण सांगावा!”

“राजा, आपण [redacted] पडलेल्या स्वप्नाचा वृत्तांत ऐकवा म्हणजे मी त्याचा अर्थ आपल्याला सांगेन बुद्धाना राजाच्या मोठेपणाचा पाहून [redacted] आले.

“सर्वात प्रथम मी चार म्हशी पाहिल्या. त्या एकमेकींशी भांडत व रेंकत राजमहालात घुसल्या सुप लोक त्या म्हशींचे भांडण पहायला ठेवे एकत्रित झाले पण त्यानंतर म्हशी आपली भांडणे सोडून आपापल्या रस्त्याने निघून गेल्या. ह्याचा काय अर्थ भगवान!” राजाने आपले स्वप्न सांगितले.

ह्या स्वप्नाचा व आपल्या कुटुंबाचा काहीएक संबंध नाही. परंतु ह्या [redacted]

अर्थ असा निघता की; आपल्या वंशा नंतरच्या येणाऱ्या पिढीतील राये पापी होतील. त्यावेळेस त्याच्या [redacted] येणारे पावसाचे ढग पाऊल न पाडताच परत जातील. त्यामुळे जनता असंतुष्ट राहील. भगवान बुद्धाने अर्थ सांगितला

“भगवान! छोट्याऱ्या रोपाच्याच मी मोहोर व फळे आलेली पाहिली. ह्याचे काय रहस्य असू शकेल.

■ स्वप्न घुटा त्या युगात्माच अनुसरून आहे. त्या युगांत मुलींचे दालविवाह होतील [redacted] येणाऱ्या [redacted] माता होतील. [redacted] बुद्धाने [redacted] सांगितले.

राजाने जाणली [redacted] अर्थ विचारला—“भगवान, छोट्या वासरांचे दूध गाई पिते आहेत.”

“वेणाऱ्या काळात सर्व मोठी म्हातारी आपले आपले पोट भरव्याकरीता लहानांवर अवलंबून रहातील. [redacted] बुद्धाने स्पष्ट केले.

■ ऐकून अत्यंत संतुष्ट झाला. त्याने भगवान बुद्धाना सांगितले—“मी स्वप्नात पाहिले की शेतकरी लोक शेतात बैलांना जू ला बांधण्याचे सोडून छोट्या वासरांना बांधताहेत.”

■ काळात राजा [redacted] चांगल्या विदवांसपात्र भयान्या त्यांच्या पदावरून

हाकलून त्यांच्या बायी मजिषित व अयोम्य अशा लोकांना आपून ठेवणार आहे. ह्याच ह्या स्वप्नाचा अर्थ.

त्यानंतर मी एक विचित्र घोडा पाहिला. त्याच्या दोन्ही बाजूला तोंडे होती. व दोन्ही तोंडाने तो चारा [redacted] होता. ह्या विचित्र स्वप्नाचा काय अर्थ होवू शकतो.

ह्या [redacted] अर्थ मोठा पजेदार आहे. वेणाऱ्या [redacted] न्यायाधिप न्याय बरोबर ■ करता दोन्ही पक्षांकडून पैसा उकळतील व त्यांना योग्य निवाडा ■ देता [redacted] करतील.

“एक माणूस दोन्या वाटत चालला आहे. दोन्या वाटून झाल्यावर उरलेल्या दोन्या साली टाकून देत आहे. त्या माणसाचा डोळा धुकवून [redacted] कोल्हा [redacted] दोरी उचलून पळून जाऊन [redacted] बसला आहे.” ह्याचे काय रहस्य.

“लोक [redacted] दख्खी होऊ लागणार. पुरुष सूप कष्ट करून पैसा मिळवतील ■ त्यांच्या [redacted] तो सर्व सच करून टाकतील” त्याने अर्थ सांगितला.

संतोषाने राजाने अजून काही स्वप्नांच्या विषयी विचारले—“मी राजमहालात जवळच एक मोठा घडा पाण्याने भरलेला पाहिला. त्याच्या भोवती बरेच रिकामे घडे होते. तेथे सर्व जातीपातीचे लोक पाणी घेऊन आले होते व त्या मोठ्या घड्यात

भोतत होते. तो घडा भरून वाहून जात होता परंतु जवळच्या रिकाम्या घड्यामध्ये कोणी पाणी भोतत नव्हता तर [redacted] का ?

भगवान बुद्धाने ह्याचा अर्थ सांगितला—“भविष्यकाळात भयान्य व अर्थम वाढत जाईल. लोक राजाच्या मीतीने कमावलेल्या पैसा राजाच्या सैन्यात भागून भोतत जातील. ■ त्यांच्या घरात काहीच पैसा बचका शिल्लक रहाणार नाही.”

“आपली एका स्वप्नात मी एका भांड्यात अन्न शिजवलेले पाहिले. परंतु ते एकसारखे शिजवले जात नव्हते. भांड्याच्या एका बाजूला अन्न गळून जात होते व दुसऱ्या बाजूला बरोबर शिजत

टिपू सुलतान

महेश्वर राज्याना अधिकारी हैदर अलीने यानि ब्रिटीश सरकारच्या सैन्याच्या समोर आपली मान तुफवसी नाही. त्यामुळे ईस्ट इंडिया कंपनीच्या बरोबर त्यांचे हादबोर सुरू झाले व जेवट लढाईत झाला.

टिपू सुलतानाच्या व इंग्रजांच्या बरोबर विवह समोखा राहिला. पर यजुंदर जतरन कामवानीस हा टिपू सुलतानाच्या विरुद्ध नेहमी मांडण करण्यासाठी टपून बसलेला जसे. त्याने त्या वेळेस लिन वेळा आपले सैन्य त्याच्यावर पाठविले. प दोन वेळेस स्वतः वाचून गेला.

जुनाट फोडाच्या पुढच्याले इ. सन् १७८२ मध्ये हैदर अलीच्या मृत्यु झाला. जेवटच्या बटने पर्वत तो इंग्रजांच्या बरोबर राहिला. हैदर अलीच्या मृत्यु नंतर त्याचा मुलगा टिपू सुलतान त्याने अधिकाराची गुजे आपल्या हाती घेतली. व इंग्रजांना विजे. त्याचे जीवे व पराक्रम पाहून इंग्रजांची बोवडी बळाली.

इंग्रज सैन्याने भीरंगपट्टम सोडून आपला सर्व ठिकाणी काढा केला इ. स. १७९२ मध्ये टिपू सुलतानाने समोका करण्याच्या विचाराने आपला सर्वा टिपू इंग्रजांना देऊन टाकला. सर्वोपलब्ध इंग्रजांनी लोकांमध्ये त्याचे नावही. टिपू सुलतानाने आपले दोन मुलगे त्याच्याकडे वहाण ठेवले पाहिले बसो वार रुला.

जेवट मुठल इंग्रजांचा पराभव झाला ब्रिटीश कंपनीच्या अधिकारी जियेहियर मेथ्युस हा टिपू सुलतानाकडे बायवंधी झाला. इ. स. १७८४ मध्ये इंग्रज टिपू सुलताना जेवट सपेट करण्यास तयार झाले.

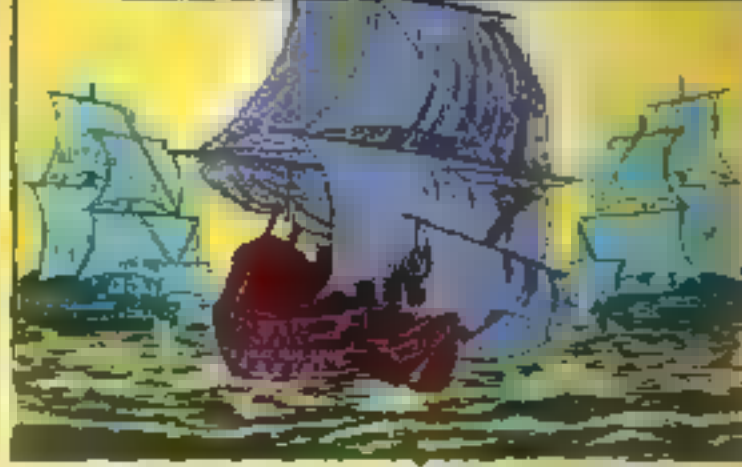

टिपू सुलतानाच्या त्याचे ते म्हणणे बजिबात भावडले नाही. त्याने हैदराबादच्या निबामाकडे आपले दूत पाठविले व त्यांना कळविले की; त्याने आपली एक मुलगी सून ककन प्यावो व आपले एकमेकांशी संबध दफके करावे.

तु त्यापूर्वीच हेराबाबच्या निजामाने
ज्यांशी सहमत केले. त्यानंतर टिपू
मुलतानाने इंग्रजांच्या विरुद्ध लढाई
करण्याकरीता बरब, टर्की, फ्रान्स व
अफगाणिस्तान जशा देशांस सापत्ता
पुढे पाठवून त्यांच्याकडे. मराठींनी
साचला केला, परंतु त्यांच्या मदत
करण्यास कोणीही पुढे आला नाही.

लक्ष सैन्याने एकजुटीने तिथीने विजय
खोसपट्टमला वेढा दिला. एकटे
शत्रुचे सैन्यच पस्तीस दुजारांतून
बास्त होते. त्यामुळे टिपूच्या सैन्याला
निर्जर लढावे लागले.

टीपूला समजले की, त्याच्या सैन्य
मोरीलसमवेत आहे. त्या दलानीने
त्याने विजय पुढे पाठवून फारसचा
बर्फनेर मल्लिकार्जुन जवळ साचला
परंतु त्याच्या सैन्य
नव्हते. परंतु मल्लिकार्जुन टिपू बद्दल
आदर मल्लिकार्जुन त्याने
आपल्या सर्व सैन्याला बोधवून
आरतात बाळून टिपूच्या सैन्यात बरी
होण्यास सांगितले.

इंग्रजांनी टिपूकडे जसा घटेल पाठ-
विना की ; लक्ष सैन्याला जराय येऊन
आपले सैन्य दे मल्लिकार्जुन मुला बाप्ती
योग्य तऱ्हेने कपाची वेगळी देऊन
तुले रस्त्या परंतु त्या मल्लिकार्जुना
टिपूने हाववून टाकले व सेवकच्या
घटके धरत तो नव्या देत राहिला.

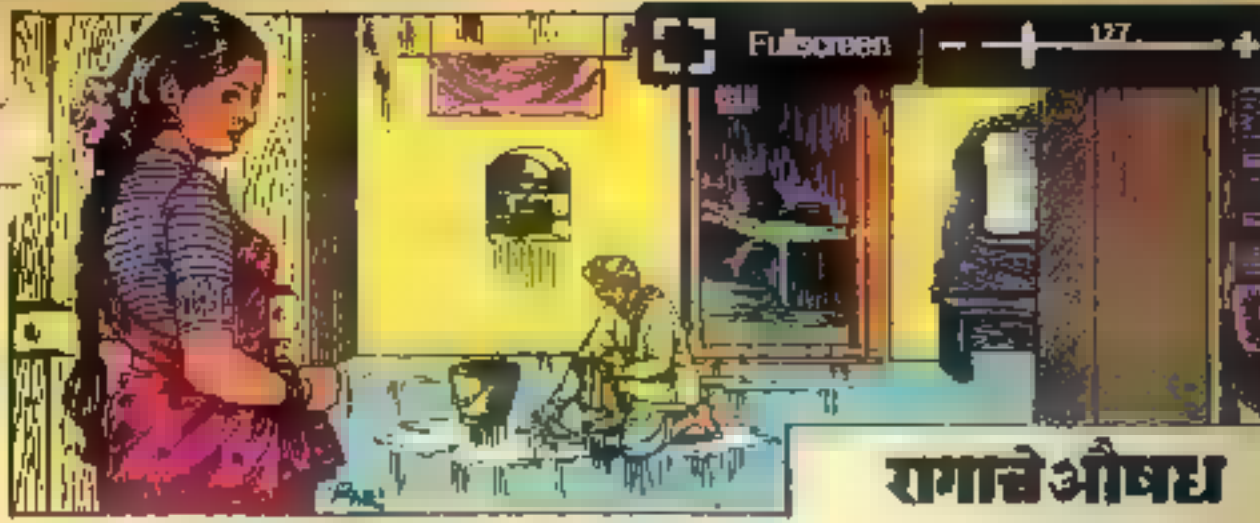

ही गोष्ट भारतातल्या नव्या विटीत
मल्लिकार्जुन समजली. त्यांना घाटले
की, टिपू सैन्याची पुढांची तयारी
करीत आहे. त्यामुळे द. स. १७९८
मध्ये पुढांची घोषणा झाली. विटीबांना
निजामांनी व महाराष्ट्राबांनी हत
विषा त्यामुळे त्याने सैन्य बास्त
बलवाली आहे.

आपल्या सैन्यातल्या कित्येकांना टिपूने
इंग्रजांच्या सैन्याला मिळताना
पाहिले परंतु हिमतीने लक्ष सैन्याला
सदा दिला. त्याने आपल्या हिंदू
धर्मांना कधीही पाठ न्याविली
नाही. जसा तऱ्हेन महाराणा प्रताप
मुसलमानांचा कट्टा विरोधी होता.
तसाच टिपू मुलतान इंग्रजांचा होता
जसा तऱ्हेने टिपू मुलतान इतिहासात
बमर झाला.

रागाचे औषध

अरुणा लग्नानंतर सासरी आली. तेव्हा सर्वजणांनी तिच्या नवऱ्याच्या बुद्धीमत्ता व योग्यते विषयी सांगितले. तसेच त्याला न राग येतो हेही सांगितले. त्यामुळे अरुणा नवऱ्याला कोणत्याही गोष्टी करीता राग येऊ नये, याची घेत असे.

एक माठवडा आनंदात पार वइला. एक दिवस सदानंद अरुणाला म्हणाला— "सर्वजण का! कोण जाणे रागीट स्वभावाचा आहेस असे म्हणतात. मी कारण असल्या शिवाय रागावत नाही."

ह्या बोलण्याने अरुणाला थोडसे हावसे वाटले.

एका आठवड्यानंतर सदानंद अरुणाला म्हणाला— "हे पद्मा! आपले घर तसे पद्माता खूप मोठे आहे. त्याची देखरेख करणे बरे तुला एकटीला वासाचे होईल म्हणून मी तुम्हा मदती करता एक मोलकरीण ठेवून टाकतो."

"अहो, मोलकरीणीची काय जरूर आहे. मी तर घरात दिवसभर एकटीच असते. घरातले सर्व मीच करीत जाईन."

बस ह्या कारणांमुळे खूप राग तो ओरडून म्हणाला— "तुझे म्हणजे जर असे असेल घरातले सर्व कामकाज एकच भाणूस करू शकेल तर आजपासून सर्व मीच करतो" असे म्हणत रागारागाने सादू माऊ लागला. घर साफ तो ओफिसला गेला.

"आता आपले कसे दिसते?" काही दिवसांनंतर सदानंदने अरुणाला विचारले. परंतु घाबरून जाऊन अरुणाने काहीच उत्तर दिले नाही. सदानंदला तिच्या भयंकर राग आला. त्याने संतापाने विचारले— "चांगले नसायला काय झाले?"

ह्या घराच्या करीता मी माहे देतो आहे ना? त्यामुळे अधिक कष्ट करून

वेसा वन मिळविलाच पाहिजे." असे रागाने म्हणत तो पाठीमागे गेला. साड्यांना आली करून त्यांना पाणी घालू लागला.

नवऱ्याचेतसे रागवणं अरुणाला विविधच वाटू लागले. तो केव्हाही रागावला की; त्याचा नास स्वतःहाच घेत असे. त्यामुळे दुसऱ्याचे नुकसान कधी करीत नसे.

सदानंदच्या असल्या वागण्याने अरुणा दिवसेंदिवस दुःखी होऊ लागली एके दिवशी तिने आपल्या खेजूरणीला ही सर्व गोष्ट सांगितली. सर्व गोष्ट ऐकून खेजारीण तिला म्हणाली— "बरेरे! नवरा जर असा असता तर मला किती आनंद झाला असता."

थोडे दिवस आणखीन निघून गेले. एक दिवस सदानंद आपल्या बरोबर एके साधूला घेऊन घरी बऱ्याच जणांचा साधूला बऱ्याच सिद्धी प्राप्त आहेत ह्यावर विस्वास होता. सदानंद साधूला म्हणाला— "साधू महाराज, माझी बायको सगळ्या बाबतीत खूप चांगली आहे. थोडक्या करता उगाचच भाड्यावर राग उघडून काढते. ती स्वभाव तुम्ही बघला."

साधूने अरुणाला बोलावून विचारले— "मुली, आपल्या नवऱ्यावर खूप प्रेम करतेस ना?"

अरुणाने मुक्यानेच मान झोळावली.

"बर, तुला आपल्या नवऱ्याच्या स्वभावात काही बदल व्हावा असे वाटते का? साधूने परत विचारले.

पुन्हा अरुणाने होकारार्थी मान झोळावली.

"तर सांग, कशा ठऱ्हेचा व्हावा? साधूने जाणून घेण्याकरीता विचारले अरुणाने घाबरत नवऱ्याकडे पाहिले.

"तू घाबरू नकोस, आपल्या मनापासून सांग." साधूने सांगितले.

"ते खूप रागीट आहेत कोणत्याही छोट्या गोष्टीकरीता सारखे रागावत असतात. त्यांच्या तशा स्वभावात आपण कृपा करून बदल करावा" अरुणा म्हणाली.

“तुझ्या नवऱ्याचा राग एका खटीकर मी होऊ शकेल. ■ एक महिना एकदाच भोजन करावयाचे” साधु म्हणाला.

अरुणाने जेवण साधुचे म्हणजे मान्य केले. साधुने तिला ■ पाठवून दिले व नंतर साधु सदानंदला म्हणाला—“तुम्ही बायको तुझ्यावर मनापासून प्रेम करते. ह्याचा अर्थ असा की; तुझ्या रागावण्याने ती दुःखी आहे.”

“स्वामी! हा सगळा वेगळा आहे.” असे सांगून सदानंदने आपल्याला राग आला की; आपण काय ■ करतो. ते सांगितले साधुनी त्याचे म्हणजे जातपणे ऐकून घेतले ■ संवहास्य करीत म्हणाला—“तुझ्या रागांमि तुझे ज्ञान नुकसान होते. परंतु त्याचा उपयोग बायकोला होत नाही. तेव्हा तुलाच समजावसा पाहिजे की; ती किती चांगल्या स्वभावाची आहे, अशी बायको मिळणे मोठे भाग्याचे आहे.”

सदानंदला साधुच्या बोलण्यात काहीशरी सध्य आहे असे वाटले. परंतु बायकोच्यामुळे आपल्याला साधुचा उपदेश ऐकून घ्यावा लागला. ह्या कारणांकरिता त्याला बायकोचा खूप राग आला.

साधु घरातून बाहेर पडल्यावर त्याने आपल्या बायकोवर राग काढला व रागाच्या आवेशात त्याने विहिरीतून

पाणी घेऊन घर स्वच्छ धुवून काढले. ■ काम कराने समजते. ■ घरातून बाहेर पडली आणि संध्याकाळ उलटल्यावर घरी ■ आली. सदानंदने नाराजीने विचारले—“तू कोठे गेली होतीस?”

“शेजारच्या घरी काम करायला गेले होते” अरुणा म्हणाली.

“तुझ्या नवऱ्याला काय दुर्दशा झाली का? की तुला शेजार घरची कामे करायला लावावीत.” सदानंद दटावून म्हणाला.

“दुर्दशा नाही, पण राग आला होता. तुम्ही जगाच माझ्यावर विडव होता.

त्यामुळे मला सुद्धा खूप राग आला. माझ्या मनात सुद्धा घर काम करण्याची इच्छा आहे. पण तुम्ही मला काम करू देत नाहीत. त्यामुळे मी शेजारच्या घरी ■ काम करून आसे.” अरुणाने सांगितले.

शेजान्यांच्या घरी काम करून याही बेअर नाही का होणार?

आपली अन्न जाणार नाही. नक्की कारण एका साधुने मला यामे एतो अस्वस्व असल्याने मी ■ दुसऱ्याच्या घरी काम केले तर त्यांना ■ कामेच असे सांगितले-अरुणा म्हणाली.

“काहीही असो, परंतु तू दुसऱ्याच्या घरी काम केलेले मला आवडणार नाही.” सदानंद ओर देत म्हणाला.

“जो पर्यंत तुम्ही घरची कामे करीत राहास तोपर्यंत मी दुसऱ्याची कामे करणार.” अरुणाने स्पष्ट सांगितले.

“मी ■ घरातील कामे करतो त्यात तुझे काय नुकसान होते?” सदानंदने विचारले.

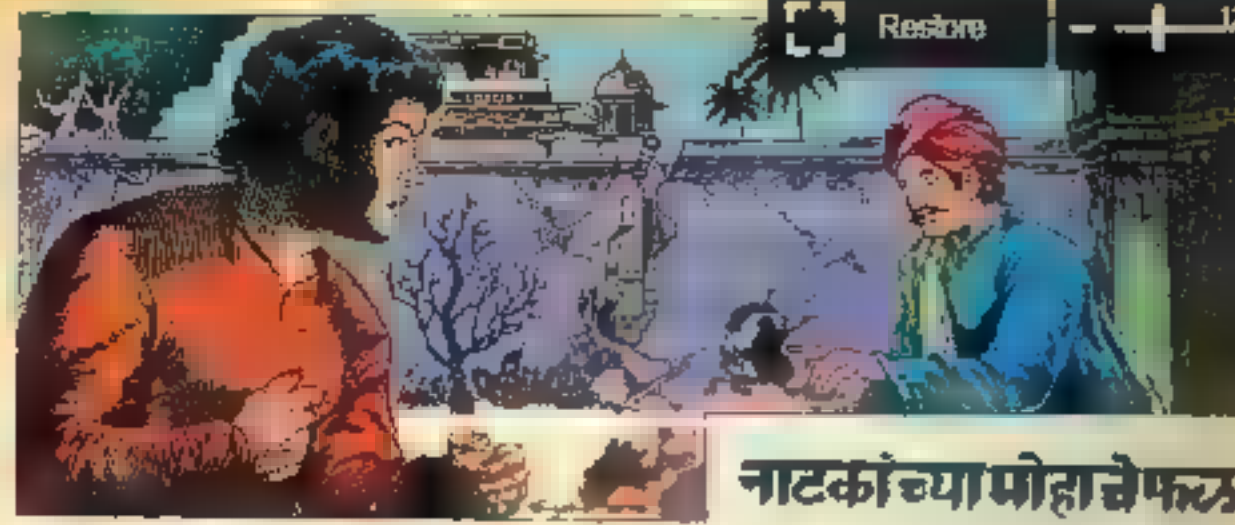
“तर मी शेजार घरची कामे केली तर तुमचे काय नुकसान होते?” अरुणाने विचारले.

बायको बरोबर वादविवाद घातल्यामुळे सदानंदच्या लक्षात आले. की बायकोवरच्या अतीशय प्रेयामुळे व तिला जास्त मेहनत ■ पडू नयेत म्हणून आपण काळजी घेतो. तसेच बायको आपल्यावरच्या प्रेयामुळे आपण करीत असलेले कष्ट सहन करू शकत नाही.

“अरुणा मला क्षमा कर. मी परत तुझ्यावर रागावणार नाही.” सदानंद म्हणाला नंतर त्याने तिला उपास करण्याचे सोडून देण्यास सांगितले. परंतु तिने साधुने सांगितल्यामुळेच माझ्या कळाला यश आले असे समजून एक महिना उपास करण्याचे ठरविले ■ एक महिना उपास केला. तिच्या बरोबर सदानंदने एक महिना उपास केला. त्यांनी एकमेकांवर विनाकारण रागावण्याचे सोडून दिले ■ एक दुसऱ्याला मदत करीत आपले आमुष्य आनंदात घालवू लागले.

नाटकांच्या मोहाचे फळ

आनंद लहानपणापासूनच शिक्षणाकडे

दुर्लक्ष करून नाटकांच्या फंदात पडून गावात मटकत असे. शेवटी कंटाळून त्याने गाव सोडले. तो गावहारात पळून आला. तेथे एका नाटकाच्या कंपनीत प्रवेश करून साधेसेच काम मिळविले. त्याचे नाटक आठवड्याने प्रदर्शित होणार होते.

त्या नाटकात आनंदाचे काम म्हणजे— एक मुलगा आईशी भोवण घेऊन घरा सोडून निघून जातो. तेव्हा मामा त्याच्या शोधार्थ बाहेर पडून त्याला शोधून काढतो. व म्हणतो—“हे पहा मुला, तुझ्या आईने तुझ्या आठवणीने अंधारण घरले आहे. दिवस रात्र तुझ्याच नावाना जेप करते आहे. घरी चल.” पण मुलगा आपल्या आईकडे जाण्यास साफ नकार देतो. शेवटी बाजारातच त्याची आई त्याला भेटायला त्याच्याकडे येते. आईचे प्रेम व माया बघून

तो आपल्या घरी परत जायला तयार होतो. नाटकात आनंदच्या मामाचे काम स्वतःचा नाटकाचा मालक निताराम करणार होता. आनंदला अजूनही नाटकाची आवड तेवढी होती की त्याने नितारामाची ताकीद घालू असे.

एके दिवशी निताराम यंत्राकाली सूप उगिरा पोहोचला व म्हणाला—“आनंद, मला खूप जखरीचे काम आले आहे. मला उद्या पासून येण्यास जमजार नाही. दोघांचेही संभाषण म्हणून तालीम कर.”

“ठीक आहे.” असे आनंद म्हणाला. बरे आतमले. त्या घराला पाठीमागे लागूनच जमिनदाराच्या घराची वंच बाघलेली भिंत होती. ती काही ठिकाणी उखडलेली व त्याला मोठमोठ्या भेगा पडलेल्या होत्या. आनंदने नाटकाचे संभाषण मोठ्याने

म्हणावयास सुरवात केली निताराम—“घरातून नू निघून जाण्यामुळे तुझ्या आईची तळवेत अणवोच विषडली चल मी तुला घरी नेऊन पोहोचवतो.”

“मामा, त्या घरात पुन्हा म्हणून पाय ठेवणार नाही.” असे म्हणत आनंदने रामाचा अभिनय केला.

हे नू काय म्हणतो आहेस मुला? तू न दिवण्यामुळे तुझी आई किती वाळली आहे याची काही तुला कल्पना आहे का? आणि तू येणार नसल्यास तर तुझ्या आईचा तर समज-सितारामने म्हटले.

अशा तऱ्हेने दोघांनी बोडावेळ आपापले संवाद म्हटले नंतर निताराम आपल्या

कामाला निघून गेला. आनंदने मागील घारी विहिरीवर हात तोंड मुसले. आत येऊ लागला.

तेवढ्यात भितीच्या पलीकडून त्याला टाळघा बाजविल्याचा आवाज ऐकू आला. त्याला आश्चर्य वाटले. त्याने बघून त्या भितीच्या फटीतून पलीकडे पाहिले.

ह्यावेळेस त्याला कोणाचे तरी शब्द ऐकू आले—“तू ह्या अंधारात मी कोणी भूत किंवा विषाचक्य आहे असे समजला असणिल. परंतु मी तशा कोणी नाही. माझ्या अंधवी ये.”

तो आवाज ऐकून आनंद भिटाईने पुढे सरकला व त्या आवाजाच्या दिशेने भितीच्या फटीपाशी आला. त्याच्या पलीकडे त्याला एक सफेत वाढी असलेला म्हातारा माघूस दिसला.

त्या म्हाताऱ्याने जरा बटावूनच विचारले—“हे बघ, तुम्ही आई भरणाऱ्या डेपली आहे; तुम्हा मामा तुला घरी न्यायला एवढ्या विनवण्या करीत आहे. तरी नू घरी न जाण्याकरीता एवढा हुट्ट का करतो आहेस?”

आनंदला समजले की, म्हातारा नाटकातील संवादाना खरे समजून बसला आहे. त्याने विद्न म्हटले—“कोणीही येऊन माझी मन घरणी करू दे. मी माझ्या घरी परत जाणार नाही.

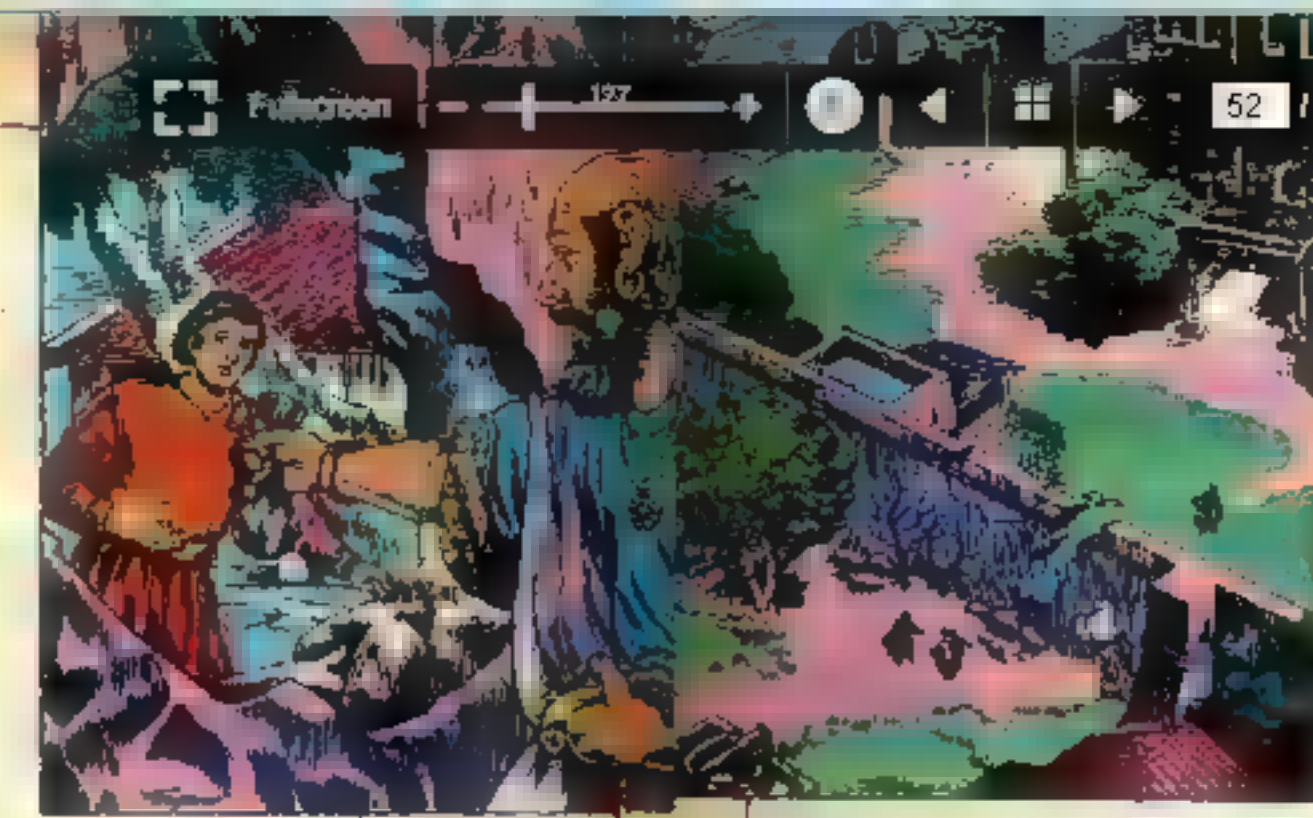

म्हातारा बरेच-तीन काण गण राहोला
■ म्हणासा-“मुला, रागाच नकोस. ■
घर माझेच आहे. मी पण तुझ्याच सारखा
जहानपणी रागाच्या भरात घर सोडून
निघून गेलो होतो. माझी आई माझ्याच
नावाचा जप करीत ■ लोक सोडून गेली.
मी काही दिवसानंतर घरी गेलो परंतु
त्याचा काय उपयोग.”

मंतर आनंदला समजले की, तो बूढ
माणूस दुसरा तिसरा कोणी नसून एक
धनवान जमिनदार आहे. तेव्हा त्याच्या
जगात एक युक्ति आली आनंदने अखंत
चिंताग्रस्त चेहरा करून जमिनदाराला
सांगितले-“मी एका गरीब कुटुंबातला
मुलगा आहे. त्यामुळे काही पैसा कनबाचा
ह्या आशने मी घर सोडून ह्या जहरात आलो.
माझे घर दहून खूप जांब आहे, आणि
घरी जायचे म्हटले म्हणजे पैशांची खूप
जबर पडेल. ते मी आता कोठून आणू ?”

हे उत्तर ऐकून जमिनदार मोठ-
मोठपाने हंसू ■ आणि म्हणाला-
“तुला घरी जाण्याकरीता थोडे पैसे देतो
थोडा थोडा. मी तर एकटाच आहे मागी
माझ्याकडे खूप धन-संपत्ती आहे. असे
म्हणत तो आठ मध्ये निघून गेला.

अर्धा तास झाला. आनंद ■ अंधारात
भितीजकळ उभा होता. त्याच्या मनात

एक संका भासो. ■ बूढ गृहस्थ करंच
जमिनदार आहे ■ कोणी भूत-पिसाब ?
ही भीतीने जमिनदाराच्या वाटेकडे डोळे
लावून उभा राहिला. तेवढ्यात जमिनदार
■ मोठ्या भिती ■

त्याने त्या भितीच्या भगदाडातून एक
पुरचंडी ■ हातात दिली आणि
म्हणाला-“ ■ ही पुरचंडी घे, आणि पहाट
होताच आपल्या घरी निघून जा.”

आनंद तो पुरचंडी घेऊन घराच्या आत
■ त्याने दिव्याच्या प्रकाशात तो उघडली.
त्यातील दहा सोप्यांच्या ताण्याने त्याचे
डोळे विपून गेले. त्याने परत ते सर्व बांधले व
आपल्या पेटीत ठेवला ठेवून दिले.

“माया, मी एकदा सांगितले आहे ना.
की, मी एकदा ठरवले की माझे बोलणे
बदलणार नाही. तुम्ही येथून जा पाहू.”
आनंदने दृढनिश्चयाने म्हटले.

“मी तुझ्या आईला जाऊन सांगतो की,
तुम्ही तब्येत ठिक नाही. दोन, तीन दिवसात
तुला ■ येतो. तोपर्यंत तू तुझा विचार
बदलून ठेव व माझ्याबरोबर घरी चल-
सिताराम असे म्हणून घरी परत गेला.

आनंदने जाणले की, ■ संभाषण जमिन-
दाराने ऐकले असावे असे समजून त्याने
भितीच्या भगदाडातून पत्तीकडे पाहिले.
तेचे जमिनदार उभाच होता. त्याने बरबा-
दून विचारले-“मी तुला पैसा दिला. तू
घरी जायची गोष्ट सांगितलीस, मग पैसा
का नाहीस ?

आनंद सजिल झाला व म्हणाला-
“काल मी आपल्याला सांगायला विसरून
गेलो. की, मी इथे कित्येक लोकांच्याकडून
कर्ज काढले आहे. ते परत केल्याविषाय
दहून जाणे बरोबर दिसणार नाही.”

“हो, हो, तुझे म्हणणे बरोबर आहे.
तू पैसा काळच तुझ्यावर कर्ज आहे ही
गोष्ट का सांगितली नाहीस ? थोड थोड.”
असे म्हणत तो बूढ जमिनदार आत गेला.
आणि माणसो एक पैसांची पैली घेऊन
बाहेर आला.

दुसऱ्या दिवशी शेजारपावाच्याकडून
त्याने माहित करून घेतले की जमीनदार खूप
उदार स्वभावाचा आहे. संकटात पडले-
ल्याच्या मदतीला तो नेहमी धावून जातो.

आनंदच्या मनात पैसांची साळसा
निर्माण झाली. त्याच्या मनात जमिनदारा-
कडून आज्ञाची पैसा सुवाढायची दुर्बद्धि
झाली. त्या दिवशी संध्याकाळी अंधार पडू
झागला. तेव्हा सिताराम परत आला. दोघे
पाठांतराकरीता पाठीमागच्या न्गोलीत गेले.

सिताराम आपले संवाद म्हणू लागला-
“तुम्ही आई तुझ्या वाटेकडे डोळे लावून
देवटाच्या घटका मोजत आहे. अजूनही
उसिर करू नकोस. लगेच घरी चल.

आनंदने मोठ्या उत्कंठेने भितीच्या फटीतून पाहिले आणि हात पुढे केला. जमिनदाराने त्याच्या हातात पैशांची थेंबी ठेवली व म्हणाला—“आता उशिर करू नकोस. सकाळी उठल्या बरोबर आपल्या गाची निघून जा. तुझ्या आईकडे तू केलेल्या चुकीची माफी माग.”

आनंदने पैशांची थेंबी घेतली व घरात येऊन परत विझ्याच्या प्रकाशात उषावून पाहिली. ह्यावेळी सोन्याची तीस नाणी होती. त्याने ती सुद्धा आपल्या पेटीत तळाशी ठेवून दिली.

अशा तऱ्हेने त्याचा जमिनदारांकडून तीस सोन्याची नाणी मिळाली. अजून मिळविण्याच्या आघेने तो दिवसभर काही ना काही तरी युरया कोपू लागला.

त्या दिवशी संध्याकाळी सिताराम त्याच्या घरी पोहचला व म्हणाला—“आनंद, नाटकाचा शेवटचा भाग थोडा बदललेला आहे. आईच्या मरणाची मुलाच्या मनात तिच्या विषयी प्रेम व त्याला पश्चाताप होत आहे. त्याचा संवाद असा: “अरेरे! सर्व संपले मुलाने आईचे ऋण फेडले. मी तुझ्या आईला सांगितले तुझी, तन्वेत ठिक नाही. तेव्हा तशाच अवस्थेत तुझ्या आईने भाव्याची गाडी ठरवली व ती तुला पहाण्याकरीता निघाली. पण काय उपयोग

गाडी गावाच्या बाहेर आली नाही तोच तिची प्राणज्योती मालवली.”

आनंदने अनिच्छेने आपली मान होलावली. तेवढ्यात जमिनदाराच्या भगवानातून मोठ्याने वृद्ध जमिनदाराचा आवाज आला—“अरे, दुष्टा पहात्यागामुनच माझ्या मनात ही काली की असेल होईल. मी येतोच तिथे.

ते ऐकून सिताराम धावून म्हणाला—“ह्या कंधारात हे कोण ओरडते आहे? कोणी मृत पिशाचच तर नाही.”

आनंदच्या तोंडून आवाज फुटला नाही. तो उभा घरघर कापू लागला. व जमिनदाराने

दार व हातात काठी घेतलेला त्याचा नोकर दिसला.

जमिनदाराने आनंदकडे रावाने पहात विचारले—“मी तुला घरी परत जाण्याकरीता सोन्याची तीस नाणी दिली. तरी तू घरी गेला नाहीस. परंतु आपल्या आईच्या मरणाचा कारण झालास. तुझ्या सारख्या दुष्टाची साबली पडणे सुद्धा पाप आहे.” असे म्हणत त्याने आपल्या नोकराकडे नजर वळविली.

जमिनदाराच्या नोकरांनी साऱ्या घराची पहाणी केली. व आनंदच्या पेटीच्या तळाशी ठेवलेली तीस सोन्याच्या नाण्याची घेनी बाहेर काढली. आणि आपल्या मासऱ्याच्या पाठोपाठ बाहेर निघून गेला.

सितारामला सरी गोष्ट माहित झाली. त्याने दांत-ओठ खाल रागाने पहात म्हटले—“ह्याचा अर्थ असा की; नाटकाच्या संवादानात करे समजून जमिनदारांनी तुला नाणी दिली. परंतु तू चुकून सुद्धा मला ती गोष्ट सांगितली नाहीस. तुझ्या स्वार्थपिण्याचे

फळ तुला चांगलेच मिळाले. असल्या लोभी माणसाला आमच्या नाटक कंपनीत काहीही काम मिळणार नाही. तू आताच्या आता येथून चालता हो.” अशा तऱ्हेने रागावून सिताराम तेथून निघून गेला.

आता आनंदला खूप पश्चाताप होऊ लागला. त्याने आपल्या आई बरोबरच नाहीतर एका वृद्ध जमिनदारा बरोबर थोटे बोलण्याचे पाप केले होते. आपल्याच गावात काही धंदा करण्याकरीता त्याच्या आईने आपल्या हातातील बांगडी विकून त्याला पैसे दिले होते. परंतु नाटकाच्या पडदा पडून त्याने सर्व पैसा व थेंड फुकट चालविली होता.

अजून सुद्धा आषाढ बरी परत गेली तरी आपल्या आईला आनंदच होईल. असा विचार करून तो मनापासून निश्चय करून गावातच काहीतरी उद्योगधंदा आईच्या सेवत रहावयाचा निश्चय घेतल्या दिवशी पहाटेच आपल्या गाची निघाला.

निष्कृपाणसानेदान

गिरीनगरात प्रतापसेठ नावाचा, एक जमिनदार रहात होता. तो आजू-बाजूच्या गावातून सुद्धा एक अव्वल दर्जाचा कंजूस व स्वार्थी म्हणून प्रसिद्ध होता. जसा म्हातारपणाकडे झुकू लागला तशी त्याच्या मनात पापाची कल्पना येऊ लागली व तो वेचमस्तित धोडा घेऊन साकडू लागला. त्याच सुमारास गिरीनगरात एक साधू आला. त्याच्या दर्शनाकरीता प्रतापसेठ गेला. व त्याचे दर्शन घेऊन म्हणाला- "स्वामी मला माझ्या मृत्युनंतर जर स्वर्गात जावे असे वाटले तर त्या करीता काय केले पाहिजे? आपण कृपाया सांगावे." साधूने त्याला भरपूर दान करावे म्हणून सांगितले. प्रतापसेठने साधूला वचन दिले व तो आपल्या घरी परत आला.

प्रतापसेठचे साधू बरोबरचे बोलणे एका गरीब ब्राह्मणाने ऐकले. तो दुसऱ्याच दिवशी

जमिनदाराच्या घरी जाऊन पोहचला. त्यावेळी प्रतापसेठ आराम करीत होते. गरीब ब्राह्मणाने त्यांना पाहिले तेव्हा ते एका रेलची सव्यात, गळ्यात सोऱ्याची माळ व पांजी बोट्यातून हिन्यांच्या वेषात बसलेले दिसले. गरीब ब्राह्मणाने विचार केला की; काहीही मागितले तरी दानाच्या रुपाने कुठलीही किंमती वस्तुच नवकी मिळेल.

जमिनदाराने मनातून त्याच्या येण्याचे कारण जाणले व गरीब ब्राह्मणाच्या दुसऱ्या दिवशी येण्याबद्दल सुचविले.

दुसऱ्या दिवशी गरीब ब्राह्मण जमिनदाराच्या घरी गेला. त्याने पाहिले तो त्याच्या अंगासांघावर काहीही मळते अंगात साधासाध कंपडा होता.

जमिनदार हसून म्हणाला, मला लहान थोर ही भावनाच बरोबर वाटत नाही.

एक श्रीमंत एक गरीब हा भेदभाव सहन होत नाही. म्हणून मी एका साधारण नागरीकाचे जिवन जगण्याचा निश्चय केला आहे. आता तु आणि मी दोघेही समान आहोत. त्यामुळे मी तुला काही दान देण्याचा प्रयत्न करत नाही.

गरीब ब्राह्मण नम्रपणे म्हणाला- "तुम्ही कशी कां? आपली वेषभुषा बदलली तरी आपली संपत्ती कधीही दुसऱ्याची होऊ शकणार नाही. त्यावर आपलाच हक्क व अधिकार राहू शकतो. त्यामुळे तुम्ही कसेही माझ्यापेक्षा मोठेच आहात. आपण माझ्या बर कुवा करून मला कोणतेही दान करा."

जमिनदार दोन मिनिटे विचार करीत राहीला व गरीब ब्राह्मणाला परत दुसऱ्या दिवशी येण्याबद्दल सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी गरीब ब्राह्मणाने जमिनदाराला पाहिले व तो त्याचा मगवा वेच पाहून चकच आला.

जमिनदाराने ब्राह्मणाला पाहिले व म्हणाला- "मी संन्यास घेतला आहे. त्यामुळे

ह्या संसारातील घन-संपत्तीचा व माझा काहीच संबंध राहिला नाही.

तर तुम्ही आपल्या साऱ्या घन-संपत्तीचे काय केलेत?

"जेव्हा मी सगळ्याचा त्याग केला तेव्हापासून तो संपत्ती सर्व माझ्या मुलांची झाली." जमिनदार म्हणाला.

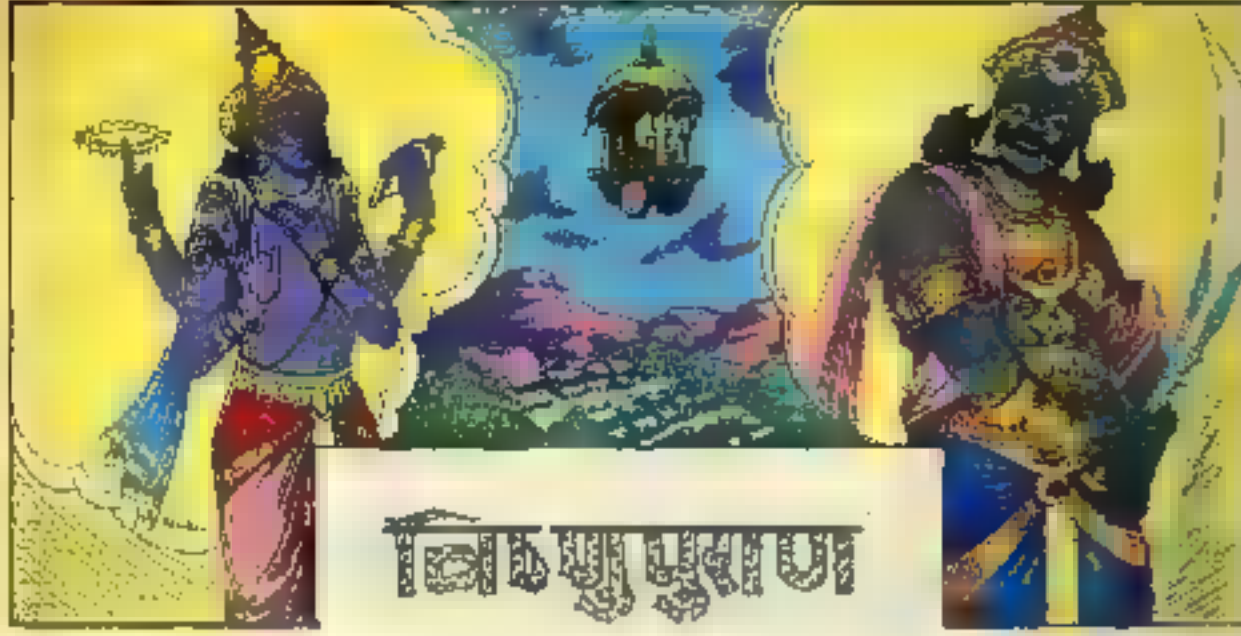
"ठीक आहे, मी आपल्या मुलांकडे जाऊन दान मागतो" असे म्हणत ब्राह्मण आत लागला.

जमिनदार त्याला थांबवत म्हणाला- "माझ्या मुलांनी माझ्या समोर अशी प्रतिज्ञा केली आहे की; वडिलांच्या संपत्तीचा एकही भाग कोणालाही दान करणार नाही. ते आपल्या वडिलांचे आज्ञाधारी मुलगे आहेत.

ह्यावर गरीब ब्राह्मण एक दिव्यस्वात घेत आपल्या घरी परतला. जमिनदाराला कोणीही याचक केव्हाही परत भिषा मागण्यास येणार नाही या कारणांमुळे शांत झोप घेऊ लागली.

विष्णुपुराण

श्रीकृष्णाच्या बरोबी बरोबर शत्रूंची वादू लागली. शिशुपाल व जरासंध यांना बरेच दुष्ट रावे लोक येऊन मिळाले. पौष्पक नावाचा कच्छ राज्याचा राजा साकडाचे हात लावून त्यात संखे वारण करून एका हातात गदा घेऊन भीम विष्णु आहे. कृष्ण अवतार नाही. म्हणून सगळीकडे सांयत हिंदू आगला. शिशुपालाचा छोटा भाऊ शाकव हा कृष्णाचा भावत्या बरोबर युद्ध करण्याकरीता बोलावू लागला. पूर्व दिशेला नरकासुराने अतिशय कत्याचार व गोवळ मानवून दिला. दक्षिणेकडे बळी चक्रवर्तीचा मुलगा बाणासुर याने शंकराच्या रक्षणाकरीता शोणपुर ही आपली राजधानी

करून राज्याचा विस्तार राजसलोकाच्या संख्येने जास्त वाढविला.

कालयवन याचा लहान भाऊ कालान्तक ह्याची पत्निका ज्योतिषाने पाहून त्याचे भविष्य बर्तवले होते की; कोणत्याही प्राणी-मात्र्यापासून ह्याला मरण नाही. त्याचा कायदा घेऊन. यवन आणि म्लेच्छ सैन्यांच्या मदतीने त्याने बिकडे तिकडे हत्याकांडे करण्याचे सुरू केले. तो देवांची देवळे व मूर्ती उध्वस्त लागला.

अनेक देशांवर करून तो गांधार देशात पोहोचला. तेथे असलेल्या संगमरमर दगडातील मोहीनीची जिवंत भासणारी मूर्ती पाहून तो मंत्रमुग्ध झाला. कृष्णाने विश्वकर्माकडून उखी मूर्ती घेवून त्यात

मायावीक्य धारण प्रवेश केला होता. ही गोष्ट कालान्तकाचा माहीत नव्हती.

दण्डोर्मूर्तीला कालान्तकाने अंतपुरात नेले विचार केला की ह्या मूर्तीत जीव आणला तर काय छान होईल.

एकदा रात्री सुंदर संगीताचे ध्वनी बरोबर पायातील पेंबणाच्या आवाजाने कालान्तकाचा मान झाली. तो पहातो तर ते शिल्प एका सुंदर स्त्रीचे रूप घेऊन गाते नाचते आहे. तो प्रेमाने गेला. तिने त्याला बाहुपाशात घेतले. दुसऱ्याकणी ती मूर्ती पुन्हा दगडाची झाली. तिच्या मिठीत तो बळू लागला व धप्पदिसी झाली पडला. त्या मूर्तीचे हात पण तुटून गेले.

त्याच बरोबर कालान्तक मरण पावला. परंतु यवन राज्यात हात तुटकी मोहीनीची मूर्ती मात्र बचून राहिली आहे.

त्यानंतर श्रीकृष्णाने कालान्तकाच्या सैन्याला सुद्धा पळवून लावले. परंतु सर्व यवन राज्य ज्वालामुखी होऊन भस्मीभूत झाले. ह्याच प्रकारे पवित्र दिशेचे म्लेच्छ यवनांचे नष्ट झाले. पूर्वीकडे प्रागज्योतिषपुर राज्याचा राजा नरकासुराच्या मत्स्याचारांनी लोक हुवाकदिल झाले.

बराह अवतार धारण करून विष्णुने जेव्हा पृथ्वीचा उद्धार केला. तेव्हा मूढेधोच्या पोटी जन्म घेतलेल्या नरकासुराने प्रागज्योतिषपुर ही आपली राजधानी करून तेथे राज्य करू लागला. त्याने असुरांना एकत्रित करून देवांच्यावर चढाई केली. देवांवर मिळविला. तेथून वेवसाता भरिली हिची कर्णकुंडले तोडून आणली. ऋषिमुनी, साधु-संत व सज्जन लोकांना ते त्रास देऊ लागले. त्याने पृथ्वीवरच नरक बनवला. सोळा हजार कुमारी-कन्या आपल्या बंदीवासात ठेवले होते.

नरकासुराच्या मत्स्याचारांना कंटाळून देवांनी ऋषिंनी कृष्णाकडे प्रार्थना केली. की, त्याने घेऊन नरकासुराचा वध करावा. कृष्णाने अभयदान दिले. तो सत्यभामेसह नरकासुराची लढण्यास निघाला.

नरकासुराला एक बर मिळाला होता. मू-देवीकडून त्याचा कर मार लागला तर त्याचा अंत होईल, म्हणूनच सत्यभामा मू-देवीच्या अंगापासून जन्मली होती.

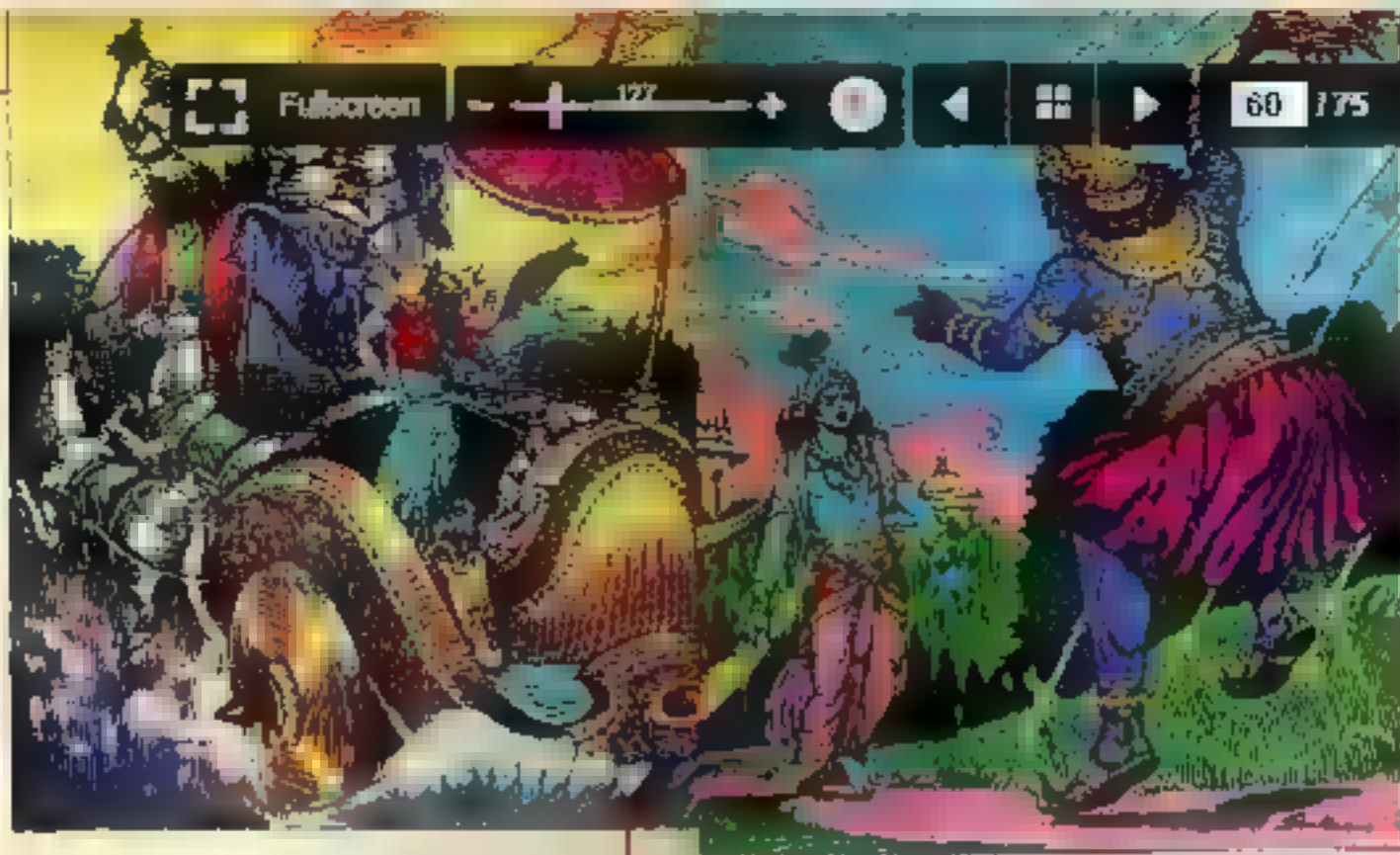
श्रीकृष्णाने गरुडवाहनावर सत्यभामेसह बसून प्रागज्योतिषपूरवर जाऊ केली आणि बऱ्याच असूरांची हत्या केली.

शेवटी एका मद्यमस्त हत्तीवर बसून नरकासूर कृष्णावर चालून आला. तेव्हा कृष्ण विस्त्रांती घेत होते. म्हणून सत्यभामेने नरकासुराबरोबर युद्ध केले.

सत्यभामेने आपल्या धनुष्याची प्रत्यंचा कानापर्यंत ओढली. नरकासुराचे रक्त करून बाण सोडला. तो जाऊन नरकासुराच्या वक्षस्थळाला लागला. तो जमिनीवर धाडविशी कोसळला, परत पुन्हा सर्व बळ एकबटून हातात घेऊन कृष्णावर चालून आला. श्रीकृष्णाने आपल्या चक्रायुधाने नरकासुराचे डोके उडवले.

डोके उडता अशीच नरकाने विष्णूच्या रूपात असलेल्या कृष्णाची स्तुती केली व असा घर मागितला की, त्याची स्मृती रहाण्याच्या दृष्टीने एक दिवस आनंदाने उत्सव केला जावा.

नरकासुराच्या वधाच्या दिवशी नरकचतुर्दशी व दुसऱ्या दिवशी आनंदोत्सव म्हणून दिवाळी करण्यात येऊ लागली.

त्यानंतर कृष्णाने नरकाचा मुलगा मद्यस्त ह्याचा राज्याभिषेक करविला. अदितीची कुंकले येऊन तो सत्यभामेसह द्वारकेला आला.

एक दिवस कृष्ण दक्षिणजीच्या महालात बसले होते. त्या वेळेस नारदाने येऊन एक पारिजातकाचे फुल कृष्णाला दिले. कृष्णाने ते फुल दक्षिणजीच्या हातात दिले. ते समजताच सत्यभामा स्तली. तेव्हा कृष्णाने तिची धमजून काढत म्हटले—“तू रागावू नकोस, पारिजातकाचे फुलच नाही वृक्षच तुझ्या महालात बाणून काढतो.”

कृष्ण सत्यभामेसह गरुडवाहनावर बसून देव लोकात पोहचला. तेथे अदितीची कुंकले देऊन घनात विहार करीत असतांना

पारिजातकाचा वृक्ष दिसला. त्याने तो मुळापासून उपटून काढला.

सत्यभामा व कृष्ण पारिजात पळवून येऊन इंद्राने त्यांना पाहिले. तो त्यांच्याशी लढायला आला. इंद्राने कृष्णाच्या अंगावर वज्रायुध फेकले. ते गरुडाच्या पांढऱ्या जाऊन सागले. त्याने पंख भटकून टाकून दिला.

ह्या प्रकारे इंद्राचा गर्व भंग झाला. त्याने सांगितले—“कृष्ण जोपर्यंत पृथ्वीवर राहील, तोपर्यंत हा पारिजातकाचा वृक्ष सुद्धा पृथ्वीवरच राहिल.”

सत्यभामेच्या वंतःपुरातला उश्वास फुलाने नेहमी दंवरून येऊ लागला.

कृष्णाने पुत्र प्राप्तीच्या इच्छेने कैलासावर जाऊन शंकराची तपस्या केली व शंकराकडून अनुग्रह प्राप्त केला. त्याच वेळेस शालव व पीडक राक्षसांनी द्वारकेच्या लोकांना मृप बास दिला. कृष्णाने परत येऊन दोघांना ठार मारले.

दन्तवक्र, मेलेल्या माणसांचे अंतिम संस्कार करत होता. त्याच वेळेस कृष्ण त्याला सामोरा गेला. कृष्णाने त्याच्यावर प्रति हत्का केला. विजय नावाचा जो अंश त्याच्याजवळ होता. तो सामावून टाकला.

कृष्णाचा मुलगा प्रद्युम्न, प्रद्युम्नाचा मुलगा अनिरुद्ध ह्याला नागासुराची मुलगी हिने स्वप्नात पाहिले व ती त्याच्यावर मोहित झाली. तिची सखी चित्रलेखा हिने त्याला भावाची रूपाने जवेच्या महालात आणले. तेव्हा उषाने अनिरुद्धला आपला पती मानले.

बाणासुराने अनिरुद्धला नागपाशाने बंधी करून बंदित ठेवले. आपल्या मातवाला सोडण्या करीता कृष्ण बाणासुराबरोबर लढायला आला. बाणासुराला वाचवण्या करीता आलेले शंकर मगवान कृष्णाच्या हाती पराजित झाले.

कृष्णाने बाणासुराच्या हजार हातांपैकी दोन हात शिल्लक ठेवून बाकी हात कापून

काढले. त्यामुळे हार मानून बाणासुर
कृष्णाला शरण आला. कृष्णाची नातू
अनिरुद्ध ह्याच्याबरोबर आपली मुलगी
वैष्णो हिचा विवाह घाटाने करून दिला.
त्यामुळे दक्षिणेकडील राक्षस व उत्तरेकडील
राजा लोकांचे संबंध जोडले जाऊन
त्यांच्यात मैत्रीचे संबंध वाढले.

त्यानंतर कृष्ण पांडवांचा सारथी म्हणून
राहिला. बलरामाच्या इच्छेला डावलून त्याने
सुभद्रेचा विवाह अर्जुनाबरोबर लावून दिला.

जाणववन जळण्याच्या वेळेस कृष्ण
आणि अर्जुनांनी तेथे रहाणाऱ्या महाशिल्पी
व मय राक्षसांची रक्षा केली होती.
त्यामुळे त्यांनी पांडवांना बचवून दिले.
की त्यांना एक अद्भुत असा महासैन्य
वेळ. अग्निदेवाने कृष्णाला अर्जुनाला
प्रसन्न होऊन कृष्णाला सुदर्शन चक्र
पांडवसैन्या शत्रू व अर्जुनाला गांडीव धनुष्य
व देवदत्त शंख म्हणून अक्षय तुणीर ही
आयुधे दिली.

युधिष्ठिराने जेव्हा राजसुययज्ञ आरंभला
तेव्हा जरासंधाचा वध जपूळ आला होता.

श्रीकृष्ण भीम आणि अर्जुन मगच्या
वेळांत भिक्षा मागण्या करीता एकदा
जरासंधाच्या महालात गेले.

जरासंध वकासुर, दुर्योधन किचक हे,
भीमसेन ह्यांच्या तोंडीने शक्तिशाली

होते. त्यामुळे कृष्णाने जाणले की एका-
कडून याकी चारोजणांचा करणे
चांगले. ह्या पूर्वी भीमाने वकासुराचा
वध केला होता. म्हणून त्यालाच जरा-
संधाचा वध करावयास सांगणे चांगले.
जरासंधाचे मरण हे ज्ञानाने होणार नव्हते.
तर त्याला मयोमय चिह्न त्याला
मारणे सांग होते.

श्रीकृष्णाने जरासंधाचा सांगितले की;
जेवण्याच्या नंतर आमच्यापैकी तु एकाशी
तरी कुस्ती करावयास पाहिजे. ह्या अपेक्षेने
आम्ही आलो आहोत.

जरासंध म्हणाला—“हे कृष्णा, तू
घाबरून प्रवर्ण वीरला पळून गेलास.

अर्जुन हा तर दुर्बल आहे. रहाता राहिला
तो भीमसेन त्याच्याशी मी कुस्ती जेव्हायला
तयार आहे.”

ह्यावर जरासंध व भीमसेन ह्यांच्यामध्ये
मयंकर कुस्ती सुरू झाली. भीमसेनने त्याला
खूप लोळवले. वेळ कळत कळत कृष्णाच्या
जरासंधाला मयोमय पकडून
दोन मांग केले पुन्हा जोडले नवे
म्हणून दोन्ही बाजूला उलटे करून टाकून
दिले. अशा वृत्तेने कृष्णाने भीमाच्या
करवी जरासंधाचा वधवून आपला.

श्रीकृष्णाच्या विनंतीवरून युधिष्ठिराने
राजसुय यज्ञाचे अद्यस्वान कृष्णाला
अर्पण केले.

त्या मरसभेत मध्यभागी उभे राहून
अशुपालने श्रीकृष्णाला अद्यस्वान दिल्या-
बद्दल नापसंती दर्शवली. त्याने आपली
तलवार उगारून कृष्णाला व पांडवांना
ठार मारण्याचा निश्चय केला. त्याने
कृष्णावर जोडारडा चोर म्हणून आरोप
केला. व यज्ञाचे पळ मिळण्याच्या
योग्यतेचा नाही म्हणून सांगितले.

तसेपण शिशुपालाचे वांमर वपराच
पूर्ण होत आले होते.

कृष्णाने भयंकर रागाने आपले सुदर्शन
चक्र शिशुपालावर सोडले त्याचे डोळे
उडविले. त्यामुळे शिशुपालामध्ये असलेला
जय हा ज्योतीच्या स्वरूपाने कृष्णात जाऊन
विलीन झाला. अशा वृत्तेने जयविजय हा
तिसरा जन्म पूर्ण झाला. ते भाग्यमा
वापापासून मुक्त झाले व बैकुंठात
विष्णूच्या इरापाळाच्या रूपे जाऊन राहिले.
मय कारागीराने पांडवांनाकरीता भुशलतेम
वांघजेचा अप्राप्तिम सत्ता महास दुर्योधन
पहाण्यास निघाला व तो पाहून आश्चर्य-
चकित झाला. आतील अनेक अदभुत रचना
पाहून अनेक वेळा अपमानित झाला एका
वेळेस तर रत्नसज्जित गालीचा समजून त्याने
त्यावर पाय ठेवला व पाण्याच्या होदात
घम्टिली पडला. ते पाहून दीपदीला खूप हसू
जाले. शीपदीच्या हसण्यामुळे दुर्योधनाचा

अपमान झाला. तेव्हा शकुतीने दुर्योधनाचे सत्त्वं केले व कोणत्याही कारणाचे पाहवना व दोषदोला माझे दास करीन व अपमानाचा बदला घेईन तु पाहवना खुत झोळण्यास सिद्ध कर असे सांगितले.

मुदामा कृष्णाचा बालपणातील मित्र. श्रीकृष्ण बाली बांनी सांदीप ऋषीच्या आश्रमात अभ्यास केला होता. तेव्हा मुदामा मुळा त्याच्या बरोबर शिकावला होता.

रूप संतती व शारिद्वय यांनी मांयून गेलेला मुदामा पत्नीचा उपदेश ऐकून श्रीकृष्णाकडे भेटावयास गेला. जाताना बायकोने दिलेले पुरवुंडीभर पोहे त्याने कृष्णाकरीता नेले.

श्रीकृष्ण त्यावेळेस द्वारकेमध्ये आपल्या आठ पट्टराण्यांसमवेत ओपळ्यावर गसून लोके भ्रत होता. लावून घेत असलेला मुदामा पाहून त्याने जावत आऊन त्याला आपल्या बाहुपाशात घेतले व अंगरामाने आपल्या महात्मात नेले.

त्याने आपल्या राष्ट्रांची मुदामाबरोबर ओळख करून दिली. त्याचे हे आगत्य व आदर पाहून मुदामाला अरुंधत आनंद झाला. कृष्णाने त्याच्या हातातील पुरवुंडी ओढून घेतली व उघडून पाहिली. त्यात असलेले पोहे पाहून त्याने बोडे आपल्या तोंडात टाकले व बाकीचे आपल्या राष्ट्रांना दिले.

कृष्णाने केलेले अत्यंत प्रेम व आदर पाहून मुदामा कशाकरीता आला होता हेच विस्तरला. कृष्णाचे स्मरण करीत करीत बरी परत आला. तेव्हा त्याला आपले घर ओळखू आले नाही.

त्याच्या बराब्या जागी सुंदर असा महाल उभा होता. त्या महालाची घारे बांदी सोन्याची होती. ती प्रकाशाने तळगत होती. त्याचे ज्ञान रत्नाभाषणाचे होते. त्याची बायको दागदागिण्यांनी नटलेली होती. सर्व मुले रत्नामी पाहून कुलाचारानी बटवीत दिवत होती.

ज्ञानंतर मुदामान बरीच वर्षे आपले आद्यस्थ सुखासमाधानाने घालवले.

अद्भुत मैना

फारस देशात बसरा नावाचे एक मोठे व्यापारी केंद्र होते. त्यामुळे ॥॥ करण्यास व पहाण्यास वेगवेगळ्या ठिकाणहून अनेक ॥॥क तेथे येत. त्यांना आयचे म्हणजे नगराला लागूनच एक वनवाट जंगल होते त्यातूनच मण्यांची एकच वाट होती. त्या जंगलात एक अद्भुत मैना होती. बऱ्याच जणांनी तिला पाहिले होते ॥ आश्चर्य चकित झाले होते. ज्यांनी तिचे गाणे ऐकले होते ते तिची तुलना गंधर्वगानाबरोबर करत.

॥॥ मैनेला पकडण्याकरीता बऱ्याच जणांनी प्रयत्न केला. परंतु कोणीही तिला पकडायला गेलेला परत आला नाही. परंतु दगडी मूर्तीत त्याचे रूपांतर झालेले आढळले.

त्या विचित्र मैनेची गोष्ट बसरा नगरातील राजकुमारी मुखताना हिच्या

समजली. तिच्या मनांत मैना मिळवायची ॥॥ निर्माण झाली. तिने आपल्या बडिमांना बोलावून नगरात दंडही पिटवायला सांगितली—“की, जो कोणी त्या विचित्र मैनेला पकडून आणून राजकुमारीला वेईल त्याच्याशी राजकुमारी लग्न करेल.”

त्या गावात श्रीमंताची तीन मुले रहात होती. तिथेही बाळपणापासूनच मित्र होते. त्यातील एकाच्या मनांत राजकुमारी बरोबर लग्न करण्याची इच्छा झाली. तो त्या मैनेच्या शोधार्थ जंगलात निघाला.

जाणाऱ्या येणाऱ्या वाटसरूंना विचारत ते शेवटी तो मैना होती तेथे येऊन पोहोचला. तो मैना जंगलांत मध्यभागी एका झाडाच्या फांदीवर बसली होती. तो हळूहळू त्या मैनेला पकडण्याकरीता आडा-जवळ जाऊ लागला. मैनेने त्याला जवळ

बेत बसतांना पाहून गायला सुरवात ॥॥ तिचे ॥॥ मधुर गाणे ऐकून तो मंत्रमुग्ध झाला. व पहाता पहाता गायला लागला. तो गाता धनोच त्याची शगडाची मूर्ती झाली.

॥॥ एक महिना उलटला तो न आलेला पाहून दुसऱ्याच्या मनांत राजकुमारीच्या बरोबर लग्न करण्याची ॥॥ उत्पन्न झाली. ॥॥ तो ॥॥ मैनेच्या शोधास निघाला. पहिल्या सारजीच दुसऱ्याची पण ॥॥ झाली.

तसाच आजही एक महिना उलटला. पहिले दोघे मित्र परत न आलेले पाहून तिसऱ्या मित्राला कासीमचा काळजी वाटू लागली. त्याच्या शोधास तो निघाला.

बऱ्याच जणांनी त्याला न आप्यावहूळ सांगितले परंतु तो म्हणाला—“मला काही मैना पकडण्याची इच्छा नाही की; राजकुमारीबरोबर लग्न करण्याची.” परंतु मी ॥॥ जिवलग मित्रांच्या शोधा-करीता जात आहे. जमलेच तर त्यांचे रक्षण करून घ्यायला बरोबर त्यांना घेऊन येईन साक्षात प्राण जरी गेल्या तरी मी चालवायला ॥॥ आहे.

कासीम ॥॥ मैनेच्या शोधास निघाला शेवटी ॥॥ मैना ज्या झाडावर बसायची तेथे येऊन पोहोचला. कासीमला पहाताच ती मैना मधुर स्वरात गाऊ लागली. कासीम पण मंत्रमुग्ध झाला. त्यालापण आतून गावेसे वाटू लागले. परंतु त्याने स्वतःवर ताबा ठेवून गाणे म्हटले नाही. कासीम मैनेच्या अगदी जवळ ॥॥ तेव्हा मैनेने गाणे म्हणणे बंद केले व ती कासीमकडे पाहू लागली. कासीमने कुसळतेने मैनेला हातात पकडले.

नंतर त्याने मैमाने तिला कुरवाळले व म्हणाला—“तुझी सुंदरता अपूर्व आहे. तुझ्या सारखी ह्या जगात दुसरी मैना नसेल. तू माझ्या दोन्ही जिवलग मित्रांना परत जिवंत करणार नाहीस कां?

मैनेने आपले डोके हलवले व म्हणाली—“ठिक आहे. मी तुझी इच्छा पूर्ण करीन.

तुझ्या ह्या दगडरूपी असलेल्या मित्रांच्या डोवयावरून उडव्याची परवानगी मला दे."

तेव्हा कासीमने त्या मैनेला सोडून दिले. तिने त्याच्या दोन्ही मित्रांच्या डोवयावरून सोळाकार फेरी मारली. त्या दोन्ही दगडी मूर्तीतून त्याने मित्र जिवंत झाले.

कासीम आनंदाने म्हणाला—"तुझ्या सौंदर्याने व सुरेल गाण्यावर मुग्ध होऊन बरेच राक्षस येऊन इथे पिढ्या होऊन पडले आहेत. त्यांना परत मानव मिळाने असे तुला वाटत नाही कां?

अद्भुत मैनेने त्याचे म्हणणे मानले व तिचे असलेल्या सर्व दगडी मूर्तीच्या डोवयावरून दोनदां फिरली सर्वांचे मानवात रूपांतर झाले. सर्वांनी कासीमचे आभार मानले. व ते आपापल्या घरी परत गेले.

त्यानंतर कासीम मैनेला म्हणाला—मी तुझे उपकार केव्हाही विसरणार नाही. परंतु तुला एक विनंती करतो. तू माझ्या बरोबर नगरात का येत नाहीस?

"नक्की येईन" मैना मंथुळ स्वरात म्हणाली. कासीमने लगेच आपल्या बरोबर आणलेल्या पिंजऱ्याचे दार उघडले तेव्हा मैनेने दाराशी येताच कासीमला म्हटले— "हे बंध, माझ्या डाव्या पायाच्या बोटात एक अंगठी आहे. ती काढून आपल्या बोटात

बाल. कोणत्याही संकट प्रसंगी ती तुझ्या उपयोगी पडेल.

कासीमने तिच्या पायातकी बंगठी काढून बोटात घातून घेतली. नंतर तिचे मित्र गप्पा करीत नगरात परत जाऊन जाता पडला. त्यामुळे वाट दिसणे मुश्किल पडू लागले. तेव्हा तिच्यांनी राज तेथेच काढायची ठरवले. एक मोठे झाड पाहून त्या आढाळाची झोपले.

कासीम दमलेला असल्यामुळे गाढ झोपी गेला. पहाटे त्याच्या दोन्ही दुष्ट मित्रांनी आपापसात उठवून कासीमने हातपाय बांधले व त्याला बसलेल्या एक विहिरीत टाकून दिले.

बरे तर बरे त्या विहिरीत पाणी नव्हते. तर मळमळ होती, म्हणून त्याला फारसे लायले नाही. तरी पण उंचावरून पडल्यामुळे तो बेशुद्ध झाला.

जेव्हा त्याला जाग आली. तेव्हा त्याच्या जवळ प्रचंडकाम एक राक्षस बसलेला दिसला. त्याला पाहून तो घरघर कांपू लागला.

"तू कोण आहेस?" चीटपणे कासीमने विचारले.

"मी तुझा बंगठीत रहाणारा राक्षस आहे. तू जेव्हा विहिरीत पडत होतास तेव्हा तुझी बंगठी पाडली गेली. व त्यामुळे मी ध्रगट झालों आता सांग, मी तुझी काय सेवा कर?" राक्षसाने विचारले.

कासीमने ताबडतोब हुकूम सोडला— "मला ह्या विहिरीच्या बाहेर काढ."

तोच कासीम विहिरी बाहेर आला. त्याला तेच पिंजरा त्याचे दोन्ही मित्र कोणीच दिसले नाहीत. तेव्हा तो काय ते समजला. त्याने परत, राक्षसाला विनंती केली—"मला ताबडतोब मावल्या शहरात घेऊन चल."

राक्षसाने ताबडतोब त्याला शहरात पोहोचवले. तेव्हा राक्षसालात राज-कुमारीला मैना मिळाल्याच्या आनंदात सर्व नगरात आनंदोत्सव चालू होता. परंतु त्याचे मित्र मात्र दोघे आपसात झगडले विसले. ते दोघे मी मैनेला घेऊन चकून भांबत होते कोणाचे म्हणणे खरे आहे. हे राक्षाला कळना.

कासीमने स्वतः राजाकडे जाऊन सांगितले—"की, ह्याचा योग्य निवाडा आपण ह्या मैनेतर्फे का, करीत नाहीस? ह्याचे बरोबर उतर तीच देऊ शकेल.

कासीमला पहाताच दोघे मित्र धावतून गेले.

राजा दुःखाने म्हणाला—"हे तर मुष्कील आहे. मैना काहीच बोलत नाही."

"तुम्ही तिला माझ्याजवळ आणा ती नक्कीच बोलेल. मी तिच्याकडून खरे तेच काढतो." कासीम म्हणाला.

Reshare

177

राजकुमारीच्या जवळून मैनेला कासीम-पाशी आणले. जसा मैनेचा पिजरा कासीमपाशी आणला. तेव्हा त्याने विचारले "तू खरे सांग जंगलात तुला कोणी पकडले?"

"मला पिजऱ्याच्या बाहेर काढा. मी पिजऱ्यात राहून कशाचेही उत्तर देत नाही." अद्भुत मैना म्हणाली.

मैनेला सोडण्याची परवानगी राजकुमारीकडे मागण्यात आली. तेव्हा राजकुमारीने विचार केला की, सोबती लागू करायचे आहे, ते मैना पकडणाऱ्याशी तेव्हा त्या बाबतीत खरे असणे जास्त चांगले म्हणून तिने परवानगी दिली.

पिजऱ्याचे दार मैना बाहेर आली. व कासीमच्या कांद्यावर जाऊन बसली. आणि दोन्ही जोरात जोरवून म्हणाली—"जंगलात मला तूच पकडलेस. तूच पकडलेस."

मैनेच्या तोंडचे ते उत्तर ऐकून त्याचे जिवलग मित्र पळून जाऊ लागले. तेव्हा राजाच्या शिष्यांनी त्या दोघांना पकडले.

राजा वतीपाने लाल झाला व त्याने शिष्यांना हुकूम सोडला—"जा त्या दोन्ही कुठ्ठाची बोकी उडवा."

परंतु कासीमने राजाला विनंती केली व म्हणाला—"महाराज, त्यांना सोडवा. जेव्हा दगडीच्यात होते. तेव्हा मी त्यांना मैनेच्या कुपेने प्राण परत दिले. तरी त्या दोघांच्या मरण्याने मला दुःख होईल. तेव्हा राजाने कासीमशी विनंती करून केली.

त्यानंतर त्या अद्भुत मैनेने आपले पंख फडफडवले व कासीमच्या कांद्यावरून उडून जंगलात निघून गेली.

राजाने राजकुमारीचा विवाह कासीम बरोबर पाटामाटाने लावून दिला.

राजकुमारी व कासीम अद्भुत मैनेला पहाण्याकरीता वर्षातून एकदा तरी जंगलात नेहमी जात. तेव्हा त्या दोघांना पाहून मैना मुस्करावून स्वरांत लागते. ऐकून दोघेजणही तोंडावर नेहमी काबू ठेवत.

फाटी जाडनाव चढामोड :: पारितोषिक रु. ५०

या कोटीची जोडनावे सप्टेंबर १९८४ अंकात आहोत केली जातील

S. G. Solbagiri

V. Mulburman

* या कोटीची तुला जोडनावे एकेकाच अंकात किंवा जीट्या-पाहिजेत.
 ■ जोडनावे कुलाई पहिल्याच्या २० ताखेच्या आमच्या पत्त्यावर पोचली आली पाहिजेत. ■ आमच्याकडे आलेल्या जोडनाव्यात सर्वोत्तम ठरतील (दोन्ही जोडनावे धरून) त्यांचा रु. ५० चे पारितोषिक दिले जाईल. * जोडनावे पोस्टकार्याद्वारे लिहून पाचवेला कोटी चढामोड, मठपट्टी, अंकात - २९ या पत्त्यावर पाठवावीत.

■ पहिल्याच्या चढामोडोचा निकाल

पहिला कोटी : ईश्वरकिशन नाळे जिवन, संतमार्ग ते

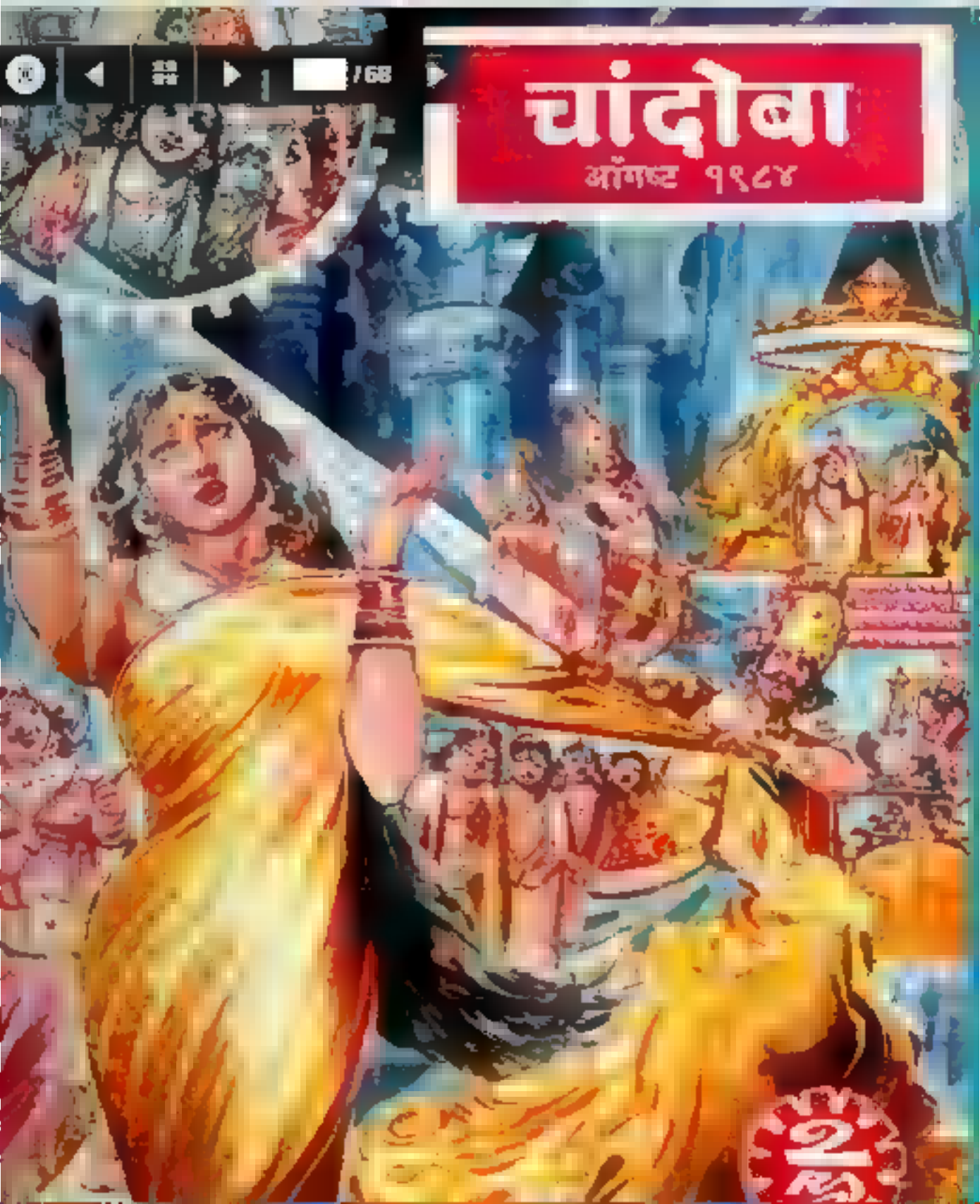
दुसरा कोटी : कराले जिवन जगले, सार्धक होई जग्याचे

नांव : रामराव र बाबादे, कादनाद जोडनावे, जयलता - ४३१२०३

तुम्हाला माहित आहे का ? उत्तरे :

१. फालिदास. २. होमर. ३. जॉन बिजटन्. ४. कौटिल्य. ५. खर विनस्टन् चर्चिल.

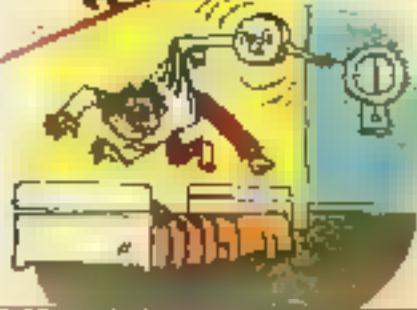

चांदोबा

ऑगस्ट १९८४

बांदोबातील नवलार्ड

सोपेतून जाणे करणाऱ्या गोळ्या

हे तर सर्वांनाच माहीत आहे की; सोपे न घेणाऱ्याकरीता सोपेच्या गोळ्या उपलब्ध आहेत, परंतु बाता बर्बादीत एका ठिकाणी प्रयोग झालेत. गोळ्या निर्माण झाल्या आहेत की, ठराविक वेळेला त्या गोळ्या सोपेतून जाणे करतात. ह्या माता तेथे मिळू लागल्या आहेत.

सिंहोचा पहारा

इडली मधील नेमुनस. पाहारात जाणून असलेल्या एका गावात एका व्यापाऱ्याच्या दुकानांत दोन सिंह पहारेकरी म्हणून ठेवले आहेत.

त्या व्यापाऱ्याने त्या सिंहांना एका सर्वांगीत विकत घेऊन गोळ्या घेण्याने पाळले आहे. दोन सिंह मुद्दा आपल्या मांसक आजुबाजुच्या लोकांबरोबर मिळवले आहेत.

तरीपण पोतिनांनी त्या व्यापाऱ्याला विनंती केली की, दोन सिंहांना त्याने आणि संमहालवात जाणून सोबावे.

नविन उत्साह

पवित्र पत्रांनीतल्या हेतिवृत्त गावात जायकांनी अशी मोठर तंत्र संस्थांसारख्या १२२ ठास असून एका वेगळ्या प्रकारच्या 'वेळेत' नविन उत्साह वाढला.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. टेलिफोनचा शोध कोणी लावला?
२. टेलिस्कोपचा शोध लावणारा वैज्ञानिक कोण होता?
३. ग्रामोफोनचा शोध कोणी लावला?
४. साऊंड स्क्रिप्टचा शोध कोणी लावला?
५. स्ट्रेटोस्कोपचा शोध कोणी लावला?

प्रथम परीक्षा

पुंकर देशच्या राजधानी मंडळील गुरुमुख श्रेष्ठ ऋषीचा होता. तेथे तर्क मीमांसा, व्याकरण, जादुटोना वगैरे शास्त्रांतील मोठे मोठे पंडित रहात.

आश्रमात अभ्यास करण्याच्या विचाराने गिरीष आणि नरेश दोघे विद्यार्थी राजधानीतून निघून आश्रमात आले. आश्रमात पोहोचताच दोघांनी गुरुमुख मुनींना अभिवादन. व आपण येण्याने कारण सांगितले.

मुनीने त्यांची रहाण्याची व्यवस्था केली. आणि म्हणाले—“मला सर्व प्रथम पहा-वयाचे आहे की; तुम्ही कोणती विद्या प्राप्त करण्याच्या योग्यतेचे आहात. ह्याला थोडा वेळ लागेल. तेव्हा तुम्ही आश्रमांतील सर्व नियम पाळून काही दिवस येथेच रहा.”

एक मा उलटला. एक दिनस आश्रमातील लाकूडकांटा आणण्याची जबाबदारी त्या दोघांवर घेऊन पडली. ते दोघे कुन्हाडी घेऊन जंगलात लांबपर्वत गेले.

एका जागी त्यांना वाळलेल्या साड्याचा बूच दृष्टीस पडला. दोघांनी मिळून त्याचे कोड कुन्हाडीने तोडले. तेवढ्यात त्यांना आड्याच्या बुध्यांत एक सोन्याची नाणी असलेली थैली मिळाली. त्यांना खूप आश्चर्य वाटले. नरेश एक दोन मिमीटेच पहात राहिला आणि म्हणाला—“गिरीष, आजपासून आपले दारिद्र नाहीसे झाले. हे सोने निम्मे निम्मे आपण वाटून घेऊ. आणि घर जमिन वगैरे करेदी करून आपले सारे बायुष्य ऐषआरामात घालू. आता मला परिस्थितीत कष्ट करून विद्यार्जन करण्याची आपल्याला काहीच जरूरी नाही. आपला उद्देश तर तसाच होता ना की; विद्यार्जन

नाहीसेही होऊ शकते. परंतु आपण जी विद्या प्राप्त करतो ही आपल्याला सोडून कधीही नाही. आणि आपल्याच्या नियमांप्रमाणे आपण आपल्याला मिळालेले, धन आपल्याला आता गुंड्या हातात घेऊन दिले पाहिजे."

त्याचे ते बोलणे न आवडल्याने. त्याने त्या सोऱ्याचे दोन बाटे केले व एक गिरीषच्या हातात दिला. व दुसरा आपल्या रूपून ठेवला. आणि म्हणाला—"गिरीष, मी आता शिक्षणाच्या भ्रामणगीत पडणार नाही. माझे ध्येय संपादनेकडे होते. ते मला अनायासे मिळाले. त्यामुळे मी आता बरी जातो. पाहिजे तर तू आश्रमात परत आणि तुला पाहिजे तसे शिक्षण घे. असे म्हणत तो निरुद्ध दिसणे जावू लागला.

नरेषला बाटेत एक ओढा लागला. तो पार करून पत्नीकडे जाऊ लागला. तो दोन पावले गेला नाही, तोच त्याच्या पायाला सरी स्पर्श झाला. आणि अंगठ्याला एक नारीक वंश झाला.

नरेष भीतीने उलट पळत सुटला आणि त्याने आपला चोरात झटकला. त्याच्या पायाला वेढोळे घालून बसलेला पाणसाप झाली पडला. आणि झाडीत सरसर करीत निघून गेला.

नरेष आपला पायाच्या अंगठ्या जवळ निरखून पाहिले. तर अंगठ्याजवळ दंस केव्हाचे बिंदू स्पष्ट दिसत होते.

साप बाबला हे पाहूनच तो गर्भगळीत झाला. आता जीव जाणार ह्याची त्याला भीती वाटू लागली. तो कोणती तरी मवत करवी म्हणून बोव्याच्या काढांने पळू लागला.

नरेष बोव्याकडे वळत राहीला. त्याने समोर पाहिले तर एक भिन्न समोहन येताना त्याला दिसला. नरेषने जवळ जात विचारले—"मला साप बाबला आहे. त्यावर तुमच्याकडे काही औषध आहे का?"

त्या भिल्लाने म्हटले—"सर्पदंशावर उपाय करण्याची विद्यातर आमच्या पिढी-तीळ सर्व कोकाना माहीत आहे. मी औषध लावून तुझे प्राण वाचवू शकेन. परंतु बहल तू मला तुझ्या रुपवलेले सोने दिले पाहिजेस."

नरेषला अतिशय आश्चर्य वाटले की; आपल्या रुपवलेले सोने ह्याला कुठून माहित पडले. तोपर्यंत नरेषच्या तोडातून फेत येऊ लागला. आता आपले मरण जवळ येऊन ठेपले मसे समजून जमण्याच्या आशेने त्याने सोने त्या भिल्लाच्या हातात वेऊन टाकले.

त्यानंतर तो भिन्न झाडीत गेला. त्याने कोणत्यातरी साडाची पाणे

करून पैसा कमावणे. आपण दोघे सोने घेऊन आपापल्या घरी परत जाऊ. आता आपल्याला आश्रमात परत जाण्याची जरूरी नाही."

गिरीषला त्याचे बोलणे पसंत पडले नाही. त्याने नाराजीने बोके हुलबत म्हटले—"आपण हानार्जनाकरीता येथे आलो आहोत. शम कस्त संपत्ती मिळविण्या-करीताच उपयोगी आहे असे नाही. धनच मिळवायचे तर अनेक मार्गाने मिळवता येते. पैसांच्यामुळे आपण विद्यार्जन शकतो. मविष्यात विलेच्यामुळे आपण धन कमावू शकतो. लक्षात ठेव, जसे धन फुकटचे मिळाले तसेच ते

तोडून आणली. आणि चिरडून त्याचा रस त्याच्या नाका तोंडात घातला. अण-अणाने त्याचे विष एकदम नाहीसे झाले. तो भिल्ल मनांतल्या मनात हसत हसत जंगलात निघून गेला.

नरेपला सोने गेल्याचे खूप दुःख झाले. तो घोडा वेळ विचार करीत राहिला. आणि परत एकदा समापासून निघून येत राहिला. एवढीतही सारे सोने गेलेच. उपजिविकेचा काही मार्ग उरला नाही. त्यामुळे आता परत आश्रमात जाऊन विद्याभ्यास सिकावा.

नरेपला समोर पहाताच मुनी म्हणाले— "तुम्हाला घोडाही मी एक गुप्तकथे परिक्षा घेतली. त्यात गिरीष उतिर्ण झाला. त्यामुळे त्याला मी आश्रमात शिकव्यास प्रवेश दिला. परंतु तू कोणतीही वास्तव विद्या शिकव्याच्या योग्यतेचा नाहीस. तू आश्रमाचे नियम पाळले नाहीस. अशा मुलांना आमच्या पाठशाळेत प्रवेश नाही. तेव्हा तू आपल्या घरी परत निघून जा.

नरेप निराश होऊन मान सातव घालून आश्रमातून जाऊ लागला. जंगलातून जाताना त्याच्यावर उपचार भिल्ल त्याला समोहन येतांना दिसला.

त्याला पाठशाळेजवळ पहाताच नरेपला एक शंका आली. त्याने उभ्या असलेल्या एका विद्याभ्यासि विचारले— "अरे मला सांग, हा जंगलात रहाणारा कोण माहे?"

त्यावर त्या मुलाने त्याला सांगितले— "अहो महाराज, हा माणूस जंगलात रहाणारा नाही, परंतु जिज्ञासू मुलांना जाडुटोणा, मंत्रतंत्र, शिकविणारे आचार्य आहेत. आज त्यांनी जंगली माणसाचा नेम धारण केला आहे."

ते उत्तर ऐकताच नरेपने आपल्या पायाकडे वाकून पाहिले. परंतु त्याला तेथे साप चाकण्याचे चिन्ह किंवा काहीच दिसले नाही. तेव्हा त्याच्या लक्षात वेळ लागला नाही की, गुरूंनी त्याची कशी परिक्षा घेतली. त्यामुळे तो लज्जित होऊन आपल्या घरी परत गेला.

[१४]

[साडेमाने नवुनी लढणाकरीतो गुलामांना कंठेचून मुक्त केले. परंतु साडेमाच्या शूर कामगिरीने बेवार होऊन गुलामांनी पिढ्यान् पिढ्याने माध्य त्याला आपला आणि साडेमाचा भावन टाकले. जहाजाच्या ठकरीने जहाजे फुटून गेली पिवळ उडून तीन समुद्रात पडला-त्याच्या पुढे वाचा...]

समुद्रात पडताच पिवळ एकदा खाली बुडण्याने अत्यंत कठिण समस्या निर्माण झाली होती. प्रत्येक जण जीव वाचविण्याकरीता भडपड करीत होता. जसे काही शूर स्वापदाच्या जवळपास असल्यासारखे. ते सर्व पाहून पिवळाने मन कासगविस झाले.

समुद्राच्या तुफान लाटांमुळे पिवळला दम लागत होता. जवळपास दुसरी कोणतीच बोट दिसत नव्हती. तांबवर

पर्यंत पाण्याशिवाय दुसरे काहीच नवरेस पडत नव्हते त्यामुळे पोहून जायची त्याची हिंमत होत नव्हती. बघी बघा त्याचीच नाही तर सर्व जगाची आली होती. पण त्यामुळे त्याला एकप्रकारे धार्मिक ■ दुसऱ्या बाजूने दुःख होत होते.

पिंपळला ■ नव्हते की कोणत्या दिशेने पोहत वेळे तर जीव वाचवणे सोपे वाईल. आणि नुसतेच पोहत रहाणे म्हणजे जीव शोबयात घालण्यासारखे होते-समुद्राच्या लाटा त्याला इकडून तिकडे फेकत होत्या. त्यामुळे मरणाच्या भीतीने जसा माणूस हवाळदिस होतो. तशी पिंपळची ■ आली होती. शेवटी

त्याची जिवंत रहाण्याची आशा थोडी थोडी नष्ट होऊ लागली.

एक तास तो तसाच लाटांचा मार खात इकडून तिकडे फेकला जात होतो. त्याला कळून चुकले की; बाता मरण निश्चितच आहे. त्याने तो निराश झाला. तेवढ्यात त्याच्या हाताला एका वस्तूचा स्पर्श आला. त्याने मोठ्या खर्चीने ती वस्तू ■ प्रयत्न केला व हाताने ती वस्तू पट्ट पकडली.

तेव्हा त्याला आईचे ■ आठवले-
"मुला देव नेहमी तुम्या पाठीशी राहील. त्याच्या भाषी त्याचा देवावरचा विश्वासच उडून गेला होता. तो निराश झाला होता. त्याला एकच काळजी लागून राहिली होती की; आपल्या पाठीमागे आपल्या म्हाताऱ्या आईचा सांभाळ कसा होणार. तसे म्हणायला त्याने तिच्याजवळ खुप धन संपत्ती ■ जाडुची बेसी दिली होती. की त्यामुळे तिच्या साऱ्यापिण्याने तर हात होणार नाहीत. त्याचा आपल्या भावांवर बहिनात विश्वास नव्हता. ■ मानांच्या आठवणीनेच त्याचे काळीज हेलावले. परंतु ■ वाटत होती की, एक ना एक दिवस आपण नक्कीच काठाला जाऊन लागू.

पिंपळच्या हाताला लागलेली वस्तू दुसरी तिसरी नसून बहाजातीक ठेवलेल्या पेटाऱ्यांची ■ काकडी फळी होती. तशात

मुदत्याला काहीच आचार तशी वस्तूच पिंपळची आली. त्याने ती फळी ओढून घेतली व त्यावर तो खाली मान घालून पडला. बाता केव्हांना केव्हां तरी किनाऱ्याला जाऊन पट्ट ही वाऱ्या त्याला धाटू लागली. मरणाच्या भीतीने त्याची तहानमुक सुडा पळून गेली होती.

काकडी फळी समुद्रात हेलावले सात जात होती. पिंपळने त्या फळीला पट्ट पकडून ठेवले होते. ■ हातानून निसटून गेली तर, इतकावेळ त्याने ■ भीतीने चोहोबाजूला काय पाहिले आहे ■ मुडा पाहिले नव्हते.

कित्येक तास कोटले. सूर्यास्त झाला. चोहोबाजूला काळोज धाटू लागला. समुद्राच्या निचण लाटांच्या आवाजाने व मानवाने त्याला बहिनात समबत नव्हते. बोड्या वेळाने तहानेने त्याच्या घसाला कोरड पट्ट लागली. त्याने तसेच समुद्राचे बोडे पायी प्याले. परंतु त्याने त्याच्या पोटात उडवून त्याला उलटी आली. बोड्यावेळाने त्याच्या पोटात चुकेने दुखू लागले. पोटात जामीचा डोम उठला." व समुद्राच्या मंवर लाटा व मरणाची भीती त्यानेच त्याला म्हानी वाली.

जेव्हा त्याने डोळे उघडले. तेव्हा त्याने पाहिले तो ■ ठिकाणी वेळून पडला

होता की, पर- मिळेंचोर भाकाम ■ लाही तापलेली बाळू की बसे काही करीर म्हणजे चुली घाललेले लाकूडच.

ही परिस्थिती पिंपळला मजेंदार वाटली. तो मानवर ■ आपण कुठे आहोत हे अजमावण्याचा प्रयत्न करू लागला. ■ जवळचे सुडा त्याने ■ पळवून इकडे तिकडे ■ प्रयत्न केला. एका मोष्ट पाहून त्याच्या आनंदाला पारावार उरला नाही. त्यांनी जेवढे जांवर पहाता येईल तेवढे पाहिले. तो वाळूकामय प्रदेश होता. पिंपळच्या आनंदाला जाता उघाण आले. तसाही स्थितीत ■ खुप ■ वावेधात तो हात टेकून

उठण्याचा प्रयत्न करू लागला. तर अर्धे अंग समुद्राच्या पाण्यातच होते. व पाठीमागे समुद्राचे शांत पाणी सरोवरासारखे बहात होते.

पिंगळला वाळून जाणे की; आपण कोणत्या ठिकाणी येऊन पोहोचलो आहोत. एका बाजूला विवाह सागर तर दुसऱ्या बाजूला वाळवंट!

पिंगळने घबपडत दोन पायले उभसली. सूर्याचा ताप सहन न झाल्यामुळे डोळ्यावर हात ठेऊन त्याने सावबर पाहिले. बोट्या-दूरवर काही गिघाडे उडतांना त्याला दिसली. ती एकाच बाजूने उडत जात नव्हती तर एका विशिष्ट ठिकाणी उडत खाली येत होती.

पिंगळच्या मनात थोडी निर्माण झाली. त्याने विचार केला की, गिघाडे जिथे उडत आहेत. तेथे एक तर बांबू नाहीतर पाण्याचे डबके तरी मसावे. तसा विचार येताच त्याच्या अंगात एकदम सहस्र हस्तीने बळ बाले. त्याने आपली दृष्टी गिघाडाच्या दिशेने केंद्रित केली व तो तापलेल्या वाळूतून सवासच चालू लागला.

थोड्या वेळात गिघाडे जेथे उडत होती. ठिकाणी तो जाऊन पोहोचला. तेथे वाळूत पडलेल्या वस्तूवर ती जाऊन बसत होती. पाहताच त्याला अत्यंत किळत आली.

एका माणसास एका खडकाला हातपाय बांधून मारण्यात आले होते. त्याला ती गिघाडे टोचून टोचून कात होती.

पिंगळने एक क्षणभर माणसाकडे निरखून पाहिले व खाली वांकून दगड हातात घेतला व गिघाडांच्या दिशेने भिरकावला. सर्व गिघाडे आकाशात उडाली. काही परत येण्याकरीता शेंपावू लागली.

पिंगळ त्या माणसाच्या अवळ पोहोचला. त्याचे डोळे बंद होते. त्याने तो चिंतित बसला. विचार करून त्याच्या छातीवर हात ठेवून पाहिला. परंतु

छातीचे ठोके बंद पडले होते व तो मेलेल्या अवस्थेत होता.

पिंगळला कल्पनाच करवत नव्हती की, जसा ठिकाणी ह्या माणसाला कोणत्या कारणाकरीता, बशी कडक शिक्षा मिळी गेली असावी. अचानक होवयात एक कल्पना आली. असा तऱ्हेची शिक्षा म्हणजे अवलपास नक्कीच अनुभवस्ती असावी.

सर्वात माथी कुठली गोष्ट करावी. याचा तो विचार करू लागला. प्रथम तहान भागवण्या करीता पाणी शोधणे पाहिजे. कुठे मिळेल? त्यानंतर आगे कुठे मिळेल? जाणेविणे मिळाले नाही तर वास्त विचरत जगणे मुश्किल. आणि काहीच मिळाले नाही तर मुकेने तडफडून वेष्टून पडण्याची पाळी येईल. वेष्टुदावस्थेत कोणीही जीवजंतु आपस्मावर तुटून पडण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे घाटीरात ताकद येण्यास खाण्यापिण्याचा शोध काढलाच पाहिजे. परंतु असा वाळवंट व समुद्रात सायला प्यायला कोठून मिळणार. तो काळजीत

पिंगळ वेष्टून विचारात-भग्न होता. तेव्हा खूप दूरवरून जाणाऱ्या उंटान्या कळपातील उंटान्या मालकाने आपल्या झुचणीने पिंगळला व त्या मेलेल्या माणसाला

आणि उडालेल्या गिघाडांना पाहिले होते. पुसंभाळणी त्याने आपल्या उंटाना पिंगळच्या दिशेला आपल्याचा इशारा केला. उंटान्या जोरदार पळण्याने वाळवंटातील वाळू उंच उडू लागली.

सावबर उडत असलेली धूळ पाहून पिंगळला आश्चर्याबरोबर खूप आनंद झाला. तापमाना पडून त्याला धूळ उडण्याचे कारण समजले. एक प्रकारे आनंद त्याबरोबर भीतीपण वाटू लागली. त्याला वाटले वाळवंटातील कोणी लुटारू असले तर आता आपले मरण हे निश्चित. परंतु पळून जावे तर आजूबाजूला तशी लपण्यासारखी

जामा नव्हती. आणि पळायला साकड नव्हती. तो एक पाऊलही उचलू शकत नव्हता.

उंटाचा कळप त्याच्या भगडी वजळ आला. उंटाच्या माळकाचा इशारा मिळताच प्रत्येकजण उंटावरून सांकी उतरला आणि त्यांनी विंगळला सोळाकार भोरले. उंटाच्या माळकाने उतकून जवळ जात विंगळला पायांपासून डोवयांपर्यंत निरखून पहात म्हणते—“तू पाताळ भैरवीचा जन्मभर तर नाहीस नां?” मंतर त्या भेजेच्या माणसाला साली बांधून पहात मापत्या लोकांकडे वळून म्हणाला—“हा येलेला माणूस आपल्या चाचिदारपैकी एक

दिसतो आहे. आपल्या फिक्क्यावर पहारा देणारे माणसो लोक कोठे सेने? आपला फिक्का तर भैरवीच्या स्वाधिना आज्ञा नाही नां?”

तेवढ्यात उंटावरील एका सैनिकांने आपल्या नात्याचे टोक विंगळला साबत म्हणजे—“सर सर सांग, तुला माळक भैरवनाथ कुठे आहे? हे प्रश्न ऐकून विंगळला काहीच समजेनासे झाले. बहुदा भैरवनाथ हा कुटाच्या टोळीचा नायक असावा. तर मग हे लोक कोण असवेत? त्याने मनातल्या मनात विचार केला.

विंगळ म्हणाला—“मी कोणाचाच चाचिदार नाही, नसिबाने चारा न दिलेला असा मी आहे. ह्या महामंडकर समुद्रात बावळामुळे माझे बहाज झडून गेले. देवाच्या कुपेनेच मी बांधून ह्या समुद्राच्या किनाऱ्याला येऊन पडलो आहे. ह्या माणसात जिवंत आहे असे समजून मिठांडापासून बाधविण्यां करीता मी येथे बसविलेला आहे. मला हा देस व वाळवंट कोभला आहे हे सुद्धा माहित नाही.

त्यावर फिक्क उंटाच्या माळकांने विंगळला निरखून पाहिले. व उत्साहीत करण्याच्या इच्छेने विचारले—वर तुझे म्हणजे खरे असेल तर तुला मावरण्याचे काहीच कारण नाही. आणि जर सोटे

जसल तर आताच तुझ तुकडं तुकडं करून ह्या मिठांडाना सायला घालीन. आता तू बघे उभा आहेस. हा आफ्रिकेच्या जवळील समुद्रकिनाऱ्यावरचा वरवी प्रदेश आहे. मी नवाब साहेबांच्या उंटाच्या ताप्याचा नायक आहे. आता तू न भीता सर्व जरे सांग. तुमची नाव समुद्रात कशी कुटली. आणि तू ह्या किनाऱ्याला कसा येऊन आसलास?”

विंगळला ते लोक झुटाख बोर नाहीत. हे ऐकूनच जूप जरे वाटले. परंतु भरव देखातीक नवाबाचे सैनिक आहेत. तेव्हा ह्या देखातील उंटाच्या कळपाचा नायक काय काही स्वभावाचा असू शकेल आणि आता तर आपल्याला शरणाची भीती नाही. तेव्हा पुढीचे सर्व सोडून जेवून आपण तांदेळाचे बुलाम झालो तेव्हा सर्व गोष्ट ह्यांना सांगायला काहीच हरकत नाही.

त्याच विचाराने विंगळने जेवून तो जहाजावर गुलाम म्हणून पकडला गेला. आणि दोन्ही जहाजांमध्ये काय काय बदले ते शबिस्तर त्यांना सांगिले.

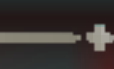
ते सर्व ऐकून उंटाचा नायक संतोषाने हसला व त्याने विचारले—“सर बाता ह्या गोष्टीची शंका नाही की, ज्या जहाजांनी तुमच्या जहाजावर हत्का केला त्यात सुद्धा बुलांमच असावेत.”

होय, होय! ह्यात शंका करण्याचे कारणच नाही. मीच त्यांच्या जहाजातील नायकांची एकबुटी करण्याच्या विचार पोसून राखविला. परंतु त्याने ते मान्य केले नाही. तेव्हा मीच समजको की, ते बहाज सुद्धा गुलामाची खरेदी-विक्री करण्याचे व्यापारी बहाज आहे.” विंगळने उत्तर दिले.

उंटाच्या नायकाने होकारार्थी मान हसविली व म्हणाला—“माझे नाव हसन बोरी आहे. तू पण बनेल लोकांचे नेतृत्व केलेस, त्यामुळे तू माझ्या बरोबरीचा आहेस. आता तू मला माझ्या भावाने हाक मारायला हरकत नाही. आपली

सर्वजण मौरवनाथ नावाच्या बाळुकामय प्रदेशातील हाकूंचा खतमा करण्याच्या हराखाने इथे पहारा देत आहेत. थेंबोल किल्ल्याच्या रक्षणा करीता ठेवलेला तो आमच्या पेकीच एक होता. तो मारला गेला परंतु मला समजत नाही मौरवनाथाने ह्याला कसे कैद केले? असे म्हणत तो आपल्या साधीदारांकडे बळून त्यांना म्हणाला—“आजपासून ह्या माणसास आवहपा सापिदारांपैकी एक समजा, शिबारा भूकेने ध्याकूळ आहे. ह्याला साबडतीच जायला प्याला द्या.”

हसन गौरीच्या बोलण्याने विंगळच्या जिवात जीव आला. सैनिकांच्या कडून मिळालेल्या रोट्या खाऊन स्थाने पाणी प्याले. पुसऱ्या क्षणीच एक उंट दाखवत हसन विंगळला म्हणाला—“हा एक उंट आजपासून तुझा आहे. जाता आपल्याला येवून जायला पाहिजे. मामा अंदाज

बाहे की, मौरवनाथाने मदीय किल्ला मसादा.

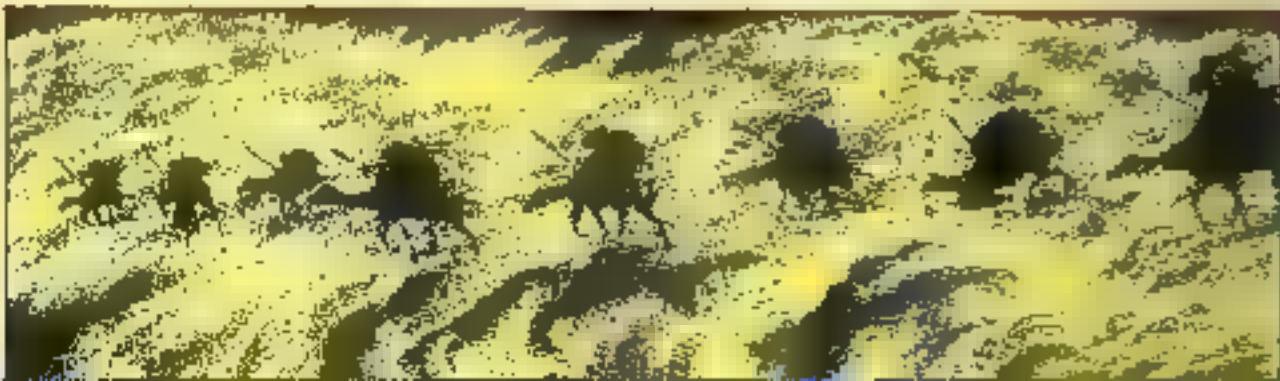
असे म्हणत तो एका सैनिकांकडे बळून म्हणाला—ह्या वृत माणसाला एका उंटावर टाका. आपण ह्याची अखव किल्ल्या-समाधी बांधू ह्याला गिबारांनी काळसे तरी आपल्याला पाप लागेल.

त्यानंतर बोडपावेळाने तो उंटाचा ताफा तेवून निघाला. बाळबंटातून उरणाऱ्या वायटळीला माने टाकीत टाकीत बुर्यांस्ता पर्यंत ते किल्ल्याच्या येऊन पोहोचले. किल्ल्याजवळ एकदम पांत आणि निमेंगुण होते. आरचम बाटू लागले की, नेहमी किल्ल्याजवळ माणसांची वर्दळ असे, अशी एकदम समजानासारखी शांतता कधी?

हसन गौरीने विंगळकडे बळून बुक्या उंचावत आश्चर्य अकित होऊन पाहिले आणि किल्ल्याकडे पाहून हात हलविला. (क्रमजः)

कांचन मेखलाचा प्रस्ताव

विकमाविल्याने आपला न सोडता पुन्हा आभावहन प्रेत सोडून कांधावर बेऊन, मीतपणे समजानाचा रस्ता चरला. तेव्हा प्रेतांतील वेताळ राजास म्हणाला—“राजा! अधाण रात्री कष्ट सोसतो आहेस. पण एवढे मात्र जरे की; तुझे कष्ट व मेहनत फुकट जाणार नाही. काही मनुभवी व विवेकी लोक मुझा विचिष-पणे वागतात. काही लोक अनुकूल परि-स्थिती पाहून प्राण त्याग करतात व त्याच्या आशीज होतात. जे मुळातच द्वेषभाव भतात ठेवतात त्यांच्या दृष्टीने गोष्ट वेगळी. मला भीती की; दुह्या बाबतीत तसेच तर होणार नाही ना? म्हणून मी कांचन मेखलाची गोष्ट तुला सांगतो. देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला. मेथिली देशचा श्रीगुप्त नवाचा राजा होता. तो फार दयाळू होता. त्याच्या

“मुला, तू आपल्या मंत्र्यांच्या सत्याशिवाय कोणतीही गोष्ट करू नकोस. राज्यकारमात ते माझ्यापेक्षाही कितीतरी पटीने अनुभवी आहेत. त्यांनी सांगितलेल्यात आपला कायदा आहे असेच समज.” असे सांगून राजाने आपला सोडला.

चंद्रगुप्तने बहिर्लोकांना वचन दिले. कुलवानांना आपला मंत्री म्हणून नेमले.

एकदा चंद्रगुप्तने कुलवानांना बोनारच्या बेशाचा राजा जयपाल ह्याच्याबद्दल काही गोष्टी सांगून म्हटले—“जात्री आहे की, जयपाल राज्यविस्तार वाढविण्याच्या विचारात आहे. तो त्याकरीता आपल्या राज्यावर चाल करून येईल. तेव्हा आधी आपणच त्यांच्यावर कडक जावे. ह्याचबरोबर आपला काय निर्णय आहे?”

कुलवानाने चोळा वेळ विचार केला व चंद्रगुप्तला म्हणाला—“महाराज, ह्या गोष्टीचा आपण विचार नये.”

त्याने म्हणजे ऐकून चंद्रगुप्तला सूपच आपणयं माटले. त्याला अतिशय विश्वास वाटत होता की; आपल्याची मंत्री सहमत होतील.

“तुम्ही काय! युद्ध आपल्या राज्य विस्तारा करिताच करण्यात आहत ना?”

आणि जर त्यात आपला पराजय झाला आणि आपले अर्थ अधिक सैन्य नष्ट झाले तर वसा परिस्थितीचा बेरफायदा येऊन दुसरा कोणताही राधा हल्ला करेल. तेव्हा राज्याला जास्त धोका असण्याची सत्यता आहे.” कुलवान म्हणाला.

मंत्र्याचे म्हणजे चंद्रगुप्तला पटले नाही. तरी पण आपल्या बहिर्लोकांसमोखा अनुभवी म्हणून त्याने न करण्याचे ठरविले.

ह्यानंतर एका आठवड्याने चंद्रगुप्त शिकारीला निघाला. तेव्हा मंत्र्याने त्याला अडवून न आपल्याबद्दल सांगून म्हटले—“महाराज, आजचा दिवस शिकार योग्य नाही. आपण बोन दिवस पाहून मग ये.”

असे म्हणताच चंद्रगुप्तचा सारा उत्साह पावळला. त्याने मंत्र्याला विचारले—“तुम्ही ह्याचे काय असावे ते नाही सांगितलेत.”

“चार पांच तासांच्या आत सवकर तुफान वादळ व पाऊस येणार आहे, आणि जंगलात अशा परिस्थिती कुठेही आसरा मिळणं अवय नाही. आणि अशी वेळ शिकार खेळायला योग्य नाही.” कुलवान म्हणाला.

चंद्रगुप्तने मंत्र्याचे म्हणजे मान्य करून शिकारीला जाणे रद्द केले. परंतु चार-

तासानंतर पुन्हा पाऊस पडला नाही. तसे आकाशात काळे वग दिसत होते.

तेव्हा चंद्रगुप्तने मंत्री कुलवानांना बोलवणे पाठवले. विचारले—“आपण मला पडेल म्हणून संमती दिली नाहीत. पण पाऊस काही पडला नाही.”

मंत्री स्मित हास्य करीत म्हणाला—“असेही होते की; राज्यात पाऊस पडला नसेलही परंतु जंगलात भरपूर पडला असेल. माझा अंदाज आहे की, जंगलात भरपूर पाणी बिखल झाले असेल.

मंत्र्याच्या तोंडचे हे बोलणे ऐकून आपल्या संकेचे निवारण करण्याकरीता चंद्रगुप्ताने काही शिपायांना जंगलात पाहून येण्यास

राज्यातील प्रजा असंख्य सुखी होती. त्याच्याकडे कुलवान नावाचा एक अतिशय हुषार मंत्री होता. तो नेहमी राजाचा योग्य तो सल्ला देत असे. मंत्र्याच्या गुणांवर व त्याच्या हुषारीवर राजाचा अतिशय विश्वास होता. त्यामुळे त्याच्या सल्ल्यानेच राजा राज्य करी. अशा तऱ्हेने बरीच वर्षे लोटली. राजा भीमपुत्र आता बुढ झाले. त्यातच त्यांना बरा न होणारा आजार झाला व त्यांना कळले की; आता आपण जास्त काळ जगणार नाही. तेव्हा त्याने आपला मुलगा चंद्रगुप्त ह्याचा राज्याभियेक करविला. त्याने आपल्या मुलाला जवळ बोलावले व सांगितले—

कुलवान नम्रते म्हणाला— महाराज, आपले म्हणणे अगदी बरोबर आहे. आपणच हल्ला केला काय किंवा शत्रुसैन्य आपल्यावर चालून आले काय ह्यात दोन्ही राज्यातले सैन्य नष्ट होणारच. त्यामुळे राज्याची न प्रजेची हानी होतेच.”

ह्यावर चंद्रगुप्तने कुलवानाकडे विवृत हास्य करून गहात म्हटले—”तर माता आपण मला सल्ला द्या की; तू मुद्दम करता त्याला शरण जा.”

”तशी काही जरूर नाही. सैन्य बळ पहाता जयपालच्या तोडीस तोड आपले सैन्य आहे. तर त्याच्याबरोबर मंत्रींचे सभ्य जोडले तर जास्तच चांगले होईल. तशी कधी पण चालून आली आहे. त्याची एकुलती एक कन्या उपवर आहे तिच्याशी आपण लग्न केलेत तर आपला मान पण राहील.” त्याने सल्ला दिला.

चंद्रगुप्तला माहित होते की; जयपालची मुलगी कांचनमेखला अत्यंत फुपवती आहे. त्यालाही मनापासून तिच्याशीच लग्न करावे असे वाटत होते. तेव्हा त्याने मंत्री कुलवान ह्याचे म्हणणे मान्य केले.

कुलवानाच्या तर्फे आलेला संदेश पाहून जयपाल अत्यंत आनंदित आला. त्याने आपल्या मुलीला बोलावून ती गर्वातिला सांगितली. व त्याबद्दल तिची

अनुमति विचारली. राजकुमारी कांचन मेखला यावर विनार करीत म्हणाली—”बाबा, आपण तर राजा चंद्रगुप्तच्या राज्यावर हल्ला करणार होतात. अशा परिस्थितीत ह्या विचार कोणी मांडला?”

”मुली, मनापासूनच हि गोष्ट मला माहित आहे की; केव्हा ना केव्हा तरी राज्यविस्ताराच्या भासेने राजा चंद्रगुप्त आपल्यावर बाल करून येईल राजा जयपाल म्हणाला.

”चंद्रगुप्तच्या राज्यावर हल्ला, करणार हे मला माझ्याशी सगळं करून बरोबर जोडण्याचा प्रस्ताव मांडून मला वाटते ह्या पाठीमागे काही गुढ तर नाही?”

राजा खंतपणे म्हणाला—”चंद्रगुप्तचा मंत्री कुलवान ह्यावर खोरणी आहे. राज्यकारभारात मनुष्यी आहे. त्यानेच सल्ला दिला असावा.”

कांचनमेखला ह्यावर उपहासाने म्हणाली—”मी असे ऐकले की; चंद्रगुप्त आपला मंत्री कुलवान ह्याच्या अनुमती शिवाय जंगलात शिकारीला मुद्दम गेल्या नाही. सारी कामे तो मंत्र्याच्या सल्ल्या शिवाय करीत नाही शेवटी माझ्याशी लग्न मुद्दम सल्ल्या करतील व माझा त्याग मुद्दम करतील. तेव्हा तुम्ही त्याला

की; चंद्रगुप्तने मंत्री कुलवान ह्याला देशाबाहेर हाकलून देण्याची शिक्षा दिली तरच मी त्याच्या बरोबर लग्न करायला तयार आहे.” जयपालने तसा निरोप राजा चंद्रगुप्तकडे पाठविला. त्याचा तसा निरोप ऐकून राजा चंद्रगुप्त कोधाने काळ झाला. व बरडावत म्हणाला—”जयपालची ही हिंमत?”

मंत्री कुलवानाने राजाला शांत करीत म्हटले—”महाराज, मी आपल्या पूर्वजांच्या प्रसेन राज्यात जाऊन भासे उर्वरित मायुष्य घालवतो. मला बाळा घावी.”

ह्यानंतर एका जाठवड्याने राजा चंद्रगुप्तने जयपालच्या राज्यावर हल्ला केला परंतु जयपालने न त्याच्या बरोबर

घातले. जंगलात खूप पाऊस पडला आहे. त्यामुळे वाटेतील नदी नाले पांना पूर आले आहेत शिपायांनी येऊन सांगितले.

असेच दोन महिने लोटले. तेव्हा कुलवानाने राजाचे दर्शन घेत म्हटले—”महाराज, गुराख्यांकडून असे कळले आहे की; थोड्या दिवसांतच राजा जयपाल आपल्या राज्यावर हल्ला करणार आहे.

ते ऐकताच चंद्रगुप्त थोड्या रागानेच म्हणाला—”होय का? मी तर काही दिवसांपूर्वीच त्याच्या देशावर हल्ला करावयाचा म्हणत होतो. त्यावेळेस आपण मला नकार दिलात का. तर आपल्या राज्यातले सैन्य कमी होईल म्हणून ना!

मैत्रिचे संबंध स्थापन केले. त्यानंतर चंद्र-
गुप्ताने कांचनमेखला बरोबर विवाह केला.
येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
"राजा, कांचनमेखलाने हे वागणे अयोग्य
नाही का? तिने आपला निर्णय
बघवला? तिने तर असा संदेश पाठवला
होता की; राजा चंद्रगुप्ताने जर आपल्या
संस्थांना बंड देऊन राज्याबाहेर हाकले तरच
ती स्वाध्यायी विवाह करेल असे असहाना
तिच्या बहिलांनी चंद्रगुप्त हत्का करून
जाला अस्तता मैत्रिचे संबंध स्थापन करून
आपल्या मुलीचे लग्न स्वाध्यायी कसे
लावून दिले? ह्या संकाचे
उत्तर माहित असूनही तु विले भावित तर
त्याचा परिणाम तुला माहितच आहे तुझ्या
बोवयाची धोतर शकले होऊन तुझ्याच
पायांवर कोळू लागलीक."

त्याचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला—
"कांचनमेखलाचे वागणे योग्यच आहे.
तिला प्रथम पासूनच माहीत होते की;
राजा चंद्रगुप्ताने बहिलांना बघन

दिले होते की; मी मध्याच्या मज्ज्यानेच
राज्य करीन. त्यामुळे त्याच्या हो सा हो
करूनच तो राज्य वास्तविक
होता. तो एक प्रकारे परावर्तकी होता.
त्यामुळे असा माणूस नेहमी आपली बुद्धी
बाबतून वसतो. व एकादाच्या हातातले
सोडणे बनतो. परंतु चंद्रगुप्तच्या मध्ये स्वतः
निर्णय घेण्याची पात्रता होती. म्हणून त्याने
मध्याका राज्याबाहेर हाकलून दिले नाही.
व स्वतःहाच्या चार्तुयाने जयपातवर स्वारी
केली. हि परीक्षा पहाव्याकरीताच तिने
मध्याका राज्याबाहेर हाकलून देण्याकरीता
राजा चंद्रगुप्तला सांगितले होते. पण त्याने
स्वतःहाच्या निर्णयाने जयपातच्या
हत्का केला. त्यामुळे नक्की होते की;
चंद्रगुप्तच्या मध्ये असलेली सुप्त क्षमता
बाहेर पडली म्हणून तिने चंद्रगुप्त बरोबर
विवाह करण्याचे ठरविले.

असा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच
वेताळ प्रतापहू अवृष्य काला आणि पुन्हा
साडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

रामनाथ काही कामा करीता खेजारच्या
गावी निघाला. तेव्हा त्याची
बायको काही गुंतली होती. त्याने
जाता जाता तिला माकन बोलावले व
सांगितले—"हे बघ, रात्री जर मला बरी
मायला उशिर झाला व आलो नाही.
तर पहाटे पर्वत नक्की परत येईन."

रामकोला माहीत होते
की; आपला तवरा रात्रीच्या अंधाराला
सुप पावततो. त्यामुळे तिने
देत, नवऱ्याला म्हटक—"अहो! तुम्ही तर
रात्रीचा प्रवास करायला पावतता मम
अंधार पडल्यावर कसे काय बरी पेंघार?"

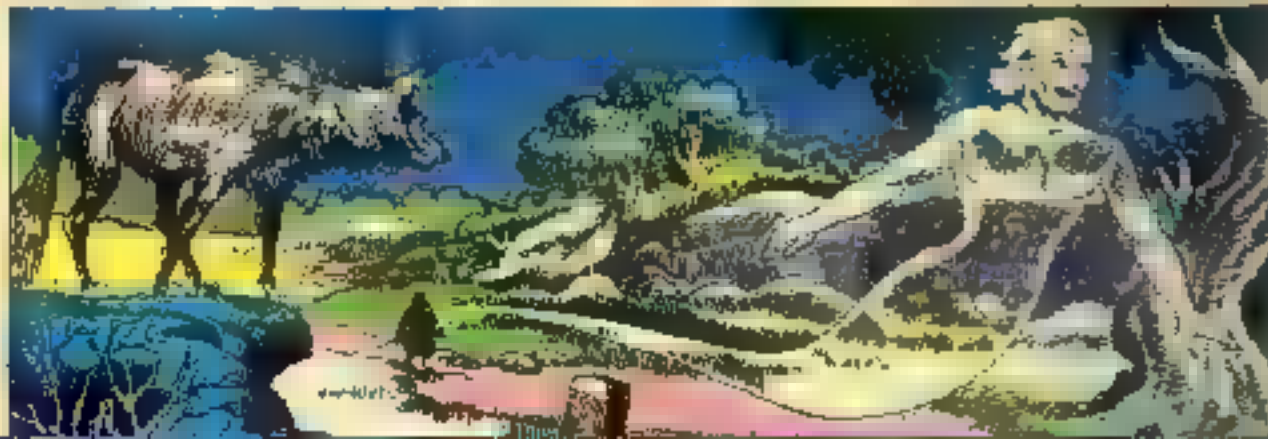
ते ऐकून रामनाथन कोठेसे खेवाने
म्हणाला—"जेव्हा मी काही म्हणून त्यात
नेहमी मोडता घालण्याची तुला संवयच
लागली आहे ना? तू नवच मी
आत घरी येऊन पोहोचतो की नाही."

"पोहोचल्यावर बघू हो! तुम्ही आजपर्यंत
म्हणाल ती गोष्ट कुठवर बरी होते ती
पहाताच येईल" ही हसत म्हणाली.

त्या पत्नी-पत्नीला वाद-विवाद घालणे
म्हणजे काही विशेष नव्हते. परंतु
कुठलीही गोष्ट बायको म्हणजे तशीच होणे
एक प्रकारचे रामनाथला कापीरमाणे
वाटण्यासारखे होते. म्हणून बराचून जाता
त्याने निषेध केला की कोणतेही
कारण न सकारात्मक बरी
पोहोचल्याच पाहिजे.

तो जाता जाता गावाची हद्द सुद्धा
ओलावून गेला नाही. ती खेजारच्या गावाचा
एक माणूस भेटला. रामनाथने त्याला
ओळखले विचारले—"बरे जगनाथ, काय
भेटायला येत आहेस कां?

"हो बाबा! छोटे पंडीत काही कामा-
करीता बाहेर गावी गेले आहेत. आपल्याला

एका माठवड्याने भेटायला सांगितले आहे." जवभाष म्हणाला.

रामनाथ म्हणाला—"ठिक आहे, असे म्हणत हो घरी परत यायला निघाला. परंतु वाटेत त्याचा मित्र गोविंदच्या घरी जाऊन त्याने ती गोष्ट त्याला सांगितली.

"तर आता असे केले पाहिजे? तू सरळ आपल्या घरी परत जा." गोविंदने सांगितले.

"नाही, नाही, मी गुपचुप आज तुझ्याच घरी राहीन. रात्र होताच घरी परत जाईन ह्याकरीता मी बायको बरोबर पेज लावली आहे. त्यात मला यश आले पाहिजे." रामनाथ मित्राला म्हणाला.

गोविंदाने त्याचे म्हणणे ऐकले. त्याची बायको मोहरी गेल्यामुळे गोविंदने आपल्या भजून दोन मित्रांना बोलावून आणले व एतें खेळत बसले. वेळ न समजून पहाटे पहाटे सर्वजण सोपी गेले. जेव्हा ते उठले तेव्हा

सकाळचे अकरा वाजून गेले होते. व्हड डोवयावर आली होती.

गोविंदने रामनाथकडे केविलवाण्या नजरेने पाहिले व म्हणाला—"मित्रा! तुझ्या बायकोचे म्हणणेच खरे ठरणार दिसते. तू तर दुधारचाच घरी मोहचकार आहेस."

रामनाथला अतिशय दुःख झाले त्याने गोविंदला म्हटले—"आज मी रात्र पडत्यावरच घरी जाईन."

रात्रीच्या परतलेल्या नवऱ्याला पाहून रामनाथची बायको त्याला म्हणाली—"बोंबटी मी म्हणाले तेच करे झाले ना? रात्री बालाच नाहीत तुम्ही?"

"तू सांगितलेस झाले असते तर त्याचा काय फायदा म्हणून मुद्दामच रात्र करून घरी परत आलो." रामनाथ म्हणाला.

रामनाथच्या बायकोला समजेना की, नवऱ्याच्या अशा वागण्यावर हसावे की रडावे ती नवऱ्याच्या चेहरा निरखित गप्प नसून राहिली.

पुर्वत दुषार

छत्रपूर पाटेल चौकरी

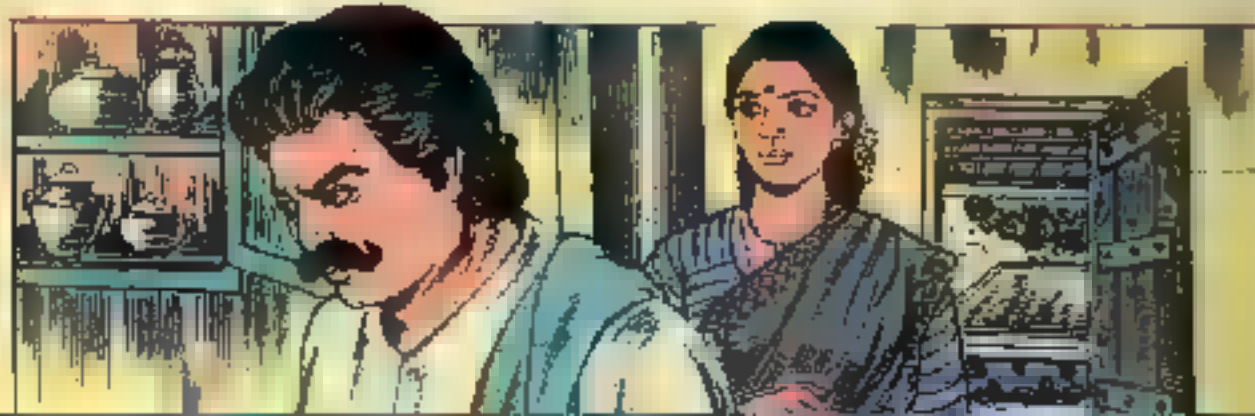
ह्याला एकच नार होता. तो म्हणजे गावातील अनेक लहान-मोठ्या माणसांना एकच बोलावून त्यांच्यासमोर अनेक प्रश्न उभे करणे व त्या प्रश्नांना योग्य ती उत्तरे मिळाली तर, त्या लोकांना वेगवेगळ्या तऱ्हेची नवीन देऊन, स्वतः आनंद उपभोगणे. एकदा त्याच्या डोवयात एक कल्पना आली. आपल्या गावात जास्तीत जास्त दुषार माणूस कोण असावा?

त्याकरीता त्याने गावातल्या अनेक लोकांना बोलाविले व सर्वांत दुषार कोण आहे असा प्रश्न केला? तेव्हा सगळ्यांनी एकच उत्तर दिले "हे काम! आपल्याला माहित नाही? आपल्या गावात हरी, गिरी व सुरी ह्यांच्यातून दुषार कोणी आहे का? हे उत्तर ऐकून पाटलाचे काम आणखीनच सुलभ झाले.

एके दिवशी पाटलाने त्या तिघांना बोलावून विचारले "मी लोकांकडून असे ऐकले आहे. तुम्ही तिघेही खूप दुषार आहात. परंतु मला तुमच्या तिघांच्यामध्ये सर्वांत कोण दुषार आहे हे पहायलाच आहे. त्याकरीता तुम्हाला मी एक प्रश्न विचारतो त्याचे उत्तर देण्याकरीता तुम्ही तयार आहा.

पाटलाचे बोलणे ऐकून तिघांना खूप आश्चर्य वाटले. त्यांना समजेना की पाटलांनी अशी परीक्षा का घेण्याचे ठरविले? त्यांच्या समोर ठेवल्या जाणाऱ्या प्रश्नांचा थोडा फार अर्थ समजावा. त्याशिवाय उत्तरे देणे योग्य नाही. असा विचार करून तिघांनी एका सुरात विचारले- "तर सांगा, पाह! ते प्रश्न काय आहेत."

"तुम्हाला तिघांना वेगवेगळ्या वाळवंटात जायला पायला न देता सोडून देऊन

सुमन्या पैकी जोकोणी बाकी येईल त्याला दहा सोन्याची नाणी बक्षिस मिळतील."

मला बघा तऱ्हेचे बूट बनवून द्या, की, त्यामुळे पायांना बाळू सामभार नाही, आणि बाळू उडवून जाऊन माझ्या चालण्यात फरक पडणार नाही. तेव्हाच मी आपल्या परिजनेस तयार आहे." इरीने सांगितले.

"मी ह्या गोष्टीचे रहस्य देईन की मी एक कठीण गोष्ट करून कसा बाहेर पडलो. तेव्हा तुम्ही त्याकरीता माझ्याबरोबर आपल्या एका विश्वासू माणसास पाठवा मिरीने पाटलाला सांगितले.

ते उत्तर ऐकून पाटलाला आश्चर्य वाटले व त्याने विचारले—"ह्यात काय मजा आहे की माझा भाणूस तुम्हा बरोबर सरळ सांग तुम्हा काय हेतू आहे?

"हुषार भाणूस नेहमीच आपल्या बरोबर एखादी सोबत ठेवायला पहातो. कोणत्याही कठिण परिस्थितीत त्याच्या संमतीने कोणतीही गोष्ट करणे सोपे जाते. त्यातून तुमचा जागीचा भाणूस तुम्हाला

संकटात पडलेला चालणार नाही. त्यामुळे माझा फायदाच होईल. त्याला वाळवंटातून बाहेर पडायला काहीतरी सोपा मार्ग सांगूनच आपण त्याला माझ्या बरोबर पाठवाल.

सुरी म्हणाला—"ही गोष्ट खरी आहे की खूप हुषार भाणूस हिमतीने समजूतीने व हुषारीने सर्व गोष्टींना सामोरा जातो. परंतु भाणूनवजून रास सहन करीत नाही. तुम्ही पूर्वे समजा, काही वाईट घाटणार नाही. ह्या दहा सोन्याच्या मुद्राचा लोभ करून मी जीव संकटात नाही. मी त्याकरीता असल्या परिक्षा देणार नाही.

ऐकून पाटलाच्या आले हुषार ह्याचा बघे काय? त्याने विचार केला की; हुषारीची परिक्षा पहाव्याकरीता दहा सोन्याची नाणी फुकट घालवणे ह्यासारकी दुसरी हुषारी नाही. त्यामुळे त्याने आपला विचार सोडून दिला व दहा सोन्याची नाणी वाचविली. आणि स्वतःह्यालाच बरी हुषार समजू लागला.

एकच वाईट

नारायण ■ कुमारस्वामीचा एकुसता मुला होता. जेव्हा तो लग्ना सोबत आला, तेव्हा माझ्याजवळ माहितीतले लोक कोणीही नारायणला आपला भावंड करून तयार होणार.

एकदा कुमारस्वामीचा बालपणचा मित्र म्यंकटेज. त्याच्याच बरोबर काळेत निकणारा हा आपल्या मुलीच्या स्वयंकरिता बराच्या म्हणून त्याच्याच गावी आला. व त्याच्या बरी सेवा. दोघांमध्ये बराच वेळ वाकवण्याची गोष्टी जाह्या. त्या गप्पाच्या ओवातच म्यंकटेजने मुलीकरीता स्वयं पाहायला आल्याचे सांगितले. व म्हणाला—"मिना, आपला मुमबा ह्याच्या बरोबर माझ्या मुलीचे लग्न झाले तर काय झाले होईल! मग असे ऐकने की नारायण कोणीच संबंध जोडावयास तयार होत नाहीत. काही आहे? त्याच्यामध्ये काही वाईट सचयी तर नाहीत ना?"

मुम्ही विचारत का नाहीत? कुमारस्वामी हकत म्हणाला. त्याच दिवशी म्यंकटेजने नारायणला एकटे गाठून विचारले—"मुला, वाईट बाटून वेळ कुठ्यामध्ये गुगार उठणे, शक विने मजा वाईट सचयी तर नाहीत ना?

नारायणने उत्तर दिले—"असल्या काही वाईट सचयी नाहीत." जेव्हा म्यंकटेजने कुमारस्वामीला गोष्ट सांगितली, तेव्हा कुमारस्वामी बघ राहिला व म्हणाला—"माझ्या मुलात हीच एक वाईट सोब आहे. ती कधीही बर सोबत नाही."

सूर्याबरोबर पौज

काशीत काशी येथे राज्य करीत होता तेव्हा बोधिसत्वांनी हंसाच्या रूपाने जन्म घेतला. त्यावेळी चित्रकुट पर्वतावर नव्वद हजार हंस रहात होते. त्यात एका हंसाच्या रूपाने बोधिसत्त्व रहात होते. त्याच्यात अनेक चांगले गुण होते. तो हंस चांगला वेगाने उडत असे. त्यामुळे तो तेथील हजार हंसांचा राजा.

अशा अनेक उत्तम गुणांमुळे व शक्तिमुळे सर्व हंस त्याला राजहंस म्हणून संबोधू लागले.

एकदा राजहंस आपल्या कळपा बरोबर तळ्यात पोहून घरी परतत असताना वाटेत तो काशी राज्यावरून जाऊ लागला. ते पाहून काशीच्या राजाला आवचर्ये वाटले. त्याला वाटू लागले आपल्या राज्यामध्ये आकाशात सोनेरी हंसांचा गालीचा तर घातला नाही ना! राजाने कुतुहलाने त्या हंसाच्या कुडीकडे निरखून पाहिले.

आकाशात जांभ्यामध्ये जसा चंद्र त्या हंसाच्या मध्ये त्या सोभायमान राजहंसाला पाहून राजा त्याच्यावर मुग्ध झाला.

काशीचा राजा नरेन्द्र त्या राजहंसाचे राजेशाही वाटाचे रहाणे व त्याचे तेजस्वी शरीर व राजोचित वागणे त्या सर्व गुणांकडे पाहून खूप आनंदित झाला. त्यांनी सुंदर कुलाच्या माळा घेऊन त्यांचा वसोवित आदर सत्कार केला.

राजहंसाने राजाचे अपूर्व आतिथ्य व प्रेमाने केलेला सत्कार स्विकारून आपल्या सर्व परिचारांसमवेत काही काळ तेथेच राहून तो आपल्या घरी परत आला. त्या दिवसांपासून राजाच्या मनात त्याच्या बद्दल ओढ निर्माण झाली. त्याचे मन नेहमी राजहंसावरच केंद्रित होऊ लागले. तो दिवसरात्र त्याचाच विचार करू लागला. तो नेहमी ओढे लावून वसू लावला की

कोणत्या वेळेस कोणत्या दिवसेने राजहंस परत उडत येईल.

एकदा चित्रकुट पर्वतातील राजहंसाच्या टोळीतील दोन पिल्ले राजहंसाच्याकडे आली आणि म्हणाली—“राजा! आम्ही बऱ्याच दिवसांपासून सूर्याच्या बरोबर पळण्याची सर्वत लावण्याच्या विचारात आहोत.

त्यावर राजहंसाने समजावत सांगितले—“जरे, बाळांनो सूर्याच्या बरोबर पळण्याची सर्वत कसली? कुठे सूर्य आणि कुठे तुम्ही. सूर्य म्हणजे काय हे तुम्हा पिल्लांना वेग तुम्हाला कळतार? तुम्हाला त्याच्या बरोबर पळता येणे नाही. पैज लावून तुमच्या विचारात पाय धोका आहे. त्यामुळे तुम्ही असे धाईट विचार सोडून द्या.”

पण त्या दोन्ही हंसांच्या पिल्लांना ते सांगणे आवडले नाही. परत काही दिवसांनी ती दोन्ही पिल्ले राजहंसाकडे अनुमती मागायला आली ह्यावेपक्ष पण राजहंसाने त्यांना विरोध केला.

परंतु दोन्ही हंसांच्या पिल्लांनी आपला विचार सोडला नाही. त्यांनी परत तिसऱ्यांदा राजहंसाला विचारले. पुन्हा त्यांनी परवानगी दिली नाही.

जेव्हा आपली जिवीत असमर्थता न संपजता ती दोन्ही पिल्ले आपल्या राजाचे

म्हणणे बाबलून उडत युगधर पर्वताच्या शिखरावर गेली. ते पर्वताचे टोक इतके उंच होते की; जणुकाही आकाशातच टेकले आहे असे भासे. ती दोन्ही पिल्ले त्या पर्वताच्या टोकावर आऊन सूर्याच्या बरोबर पळण्याचा विचार करू लागली.

त्यानंतर राजहंसाने आपल्या सर्व परिचारांची संख्या मोजली. तेव्हा दोन हंस कमी आढळले. तेव्हा ही गोष्ट त्याच्या मानहत्तीव लक्षात आली, थोडा विचार केल्यावर ती गोष्ट काळजी करण्यासारखी त्या आहे असे समजून तो चित्तचूर झाला. परंतु परिस्थिती आता काळजी

करण्यासारखी होती? त्याचा कुठल्या ना कुठल्यातरी प्रकाराने वाचवावे.

राजहंस उडत लगेच घुमण्णर पर्वताच्या शिखरावर पोहोचला. आणि हंसाच्या पिढ्यांना विसणार नाही. तऱ्हेने एका जागी लपून बसला. दुसऱ्या दिवशी सुर्योदय होताकधीच ते दोन्ही महान हंस सूर्याबरोबर पळण्या करीता उडू लागले. राजहंसाने मुढा शांचेच अनुकरण केले.

त्या दोन्ही हंसातील महान हंस दुपार पर्यंत उडत राहिला आणि पंजाच्या वेदनेने चक्कर येऊन साली पडू लागला. पडता-पडता त्याचे राजहंसाला पाहिले. आणि काकुळतीने त्याला म्हणाला-“राजा, माझ्या-

कडून हे जमने नाही मी हारलो. मला वाचव.

छावर राजा त्याची वांतवना करीत म्हणाला-“काही हरकत नाही.” मी तुला मदत करतो. असे गोड बोल बोलून त्याने आपल्या पंजावर बसवून घेतले. आणि आपल्या चरी भाषून इतर हंसांच्या-मध्ये सोडून दिले.

त्यानंतर थोड्यावेळाने दुसऱ्या पिढ्याचे पंज दुःखू लागले. तो वेदनेने कणू कायला. शंभटो साली पडू लागला. पडता त्याने राजहंसाला पाहिले. दिवसेने आपल्याला वाचविण्या करीता विनवू कायला. राजहंसाने त्याला पंज आपल्या पंजावर बसवून चित्रकुट पर्वतावर सहकाऱ्याभ्यात सोडून दिले.

कुटूंबातल्या दोन महान पिढ्यांना सूर्याच्या तापाने होणाऱ्या वेदना पाहून राजहंसाचा खूप दुःख झाले. त्यामुळे तो स्वतःचा सूर्यासो पंज लावण्याच्या निश्चयाने निघाला. राजहंसाने येथाने उद्यावयास प्रारंभ केला. आणि थोड्या-वेळातच सूर्यकिराजकळ जाऊन त्याला बोळाडून पलिकडं जाऊ लागला. त्याला फक्त सूर्यकिराजक पहाण्यास पाहिले होती. परंतु त्याच्याबरोबर पंज जावण्याची काम होती?

अशातऱ्हेने राजहंस थोडावेळ आपल्या इच्छेप्रमाणे राहिला व नंतर बुलाकात उतरून काशी राज्यात येऊन पोहोचला. राजहंसाच्या प्रतिभेने व्याकुळ झालेला राजा नरेन्द्र आपल्याने मत्वंत आनंदित झाला.

राजहंसाला आपल्या सेजारच्या सोनेरी सिंहासनावर बसवून घेत एका सोन्याच्या याळोत खोर व पेल्यात सरबत घेऊन त्याने त्याचा केला. राजहंसाने ते सर्व काऊन दूर केला.

राजहंसाने सूर्याबरोबर लावलेल्या पंजेचा वृत्तांत सांगितला.

सर्व ऐकून घेऊन राजा राजहंसाच्या अलौकिक शक्तीवर प्रसन्न होऊन

त्याला म्हणाला-“हे पदव्यांच्या राजा, सूर्याच्याबरोबर पंज लावून जास्तोत आपली बोर शक्ति आणि आपली कर्तुत्वता कशी दाखव. ते पहाण्याकरीता मी आसुसलो आहे.” राजहंसाने राजाला आपल्या शक्तिचे महात्म्य सांगून म्हटले-“राजा, आपल्या राज्यात विजेच्या वेगाने अनुष्मबाण चालवणाऱ्या अशा चार धनुष्यधारीना इथे बोलव. तसे राजाने चार धनुष्यधारीना बोलावसे.

राजाच्या उद्यानात मध्यभागी एका चौकोली चबूतऱ्यापाशी राजहंसाने चारी धनुष्यधारीना चारी कोपऱ्यात उभे केले. त्यानंतर गळघात एक चंटा बांधून तो त्या चबूतऱ्यावर जाऊन

"मी इशारा करताच तुम्ही चौघांनी आपापले बाण सोडा. मी येवून उठून जाऊन तुमचे चौघांचे आणून तुमच्या-पाशी येईन. परंतु तुम्ही माझ्या गळघात बांधलेल्या घंटेच्या वेयाचा भंडाज घ्या. कोणत्याही परिस्थितीत तुम्ही मला पाहू शकणार नाहीत." राजहंस म्हणाला.

राजहंसाने विद्युत् गतीने जाऊन सांगितल्याप्रमाणे त्या चौघांचे लोडनेले बाण त्याच्या समोर आणून टाकले.

राजा व त्याची जनता सर्वांना अंधळा वाटला. सर्वजणांनी आश्चर्याने तोंडात बोटे घातली. त्यावर राजहंस म्हणाला- "राजा, तुम्ही माझा वेग पाहिल्यात तो साधारण आहे. त्यावरूनच तुम्हाला माझ्या सव्या वेगाची कल्पना येईल."

राजाचे भोठ्या उरमुकतेने विचारले- "हे पत्नीराज, तुझ्या वेगाचा अंदाज तर आम्ही आतांच पाहिला, परंतु ह्याच्याही पेक्षा वेगवान कोणी आहे का?"

ह्यावर राजहंस म्हणाला- "का नाही? माझ्याही पेक्षा अधिक वेगवान अशी एक महाशक्ति आहे. ती म्हणजे काळ नावाचा साप हा काळ साप क्षणायुषिक जगातील प्रत्येक प्राणिमात्राचा अस्यंत वेगाने नाश करीत चालला आहे."

हे सर्व ऐकून राजा खूप चावकून गेला. तेव्हा राजहंसाच्या रुपात असलेले बोधिसत्व काशीच्या राजाला उपदेश देत म्हणाले- "राजन्, जे लोक मत्तात ठेऊन असतात की सर्व नावाची काही गोष्ट आहे. त्यांना घाबरण्याची काहीच गरज नाही. जो पर्यंत चांगल्या तऱ्हेने नीति व धर्माचा सांभाळ करीत रहातील. तो पर्यंत तुला कोणत्याही गोष्टीची भीती वाटता कामा नये. त्यामुळे योजनापूर्वक आपल्या कर्तव्याचे पालन करीत."

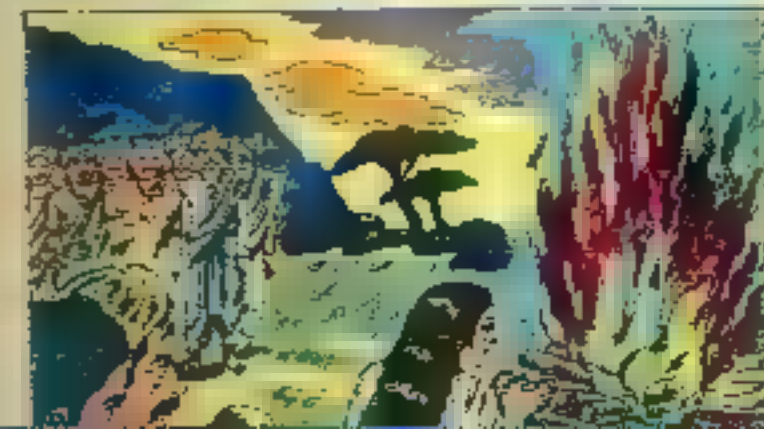
बोधिसत्वाच्या उपदेशा प्रमाणे काशीच्या राजाने धर्ममार्गाने आपल्या राज्याचा सांभाळ केला व पुष्कळ यश प्राप्त केले.

सॉई बॅटिक-सॉई डलहीसी

यूकोणिसाव्या शतकाच्या पूर्वी पासून इंग्रजांनी भारतात आपल्या राज्याचा विस्तार अनेक सप्तमाना लोंड देऊन झळझळ आणि बट्ट केला. त्यामुळे भारतातील राजवाल्यांचा अधिकार कमी झाला.

मध्य भारतात पेंडारो लुटारूंनी बाबोबाबात लुटारूत सुरू झाले. त्यांच्यावर आणण्या-करीता इंग्रजांची पुष्कळ प्रयत्न केले. लुटारूंच्या पुढारी पळान भोरे ह्याने इंग्रजांचे मुल आपल्या हाती घेतले. तो रोंक्या एक पुढारी भंगनात पळून गेला. एका बांधाने जाऊन टाकले.

त्यावेळेस भारतात काही काही ठिकाणी पत्नी मेल्यानंतर सती जाण्याची चाल होती. सुरवातीला श्री ब्रह्मा आणि भक्ति यांचे प्रतिक मानले जाई; परंतु हळूहळू त्यांचे रुपांतर भयंकर भाईत भागाने होऊ लागले. त्याचा बाळा घालण्याकरीता सॉई बॅटिकनी एक कायदा काढला.

Restore

127

त्याने तुमाराच काही भागात उभे
नावाच्या लुटारुनी बरोच लढाई
मानवून दिली. तांचे बेटिकनी त्याचा
मुठा रबाक भागला व बोव्यावाच्या
मुठामुठ ह्यापासून जन्मलेचे राजेच केले.

१८४६ साली तांचे वडील वलहोली
भारताच्या बर्होर नगरात आला.
रजपूत सिंहाच्या भारतात
सिंह आणि इंग्रजांचे युद्ध सुरू
लागे. वलहोलीने सिंहाला
पराजित करून पंजाबला भारतातील,
इंग्रजांच्यात सामील करून घेतले.
जगा लहाने इंग्रजांचे राज्य वेगळी
समूह वरील वरील वरील.

काही प्रवेसित भाग उरपासून करोता
नरवली देण्याची जाल प्रचलित होली.
ती भाई गोष्ट त्याने बघत केली,
तांचे बेटिकनी लवकर सुधारक म्हणून
जाणले भाव घेऊनले.

वलहोलीने एक कायदा काढला की ;
ज्या मुलगा नाही, त्याचे
राज्य इतर इंग्रजा व कंपनीच्या
अधिकारात जाईल. परंतु त्याला हे
माहीत नव्हते की, हा कायदा
भारतीय परंपरेच्या विरुद्ध आहे. आणि
त्याने तेथील राजांच्या गौरवाला
काळीचा लागेल.

वेल्हा भारतातील राजे वापल्या
अधिकारापासून परावृत्त होत होते.
तेव्हा पंजाबचा महाराजा रजपूत
सिंह हा आपले शौर्य दाखवित होता.
त्याच्या नेतृत्वाखाली सर्व सिंह
लोक एकट्याने रहात होते. अविष्क-
काळतील विचार करून रजपूत
सिंहनी इंग्रज सरकार बरोबर वेल्हाचे
संबंध बांदले.

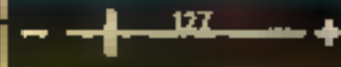
हा कायदा मुठ नागपूर, संजयपूर
आणि लतात ही राज्ये ब्रिटिशांच्या
स्वातंत्र्य काली. १८५३ साली
हावेलीचा राजा बंदातर राज यांनी
एक दस्तक गुजरा घेतला. परंतु
वलहोलीने त्याला मान्यता दिली
नाही. दस्तक विधानाबरोबर त्याचा
मृत्यु झाला.

Restore

त्याच वर्षी महाराष्ट्राची मादी चालवणारा दुसरा बाजीराव याने राजा साहेबाला भारतात नेले. इतकीहीने त्याला मुद्दा मनुष्यता दिली नाही. त्यामुळे राजासाहेब इंग्रजांचे कट्टर शत्रू बनले.

“मी मूर्ख आहे”

साक्षात्काराची अमूल सुद्धा इतकीहीने वेगळ्या विभागात करीता मनुष्य मेहनत केली. त्याच्याच प्रयत्नात १९५३ मध्ये मुंबई पासून ठाण्यापर्यंत भारतात पहिला रेल्वेमार्ग सुरू झाला.

वेळेला जलद वंदेन नियंत्रण सुरू झाले. त्याकरीता मागे किमत्त मागणी केली. कसकसा, मुंबई, अशा ठिकाणी विश्व-विद्यालय स्थापन करण्याचा अटीटोप पण झालेच केला.

एका गावात एक रहस्य होता. त्याचे नाव होते मणिभद्र. त्याच्याकडे बलोट घनसंपत्ती होती. सिबाय एक मोठी पण होती. त्याबाबत सर्वांतही फळांची माहिती काढलेली होती. तेथेच कोपण्यात एका झोपडी तो रहात असे.

मणिभद्र महा कंजूस होता. बागेतील फळे तो स्वताही खात नसे व दुसऱ्या कोणालाही देत नसे.

माझावकून फळे काढण्याकरीता त्याने बरेच नोकर ठेवले होते. ते फळे तोडून टोपलीत ठेवीत मणिभद्र जातीने सर्व टोपल्या मोचत असे आणि प्रत्येक फळामागे चार बाणे काढ बाणे, रुपया जसा हिशोन लावत असे.

एकदा एका नोकराने एक पडलेला आंबा उचलला व खाल्ला. मणिभद्र ओरडत म्हणाला-“बरे चारे! त्या फळाची किमत्त

एक रुपया आहे. तुम्ही विवसाची मजुरी आणि आणे आहे. तेथून तुला बाजची मजुरी मिळणार नाही. आणि आणखी काढ आण्या करीता तुला माझ्या बागेत काम केले पाहिजे.”

नोकर सकाळ पासून काहीही शाळा कासावर आला होता. त्याने एक पडलेला आंबा उचलून खाल्ला तर त्याची एक दिवसाची मजुरी गेली. त्यामुळे मणिभद्रच्या बोलण्याचा त्याला भयंकर राग आला. दोघांमध्ये बोलण्यास बोलणे वाढले. त्यांनी एकमेकांना शिष्टा देण्यास व मारण्यास सुरुवात केली. नोकराने मणिभद्रला भरपूर चोप दिला. त्या विवसा-पासून मणिभद्रनी सर्व नोकरांना कामावरून काढून टाकले.

पिकलेली फळे पाहून केव्हां केव्हां मणिभद्रच्या तोंडाला सुद्धा पाणी सुटत

वेळेस ती फळे सर्व होते. जर सारलेल्या फळांची किंमत देण्यास सांगितले तर मारहाण करू लागत. अवस्थेत फूट मजुरांना ठेऊन निष्कारण होवयाचा थाप प्या.”

एकदा भविष्यद ज्ञानेतील फळांची जाळे मोजत मोजत फिरत होता. की, कायते किती जाळे आहेत? कोणत्या जाडाका किती फळे आहेत? किती फळे आहेत?

भविष्यद ज्ञानेस दिवस वसतांना फांदीवर वसलेला एक मजूर सायला दिसायला चिमणीसारखा होता. त्याची शेपटी इंदयमुण्याच्या रंगासारखी होती त्या छोट्या चिमणीचे ते सुस्वर संकीत ऐकून असे वाटत होते वाळलेल्या जाडांना मुद्दा पासवी कुठत आहे काय?

पक्याचे ते मोठे गाणे ऐकून भविष्यद संतमुराच त्याने पाठीमागून त्याला हातात पकडले. पक्ष्याने फडफड प्रयत्न केला रागायमाने त्याला जोर मारली.

“भविष्यदा, मला जर सोडलेस तर तुला पिळगान्या तिन गोष्टी मी तुला सांगेन—” पक्षी म्हणाला.

पक्षाच्या तोंडून जलेली मानवबाजी ऐकून भविष्यद प्रथम झूप घाबरू गेला. त्याला म्हणाला—“का तू मला काय होईल अशा गोष्टी सांगणार?”

त्याने विचारले की; मनाचा होईल अशी गोष्ट काय आहे.

“हो, हो, सरोवरी मनाचा होईल अशीच गोष्ट आहे.” पक्ष्याने ठामपणे सांगितले.

तेव्हा भविष्यदने चिमणीला हातातून सोडून पक्षीच उडून गेलो. उडून साद्याच्या जाळम वसली. भविष्यद कान मावून ऐकू की, पक्षाच्या तोंडून केव्हा एकदा काय ऐकायला येईल.

भविष्यदाच्या जेव्हा ‘काम’ हा सारांश होता. तेव्हा तो आपला विवेक वाचवून बोलू लागला—“बाबा, कान उघडून ऐक, माझे पहिले वचन आहे—जे नाही त्याची चिंता करू नका.”

क्या मला एवढे मुद्दा नाही कां? ह्या सर्व गोष्टी तर लहानपणी खेळतच शिकलो आहे. तुझ्या वसत्या ऐकायला मी काही मूर्ख नाही” भविष्यद रामाने म्हणाला.

भविष्यद सरोवरी मूर्ख आहेस. नाहीतर इतका वेळ मला आपल्या हातात

पकडून तुला कळले नाही की, माझ्या शरिरामध्ये सोने भरले आहे” पक्ष्याने संभ्रमत करीत म्हटले.

मग सोने? अरेरे, मी झूप मूर्खपणा केला, तुला सोडून देण्यात मी किती चूक केली.” असे म्हणत भविष्यदला पश्चाताप होवू भायला.

ह्यावर पक्षी खळखळून हसत सुटला आणि फडफडवून म्हणाला—“भविष्यद, तू सरोवरीच मूर्ख आहेस, अत्यंत मूर्ख. शेवटी विश्वास करतोस की; एका छोट्या चिमणीच्या बाकाच्या शरिरात एक मण सोने कसे काय असू शकेल?

मणिमद रागाने दातः ओठ कात राहिला. परंतु त्याची फिकीर करता पक्षी पुन्हा: म्हणाला-माझे दुसरे वचन ऐक कोणीही काहीही म्हटले तरी गोष्टीवर विस्वास नये.

"हो: ही गोष्ट! मी लहानपणीच वाचली आहे. ह्यात काय नाविन्य? मणिमद माग पाखंडीत म्हणाला.

"तू तर असा मूर्ख आहेस: की जणूकाही सर्व काही माहित असल्याच्या बघेईत. माझी तिसरी गोष्ट ऐक- "आपल्या मुठीत असलेल्या सधवीचा त्याग करून तू साह्यामये असलेल्या लक्ष्मीला सोबू नकोस.

हे ऐकताच मणिमद रागाने व वेड्यासारखा त्या चिमणीला जाऊन पकडू लागला. त्याला अजूनही विस्वास वाटत होता की, तिच्यात अरेब साने सापडेल. त्याच लोभाला नळी पडून तो त्या पक्षाला पकडून सोने काढण्याच्या प्रयत्नात होता. त्याच बरोबर त्या

त्याच्या मूर्खपणाचा चांगळा पक्का शिकवाळा ह्याच विचारात होता. त्यामुळे ही जिणे जिणे उडून जाई तेथे तेथे तो वावून जात होता.

तेवढ्यात एकाएकी तुफान वादळ झाले. आणि साह्याची वाळकी पाने झाडे उन्मळून पडू लागली.

तेव्हा भीतीने मणिमदाने डोळे मट्ट मिटून घेतले. जेव्हा त्याने डोळे उघडले. त्यावेळीस बायेंतील सर्व झाडे मुईसपाट झाली होती. फांदीवर नसलेला छोटा पक्षी सुद्धा अंतर्धान पावला होता. मणिमदच्या झोपटीचे कस मुद्धा वादळाने उडून गेले होते. तेथे फक्त चार भितीच विसत होत्या.

"सधवी देखीने सर्व बाजूंनी वनसंपत्ती दिली परंतु मी त्याचा उपयोग घेऊ शकलो नाही. शेवटी सर्वच माग घुळीला मिळाली. जेवढी म्हणून साह्याजवळ संपत्ती होती. तेवढी पण घालवून बसलो. सरोवरच मी एक मूर्ख आहे." असे म्हणत तो शोक करू लागला.

प्रापणिक नौकर

प्रसाद राजामगरीत रहाणारा मुली आणि माणूस होता. त्याचा मोठ्या पाटापाटात विवाह झाला. त्याची पत्नी एका थोमत बराण्यातील होती. तिने नाच आपल्या बायकोच्या वाढदिवसा निमित्ताने एक हिऱ्यांचा हार तिला देण्याचे यत्नात होते. त्यामुळे हार घेण्याकरीता तो एक दिवस आधीच शहरात गेला.

शहरातून बरी खूप उक्तिर होईल अंधार होण्याआधी घरी परत यायला पाहिजे म्हणून त्याने आपला थोडेवाला द्वारका ह्याला माडी जोरात हाकायला सांगितले.

द्वारकाने डोके हलवून थोड्यांना चाबूक हाणला. तशी गाडी येवाने धावू लागली. थोडी पुढे गेली नाही, तोच कच् कच् करीत गाडी थांबली-"गाडी

का थांबवलीरे?" प्रसादने द्वारकाला रागावत विचारले.

द्वारकाने गाडी वावूला उभी करीत एका भाणसाकडे बोट धाकवित म्हटले-"मालक! हा माणूस: माझ्या बायकोचा मावस लिलाराम आहे. हा मुद्धा आमच्या गावातच रहाणारा आहे. ह्याचा आजोबा खूपच आजारी आहे. तेव्हा हा जर गाडी लवकर पोहोचला तर आजोबाचे शेवटचे दर्शन तरी ह्याला घेता येईल. आपली अनुमती मिळाली तर आपल्या बरोबर ह्याला सुद्धा गाडीतून नेता येईल.

तसे प्रसादला कोणालाही आपल्या गाडीत बसवून न्यायला पसंत पडत नसे. तो खंकसत म्हणाला-"म्हणजे ह्याचा अर्थ असा की, हा आपल्या गाडीतून येणार आहे ठिक आहे. त्याला आपल्या गाडीत बसायला सांग" तेव्हा द्वारकाला तो

लिलाराम उठून उभा राहिला. नंतर द्वारकाने व लिलारामने मिळून प्रसादला उठवण्याकरीता मदत केली. प्रसादच्या पायाला बोटं सरबटने होते. नंतर लिलारामने आपली ताकद एकवटून गाडीचे बाहेर काढले. द्वारकाने बाजूबाजूला पडलेले सामान गोळा करून गाडीत आणि गाडी चालू केली. गावात पोहोचली.

प्रसाद गाडीतून उतरला. लंगडत-लंगडत आपल्या घरी आत आतो तोच बायकोने अतिशय उत्साहाने विचारले—“बाडबिबसाची भेट कुठे आहे?” ते ऐकताच मनांतून अतिशय दुःख झाले की; बायकोने लवड्याबद्दल विचारला प्रथम आपल्या भेटनेस्तुपहून विचारले.

“रस्त्यात मायची गाडी एका खड्यात पडली. आणी आम्ही मरता मरता बांधलो” प्रसाद पडलेला वृत्तांत सांगू लागला.

“त्या गोष्टी नंतर मी शांतपणे ऐकेन प्रथम माझी भेट म्हणून आणलेली वस्तू कुठे आहे ते सांगा. असे म्हणत तिने त्याच्या हातातून पिशवी विसकावून घेतली. त्याच्यातून तांबडी पेटी बाहेर काढली.

भावनाने तांबड्या पेटीचे झांकण उघडता उघडता म्हटले—“माझी मंजीप

आजच सकाळी गावाहून आली. तेव्हा तुम्ही कमी किमतीची भेट वस्तू नाही ना वागलीत? ते पहाते” असे म्हणत भावनाने पेटीचे झांकण उघडले. आणि आश्चर्यचकित होऊन नेहण्याकडे पाहू लागली. त्याने बांधलेला हार नव्हता.

भावनाने रागाने पाहिले व म्हणाली—“हे काय हीच भेट? माझी फेकून ती स्वयंपाक गेली.

बायकोच्या मूर्खपणाचा खूप राग आला. तो विचार करू लागला—“प्रथम तर कोणी चोरी केली गोब पाहिजे. बहुदा लिलारामचेच हे काम दिसते आहे.” म्हणत तो बाहेरच्या खरोड्यात गेला. तेथे द्वारका घोड्याला वागावपाची चालून घरी येऊन आल्याच्या विचारात होता. प्रसादने त्याला पहातच हटकले—“तू बायकोचा आऊ आहे असे सांगून एका चोराला माझ्या गाडीत आणून बसविलेस. जेव्हा गाडीतून माझे आली पडले तेव्हा ते उचलून ठेवता त्याने पेटीतला दहा हजारोंचा हार चोरला. आमी रिकामी पेटी मारल्या पिशवीत बरली. आताच्या आता जाऊन त्याच्याकडून माझा हार आणून मला दे.”

पहा हजारांचा हार चोरीला गेल्याचे ऐकूनच द्वारकाला कुन्हाड कोसळल्या सारखे व तो आपल्या घरी गेला.

द्वारकाची बायको उभी होती. तिच्यावर दातबोड द्वारका म्हणाला—“तुझे नातेवाईक चोर आहेत. तुला भाऊ लिलाराम ह्याने आजोबांच्या आजाराचे काढून गाडीत पडला आमच्या मालकाच्या पिशवीतल्या पेटीतला दहा हजार रुपयांचा हार चोरला. तेव्हा आताच्या आता जा आणि तो हार घेऊन ये.”

द्वारकाच्या बायकोने जेव्हा ऐकले की, आपले आजोबा मरणाकडे येले आहेत. तेव्हा लिलारामनेच मालकाचा हार

नातेवाईक नमस्कार करीत गाडीत येऊन.

गाडी परत चालू आली. जोरात गाडी पळवण्याकरीता द्वारका घोड्यांना चामकाचे फटकारे मोकळत होता. रस्त्यात बरेच काळे होते. त्यामुळे गाडी कधी बाव्या तर कधी उजव्या बाजूला कलंडत होती. तेवढ्यात गाडीचे एक एका गेलेच व गाडी साली बाकली. द्वारकाने गाडीतून बटदिकी उडी मारली. परंतु प्रसाद व लिलाराम गाडीतून आली पडले. प्रसादचे सर्व सामान फळांच्या टोपल्या व इतर काही वस्तू रस्त्यावर इतःस्तता विसरले गेले.

कोरला आहे । ती अजिबात निसरून गेली. "आजोबा खूप आजारी आहेत?" मला कुणी कळवले कसे नाही." असे म्हणत घाबत ती आईच्या घरी निघाली.

लंगडत घरात गेला नाही तोच त्याच्याच घरतून त्याच्या बायकोच्याच वयाची एक बाई दारातून बाहेर पडून गल्लीतून वळून गेली. प्रसादने तिला निरकृत पाहिले । विचार केला की; ही बाई कोण वसावी? एषढघात त्याची बायको तेथे येऊन पोहोचली व त्याचा हात पकडीत म्हणाली— "आपल्या पायाचे दुखणे कसे आहे? माझी मेनिण आली होती; माझ्या बाळदिवसाचे पुन्ही काय आणजेत ते पहायला. परंतु तिने

माझे चांगलेच डोळे उघडले. आज पर्यंत आपल्या बरोबर मी मूर्खपणानेच संसार केला. समा करा.

हे ऐकताच प्रसादचा आनंद गमनात मावेनासा झाला. त्या आनंदात तो आपल्या पायांना जागले आहे व दहा हजारांचा हार चोरीला येला आहे हे अजिबात विसरला. बायकोचा आधार घेऊन कुरडत कुरडत तो

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच प्रसाद घराच्या उंबरठ्यात द्वारकाची पहात बसला होता. तेवढ्यांत प्रसादने ज्याच्याकडून हार विकत घेतला. तो सराफ आला. वारमिदा होता म्हणाला—"साहेब मला माफ करा, आमच्या नोकरीने आपल्याला हाराची पेट्टी द्यायच्या ऐवजी रिश्याची पेट्टीच घेऊन दिलो. राजी आम्ही येव्ही दुकान बंद करू लागलो. तेव्हा आम्हांला ते समजले." असे म्हणत दुकानदाराने त्याच्या हातात हार काढून दिला.

प्रसादला दुकानाच्या मालकाची ईमानदारी पाहून खूप बरे वाटले. त्याने त्याला कराळ करून आपल्यास सांगितले. परंतु मालकाने आपल्या शिवाय दुकानात सर्व काम अडून रहाते सांगून तो निघून गेला. प्रसादने थोडेवेळ द्वारकाची वाट पाहिली. व नंतर आपल्या बायकोला हार देण्या-

करीता घरात बाळ लागला. तेवढ्यात द्वारका तेथे येऊन पोहोचला. प्रसादनेच त्याला हार दाखवत म्हटले—"अरे द्वारका, काल मी हार हरवल्याच्या चिंतेत होतो. त्यामुळे एकमात्र चांगले झाले. तुझ्या मालकीचीमध्ये बदल झाला. त्या दुकानाचा मालक नू येथ्यापूर्वीच इथे येऊन हा हार घेऊन गेला. जाता हारा करीता तुला काळजी करण्याचे कारण नाही. आ आपले काम बघ."

द्वारकाने थोडी हात जोडत प्रसादला म्हटले—"साहेब, लिलारामच्यावर हार चोरल्याचा आरोप आपण केलात, तो पण दुष्टीने फारच चांगला झाला."

"कजा तऱ्हेने" प्रसादने विचारले. "मी घरी पोहोचताना बायकोला तिच्या आजोबांकडे पाठविले. तेव्हा लिलाराम ह्या भाषेने तेथे गेला होता की; आपल्या आजोबाची उरली सुरली दस्तऐव आपल्याला मिळेल. म्हाताऱ्याने जेव्हा त्याला काहीच दिले नाही. तेव्हा तो त्याला शिथ्या

घालत आपल्या गावी निघून गेला. परंतु माझ्या बायकोने रात्रभर आजोबांची सेवा केली. तेव्हा तिच्यावर प्रसन्न होत, आजोबांनी माझ्या बायकोला संपत्ती कुठे लपविली आहे ते सांगितले. आणि माझ्या कडून आपले शेवटचे क्रियाकर्म करण्यास सांगितले." द्वारका म्हणाला.

"अरे बा! बा! नू तर भाग्यवान निघालास. पण हे सांगितले नाहीस की म्हातारा किती संपत्ती मागे सोडून गेला? प्रसादने विचारले.

"मालक, जूप संपत्ती मी व्यापार सुरू करणार आहे." द्वारका विनयाने म्हणाला. काल रात्री उगाचच आपण द्वारका- आरोप केला । बोललो. प्रसादला वाईट वाटले. त्याला त्याचे जूप दुःख झाले. त्याने त्याच्याकडे दबाई दुष्टीने पहात म्हटले—"शेवटी हारामुळे आपल्या दोघांचेही चांगले झाले आणि हे बघ, तुला व्यापारात माझी काही जरूर लागली तर निसंकोच मजा सांग.

बांगले काम

सुष्म नावात धनगुप्त नावाचा एक प्रसिद्ध सेल्यार राहत होता. तो देऊ-विदेखांत मोठ्या कुळातलेने समुद्राक व्यापार करीत असे. लफाट संपत्ती मिळवून बुद्धी त्याला दान-धर्मे वगैरे धार्मिक कामे करायला आवडत असे. परंतु नेहमी इतरांना म्हणत असे—“मला तुम्ही जगती संजुत समजू नका. केव्हा तरी धार्मिक कार्य व धनकल्याणा करीता मला पुष्कळ वेळ मिळेल. तेव्हातरी लाकडे खरे करून मावात उतरव असे बंदिर बांधविले.

एकादा गानातलाच पुढारी धनगुप्ताच्या घरी गेला व म्हणाला—“देवळाच्या भिर्णीद्वारा करीता वेसा पाहिले आहे. आपण विलास तर बरे होईल.”

तेव्हा धनगुप्त दान देण्याच्या मनस्वितांत नव्हता. परंतु त्या पुढार्यावर पहाताच त्याची जीव व त्याची वात वाळून सोण्याची मागी बाजली व पुढार्याला विला. तेव्हापास धनगुप्ताचा भोकर बाबत तेने माळा व त्याने एक माळाने भरलेले जहाज दुबाल्याने सांगितले.

धनगुप्ताने जेव्हा पुढार्याकडेच देले पाहून नाचून तो बरत गेला. पुढार्याला धनगुप्त ; आपले देणे उभीत नाही. म्हणून परत निमाळा. तेव्हापास धनगुप्त भाचून बाहेर आला व त्याने ते सर्व देले पुढ्या पुढार्याच्या हातात दिले व त्याच्याकडे पहात मंदहास्य करीत म्हटले—“वेचव परिक्षा पहात आहे की, म्हाकेलेस माळकाकडे संपत्ती भरपूर आहे, तो पर्यंतच मी बांगले काम करावे. काय सोबाने माळा देता केव्हा नाहीसा होईल.”

सुक्ष्म दृष्टी

लोकनाथ आणि ह्या दोघांची मूर्त मंत्री होती. लोकनाथ लक्षाधीश होता. तो शंतीभाती कळून किराणा व्यापार करीत असे. त्याच्याकडे देवराज नावाचा एक कारकून होता.

शामप्रसाद नेहमी लोकनाथच्या घरी येत असे. त्याच्याबद्दल सर्वांना आदर होता परंतु देवराजला माळकाबद्दल आदरभाव मुळीच नव्हता. तो आपल्या माळकांने विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर देऊन गुपचुप काम करीत असे. तरी पण शामप्रसादने लोकनाथला देवराजवर रागवतांना कधी पाहीले नव्हते.

एकादा शामप्रसाद तिर्थयात्रेला जाऊन दोन महिन्याने परत आपल्या मागी आला. त्याच दिवशी संध्याकाळी तो लोकनाथला बेटायला गेला. तेव्हा त्याचा कारकून देवराज लोकनाथ बरोबर काही

गंध्या टप्पा करीत बसला होता. लोकनाथामध्ये पहिल्यापेक्षाही बराच फरक पडलेला होता. माळकांने काहीही विचारले तरी त्याच्या लोंकून—‘हो माळक! बर ’ असेच बाहेर होते.

शामप्रसादने बोबाबेल लोकनाथला तिर्थक्षेत्राचे वर्णन ऐकवले आणि म्हटले—“भित्रा, मी तुझ्या कारकूनाला तुझ्याबरोबर मला तन्हेने बागलेले बोललेले कधी पाहिले नाही. हे असे कसे!”

त्या गोष्टी नंतर जेव्हा एका आठवड्याने लोकनाथच्या घरी परत आला. तेव्हा त्याचा कारकूनच्या देवराजच्या आगी त्याला दुसराच माणूस दिसला.

शामप्रसादने आप्चर्मचकित होऊन लोकनाथला विचारले—“अरे, तुला तो देवराज कुठे विसत नाही? त्याच्या बायेवर दुसऱ्या कुणाला भेतले आहेस पाहते?”

“हो, मी त्याला कामावकून काढून टाकले. त्याच्या जागेवर हा नविन माणूस कामाला लावला आहे” लोकनाथ म्हणाला.

“असे कां केलेस? त्याच्या आधी मी तुम्हाकडे आलो होतो तेव्हा त्याच्यामध्ये बराच बदल झालेला पाहिला होता.” शामप्रसाद म्हणाला.

“त्याच बवलामुळे त्याला कामावकून काढून टाकले.

लोकनाथने म्हणजे शामप्रसादला समजले नाही. तो म्हणाला—“देवराज मये आपल्या मालका विषयी जो भावर पाहिजे तो मी प्रथम पाहिला नाही. तेव्हाच मी विचार करित होतो की, तुम्ही त्याचे वागणे सहन कसे करीत होतात. परंतु आठवड्यापूर्वीच त्याचे तसे वागणे पाहून मी खरोखरच आश्चर्य जकित व आनंदीत झालो होतो.”

तुम्ही जो त्याच्या स्वभावामध्ये बदल झालेला पाहिलांत तोच भाव्या शक्ये

कारण ठरला. आणि त्याचा शोध लावल्यावर तो शंका खरी ठरली. तसा देवराज आपल्या कामाला चोख होता. हात काही शंका नाही. परंतु परतल्या नोकराप्रमाणे—“होय मालक, बर मालक म्हणून माझ्या प्रत्येक सांगण्याला नदी-बेलासारखी मान डोक्यामची जबर नव्हती. परंतु त्याच्या कोणत्याही कामात मला कधी घमेंड किंवा मयूरी दिसली नाही. परंतु काही दिवसांपासून त्याच्या मोठ बोलण्या पाठीमागे काहीतरी मुरत असल्याची मला शंका जाली. जेव्हा त्याचा ठाकडिकाणा तेव्हा शंका खरी आहे समजले. जो भाव्याकडे कामाचा येई त्याच्याकडून ह्याने माच ध्यायला सुरवात केली. त्यामुळे चिडून मी कामावकून काढून टाकले” लोकनाथ म्हणाला.

शामप्रसाद लोकनाथच्या बुद्धीचार्तुयाने झुच आला. व मनातल्या मनात त्याने आपल्या मित्राची वात्सल्यगी व प्रशंसा केली.

चिडपुपुराण

शकुनी हा दुर्योधनाची माता बांधारी हिचा

लहान भाऊ. गांधार देशचा राजा सुबल यांचा मुलगा होता. राजा सुबलला एका उद्योतिषाने सांगितले होते की, बांधारीचा विवाह होताच, तिच्या पतीला मरण येईल. त्यामुळे राजा सुबलने तिचा विवाह एका घेंड्या बरोबर लावून दिला. त्यानंतर पुन्हा तिचे लग्न घृतराष्ट्रा बरोबर झाले. होताच तो घेंडा मेल्या.

जेव्हा मीमाने विषवेचा पुलस म्हणून दुर्योधनाची टिपल केली. तेव्हा दुर्योधनाला ही गोष्ट कळली. दुर्योधन रागाने जळजळू लागला. त्याने सुबल व शकुनीला कैद करून आपले आणि तुळंगराज दाखून ठेवले. त्यांचा मयंकर केला.

सुबलला मंचविश्वास झूप होता. त्यामुळे त्याने शकुनीला मरणाच्या आधी समजावून सांगितले की, त्याच्या हाडांचे फासे बनवून तू दुर्योधनाबरोबर प्रतिकार कर. त्या फाशाचे एक भक्षण राहील की, जो भाऊचा मनात बसून फांसा टाकविल त्याचा जय होईल.

शकुनीच्या फांसाचे गुपीत दुर्योधनाला तुळंगराजाच्या पाहेरेकन्याने सांगितले. तेव्हा दुर्योधनाने शकुनी मामाला तुळंगराज सोडले आणि आपला मंचो बनवले.

त्यानंतर हस्तिनापुरमध्ये शकुनी आणि युधिष्ठीर यांच्या मध्ये संगट्यांचीपेज लागली. त्यात युधिष्ठीर आपल्या बरोबर आपल्या लहान भावांना दोपदीला जंगरात लावून घालवून बसला.

दुःखासमाने सूझाने द्रौपदीच्या पदरासा हात
तेव्हा असहाय्य होऊन द्रौपदी
आपला पदर धरून श्रीकृष्णाचा पाया
करीत हात जोडून. "श्रीकृष्ण" "श्रीकृष्ण"
म्हणत होती.

तेव्हा श्रीमाने विद्या ठेवतला
की, ह्याचा बेईन. दुःखासमानांनी
छाती फोडून त्याचे पिईन व
दुःखासमानांनी मांडी फोडून त्याच्या रक्ताने
द्रौपदीची चेन्ही घालीन.

दुःखासम द्रौपदीचे करून फेडू कायला.
तसा डीम खमू कायला. नति
घमाली दुःखासम घेरी बेटून काढी पडला.

द्रौपदी जेव्हा मयसभामध्ये दुर्योधनाला
पडतांना पाहून हसली होती. तेव्हा दुर्यो-
धनाने वज्र केला होता. की भरसभेत हिचे
वरून फेडीन व हिचा दाती करीन तेव्हाच
माझे मन धात होईल. परंतु जाता तो
आपली मान काढी घालून कर्म शकुनि व
दुःखासना बरोबर राखून घेतून बाहेर गेला.
दुर्योधन. शकुनि, कर्ण आणि दुःखासम हे
चांडाल-बोकरी म्हणून प्रतिष्ठित होते.

राव, जोम, मद मत्सर इत्यादी गुण
बाचे युद्ध कति पुरुष बाच्या स्थाने
दुर्योधनाने वन्य घेतला होता.

नर नारायणाचा पाठ पळून
जाणारा सहस्र बारच केले एकच

त्याच वेळेला द्वारकेमध्ये श्रीकृष्ण
बरोबर जुगार खेळत होता.
तो स्वतः बरोबर आपल्या सात बायकांना
सुद्धा घालवून बसला.

रुक्मिणीला म्हणाली—
"बायका, आता तू आणि माझा पती माझी
संघर्षी आहे. तुम्हां दोघांना विकण्याचे
किंवा करण्याचे सर्व अधिकार मला
प्राप्त आहेत."

कृष्णाने विचार करण्याचे सर्व करून
'असा उच्चार केला. कोणाच्या
समक्षाले नाही की, श्रीकृष्णाने असे का म्हणले.

त्याचवेळेला हस्तिनापुरात कौरवांकडून
द्वारकेचे पांडव दरसभ्यसभेत

कवच पांघरून पळून सूर्याच्या आत आऊन
लपून बसला. तो अविनाशित असलेल्या
कुन्तीच्या वरति सूर्याच्या वरदानाने
कर्णाच्या रूपाने जन्माला आला.

कुन्ती पांडू राजाची बायको झाली.
तेव्हा नर-नारायणाच्या वंश कुन्तीच्या पोटी
अर्जुनाच्या रूपे जन्माला आला.

नारायण म्हणजे प्रत्यक्ष बगवान
होते. कृष्ण अर्जुनाचा मात्याने मेहुणा आणि
बायकोचा भाऊ होता.

दुर्योधनाला खूप विवाह वाटे की;
कर्णासारखा धनुर्धारीजेव्हा आपल्या बाजूने
माहे. तेव्हा पांडवांना मुळभूतने पराजित
करता येईल.

कुन्तीने कर्णाला टोपलोल घालून नदीत
सोडून दिले होते. ते मुल सारण्याची
बायको राचा हिला मिळाले. तिने कर्णाला
महानाचा मोठा केले.

त्या कार्याने कर्णाला "सारथीपुत्र"
आणि "राधेय" वा नावाने संबोधू कायले.
दुर्योधनाने कर्णाला जंगदेशाचा राजा
केले. त्यामुळे त्याचा आत्मविश्वास खूप
वाढला.

कर्णाला जनेक शाप मिळाले होते.
त्याच काळाच्या रूपात आलेल्या
इंद्राचा कर्णाने पावूनच मिळालेने
कवचकुंडले दान

कर्णाच्या मनात प्रतिसर्धी
अर्जुन याचा मुद्दात करण्याचा
विचार होता. म्हणून तो दुर्योधनाच्या
गटात जाऊन समीक झाला.

पंचपांडव वनवासात गेले. सत्यमाथाने
कृष्णाला बुद्धीवळात निघले. त्यामुळे तिने
नारायणा हाती कृष्णाला सोपवले.
त्यामंतर नारायणने सांगितले की. कृष्णाच्याच
मननाचे घेने होऊन सत्यमामाळा त्याने
घावे. सेवटी सत्यमामेनेच आपले सर्व
काढून एकापारदघात ठेवले व
कृष्ण दुसऱ्या पारदघात. तरी पण ते सोने
त्याच्या मननाचे झाले नाही. तेव्हा ती
परिस्थिती पाहून रुक्मिणीने दुसऱ्या

भक्तिपूर्वक एक तुळसीचे पान टाकले व कुण्याका नारदाच्या हातून सोडवले.

त्यावर सत्यभामेने कविमणीला म्हटले—
"ताई, ह्या क्षणी मी तुझी वाधी माहे. तुझी श्रीकृष्णावरची भक्ति म्हणजे काय ह्याचा उलगडा आज मला झाला."

पांडव दौपदीसह मस्य वेशाचा रावा विराट याच्याकडे अज्ञातवासात होते.

मीम त्याच्या धरी वल्लच्या नावाचे स्वयंपाकी म्हणून होता. सैरंघरीच्या रुपाने दौपदी दासीचे काम करीत होती. एकदा दौपदीचा किचकाने अपमान केल्या वरून भीमाने त्याचा संहार केला होता. त्यामुळे

समान शक्तिवान असे पांचा पैकी तिचे सीमाच्या हाती मरण पावले. बाता फक्त दुर्घोषनच एकटा उरला होता.

बृहन्नलाने रूप घेऊन अर्जुनाने राधेकुमारी उत्तरा हिला नृत्य विकविले होते. परंतु लढाईच्या वेळेस उत्तर गोयहणाच्या वेळेस अर्जुनाने आपले पूर्वेवत प्रकट करून असंख्य कोकाना पराजित केले.

श्रीकृष्णाच्या हातून जेव्हा कंस गेला, तेव्हा कालनेमीनी कंसाच्या शरीरातून निघून जाऊन कुण्याच्या भाषा अभिमन्यु याच्या रुपाने जन्म घेतला.

कालनेमी हा कुटुंबाचा कट्टर सभू होता. तरी पण त्याने त्याच्या रुपाने जन्म घेतला.

मुभद्रा जेव्हा गर्भवती होती. तेव्हा एकदा अर्जुन चक्रव्यूह भेदाचे रहस्य तिला सांगत होते. तेवढ्यात श्रीकृष्ण तेथे येऊन म्हणाले—
"अर्जुन, माझी बहिण मुभद्रा कोवळपा मनाची आहे. तीला सर्व युद्धाच्या गोष्टी सांगतोस?" असे म्हणत निघ्या गप्पातून त्याने सुमद्रेला तळवून बरोबर नेले.

सुमद्रेच्या पोटातील बाळाने अभिमन्युने चक्रव्यूह फोडून आत शिरण्याचे रहस्य तेवढेच जाणले. परंतु चक्रव्यूह फोडून बाहेर येण्याचे त्याला समजले नाही.

अभिमन्युला गर्व होता मी एकटाच कौरवांचा संहार करू शकतो. तेवढ्यात श्रीकृष्ण तेथे पोहचले व अभिमन्युच्या पाठीत चाप देत म्हणाले—
"अभिमन्यु, तू नेहमी द्योम्यतेचा आहेस. अभिमान बाहे तुझी बीरमाला मुभद्रा माझीच बहिण आहे."

अभिमन्युचा विवाह उत्तरा हिच्या बरोबर झाला. पांडवाच्या अज्ञात वासाच्या वेळेस मुभद्रा व अभिमन्यु द्वारे मध्ये राहिले होते. बकरामने आपली मुलगी पासिरेला हिचे लग्न दुर्घोषनाचा मुलगा सधमनकुमार बरोबर करणार होता. अभिमन्युने उत्तरा बरोबर करणे त्याला अंजिवात पसंत नव्हते.

अभिमन्यु आपल्या आई बरोबर द्वारेतून निघून अरण्यमार्गाने बाहेर जात होता. वेळेस भीम व हिंडीवा यांचा मुलगा घटोत्कच यांची भेट साधी घटोत्कचाने आपल्या सख्खी मायेने जादू विवाहाला आलेल्या सोकांना झूप जाल दिला व अशीरेखाला उचकून पळून नेऊन तिचा विवाह अभिमन्यु बरोबर लावून दिला.

एकदा कुण्याकडे मदत मागण्याकरीता एक तर्फे अर्जुन व दुसऱ्यातर्फे दुर्घोषन द्वारे मध्ये आले.

सोपेतून जाणे साजेत्या कुण्यानी पायाशी बसलेल्या अर्जुनाला पाहीले. मंतर आपल्या उघाशी बसलेल्या दुर्घोषनाकडे धुपटी वळवून राहिले.

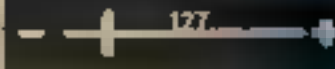
श्रीकृष्णाने दोघांसमोर असे कोडे घातले की—
"मी युद्ध जेवात शस्त्र कारण करणार नाही. मी तुमच्या दोघांपैकी एकाच्या बाजूने राहीन. दुसऱ्या बाजूला पांझी सारी यादव सेना राहिल. पण मी अर्जुनाला पाहिले तेव्हा प्रथम निवड त्याने करावी."

तेव्हा अर्जुनाने श्रीकृष्णाला आपल्या बाजूने निवडले व यादवसेना दुर्घोषनाच्या बाजूने राहिली.

Restore

127

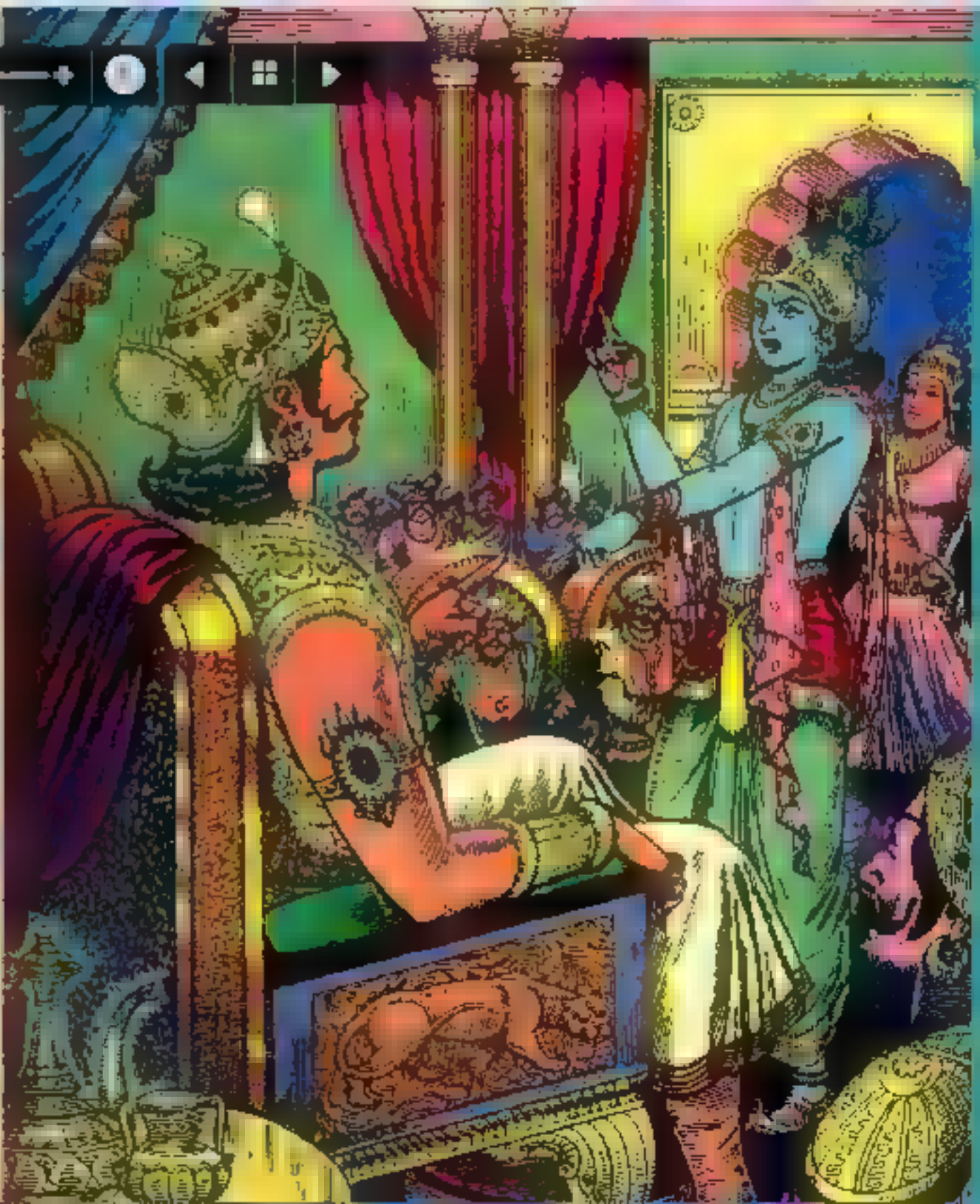

सारण्य करीन, त्याच्या रथावर हनुमान बसलेला ध्वज फडकत राहिल. त्याच वेळेला अर्जुन रथात आपले बांदीव घेऊन हातात घेऊन तुमचे गावर मुळभासारखे तुकडे तुकडे करेन.

श्रीकृष्णाच्या तोंडून बाहेर पडलेले शब्द ऐकून दुर्बोधन रागाने भाव झाला व मागेसागे म्हणाला-''अरे कृष्णा, तू पांडवांचा दूत म्हणून आला आहेस का? त्याच्या खोबऱ्यातून मूषा काढला व त्याच्याकडे बघता बघता दुर्बोधनाने दुःसासना-कडून लोखंडी मागविली. ते पहाताच कृष्णाच्या बरोबर आलेल्या सात्वकीने आपल्या स्वाभावाने तत्काळ बाहेर काढली.

श्रीकृष्णाने सात्वकीला अडवित म्हटले-''मी हातात काहीही न घेता एकवृत्तीने राहाण्याचा निरोप घेऊन दूत म्हणून आलो आहे. त्यांनी कंद करचे हे उचित होईल काय? तुम्ही तेथेच राहून प्रभावशाली आहे. मी एकटा काय करेन? माझीच चूक झाली, तरी पण तुला मला कंद करावयाचे बरेच कर."

त्यानंतर त्या लोखंडीने श्रीकृष्णाला चारी बाजूने पकडले. परंतु

दुर्बोधनाचा निरोप घेऊन सर्वत्र दूत बनून पांडवांकडे आला व त्यांना बांदीचा संकेत देत दूत न करणाऱ्यांकडे विनविले.

पांडवांनी श्रीकृष्णाच्या कीर्त्याकडे आपल्या बाजूने दूत म्हणून पाठविले. त्याने कीर्त्यांना समजावून सांगत म्हटले की; पांडवांना त्याने अर्धे राज्य नाहीतर पाच भावे किंवा दंडप्रत्येक आहे. मी त्यांच्या मध्ये समेट घडवून घेईन त्याची स्थापित करामी दृष्टीने आलो आहे.

परंतु कृष्णाच्या बोलण्याकडे दुर्बोधनाने दिले नाही.

तेव्हा श्रीकृष्णाने कीर्त्यांच्या समेत संभारपणे सांगितले-''मी अर्जुनाच्या रथाचे

कुण्याने आपले निरवस्थित प्रकट केले. त्यासरशी राजा भवभीत होवून तेथून पळून गेले.

गोड जोळून किंवा चाकटपणा दाखवून श्रीकुण्याने कोरव व पांडवाच्यात समेट घडवून आणण्याचा प्रयत्न केला. तो असफल झाला. आता युद्ध हेच एक बाकी राहिले.

कुड्ढेबात मुळा करीता निरनिराळ्या वेळांचे राजे आपापल्या असंख्य अधोहिणी सैन्यासह एकत्र जमले. अशा तऱ्हेने कोरव पांडव यांच्यात महाभारत युद्ध झाले. रणाच्या घंटाच्या नावाने घोड्यांच्या लिकाळ्याने सर्व दश-विंश पुंसदुमून गेल्या. जिकडे तिकडे युद्धाच्या आरंभीच्या रणवेदी बाजू लागल्या. ज्या ठिकाणी एका वेळेस परशुरामाने क्षत्रियांचे रक्त स्नायंत पंचक नावाच्या कुंडात भरले होते. तोच कुणसंग आता पुन्हा क्षत्रियांचे रक्त मागत होता.

सजयला विश्व वृष्टी प्राप्त होती. त्यामुळे त्याने सर्व युद्धाचा सारांश शवार

करून घृतराष्ट्राला सांगितला. जन्मांच व पुत्र प्रेमाने स्थाकुळ जातला कोरवांचा राजा घृतराष्ट्र दुर्बोधनाला मुळा जड-विष्यास होता. तो छातपणे संजयचे वक्तृत्व ऐकत होता. आपला पत्नी आंबळा आहे म्हणून जायघ्यभर झोळ्यावर पट्टी बांधणारी महान पक्षिघता मांधारी व संभर कोरवांची आई मुळा घृतराष्ट्रा घेजारी बसून सारा नृत्तान्त ऐकत होती.

युद्धाचे सारे वर्णन करून सांगत होता. ते दोघे छातपणे ऐकत होते. संजयने पांडव व कोरवांच्या सैन्यांचे वर्णन करून सांगितले. घृतराष्ट्राने विचारले— “माता सांग दोघांच्या सैन्यात काय तफावत आहे?”

म्हणाला— “कोरव दोघांच्या सैन्याचे रूप समान सक्तिवालो आहे. परंतु कुण्याला मिळवून पांडव अधिक झाले आहेत. असे म्हणत त्याने सारा कुड्ढेबाचा पुन्हा नृत्तान्त सांगितला.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. हसन राज्यात अश्वत्थ नद्यास नावाचा नवान राज्य करीत होता. त्याला एकुलती एक मुलगी होती. त्याने तिला लहानपणापासून अनेक विद्या शिकविल्या व त्यात तिने प्राविण्य मिळविले.

ती मुलगी जेव्हा लग्नायोग्य झाली. तेव्हा त्याला विता लागून राहिली. आपल्या वडिलांची काळजी दूर करवया-करीता तिने वडिलांकडे येऊन म्हटले— “अम्मा ज्ञान, कोणत्या तरी तरुणाला केवळ ह्या राज्याचा राजा होण्याकरीता लग्न करून त्याला माझ्या तुम्ही बांधू. मी अशा तरुणाची लग्न करणार आहे की; माझ्याच प्रमाणे सर्व विद्यात त्याने प्राविण्य मिळवलेले असणे.”

अद्यांतरुणाचा शोध कसा काय लावायचा? नवानाने चिंतांकात होत विचारले.

ती तर सोपी गोष्ट आहे तुम्ही राज्यभर अशी दबंगी पिटवा की, जो तरुण थोडोड, लठ्ठगुडू तलवारबाजी पंगरे युद्धकलेत राजकुमारीशी पैज लावून राजकुमारीला पराजित करेल, त्याच्याशी राजकुमारी लग्न करेल.”

राजा एक दोन मिनिटे विचारात पडला आणि म्हणाला— “अशी दबंगी पिटविणे काय सोपी गोष्ट आहे. परंतु तुला माहीत आहे का, ह्याचा परिणाम काय होईल? कोणताही तरुण उठून तुझ्या बरोबर पैज लावायला येईल, त्याला आपण कसे जडविणार?”

ह्या गोष्टीचा विचार मी पूर्वीच केला. माझ्या बरोबर पैज लावून जो तरुण पराजित होईल, त्याचे थोडे व शस्त्रास्त्र माझ्या आधीन होतील व त्याच्या पाठीवर माझे नाव कोरले जाईल.

मुलीने सांगितल्याप्रमाणे तबाबाने राज्यात बर्बादी पिटवायला नोकसाला सांगितले.

एका माठवड्याच्या भगत आजुनाजुचे अनेक राजकुमार हसन राज्यात आले. त्यांनी राजकुमारीबरोबर, घोडदोड, खड्गामुठ व नेम-बाजी वगैरे अनेक परिक्षांमध्ये पैज लावली व वाईट रीतीने ते सर्व पराजित झाले. आणि राजकुमारीचे नाव अनेकांनी आपल्या पाठीवर लिहून घेतले.

एकदा फारस देशचा राजकुमार हसन राज्यात आला. त्याने तेथील नवाबाची भेट घेतली. नवाबाने त्याचा मधोचित वादर सत्कार करून त्याला म्हटले—“एका मोठ्या राजाचा भावी राजा

माहेस, माझ्या मुलीच्या पैजेच्या गोष्टी तर तुला माहितच आहेत. मला वाटत नाही की, तू पैज लावून अपमानित व्हावे. तेव्हा तुला विचार सोडून दे.”

“एवढ्या इतरक येऊन मुझबिलांमध्ये तुमच्या मुलीबरोबर पैज न परत बाजे ह्यासारकी दुसरी अपमानित गोष्ट कोणती.” फारसचा राजकुमार म्हणाला.

सोबटी राजाने मुलीबरोबर राजकुमाराची बहाओड आहीर केली. घोषांनी घोड्यांवर स्वार होऊन तलवार बाजी सुरू केली. वेळ एकमेकांबरोबर युद्ध करीत राहीले. परंतु ह्यासंपेक्ष राजकुमारीला युद्ध कोसल्याची जाणीव झाली राजकुमाराची संधी झाली तरी युद्धा राजकुमारीची सलवार उडवली नाही. घोड्यावरून लीला पाडले नाही. अर्पंच तिला स्पष्ट कळून आला. तो तिच्याबद्दल दाखवित होता.

परंतु नवाबाच्या मुलीला एवढ्या समुदायांसमोर पराजित होणे बरोबर वाटले नाही. तिने तबडतोब एक उपाय योजला. तिने झटवयात आपला धुंधट मार्ग घेतला व फारसच्या राजकुमाराकडे वृष्टीक्षेप टाकला.

राजकुमारीचे ते विलक्षण सौंदर्य पाहून राजकुमार क्षणभर मंत्रमूग्ध झाला. त्यावेळी

त्याचे पाहून राजकुमारीने त्याची सजावटीत सलवार उडविली व त्याला घोड्यावरून झाली पाडले.

राजकुमाराला मयंकर राग आला. तो उठायला गेला. तोड चार काळघा मागसांनी त्याचे हात पकडले आणि पाठीवर राजकुमारीचे नाव लिहीले.

अत्यंत कोपाने तो तेवून निघून गेला. त्याच्या नवाबाच्या मुलीबरोबर युद्धाची मागना झाली.

एका महिन्यानंतर राजकुमारी मंत्रिणीबरोबर एकदा फिरत होती, तेव्हा एक म्हातारा माणूस कोपल्यात बसलेला त्यांना दिसला. त्याने आपल्या समोर काळा गालीचा बंबरला होता व त्यावर अत्यंत किमती असे हिरे रत्ने माणके पसरली होती.

राजकुमारीने ते पाहून त्या म्हातार्याच्या जबळ जात विचारले—“बाबा! तुम्ही हे सर्व रत्नमाणके विकायला आणली आहेत का?”

“हे सर्व विकायला नाहीत, मुली! जी तरुणी माझ्याबरोबर लग्न करेल तिला भेट म्हणून मी आणली आहेत” म्हातार्याने सांगितले.

हे ऐकताच राजकुमारी व तिच्या मंत्रिणी जळजळून हसत सुटल्या. ती

म्हणाली—ह्या म्हातार्याची तुम्हाला करावेस वाटू लागले काय?

माझ्या बरोबर लग्न केलेल्या तरुणीला नेहमी करता मायको म्हणून राहायचाची जकरी नाही. माझ्या बरोबर एक दोन मिनिटे वृत्ताच्या सावलीत घोड्यावर बसली तरी पुरे त्यानंतर माझ्याशी तिथे लग्न तुटले समजायचे. त्याकरीता मी तिला ह्या सर्व किमती वस्तु घेईत.”

नवाबाच्या मुलीला त्याचे उत्तर ऐकून गंमत वाटली. त्याच बरोबर उत्सुकता वाटू लागली. तिने आपल्या सर्व मंत्रिणींना विचारले—“तुमच्या पैकी कोणी या खोट्या-खोट्या लग्नाला तयार आहे काय?

सर्वांनी आपली संमती असल्याचे दर्शविले. थोड्या क्षणात मिळणारी धनसंपत्ती पाहून सर्वजणीच हुरळून गेल्या.

नवाबाच्या मुलीने त्यातल्या एका मुलीची निवड केली. म्हातान्याने टाळ्याचा बाजबून दशारा केला. त्यासरशी झाडाझाडी वसलेला काजी जवळ आला. त्याने राजकुमारीच्या मैत्रिणीशी त्या म्हातान्याचे लग्न लावले.

तो म्हातारा त्या तरुणीला घेऊन झाडा-जवळ असलेल्या थोड्याजवळ येऊन गेला. तिला थोड्यावर बसवून त्याने झाडाभोवती चार फेंक्या मारल्या व तिला थोड्यावरून खाली उतरवले. नंतर त्याचे लग्न

मोडल्याचे काजीने सांगितले. त्या म्हातान्या-जवळचे सर्व रत्नहिरे मानके तिने घेतली.

अशा प्रकारे चार दिवस त्याने तिच्या सर्व मैत्रिणींच्या बरोबर लग्न केली. व थोड्या वेळानी सर्वांची लग्ने मोडली. सर्वांना खूप घनसंपत्ती मिळाली.

पाचव्या दिवशी नवाबाची मुलगी मुद्दामच एकटी बाहेर गेली. तेव्हा ती म्हातारा समोरच्या गाळीचावर रत्नवडीत अलंकार ठेवून पुटपुटत बसला होता.

“बाज माहित नाही, कोण भाग्यशाली आहे की, माझी बायको होईल. आज तर रोजच्या पेक्षा जास्तच मुल्यवान लासो किमतीच्या बस्तू मी ठेवून बसलो आहे. रत्नहार मी तिका देणार आहे.”

जरीकरच त्याच्या गाळीचावर जोळे दिवजिणारा रत्नहार तिला दिसला. तो पहाताच नवाबाची मुलगी मंत्रमुग्ध झाली. आज ती आपल्या मनावर संयम ठेवू शकली नाही. ती म्हातान्याला म्हणाली— “आज मी थोडावेळा पुरती तुमची बायको वनायला तयार आहे.

काजीने त्या दोघांचे लग्न लावले. म्हातारा राजकुमारीला घेऊन थोड्याजवळ आला. तिला थोड्यावर आपल्याजवळ बसवून घेतले व त्याने झाडाभोवती एक फेरी मारली आणि थोड्याळा जोरदार

टांच मारली. तसा थोडा जोरत पळू लागला. राजकुमारीला संका आली ती जोरजोरात जोरडू लागली. तेव्हा म्हातान्याने तिचे तोंड हाताने घट्ट दाबून धरले. ती थडपड करू लागली. तेव्हा त्याने एक फटका मारला तशी ती बेथुड झाली.

थोड्या वेळात ती सुद्धीवर आली. तेव्हा म्हातारा तिच्याकडे एक टक पहात म्हणाला— “मी वास्तवसुद्धरित्या तुम्हा बरोबर केलेला मुक्ता पत्ती आहे.”

हे सर्व लगेच आहे, पण हे मोठ्या-करीता असलेला काजी कुठे दिसत नाही? श्रीतोने ती सर्वत्र पाहू लागली.

तेव्हा म्हातारा जोरजोरात हंसू त्याने आपली नकली दाढी व मिशी काढून टाकली. तेव्हा राजकुमारीने ताबडतोब त्याला ओळखले. तो दुसरा तिसरा कोणी नमुन तिच्या बरोबर पराशित झालेला फारस बेशका राजकुमार होता.

“तू मला धोका देऊन माझ्याबरोबर लग्न केलेस.” राजकुमारी संतापाने म्हणाली.

“तू मला धोका देऊन पराभूत केलेस. तेव्हा मी तुम्हा बरोबर फसवून लग्न केले तर त्यात चूक काय? फारसच्या राजकुमाराने तिला विचारले.

ते ऐकताच राजकुमारीचा चेहरा लज्जित झाला. तिने लाजून खाली मान घातली.

फारसच्या राजकुमाराला समजले की; आपली पत्नी झाल्या खुपी भूळेच्या राजकुमारीने मान खाली घातली असावी. तो म्हणाला— “तू तर तुझे नाव माझ्या पाठीवर कोरले होतेस. ते तर केव्हाही नाहीसे होणार आहे. परंतु त्याची आवश्यकता नव्हती. त्यापूर्वीच मी तुझे नाव व रूप माझ्या हृदयात कोरून ठेवले होते.”

त्या बोलण्याने राजकुमारी लाजेने जर्बमेली झाली. दोघांनी मिळून नवाबाकडे दूत पाठवून एक तद्देश पाडला. तो आपल्या मुलीच्या विविध लग्नाविषयी ऐकून खूप आश्चर्ये झाला. त्यानंतर नवाबाने त्या दोघांचा विवाह राजमहालात घाटा-भाटात लावून दिला.

सांजीवा

पशु-पक्ष्यांना पाळा ॥ स्वास्थ मिळवा

पुर्वी, भांडरे, गोगड, कवठरे इत्यादी पशुपक्षी पालून फल
मिळवता येऊ शकते. यातून बरेच नफा मिळतो. पशुपक्षी पालणे
यातून लाभ मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

पशुपक्षी पालणे यातून बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.
पशुपक्षी पालणे यातून बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो. यातून बरेच नफा मिळतो.

तुम्हाला माहीत आहे का ?

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

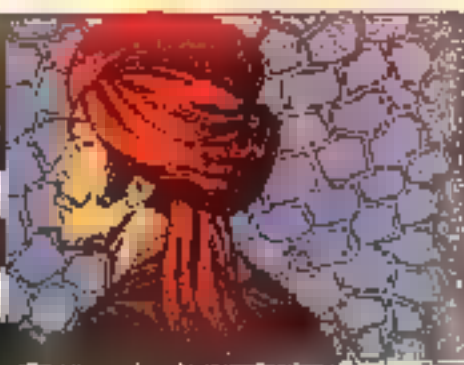
पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

पुर्वीच्या पुर्वीच्या बाबतीत बरेच नफा मिळतो.

जसा राजा तशी प्रजा

एकदा विष्णु राजास भूप भवकाला

मागली, वनता उपर तपत राजाचा
व कायद्याना कमादर कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

विष्णुसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

व तो प्रेम्हाचे कारण सगळ्या प्रेम्हाला-

“गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा
गोविंदसिंहने कायद्यानी राजा

सत्कार करीत होते. ■ बाहूनच गोविंद-
सिंहला मर्यात आरुच्ये पाटू लागले. वेच
बसून मुळा तेवीत लोक राजाला भोळवून
त्याचा भविष्ये जावर सत्कारकरीत बाहेत.
त्याने एके ठिकाणी थांबून तेथील लोकांना
ह्याचे कारण जाहे असे विचारले.

“आमच्या राजाबद्दल आमच्या कमात
अत्यंत भक्ति ■ प्रेम आहे. त्यामुळे
आमचा राजा कोणताही वेच बसवून जाला
तरी मागही ■ भोळवू शकतो” एका
माणसाने सांगितले.

हिंजव बसतांना कर्मवीरने काही
आचरणांच्या बसत दुकानांतून सरेदी केल्या.
परंतु त्याचे पैसे दुकानदारांनी घेतले नाहीत.

म्हणजे—“माझ्या भेट
म्हणून ह्या वस्तु व्या. राजा मागि
रीवाच्यात व्यापारचारा कमा नाही.”

राजा गोविंदसिंह कर्मवीरला म्हणाला—
“आपली प्रवा करीतलेच म्हणून आहे.
प्रजेतील लोकांना आपल्याकडून
सरेच घिकले पाहिजे.”

त्यानवर राजा गोविंदसिंह
राज्यात परत आला.

एका महिन्यांतच गोविंदसिंह आपल्या
बसवून बटू लागला. त्याला
कोणीही ■ बोळवलेने गळून दुःख झाले.
एका बाकी त्याने एका बसवूची किमत
विचारली. राजाला वाटले त्याने आरुच्येला
बाहून ■ बसवूची किमत आरुच्येला
महावी ■ दुकानदाराचा म्हणाला—
“जर राजाचं ही बसू तुम्याकडे करेदी
केव्ही तर ■ हीच किमत सांगितली का ?”

“जर राजाचं हि वस्तु माझ्याकडे घिकत
बेतली तर हिच किंमत का ! झालेला मास्त
किंमत जी बंईन” आणान्याने राजा जाहे
हे न समजून बेचवईने तत्पर दिले.

गोविंदसिंहला आपल्या प्रजेतील लोकांचे
मागचे पाहून अत्यंत वाईट वाटले. तो
आपल्या महाराज परतवेतबंभ्यांला सर्व गोष्ट
सांगत त्यांना म्हणाला—“हे माझे कुर्मी
आहे की, की बसव्या प्रजेचा राजा आहे.”

राजदुर्जना प्रजेच्या त्यांचे राज्य गुप्तो व
सुवत्र जाहे त्यांच्या प्रजेचा राजा नपले
नका बसव्यात बसव्याला त्याच केले
पाहिजे? त्यावर तुम्ही विचार करून सांगा.

मंत्र्याने आपल्यात विचार विमोच
राजाला म्हणजे—“महाराज ! आपण
राजा म्हणून प्रजेवर राज्य ■ तेथील
प्रजेतील प्रजेच्या सव पडून आलात परंतु
आपल्या प्रजेला त्याच पलीत काहीच
आहित नाही. जर तुम्हीला आपली राजा
त्याच्या प्रमाणे प्रजेच्यात पाहिजे वसेल
आहे. जर तुम्ही प्रजेतील काही निवडक
लोकांना तेच पडवो करव्यात पाठवावे.”

गोविंदसिंहला आपल्या म्हणजे आपल्या
त्याने राज्यातील शहर निवडक लोक
एकत्र ■ व त्यांची राखण करीत तेथील
राज्याच्या प्रमाणे व तेथील प्रजेचा भेदना-
करिता पाठविले. त्याकरिता त्याने राजा
कर्मवीरचं सवती विचारली.

दोन महिन्यांतच सर्व लोक परत
बेजब राजाला निवेदन करीत म्हणाले—
“महाराज ! लोकांच्याही राज्याला त्यांच्या
विवासाकरीता व नष्ट वनव्याकरीता
आपण आपण राज्यकर्ते व्हावला पाहिजे.
राजदुर्जना राजाला दुष्टीने बोलत आहे
हे ऐकता. गोविंदसिंह लोकांचे जल
जाला व म्हणाला—“राजा कर्मवीरचं

राजदुर्जना प्रजेच्या त्यांचे राज्य गुप्तो व
सुवत्र जाहे त्यांच्या प्रजेचा राजा नपले
नका बसव्यात बसव्याला त्याच केले
पाहिजे? त्यावर तुम्ही विचार करून सांगा.

राजत हानेच बला सांगितले की; त्याच्या
प्रजेमुळेच तेथील व्यवस्था ■ राज्यकारभार
राजाला आहे. माझ्या स्वतःमुळे नाही.

“राजा कर्मवीर आप विनयसिल आहेत.
जानूचें यांच्या जालेल्या कार्याचे भेद स्वतः
घेत जातोत. हे प्रजेवर मुळाप्रमाणे प्रेम
करतात. व त्यांची प्रजे करीता सर्वेस्व त्याच
करव्याची दस्त आदि तयमा त्यांच्या
स्वतः वा मुळे व राज्य कारभार मुळे प्रजेला
त्यांचा भादर वाटतो व राजा त्याची प्रजेचा
करतो. स्वतः हानो नाही” प्रजेतील
त्यांच्या एका प्रतिनिधींनी सांगितले.

गोविंदसिंहने आपले म्हणजे मांडीत
म्हणजे—“राजदुर्जना प्रजेच्या त्यांचे राज्य गुप्तो व
सुवत्र जाहे त्यांच्या प्रजेचा राजा नपले
नका बसव्यात बसव्याला त्याच केले
पाहिजे? त्यावर तुम्ही विचार करून सांगा.

राजाचा मुठा ओळखू शकते, परंतु आपली प्रवा राजाचा सव्या पेचास मुठा ओळखू नाही. काय कारण असते?"

"महाराज! मुठ व पिचळतून लोळ सोने बरोबर कळताने. हात ओळखण्याचे अगर घेण्याचे जेष्ठक नाही. परंतु सोन्याचे आहे" त्याच्या प्रतिनिधीने सांगितले.

राजा गोविंदसिंहला त्याच्या मूकच्या मध्ये काहीतरी तय्य आहे ह्याचा खरा समज नाही. त्यामुळे त्यांनी आपले करे कर बघण्याकरीता प्रयत्न करण्याचे ठरविले.

राजा कर्मवीर सदाशिवरा प्रजेच्या कल्याणाचा विचार करतात. आपल्या जनतेच्या तक्रारी ऐकून त्यांना योग्य तो देतात. ते स्वतःचा हिंदू प्रजेच्या सुखदुखाच्या गोष्टी पहातात. त्यामुळे प्रजेचा त्यांच्या मध्ये की; खोले हाकून राजाने सांगितलेले

ऐकले. राजाचा मुठा प्रजेवर तेवढाच विश्वास आहे जसा सामाविक राजा आहे तशीच त्याची मुठा आहे. "जसा राजा तशी प्रवा" एका सहकाऱ्याने सांगितले.

ह्या गोष्टीमुळे राजाचे तबकले. त्याचा आगा माळा. वाटू लागले की; रायपुरच्या प्रजेसारखी आपली प्रवा पाहिले जसेल तर वचन कर्मवीर सारखे स्वतःह्या राजाच्या गाविले. उमजले की; राज्यातील जवापुदीला व असमसमेली कारण आहेत.

राजाला ताबडतोब मंत्र्यांना बोलावले पाठविले व त्यांना उपदेश करत म्हणाला— "जर राज्यात सुख व समृद्धी नसेल तर राज्यकारभार करण्याचा काही अधिकार आपल्याला नाही."

ह्या निवेष्टानंतर काही दिवसांनी बीरपुर राज्यात सुखी राजावर प्रेम मर्कित करू लागली.

[१५]

[वीन्ही जवाने बघुनस मुमाली. फिळणा पाकडी आपले व ही तरंग एक पळवणारा देताना एखादा. तेथे त्याची मंद हसन गोरी नावाच्या मायबाबी आली. ही जीने विजुल पाळवणारी मुदाभला वसवण्यापरीता केळनायते विराते. स्पष्टवर...]

हूनवगोरीने एका दिवसा एक विविध जीवने तशी होती. किल्ल्याच्या बोही-अप करून हात हळविळा. पिंगळने बाजूला सावसूम होते. दारावर पहाविकरी नाना बळकून बाबुला पाहिले. बोवपा किंवा पुसरे कोणी नव्हते.

दूरवर एक मुवा पुराणा किन्ता "हाच तो किन्ता?" पिंगळने मोठ्या दिमळाने जमा असलेल्या किल्ल्याच्या बाजूला आपला हात संचावत म्हणून गोरीला विचारले.

किल्ल्याच्या चतळनास जेन डोंवर "हो, हो, हाच तो बघ, किल्ल्याच्या बाजूने दूर डोंगरावर जाण्याकरीता एक रास्ता आहे. हा सेवणपुन कोरी पर्वत

आशादा राजमार्ग आहे. त्याच्या रस्त्यातच जवळपास हा किल्ला सर्वजणांचे विजांतीचे स्थान आहे. बाळवंटातील बाबूबाबून स्वतःहूनच बचाव करण्याकरीता हा किल्ला बांधला होता. हा किल्ल्याच्या चारोबात दोनच सैनिक होते. ते किल्ल्याचे रक्षण करता करता येज्याच्या व्यापारांचे सुद्धा रक्षण करतात. परंतु आज्ञावर्ती मोष्ट आहे. येथे तर एकदम स्मशानभूत दिसते. किल्ल्याच्या बाहेर तटावर सुद्धा एकही शिपायी दिसत नाही ?

वैद्यार्थ्य हे किल्ल्याच्या जवळी जवळ येऊन पोहोचले होते.

"बहुतेक बाळवंटातील बाबू सरदार येरवनाच माने किल्ल्यावर इच्छा करून सर्व सैनिकांना माऊन टाकले असते." पिंगळने भावली उका बोसून दाखविली.

"तरीही बरेच, तु म्हापतीस बसावे. पण पैकी सुद्धा कोणी दिसत नाहीत. मोठीच संतापना मनाच येवता. म दस्त्याच्या बाबी सादवतेने आहातसं.

पिंगळने उठ पुरे म्हापतीस- "हसन येवा, हसन उभे राहून मात काय लाले बसावे. पाच मंजळ कामकार नाही तेव्हा बाबल दारापकट येतो, तर काहीतरी जुन बाबल्याला लकीच विमून येईल."

"जुने म्हणजे बरोबर आहे असे बघते. मुख्यदारापाशी बुड आल्याची मजल दिसायला पाहिजेत आपल्या सैनिकांची डांकूना आत जायला सोतले बसले निवा डांकूना येव्याने हलक तरी केलेला असावा."

हळूहळू पिंगळ म हसन दोघे दारापाशी गाले.

मुख्य दार होते. ते असा तऱ्हेने केले होते की, जमूडाही जातून कोणतेही भट्ट लाले बसावे. किल्ल्याचे वर तिने भगुन बसली गताची. असे तेने

मजून बाळवंतराव होते बुड हाजावाही पांरेचा लवलेसही नव्हता. ते जातून हसन सो सो हलत मुटला.

त्याने उठला येवून माती बसवले. ही जमावे पिंगळना म्हणाला- "पिंगळ, तुवर विवाकारण पावरत होतात. येरवनाच कितीही बहादुर बसात असु दे आपल्या सैनिकांबरोबर बुड करचे त्याच्या हातचे नाही. परंतु आपल्या सैनिकांचा सुद्धा काही पांच नाही. त्याचे बाबली एक कारण असु शकेल?"

हसन थोडक्या मनात खूब बुड सावला. पिंगळने प्रत्यार्थक नवरेने त्याच्याकडे पाहिले.

पिंगळबुद्धा उठावरून उतरला होता. दोघे मुख्य दरवाजापाशी गाले. तेव्हा पिंगळच्या बांतावर हात ठेवित म्हणाला- "पिंगळ, असे असु शकेल का? सैनिक नव्हेत पिंगळ वर होऊन वसेत किल्ल्याच्या बाबले बसावेत."

पिंगळचा हा संकल्पावर विश्वास नाही. त्याने आपली मांडी मांडितकी- "जर ही मोष्ट करी असेल तर आपल्यासत्या एका सैनिकांना माऊन टाकून विवाडांना जायला साम्यवाकरीता त्या सडकाला कोणी बांमून ठेवले नव्हते."

"घसे बसले की, डाकण्या नसेत ही किल्ल्याच्या बाहेर येऊन सपूराच्या सांगोत बसावा. येरवनाचच्या पानसांनी त्याला पकडले बसावे.

हसनचे ते उत्तर ऐकून पिंगळ मजबूर राहिला. कोणताही निर्णय घ्यायच्या बाबी तिबली परिस्थिती नशी आहे आणि मुख्य दारा मावचे रहस्य बसावे पाच मंजळ लागत नव्हता म्हणून तो मुकाट्याने दाराच्या जवळ येता. दाराची बाबीकोणंही जातून सादमेली होती. त्यामुळे त्याने जोर लावून दार धात फुटवले.

पणाम् बघाम् मसा एक मोल स्फोट लावला. त्यावरून पिंगळ बाबवर्च-

वर्कित होऊन गाणे थावला. त्याच्या सीडून कडंब हिकाळी बाहेर पडली. वाराचे तुकडे भुकडे होऊन बाहेर पसरले. भावूबाभूष्या मिती फुटल्या.

पिंगळला आता समजावया वेळ लागला नाही. दानाळा बाबून कमी मळती व त्या जागी बाळगोळा ठावून भरून ठेवता होता. त्यामुळे कडी भासली आताच त्याचा स्फोट झाला.

त्या आकाशाने बाकी सर्वजण बाबरले. काहीजण वाराचे व मितीचे तुकडे लागून जलगी झाले. उंट मोठ्या जायज्याने मेरमेर पळू लागले. त्या स्फोटामुळे सर्वत्र धूर झाला. भावूबाभूष्या कळी दिसेनासे

झाले. चौहोबाबूला एक गंभीर-पणा जाणवू लागला.

धूर थोडा विरळ झाल्यावर पिंगळने ते दृश्य पाहिले. त्याला कापरेच बरले. त्या झालेच्या स्फोटामुळे बरेच जण जलगी झाले होते. काही मेले होते. काही उंट मारले होते. तर काही वेदनेने तळमळत होते. पिंगळ हसन गोरी कुठे विसतो ना? म्हणून बापेर बाहू लावला.

हसनगोरी त्या उडालेल्या स्फोटामुळे दूरवरच्या एका कनूराच्या बाडात जाऊन पडला होता. पिंगळ त्याचा वाढून तेथे आला. त्याला बहावाच हसनने प्रयत्न केला. पच पिंगळने त्याला बगलेत डाव पातून उडवत विचारले- "कार जास्त तर लावले नाही ना?"

"नाही, नशियानेच वाचलो नाहीतर आज कुकटच मेळो असतो. स्फोटाने जोरले मी दूर फेकलो गेलो असतो. तर आज काही मळतो. सांभाळून उठत हसन गोरी म्हणाला."

"जरे तर, नशियाने काज दोघानाही बाबकले आहे. मुख्यदाराकडे नजर टाकत पिंगळ म्हणाला. तिकडे बघ आपले जरे अधिक सैनिक काही आले आहे जे कोणी पाचले आहेत. ते जलगी होऊन वेदनेने विव्दळत आहेत."

चोहोबाबूला रडाय पिंगळ म्हणाला- हात लावताच काही भयंकर बसावे असो मला संका येत होतोच. त्यामुळे मी बाईपाईने पाय पडालो. तर त्याकड जाऊन उघडायला तकी होते.

हसन लागलापुढे कपून होता. व त्याला बांगले बाळता येत मळतो. त्याने आपल्या कनूरापासून लागलेली बाहू म्हुटले- "ही सगळी कारवाई कुठे मेरवनाच जाऊनी आपल्या सैनिकांची व हाडूची सदाई किरलयाच्या जातच मानी. व आपल्या सर्व सैनिकांना पाहून टाकून जातांचा आपल्याला मारण्याची मुळां त्याने बांगलीच योजना केळी होती. जावण किरलक राहिलेल्या सैनिकांनिशी त्या दुष्ट मेरवनाच्या प्रथम बोध काडला पाहिजे व मिळेल तशा त्याचा नाकनाट केला पाहिजे.

दोघांमो मिळून सर्व जलगी सैनिकांचा पाहिले. त्यांना प्रथमोचचार केला. त्यातल्या आपल्या सैनिकांचा घेऊन ते दोघे किरलयाच्या किरले.

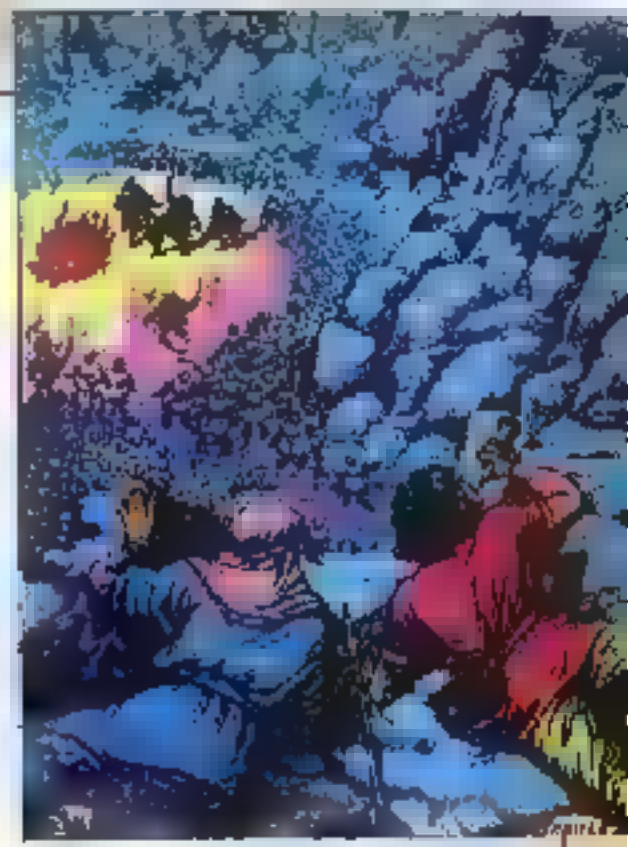
आतील दृश्य भयावह होते. जिकडे जिकडे वेतांचा पडलेला होता.

काहींचे कपडे रक्ताने भरलेले होते. मुदतामान जिकडे जिकडे विव्दळलेले होते. वनाच इमारतींना लाग लावण्यात

माली होती. किरलयाच्या मातीस लाग भगनावनेष आल्यासारखा दिसत होता.

"साक्षण्यांची गोष्ट आहे! आपले सर्व सैन्य मारले गेले. कळत नाही हे सगळे झाले गेले. हाकू सर्वच्या सर्व जात कसे किरले? एकतर किरलयाच्या बाहेरच कोणी खचवले नाही किवा आपल्यातल्याच मागच्याने दिला? नाहीतर सैनिकांना असे बाबर मुळपासारखे मास्त टाकणे म्हणजे काही तोकच्या गप्पा नाहीत. हसनने मराभर जावली संका ज्यक्त केली."

"काय झाले असाने" पिंगळ म्हणाला. "परंतु आता आपल्याला काय पाहिजे?"

दराब ॥ दोघे सैनिकचे बातीस जमानक
दुष्प पहाव राहिले.

विंगळने आपला विचार बोलून दाखवित
म्हटले—“जाता आपल्याला एक काही
फुंकट घालवता कासा नाही. तावडतीस
डाकूंचा सोप सावला पाहिले. पण एवढ्या
जबाब वाळवटास त्याचा सोप सावले
सकव होईल काय?”

“कां नाही?” जसे म्हणव हसनने कसेच
आपल्या ओकांना काहीतरी सांगून
किल्ल्याच्या बाहेर पाठविले. ते सर्वजण
बप्पाच धूलकंड आऊन लगेच परत आले.
त्या सैनिकांला काही बोलून हसन
विंगळला म्हणाला—“छेदाच्या पावाच्या

छाविकून सधा अंदाज जगता की,
मैरवनाच हांकुचे लोक घेवून दोनचार मेळ
हांव असलेल्या वळीसोत बोंदरात जाऊन
विचयानंदाच्या सुखीस भरपूर राह सोकून
तीर होऊन पडले मकावेत.”

विंगळला वाळवटी लोकांच्या स्वावाचा
काहीच मजूनच नव्हता. त्यामुळे तो
हसन ने कायले त्याच्या हो का हो करत
होता. त्याने त्याचे ते म्हणजे सारे मागून
एक उकाय होजता पागितली—“जर हे
॥ मजेस, तर आपण तावडतीस निजे
जाऊन मजानक ॥ हसता केला
राहिले. आपण आपल्या त्यास बदली
कुणाचा लागू जावचा नाही.

विंगळची सहमत ॥ त्याने तावडतीस
आपल्या उरलेल्या सर्व संध्याला पहाडाकडे
जाण्याचा इशारा केला. व ते दोघे
जावाक्या जंदावर वसून पाठीमागून वाळ
॥

एका तावाभरात ॥ त्या पहाडावर
बेळन पोहोचले. उगा वाटेने ते तेथे जाले
होले ते दोघे जावूच्या रस्त्याने जाल्या
॥ असलेल्या रस्त्याने गेले.

विंगळने बोडे पांभून सोतवर एक
नवर टाकली. व हसनला म्हणाला—
“जाता आपल्याला ॥ बाती व
उतरना दोन्ही जावूला विरळ जावयाच

पाहिले दोघे उठे जंदा ॥ इथेच सोडून
देजे बोप्य व हांकुचा कोप काळोस काळोस
दप्ताकोण्यातून त्यांना सोवत ठिकठे पाहिले.

हसनने विंगळने म्हणजे ऐकले. ते
दोघे ॥ जसे सैनिक बरोबर घेऊन विरळ
दिसांना निघाळे. दोघेजण मैरवनाचका
॥ उंचवट्यावर जाले. तरी पण
हांकुचा काही पांभ पत्ता लागला नाही.

अचानक विंगळ बेंचे उभा होता. तेवून
॥ पळीस दूरवर काहीतरी ॥
बोवळ घाललेला त्याला ऐकु बेंड लागला.
त्याने आपल्या बरोबरच्या सैनिकांना ॥
॥ रकत: एका मोठ्या शिल्ल्या मागे
जवळ व तेवून साखी काही दिसले कां?
पाहू लागला.

तेवून बोवळा लांबवर जाऊन ॥ पळीस
एका तपट जाली काही लोक जावत-जात
जवळले व ॥ ॥ ते
वाळवंटात रहाणारे जमानेन जसे विंगळला
बिल्ले

जेव्हा ॥ विंगळ ॥ की, ते
लोक मैरवनाच हांकुच्या जमावातिल
आहेत. जेव्हा त्याने हसन गरीतेने पागितल्या-
जवाले हसनला समज्यासखी एक
॥ फुंकले.

विंगळ फुंकल्याचा ॥ ऐकताच ॥
हांकुने नाचण्याने एकरस बंद जाले.

॥ जावू लागच जाले जाहेत त्यामुळे जाता
सखीर ॥ जातपार नाही बसा विचार
॥ विंगळने एक भलो बोडी गिला काळी
त्यांच्या विवेका बोर ककन इकलली. आणि
आपल्या सैनिकांना त्यांच्या जावूने जाण्याचा
इशारा केला.

तो पणच बरंगळत जाली मेळा नाही
सोप सगु सगु ॥ एक ॥ विंगळच्या
कलाना जाटून बंज.

विंगळ भरक्यात दगडाच्या साडीत
कपला. त्यामुळे जावला दुसऱ्या जगाला
त्याने पाहिले की; हांकुचा ॥ हातात
॥, तिरक्याडे घेऊन त्याच्याच जावूने
मेजाने पुढे बेंड जाहेत.

ते पाहून ती खोटा धावरला. परंतु टोंगराच्या दुसऱ्या बाजूने जनेक एवढे डाकूंच्या बाजूला येऊन जवानक पाहू लागले.

पिंगळ ते पाहून आनंदित झाला. त्याला सगळ्यांनी कुी; हसनचा धावला. तसेच कळला. त्या दगडाच्या पारा पाटीपाठ हसनने सैनिक सुद्धा त्याच्यावर हल्ला करून बेंत भतलेले स्थाने पाहिले.

दोन्ही बाजूने पिंगळ व हसनने सैन्य वेत असलेले पाहून डाकू लोक सैरभैर पाहू लागले. हसनच्या समोर जे डाकू आले सैनिकांनी त्यांना मात्स्यानीं भोसकून मारले.

सूर्य हळूहळू मावळू लागला. सोन्यात अंधार होऊ लागला. पिंगळ ताकूपा पाठसांग करीत करीत दगडातून खूप काही मिळून गेला.

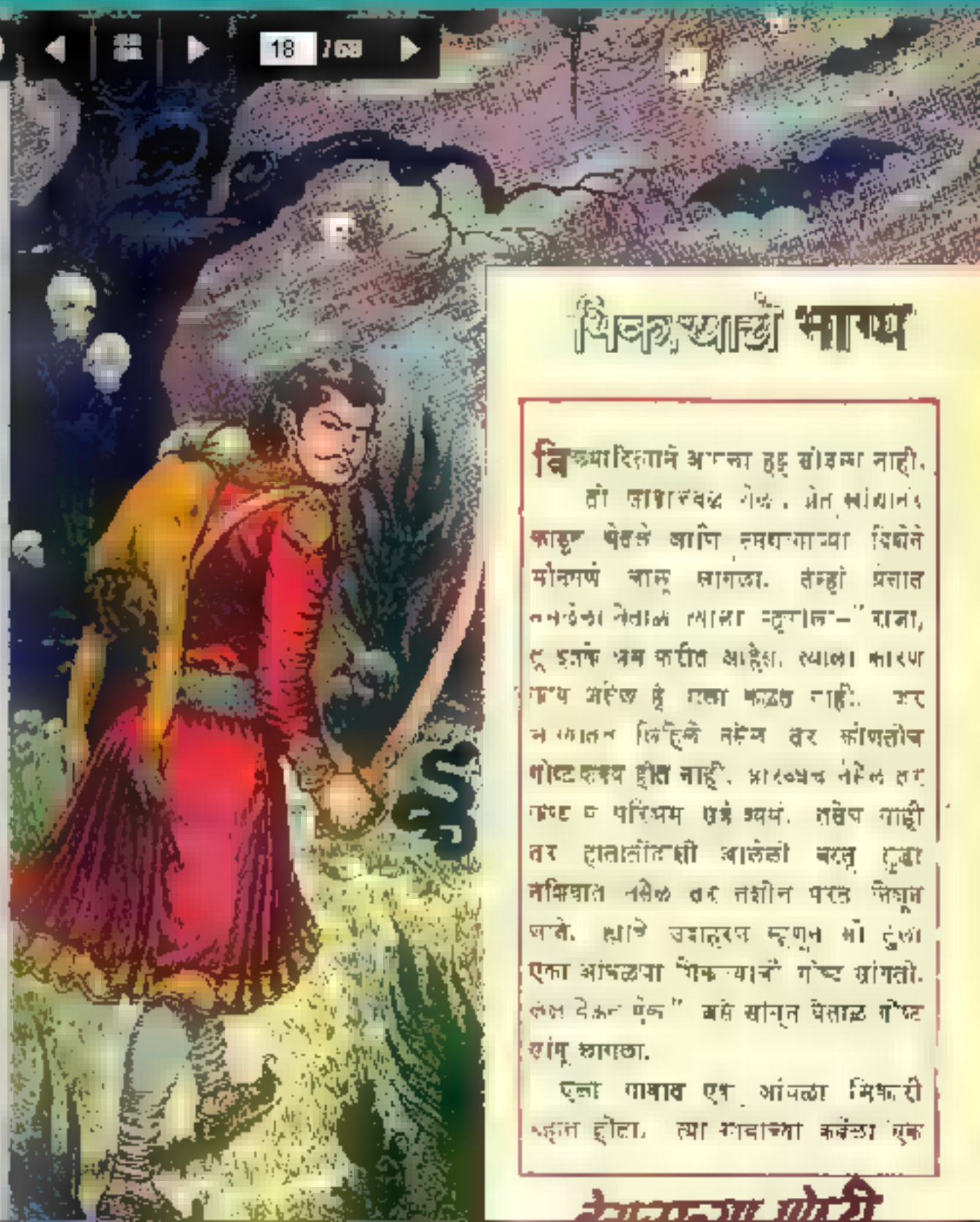
तेच वऱ्याच मोठ्या मोठ्या दगडांमध्ये गुहासारखी भागावे होती त्यात प्रचण्ड आवाज येत होता. भैरवबाबांच्या शिष्या पिंगळ त्या भवदाहोमधून आता त्याच्याकडे नाही, हीच वरवऱ्या बाजूने

हसनचा आवाज त्याला ऐकू आला-
"पिंगळ! फा. पुढे जाऊ नको, धावर कुण आहे. अंधारात त्याचा पाठसांग करणे म्हणजे धोख्यात पडण्यासारखे आहे. आताची रात्र माघच येथेच कुठतरी काळ रावाळ होताच त्यांना हळकून वाळू टाकू."

हसन असे म्हणत त्याच्याच बाजूला बेंत होता. पिंगळने हसनने म्हणजे ठिक समजून तेथील एका मोठ्या भागले प्रस्थान करूचले.

तेचदरम्यान एक अज्ञेयकीचा त्याच्या आला. तो ऐकून पिंगळ विस्मयचकित झाला- "हा कोण पिंगळ आहे? काय हाक तर पिंगळ वाही- अंबेती नगरानीक भाडेपारी?"

"हा तर पद्मपादचा आवाज सादतो" भावचर्याने स्थाने चौकट पाहिले. तेव्हा एका बाजूने एका मोठ्या दगडाच्या बाडीमागून एक मत्भूत इतत हसन पिंगळच्या रोखाने येत होता. (चमत्कारः)

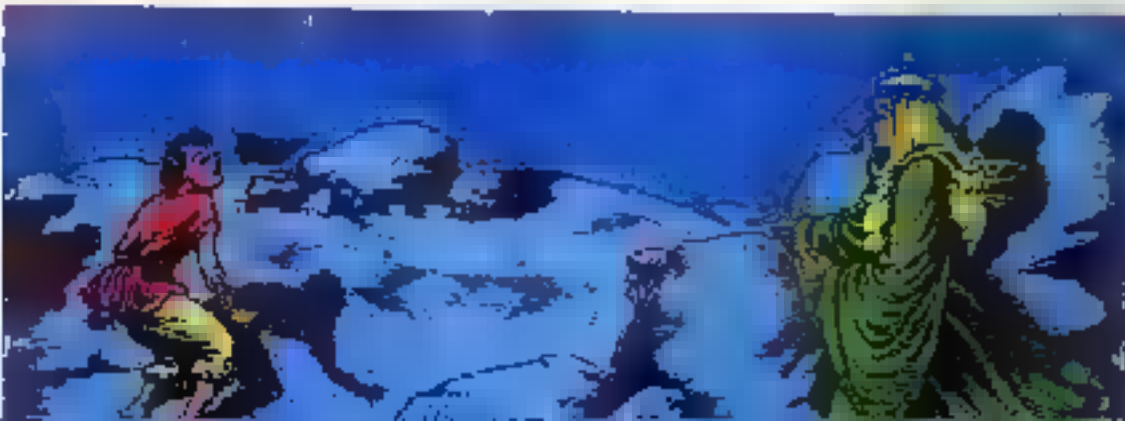

पिंक्याची भाव

विष्णुदत्ताने आपला हट्ट सोडला नाही.

ती जाणववद्ध गेली. जेत सांघाने काही वेळने आणि दमनगाच्या दिशेने मोकणं चालू लागला. तन्हा प्रचालन नमरेना नेताक त्याला म्हणाल- "राजा, ए इतके भ्रम करीत आहेस. त्याला कारण काय असेल हे मला कळत नाही. जर न कातन लिहिले तसेच तर कोणतोच गोष्ट कराय हीत नाही. प्रारब्धच नसेल तर कष्ट व परिश्रम पुढे श्रम. तसेच वाही तर हातातीतशी आलेली बसत दुखा नमिषात नसेल तर तशीच परत मिळून जाते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एका आंघळ्या पिंक्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक" बसे सान्त घेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एला गावात एक आंघळा मिशरी रहत होता. त्या गावाच्या कडेला एक

“बो आघडा आहे वाचा ! कुंभारच्या गावातील जनेमध्ये शिक माणून परत येत होते. मला नू कडेच्या चिनेच्या भोवपा साडावाशी नेऊन सोड.” असे म्हणत तो आघडा उतायचा प्रयत्न करीत होता.

“नू कोण आणेल ? त्या मुलाच्या सांघांचा आघार घेत आघडपाने विचारले—

“मायन ह्या गावात नजिन आला आहेस वाटतं”

“माझे ऊर्जे आवृण्वन आघात वेळे एकूण एक सवाय मी बोलितमलो. कोणाच्या घरी पाहुणा म्हणून आला आहेस काय ? एका हुतात काठी व दुसऱ्या हाताने खांद्यावरतही जंगदतराचा विचार करतला.

“नाही, मी एक निराधार कर्मगिरीची आहे. रोजगारी मिळेल ह्या आशेन दिनसुखर दितत होती. परंतु काहीही न मिळालेपाने पाणी पिऊन मूक ह्या चौथऱ्यावर बेंठन सोपी गेली. तेवढ्यात दुसऱ्या पडण्याच्या आवाजाने जाग आली आणि धुम्राळा मदा कवायला पावली.”

“तुला आई-वडिल नाहीत काय ?”

“ते माझ्या लहानपणीच वारले. माझा बाबोशानेच मला लहानाचा बोठा केले. परंतु काही दिवसांपूर्वी त्याचाही देहान्त झाला. जो पर्यंत बाजोरा जिवंत होते तेवढेच लज्जाकल्याण्डे कामपदा शिकली

भोळे चिनेचे होते. तेथे तो विकारी झालीत एतात बसे. तो दिवस-भर गावात भटकून भोक मारत आणि राजी साटासाती येऊन झोपे. लहाने त्याचे जिवनक्रम चालू होते.

एकदा गावी एक जत्रा भरली. विकारी लहाने भोक मागण्यास गेला. परंतु पायला खूप चगीर झाला. येता येता तो विकारी एका रंगडाल पास अडकून सेजारच्या पाय्याच्या उबववात पडला. आणि सरज-टल्यामुळे चिड्डू लागला.

तेवढ्यात कोण्याएका मुलाने येऊन त्याला हात देऊन बाहेर काढले व विचारले—“बाबा, तळा तुम्हांला उबके विसले बाही का ?”

नाही. मला मोलमचुरी करू शकतो. परंतु खूप हिटून ने सुडा काम मिळाले नाही.”

“बाबा, ताले हो चिनेचे आव ? तुमचे पायाने दुखणे कसे वाहे ? मसे विचारीत तो जायला निघाला

“देव तुला सुखी ठेवो माझे दुखणे बरेच कमी झाले आहे. बरे हो ! पण, तुझे काय ? काही हागितलेम आणि निराधार आहेस काय वाणार कुठे ?”

“दिपक” त्याने आपले नाव सांगित म्हणजे—त्या चौकऱ्यावर गवाशे कोपली होती तेथेच.

विकारी त्याचा चौकऱ्यावर तुपत म्हणाला—“तो चौथरा तुला नाही ना ? मग कोणीही येऊन तुला हांकतून लावेल. इथेच ह्या साडावाशी झोप. इथून तुला कोणी उठवणार नाही.

दिवसापासून दिपकचे ते साडन घर बनले. तो त्या आघडपाळा कुठे देवळा एवोर गावोतर चौकांत मजा वापी नेऊन बसवू लागला. नो कमाई होई त्यावर दोघे कायला उदरनिर्वाह करू लागले.

एकदा उन्हात आघडा देवळच्या पायऱ्यांवरून बसल्यावरच्या दोघी गेला. तिसऱ्यात एक भीमंत माणूस विकार्या जवळ आला आणि त्याच्या भिषावागत एक छोटी येळी टाकून तो निघून आऊ

लागला. विकारे साणवाची वस्तु मसावी असे समजून ती विशवी मदवयात उघडली.

“बरे ? ति पाहूनच लाभे बोले पांढरे झाले. त्यात बरीच सोन्याची नाणी होती. कंठने चुकून ती पेली टाकली वसावी. असे समजून ती ती घेऊन पायंता पळत त्याच्यापाशी आऊन पोतुचला. आणि ती पेली देत म्हणाला—“भहो, ह्यात तर सोन्याची नाणी आहेत.”

मोठे लहान म्हणाला—“तू विकार्याचा नातू आहेस. तुम्हांला मिक माणव्याची अजिबात बकर पटणार नाही.”

परंतु दिपक त्याच्याकडे आश्चर्यचकित होऊन पहाउन राहीला. व मनांतल्या मनात

मुझसे नये?" उसने विचार त्याग्या मनात बोलू लागला.

त्याने त्याची पाकले सहराकडे वळवली. त्याने सहरात जाऊन बातीशल्याचे मोठे दुकान घातले व व्यापार करू लागला. काही वर्षांचे त्याचा धंदो चांदला गालू लागला. बाह्यरस्तीक श्रीमंत लोकांत त्याची गणना होवू लागली. गावातील एका प्रतिष्ठित माणसाने त्याच्यासाठी मुलीचे सुवर्णचिन्ह देऊन त्याच्याशी लग्न दिले.

सुवर्णा दुपार व समप्रतदार होती. तिला आपल्या भयान्यामिषांनी गाहीर बांधिल नव्हते. फक्त एवढेच माहित होते की ती त्या गावात स्थानिक बाता आणि स्थानिक व्यापारमंडळात मुळ केला. लग्नानंतर तीन चार वर्षांचे एके दिवशी एक काजीवाला त्यांच्या घरागवीर आला तो दिपकच्या पुर्वीच्या गावला रद्दागारा होता. त्याने सुवर्णाला माहित केले की दिपकचा भाऊला भेळ्यानंतर तो निराधार झाले. जेव्हा वोट भरण्याकरीता कोषत्यास्तरी कामाच्या शोषार्थ गाव सोडून गाहरात आला.

हे ऐकताच सुवर्णाला उत्सुकता वाटू लागली. संव्याकाळी जेव्हा दिपक घरी आला. तेव्हा तिनं आपली उत्सुकता शक्य करीत त्याला ते विचारले. तिचा जलन ऐकताच तो निरंतर गावा.

दिपकच्या भयान्यामिषांमुळे तिच्या जास्त नफा घेऊ लागले व तिनं परत स्वीकृत सोडून त्याला विचारले.

"मी हा व्यापार आपल्या घनाची मुल केली आहे." दिपकला रद्दागारात नाही. त्याने आपल्या वायकाला खरे काय ते सर्व मागून घेतले. त्याच्या घनात सारखी चकविवल दिसू होती परंतु आपल्या पेशाच्यामुळे अधिक लाभ होवू शकत नाही. भाऊला घरा तर चांदनीने चांदला पाळला आहे." सुवर्णाला उत्तराने पोडासा दिपकला दिपकला मिळाल्यासारखे नाटले.

दिपक म्हणाला—"जवळ दिवशी जिवंत असले उर त्याला आपल्या घरी उठवून, गावाने प्रामाणिक कराय.

सुवर्णाला कळई की, जरी आपल्या तब्यतीने कुसण्याच्या शोषांनी व्यापार केला. असला तरी त्याच्या मनात वाईट भाव नाहीत. यंत्रांनी कदापी ऐकून तिचे डोळे सप्याने दबदबले. पदराने डोळे पुसत ती म्हणाली—"सुम्ही ज्ञा गोष्टीला खुपच उशीर केलात. हे सुम्ही पूर्वीच करायला पाहिजे होते. परंतु त्याने आपल्यास नकार दिला तर..." दिपकच्या मनात एक विचार आला.

"जर मी फक्त सुवर्णाला घरीच घेईन. त्यांना आपले करीन. त्यातून आपलेच नाहीत, तर सुम्ही सुवर्णाला घरीच घेई. थोडे पैसे भेळत जा. परत येतांना त्यांना भेट घेवून. देऊन टाक." सुवर्णा म्हणाली.

आपल्या भिकारी काहे ? देवळाच्या पायटीवर बसून त्याने देवळाच्या चौक्यावर बसून विही पीत बसलेल्या एका शेतकऱ्याला विचारले. त्याने दिपकच्या पाया पाहून बोल्पापर्यंत आंगले फिरवून घेतले. त्याची नजर त्याच्या पाठपातीक सोल्ल्याच्या साजळीवर पडली. "काय म्हणाला ? हा, एक म्हणून पाहतो. तो मजून आलेला नाही. थोड्या वेळातच बेरे येईल."

दिपक देवळाच्या भातल्या बाजूला गेला व सोपण्यात बसून राहिला. थकल्यामुळे त्याचा डोळ्या लाला. हचानक त्याच्या बावपावर कोणीतरी काळेचा प्रहार केल्यामुळे त्याची ओंथ उडाली. त्याने जाहिले तेव्हा कोर त्याची पंथाची बॅग गळपातीक सोल्ल्याची साजळी घेऊन पडून जाव होता. तो दुसरा तिरस कोणी नसून विही भिकारा मापून होता.

दिपक वेळोवेळी कणू छापला. बाबाज ऐकून पाठीमागे झोपलेला आंघोळी भिकारी बसून दिपकच्या चवट बाज्या दिपकने त्याच्या ओळखले व स्वतः विचारी बांगल म्हटले— "बाबा, की दिपक आहे. मला समा करा. की पांथ केले आहे."

दिपकने त्याला तोंडून बांध्यापानून पळत तेथे येईपर्यंतचा छार कृतांत

बांधिलेला व बांध्यावरवीर आपल्या घरी येण्याविषयी तितकिले.

भिकार्याने आपल्या चोतराखली श्व चिथी काढून प्रथम दिपकची बांधली व म्हणून हसत गप्प राहिला.

"तांका बाबा, बाळ्या बरोबर ताल ना। तुम्ही नर का बाळ्या नाहीत ना बांधी बांधकी तबत तुम्हीना त्यानबाण येईल. दिपक दिकान्याच्या जागे घेऊन हळवित म्हणाला.

तेव्हा भिकारी म्हणाला— "बाबा, नसित फिती बसवत आहे. ह्या देवळातील देवापुनही प्रत्येकाचे नसित बोंडे आहे. ज्याच्या भावात की गोष्ट नसते ती परनेलवाने त्याच्या दिमी, तसे त्याला मिळत नाही. तुम्ही पैशाची पिळकी बोरने पळवून नेली. जो तू भाषण करिता बांधली होतील. आणि झापूरी छुडा घोष्याच्या नाभ्याची दिपकी बळकच पिळकी होशी. परंतु ती छुडा माझ्या नसितो बळकी ती छुड्या बांध्यात होती. त्यामुळे ती पळून तू बसून गेलास. व त्याच पैश्याने व्यापार करून श्रीमंत बांधून बनवास. माणूस प्रत्येक गोष्ट बांध्या नसिताने पिळकतो. बांधे पांथ तर आहे. की, कधीही घातोची पड्या होऊन नाही त्यामुळे छुड्या बरोबर बांध्याचा मदनन येत नाही. सोप ना. वेळात होताना आपल्या घरी परत जा.

समवेत सांविता पसरली भिकारी बांध्या नसिताना दोष देत होता व दिपक बांध्या पांथे प्रायचित्त करत होता. कोवळा जाखताम दिपकची तंत्री भंग झाली व त्याच्या तोंडून बाहेर पडले— "बाबा, खरंय पुन्ही येणार नाहीत का ?

भिकार्याच्या जरिराची पोरी हाकल्यामुळे दिपकला बाबा बाहु भांगली. परंतु भिकार्याने कलकठीला लावलेली एक पैली काढली ती दिपकच्या हाकत केत म्हटले. "हात बांधी सुट्टे पैसी आहेत. ते ठेवून घे. लज्जचा प्रवास आहे. रस्त्यात थक लागली तर कधीतरी घेऊन जा.

छकाळी उडल्या बरोबर तो भिकारी बांध्या गांधी पायळा निघाला. त्याने अतशू बरोबर पाच हजार रुपये घेतले. रया पांथात पोहोचताच संभाषाल झाली. तो तरत रया भोठ्या चिकेच्या लज्जामने गेला. परंतु भिकारी त्याला तेथे दिसला नाही. व त्याच्या रहाण्याचा काही काळिकाणही लागला नाही. "काय पहात आहे ? तो आंघोळी भिकारी आता रया संनराच्या देवळात रहातो." एका खेड्याने त्याला ओळखल्या सारखे करीत सांविदले.

दिपक घाईपाई संकपच्या देवळाच्या बाजूला निघाला. "अहो बाबा, ह्या कोणी

भिकाऱ्याच्या मायेने त्याला गळवळून घाले- "सो तुमच्या कणाने थकलेलो आहे. असे म्हणत डोळ्यांतून आलेली आसले पुसत दिपक शहराकडे जाऊ लागला.

येथवर गोष्ट संपून येतात म्हणाला- "राजा, भिकाऱ्याला प्रथम जी सोन्याच्या नाण्याची गेली भिडली ती दिपकने गुपचुप काढवली. दुसऱ्या वेळेला दिपकने त्याला कपड्यात भटकून घेतले पैसे चोरांनी पळविले. त्या दंगली भांडी त्याच्या दुर्भाग्यानी न दिसता वरीत त्याच्या भविष्यात दोष येणेच योग्य होते. परंतु जेव्हा दिपक भिकाऱ्याला रक्तहाच्या हवी घेऊन द्यायला आला तेव्हा तो का गेला नाही ? ते नव त्याच्या चळवळीवर अवलंबून होते. त्या करीता भिकाऱ्याला दोष देण काय समित होईल का ? याचे समाधानकारक उत्तर माहित असून दु दिले नाहीत, तर परिणाम तुम्हा मांडूनच आहे. तुम्हा हीनवांनी संभर घेऊन होऊन तुम्हाच पायावर कोवळू लावलीत.

विष्णू दित्य म्हणाला- "हे वरोवर आहे की, दिपकच्या वरोवर जाण्याने त्याचे दुटेन वाहेसे पाले धावले. मज्जु त्याच्या आपल्या दुर्भाग्याची सावली मुद्दा त्याच्या वर पडणे वरोवर नादत नव्हते कारण त्याचा विश्वास होता की, दिपक जोगयंत त्याच्या वरोवर रहात होता. जोगयंत भिकाऱ्याने राहिला जेव्हा दुसऱ्या वेळेला तो पैसांनी पिशाची त्याच्याकरीता पेरून आला तेव्हा तो निघवीच नाही पण त्याच्या गळघातला सोन्याच द्वार मुद्दा चोरांनी पळविला

तो दिपकने मुताबकाने श्रेय घेतले होता. त्याच्या गुह्यत आपली सावली पडून तो आपल्यावर भिकाऱ्या होण्यापेक्षा जाऊन जाहीत भिकाऱ्या सय वर असे समजून त्याने दिपक वरोवर जाणे दाखवले.

अशा नव्हेने राजाचे मोन भंग होताच येतात प्रेतावाहू वादळ मारता आणि पुन्हा जाऊन शांतता मिळवून लागता. (कलियुग)

विष्णूने मुद्दा पळविले

शाम सुंदरपूरचा रहाणारा होता त्याचे आई-वडील त्याच्या लहानपणीच मारले. त्यामुळे त्याचे पालनपोषण त्याच्या म्हाठण्या भाजीने केले.

तो वितापला भगवी धवपुष्ट होता. पण कमाळीच मिश्र त्याच्या स्वतःहाच्या सावलीची मुद्दा नीची पाटे.

एका संभ्याकाली त्याच्या घरी एक छात्रु आला. त्याच्या जालीला साधू-संन्यासाविषयी फार भक्ति होती. त्यामुळे तिने त्याने आपल्यापरीने पावले गातेम्य केले. ती जेव्हा त्या साधूला देवायला वाढीत होती. तेव्हा शाम तेथेच एका कोणत्याच बसून होता. तो साधूला मध्यमेत नवरेने पहात होता. तेव्हापासून स्वयंभारवरातून एक उदीर पडत बाहेर आला. त्या तंदराला शामचवड वतालेल्या सावराने पाहिले. पण तीमे

त्याच्यावर भडप धातली नाही. ती त्याजें त्याजें दारामाहेर निघून गेली.

भंजरांनी तंदराला बघूनही त्यावर भडप न पातलेली पाहून साधूला लूच आश्चर्य वाटले. तेव्हा त्याच्या आनीने शामला म्हटले- "अरे बाबू माम, उदराच्या होणाऱ्या नाशाला कदाहून मू मांजराला पाडलेस. पण ती मुद्दा तुम्हासारखीच मित्रीभांगुवाई साणी पण.

साधूला शामविषयी गुन्गुळ निर्माण झाले. जेवण होताच त्याने शामला आपल्या समोर बसविले. रातीचा हात विरजून त्यावरील रेखा पहात मनाचीच रूडेपुट लागला. नंतर आधीला शामविषयी म्हणाला- "तुमच्या नातवाच्या हुस्तराच्या मूध विनिच आहेत. त्याला नेहमी विना-मेकड म्हणून तुम्ही रागावू नका."

“स्वामी! मी करू तरी काय? त्यांचे वागणेच असे विचित्र आहे की, राग आल्याशिवाय रहातच नाही. त्यांचा भिन्नगण वागणूकरीता काही उपाय आणून तर सांगा. मी आपले जपकार कर्मधर विघ्नधार नाही.”

माधू म्हणाला—“त्यांचा भिन्नगण औषधपाण्याने असा नव्हता होणार नाही. त्यांचे शक्ति विविध आहे. जसत हात्या मित्रेपणाबुद्धे एक महान कार्य त्यांच्या हातून घडणार आहे.”

ह्या गोष्टी नंतर शाम एकदा गावच्या जमिन्दाराच्या वाड्यासमोरून होता. तेव्हा त्याच्या जमिन्दाराचे वाड्यासमोरून

कुण्याचे पिछू वारात नवलेले विसले. ते दिसायला इतके गोंदय होते की, शब्दने जवळ जाऊन तबलून घेतले. गोंदय लावला. पेशवांत आतून बाहेर येत असलेल्या जमिन्दाराने ते पाहिले व त्याला रागावत हाकलून लावले.

कसे धर्म संयोगाने त्याच रात्री जमिन्दाराच्या वाड्यात चोर चोरी करण्यात आले. त्यांना पाहूनही ते पिछू गोंदय पण्यात घालून न भुंकताच दूर पळून गेले. ते सधनताच जमिन्दाराला सामोरेच आले. त्यांच्या वाड्याचे त्यांचेच हाता काही कायला वातले असावे. त्यांच्या निवाडा करण्याकरीता त्याने आनंद आदीत केला व त्याला गोंदय नेले.

त्यांच्याचींशाने जमिन्दाराचे सर्व म्हणणे ऐकून घेतले. पेशवा हात ठेवून सर्व काय ते जाणवता सांगितले.

शामने बोतेवर हात ठेवताच त्याच्या हात न्यायवीशाच्या हाताच्या लागला. ताबडतोब त्याच्या स्वभावात, बदल पडू लागला. त्याच्याचींश न्याय करायला मिळाले पूर्वी बघायला कठोरता कठोर शिक्षा देण्याकरी तो पामरत नवे परंतु आता सामान्य स्थिति होता घणोच तो घडवून लावला तो म्हणू लागला—“मला अजून पुढचा दोन्ही पक्षांकडून मिळाला

काहीच तरच मा न्याय देऊन, त्यामुळे आजचे कामकाज बंद. असे म्हणत तो कचेरीमून निघून गेला. ते पाहून जमिन्दाराचे जोके चढवले. त्याला कळेल की, कामच्या बाबतीत असे काय गुद आहे?

त्या राज्यातील राज्याचा मंत्री बुध्द-वर्मा आचार्याची जमिन्दाराची बेबी होती. त्यामुळे जमिन्दाराने शाम बदलत्या सर्व गोष्टी मंत्र्याला सांगितल्या. त्याने आचार्या हस्तस्पर्श होताच, मांडवर, कुत्रा व न्यायापित्री नक्ता बदल लावला. ते सविस्तर सांगितले. मंत्र्याने काहीवेळ विचार केला व त्याच्या राजधानी मध्य येण्यास सांगितले.

तेव्हा शाम मंत्र्याला भेटायला आला. तेव्हा मंत्री एका पहिलवानाशी बघा मारीत होता. शामने हस्तांदोलन करव्या-करीता त्याचा हात हातात घेतला. घेतासणीच तो पहिलवान पळवून घेतासाराता पळून जाऊ लागला.

मंत्र्याने विषायाकडून त्याला पकडून आणले व पळून पाण्याचे कारण विचारले. पहिलवानाने सांगितले मात काली पातली व बीतीने परंपरे कापू लावला. मंत्र्याला म्हणाला—“काय कारण कळत नाही मला एकाएकी खूप भिती वाटू लागली आहे. वाड्या आहे की कीतीही पेशवा पराजित करेन. असे म्हणत तो परत पळून जाऊ लागला.

हा प्रयोगाने मंत्र्याचा उमिनदाराने सांगितलेल्या गोष्टीवर चांगलाच विस्वास लाभल्या होता. त्या गोष्टीला हात लागतो. ती व्यक्तित्व विधी व मेळावा बनते.

ही गोष्ट मंत्र्याने राजाला आक्रमण सांगितली. हे ऐकताच खूप संताप मंत्र्याला. म्हणाला—'हा कुणी माणसस्त दिसत नाही. हा राज्यातील सर्व प्रजेला नेक वनवेल हातावावडतोच फांशी व्हा'.

शामला फांशी देण्याची गोष्ट ऐकताच माजी छत्री पिढीत रडू लागली व मंत्र्याकडे येऊन त्याच्या पाया पडत म्हणाली—'हा एकच आधार आहे.

त्याला फसेही नाही. मी त्याला घेऊन बाहेर निघून जाईन. मी त्याच्या प्राणांची आपल्यापैकी भीक मागते.'

मंत्र्याने आज्ञा देऊन आली. म्हणजे—'आली, तुम्ही निश्चित रहा. तुमच्या नातवाला काहीही होणार नाही.

त्यानंतर मंत्र्याने राजाला निवेदन करीत म्हणजे—'महाराज, याप्रमाणे खोच निर्गम घेणे योग्य होणार नाही. तरी ह्याला एका महिन्यातून फांशी देणेच योग्य वाटेल. खोच देऊन त्याच्या हाताचा प्रभाव दुष्प्रभाव व पडेल.' मंत्र्याने महाराज ठेवावा.

राजाने मंत्र्याने म्हणजे मान्य घेऊन एक महिनाही गेला नाही. तोच राजाला वित्त लागून राहिले. शेजारच्या कर्मिण राज्याचा राजा मोठ्या सैन्यानिशी त्याच्यावर हल्ला करणार आहे. हा निरोप सुंदरपूरच्या सरदारावर राज्याच्या निघण्याने त्याला आणून सांगितला.

सुंदरपूर नहाने होते. कर्मिण राज्यावरून लढाई करणे म्हणजे सोपे काम नव्हते. त्यामुळे राजाने पावकून मंत्र्याला बोलावले.

'महाराज, कर्मिण देशाचा राजा म्हणजे आपल्यावर अपाव करण्याकरीता मी एक योजना आधीच तयारून ठेवली आहे. ती

ऐकताच तुम्हाला खूप आनंद होईल— मंत्र्याने राजाला सांगितले.

मंत्र्याने आज्ञा देऊन दोन सैनिकांना पाठवून त्याच्या कर्मिण देशाचा राजा कधीचा एक पत्र देऊन म्हणजे—'तुम्हा हे पत्र घेऊन देशाच्या सरदारावर असलेल्या बंदी राजाला नेऊन यावयाचे आहे.'

ताबडतोब मंत्र्याने आज्ञा देऊन सैनिकांना बसलेल्या बंदी राजाच्या हातात घेऊन दिले. राजा म्हणजे घाटले की, ते पत्र घेऊन द्वितीय आल्याचे जमेल. कारण सुंदरपूर राजा लढाई आहे. त्याला माहीत होणे. परंतु त्याने पत्र उघडून पाहिले व त्याला राजा बाला त्याने सैनिकांना हुकूम सोडला—'ह्या मुलाचे दोळे उघडा.'

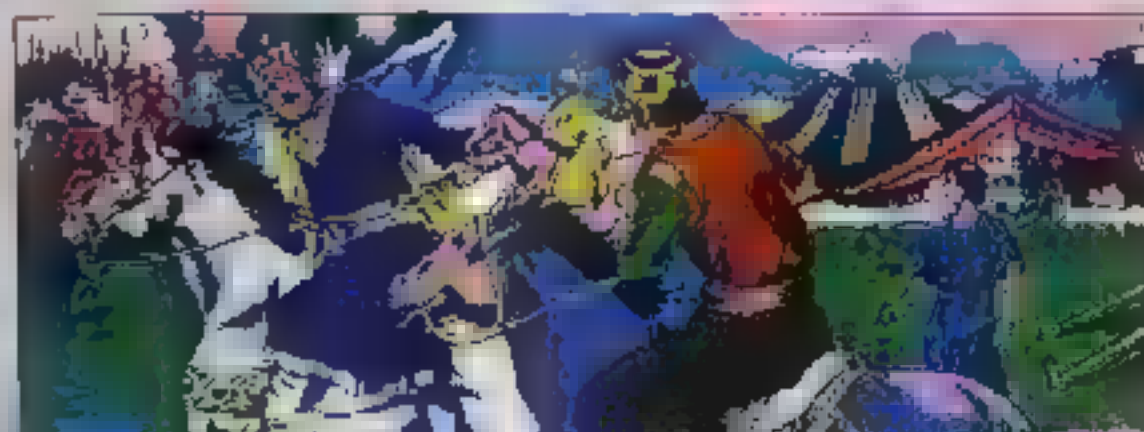
हे ऐकताच राजा लढाई करणार काय जाणता. व दोन्ही हात जोडत त्याच्या पाया पडत म्हणू लागला—'इला माहीत नाही की, ह्या पत्रात काय उल्लेख आहे. मला फक्त पत्र पोचविण्याचे काम

सांगितले होते मी केले. असे म्हणत त्याने राजाचे दोन्ही पाय हाताने पारले.

महाराज घडका बांधासारखा पावून जाणारा राजा सांजरीसारखा पावत आज्ञा म्हणू लागला—'आम्ही सुंदरपूरवर हल्ला करण्याची चूक केली. मंत्र्याला सांग की; माताच्या खाता मी माझे सैन्य घेऊन परत जात आहे. आम्हाला करावी.'

म्हणजेच त्याने आपली छावणी हलविली व घाबकून सैन्यासह निघून गेला. मंत्र्याने स्वतःच्या मित्रेवगानेच राज्यावर आलेले संकट घालवले. परंतु त्याच बरोबर त्याला निवेदना सुद्धा नाहीसा झाला. मंत्र्याने त्याला सुंदरपूर राज्यातील सैन्यात प्रती केले व त्याने पुढे अनेक अनुभवी मुकाबला मालकी बहादुरी दाखविली.

सुंदरपूरच्या राजाने मंत्र्याच्या दुवारीची जालापणी केली व एवढ्या मोठ्या देणाच्या संकटातून दूर केल्याबद्दल राज्यात मोठ्या आठमाटाने सन्मान केला.

सुलाचे साहस

सुलादेव काशी येथे राज्य करीत असता एकदा बोधिलहानी काशी राज्यातील एका मायात शेतकऱ्याच्या घरी जन्म घेतला. त्याच्या आई-वडीलांनी त्याचे नाव राम ठेवले. तो कोळ-कोणूकत वाढू लागला.

म्हानण्यापासून त्याची बुद्धी तल्लक होती. त्याच्या बरोबररीच्या मुलात तो हुषार विचारी होता. आईवडिलांचा तो खूप लाडका व माजोबांना जीव की प्राण.

त्याचे माजोबा खूप म्हातारे होते. वनल्यागुळे घरात काहीच काम करू शकत नव्हते. परंतु माजोबांनाच त्याची सेवा शोधून घ्यावी लागे. ही गोष्ट रामच्या आईला खबरदारी नव्हती.

एकदा रामच्या आईने नव्याला धोरले- गृध्र्या करताना एक दिवस सकून जाईल. तसे दिवसच त्यानेच करत

बसला. जसे काही दुसरे काही कामच नाही. कावटी हे किती दिवस बालगार!"

"जो पर्यंत ते जिवंत आहेत तोपर्यंत, त्यांची सेवा करणं तर आपले कर्तव्य आहे. त्यामुळे त्यांचा जीवतार घेता येतार नाही" बोक्याला रामानेच त्याच्या वडिलांनी सांगितले.

"माझा लहान बालगार काय चुक आहे? त्याच्या जगण्याने पद त्यांना सुख नाही की आपल्याला असे शिजून जमण्यापेक्षा एकदाचे मेलंसे जी" आताच त्याची मायकी म्हणाली.

शेतकऱ्यांना बायकोचे भ्रमणे आवडत नसे, बाटे बघीलांना दुःख देण्यासारखे दुसरे पद नाही. शेवटी शेवटी तो बायकोच्या जापोन जाऊ लागला. व तिचे म्हणणे खर मांजून कावटी वडिलांना माझा टाकले तर पाहू लागणार

नाही हा विचाराने तो उपाय शोधू लागला.

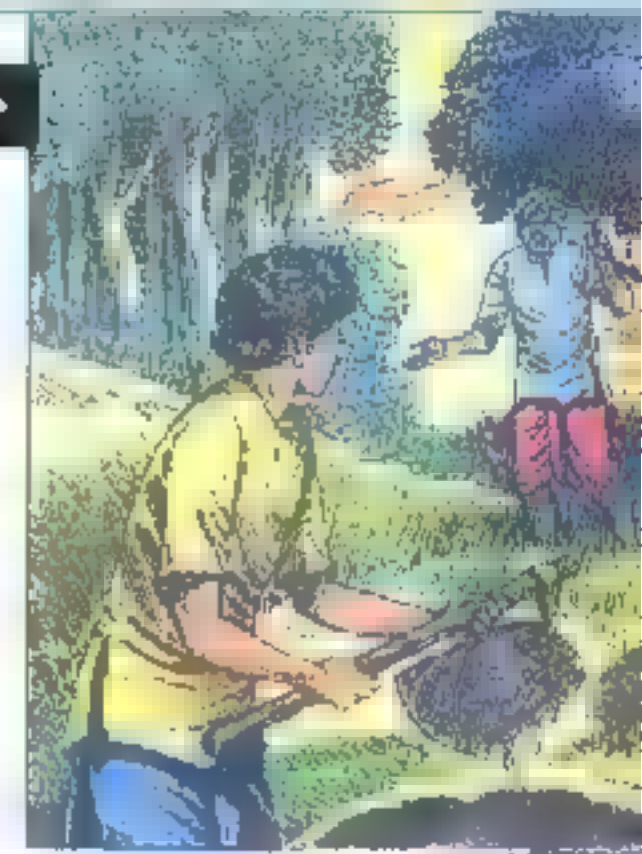
एकदा शेतकऱ्याने जाणून घेतले की 'बाना, शेतात विहिरी खोदणा-करीता शेजारीच्या माजोबांना मावकागमदून काढू घेत आहे. त्याकरीता आपल्या माहीची गुंडा लावले आहे. तसेच वेळगाडीत बसून तुम्ही माझ्याबरोबर चला."

त्याचे बडील ती गोष्ट खरी असेल असे समजून त्याच्याबरोबर निघाले ते पहाताच राम गुंडा हट्टने त्याच्याबरोबर निघाला. माजोबांच्या लाकडा बाऊन घेतला.

वरून सूर्य उतरत रात लागले त्याने माझी कावटी बांधिली. कावट घेऊन वडिलांना गुंडा लावला. 'तुम्ही शेते माहीतून आण. आणि ती माहीत गेला, वडिल नेत्याचे पहाताच राम गुंडा माझीकून लागी उतरला. त्यानेही एक कावट हातात घेतले. "माजोबा, तुम्ही पेशेच दावा. नी आता घेतोच वडिल कावट दिवने गेला.

शेवटी दूरवर रामचे वडील कावडघाने माझाजाल एक लहान होणे. ते रामने आताच्या दुसऱ्या बाजूला लहान सज्ज्याचे काम सुरू केले.

जरावेळाने कसल्यातरी बाबांजाने शेतकरी पाहला. व बाबांजाने रोमाने

जाऊ लागला. तेथे त्याने रामला माहीने म्हणाला- 'अरे राम लहान कसाळा कावटी माहीत? असे म्हणत त्याने माझ्याने तोदात बोट पातले.

"ज्या कामाकरीता तुम्ही सज्जता आहात, त्याच कामाकरीता मी लहान सज्जता आहे." त्याने तेवढ्याच जोरात वडिलांना सांगितले.

वडिलांनी घेऊन काकून विचारले- "काय तुम्हाला आहे का? गो कसल्याकरीता लहान सज्जता आहे?

मला कारण तर माहित नाही. परंतु तुम्ही जे काम करणार ते चांगलेच असणार. तेव्हा त्याचेच अनुकरण करणे योग्य नाही

कां. त्यात बूक काय? रामच्या भोळ्या भावधड्या स्वभावाची त्याला किंम आली. तो आपल्या मुलासमूह ही बोध लपवू शकला नाही व मुलाला संशित म्हणाला- "राम, मी तुझ्या बाबाबांना नावच्या-करीता खडा खणीत आहे. ते येतानंतर त्यांच्या अतिम कार्यांनी जबाबदारी माझी आहे. कारण त्यांचा मी गुलाम आहे ना?"

"तुण भाजोना तर भजून जिवंत आहेस"

"क्षणभंगुर जिविताचा काय भरोसा ते खूप म्हणतारे सांगे आहेत ना?" वडिलांनी मुलाला समजावत सांगितले.

"जीव काही आश्चर्य नाही जाण" त्या फरोला मी गुंडा पाह्या सत्रिलाकरीता लक्षा अवत आहे. कारण मुला असल्यामुळे अतिमगायीची जबाबदारी माझी आहे ना? राम भोळेपणाचे म्हणाला.

मुलाच्या लोखून हे ऐकताच त्याच्या भोळ्या समीर कायने चमकले मुलाचे त्याने कोळे जमवले. त्याला भात कळत घुलले की; तो किती मयोरी नाम करणार

होता. त्याला त्याची जाण वाटू लागली. शंतकरी आपल्या मुला व वडिलांबरोबर गाडीत वसून परी परत आला.

त्याची बायको त्या दिवशी खूप खानंदत होती. ती खूप छान पोशाचा स्वयंपाक करून त्या दोघांची वाट पहात होती. परंतु गाडीतून सासल्याला वतरलांना पाहून तिचा सारा आनंद जावळला.

सोतक्याने आपण जाऊन येईं येतची सवे कदाणी बायकोला मितली.

ते ऐकताच तो बरकित रडू लागली-"हाय रे देवा! जण तरी कडे घेताले. माझी गुलाबा किती देवाने साभाल केला. तरी मुलाचा आपल्या करीताच खडा सगावला मिळाला. अशा मुलाचे तोंडही पडाणे म्हणजे पान आहे."

अग! लहले काय मी पण करायला चाललां होतो माझा मांयाळ त्यांनी जाडानी नाही केला? हा गोष्टी नंतर सोतक्याच्या बायकोने सासल्या विषयी पुन्हा नुकून नवजाऊदे केली नाही.

सैनिकांचा विद्रोह

ईस्ट इंडिया कंपनीने विकलेल्या रामांचे रख करव्यान्नीता प्राप्तल्या संघात भारतिघोना मर्ती केले. परंतु भारतिघांचे नास्तिक वेवद. मला इकड शिपायांच्या मानाने कमी होधा. त्यांना प्रवेक केला वेला पार. इंग्रज तिकाचे बोदणपर वगून वेवदा त्यांचे उपाय भारतिघ सैनिक वेद.

इंग्रजांना करमुपाधा उपधीग करावा मागे. त्याकडेका वेवदाने तो संज्ञाचा कायल. परंतु त्यात वगायची परवी निकलत जाणे हे भारतीघ सैनिकांचे लक्षणे. तेव्हा त्यांच्या बायिक विद्रोहाला ठेप मारलो व ते इंग्रजांच्या विद्रोह थावले.

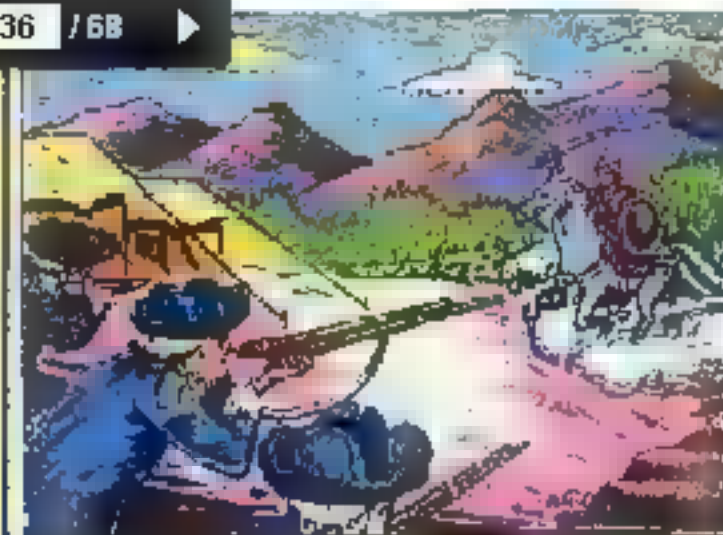

मादिय सैनिकांनी माराणसत विचार-विनिमय केला. आणि १० मे १८५७ ला मेरठ छावणीवर ठापा घालून इंग्रज प्राधिकार्यावर अचानक हल्ला केला व त्यांना बंदी केले.

हमारे देश में हमें बहुत सी समस्याएँ मिलती हैं। इनमें से कुछ हैं -
 1. शिक्षा की कमी
 2. स्वास्थ्य की कमी
 3. रोजगार की कमी
 4. भोजन की कमी
 5. आवास की कमी
 6. परिवहन की कमी
 7. सुरक्षा की कमी
 8. मनोरंजन की कमी
 9. शौचालय की कमी
 10. पानी की कमी
 11. बिजली की कमी
 12. सड़क की कमी
 13. हवाई अड्डों की कमी
 14. रेलवे की कमी
 15. पोस्ट ऑफिस की कमी
 16. पुलिस की कमी
 17. न्यायाधीशों की कमी
 18. डॉक्टरों की कमी
 19. नर्सों की कमी
 20. फ़ैक्टरी की कमी
 21. श्रमिकों की कमी
 22. किसानों की कमी
 23. मजदूरों की कमी
 24. बच्चों की कमी
 25. महिलाओं की कमी
 26. वृद्धों की कमी
 27. अंगरक्षकों की कमी
 28. सैनिकों की कमी
 29. विदेशियों की कमी
 30. आतंकों की कमी

मार्गो रात्र्याचा इतक मुलाना बुडा
इजाणी वारस म्हणून खाने नाही व
मार्गोवर थापले इजेरव खाण्या-
करीता बायल्या इजेरला पाठवले.
मार्गोची रात्री सध्नीबायले त्याच्या
विषय स्वपुत्राच्या नेतृत्वावाती
कड्याना लोख दिने. बुडात इजाबाने
सेव्य उरविस्त झाले. त्याच्या
संधिवाच्याना कर केले.

दिल्लीचा पोद्दावताच [REDACTED]
 सेवाने लाल किल्ल्यावर रावा
 मिर्झाबेला आणि बहादुर शाह आझर
 घाला आपला राजा बमबिने. दिल्लीचे
 शिंदीन सैन्य हारले दिल्ली भारतात
 सैन्याचा मिळावी.

राजपते को सीनकांत
आदरपूर्वक स्वागत के साथ मुखा
दिनी की, "मनही मुहाना पाहुणा
पाते के डेर परे मुम्मी तुम्हा
आदिना माणा मुम्हायके गहिजे को;
त्यानी आमच्या वरंपरेना
मह भवे." लरी पण अचानक एका
प्रसिद्ध विदेशी संस्थांना अधिकारी सर
राजपते आने परेपुंर संगतिनी
गौरव महान-

विक्रमे किमुत्र पक्षे दुःख्या वादी-
पक्षस्या वस्तु मृगया नास्त्यद्वेव
ह्याभा इत्यनानी गत्यावा कारण
मृग्यत सम्भवा विली नाही. तदी
पक्ष वीर जाति मृग्यो वक्रा तस्या
टीकैनी नास्त्यद्वेवया रात्र्याधिपेक
कारणता न इत्येकान्या विरुद्ध त्वाना
वाक्य प्रत्याभा.

राणी मल्कीबाईने सर्वाने नमस्कारा
दिवे तरी राण शहाजाच्या खंबरा
खंभ्यापुढे अ नम्रुनिक मत्तास्वागुद
त्यांचा दिव्य वारणा गाहो.
शहाजा किरण शहाजाची वडील
होता. सर्वे शेवटी राणी नाथ्या
स्वक कुत्राचा काटीसो बांधू किम्याच्या
आडो वारणिय पडतो.

साता साहेब आणि कात्यायने पोवांनी सांगीच्या राणीची संनमत होऊन खात्रीवरकर बहाई केला. इकड संपर्क तिच्या किन्ना सोडून पळून गेले. खात्रीवरच्या सैन्याने व राणीने विटीकांचा समुद्र नावनाट केला.

ठाकुरासार सर ह्या शीव घुसनेद्वारे खात्रीवरकर बाल आला. पोवांनी सैन्यात भयंकर दुडू मारले. राणीला हलकाचा जखम पळून गेले. मंडळाची तिच्या राठलाय गेली. काहीत राणीने बऱ्याच गर्भाने शिष्टाचार तोंड दिले. शिष्टाचाराने इतरांना राखिला पळवता आले नाही. लहान मंडूत ही शरीर जखमी माली होती.

सेवटी जखमी राणीने १३ जून १८५८ मध्ये एका बालेन कापला मोठ्या. तिच्या मृत्यूची वाढी समतलाच मृत्यूचे सैन्य वेळून पोहोचले. परंतु ते येथे- पूर्वीच तिच्या अंत्यगोष्ठाकर राणीच्या लोकांनी केला होता. जहा रडणे मातोची राणी मृत्योबाई इतिहासात अक्षरामर झाली. तिचे अंत्य चरित्र व विरहनेच रूप जपय झाले.

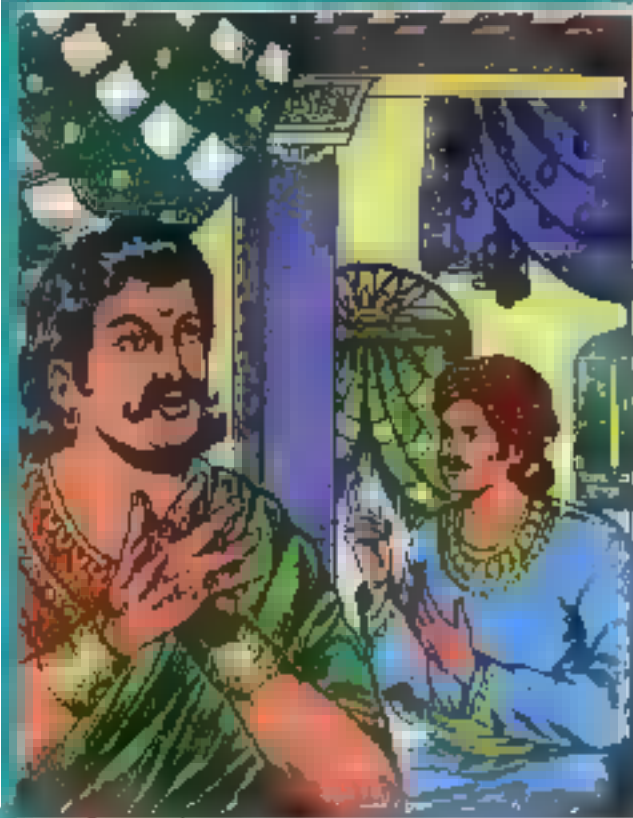

चांगले ओळे उघडले

सुगमसिरी हे भारतात राष्ट्रातील एक मुख्य ठिकाण होते. सौम्य हा लक्ष्मणगिरि राजाचा प्रमुख मंत्री होता. त्याच्या बलाढ्यतेने राज्य कारभार चालत. राज्यातील कामदे, स्वयं रक्षण वगैरे राजा प्रसन्न होता. एक योध्य पांढरक म्हणून सौम्य राजाचा विश्वास- ठाव होता.

जकड सौम्य आपल्या इतर अधिकाऱ्यांच्या समवेत आपा गोष्टी करीत होता. तेव्हा राजातील काही नागरिकांनी येऊन केले- "बसो, नगरात अपराध जास्त होऊ लागले आहेत. दिवसातचथं शोक ओल्या मान्या कुटारुट लारले जाहेत. रात्री तर चोरांचेच राज्य मसते. प्रजेला कायदा जीव व मस्तुवदल रूप दोर लागलेला आहे. तरी कृपा करून काही वंदेभस्त नावदलोव करावा."

सौम्य ह्या गोष्टी ऐकून रागाने झाला. व म्हणाला- "मुम्हा लोकांना माहीत आहे की, या राज्यापूर्वी ह्या इतकी अपावृद्धी होती. पण लोकांना नवेत केले होते. ठिकठिकाणी सुरक्षितते करता पहारा होता. अपराधी लोकांची सख्या कमी माली माहे. परंतु एवढ्या मोठ्या हजारा लोकां नवेत येतात तेव्हा पोश्या फार फरकाने ह्या पुढा होमारच. "नाही नाही, प्रभो, अशी गोष्ट नाही. ह्यापूर्वी नक्कीच कित्येक दिवस नगरात चालत होती. बहुतेक अपराध चोण्या कोणी करीत नव्हते. परंतु काही दिवसांपासून परत अपराधींची संख्या वाढू लागली आहे. दिवसा कोणाच्या मस्तु पळविल्या जाताना, दुकानदाराचे सामान लुटले जले रात्रीची गोष्ट तर सांगाय.

“माता पूर्वीच्या दिवसांत कायदे कायून
राज्यभरच्या स्थापन करण्यामध्ये जी
सफलता मिळाली. त्याच्यात
बदलाने नाराजी येणे सहाजिकच आहे.
कारणामुळे खोर त्याचा आस्त कायदा
असावेत आपण त्यावर
बालने बरोबर होकारे नाही.

नागवर्माचे कोळसे उडवून लावले.
व त्याला रागाच्या आवेशात बंडून
म्हणाला-“ते काही नाही! मी बनापासून
म्हणतो ह्या गोष्टींना काही भाषार
असल्यानिघाय ह्यागोष्टींवर विश्वास
बसणे नाही. नागवर्मा गुप्त बसला

एका आठवड्याने नगरातील प्रतिष्ठीत
सावकाराने सौमधला निमंत्रण
दिले. मध्यरात्रीपर्यंत चालू होती.
बविष्ट गोड पराबांमुळे सौमध बरा
जास्तच जेवला व घरी निघाला. त्याने आपली पायखी परत
पाठवून दिली. व नागवर्मा व इतर काही
लोक सौमध पामीच निघाले.

रस्त्यावर चिटपांसकट्टी नव्हते. अतिता
चोहीकडे होती. जवळ राह होता.
ते पुढे वाऊन एका कोपऱ्यावर बळते
नाही दोन जमांनी येऊन सौमधला व
इतरांना हाणमार व ते तेथून मुसाट
पळून पोहचालेलाच सौमधला

कट्टे की त्याच्या गळ्यातील सोन्याचा
मुल्यवान हार नाहीसा आहे.
माणसाने तो रत्नहार काढून त्याला
दिला व वेगाने तेथून पळून गेला.

सौमधने नागवर्मा व आपल्या इतर
लोकांना पाठलाग करण्याकरीता
पाठवले. व स्वतःही सौमध घेऊन
करीता पाठोपाठ वाऊ.

सौमध मोठा पुढे गेला नाही. तोच
वाडव्या गल्लीतून एक माणूस बाबरात
भीतीने कांपत समोर आला. त्याच्या
गळ्यात तसाच एक रत्नहार घमकतांना
दिसला. सौमध व त्याच्या बरोबर
येणाऱ्या माणसाना पाहून तो
जानी उभा राहिला.

सौमध त्याला म्हणाला-
“प्रथम तो मळघातला रत्नहार काढून
माणसाने तो रत्नहार काढून त्याला
दिला व वेगाने तेथून पळून गेला.

नागवर्मा ते पाहून सौमधला
म्हणाला-“धीमात! आपण तर राज्याचे
रक्षणकर्ते आहात. जर तुम्हीच कोणालाही
परदावून घमकी घालून दागीने काढून
वेतलेत त्याच्याचे रक्षण कोण करणार?
ही शोष्ट गावात पसरली तर आपली
किती धुळीला मिळेल.”

“का? खोराकून काढून
वेतला तर त्यात कोणता?
खोराचा शोध होतो.
शोध आपल्या समोर आयला आला.

“पण आज तर तो रत्नहार
घालूनच नव्हतात. त्यातले काही

सौमध जास्तच चिडला व म्हणाला-
“माझ्या गोष्टींवर अजिबात विश्वास
होत नाही. मला वाटते की; विहळू फट करण्या करीता कोणाचा
करण्याची काही बाल आहे.”

सौमधचा मुख्य सल्लागार नागवर्मा
त्यावेळेस त्याच्याच घमलेला होता.
तो सातपणे सर्व गोष्टी होता.
जेव्हा लोक निघून गेले. तेव्हा त्याने
सौमधला म्हटले-“त्याच्या म्हणण्यामध्ये
काहीतरी उथळ असावे. जर त्याचाच
आपल्याबद्दल असा विचार असता
तर आपल्याकडे तक्रार आलेच
नसते.

हिरे निष्काल्यामुळे वाचन तुम्ही तो हार पाड्यासभोर सोनाराळा हिरे बसविण्या करीता दिला होतात." नागवर्मांनी कळत देत म्हटले.

नोकरांनी सुद्धा सौगंधला माठवण करीत सांगितले की; मीच आपल्या सांगण्यावरून त्या सोनाराळा आपल्या घरी घेऊन आलो होतो.

सौगंधला माणसाबरोबर कुतुहल वाटू लागले तो माणूस कोण होता; त्याने स्वतःहाचा मुकाट्याने काढून आपल्याला दिला?

नागवर्माने गोष्टीचा मुळासा करीत सांगितले—"सरे तर, श्रीमान्! तो माणूस नगरातील सज्जन माणूस होता. गावातील चोरांच्या मुलमुळाटाळा होता. तेव्हा आपल्यालाही चोर समजूनच जिवाच्या भीतीने त्याने धावकन गळपातील रत्नहार काढून दिला. सुधाट पळून गेला."

पुन्हा नागवर्मा श्रीराच्या हल्ल्यान म्हणाला—"श्रीराच्या हल्ल्यान

मनांत एकच शका उत्पन्न झाली की; आपला हार चोरांनी पळविला. राज्यातील प्रत्येकजण एक दुसऱ्याला शकेंचोर दुष्टांनी पाहू लागला आहे. चांगल्या नुस्त्याला चोरच समजतात. सर्व जणलेका चोरांचा किती वास लागत नसेल. आपणच थंदाच शकता."

नागवर्मांच्या दोळ्यांमध्ये सौगंधले रोले. त्यामा आता चाईट वाटू लागले की; नागरीक आपल्याकडे चोरांची नेऊन किती आसे. परंतु त्याचे ऐकून व वाचन त्याने हाकलून द्यावे.

सौगंधने दुसऱ्या दिवशी स्वकी विटविली. व लोकांना विश्वास केला. त्या सज्जन माणसाचा रत्नहार त्याला परत केला. त्याने चरोबर न्याय व प्रजेचे रक्षण करण्याकरीता पाऊल उचलले.

प्रजेस काही दिवसांनी शांती व रक्षण चांगला मिळाला आला.

दुष्टपणाचे फळ

उल्हास महानपणासून जग खोडकर होता. कोणाच्याही खोडचा काडीत असे. नाही तर खोडचा काडण्यात त्याचा हृदय नुवया प्राण्यापयंत होतो. सर्वजण तशा जगातले.

दुर्दैवाने एके दिवशी त्याची नजर एका अश्वत्थ अशा कुण्याच्या पिल्लावर पडली. तो महानगुरेने ज्याकुड झाला होता. त्याची एकूण एक हाडे बाहेर दिसत होती. त्यामुळे उल्हासच्या वडिलांनी त्याची पाहून त्याला रोज खोड घ्यायला घाबला गुरवात केली. तेव्हापासून उल्हास त्या पिल्लालाच देऊ लागला. त्याच्या नेमका वेळेस त्याचे भांडेच उचलू लागला. त्यामुळे भुकेने तो फुई फुई खोरडे त्याला घेतावून मग तो खाणे त्याला देई. ते पिल्ल खाणे मिळताच उपकार

मात्र्याप्रमाणे कुतजतेने आपली बापटी हालवीत असे.

त्या पिल्लांना साताच्या कांदीवर उंचावर नेऊन बसने आणि पिल्ल भीतीने जोरजोरात ओरडू लागल्यावर आनंदाने दाढया दावजे. त्याचे वडिल त्याच्या भवा नागण्यावर त्याला जूप रागायित बसण.

तो हळूहळू महानाचा मोठा झाला. परंतु खोडकर व हट्टी स्वभावामुळे ज्ञान शिकला नाही. त्याच्या गावी काही यार पाठरा व पडल्यामुळे दुष्फाल पावला. त्याच काळजीने त्याच्या वडिलांनी त्यावरून हारले. आणि काही दिवसांतच ते मरण पावले. एकटा उल्हास आपल्या पंगटगाण्याकरीता गांव सोडून शहरात आला.

सुदैवाने त्याला शहरात एका रंगभेटच्या परी नोकरी मिळाली. महिला जेवण घरून त्याला पंचविस रुपये जास्त मिळू लागले.

रंगूशेट खूप सज्जन आणि धार्मिक विचाराचे होते. ते आपल्या नोकरांवर खूप प्रेम दाखवित असत.

रंगूशेटचा शेसरनावाचा एक वर्गाचा मुलगा होता तो उत्साहाला गोष्टी सांगण्या-करीता मंडावून सोडोत असे. गोष्टी सांगण्यामुळे त्याचे काम रेंगाळे व मालकाची खोळणी लागते.

मालकाला आला की, तो काम करायलाच आहे. तेव्हा त्याने त्याला रागावत विचारले-“तुझे कामात हल्ली मन लागत नाही. असेच जर होऊ लागले तुला कामावरून काढून टाकले जाईल.

त्या भीतीने उत्साहाने तारे कारण काय ते सांगून टाकले. रंगूशेट आपल्या मुलाला खेडरला बोलावून घुप रागावले.

त्या दिवसांपासून शेसरने उत्साहाला आस्तिभूत रास थावयास सुरुवात केली.

पंटीचे दिवस होते. रात कुडकुडण्या इतकी थंडी पडली होती. शेसर पहाटे पहाटेच उत्साहाकडे गरम कपडे घेऊन आला. भावि म्हणाला-“उत्साह पंटीत उबेवार कपड्याने खूप मजा येते. जर मी जे कपडे काढलेस तर, मी तुला हे गरम कपडे देईल.”

आपले उत्साहानी आपले अंगावरचे कपडे काढले. एक टोईल गुंडाळून ती समोर उभा राहिला. तो मनातल्या मनात म्हणत होता की, “शेसरचाच किती दयाळू भाईत.”

तेवढ्यात शेसरने टांगी कुण्याला हाक पारले व उत्साहवर तुटून पडण्यास सांगितले.

उत्साह थंडीपेक्षा कुण्याच्या भीतीने कांमू लागला. शेसरच्या दुष्ट वागण्यावर दुःख करावे वाचन करावे तेच त्याला शक्यतेना. कुण्याचा लावाज घेताच तो जोब मुठीत घेऊन पळू लागला. तो पुढे कुशा मागे बराच वेळ पळत राहिले. शेसर कुण्याचे नाव घेत टाळता वाचत उरला

मास्त होता. उत्साह पळून दमून शेवटी रडकुंडीस आला.

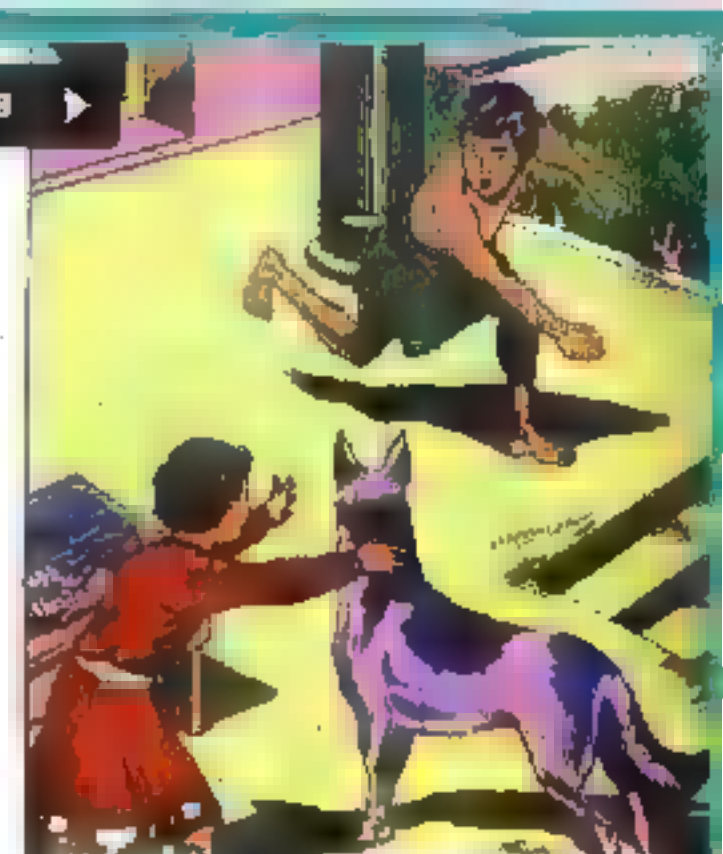
तेव्हा शेसरने कुण्याला आपल्या बोलावले. उत्साहाला त्याचे कपडे देत म्हणाला-“तुला खूप गरम होत असेलामां तेव्हा मी मोले कपडेच घांगले हे ये समज घाल.

ते शरथ जाले. त्यामुळे सर्वां शरथे गार होते. उत्साहने कपडे ठेवून दिले व आपले जुनेच अंगात घातले. शेसरने दुष्टपणाचा खूप राग घेत होता. त्यामुळे त्याने ताबडतोब जाऊन शेसरबद्दल सांगण्याचे ठरविले.

वेळेला दुसरा एका नोकर शेसर-बद्दल तक्रार करीत होता. मालक उलट त्यालाच म्हणत होते. शेसरने तुमच्या कामाच्या वेळेस तुमची खोडी काढली तर मी सोडणार नाही. परंतु कामा-व्यतिरिक्त खोडी काढली तर तो सहनच आहे ना. दरवेळेस शारंगीने येऊन कारण्याचे काय काही.”

मालकाने ते बोलणे ऐकूनच उत्साह पावली परत गेला.

रंगूशेटकडे बरेच नोकर जाऊन होते. परंतु शेसर जास्त उत्साहाच देत असे. त्यामुळे सर्व नोकरांना उत्साहाची किंवा येई.

एकदा एका नोकरांनी शेसरला एक कुण्याचे पिल्लू आणून दिले. व तो उत्साहाला म्हणाला-“आता तुला शेसर रास देणार नाही. त्याकरीता मी त्याला पिल्लू आणून दिले.”

उत्साहाला आपल्या मित्राच्या बुद्धीचे कौतुक वाटते. परंतु कुण्याच्या पिल्लाचे नाव काढताच त्याला त्याच्या बालपणाच्या गोष्टी आठवू लागल्या. त्याला आता कळले की; एकाच्या खोडकर स्वभावामुळे दुसऱ्याचे कसे हाल होतात. सहानुभूत्या कुर बागण्याची शिक्षा आपल्याला भोगायला लागत आहे. देवाच्या दारी मुढा कसा न्याय आहे. “नसे करावे, तसे मरावे.”

दया व प्रेम अविनाश नव्हते. त्याने शेखरला रगावत म्हटले- "जर तुला त्याला देण्यात एवढा आनंद वाटत असेल, तर तो मास मला दे. त्या चिप्याच्या मुण्या प्रस्थाच्या वाटेस जाऊ नकोस. त्याला सोडून दे."

"नाही सोडत, तू कां. मये पडतोस? जा पाहू येथून. शेखरने जास्तच जोराने पिल्लाचा मावळीन म्हटले.

उल्हासने पध्मे जाऊन पिल्लांना बघऊन घेण्याचा विचार केला परंतु शेखरने त्याला अविनाश सोवले नाही. तेव्हा न रहावून उल्हासने गोरपार वप्पड लागावली.

"नोकराची येवबर मजल! माझ्या मुलावर हात उभारला." मालकाने उल्हासला बोलावून घेतले.

उल्हास शांतपणे येऊन उभा राहिला. त्याने घोटपणे उत्तर देत म्हटले-

"मालक, शेखर पिल्लाचा अतोनात सल्ल करीत होता. तसाच मुढा करीत होता. तेव्हा सुद्धा मी त्याला काहीही न करता सर्व सद्दन केले व आपल्याला येऊन सांगितले. परंतु ह्या मुवया पिल्लाबरोबरची त्याची कूर घट्टा माझ्याच्याने पड्यावली गेली नाही व मी त्याला वप्पड दिली." असे म्हणत बसतानाच त्याच्या डोळ्यातून अश्रू मंऊ लागले. तो मालकाला आपण केलेल्या चालपधच्या कुर

खोड्या सांगत म्हणाला- "मी माझ्या कुर खोड्याची शिक्षा भोगली. त्यातून मोस पिल्ल्याकरीता ह्या कुण्याच्या पिल्लावर प्रेम करून मी ह्यातून माझे पुढील जीवन सुख व शांतीने घालवू पहातो."

उल्हासच्या ह्या बोलण्याचा रंगुपोठवर प्रभाव पडला. उल्हासच्या हातात शंभर देऊन त्याच्या गौरव केला, व त्याचा हातात त्या पिल्लाचा देत म्हणाला- "ठिक आहे, पिल्लाचा प्रेमाने सांभाळ कर. आणि ह्यापुढे शेखरने तुला धान दिना तर मला ताबडतोब मांग.

रंगुसेठ उल्हासवर किवा चिडले नाही. परंतु आपल्या मुलावर उभारल्याबद्दल त्याला बक्षिसी दिली ह्याचे शेंकण्या बापकोला नवळ घाटले. तिने नवऱ्याला म्हटले- "तुम्हाला नोकरा-पुढे मुलगा म्हणजे काहीच बरोबर सावून दिले. तेव्हा नाही. टलट नोकराने आपल्या मुलाला मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत. हा वाडले. तो सुखाने आपले जावुध घालवू कोणत्या त्याय?

"हो, हा खूप मोठा च्याय आहे" घोटची शांतपणाने आपल्या बापकोला म्हणाले. "उल्हास सुद्धा लहानपणी शेखरसारखाच कुर दुष्टपणाने खोड्या काढीत असे. आता त्याला त्याचे प्रायश्चित्त भोगावे लागते आहे. त्याच्याच मारले शेखरला भोगावे लागू नये. हिच माझी इच्छा. त्या कारणाकरीता प्रसन्न होऊन मी त्याला बक्षिस दिले आहे."

पिल्लावर प्रेम करून उल्हासच्या जीवनात एकदम बदल आला. त्याच्या गावात पाऊस पण खूप झाला. तो आपल्या गाभी वरत गेला. पोती चांगल्या तऱ्हेने काढ लागला. त्याच्या शेतात धान्य खूप पिकले. त्याच्या गुणावर प्रभावित होऊन गावातील एका प्रतिष्ठीत माणसाने आपल्या एकुलत्या एक मुलीने बरोबर सावून दिले. तेव्हा पासून त्याचे पशु पक्षावरचे प्रेम जास्तच मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत. हा वाडले. तो सुखाने आपले जावुध घालवू लागला.

शेराल सव्वा शेर

गंगपूर मध्ये बल्लभ नावाचा एक **वल्हभ** रहत होता. त्याचे किराणा सामानाचे दुकान होते. तो **वल्हभ** वसत्या लोकाना कर्जाने पैसे देत असे. ते परत मिळाले नाही **वल्हभ** घामदुपट घिमट वसूल करीत असे. कोणासाठी किमती वस्तुवरण करत असे.

नामदेव त्याच गावात रहाणारा गरीब घेतकरी होता. गरीबीमुळे तो नेहमी कोणा कोणाजवळून कर्ज काढीत असे. एकदा तो वल्हभ सावकाराकडे गेला **वल्हभ** म्हणाला- "वल्हभ दादा, मी संकटात पडलो आहे. तू कितीही व्याज घे, परंतु मला पन्नास रुपये दे. एका माठवडेपामरात तुला परत करीव.

वल्हभ भडंकर कंजुस होता. त्याला बाहिल होतं की, नामदेवला पैसा दिला तर आज हुरक राहिले नुदल मिळायची

मारामार परतु त्याला तो **वल्हभ** म्हणाला- "तु तर आज पहिल्यांदाच **वल्हभ** मानत आहेस वरी तुझी छप्पथ बोगामोग वहा **वल्हभ** आज एक बनवी घेतोस नाही. नाहीतर तुला मी खाली हाताने पाडवलेच नसते."

नामदेवला त्याच्या संकट्याचे सूप बुझ **वल्हभ** की; त्याने आपल्याला **वल्हभ** त्याने न देऊन आपल्यावर मर्चित्यास दाखवला. थोडा थोडा त्याचा दार मुढाल्या भावनेने पेटला. त्याने निश्चय केला की; करवाही तद्देने त्याच्या कडून पन्नास रुपये मिळविन तद्देच नावाचा नामदेव. तो अक्कल ऊडवू लागला की, कसा तद्देने रुपये वसूल करवित, निवार करकून त्याला केवटी एक उपस मुचला.

एकदा वल्हभ आपल्या चुकनालीले गळ्यावर वसला असताना नामदेव

नामदेव तेथे आला व वल्हभच्या वगदी जवळ गेल **वल्हभ** दादा, वरा लवकर सांग **वल्हभ** दादे किती होयत? वल्हभने विचार केला की, जावडे मोठ माहित नसेल म्हणून विचारत अरोल म्हणून त्याने नुगाकार कडून आणिले "पन्नास"

"तुझी वसवण जेव **वल्हभ** केटी काय?" पन्नास नाही पेटय माड होयत. नागदेवनी सोदचा उंठ भागजाल म्हटले.

"किती मुर्ख आहेस, माड नाही. **वल्हभ** होयत." **वल्हभ** शेरजोराण जोरवत म्हणाला

पन्नास-माड, पन्नास-माड असे म्हणत दोघेही जोरजोरत थोरवून आडू लावले. ते वाहून जाऊपाजुचे लोक एकत्र जमले.

त्या लोकांना वल्हभन तो त्यांना म्हणू लागला- "लोकांनो माझ्या गोष्टीचा निवाडा करा, हा एक नंबरचा लुग्या वल्हभ माझे वहा रुपये हज्जामचा प्रयत्न करीत आहे- मी पूर्ण साठ रुपये माग दिले होते परंतु हा मला पन्नासच सांगत आहे. तरी तुम्ही त्यास कडून पैसे सळा पूर्ण पैसे मिळवून द्या."

नामदेवने हे **वल्हभ** होऊन ऐकूनच वल्हभ हक्कुरव गेला. त्याच्यावर जोळे पडलीत तो म्हणाला- "बरे कसा दुष्ट मागि हुरामलोरा निवालास, **वल्हभ** रे केवढा मुझे पैसे मला दिलेस?" पिकून लोकांना म्हणाला "बंदुनो हा खरोखरी सोटं बोलत आहे. मागे माझ्याकडे एक पैसाही उंगला नाही."

तेव्हा त्याचे बाल्ये मध्ये तोरुत नामदेव म्हणाला-“दुसा सर्वांसमोरचा नमस्कार देव कर. कांशाळा माहित नाही असे नाही को; तू मोठाचिच पैशे दृष्ट्य करून पदार्थज लाक्षा आहेस. आताच सर्वांसमोर पंथास म्हणत होतास ते ही निळजळ करायला नवनीस काय? मी नांगळाक घ्या विकली, माझे जबाब पारत ये. परत पकी म्हणून पुढेवाकचे ध्यायाने ठेवणार नाही.

नामदेवने असा सन्नेने म्हटले को; सर्वोत्ता त्या ज्येष्ठ पिढ्यास बसावा.

आमुळे तसे एकाच शाळेला नवे लोकांनी बळकमला तीस सायला गुरवात केळी राबंजण म्हणू लागले-“तू घरात पंथास जबाबस तयार होलास, ते आम्ही आगच्या ज्वालांनी ऐकले. आता सर्वांसमोर नाही म्हणतोस त्या सारखा अपराध दुसरा कुठला नाही परंतुच पैसे लुबाडायला पहातो-आय तो नष्टसावर पोचला. तेव्हा त्याचे पैसे मुक्तादाने दे.”

तर हे थोडेच खोच वाटत गेले तर साठ दिव्यदिव्यास मुटून राहो असा विचाराने पावला जाऊन बळकमला नामदेवच्या शाळात पंथास स्वये ठेवले.

हातान पैसे देताच नामदेव जोरबोळत म्हणू लागला. व मने जोराच्या समोरच त्यातल पंथीस स्वयं पारत करीत बळकमला म्हणाला “ही पुर्वी मी दुसा जगाचा पटा निळया त्या पटोला मंडी होती ते मी पचविता स्वये पारत आणि हे पुढे पंचदिन स्वये मी लुबाडत कर्जाच्या रूपे ठेवत आहे. माता नला मी मी उत्तम जगरी खाते. तरी तू मला शळत होतास जेव्हा पंथाची नकरां असते तेव्हा त्याचा अपभोग देला नाही, तर त्या पंथापासून काय काय.

“मी पावून तर हे तसे पैसे टवून पडत असतो. परंतु मी गरीब आहे पण अप्रामाणिक नाही.”

बळकमलाजने मान नाली मानून बसला. इतर लोक नामदेवच्या दुपारीचे कोमळ करीत दृष्ट्य आवापल्या वाटने परत गेले.

विक्रमुपुराण

बुद्धमुनिर दोन्ही सैन्यांच्या बंधोबध होऊनाने अर्जुनाचा रण बंजन जगा केला.

अर्जुनाची कोराच्या सैन्याबद्दल मजूर निरवित्री बरील बांडव बुद्धचे, आचार्य आणि मातांजल्ये विद्य विप्र सर्वजण त्यांच्या बरोबर लढण्याकरीता तयार झाले होते. त्यांना पहाताच त्याचे मन विहीर झाले-“काय हे! राज्य मिळविण्याकरीता मगल्या विप कसायमाया? नाही, नाही? ह्याची हत्या करून मिळवि-तले राज्य मला मको. मी बसे करण्या-करीता बघिवात ठटपार नाही.”

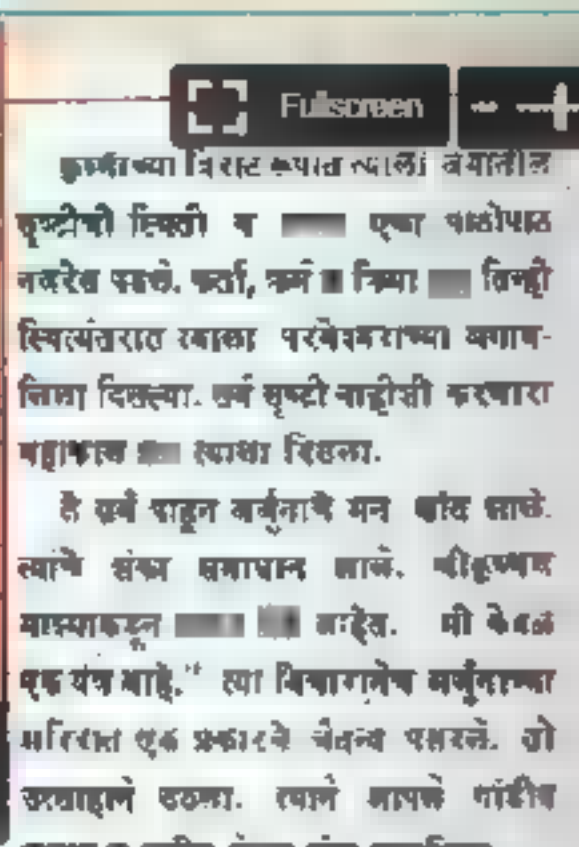
तो निरुसाहीत होऊन उभाच्या पाडी-माये टेकला त्याच्या हातातून धनुष्याचा

शिग साली पडले. त्याचे मन दुःखीत होऊन कोकशागरात बुडून गेले.

श्रीकृष्णाने अर्जुनाची मनःस्थिती पाहून त्याला समजावित म्हटले-“हे अर्जुना! बुद्धमुनीवर विवेक घाळवून अनन-राज्याचा त्याग करणे म्हणजे आदिव धर्माचा अपमान केल्या भारसे आहे. राग्याकरीता वेळेचा मान ठेऊन कर्तव्याचे पाळन करणे म्हणजेच सर्वात मोठा धर्म आहे.

“हरे पहाता परमेश्वरच हा कर्ता आहे. फक्त मनुष्य त्याचे निर्मित माण आहे. अधर्म व अन्याय ह्यांच्या नावनाट करून व त्याच ह्यांची स्थापना करणे व नर-नारदयण ह्यांच्या हातातील सेवणे आहे.”

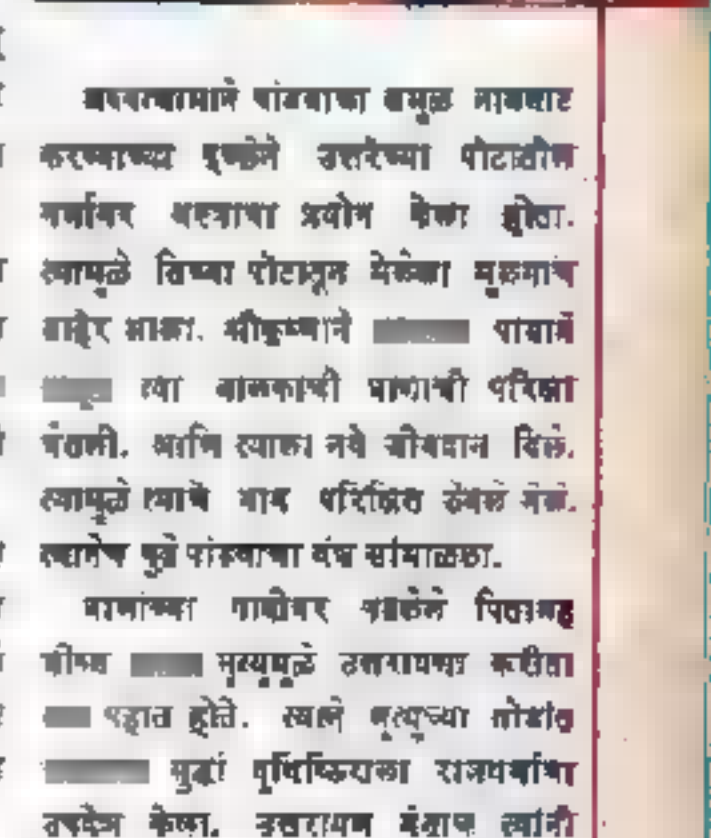
ह्या उपवेशाने मजुनाथे मज पाळटसे हो
 श्रीकृष्ण नारायण आहे असे समज
 [REDACTED] त्याकरीवा श्रीकृष्णाने त्यांची संका
 निवारण करण्याकरीता आपले विराटदर्शन
 मजुनाथा करविले.

हैं उन्हें पाहुन मर्जुनाथे मन बाँधे लाते.
 त्यांथे संज सनाधान लाते. श्रीहृषिकेश
 माध्याकाल [ ] [ ] जाहेत. मी केवल
 एक यंत्र आहे." त्या विचारानेच मर्जुनाथा
 मरिचक एक प्रकारचे जैतून पत्तरले. जो
 उल्लाहाने उठला. त्याने आपले पांढीव
 वगुथ [ ] तुपीर मेंजल संक बाजविला.

अभिमन्युज्या स्थाने कालनेमीने वीरवति
प्राप्त केली. कर्णान्या बंगालून सहस्र
कवनापा मंत्र निघून शिवाड विभीन
लव्हून व कृष्ण हे दोघे नर-नारायणाच्या
जवताराने पूर्ण झाले. चिन्मूर्तीं मू-देवीला
विलेखा कवनाप्रमाणे पृथ्वीवरून गाथावा
चार कमी झाला.

वांछारिने पुनर्वाकने त्याचा काय
दिला-“हे कुण्या, जी एखाद्या वाढेनाळ
वाढव-वसावापव संपूर्ण माणसाट होईल.”

दौलताने [redacted] मोडम वेत
 म्हणजे— "तुम्हा झोन्नून झोन्नून मरण येणेच
 ठरलय." श्रीकृष्णाने त्यांच्या वरून अर्जुनाने
 [redacted] होयकारास काही भाव
 काळून हाकलून स्थाने दो वेळा सादर
 नागरिक रोखाने अभिध्वज झाला.

बेहू रपाण केला व ते नसबांमध्ये जाऊन बिलीन झाले.

पुढिधिराचा राज्याभिषेक झाला. त्याच बरोबर अरबमेघ मलाची संधारी सुरू झाली.

जेव्हा श्रीकृष्ण व मानवबीर कुकशेमास आले होते. तेव्हा द्वारके मध्ये त्यांचे प्राबल्य नसलेल्यामुळे अंधाबुद्धी माजली होती. द्वारकावासी घमंढी व अविचारी मनसे होते. युद्धाच्या सुरवातीलाच बळराज त्रिर्दलना-सरीश। द्वारकेमधून बाहेर पंसा होता.

एकरा द्वारकेमध्ये विष्णामित्र झुषी आले. तेव्हा द्वारकावासी घमंढी व मुर्ख लोकांनी बांधाच्या एका घर्भार बाईचा वैद्य घालून संधोर नेले व गमतीने

विचारले-“स्वामी, बागा ह्या घर्भारची बाईला मुलगा होईल का कुलगी?”

विष्णामित्रांनी मुहुच्या स्वरास जोडले. तेत म्हणजे-“पूर्व व दृष्ट यादव-वंशीयो द्विष्णा घर्भारूप एक मुलूत निर्माण होईल. ते सर्व यादव वंशाचा नाश करेल.”

सर्व उमट केष्टा करत होते. परंतु मांजाने लोच वेच घालून टाकला. तेव्हा सरोवरी एक कुसट बाहेर पडली. ती पाहूनच सर्व यादववंशी लोच घाबरून गेले.

काही दिवसांनी युद्ध संपल्यावर श्रीकृष्ण हस्तिनापूरहून द्वारकेला परत आले. तेव्हा पाहून लोकांनी ती पडता थोड्याचका लागिलकी. श्रीकृष्णाने त्या मुसळीचे अस्वत घाटीक घाटीक मुखाचे वळून मसुडात फेकून दाखविले सांगितले.

त्यावेळी एक बारीक मुसटा समुद्रातील माझाने मिळला. ती बावोळी एका व्यापाऱ्याच्या हाती लागली. व व्यापाराने त्या मासळीच्या पोटसोड तो लोकांच्या तुकडा आपल्या बाणाळा बसविला. बघेर त्या बाणानेच श्रीकृष्णाचा वंश.

एकच घनं तुकडे घाण्याच्या बवाह-बरोबर वहात जाऊन समुद्रात एकच येऊन पडले. तेच बघताच्या रंगाने उबजले.

काही वर्षांनी द्वारकेतील सर्व यादव पुरुष लोच गमती बघती करीता समुद्र विचान्यावर

येते उभतांना हर्षांनी मनसोक्त प्याली. व प्रत्येकाचा बुंधी जडली. प्रत्येकाच्या आशयच्या बडाचा कावसा. पोवटी प्रत्येकाने जकडवे गळत उपटून एकमेकांता पारण्यास सुरवात केली व सर्वजण बरच पावले.

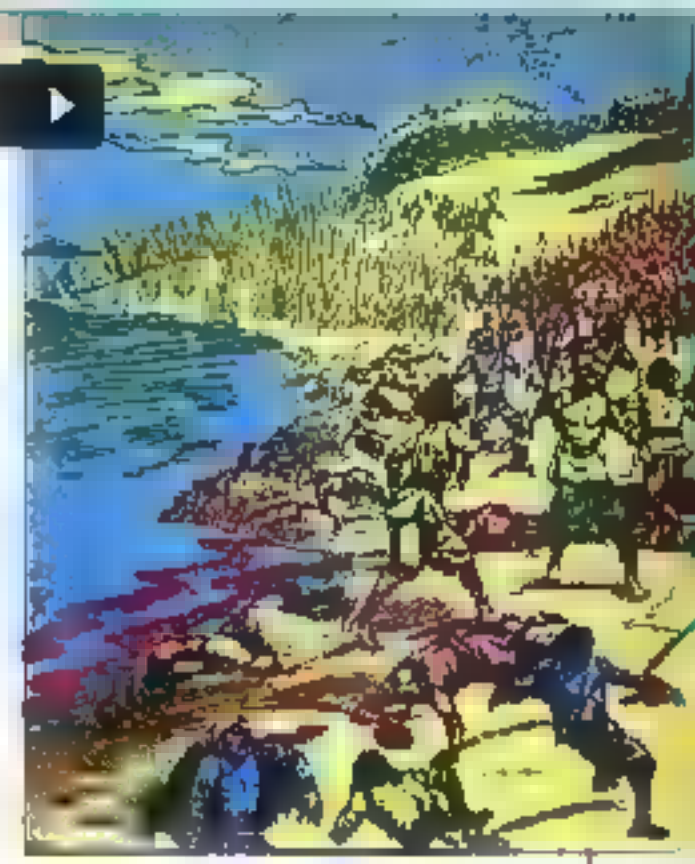
श्रीकृष्ण शार शर शरला. त्या मुसळानेच बहुवताचा सर्वनाश झाला.

जेव्हा बलरामाळा हि पडता समजली. तेव्हा ती विरल झोळज जंगलामध्ये जाऊन लमाधिल्ले सारला. त्याने येणाऱ्या बघाने घावले शरीर रबाव केले व रांच पाण्याच्या रंगाने बेकुठात वगळून वेड्याचा.

श्रीकृष्णाने द्वारका मंडवण्याकरीता समुद्राच्या वरिच भागिल्ले होते. ती समुद्राच्या रात विचण्याचा बाल परत करावयाची होती. त्यामुळे कृष्णाने सर्वुताकडे विरोध घाटला-“तु तावडशीव द्वारकेला येऊन येवील मुले, म्हातारे व बायका यांना येऊन संप्रस्थका येऊन या

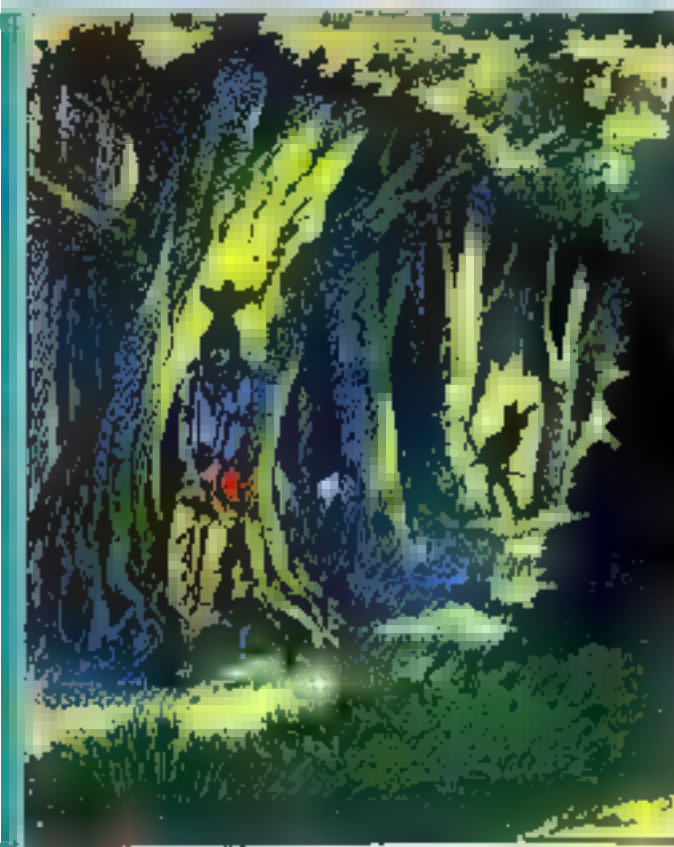
श्रीकृष्णाने उत्पदपात बायला विच मला उडव वगळून उपदेस दिला व आपले सारे दाखविले.

पोवटी श्रीकृष्ण समुद्रकिनारी बाळन आपल्या बासरीवर दिव्य बघे वेणुगान राजवू लागला. त्याच्या बासरीवरने स्वर येऊनच हिन्दोल, वसुना-कन्याची व

देव पाण्याच राग दिवाले. सर्व साधमत सरतकन उडला. समुद्राचे पाणी चात झाले. त्यानंतर विभासी करीता श्रीकृष्णाने एका माझाच्या सावळीस बघे राहून कावले वाघ पसरले. एका व्यापाराने वळूनच पावला वगळून सयमून बाण सोडला. तो बरीनर पायाच्या छळण्याला लागला. तो बाण तोच होता. माझाच्या पोटसोड मुसळीचा तुकडा काढून व्यापाराने बाणाळा लावला होता. श्रीकृष्णाच्या जेवटही त्याच मुसळ्याच्या तुकड्याने व पुणे यादव वंशाचा संहार झाला.

एकरा हिंमत हिंमत दुर्बल श्रुति द्वारकेला बाळ होते. तेव्हा त्यांनी श्रीकृष्णा-

कहें बाध्यामाडी थीर मागितली. मंतर
रागाने त्याला स्वतःह्याचा भवभार
सावावना मागितली. तेव्हा श्रीकृष्णाने
बुद्ध आणला त्याचा लक्ष्मा भोक्ता सर्व
ठिकाणी थीर लावून घेतली. तेव्हा
दुर्वासाची श्रीकृष्णाचा मागितली. दुर्वा
कामत लक्ष्माधामावूनच दःशांची भोक्ती व
बपाव हीळ घेतली. गरिगावा बाकी
महा मक्ष्मा बरवानाने मागितली
मागला आहे.

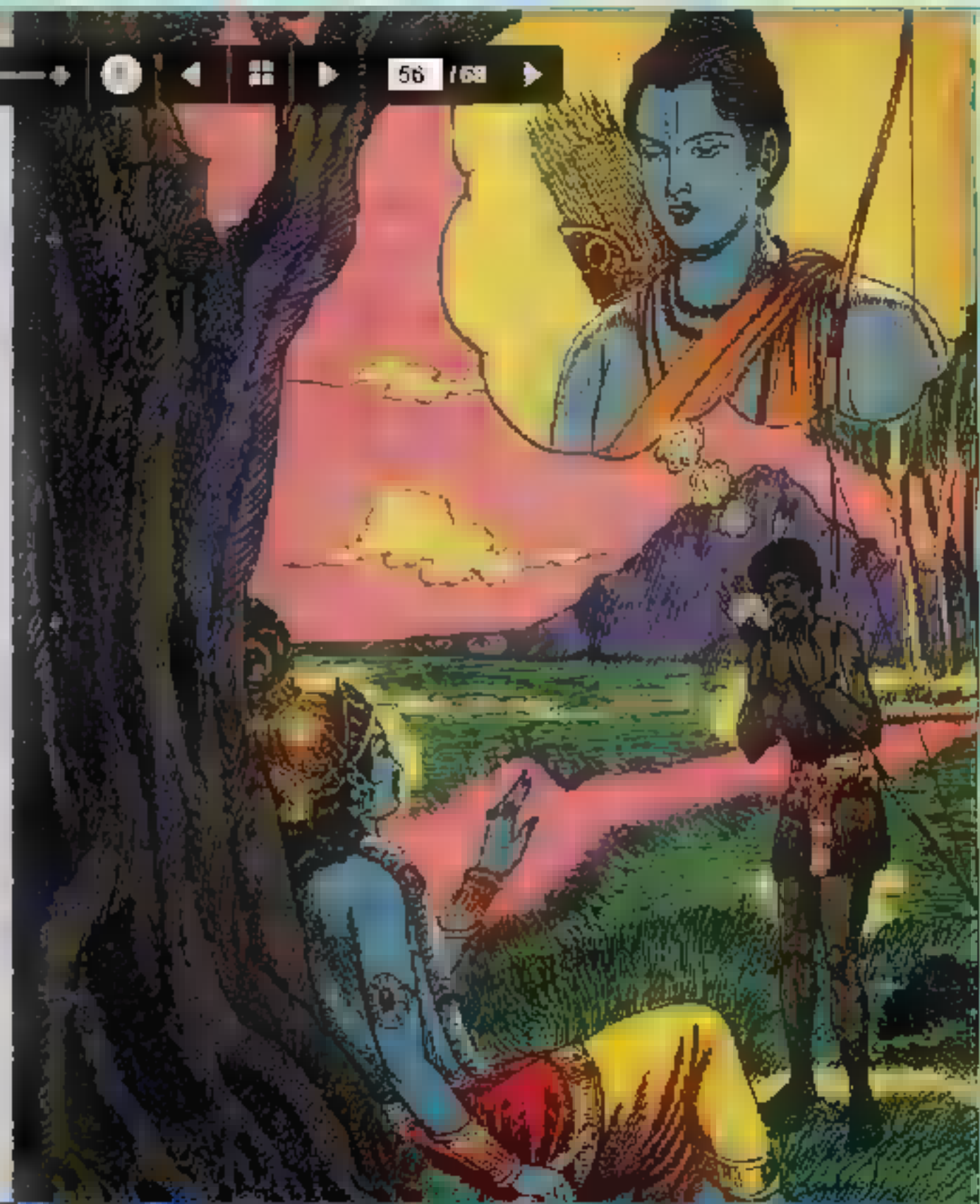
लक्ष्माचा बाप लागताच त्यातून
रक्तध्या घारा काढूनगल्या. योद्धा वेळाने
विकारी मारली विकार बेव्याहरीना
बवळ भागा. तेव्हा श्रीकृष्ण वेदनेने

कष्टून जललला पाहून त्याला रडू
लागले.

श्रीकृष्णाने व्याघ्राच्या समजाकड म्हुटले-
"तु माझ्याकरीता दुःख करू नकोस.
समानवारात मी माझाचा दुःख घेऊन
वालीला मारले होते. तेव्हा तु त्यावेळीस
वालीला मुक्ता मारत होतास. त्यामुळे
ह्या समजा माझ्याकड म्हुटला
घेतला आहेस. कधीची फळे भोगलीच
मागतास. त्यामुळे म्हुटला करव्याचे
कारण नाही. जसे म्हणत त्याने राधा-
कृष्णाचील स्वतःह्याचे म्हुटला त्याला
दल्लेष्ट दाखविले. रागाने घेतून हीमाच
मागले बुद्धिद्वय मागले तो
गमललेच होऊन आहे.

तेव्हाच श्रीकृष्णाचा मारली त्याच्या
लोकाचे तेथे घेऊन पोहोचला व श्रीकृष्णाचा
त्या स्मितीत पाहून दुर्वाचे वेळाने रडू लागला.
श्रीकृष्णाचे त्याला विचारले तेव्हा म्हुटले-
"तु ज्ञानकरीत ज्ञानाचे मध्य जाऊन मागव
लोकांना ज्ञानाचेमध्य निघून जातगाव आहे.
भर्तृनाला जाऊन मागता निरंतर माग, त्याने
मागव बंधातील सर्व रिवाजांना दुष्टिनापूरत
वेळाने जावे व उद्धव व म्हुटला मागता
मागितला कळवावा "

श्रीकृष्णाचे परत एकदा
दुर्वा म्हुटून स्वतः काढले. तो एक

सन्ध्यात न अर्धरात्रि असा रात्र होता. त्याने नंतर सरोराच्या भवाय भिळा समानतः किण्वुच्या दिव्य कपात तो वंकुळाळा गेला.

श्रीकृष्णाने देहाचा स्वयं केला बरोबर. सन्ध्यावे बाणी उल्लू लागले. समळे हारका धाव्यात बुराले.

ह्यानंतर नविन युगाचा प्रारम्भ झाला— "कलीयुग, श्रीकृष्ण स्वर्गात गेल्यानंतर सत्त्वाने त्याच्या आदेशाने पत्येक लोकांच्यात श्रीकृष्णाच्या भक्तिचा प्रसार केला.

श्रीकृष्ण धनुष्य कपात विठ्ठला खवतार होता. न आपल्या अनेक भगवत भिक्काच्या द्वारे लोकांच्यात ईश्वरभक्तिचा प्रचार करण्यास जाला होता. तो भिक्कुच्या भंडाराचा भाग होता. त्यामुळे तो भिक्कामुर्खी होता. त्याच्या भवताराचा मुख्य हेतू ध्वजने. दुष्टाचा संहार करणे. सदाचरण करणाऱ्याचे रक्षण करणे. नरोवर एक नविन आदर्श लोकांमुळे ठेवणे. त्यांनी स्वताःच्या

मोठ्या विचारांनी एक वांगळा आढळं सर्वसमोर ठेवला.

कलीयुगाचा आरंभ झाला. तेव्हा त्याने कळून आले की; कलीयुगात माणसांच्या हातून इतकी कुर पावे पडतील की माणसाची तपस्या सोप होत जाईल. त्यामुळे त्यांनी माणसाच्या मुक्तिकरिता सरळ मार्गाचा प्रयत्न केला. तो वास्तविक.

कुणाच्या रातीस एक महान भेट म्हणजे गोवा. महाभारतात बुद्ध्याच्या कलीयुगातील माणसाचा एकमेव सहारा असल्यासारखे होईल. हा महान संघर्ष देवाच्या सोटून निघालेले समुद्र सर्व वेद वेदातील सार नसत आहे.

नीतिच्या महानतेच्या कडक कोव्या पवित्र विद्वानांनी सांगितलेले बरोबरच आहे. वेद वेदान्त याई आहेत. श्रीकृष्ण त्याचा पुत्र जाला गळी आहे. न जडून मुक्त आहे. जो गोवा कपी समुद्र पान काढत आहे.

सुलतानची सुनावणी

"सुलतानच्या राज्यदाखत बोरी" ही

गोष्ट म्हणता म्हणता सर्व वनच्या सारखी पेटली.

सुलतानचे दोळे जोडाने निघाच्यासारखे झाले. त्याचे अधिकारी भीतीने परस्पर कापू लागले.

सुलतानाचा रघुदासा कुत्सवान बोथीची बोरी झाली अतः तरी काही वाटसे नसते. परंतु राजमहालात बोरी झाली गोष्ट अविनाश भावनाही नाही.

तो दोळे रापावे काळजक करीत म्हणता— "ह्याचा माणसा राजवाटील अधिकारी वाघले आहेत. जर बोर महालात दिवून दिवसाद्वयका बोरी लागले राण्यातील परिस्थिती कशी असेल?"

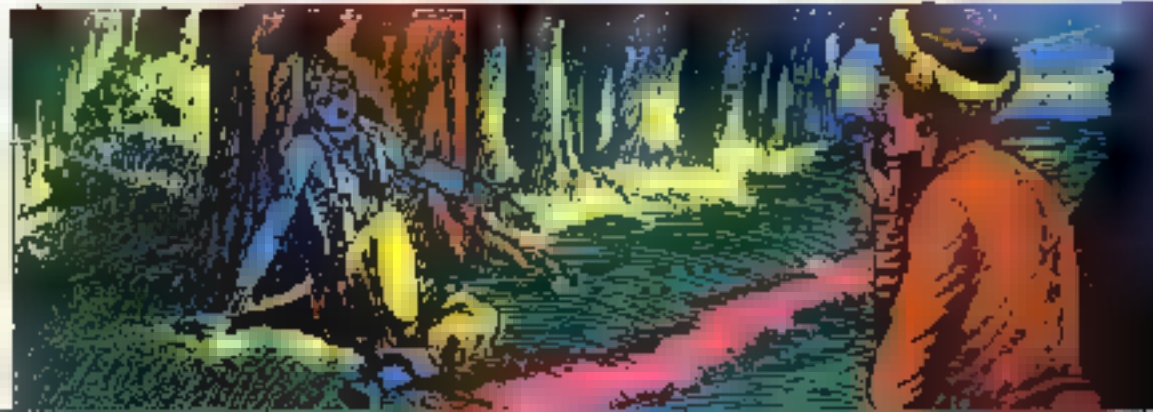
त्यांनी संरक्षण अधिकार्यांना बोलावून म्हणू दटावले— "बाद शाळा! दोन तीन तासांच्या काळ सर्व माळासहोत बोराच्या

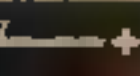
समीर आपून उभे केले नाहीत तर, तुम्हाला सर्वांना कापणे दिने आईल."

"मला कळले आहे की; तुम्ही बोराचा पकडून बाळगिण्या करता एसाद्या भिक्काच्याला जून जायता आणि त्याला बोर म्हणून त्यामुळे ह्यावेळेक बोर सर्व माळासहोत पकडून आपून विना बाहिजे नाहीतर, तुम्हाला जिपाची काही बोर बाही."

सर्व अधिकारी सुनावणीने गेले. विवाची कोणाचा बघली. त्यामुळे सर्वांनी एकच वेळून एक निपटण केला. की; कोही कळत ह्यावेळेक सव्या बोराचा पकडून बाणलेच पाहिजे.

प्रधान अधिकार्याने आपल्या सर्व सहकाऱ्यांना बोलावून विशिष्ट निर्देश केले. न वेच बदलून सर्व विवांचा सांगितले.

"संघाकाळी दक्षिणेकडे जसलेल्या दारुगुल्याची सर्वांनी एकज अभावे असे ठरले.

त्यांच्यातील रहस्य ही अधिकारी त्याने एका विद्याभ्यासा केला. तो नगरातील नसरेकडे दुपाटपयंत चोराच्या सोळावें हिता राहिल्या व. मंडळाने मंडळाने वृष वृष तहानेने म्याकूळ झाला.

तेथे जसलेन एक हीती. त्याच एक पाण्याने भरलेले ठेके होते. तेथे नंगा वानी पिकत भावनी तहान भागव जावला. जेव्हा तो वानी पिकलागला. तेव्हा वानेतल्या पहारेकऱ्याने पाठोमागून येऊन त्याची मानगुट पकडली व त्याला दोन तीन फटके लगावले आणि राववत म्हणाला- "जरे मुली, चोरासारखा हवे कोणाका

विचारून गिरलात भाजकाळ कोकेबाज चोर तुझ्यासारखेच विद्याभ्यासा वेप करून हिता अवतात."

रहस्य ही चोर संरक्षण अधिकारी होता. तरीपण त्याला कोण झाल्या तुझ्या लागू वापवा. म्हणून त्याच्या काळाने मुला ही रात्री मिळून कप.

उकल विनयमाने त्याला म्हणाला- "मी कोणी चोर झाले नाही, पणु एक जमाची अधिकारी आहे. तहानेने जीव म्याकूळ झाला होता. म्हणून रोज पोल वानी विद्याकरीता हवे जावो. माझ्यावर दया करून मला गारू नका.

"जरेरे! आहे पहारेकऱ्याने अवागमक वेद-वाने म्हटले. आणि

वापवा दोन-चार लाखा पहारेकऱ्याला म्हणण्याचा मुझा खुर राग जाला.

रहस्य ही चोर वापवावाचून नसलेवर नसले. तो लाथा खात राहिला.

जेव्हा पहारेकऱ्याने मारणे थांबले नाही व ती मारले राहिल्या, तेव्हा न राहून त्याने मापला वेप काढून

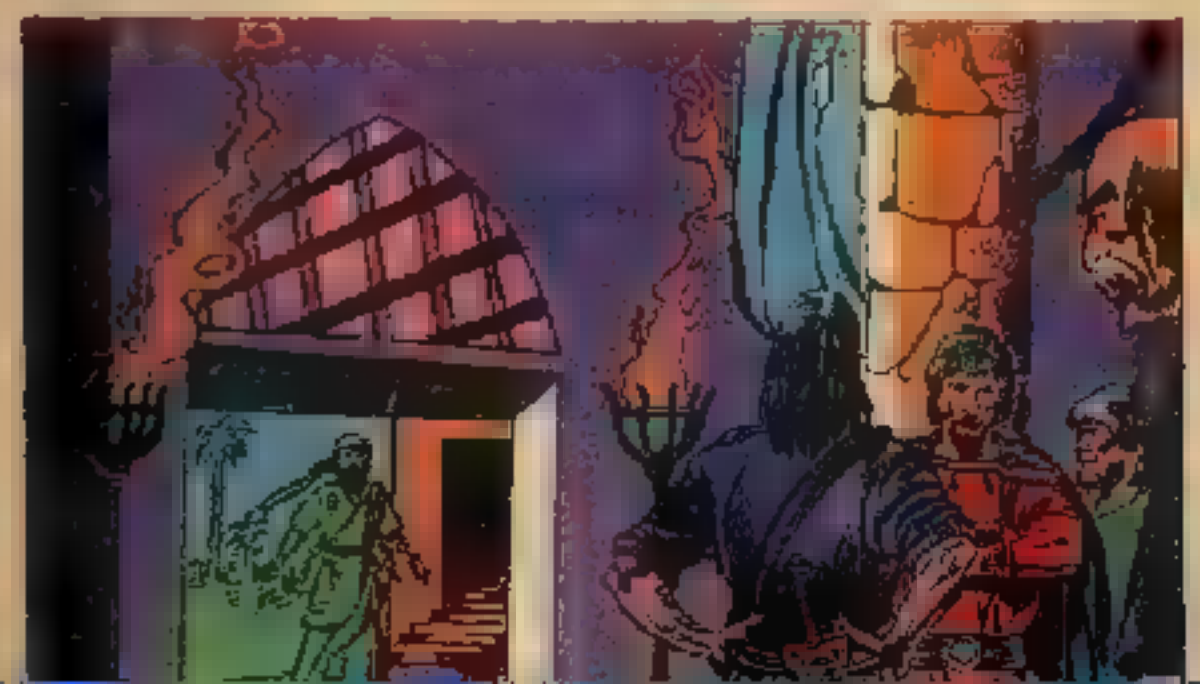
"तू किती मारणार जाहेस? कोणता केला जाहे? तहान लागलेली वानी मिथे हा काय बुद्धा आहे? आणि मारण्याचा अधिकार दिला? तू मला चोरण तर संरक्षण अधिकार्याकडे मला येऊन ठरवून दे."

पहारेकऱ्याला म्हणण्याचा मुझा खुर राग जाला.

"तू मला न्याय द्यायला जातोस? मते म्हणत त्याने त्याला डकलून बाबेच्या बाहेर काढले. आणि बाबवत दुसऱ्या बाजूने निघून गेला.

त्यानंतर चोरांच्या सोळावें हिता दक्षिणे दक्षिणे संघाकाळी मेळण्याचे ठिकाण ठरवले होते त्या ठिकाणी तो येऊन पोहोचला. इतर अधिकारी मुझा एक एक फटत वजा झाले. रहस्य ही जसलेन पाहून सर्वांना वरत माझ्या वाटके.

रहस्यने जेव्हा वापवाी सर्व हुकीण्ड लागिलेली. तेव्हा राववताना जयंकर राग जाला. त्या सर्वांनी मिळून त्या पहारे-

कन्याला घडा क्षिप्रविण्याचे ठरविले. आणि वेप बघतून ते वागेकडे निघाले.

वागेचा पहारेकरी एका वहा वर्षाच्या मुलाबरोबर एक गुप्ता रहस्यमय रोष्टो निघयी बोलत बसला होता. तेवढ्यात सधे अभिकाऱ्यांनी पाठीमागून पाऊन त्याला घेरले व पकडले. काहीनी त्याची मानगुठ पकडली. काहीनी त्याला लाथाडुपया घावघाव मुरवात केले.

जवानक हलकाने पहारेकरी धावतून नेला. जवळून उभ्या महमंस्या त्या वहा वर्षाच्या मुलाने आडल्या मामाला मारत झालेले पाहून रडत त्या कोणांना विनविले— "साहेब माफा माफा माफ एका. त्यानी जी चोरी ककन माळ भागला आहे. ती जी तुम्हाला सधेच्या सधे दाखवतो."

अभिकाऱ्यांनी त्या जवान मुलाच्या बोलण्याचे रूप आडनवे वाटले ■ मनातून आनंदपण झाला.

"कुठे आहे ते सामान? लपकर सांग." एका मुरम अभिकाऱ्याने त्याला एक पटक

जवानून दरवाजत विचारले. त्या मुलाने रडत रडत त्या अभिकाऱ्याला बागेच्या एका झाडीच्या कोन्यात नेले. तेथे बसून पाहून त्याचा आनंद जवळतून मारनाला दाखवा करे तर रहमन मुळेच हे सोरे घडले होते.

रहमनने पहारेकऱ्याला उटायत म्हटले— "अर भाव तु एका महानलेल्या भिकाऱ्याला लावाचुवया घातल्या ना■■■■ तर तुसी चोरी पकडलो गेलो नसतो. असे वाटते की कोजी भुताने हुदवात विरून महानलोळ खोरी करवून घेतली. व तसेच त्याने भिकाऱ्याला मारण्याचे कुकमं तुम्हाकडून करवून घेतले"

रहमनने बोलणे ऐकून पहारेकऱ्याने त्याला बोलवले. व स्वतःहून्या करव्यावर पड्यालाच चक लावला.

अभिकाऱ्याने खोर ■ खोरीचा माळ कुठतानाच्या हाती खोरविछा. मुलतानाने रहमनला त्याच्या हुपारी म्हज इवान दिले व त्याला कांठ तरतून अभिकाऱ्याच्या जागी नेवले.

दोन मूर्ख व्यापारी

झुंजपूर नगरचे बनिवदार मोठ्या उबार लपकावने होते. त्यांच्याकडे काकांकाकरीता जो कोजी पैसा ■■■■ मागावला आहे ■■■■ ते काहीही रिक्त्यामा हाडाने ■■■■ नसत. परंतु त्या बापमाजी उत्तम व्यापाराविषयीची बुद्धिनीची परिज्ञा ते पहात. जेव्हा त्यांचा विस्वास होई की ही व्यक्ति व्यापार्याचा करव्यास पोचव वळे तेव्हा त्यांना ते कमे देत.

एकदा त्यांच्याकडे आई बापायका दोन मूर्ख व्यापारी आले. त्यांनी बनिवदाराला विचारले— "पहचय, मागही सोभे खोडीच्या संवघाचा वंवा करपार माहोव. त्यामुळे खान्ताचा कमीत कमी एक हुपार कनवाचो नवरी आहे."

बनिवदाराचा बारले की त्या दोघाला संवघाविषयी किती माहीती आहे ■ पहावे म्हणून त्याने विचारले— "खोडीच्या संवघाविषयी तुम्हाला ■■■ काय माहित आहे?"

"गहनम ! ■■■ मानपरीत सधे दरवेच कळने नव्ही की, संवघाच्या भात ह्या व अकमविषय पित्तू रडाने वळे ? एका व्यापाराने विचारले."

"आजचीत एक तमवीची वाट्ट व्यंहु माहेव " खोडीच्या फिलाला माहेर वेण्याचाही वई खोडीच झाले. परंतु अडे न कुठता पित्तू बात क्यो माते हे खूब आश्चर्यच नव्ही की ?

बनिवदार ते ऐकूनच कवता हुंनू लागला. आणि बापून मुलामा मुम्हो लोळ संवघाचा व्यापार ■■■ करपार माही."

असे म्हणून त्याने त्यांना ■■■ ■■■ पाठविले.

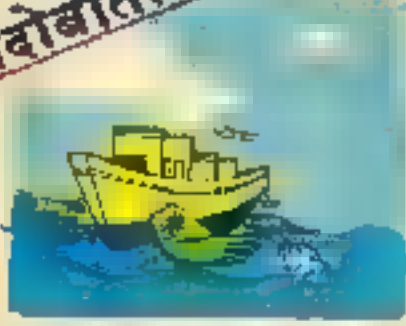

चांदोबा

ऑक्टोबर १९८४

पंच बससेली वहाणे

अमेरिकेतील निल्कोन्सिन विस्व विद्यालयातील वैज्ञानिकांनी एका बस **■** बसनेल्या जहाजाचा मोठा मावना आहे. की ते जहाज **■** मध्ये जसे पंच हलवून पोहोतात. तसेच पाण्यावर चालेल.

आवाजाचे रोगाचे निदान

मागी पाहून काय रोग सांगता आहे हे पहाणे ही पूर्वीची पद्धत आहे. परंतु सोनोग्रॅफ यंत्राच्या वैज्ञानिकांनी **■** मोठ सावना आहे की, रोग्याच्या आवाजाचे निरीक्षण केले की, रोगाचे निदान काय ते लागू शकते.

बिहीमो चेळाचे कुपपरिणाम

बिहीमो चेळामुळे भयंकर हानी होऊ शकते. ती अती की धातक असे मानसिक भाजार होऊ शकतात. वैज्ञानिकांच्या अनुसंधानाद्वारे नुकताच असा खोब त्यांनी सावना आहे

तुम्हांला माहीत आहे का ?

1. भारतातील सर्वात मोठा वन्यप्राणी कोणता ?
2. हिमालयातील दगडांच्या मधील सध्या असलेले हिन्दुचे पवित्र तीर्थस्थान कोणते ?
3. अहमदाबाद जवळून वहात जाणाऱ्या

नदीचे नांव काय ?

4. आपल्या देशातील सर्वात जास्त खेळकळ असलेला मोठा प्रदेश कोणता ?
5. भारतात बिबटोरीस स्मारक प्रदर्शनाला कुठे आहे.

गंपूला गोष्टींचो अहल

गंपूला गोष्टी सांगण्याची जशी, तशी त्याचा मातू शिवाला केळायची खूप हीत होती. तो **■** मातवाला नेहमी रामे भरत **■** म्हणे-“अरे बाळा! विचसयर कसले **■** केळवोस! तरीपण जाजोबाची नयर चूकवून तो धरातून पळ काडोत असे भाजि रात्रीच बरी परत येत असे. एकदा जाजोबांनी त्याला जबरदस्तीने पकडून ठेवले व **■** गोष्टी सांगण्यास सुरवात केली. गोष्टीत **■** इतके **■** साले की, शिवाने समोरून केव्हा पोबारा केला ते मुळां त्यांना कळले नाही.

गंपूने शिवाला अनेक तऱ्हेने गोष्टीत रस निर्माण करून ऐकवण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तो नेहमीच निसटून पळून जात असे. त्याला जाजोबांच्या गोष्टी म्हटल्याच की, कटाळा येई.

गंपूला समजना की, आपल्या गोष्टीने शिवाला काय **■** येतो त्याने आपल्या बायकोला, मुलाला **■** मुनेला बोलावून विचारले-“काय **■** गोष्टी ऐकण्याचा तुम्हांला कटाळा येतो का?!”

“नाही, उलट मोठ्यांनी सांगितलेल्या गोष्टी खूप गमतीवार असतात. आमच्या मनांत तर त्या ऐकव्या अशी फार इच्छा असते पण हा गावच शिवा का ऐकत नाही कोण जाणे? आम्हांलाच कळत नाही.”

ही वागलीच संधी मिळाली त्या विचाराने त्याने त्या सर्वांना आपल्या गोष्टी ऐकाव्या म्हणून म्हटले-“तुम्ही सर्वजण माझ्या गोष्टी ऐका मी तुम्हांला अशा तऱ्हेने गोष्टी ऐकवीन की; तुमच्या कासात त्यामुळे व्यथय येणार नाही.”

अशा तऱ्हेने वाढी वळत असताना आपल्या बायकोला, स्वयंपाक करीत

असतांना सुनेला ■ भाजीपाला ■ बागेत काम करीत असतांना आपल्या मुलाला त्याने गोष्टी सांगण्यास सुरवात केली.

अरे म्हटले तर गंपूच्या गोष्टीचा लहानाचा नाही तर, मोठ्यांना सुद्धा कंटाळा येत असे. तेव्हा घरातल्यांनी आपल्यावरची ही गोष्टीची ध्याव टाळण्याकरीता शिवाला पकडून आजोबांच्या सगोर भाणून बसवून आपापल्यावरचे संकट सोडविले.

असा तऱ्हेने थोडे दिवस निघून गेले. शिवाने होके लढवून आजोबांच्या बरोबर एकमत जुळवून घेतले ते म्हणजे त्यांनी दर दिवशी आपल्याला एकच गोष्ट सांगायची व खेळावयास पाठवायची अशीच घातली.

गंपूनी नातवाची बट मान्य केली, त्यांनी आपल्या जास्त मुलीने ■ चातुर्याने आपल्या नातवाला ■ सुरवात केली. ते इतकी गोष्ट वाढवून सांगत की संपण्याचे नावच निघत नसे त्यामुळे शिवाला केव्हा केव्हा तर रडायला येई. ते पाच महा गोष्टी एकत्र जोडून सांगत. त्यामुळे त्याला खेळावयास जायला मिळत नसे.

त्यास सुमारास ■ गावात एक नविन मुलगा ■ शिवाला सूप आवडला.

एकदा त्या नविन मुलाने शिवाला विचारले—“तू जरा लवकर ■ का येत नाहीस? म्हणजे आपल्याला सूप वेळ खेळावयास मिळेल ना!”

त्यावर शिवाने आजोबांच्या गोष्टीने आपल्या खेळात कसा व्यत्यय येतो ते सांगितले. तेव्हा त्या नविन मुलाने उत्साहाने विचारले—“अरे करेव का! तुझे आजोबा गोष्टी सांगतात. मला तर गोष्टी ऐकण्याची सूप हीच आहे.”

“तर तू माझ्या आजोबांनी सांगितलेल्या गोष्टी का ऐकत नाहीस? मी दुसऱ्या कोणत्यातरी मुलाबरोबर खेळ संजोव. शिवा व्यत्यय आनंदाने म्हणाला.

“ठिक आहे, मला माझ्या घरी कोणी गोष्टी सांगत नाहीत. त्यांनी आपल्या घरच्या लोकांबद्दल तक्रार केली.

दुसऱ्या दिवशी त्यानी त्या नविन मुलाबरोबर आपल्या आजोबांची थोडकशी करून घिली, आणि म्हटले—“आजोबा! हा माझा मित्र. ह्याला गोष्टी ऐकावया सूप आवडतात.”

■ ऐकून आजोबांना सूप आनंद आला. त्यांनी शिवाला सोडून देऊन नविन मुलाला पकडले. ■ एका राजकुमार व राजकुमारीची गोष्ट सांगायला सुरुवात केली. एकदा राजकुमारीला ■ मांत्रिक उचलून पळवून गेला. त्यावर राजकुमाराने बरेच वर्षे ■ हात सोसून मंत्रविद्या शिकून घेतल्या व त्या मांत्रिकाचा वध ■ राजकुमारीला सोडवून आणले ■ तिच्या बरोबर लग्न केले.

ही गोष्ट ऐकून नविन मुलाने गंपूला विचारले—“ह्यानंतर दुसऱ्या कोणत्या मांत्रिकाने पुन्हा राजकुमारीला पळवून नेले नाही का?”

“पुन्हा पळवून नेले तर आपल्याला काय करावचे? गंपूने हसत ■ म्हटले.”

कारण आपला राजकुमार चांगला माणूस आहे. परोपकारी आहे. विद्वान प्रविण आहे. असा माणूस हे ऐकून ■ बसणार नाही की, एका राजकुमारी बरोबर लग्न केले आणि त्याचे कर्तव्य संपले. तो मक्कीच असे संकट राजकुमारीवर

आले ■ परत मक्कीला जाईलच ना? नविन मुलाने सांगितले.

हा ■ ऐकून आजोबा संतुष्ट झाले व म्हणाले—“हो! ■ तर एक चांगलाच प्रश्न टाकलास” असे म्हणत सगळ्यांना घेऊन पुन्हा सांगू लागले. “त्यावेळेस मिथिला राज्यात एका मांत्रिकाचा अत्याचार फार वाढला. त्याने सगळे राजकुमार ■ सगळे राजकुमारींना काहीमातेसमोर बळी देण्याचा निश्चय केला.” असे सांगत “त्या मांत्रिकाचा संहार प्रथम राजकुमाराने केला. आणि तो पुष्कळ वर्षांनी परत आपल्या देशात ■ आला” असे सांगून त्यांनी गोष्ट अटक्यात संपवली.

परंतु नव्या मुलाने पट्टिशी विचारले—
“आजोबा तेवढी वर्षे राजकुमारी आपल्या
राज्यात गुपचुप बसली कां? आपले राज्य
मंग्याच्या हातात सोपवून पत्नीच्या बोघ्यात
गेली असली तर पुढे पुष्कळच आपत्ती
तिच्यावर येऊन कोसळली असेल ना?”

गंपूने पुन्हा गोष्टीस सुरवात केली.
परंतु संपत्ताना नविन मुलाच्या मनात
शंका निर्माण होत. त्यामुळे गोष्ट कधी
पुरी होऊच शकत नसे.

गोष्टी गोष्ट सांगून गंपू बकला व म्हणाला
आला उरलेली गोष्ट उद्या सांगेन.”

“उद्या पर्यंत मी सांगणार नाही. मला
आताच गोष्ट सांगा” नविन मुलाचा म्हणाला.
गंपूने विषय बदलून म्हटले—“बाळा,
जाऊन प्रथम पाणी पान. माझी
सहाय्य भागवतो मग गोष्ट पुरी करतो.”

तो नविन मुलाचा पाणी पानच्याकडे
आत गेला न गेला तोच संधी पाहून गंपू
भरावाहेर सटकला व पाय फुटेल तिकडे
प्रळून आक लागला. वाटेत जो कोणी भेटे

त्याला तो आपल्या नातवाच्या शोषार्थ जात
आहे म्हणून सांगू लागला. शिवाला जेव्हा
समजले की; आजोबा आपल्याला शोषत
येत आहेत. तेव्हा तो एका ठिकाणी रुपून
बसला पण कोणी एकाने पकडून
आजोबांच्या ताब्यात दिले.

गंपू टाकत त्याला म्हणाला—
शिवा! पावरू नको! मी तुला गोष्ट
सांगण्याकरीता आलो नाही. तू थरी ज्या
नविन मुलाचा आणून ठेवले आहेस.
मुलाला पुन्हा कधीही परो येऊ नकोस
म्हणून सांग. मी मुला हापुढे कधीही
गोष्ट सांगणार नाही.”

शिवाला समजना की; आजोबांच्यात
भयानक कशामुळे झाला. परंतु त्याने
आजोबांचे म्हणणे मान्य केले.

ह्यानंतर गंपूने पुन्हा म्हणून गोष्ट कधी
सांगितली नाही. त्यांना समजले की,
कोणाची इच्छा नसताना जबरदस्तीने
सादले गेलेले काम स्वतःहालाच नंतर
किती कष्टदायक होते.

[१६]

[हसन गौरी बरोबर पिगळ किल्ल्यावरून पोहोचला. उमरू सावना.
मुटाकंनी शाराच्या पाठीमागे जावनेल्या मुळाचा स्फोट झाला. बरेच सैनिक
छर झाले. काही जखमी झाले. त्यानंतर पर्वतावर वाळवंटातील मुटाक भैरवनाथ
हसन मध्ये पकडोर पुढे झाले. अचानक पिगळला मुष्टीस पडला—हपपुढे...]

पिगळने कधी कल्पनाच केली नव्हती की,
ह्या जन्मात पुन्हा पचपादची फिकन
भेट होईल. आणि ते सुद्धा जवळी नगर
सोडून कित्येक मैल दूर बसलेल्या ह्या
वाळवंटी प्रदेशातील पहाडावर.

ही गोष्ट त्याला सूप जादूचमकारक
वाटत होती. दुसऱ्या सणीच त्याला शंका
येऊ लागली. म्हणून त्याने जवळच उभ्या
असलेल्या हसनगौरीकडे दृष्टीक्षेप टाकला

त्याच्या चेहऱ्यावर सुद्धा तसेच भाव प्रकट
झाले होते.

हसन गौरीला सुद्धा त्याचा संशय येत
होता. त्याने पिगळचा सांदा पकडीत
आपल्याकडे खेचत म्हटले—“पिगळ!
हा पचपाद कोण आहे? हाच तर तो
वाळवंटातील मुटाक भैरवनाथ नाही ना?

पिगळ काही म्हणणार तेवढ्यात
पचपाद त्याच्यामध्ये येऊन उभा राहिला. व

गौरीच्या बोलण्यावर हंसू लागला.

नंतर पिगळच्या अवळ जाऊन स्नेहमराने त्याच्या माठीवर देत म्हणाला- "पिगळ, तुम्ही दोघेजणांनी अशी तर मनांत संका केली नाही ना? की आता पर्वतात पळून जाणारा वाळवंटातील लुटारुंचा मुख्य नेता मीच आहे की काव म्हणून? वेळ आली की, माझे सर्व कथा तुम्हाला सांगेन. माझ्या जीवनाचे सध्या एकच ध्येय आहे की, तुम्हाला परत करणे. ह्यावेळी मी खूप आनंदात आहे. माझ मला इथे पाहून तुला आदरयें वाटलं ना? त्यामुळेच तुझ्या मनांत अशी संका येणे सहाजिकच आहे.

"नाही! ! तसे कारण नाही." असे म्हणत त्याने हसन गौरीकडे वळून त्याला म्हटलं- "हा नवाब साहेबांच्या उंटाच्या दलाचा मुख्य आहे. हे भैरवनाथ नावाच्या वाळवंटी प्रदेशातील लुटारुंच्या बोधाकरीता हा सारा प्रदेश घुळाळून आहेस."

ते ऐकताच पथपाद हसन गौरीकडे पहात म्हणाला- "महाराज, जर तुम्ही वाळवंटातील रक्षण करणारे तर, समोर दिसणाऱ्या गुहांमध्ये बरेच व्यापारी लोक अडकून पडले आहेत, त्यांना वाचविणे

तर कर्तव्य आहे. त्या भैरवनाथाने व्यापार्यांना बकडून तेथे बंदी केले आहे. ते सर्वजण विचारे आपापला मालकून बसले आहेत. आणि जिवावर पण रेतले आहे.

हे सर्व सांघूनही हसन गौरीचा विश्वास बसला नाही. ते पाहून पिगळ म्हणाला- "हसन भाई, पथपादला माझ्याकडे सोपवून जा. तुम्हाला काळवीचे अजिबात कारण नाही. की ह्याच्याकडून सर्व गोष्टी ऐकून घेईन आणि जर का हा लुटारुंचा नेता भैरवनाथ तर ह्याचे हात-पाय बांधून मुदच्या ह्याला घेईन."

पिगळच्या बोलण्याने त्याचे मोठे समाधान झाले. नंतर तो थोडे लेम्य घेऊन गुहांमधील व्यापार्यांचे रक्षण करण्याच्या विचाराने तेथून निघाला.

"पिगळ, ह्या अपरिचित वाळवंटात तुम्ही माझी भेट होणे ही आश्चर्याचीच गोष्ट आहे. पण मला सांग! जवळी नशरी आपले रहाते घर सोडून तू कोणत्या कारणा-करीता आलास?" पथपादने विचारले.

"पथपाद, माझी गोष्ट खूप दुःखमरी आहे. मी लुट्याकडून पिळगलेली अवस्थेत पिशाची, धन-संपत्ती मला नेहमी मदत करणारा भल्लूककैतू ह्याच्या

पासून बंचित झालो. ह्या सर्वांचे मुळ माझे दुष्ट स्वभावाचे वीरले आपल्याकडून निघून घरी पोहोचल्यावर माज पर्वतशी कहाणी ऐकावयाची तर त्याला पुष्कळच वेळ लागेल. जर आपण दुसऱ्या कोनत्या मात्रिकाळा विकण्याकरीता थडे आला असाल तर मी तुम्हाला मदत करण्यास तयार आहे. तुम्हीच माझे हितचिंतक जाहात. म्हणून तुम्हाला मदत करण्यास वतिसाय आनंदच होईल."

पिगळच्या म्हणण्याने त्याला संतोष वाटला. त्याच्या दुःखव गोष्टीमुळे त्याचे कठणा आली. की, पिगळला दिसेली

त्याने हसनगौरीकडे अंगुलीनिर्देश करीत पिगळला विचारले- "पिगळ! हा कोण आहे?" हा प्रश्न ऐकून पिगळ एकदम बाबरला. त्याच्या भावरण्याचे कारण समजून हसत हसत पथपादने विचारले. पिगळ! काय सुद्धा माझ्याकर संका करतोस का?

पिगळला समजेना काय बोलावे, त्याने आपली दुष्टी पथपादकडून हसन गौरीकडे वळविली. व तो क्षणभर गप्प राहिला. तेव्हा हसन गौरीने-पथपाद जमा होता तिचे समोर येऊन म्हटलं- "महाशय! मला माहीत नाही तुम्ही कोण आहात ते? परंतु..." असे म्हणत तो हसन

जावूची पिशाची व मनसंपत्ती त्याने घालवून टाकली. पंचपावला वाटू लागली. खरे तर, भल्लूक पर्वताच्या जवळ महा-मांत्रिकाळा पराभूत करण्याच्या कामी पिगळची खूपच मदत पंचपावला साठी होती. ती तो आजपर्यंत विसरला नव्हता.

“पिगळ! मी वजून कोणा मांत्रिकाळा करण्याच्या हच्छेने इथे आलो नाही. महामांत्रिकाळ्या सभाधीतून ज्या अदभुत शक्ति असलेल्या वस्तू माझ्याकडे असतील तोपर्यंत मला काहीही घोका असण्याची शक्यता नाही. जर माणूस आपली ध्येय पुरी करतो तेव्हा तो अंतर्मुखी बनतो. मी आत्मसंतोष प्राप्त करण्याच्या ध्येयाने

देशाटताला निघालो आहे व ह्यावेळेस एका यानेकडच्या बरोबर मी हिंडत हिंडत इथे येऊन पोहोचलो. परंतु काल रात्रीच आमच्या जमावावर लुटारुंनी संपत्तीच्या आघेने हल्ला केला. व आमच्यातील बऱ्याच लोकांना त्यांनी जामबंदी केले. त्यात बरेचजण अवंदी नगरचे मुढा रहिवासी आहेत. तुझ्या परीचयाचे मुढा त्यातील बरेच जमावेत.

ह्या गोष्टी ऐकून पिगळला अतिशय आश्चर्य वाटले. त्यांनी संकेताने नजरेने पंचपावलाकडे पहात म्हटले—“पंचपाव! तू तर मोठा महामांत्रिक आहेस. जर ते कुष्ट बाळबंदी लुटारु तुमच्या जमावावर हल्ला येत होते. हे तू पाहिलेस तर तुझ्या मंत्रसामर्थ्याने त्यांना काहीही कसे करू शकला नाहीस. मुसतेच पहात राहिलास. मनात आणले असतेच तर एका मिनिटांत त्यांचा संहार करू शकला असतास ना?”

पिगळचे बोलणे ऐकून पंचपावला हंसू येऊ लागले. तो त्याला म्हणाला—“पिगळ, मी जेव्हा ह्या यानेकड बरोबर निघालो. तेव्हा त्या लोकांना मी माझा परीचय एक यानेकड म्हणूनच करून दिला होता. मी जर त्यांना मांत्रिक आहे असे सांगितले असते तर, त्यांनी मला त्यांच्यात-

सहभागी हाऊनच दिले नसत. त्यामुळे मात लुटारु त्यांचा लुटून नेत आहेत हे पाहून मुढा गप्प बसलो व त्यांच्यावर मंत्रातंत्राचा उपयोग ह्या इगडकपारीमधून करून राहीलो.”

“पंचपाव! तुझे वागणे मला बरोबरी नसतीचे वाटते. आपल्या जवळ, मृगोल, अंगठी व बज्रहिऱ्याची मुठ असलेली सुरी ह्या अदभुत शक्ति असलेल्या गोष्टी असतांना तुम्हांला तिथेचचे हिडून पहाण्याचे कारण? मनात येईल तेव्हा ह्यांचा उपयोग करून तुम्हांला त्या त्या गोष्टी प्रत्यक्षात साकार करून पहाता येतील. असे असतांना एक खूबक यात्री बनून सर्व कष्ट-यातना सोडून करण्याचे काय कारण? चरतल्या चरत सर्व तिथेचोत्राचे दर्शन तुम्हाला चडू शकते आता तुमच्या डोळ्या समोर तुम्हांला दुसऱ्याच्या यातना तरी पहायला मिळाल्या नसल्या ना? आणि तुम्हांला त्यांना वाचवता मुढा आले असते” पिगळ खेदाने म्हणाला.

“अरे पिगळ, तू वजून माझ्यावर शंका तर करत नाहीस ना? मीच त्या दलाचा मुख्य आहे म्हणून.” असे म्हणत पंचपावने पिगळच्या डोळ्यात डोळे घालून आश्चर्याने विचारले. सर्व पुष्पक्षेत्रे मी महामंत्राच्या बळाने पाहिली तर चालून

पहाण्याचे पुण्य कार्य माझ्याकडून कसे होईल. त्यातच तर मोठे पुण्य आहे.

बराच वेळ त्यांच्या गप्पा आकल्या असतांनाच दुसऱ्या बाजूला हसन गीरीच्या सेनिकांचा आरडाओरडा व बरोबरीचे व्यापारी लोकांची अक्रोश वर्गरेने तेथील वातावरण एकदम बदलले. पंचपाव पिगळने आपले बोलणे मध्येच थांबविले. तेवढ्यात एक सैनिक त्यांच्या बाजूला पळत येत असतांना दोघांनी पाहिला. तो जवळ येत त्यांना म्हणू लागला—“शेरवनायला पकडण्याकरीता हसनगीरीने आपल्या दोघांची मदत मागितली आहे.”

पिगळने पचपादकडे मोठ्या दर्बाई नजरेने पहात म्हटले—“पचपाद, ह्या हसन गौरीने ह्या बाळवंटातून मला तहान भुकेने तडफडसाणा पाहुन वाचविले आहे. त्याचे उपकार म्हणून त्याला आपण भवत [ ] योग्य ह्या अंधारात त्या लुटारूंना काळ्यामध्ये आपण म्हणजे मनुष्य प्राण्याचे नाही. तो बाळवंटी प्रदेशातील लुटारूंचा भयंकर दुष्ट जातीचा आहे. ह्या सधोरण्या किल्ल्यातील एकूण एक सैन्याचा त्याने जतना केला व आम्हांला ही मारण्याकरीता वडयंवाचा उपयोग केला. तेव्हा [ ] लोकांना [ ] करीता [ ] आम्हांला [ ] करण्याकरीता तुम्ही तुमच्या मंत्र सामर्थ्याचा उपयोग करा. व ह्या प्रदेशात

येणाऱ्या यात्रेकरुने संरक्षण होईल असे पहा. हे आपले उपकार मी अन्यत्र निररणा नही. ह्या प्रदेशातील सुस्तान सुद्धा आपल्या मदतीमुळे तुमच्यावर लुप्त होईल.”

“पिगळ, [ ] म्हणत असताना तर मी त्यांना [ ] करेन. [ ] सर्व यात्रेकरूंना तसलेच की, मी एक मासिक आहे. त्यानंतर त्याच्याबरोबर [ ] करणे माझ्या अवाक्या बाहेरचे आहे. तरी पण अजब वहायला इतर मनेक बाटा आहेत. असे म्हणत पचपादने एक [ ] हातात घेतला. व तडचारीने त्याचे छोटे-छोटे तुकडे केले. पचपादच्या [ ] करण्याकडे पाहून त्याला विस्मय वाटला. त्याने

पचपादने आंदे दोन्ही हाताने हातात [ ] गद्गद् हळवत विचारले—“पचपाद! तू हे [ ] करतो आहेस? तिकडे ते लुटारू यात्रेकरूंना लुटून पळून जात आहेत प्रथम त्यांचा शेवट [ ] होईल [ ] पहा ना?”

पचपादने मंदहास्य करीत [ ] सुठीतले [ ] तुकडे पिगळला दाखवित म्हटले—“तू म्हणतो आहेस ना? ह्या अंधारात त्या लुटारूंचा पाडलाय करणे मानवाला अशक्य आहे. तेव्हा [ ] काही संक्रातनाचा उपयोग तर केला पाहीजे ना? त्यामुळे अंधारात पाहू शकणारे लांडगे व [ ] यांना मी त्या लुटारूंना पळवून आपल्याकडे मारण्याकरीता [ ] करत आहे. [ ] माझ्या हातात जे बारीक-

बारीक वगडाने तुकडे आहेत ते बांध व लांडगे आहेत. असे म्हणत त्याने आपल्या तळहातावर दगड ठेवून मंत्र म्हणून पुंकले व चोहीकडे फेकले.

म्हणता म्हणता चोहीकडून दगडा-कपाच्यातून [ ] एक बांध व लांडगे पळत-पळत बाहेर पडले.

[ ] अवमुत् वृष्य पाहून पिगळ अवाक होऊन पाहू लागला. तोपर्यंत हसन गौरी व पहाडातील गुहामधून सुटलेले यात्री, [ ] व्यापारी त्याच्याजवळ येऊन पोहोचले.

व्यापाऱ्यांना मतोमत वाटत होते की; [ ] आपले जगणे [ ] आहे कारण [ ] बाळवंटातील लुटारू भैरवनाथ याचे आविपत्य होते. [ ] पराभव करणारा

दुसरा कोणीच नव्हता. परंतु असे अचानक तुटका झाल्याने पाहून सगळ्यांच्या आनंदाचा पारावार उरला नाही.

त्यांच्या बरोबर येत असलेल्या हसन गीरीने हवेत हात हलवत येत म्हटले—
"पिगळ, हे कसे काय आपत्त आहे! ह्या पहाडात एकही किंवा अजून पर्यंत कोणी पाहिला नाही अचानक आज इतके बांध व लांबने एकाएकी कुठून उद्भवले? असे म्हणत तो पिगळकडे विस्मयाने पाहू लागला.

"पथपाव, आता तुझे गुपीत गुप्त ठेवण्यात काही प्रयोजन नाही. तेव्हा ह्यांना सर्वांना खरी गोष्ट सांगू का? तुला तर काही धोका नाही ना? पिगळने विचारले.

पथपावने स्वीकृति सुचक मान हसविती आणि आपल्या अंगरक्यातून बाकुबरी बंगडी काढून एका जंज दगडावर ठेवली. तत्क्षण तेथे रात्रीचा दिवस भासू लागला चोहीकडे प्रकाशमय झाले.

पिगळने तेथे जमलेल्या सर्वांना चौकन्यात पथपाव कोण आहे व महान भाविक असल्याचे सांगितले.

नंतर हसनगिरीकडे वळून म्हणाला—
"हसन, तुम्हा वाता त्या लुटका पाहून धोका नाही. त्यांना घाबरण्याचे काही कारण नाही. पथपावने जे व लांबने पाठवले आहेत ते वाता लांबनेनाच व कुठल्या आपल्याकडे हांकीत येऊन येतील.

पिगळने म्हणजे संपत नाही तोच वाटाच्या मध्यभागी मडक मडक लावले. एंऊ येऊ लागली. त्याच बरोबर वाताच्या लांबनेने येऊ लागले.

पहाता पहाता असंख्य वाळवंटी लुटका चोही कडून बांध लांबनेपासून आपला जीव वाचवित. घडाघडा त्यांच्याच बाजूला येत असलेले त्यांना बिसले. ते सर्वजण पिगळ व पथपाव जिथे उभे होते तिथे येऊ लागले. (क्रमशः)

स्वावलंबन

विकमाशित्याने आपला हट्ट सोबला नाही.

तो गेला, प्रेत जांघावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मीन होऊन स्वभावानाच्या दिशेने पालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—
"राजा, तू इतकी मेहनत करीत असलेला पाहून तुम्हा भोळपणा आहे का प्रारब्ध आहे? हेच समजत नाही, अरथंत दयाळू व शानगूर सुद्धा केव्हा केव्हा कठोर व स्वार्थी बनतात. ज्यांनी तुला ह्या काम करण्याला प्रवृत्त केले. ते सर्व कार्यं सफल होताच तुझ्या बरोबर उलट व्यवहार करतील. ही गोष्ट कितपत सरी आहे ह्याचे उदाहरण म्हणून तुला मी समरसेन राजाची गोष्ट सांगतो" असे सांगून वेताळ गोष्ट हांगू लागला.

धर्मपुर राज्याचा कारभार राजा समरसेन पहात होता. त्याच्या राज्याला

समृद्धी पाहून, संतुष्ट होत म्हणाले—
"महिम्नातून तिनदा पाऊस पडून तुमचे
■ असेच संपन्न राहो."

हे ऐकताच अमर बाबकून जात
म्हणाला—"स्वामी! बापन ■ बाबिबाद
देऊ नका. आम्ही पावसाळाच चाबरीतो
बाहोत." जस म्हणत पावसामुळे होणारी
हानी त्यांनी सविस्तर सांगितली.

स्वाक्षर स्वामी म्हणाले—"मो एकदा सर्व
गांव फिरून पहावा म्हणतो नू पण नस."

अमरने स्वामींना सारा ■ हिडून
दासविमा. व पावसाने पाणी कुठे कसे एकत्रित
होते ■ कसे नुकसान होते ते सांगितले.

स्वामी एकलण विचारमग्न झाले व
म्हणाले—"तुमची ■ सोडविणे म्हणजे
काही कठीण काम नाही. तू गावाच्या
बाही बाबूला असा कडक लखून काढ की;
तो सुप सोळ ■ रुंद असेल. तसेच
गावाबवळ एक मोठा ■ बांधून
काढ. त्याचे पाणी सर्व गावातून जोडद्या
वाटे संदकात पडेल ■ संदकातले पाणी
वाहून बाहेर निघून जाईल. ह्या सर्व कामा-
करीता तुला दिव लाऊ रुपये लागतील.
तेव्हा ही सर्व रक्कम तुला ह्या देशाचा
राजा समरसेन ह्याच्याकडून मिळेल.

स्वामींनी सांगितलेला सल्ला अमरला
पसंत पडला. त्याने त्याच क्षणापासून

योजना आरंभ करायचा निव्वय केला.
तेवढ्या बवधीत प्रतापला सवजले की,
स्वामींनी अमरला बाबला सल्ला दिला
आहे. म्हणून त्याने मटपट स्वामींना
आपल्या गावात पाचारण केले. व त्यांना
निवेदन करून म्हटले—"मुनी, आम्हांला
असा सल्ला द्या की ■ गांव सुखी ■
समृद्ध राहील."

श्रीपुर उंचावर बसलेले होते. त्यामुळे
त्या ■ पाण्याच्या पुराची भीती
नव्हती. तेव्हा सर्व लोक आनंदाने जीवन
चासवत होते.

स्वामींनी सारा गांव हिडून पाहून
घेतला व म्हणाले—" गावातले
रहागारे खूप आगव्यान आहेत. ह्या
गावात ■ गावाच्या समोसताली सुट्टा नार-
ळाची कंक बाबे आहेत. ह्या झाडांचा
उपयोग करून अनेक वस्तू बनवून
देश विदेश मध्ये विकल्या जातील. व
मोठा ■ होईल. ह्या यंत्रधामुची
करीता पांच लाख रुपये लागतील.
तू ह्या देशाचा राजा समरसेन याच्याकडे
हे पैसे मागून घेऊन अनेक लोकांना
■ देऊन त्याचे हात दूर करविल."

तिकडे अमर राजाला येटावला म्हणून
राजधानीच्या गावी जायला निघाला. हे
प्रतापसुद्धा राजधानीकडे निघाला.

प्रताप आपल्या बुद्धीमतेच्या ■
राजाकडून घन मागण्याकरीता अमरच्या
काफी राजधानीला जाऊन पोहोचला व
तेव्हा स्वतःह्याच्या माहितीतल्या सविन-
वारला जाऊन येतला.

सविनदाराने प्रतापचे सर्व म्हणजे
जातपणे ऐकले ■ म्हणाला—"तू सर
सांग! इतक्या वर्षांनी नारळाच्या झाडांचा
उपयोग करून व्यापारधंदा करण्याचे
तुझ्या होक्यात बघानक कसे काय आले?"

"माझी नारळाची असंख्य झाडे आहेत.
त्याची पाने व झापे सर्व फूकट ■
आहे जर गावात ह्याचा उपयोगधंदा सुरू
केला तर माझ्या नारळांच्या झाडांचा

जोडलेले दुसरे दोन भाग एक रामपुर ■
श्रीपुर अगदी जवळ जवळ होते. रामपुरचा
अधिकारी प्रताप हा खूप स्वार्थी होता.

श्रीपुरच्याच अमरची लोकप्रियता पाहून
प्रताप मनागल्या मनात जळू लागला. व
कोणत्याही प्रकाराने त्याचा अपमान
करण्याकरीता संधी पाहू लागला.

रामपुर उंचावर नवून सालच्या भंगाला
बसलेले गाव होते. त्यामुळे पाऊस मरपूर
पडून रामपुर पाण्याने बुडत असे. हा
प्रकार बाबवण्याकरीता अमर नेहमी
गंभीरपणे त्यावर विचार करी.

एकदा वसंतऋतू असतांना रामपुर
गावात एक स्वामीजी आले. ■ गावाची मुख

देत नाही. म्हणून तुला पांच लाख रुपये हवे असतील तर तू बारा लाख पांच सेव्हा तुला सहा लाख मिळतील."

"एष मन्त्रा सहा लाख रुपये नको माहेत.
मन्त्रा फक्त पांचव्य हवेत म्हणून मी
बहालाकच मागतो." प्रताप म्हणाला.

"तू तुझा सहा साथ मिळतील असे
पहा, तेव्हां एक साथ त्यातील उरतील.
ते आपण असे असे वाटून घेऊ" सजिन-
बारामे उपाय सांगितला.

शजिनदाराने सांगितलेल्या उपायाने
प्रताप बुध शाळा. शजिनदाराने स्यासा
राजधानीत रहाव्यास सांगितले.

तेष्वपि अन्वयित अमर राजधानीत
पोहोचला. ■ समकालीन प्रतापच्या होवयात
विचारांचे घेमान मुक्त झाले, अमर
गावाच्या कामाकरीता स्वतः आला होता.
त्यामुळे कामापेक्षा जास्त लाभ त्याला
मिलेल. तो तर गावांतल्या सर्व लोकांना
लाभ होईल ■ गोष्टी करीता घन
भागावयास आला होता. त्यामुळे त्याला
ते घन न मिलेल वसे कष्ट, उन्मत्त विशा
दाक्षवाक्यास पाहिजे. असा विचार करून
प्रतापने अमरला रस्त्या मध्येच पाठले व
त्याला भेटत म्हणाला—"दादा! तू तर
माझ्या शेजाऱ्या गावाचा आहेस. म्हणून
मी तुला खरी गोष्ट काय ते सांगतो. मला

माहित जाले आहे की; मोठी रक्कम मागण्याने राज्या नाराज व वसंतुष्ट होतो. आणि जसे ही समयले की; जे कमी पैसे मागतो त्यांना दुप्पट किंमत मिळते. तेव्हा **■** राज्याकडे कामाकरीता एक **■** रुपये माग. म्हणजे **■** तुला दोन लाख देईल. स्थाने तुला गावात अंधक **■** **■** बागैरे सोदता येईल, तो काच करून तुझ्याकडे पन्नास हजार रुपये डरतीस तो तुला काढ.

परंतु प्रतापसे सर्व म्हुणजे त्याने
मोनपणे ऐकून घेतले. ■■■■ वित्तकुल
आवडले नाही. परंतु राजाकडे पैसो
मागतांना त्याचा जबर दिवार करावयास
हवा बसा त्याने निश्चय केला.

चार दिवसानीं खनेक गाथाहुन
राजकापीत काळेत्या लोकांना राजाने
दरबारात बोलविले. व आपापल्या समस्या
सांगायला आणितल्या.

भावकरी लोक एकापाठीमागून एक आपल्या तक्रारी सांगत होते राजा स्थानी मागितल्या जबाबेकी [redacted] अर्धे जल देण्यास मंजूरी देत होता. अमर हे सर्व मनःपूर्वक ऐकत होता.

ममरण्या जाणो एकांनी माषरण्या
गावात खंदक खोदाईच्या कामाकरीता
राजाकडे तीन [ ] रुपये मागीतले. तेव्हा
राजाने त्याला दिव लास मंजूर केले.

जंझां भमरबी पाळी आसी. तेन्हां
ह्याने राजाक आपली समस्या सांगत

लास रुपये हवे आहेत. परंतु आमच्या गावातील सर्व लोक धमदान करायलास तयार आहेत. बऱ्या परिस्थितीत एका लाखात आमचे धाम पूर्ण होईल. तेव्हा अर्धी रक्कम आम्ही सर्व धामवासी लोकांकडून देणगीच्या रुपाने जमा करू. आणि फक्त पन्नास हजारच आपल्याकडे मागतो आहोत." अमरने राजाला सांगितले.

अमरचे म्हणणे ऐकून राजाला खूप आनंद झाला. तो म्हणाला—"तुमचा धाम एक आर्दश गाव आहे. तुमच्या गावच्या आर्दश अधिकारी आहेत. म्हणून मी तुमच्या कामाकरीता दोन लाख रुपये मंजूर करतो."

त्यानंतर राजाने इतर आलेल्या सर्व गावजमाधिकार्यांना म्हटले—"मी तुमच्या गावा संबंधी केलेल्या मंजूरीचा विचार बदलून घेतला आहे. सध्याच्या परिस्थितीत कोणाला एकही पैसा देऊ इच्छीत नाही. मी तुमच्या सर्वांच्या तक्रारी ऐकून घेतल्या काही दिवसांनी प्रत्येकाच्या गावी एक एक अधिकारी पाठवेन. तोच गाव वसून काय तो निर्णय घेईल. तेव्हाच तुम्हांला मरत करण्याकरिता मी पैसा देईन. पण तुम्ही एका गोष्टीकडे ध्यान द्या. पुढे तुम्हांला जी मरती करता देईन. ती कर्जाच्या रुपाने असेल. ती रक्कम पूर्ण होईपर्यंत प्रत्येक गावातल्या

माणसाला प्रत्येक वर्षी अंमर रुपये कर रुपाने फंडणे पाहिजेत.

ते ऐकताच सर्व ग्रामाधिकारी लोकांच्यात सज्जबळ माजली. राजाने कोणाकडेच दान दिले नाही. तो सिंहासनावरून उतरला व आपल्या महालात निघून गेला.

मंजूर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा, दानखूर म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या राजाचा व्यवहार आपल्याला अस्वाभाविक वाटत नाही का? रामपुरचा अधिकारी अमर झाला दोन लाख रुपये दान देणाऱ्या राजाने दुसऱ्यांना उधारीने सुद्धा पैसे दिले नाहीत. काय त्याच्या कंजुबीचे प्रतिक म्हणता येईल. शरे तर राजाच्या बायल्यात अचानक बऱ्या बऱ्या झाला त्याने काय कारण सांगता येईल? त्यांनी आपला विचारच बदलून कां. टाकला? या प्रस्नाचे उत्तर माहित असुनही तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या जीव्याची संजर शकते होऊन तुझ्याच गावावर लोळ लागतील."

विकमादित्व म्हणाला—"राजाच्या मनांत अचानक बदल होण्याचे कारण तो कंजुष होता म्हणून नाही. तर अमरच्या सांगण्याने त्याला आपल्या गोष्टीचा उलगडा झाला. तो जसा की, अनेक गावचे अधिकारी आपल्या स्वतःच्या स्वार्थाकरीता राजाकडून दामकुपट पैसा काढत होते. परंतु अमरचे म्हणणे ऐकल्या बरोबर त्याने खोलवर विचार केला. म्हणून राजाला गावातील सर्व लोकांकडून कराच्या रुपाने पैसा मिळवणे धाम पडले. जर अमरने सांगितल्या प्रमाणे पूर्ण जनता कोणत्याही गोष्टीकरता सहकार्य घेईल. तर राजाला देशाच्या उन्नति करता अनेक योजना जमलात जाणता येतील. ही सर्व गोष्ट प्रजेतील लोकांच्या डोण्यात छिरण्याकरीता राजाने गावातील लोकांना कराच्या रुपाने फंडण्याकरीता अर्धी कठीण अट घातली."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह जडुश्य झाला आणि पुन्हा शाहाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

म्हटले—"महाराज! माझ्या गावाच्या चारी बाजूला खंदक सनायचा आहे, तेव्हा मला पन्नास हजार रूबयांची जरूर आहे."

राजाला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्याने विचारले—"आताच बांधीच्या माणसाला खंदक सोदण्याकरीता मी एक लाख पन्नास हजार रुपये मंजूर केले. तू इतकी कमी किंमत कधी मागतो आहेस? तुझे नांव लहान आहे की; काय?"

"प्रभु! आमचा धाम उसा लहान नाही. परंतु आमच्या स्वतःच्या कामाकरीता राजावर पूर्णपणे विशंबून रहाणे बरोबर नाही. तसे पाहिले तर खंदक सोदण्याच्या कामाकरीता आम्हालाही दिव

अंगरक्षक

चंदनपुरच्या राजाला स्वतःच्या संरक्षणाकरीता एका माणसाने जवळी होती. त्या जागेकरीता बरेच जण आले त्यातले चार शीशू समजून घेण्याने त्या चौघांची परिक्षा घेण्याचे ठरविले. ते सर्वजण साहस व पराक्रमाच्या तोंडीस तोंड होते. परंतु घेण्याने त्यातील चांगला व कार्यक्षम असलेल्याची निवड करण्याचे ठरविले.

त्याने श्रीमान् प्रश्न विचारला—“राजा मायल्या परीवारसह निकार सेंट्रामला गेला असतांना वाट चुकला व एकटाच भटकत भटकत एका सराफ्यानी घेऊन विखांती घेण्याकरीता पळून राहिला, कोणीतरी तुमच्या पैकी एक जण तेथे आहे समजा तेवढ्यात जर एखाद्या बाकाने मागून घेऊन तुमच्यावर हल्ला केला. तर काय परिस्थितीत तुम्ही काय करणार?”

“मी मोठ्याने गर्जनाकरीता बावाका तुम्हें पडें” त्यातोंत एक जण म्हणाला. दुसरा म्हणाला—“मी मागीर तजवार् जटनवाट समजून बावाका पाठीमागे जाऊन त्याच्यावर चार करेन” तिसरा म्हणाला—“मी बावाका हल्ला करून त्याला मारून टाकेन—”

चौथा घेण्याने ऐकून संवहास्य करीत म्हणाला—“मी. तेथे जाऊन तजवार्ना जण राजावर कधीच हल्ला करून वेगार नाही!” त्याच्या विखांतीच्या वेळेस मी डोळ्यात तेम घालून चौहीकडे बघ ठेवून पहाय वेत राहीन!

घेण्याने चौथ्याला राजाच्या अंगरक्षकाच्या पदावर नेमले.

सोडीस तोंड

एकदा जमिनदार साहेबांनी आपल्या गावकऱ्यांच्या समोर असे जाहिर केले की—“जो माणूस अनर्थाचे मुळ कारण काय, सोडू जकेल त्याला संभर सोन्याची नाणी बक्षीस मिळतील.”

अनेकांनी अनर्थाचे मुळ कारण पर्व म्हणून सांगितले. तर काहींनी अहंकार, आणि काहींनी अज्ञान. प्रत्येकाने आपापली उत्तरे सांगितली. परंतु जमिनदाराला कोणाचेच उत्तर पसंत पडले नाही.

तेवढ्यात गोपाळ नावाचा गावातील तरुण उठून उभा रहात म्हणाला—“साहेब! ह्याचे बरोबर उत्तर मला माहीत आहे. पण तुमची बक्षीसाची रक्कम अपदीन मामूली वाटते. म्हणून मी उत्तर सायला थोडा संकोच करीत होतो.

तेव्हा जमिनदाराने किंमत वाढवित म्हटले—“मला जे उत्तर बरोबर वाटेल, त्याला

मी दोनशे सोन्याची नाणी बक्षीस देईन. त्यानंतर गोपाळनी सांगितले—“ह्या जगात अनर्थाचे मुळ कारण पैसा व संपत्ती आहे” पुढे त्याचा विस्तार करीत तो म्हणाला की, ह्या जगात युद्ध, अन्याय, अत्याचार व हत्याकांड वगैरे सर्व पैशामुळेच घडतात.

जमिनदाराने गोपाळचे सर्व तर्क ऐकून म्हटले—“मी तुमचा उत्तराने खूप आहे, आणि तू त्याचे सोबाहरण पटवून विलेस. ते मुढा मला खूप आवडले. तू एक महान लेखक आहेस. असे म्हणत त्यानी त्याला दोनशे सोन्याची नाणी बक्षीस दिली.

त्या गावकऱ्यांच्या मध्ये एक कुत्सित नावाचा माणूस होता. त्याचे जरे नाव अजून पर्यंत कोणालाच माहित नव्हते. म्हणून त्याला सर्व लोक कुत्सित म्हणूनच हांका मारीत. तो सर्वांचे लक्ष आपल्याकडे केंद्रित करीत म्हणाला—“गोपाळने सर्वांनाच

वनविले आहे. त्याने जर अनर्थाने मुळ कारण पैसा सांगितले, तर त्यानेच जमिनदाराकडून वक्षिणाच्या रुपाने पैसे कां घेतले? शिवाय तेवढ्याच पैसा न घेता अधिक वाढवून पण घेतला. ह्याचा अर्थ त्याचा त्याच्या उत्तरावर विश्वास नाही. जो स्वतःहावर विश्वास ठेवू शकत नाही. तो आपल्या सर्वांकडून विश्वास कसा सांपादन करणार. हा खरळा खरळा घोका फसवणुक आहे नाही तर काय?

ह्यावर जमिनदाराने गोपाळला विचारले-
“तू ह्या प्रश्नाचे काय उत्तर देणाल?”

“मानूस अनर्थाने मुळ कारण पैसा आहे हे माहीत असून सुद्धा त्याची भविष्यापा करतो. तो सर्वात जास्त अनर्थकारी सिद्ध होतो.” गोपाळने उत्तर दिले.

हे उत्तर ऐकून कुत्सित सोडून सर्वांनी दाळ्या बाजविल्या. कुत्सितने गोपाळला विचारले-“पैसा हा अनर्थ मानून सुद्धा जो पैसाची लालच दाखवतो. तो मूर्ख म्हटला जातो. मग ह्या तू मूर्ख आहेस?”

गोपाळने कुत्सितच्या हाठ्यांत खोलवर पहात म्हटले-“तू काय तुझे वायुव्य शाक्यत आहे असे समजतोस?”

“कधीच नाही!” कुत्सित म्हणाला.

“मग असे सांग, मरण तुला सांगून येईल कां न सांगता? गोपाळने विचारले.

“सगळ्यांनाच मरण न सांगता येते” कुत्सित जरा नाराजीनेच म्हणाला.

“तर तू बोडे विषय अजून जिवंत रहावयाची इच्छा करतोस कां मरण्याची? गोपाळने विचारले.

“तू हांग! तू काय करणाल? उत्कट प्रश्न करीत कुत्सित म्हणाला.

“मी तर मूर्खच आहे! त्यामुळे जिवंत रहाणेच पसंत करतो; पण तुझ्या बाबतीत काय? तू काय करणाल पाहिजे ना? वेहूरा ध्यात्मक करीत गोपाल म्हणाला.

ते ऐकून सर्व मांजकरी हसू लागले. तेव्हा अपमानाने कुत्सितने मान साली घातली. ह्यानंतर जमिनदाराने मोठ्या समारंभाने गोपालला सत्कार केला.

बापजी बुद्धी

ब्रह्मवत्त काशी येथे राहण करीत असतां बौधिसत्त्व काशीजवळील एका गावातील ब्राह्मणाकडे शिष्याच्या रुपाने येऊन राहिले. त्या ब्राह्मणाचे नांव शंकरशास्त्री. त्यांनी वेदंश नावाच्या महानंदाची सिद्धी प्राप्त केली होती.

जेव्हा सर्वे प्रहू आकाशात एकत्र येतील, तेव्हा त्याच्याकडे पाहून जण ह्या मंत्राने पठण केले, तर आकाशातून सोने, चांदी, प्रवाळ, रत्न, भाणिक, नीळ, मोती, सात प्रकार पावसासारखे जमिनीवर पडतील.

अशा मंत्रसिद्धि ब्राह्मणाकडे आश्रयाला बौधिसत्त्व शिष्याच्या रुपे येऊन राहिले. एकदा शिष्याला घेऊन ते बंदलामध्ये गेले.

त्या बंदलात पांचवे दरोडेखोर रहात होते. त्यातील काहीनी त्या ब्राह्मणाला व शिष्याला रस्त्यात अडवले. त्यांच्यांत असा नियम होता की; जर दोन वाटसरू त्या

रस्त्यांनी एकत्र गेले, तर त्यातील एकाला ते मुक्त करीत. त्यांनी घरी जाऊन जो पैसाअडका असेल, तो घेऊन बावदाचा व तो त्या लुटारूंना देऊन आपल्या दरोडार आलेल्याची सुटका करावयाची. जर ते वाटसरू बाप व मुलगा असतील तर वडीलांची सुटका होई. वडीलांनी घरी जाऊन रक्कम आणून आपल्या मुलाची सुटका करावयाची.

अशा प्रकारे आई व मुलगी असेल तर आईला, भाऊ भाऊ असतील तर एका भावाला व गुरू व शिष्य असतील तर शिष्याला अशा प्रकारे एकाला ही संधी दिली जात असे.

ह्या दिवशी त्या लुटारूंनी त्या ब्राह्मणाला अडकवले. व त्यांच्या शिष्याला घरी जाऊन पैसा अडका आणण्यास पाठवले. तेव्हा निघतांना शिष्यांनी आपल्या गुरूला

ब्राह्मणांनी आकाशांत विस्मयानी पहात मनांत तर्क केला की; चोड्या वेळातच ग्रहांचा कुट-मोग होणार आहे.

तो मनात विचार करत लागला—“मी एवढा सिद्धि प्राप्त झालेला ब्राह्मण. ह्या कुटाकच्या हातात असे असमर्थपणाने कशाला राहू व ह्या लोकांचा त्रास कशाला सोसू?” मी स्वतःच मंत्रसिद्धिने ह्यानां मनप्राप्ती करून देऊन मुटका करून घेऊ शकतो व मूनतता मिळवून सुखी राहू शकतो. प्राणावर नेतके असतांना ह्या विद्येचा उपयोग केला नाही. तर ती विद्या काय कामाची? काम सांगता आता शिष्याला मन प्राप्ती करीता किती कष्ट व वेळकाळ लागेल.

असा विचार करून त्याची त्या कुटाकच्या प्रमुखाला आज्ञा देऊन बोलाविले.

त्याने विचारले—“तुम्ही लोकांनी मला बांधून कां ठेवले आहे?”

“महापुरुषा” कशाला काय? फक्त संपत्ती मिळण्याकरीता. सर्वांनी एका सुरात सांगितले.

“ठिक आहे, हेच कारण आहे नां! तर मी सांगतो तसे करा. तुम्हांला जेवढे धन पाहिजे तेवढे मी आत्ताच्या आत्ता देतो. मला प्रथम मर्यादा बांधलेले मोकळे करा. मर्यादा स्वच्छ स्नान करवा. नविन

वरचे घालू वा. सर्वतःक्षेपी फुले आणून माझ्यापुढे ठीग करा. माझ्या चोहो बाजूला सुगंधित द्रव्य, धूप दीप वगैरे लावून ठेवा. याशिवाय काय गंमत! काय होते ते?”

ब्राह्मणांनी कुटाकच्या समवायत सांगितले. कुटाकनी ब्राह्मणांनी सांगितल्याप्रमाणे केले. त्यानंतर ब्राह्मणांनी आकाशाकडे पहात आपल्या अंदाजाने ध्यात लावून वेद-मंत्र म्हणायलाच सुरवात केली.

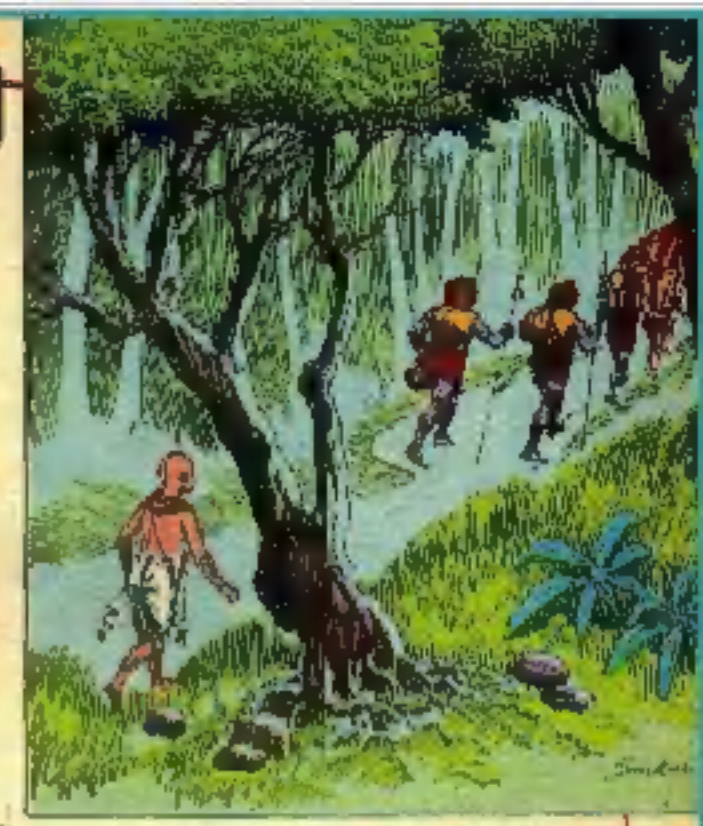
चोड्या वेळातच सोने चांदी रत्नांचा पाऊस पडू लागला. कुटाकनी सर्व धन पाठोठघातून बांधून घेतले व ते जंगलात निघून गेले. त्यांच्या पाठीपाठ ब्राह्मण पण जाऊ लागला.

त्यानां वाटेतच दुसऱ्या दरोडेखोरांच्या टोळीने अडवले.

पहिल्या दरोडेखोरांच्या टोळीतल्या प्रमुखाने त्यानां विचारले—“तुम्ही आम्हांलाच काय करीता पकडता आहात?”

दुसऱ्या टोळीने सांगितले—“कसाकरीता म्हणजे? घना करीताच!”

“जस! तर तुम्ही ह्या ब्राह्मणांचा घरा! हा आकाशातून संपत्तीचा पाऊस पडू शकतो. ससेच हे सर्व धन त्यानेच आम्हांला दिले आहे.” असे म्हणत ब्राह्मणांचा हातात देऊन ते लोक निघून गेले.

दरोडेखोरांच्या दुसऱ्या टोळीने ब्राह्मणांचा पकडून ठेवले. व त्याला त्रास देत म्हणू लागले—“आम्हांला पण घन दे रे! महापुरुषा! नाहीतर तुझ्या जिवाचे काही धरे नाही! तू बाबऱ्याकरीता काहीतरी ढोंग करसिल पण तुला आम्ही सोडणार नाही. तेव्हां तू वेळ वाया न घालविता आम्हांला घनाच्या राखी मिळवून दे व स्वतःचाच जीव वाचव.”

त्यावर ब्राह्मण म्हणाला—“बंधुनो! मी माझ्या मंत्राच्या बळाने जे घन मिळवून दिले. त्याची सिद्धी वर्षातून फक्त एकदाच करता येते. तेव्हां पुढच्या वर्षी शिवाय सत्य नाही. माझ्या इच्छेवर चालणारा

नमस्कार करीत म्हटले—“गुरुवर्य! आपण काळजी करू नका. मी एक-दोन दिवसांतच परत येईन. परंतु माझी आपल्याला एक विनंती आहे. आजच सर्व ग्रहांचा कुट मोग आहे. तरी आपण कुपा करून आपल्या मंत्राची सिद्धि-चुकून कुडा करून नका, जर चुकून रत्नांचा पाऊस पडला. तर आपली व ह्या दरोडेखोरांची सुखा अपार हानी होईल.”

अशा तऱ्हेने गुरूंना वारंवार सांगून शिष्य तेथून निघून गेला.

सुपरिस्त झाला. हांकुनी ब्राह्मणांचा बांधून ठेवले होते. पोपिनेची रात्र होती. सर्वत्र चंद्राचा प्रकाश पडत होता.